

नमो अरिहंताशं
नमो सिद्धाशं
नमो आयरियाशं
नमो उवज्जायाशं
नमो लेभे सव्व साहुशं
अेसो पंय नमुक्कारो
सव्व पावप्पाशासशो
मंगलाशं य सव्वेसिं
पढमं उवर्धं मंगलं

જિનાગમ પ્રકાશન યોજના

પ. પૂ. આચાર્યશ્રી ઘાંસીલાલજી મહારાજ સાહેબ
કૃત વ્યાખ્યા સહિત

DVD No. 2
(Gujarati Edition)

:: યોજનાના આયોજક ::

શ્રી ચંદ્ર પી. દોશી - પીએચ.ડી.

website : www.jainagam.com

SHRI SUTRA KRUTANG SUTRA

PART : 02

श्री सूत्र कृतांग सूत्र : भाग-०२

र्जनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज-
विरचितया समयार्थबोधिन्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृत
हिन्दी-गुर्जर-भाषाऽनुवादसहितम्

॥ श्रीसूत्रकृताङ्गसूत्रम् ॥

SHREE SUTRAKRUTĀNG SUTRAM

(द्वितीयो भागः)

नियोजकः

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि
पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराजः

प्रकाशकः

पालणपुरनिवासी

महेता सूरजमलभाई भाईचंदभाईना (मद्रास)
धर्मपत्नी जासुदबाईना स्मरणार्थे तत्प्रदत्त-द्रव्यसाहाय्येन
अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखः
श्रेष्ठि-श्रीशान्तिलाल-मङ्गलदासभाई-महोदयः

मु० राजकोट

प्रथमा-आवृत्तिः	वीर-संवत्	विक्रम-संवत्	ईसवीसन्
प्रति १२००	२४९	२०२६	१९६९

मूल्यम्-रु० २५-०-०

भणवानुं ठेकाणु :
श्री अ. ला. श्रवे. स्थानकेवासी
नैनशास्त्रोद्धार समिति,
ठे. गरेडिया कुवा रोड,
राजकोट, (सौराष्ट्र).

Published by :
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhara Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT,
(Saurashtra), W. Ry, India.

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः ।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

मूल्याः ३. २५=००

प्रथम आवृत्ति प्रत १२००
धीर संवत् २४६६
विक्रम संवत् २०२६
धंसवीसन १९६६

: मुद्रक :
मण्डिलाल छगनलाल शाह
नवप्रभात प्रिन्टींग प्रेस,
धीकांटा रोड, अमदावाड.

સ્વાધ્યાય માટે ખાસ સૂચના

- (૧) આ સૂત્રના મૂલપાઠનો સ્વાધ્યાય દિવસ અને રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરે તથા ચોથા પ્રહરે કરાય છે.
- (૨) પ્રાતઃઉષાકાળ, સન્ધ્યાકાળ, મધ્યાહ્ન, અને મધ્યરાત્રિમાં બે-બે ઘડી (૪૮ મિનિટ) વંચાય નહીં, સૂર્યોદયથી પહેલાં ૨૪ મિનિટ અને સૂર્યોદયથી પછી ૨૪ મિનિટ એમ બે ઘડી સર્વત્ર સમજવું.
- (૩) માસિક ધર્મવાળાં સ્ત્રીથી વંચાય નહીં તેમજ તેની સામે પણ વંચાય નહીં. જ્યાં આ સ્ત્રીઓ ન હોય તે ઓરડામાં બેસીને વાંચી શકાય.
- (૪) નીચે લખેલા ૩૨ અસ્વાધ્યાય પ્રસંગે વંચાય નહીં.
  - (૧) આકાશ સંબંધી ૧૦ અસ્વાધ્યાય કાલ.
    - (૧) ઉલ્કાપાત—મોટા તારા ખરે ત્યારે ૧ પ્રહર (ત્રણ કલાક સ્વાધ્યાય ન થાય.)
    - (૨) દિગ્દાહ—કોઈ દિશામાં અતિશય લાલવર્ણ હોય અથવા કોઈ દિશામાં મોટી આગ લગી હોય તો સ્વાધ્યાય ન થાય.
    - (૩) ગર્જરવ—વાદળાંનો ભયંકર ગર્જરવ સંભળાય. ગાજવીજ ઘણી જણાય તો ૨ પ્રહર (૯ કલાક) સ્વાધ્યાય ન થાય.
    - (૪) નિર્ધાત—આકાશમાં કોઈ વ્યંતરાદિ દેવકૃત ઘોરગર્જના થઈ હોય, અથવા વાદળો સાથે વીજળીના કડાકા બોલે ત્યારે આઠ પ્રહર સુધી સ્વાધ્યાય ન થાય.
    - (૫) વિદ્યુત—વિજળી ચમકવા પર એક પ્રહર સ્વાધ્યાય ન થા.
    - (૬) યૂપક—શુક્લપક્ષની એકમ, બીજ અને ત્રીજના દિવસે સંધ્યાની પ્રભા અને ચંદ્રપ્રભા મળે તો તેને યૂપક કહેવાય. આ પ્રમાણે યૂપક હોય ત્યારે રાત્રિમાં પ્રથમા ૧ પ્રહર સ્વાધ્યાય ન કરવો.
    - (૭) યક્ષાદીપ્ત—કોઈ દિશામાં વીજળી ચમકવા જેવો જે પ્રકાશ થાય તેને યક્ષાદીપ્ત કહેવાય. ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.
    - (૮) દ્યુમિક કૃષ્ણ—કારતકથી મહા માસ સુધી ધૂમાડાના રંગની જે સૂક્ષ્મ જલ જેવી ધૂમ્મસ પડે છે તેને ધૂમિકાકૃષ્ણ કહેવાય છે. તેવી ધૂમ્મસ હોય ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.
    - (૯) મહિકાશ્વેત—શીતકાળમાં શ્વેતવર્ણવાળી સૂક્ષ્મ જલરૂપી જે ધુમ્મસ પડે છે. તે મહિકાશ્વેત છે ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.
    - (૧૦) રજઉદ્ઘાત—ચારે દિશામાં પવનથી બહુ ધૂળ ઉડે. અને સૂર્ય ઢંકાઈ જાય. તે રજઉદ્ઘાત કહેવાય. ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨) ઔદારિક શરીર સંબંધી ૧૦ અસ્વાધ્યાય

(૧૧-૧૨-૧૩) હાડકાં-માંસ અને રૂધિર આ ત્રણ વસ્તુ અગ્નિથી સર્વથા બળી ન જાય, પાણીથી ધોવાઈ ન જાય અને સામે દેખાય તો ત્યારે સ્વાધ્યાય ન કરવો. ફૂટેલું ઈંડુ હોય તો અસ્વાધ્યાય.

(૧૪) મળ-મૂત્ર—સામે દેખાય, તેની દુર્ગન્ધ આવે ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય.

(૧૫) સ્મશાન—આ ભૂમિની ચારે બાજુ ૧૦૦/૧૦૦ હાથ અસ્વાધ્યાય.

(૧૬) ચંદ્રગ્રહણ—જ્યારે ચંદ્રગ્રહણ થાય ત્યારે જઘન્યથી ૮ મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૨ મુહૂર્ત અસ્વાધ્યાય જાણવો.

(૧૭) સૂર્યગ્રહણ—જ્યારે સૂર્યગ્રહણ થાય ત્યારે જઘન્યથી ૧૨ મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૬ મુહૂર્ત અસ્વાધ્યાય જાણવો.

(૧૮) રાજવ્યુદ્ગત—નજીકની ભૂમિમાં રાજાઓની પરસ્પર લડાઈ થતી હોય ત્યારે, તથા લડાઈ શાન્ત થયા પછી ૧ દિવસ-રાત સુધી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૧૯) પતન—કોઈ મોટા રાજાનું અથવા રાષ્ટ્રપુરુષનું મૃત્યુ થાય તો તેનો અગ્નિસંસ્કાર ન થાય ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય કરવો નહીં તથા નવાની નિમણુંક ન થાય ત્યાં સુધી ઊંચા અવાજે સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨૦) ઔદારિક શરીર—ઉપાશ્રયની અંદર અથવા ૧૦૦-૧૦૦ હાથ સુધી ભૂમિ ઉપર બહાર પંચેન્દ્રિયજીવનું મૃતશરીર પડ્યું હોય તો તે નિર્જીવ શરીર હોય ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨૧થી ૨૮) ચારે મહોત્સવ અને ચાર પ્રતિપદા—આષાઢ પૂર્ણિમા, (ભૂતમહોત્સવ), આસો પૂર્ણિમા (ઈન્દ્ર મહોત્સવ), કાર્તિક પૂર્ણિમા (સ્કંધ મહોત્સવ), ચૈત્ર પૂર્ણિમા (યક્ષમહોત્સવ, આ ચાર મહોત્સવની પૂર્ણિમાઓ તથા તે ચાર પછીની કૃષ્ણપક્ષની ચાર પ્રતિપદા (એકમ) એમ આઠ દિવસ સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૨૯થી ૩૦) પ્રાતઃકાલે અને સન્ધ્યાકાળે દિશાઓ લાલકલરની રહે ત્યાં સુધી અર્થાત્ સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્તની પૂર્વે અને પછી એક-એક ઘડી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

(૩૧થી ૩૨) મધ્ય દિવસ અને મધ્ય રાત્રિએ આગળ-પાછળ એક-એક ઘડી એમ બે ઘડી સ્વાધ્યાય ન કરવો.

ઉપરોક્ત અસ્વાધ્યાય માટેના નિયમો મૂલપાઠના અસ્વાધ્યાય માટે છે. ગુજરાતી આદિ ભાષાંતર માટે આ નિયમો નથી. વિનય એ જ ધર્મનું મૂલ છે. તેથી આવા આવા વિકટ પ્રસંગોમાં ગુરુની અથવા વડીલની ઈચ્છાને આજ્ઞાને જ વધારે અનુસરવાનો ભાવ રાખવો.

स्वाध्याय के प्रमुख नियम

- (१) इस सूत्र के मूल पाठ का स्वाध्याय दिन और रात्री के प्रथम प्रहर तथा चौथे प्रहर में किया जाता है ।
- (२) प्रातः ऊषा-काल, सन्ध्याकाल, मध्याह्न और मध्य रात्री में दो-दो घड़ी (४८ मिनट) स्वाध्याय नहीं करना चाहिए, सूर्योदय से पहले २४ मिनट और सूर्योदय के बाद २४ मिनट, इस प्रकार दो घड़ी सभी जगह समझना चाहिए ।
- (३) मासिक धर्मवाली स्त्रियों को स्वाध्याय नहीं करना चाहिए, इसी प्रकार उनके सामने बैठकर भी स्वाध्याय नहीं करना चाहिए, जहाँ ये स्त्रियाँ न हों उस स्थान या कक्ष में बैठकर स्वाध्याय किया जा सकता है ।
- (४) नीचे लिखे हुए ३२ अस्वाध्याय-प्रसंगों में वाँचना नहीं चाहिए—

(१) आकाश सम्बन्धी १० अस्वाध्यायकाल

- (१) **उल्कापात**—बड़ा तारा टूटे उस समय १ प्रहर (तीन घण्टे) तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (२) **दिग्दाह**—किसी दिशा में अधिक लाल रंग हो अथवा किसी दिशा में आग लगी हो तो स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (३) **गर्जांश्व**—बादलों की भयंकर गडगडाहट की आवाज सुनाई देती हो, बिजली अधिक होती हो तो २ प्रहर (छ घण्टे) तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (४) **निर्घात**—आकाश में कोई व्यन्तरादि देवकृत घोर गर्जना हुई हो अथवा बादलों के साथ बिजली के कडाके की आवाज हो तब आठ प्रहर तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (५) **विद्युत्**—बिजली चमकने पर एक प्रहर तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (६) **यूपक**—शुक्ल-पक्ष की प्रथमा, द्वितीया और तृतीया के दिनों में सन्ध्या की प्रभा और चन्द्रप्रभा का मिलान हो तो उसे यूपक कहा जाता है । इस प्रकार यूपक हो उस समय रात्री में प्रथमा १ प्रहर स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (७) **यक्षादीप्त**—यदि किसी दिशा में बिजली चमकने जैसा प्रकाश हो तो उसे यक्षादीप्त कहते हैं, उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (८) **धूमिका कृष्ण**—कार्तिक से माघ मास तक धूँए के रंग की तरह सूक्ष्म जल के जैसी धूमस (कोहरा) पड़ता है उसे धूमिका कृष्ण कहा जाता है इस प्रकार की धूमस हो उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

- (९) **महिकाश्वेत**—शीतकाल में श्वेत वर्णवाली सूक्ष्म जलरूपी जो धूमस पड़ती है वह महिकाश्वेत कहलाती है, उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (१०) **रजोद्घात**—चारों दिशाओं में तेज हवा के साथ बहुत धूल उड़ती हो और सूर्य ढँक गया हो तो रजोद्घात कहलाता है, उस समय स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(२) ऐतिहासिक शरीर सम्बन्धी १० अस्वाध्याय—

- (११,१२,१३) हाड-मांस और रुधिर ये तीन वस्तुएँ जब-तक अग्नि से सर्वथा जल न जाएँ, पानी से धुल न जाएँ और यदि सामने दिखाई दें तो स्वाध्याय नहीं करना चाहिए । फूट हुआ अण्डा भी हो तो भी अस्वाध्याय होता है ।
- (१४) **मल-मूत्र**—सामने दिखाई हेता हो, उसकी दुर्गन्ध आती हो तब-तक अस्वाध्याय होता है ।
- (१५) **श्मशान**—इस भूमि के चारों तरफ १००-१०० हाथ तक अस्वाध्याय होता है ।
- (१६) **चन्द्रग्रहण**—जब चन्द्रग्रहण होता है तब जघन्य से ८ मुहूर्त और उत्कृष्ट से १२ मुहूर्त तक अस्वाध्याय समझना चाहिए ।
- (१७) **सूर्यग्रहण**—जब सूर्यग्रहण हो तब जघन्य से १२ मुहूर्त और उत्कृष्ट से १६ मुहूर्त तक अस्वाध्याय समझना चाहिए ।
- (१८) **राजव्युद्गत**—नजदीक की भूमि पर राजाओं की परस्पर लड़ाई चलती हो, उस समय तथा लड़ाई शान्त होने के बाद एक दिन-रात तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (१९) **पतन**—कोई बड़े राजा का अथवा राष्ट्रपुरुष का देहान्त हुआ हो तो अग्निसंस्कार न हो तब तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए तथा उसके स्थान पर जब तक दूसरे व्यक्ति की नई नियुक्ति न हो तब तक ऊंची आवाज में स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (२०) **औदारिक शरीर**—उपाश्रय के अन्दर अथवा १००-१०० हाथ तक भूमि पर उपाश्रय के बाहर भी पञ्चेन्द्रिय जीव का मृत शरीर पड़ा हो तो जब तक वह निर्जीव शरीर वहाँ पड़ा रहे तब तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।
- (२१ से २८) **चार महोत्सव और चार प्रतिपदा**—आषाढी पूर्णिमा (भूत महोत्सव), आसो पूर्णिमा (इन्द्रिय महोत्सव), कार्तिक पूर्णिमा (स्कन्ध महोत्सव), चैत्र पूर्णिमा (यक्ष महोत्सव) इन चार महोत्सवों की पूर्णिमाओं तथा उससे पीछे की चार, कृष्ण पक्ष की चार प्रतिपदा (ऐकम) इस प्रकार आठ दिनों तक स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(२९ से ३०) प्रातःकाल और सन्ध्याकाल में दिशाएँ लाल रंग की दिखाई दें तब तक अर्थात् सूर्योदय और सूर्यास्त के पहले और बाद में एक-एक घड़ी स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

(३१ से ३२) मध्य दिवस और मध्य रात्री के आगे-पीछे एक-एक घड़ी इस प्रकार दो घड़ी स्वाध्याय नहीं करना चाहिए ।

उपरोक्त अस्वाध्याय सम्बन्धी नियम मूल पाठ के अस्वाध्याय हेतु हैं, गुजराती आदि भाषान्तर हेतु ये नियम नहीं है । विनय ही धर्म का मूल है तथा ऐसे विकट प्रसंगों में गुरु की अथवा बड़ों की इच्छा एवं आज्ञाओं का अधिक पालन करने का भाव रखना चाहिए ।

सूत्रकृतांगसूत्र भा. दूसरे की विषयानुक्रमशिका

अनु. विषय

पाना नं.

तीसरा अध्ययन का पहला उद्देश

१ साधुको परीषह और उपसर्ग को सहन करनेका उपदेश	६
२ संय का रक्षत्व का निरूपण	८
३ भिक्षापरीषह का निरूपण	१०
४ वधपरीषह का निरूपण	१३
५ दंशमशकाटि परीषहों का निरूपण	१६
६ केशलुंयन के असहत्व का निरूपण	१७
७ परतीर्थिकों का पीडित करनेका निरूपण	१८
८ अध्ययन का उपसंहार	२०

तीसरे अध्ययन का दूसरा उद्देश

८ अनुकूल उपसर्गों का निरूपण	२२
-----------------------------	----

तीसरे अध्ययन का तीसरा उद्देश

१० उपसर्गजन्य तपःसंयम विराधना का निरूपण	४२
११ अन्यतीर्थिकों के द्वारा कहे जानेवाले आक्षेपवचनों का निरूपण	५०
१२ अन्यतीर्थिकों के द्वारा किये गये गये आक्षेप वचनों का उत्तर	५३
१३ वाद में पराजित हुये अन्यतीर्थिकों की घृष्टता का प्रतिपादन	५८
१४ वादिके साथ शास्त्रार्थ में समलाव रभने का उपदेश	६२

तीसरे अध्ययन का चतुर्थ उद्देश

१५ मार्ग से स्थापित हुये साधु को उपदेश	६५
--	----

योथा अध्ययन का पहला उद्देशा

१६ स्त्री परीषद् का निरूपण ८४

दूसरा उद्देशा

१७ स्मलित साधु के कर्मअन्ध का निरूपण १३०

पांचवां अध्ययन का पहला उद्देशा

१८ दना का निरूपण १५२

पांचवां अध्ययन का पहला उद्देशा

१९ नारकीय वेदना का निरूपण १८०

छठ्ठा अध्ययन

२० महावीर भगवान के गुणों का वर्णन २०८

सातवां अध्ययन

२१ कुशीलवालों के दोषों का कथन २५०

आठवां अध्ययन

२२ वीथ के स्वरूप का निरूपण २८६

॥ समाप्त ॥

ત્રીજા અધ્યયનનો પ્રારંભ

બીજા અધ્યયનનું વિવેચન પૂરું થયું હવે ત્રીજા અધ્યયનની શરૂઆત થાય છે. બીજા અધ્યયનમાં સ્વસમય અને પરસમયનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે અને તેમાં સ્વસમયના ગુણો અને પરસમયના દોષો પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે. હવે આ ત્રીજા અધ્યયનમાં એ વાત પ્રકટ કરવામાં આવે છે કે બોધસંપન્ન અને સંયમમાં પરાયણ મુનિને ક્યારેક અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે ઉપસર્ગો તેણે સમભાવપૂર્વક સહન કરવા ભેઠાં. ત્રીજા અધ્યયનનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.—‘સૂરં મળ્લમ્ અપ્પાણં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જાવ-યાવત્’ જ્યાં સુધી ‘જેયં-જેતારમ્’ વિજેથી પુરુષને ‘ન પસ્સદ્-ન પચ્ચતિ’ ભેતો નથી ત્યાં સુધી કાયર પુરુષ ‘અપ્પાણં-આત્માનમ્’ પોતાને ‘સૂરં-શૂરમ્’ શૂરવીર ‘મન્નદ્-મન્યતે’ માને છે. ‘જુહ્મંતં-યુધ્ધમાનમ્’ યુદ્ધ કરતાં ‘મહારહં-મહારથમ્’ મહારથી ‘દઢધમ્માણં-દઢધર્માણમ્’ દઢધર્માવાળા-કૃષ્ણને ભેઠને ‘સિસુપાલોવ-શિશુપાલઙ્ગવ’ શિશુપાલ જેમ ક્ષોભને પ્રાપ્ત થયો હતો તેમ ક્ષોભને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ—જ્યાં સુધી વિજેતા પુરુષનો ભેટો ન થાય, ત્યાં સુધી કાયર પણ પોતાને સંશ્રામશૂર માને છે. જેવી રીતે સમરાંગણમાં વીરતાપૂર્વક લડતા મહારથી અને દૃઢધર્મા નારાયણ (કૃષ્ણ)ને ભેઠને (પહેલાં ગર્જના કરનાર) શિશુપાલ ક્ષુબ્ધ થઈ ગયો હતો, (એજ પ્રમાણે ઉપસર્ગો અને પરીષદો આવી પડતાં ઠીલા પોચા માણસો સંયમ માર્ગેથી વિચલિત થઈ જાય છે)

ટીકાર્થ—જ્યાં સુધી પ્રતિક્ષપ્તિ સાથે લડવાનો પ્રસંગ ન આવે, ત્યાં સુધી કાયર પુરુષ પણ પોતાની જાતને શૂરવીર માને છે તે એવું માને છે કે શત્રુની સેનામાં મારા જેવો પરાક્રમી કોઈ નથી. જ્યાં સુધી તેનો સામનો કરવાને માટે કોઈ શસ્ત્રસજ્જ વિજેતા પુરુષ તેની સામે શસ્ત્રો ઉઠાવીને ખડો થતો નથી, ત્યાં સુધી તે અદ્વૈતીય પુરુષ પોતાને વીર માને છે. મહોન્મત્ત હાથી કમોસરી સઘન વાદળાંઓની જેમ ત્યાં સુધી જ ઘોર ગર્જના કરે છે કે જ્યાં સુધી માત્ર નહોર અને પૂંછડી રૂપ શસ્ત્રોવાળો, સઘન કેશવાળીથી યુક્ત. કેસરોને કંપાવતો અને ગર્જના કરતો સિંહ તેની સામે ઉપસ્થિત થતો નથી. સિંહને ભેતાં જ જ તે મહોન્મત્ત હાથી જિભી પૂંછડીએ નાસી જાય છે કહ્યું પણ છે કે—‘તાવ-દ્વજઃ પ્રસ્તુતવાનગણ્ડઃ’ ઇત્યાદિ જેવું ગંડસ્થળ મદ ઝરવાને કારણે ભીનું થઈ

ગયું છે એવો હાથી ત્યાં સુધી જ અકાળ મેઘોની સમાન ગર્જનાઓ કરે છે કે જ્યાં સુધી ગુફામાં રહેલા સિંહની પૂંછડીના પછડાટનો ધ્વનિ સંભાળતો નથી. દૃષ્ટાન્ત દ્વારા આશયને જેટલી સરળતાથી સમજી શકાય છે, એટલી સરળતાથી દૃષ્ટાન્ત વિના સમજી શકાતો નથી. તેથી સૂત્રકારે અહીં સ્વસમયમાં (જૈનસિદ્ધાંતમાં) પ્રસિદ્ધ એવું કૃષ્ણ અને શિશુપાલનું દૃષ્ટાંત પ્રકટ કર્યું છે. દંડપરાક્રમી અને મહારથી કૃષ્ણને સમરાંગણમાં યુદ્ધ કરતા જોઈને માદ્રીપુત્ર શિશુપાલ ખૂબ જ ક્ષુબ્ધ થઈ ગયો હતો. જ્યાં સુધી તેણે કૃષ્ણના પરાક્રમને પ્રત્યક્ષ જોયું ન હતું, ત્યાં સુધી તો તે પોતાની વીરતાના અણુગાં કૂંક્યા કરતો હતો, પરંતુ પરાક્રમી કૃષ્ણ વાસુદેવને પોતાની સામે સમરાંગણમાં ઉપસ્થિત થયેલ જોઈને તે કેવો ગભરાઈ ગયો હતો ! કૃષ્ણ અને શિશુપાલની કથા ચરિત-ત્રથોમાંથી વાંચી લેવી જોઈએ. ॥૧॥

હવે સૂત્રકાર સર્વવિદિત દૃષ્ટાન્ત પ્રકટ કરે છે—‘પયાતા’ ઇત્યાદિ.

શબ્દાર્થ—‘સંગામમ્મિ-સંપ્રામે’ યુદ્ધ ‘ઉવદ્વિષ-ઉપસ્થિતે’ થવા લાગે ત્યારે ‘રણ-સિસે-રણશીષે’ યુદ્ધના આગળના ભાગમાં ‘પયાતા-પ્રયાતાઃ’ ગયેલ ‘સૂરા-શૂરાઃ’ વીર અભિમાની પુરૂષ ‘માયા-માતા’ માતા ‘પુત્રં ન જાણાઈ-પુત્રં ન જાનાતિ’ પોતાના પુત્રને ખોળામાંથી પડતાં બાણતી નથી, એવા વ્યગ્રતાયુક્ત યુદ્ધમાં ‘જેવણ-જેત્રા’ વિજેતા પુરૂષના દ્વારા ‘પરિવિચ્છણ-પરિવિક્ષતાઃ’ છેદન ભેદન કરતાં દીનતાયુક્ત બની જાય છે. ॥૨॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે યુદ્ધની ભીષણતાને કારણે ગભરાઈ ગયેલી માતાની ગોદમાંથી નીચે સરી પડતા બાળકનું ધ્યાન પણ માતાને રહેતું નથી, એજ પ્રમાણે પોતાના વીરત્વનું અભિમાન કરનાર-કાયર હોવા છતાં પણ પોતાને શૂરવીર માનનાર-પુરુષ સમરાંગણમાં જ્યારે દુશ્મનની સામે ઉપસ્થિત થાય છે ત્યારે જોત જોતામાં શૂરવીર વિજેતા દ્વારા પરાજિત કરાય છે. ॥૨॥

ટીકાર્થ—પોતાના શૌર્યનું અભિમાન કરનાર પણ વાસ્તવમાં કાયરતાથી યુક્ત હોય એવો પુરુષ, જ્યારે યુદ્ધનો પ્રસંગ આવી પડે છે ત્યારે પોતાની અતુરંગી સેના સહિત સમરાંગણના અગ્રભાગમાં ઉપસ્થિત થઈ જાય છે. પરંતુ જ્યારે ભીષણ સંગ્રામ શરૂ થાય છે ત્યારે દુશ્મનોનું પરાક્રમ જોઈને તે કાયરના ભય અને વ્યાકુળતા વધી જાય છે તે યુદ્ધ કેવું લયાનક હોય છે તે બતાવવાને માટે સૂત્રકાર નીચેનું દૃષ્ટાન્ત આપે છે—તે યુદ્ધની ભીષણતાને કારણે ગભરાઈ ગયેલી માતાને તેની ગોદમાંથી સરી પડતા બાળકનું પણ ભાન રહેતું નથી. એજ પ્રમાણે વ્યગ્રતા ઉત્પન્ન કરનારા તે ઘોર સંગ્રામમાં વિજેતા શત્રુ દ્વારા તે કાયરને જોતજોતામાં પરાજિત કરી દેવામાં આવે છે. ॥૨॥

હવે સૂત્રકાર દૃષ્ટાન્તેદ્વારા જે વાતનું પ્રતિપાદન કરવા માગે છે તે (દાષ્ટાન્તિક) પ્રકટ કરે છે.—‘एवं सेहे वि०’ ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—એજ પ્રમાણે ભિક્ષાચર્યામાં અનિયુષ્ઠ અને પરીષદો તથા ઉપસર્ગોથી રહિત સાધુ પણ પોતાને ચારિત્રની આરાધનામાં શૂર માને છે. પરન્તુ જ્યારે પરીષદો અને ઉપસર્ગો આવી પડે છે, ત્યારે તે સંયમનું પાલન કરી શકતો નથી. ॥૩૧॥

શબ્દાર્થ—‘एवं-एवम्’ આ પ્રમાણે ‘भिक्षाचारिया अकोविण-भिक्षाचर्याऽ कोविद्:’ ભિક્ષાચર્યાની વિધિના મર્મને ન જાણવાવાળા ‘अपुद्गे-अस्पृष्ट:’ અને પરીષદોથી જેમને સંબંધ નથી એવો ‘सेहेवि-शिश्योपि’ અભિનવ પ્રવ્રજિત શિષ્ય પણ ‘अप्पाणं-आत्मानम्’ પોતાને સૂર-શૂરમ્’ ત્યાં સુધી શૂરવીર ‘मन्नइ-मन्यते’ માને છે. ‘जाव-यावत्’ જ્યાં સુધી તે ‘द्धं-रुक्षम्’ સંયમનું ‘न सेवए-न सेवते’ સેવન કરતો નથી. ॥૩૧॥

ટીકાર્થ—એજ પ્રમાણે નવહીક્ષિત સાધુ કે જે ભિક્ષાની વિધિના મર્મથી અનભિજ્ઞ છે, અને સાધુના સમસ્ત આચારોથી અપરિચિત છે, અને જેને પરીષદો અને ઉપસર્ગોનો સામનો કરવો પડ્યો નથી, એવો સાધુ પોતાને ત્યાં સુધી જ ચારિત્રશૂર-ઉત્કૃષ્ટ સાધવાચારનું પાલન કરનારો-માને છે કે જ્યાં સુધી તેની સામે ભયંકર પરીષદો અને ઉપસર્ગો ઉપસ્થિત થતા નથી. જેવી રીતે સંગ્રામના અગ્રમાગમાં ઉપસ્થિત થયેલા શિશુપાલે ત્યાં સુધી જ સિંહનાદ કર્યો કે જ્યાં સુધી વિજેતા વાસુદેવ પર તેની નજર ન પડી, એજ પ્રમાણે નવહીક્ષિત કોમળ સાધુ જ્યાં સુધી પરીષદો અને ઉપસર્ગો રૂપ (કેશવાણી)ને કંપાવનારા સંયમ રૂપી સિંહને જોતો નથી, ત્યાં સુધી જ પોતાને ચારિત્રશૂર માને છે. જ્યારે પરીષદો અને ઉપસર્ગો આવી પડે છે, ત્યારે તે શુરુકર્મા અને અદ્યપસત્વ સાધુ ચારિત્રનો ભંગ કરી નાખે છે. ॥૩૧॥

હવે સૂત્રકાર સંયમની રૂક્ષતાનું પ્રતિપાદન કરે છે—‘જયા હેમંત’ ઇત્યાદિ શબ્દાર્થ—‘જયા-યદા’ જ્યારે ‘હેમંતમાસમિ-હેમન્તમાસે’ હેમન્ત ઋતુમાં અર્થાત્ પૌષ મહીનામાં ‘સીતં-શીતમ્’ ઠંડી ‘સન્વગં-સ્વર્ગમ્’ સર્વાંગને ‘કુસહ-સ્પૃશતિ’ સ્પર્શ કરે છે. ‘તત્થ-તત્ર’ ત્યારે ‘મંદા-મંદાઃ’ અદ્વપસાવ પુરૂષ ‘રજ્જ-હિના-રાજ્યહિનાઃ’ રાજ્ય ભ્રષ્ટ ‘સ્વત્તિયાવ-ક્ષત્રિયાઙ્વ’ ક્ષત્રિયની જેવા ‘વિસીયંતિ-વિષીદંતિ’ વિષાદને પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૧૪૧

સૂત્રાર્થ—જ્યારે હેમન્ત ઋતુમાં-પૌષ માસમાં-ભયંકર ઠંડીને અનુભવ કરવો પડે છે, ત્યારે ગુરુકર્મા મંદ (અજ્ઞાની) સાધુ પદ્મબ્રહ્મ થયેલા ક્ષત્રિયોની જેમ વિષાદનો અનુભવ કરે છે. ૧૧૪૧

ટીકાર્થ—હેમન્ત ઋતુમાં જ્યારે આખા શરીરે શીતનો સ્પર્શ થાય છે. જ્યારે હાડ ગાળી નાખે એવી કડકડતી ઠંડીને અનુભવ કરવો પડે છે—ત્યારે ગુરુકર્મા સાધુ રાજ્યભ્રષ્ટ થયેલ ક્ષત્રિયોની જેમ દુઃખનો અનુભવ કરે છે. જેવી રીતે ક્ષત્રિયત્વનું અભિમાન કરનાર પુરુષ રાજ્ય ગુમાવી ષેષવાથી વિષાદ અનુભવે છે, એજ પ્રમાણે શિયાળામાં તેજ અથવા મન્દ ગતિથી વાતા પવનના સંપર્કને લીધે જે પ્રખળ ઠંડીને અનુભવ કરવો પડે છે તેને કારણે, સંયમના પાલનમાં કાયર અને ગુરુકર્મા સાધુ પણ દુઃખનો અનુભવ કરે છે. ‘વાયુ કુટુંબીઓના કટુવચનો જેવી વ્યથા પહોંચાડે છે’ એજ પ્રમાણે હેમંતના સમયનો શીતસ્પર્શ પણ અત્યંત દુસ્સહ કહેવામાં આવ્યો છે. ૧૧૪૧

શીતસ્પર્શનો પરીષદ દુઃખજનક હોય છે. તે પ્રકટ કરીને હવે સૂત્રકાર ઉબ્ધસ્પર્શની દુસ્સહતાનું નિરૂપણ કરે છે—

શબ્દાર્થ—‘ગિન્દ્રાહિતાવેળં-ત્રોષ્મામિતાપેન’ ગ્રીષ્મ ઋતુના અભિતાપથી અર્થાત્ ગર્મીથી ‘પુદ્ઠે-સ્પૃષ્ટઃ’ સ્પર્શ પામેલ ‘વિમળે-વિમનઃ’ ખિન્ન અન્તઃ કરણવાળો અર્થાત્ ઉદાસ ‘સુપિત્વાસિણ-સુપિપાસિતઃ’ અને તરસથી યુક્ત થઈને પુરૂષ દીન થઈ જાય છે. ‘તત્થ-તત્ર’ આ પ્રકારે ગર્મી પરીષદ પ્રાપ્ત થવાથી મંદા-મન્દાઃ’ મૂઠ પુરૂષ ‘વિસીયંતિ-વિષીદંતિ’ એવા પ્રકારના વિષાદનો અનુભવ કરે છે. ‘અપ્વાદ્-અલ્પોદકે’ થોડા પાણીમાં ‘જહા મચ્છા-યથા મત્સ્યાઃ’ જેવી રીતે માછલી વિષાદનો અનુભવ કરે છે. ૧૧૫૧

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે પાણી વિના માછલી તરફડે છે, એજ પ્રકારે ગ્રીષ્મ કાળની ઉબ્ધતાથી સ્પૃષ્ટ થયેલો અને પિપાસાથી વ્યાકુળ થયેલો ખિન્નતાનો અનુભવ કરે છે. ૧૧૫૧

ટીકાર્થ—શ્રીભ્રમ ઋતુમાં—વૈશાખ અને જેઠ માસમાં—ન્યારે અસહ્ય ગરમી પડે છે, ત્યારે તેનાથી ત્રાસીને સાધુઓ મનમાં ઉદ્વેગનો અનુભવ કરે છે. ઉષ્ણતાને કારણે તીવ્ર તૃષ્ણાનો અનુભવ કરવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે તેવા સાધુઓ વ્યાકુળ થઈ જાય છે. એટલે કે ઉષ્ણપરીપહ સહન કરવાનો પ્રસંગ આવે, ત્યારે કાયર સાધુઓ વિષાદ અનુભવે છે. તેમની સ્થિતિ કેવી થાય છે, તે સૂત્રકારે આ પ્રકારે પ્રકટ કર્યું છે. જેમ પાણી વિના અથવા અદ્ય પાણીમાં માછલી તરફડે છે, એજ પ્રમાણે ઉષ્ણપરીપહ આવી પડતાં કાયર સાધુ વિષાદ અનુભવે છે. ॥૫॥

ભિક્ષાપરીપહ કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર ભિક્ષાપરીપહનું નિરૂપણ કરે છે—‘સયા દત્તેસણા’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ— દત્તેસણા-દત્તૈષણા’ અન્યના દ્વારા દીધેલ વસ્તુને જ અન્વેષણ કરવું ‘દુઃખા-દુઃખમ્’ આ હુઃખ ‘સયા-સદા’ જીવનના અંત સુધી અર્થાત્ જીવન પર્યંત સાધુને રહે છે. ‘જાયણા-યાંચા’ ભિક્ષાની યાચના કરવાનું કષ્ટ દુઃખવળિયા-દુષ્પ્રગોષ્ઠા’ અસહ્ય થાય છે. ‘પુલ્લો જણા-પૃથક્ક જનાઃ’ પ્રાકૃત પુરૂષ અર્થાત્ સાધારણ લોક ‘ઈચ્ઠ્ઠાહંમુ-પવમાદ્દુઃ’ એવું કહે છે કે ‘કમ્મત્તા-કર્માત્તિઃ’ આ લોકો પોતાના પૂર્વકૃત પાપકર્મનું ફળ ભોગવી રહ્યા છે. ‘દુઃખમાગ્ગેવ-દુર્મ-માગ્ગેવ’ તથા આ લોકો ભાગ્યહીન છે. ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—સાધુઓએ અન્યના દ્વારા પ્રદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરવાનું હુઃખ સહા સહન કરવું પડે છે, તે કારણે યાચનાપરીપહ પણ દુસ્સહ ગણાય છે. સામાન્ય લોકો તે સાધુઓને જોઈને કહે છે—

આ લોકો તેમનાં કર્મોથી પીડિત છે, ભાગ્યહીન છે. ॥સૂ. ૬॥

ટીકાર્થ—સાધુઓ જીવનપર્યંત દત્તૈષણાનું હુઃખ સહન કરવું પડે છે, કારણ કે તેઓ અદત્તાદાનના ત્યાગી હોવાને કારણે તેમને અન્યના દ્વારા

આપવામાં આવેલી વસ્તુ વડે જ નિર્વાહ ચલાવવો પડે છે. આ પ્રકારનો યાચનાપરીષદ પણ તેમને માટે દુસ્સહ થઈ પડે છે. જેનામાં આત્મબળ ઓછું હોય છે એવાં સાધુઓ મહામુશ્કેલીએ આ પરીષદ સહન કરે છે. આ પરીષદ અસહ્ય બનવાથી કોઈ કોઈ કમજોર સાધુઓ સંયમનો પરિત્યાગ પણ કરી દે છે. ભિક્ષાવૃત્તિ કેટલી કષ્ટજનક હોય છે તે નીચેના શ્લોકમાં બતાવવામાં આવ્યું છે. ‘ગતિભ્રંશો મુલે દૈન્યં’ ઇત્યાદિ—મૃત્યુના સમયે જે ચિન્હો પ્રગટ થાય છે તે ચિહ્નો યાચકમાં પણ દેખાય છે. તેની ગતિ અટકી જાય છે, મુખ પર દીનતા છવાઈ જાય છે અને ચહેરા તેજહીન થઈ જાય છે.’

જ્યાં સુધી માણસ કોઈની પાસે કોઈ વસ્તુની યાચના કરતો નથી, ત્યાં સુધી જ તેનું ગૌરવ ટકે છે. તેથી જ યાચના પરીષદને અત્યંત દુસ્સહ માનવામાં આવે છે. દૂઠ મનોબળવાળો પુરુષ જ યાચના પરીષદને સહન કરીને જ્ઞાનાદિની વૃદ્ધિ કરવા માટે મહાપુરુષો દ્વારા સેવિત માર્ગે આગળ વધે છે.

ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં આકેશ પરીષદનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. સાધુઓને જોઈને સામાન્ય લોકો આ પ્રમાણે કહે છે—‘આ સાધુઓનું શરીર ગંદું છે, તેમણે કેશનું લુંચન કરીને માથે મુઠો કર્યો છે અને તેઓ ક્ષુધાની પીડા સહન કરે છે. તે બિચારા તેમના પૂર્વોપાર્જિત કર્મોનું ફળ ભોગવી રહ્યા છે. અથવા તેઓ કર્મોત્તર છે.’ આ વાક્યનો અર્થ આ પ્રમાણે પણ કરી શકાય—તેઓ ખેતી આદિ કર્મ કરવાને અસમર્થ છે, તે કારણે જ તેઓ સાધુ બન્યા છે. તેઓ દુર્ભાગી છે, કારણ કે પુત્ર, પત્ની આદિ સૌએ તેમનો પરિત્યાગ કર્યો છે. કોઈ પણ જગ્યાએ આશ્રય નહીં મળવાથી તેઓ દીક્ષા લઈને સાધુ બની ગયા છે.’ ‖ગાથા ૬‖

શબ્દાર્થ—‘ગામેસુ-ગ્રામેષુ’ ગામોમાં ‘નયરેસુ વા-નગરેષુ વા’ અથવા નગરોમાં ‘एए सहे-एतान् शब्दान्’ આ શબ્દોને ‘अचार्यता-अशङ्कवतः’ સહન ન કરી શકતાં ‘तत्त्व-तत्र’ તે આકોશ વચનો અર્થાત્ ઠડવા વચનોને સાંભળીને ‘मंदा-मन्दाः’ મંદ મતિવાળા ‘विसीयन्ति-विषीदन्ति’ વિષાદ કરે છે ‘इव-यथा’ જેવી રીતે ‘संगाममि-संगामे’ સંગ્રામમાં અર્થાત્ યુદ્ધમાં ‘भीरुया-भीरुकाः’ ભીડ પુરૂષ વિષાદ કરે છે. ॥૭॥

સૂત્રાર્થ—‘આ સાધુ તેના કર્મોથી દુઃખી છે’ ઇત્યાદિ આકોશરૂપ શબ્દો તથા આ ચોર છે, આ ચાર (જસૂસ) છે,’ ઇત્યાદિ સામાન્ય લોકો દ્વારા ઉચ્ચારાતા શબ્દો સાંભળવાને અસમર્થ એવો તે મન્દ પ્રકૃતિ સાધુ વિષાદ અનુભવે છે, અને જેવી રીતે સંગ્રામના મોખરાના ભાગમાં સ્થિત કાયર પુરુષ વિષાદ અનુભવે છે અને સમરાંગણ છોડીને ભાગી જાય છે, એજ પ્રમાણે મન્દમતિ સાધુ પણ સંયમના માર્ગેથી ભ્રષ્ટ થાય છે. ॥૭॥

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત આકોશ રૂપ શબ્દો તથા ‘આ ચોર છે, આ જસૂસ છે,’ ઇત્યાદિ આમ્યજનો અને નગરજનો દ્વારા ઉચ્ચારાતા શબ્દો સાંભળીને તે અદ્વપમતિ અથવા અદ્વપસત્વ સાધુ અત્યંત વિષાદ અનુભવે છે. પોતાના કાનમાં કાંટાની જેમ પીડા પહોંચડનારા તે શબ્દો તેનાથી સહન થઈ શકતા નથી, તેથી આ પ્રકારના આકોશ વચનો સાંભળવાથી તેને ઘણું જ દુઃખ થાય છે. જેવી રીતે ચક્ર, કુન્ત, ખડગ, આણુ આદિથી યુક્ત અરિદ્ધને જોઈને, ઢાલ, શંખ, ઝાલર. આદિ વાદ્યોના ધ્વનિથી વ્યાપ્ત સંગ્રામના અથભાગમાં સ્થિત કાયર પુરુષ ડરી જઈને અપયશની પરવા કર્યા વિના સંગ્રામમાંથી નાસી જવાને તૈયાર થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે મન્દમતિ, અદ્વપસત્વ સાધુ પણ પૂર્વોક્ત આકોશ વચનોને સાંભળીને વિષાદનો અનુભવ કરે છે અને સંયમથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે. ॥૭૧૫ થા ૭॥

હવે સૂત્રકાર વધ પરીષદનું કથન કરે છે—‘અપ્વેગે સુધિયં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અપ્વેગે-અવ્યેકઃ’ એ કોઈ ‘લૂમણ-લૂષકઃ’ કૂર ‘સુધિયં-ક્ષુધિતમ્’ ભૂખ્યા મિક્તુ-મિક્તુમ્’ સાધુને ‘સુખી દંસતિ-શુની દશતિ’ કૂતરો કરડવા લાગે તો ‘તત્થ-તત્ર’ તે સમયે ‘મંદા!-મન્દાઃ’ અગ્ર પુરૂષ ‘વિસીયંતિ-વિષીદન્તિ’ આ પ્રમાણે હીનતા યુક્ત બની જાય છે કે ‘તેહપુટ્ટા-તેજઃ સ્પૃષ્ટાઃ’ અગ્નિના દ્વારા સ્પર્શ કરાયેલ ‘પાણિણો વ-પ્રાણિન ઇવ’ પ્રાણી ગભરાય છે. ॥૮૧॥

સૂત્રાર્થ—લિક્ષાપ્રાપ્તિને માટે ભ્રમણ કરતા ભૂખ્યા સાધુને કોઈ કોઈ વાર કોઈ કૂર કૂતરા કરડે છે. આવું અને ત્યારે મન્દસત્ત્વ સાધુ વિષાદ અનુભવે છે. અગ્નિનો સ્પર્શ થઈ ગયો હોય એટલું દુઃખ તેને તે વખતે થાય છે. ॥૮૧॥

ટીકાર્થ—આ સૂત્રમાં ‘અપિ’ પદ સંભાવનાના અર્થમાં વપરાયું છે. કોઈ કોઈ વાર એવું પણ બને છે કે—લિક્ષાને માટે ભ્રમણ કરતા સાધુને કોઈ કૂર કૂતરા આદિ જાનવર કરડે છે—સાધુના ચરણ આદિ અંગમાં તેની તીક્ષ્ણ દાઢો લોંકી દે છે. તે સમયે અદ્વસત્ત્વ અને ધૈર્યહીન સાધુ વિષાદનો અનુભવ કરે છે. જેવી રીતે અગ્નિથી ઢાંજેલું પ્રાણી વેદનાથી આર્ત થઈ જાય છે અને આર્તધ્યાનથી યુક્ત થઈને પોતાના અંગોને સંકોચી લે છે, એજ પ્રમાણે કૂર પ્રાણી દ્વારા ઉપદ્રવ થવાથી સત્ત્વહીન સાધુ પણ સંયમના માર્ગથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે, કારણ કે આમ કંટક-ઈન્દ્રિયોને પ્રતિકૂળ સ્પર્શ આદિ-સહન કરવાનું કાર્ય ઘણું જ દુષ્કર ગણાય છે. ॥ગાથા ૮૧॥

શબ્દાર્થ—‘વહિપંથિયમાગયા-પ્રાતિપથિકતામાગતાઃ’ સાધુ જનના દ્વેષી ‘અપ્વેગે-અવ્યેકે’ કોઈ કોઈ ‘વહિમાસંતિ-પ્રતિમાષન્તે’ કહે છે કે ‘જે ઇ-એ ઇતે’ જે આ સાધુઓ ‘એવંજીવિણા-એવં જીવિનઃ’ આ પ્રકારે લિક્ષાવૃત્તિથી જીવન ધારણ કરે છે. ‘ઇ-ઇતે’ આ માણસો ‘વરિચારગતા-પ્રતિકારગતાઃ’ પોતાના પૂર્વ કૃત પાપનું ફળ લોગવી રહ્યા છે. ॥૮૧॥

સૂત્રાર્થ—કોઈ કોઈ અધર્મી અને સાધુઓને દ્વેષ કરનારા લોકો કહે છે કે ‘આ પ્રકારે જીવન વ્યતીત કરતાં આ સાધુઓ પૂર્વકૃત કર્મોને બદલેા યુક્તી રહ્યા છે—ફળ લોગવી રહ્યા છે.’ ॥૮૧॥

ટીકાર્થ—સાધુઓના વિરોધીઓ—સાધુઓ પ્રત્યે દ્વેષભાવ રાખનારા અનાર્થ લોકો જેવાં માણસો સાધુઓને જોઈને આ પ્રકારનાં પ્રતિકૂળ વચનો બોલે છે

‘લીખ માગીને જીવન વ્યતીત કરનારા આ સાધુઓ તેમના પૂર્વકૃત અશુભ કર્મોનું ફળ ભોગવી રહ્યા છે.’ લિક્ષાપ્રાપ્તિ માટે નીકળેલા સાધુને જોઈને કોઈ સાધુ દ્રેવી માણસો એવું કહે છે કે—‘આ કેશચુંચન કરનારા સાધુઓએ પૂર્વભવમાં દાન દીધાં નથી, તે કારણે તેમને લિક્ષાને માટે ઘેર ઘેર ભટકવું પડે છે. તેઓ સઘળા ભોગોથી વંચિત છે અને દુઃખી જીવન વ્યતીત કરી રહ્યા છે. તેઓ ભાગ્યહીન છે. પૂર્વજન્મના અશુભ કર્મોના કારણે તેમને પારકાં ઘરોમાં ભ્રમણ કરીને લીખ માગીને ગુજરાન ચલાવવું પડે છે. ॥ગાથા ૬॥

શબ્દાર્થ—‘અવ્યેને-અવ્યેકે’ કોઈ કોઈ પુરૂષ ‘વહ જુંજંતિ-વચો જુંજંતિ’ કહે છે કે ‘નગિણા-નગનાઃ’ આ લોકો નાગા છે. ‘પિંડોલ્લગા-પળ્લોલ્લગા’ ખીબના પિંડના ઈચ્છુક છે. ‘અહમા-અધમાઃ’ અધમ છે. મુંઢા-મુળ્લઢાઃ’ તે મુષ્ટિત છે, ‘કંઢૂવિણટ્ટંગા-કંઢૂવિનટ્ટંગાઃ’ કંઢૂ રોગથી તેમના અંગ નષ્ટ થઈ ગયા છે. ‘ઉજ્જલ્લા-ઉજ્જલ્લાઃ’ આ લોકો શુષ્ક પરસેવાથી યુક્ત અને ‘અસમાહિયા-અસમાહિતાઃ’ અશોભન અર્થાત્ ખીભત્સ છે આવું કહે છે. ॥૧૦॥

સૂત્રાર્થ—જિનકલ્પિક આદિ સાધુઓને જોઈને કોઈ કોઈ માણસો એવું કહે છે કે—‘આ લોકો નમ્ર છે, પરાયા પિંડને (આહારને) માટે પ્રાર્થના કરનારા છે, અધમ છે, મહીન શરીરવાળા મુંડિત છે, ખુજલીને કારણે તેમનું શરીર ક્ષત વિક્ષત થઈ ગયું છે, તેમના શરીર પર મેલનો થર જામી ગયો છે, તેમનું શરીર પરસેવાથી તરખોળ છે, અથવા તેમનું શરીર કઠણ મેલથી યુક્ત છે. તેઓ ઠેવાં ખેડોળ અને ખીભત્સ દેખાય છે!’ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—અનાર્યોના જેવા સ્વભાવવાળા લોકો સાધુઓને અનુલક્ષીને આ પ્રકારનાં વચનોનો પ્રયોગ કરે છે—આ જિનકલ્પિક આદિ સાધુઓ નશાવસ્થામાં રહે છે! તેઓ અન્યની પાસે આહારાદિની લીખ માગે છે! મહીનતાને કારણે તેઓ અધમ-અપ્રીતિકર લાગે છે! તેમને માથે મુંડો છે. ખુજલીને કારણે તેમનાં અંગો ખરાબ થઈ ગયાં છે—શરીર પર વારંવાર ખંજવાળવાને લીધે તેમનું શરીર ક્ષતવિક્ષત થઈ જવાને લીધે વિકૃત થઈ ગયું છે! તેઓ કરકંડૂ અથવા સનતકુમારના સમાન વિનષ્ટ શરીરવાળા (ક્ષત વિક્ષત યુક્ત શરીરવાળા થઈ ગયા છે. તેમના શરીર પર મેલના પોપડા જામ્યા છે. તેમનો દેખાવ અશોભન (મુંદરતા રહિત) અને ખીભત્સ (અણુગમી પ્રેરે તેવો) અથવા અસમાધિ જનક છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે—ક્યારેક કોઈ કોઈ કુપુરુષો જિનકલ્પિક સાધુઓને જોઈને એવું કહે છે કે—આ સાધુઓ પરાજીવી, નમ્ર અને અધમ છે, તેઓ માથે મુંડાવાળા અને ખુજલીને કારણે ખરાબ અંગોવાળા છે, તથા તેઓ મહીન અને ખીભત્સ દેખાવવાળા છે. ॥ગાથા ૧૦॥

શબ્દાર્થ— ‘एवं-एवम्’ આ પ્રમાણે ‘विष्पडिवन्ना-विप्रतिपन्नाः’ સાધુ અને સન્માર્ગના દ્રોહી ‘एके-एके’ કોઈ કોઈ ‘अप्यण उ-आत्मना तु’ પોતે જ ‘अज-यणा-अज्ञाः’ અજ્ઞ જીવ ‘मोहेण पाउडा मोहेन प्रवृताः’ મોહથી ઠાંકેલા છે અર્થાત્ મિથ્યા દર્શનથી ઠાંકેલી મતિવાળા છે. ‘ते-ते’ તેઓ ‘तमाओ-तमसेः’ અજ્ઞાન રૂપ અંધકારથી ‘तमं-तमः’ ઉત્કૃષ્ટ અજ્ઞાન રૂપી અંધકારને ‘जंति-यन्ति’ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ—જે લોકો આ પ્રકારે સાધુઓના વિરોધી હોય છે, અનાર્થ અને વિવેકથી વિહીન હોય છે, અને મોહથી આચ્છાદિત મતિવાળા હોય છે, તેઓ એક અજ્ઞાનમાંથી બીજા અજ્ઞાન તરફ જાય છે એટલે કે અજ્ઞાન રૂપ અંધકારમાં ડૂબેલા તે લોકો નરક આદિ રૂપ ઉત્કૃષ્ટ અંધકારની દિશામાં અગ્રેસર થાય છે. ॥ગાથા ૧૧॥

ટીકાર્થ—આ પ્રકારે જે લોકો પાપકર્મી છે, ધર્મના મર્મથી અનભિરા છે, અનાર્થ છે, સાધુઓના અને મોક્ષમાર્ગના દ્વેષી છે. સ્વયં અજ્ઞાન છે અને ધર્માચરણથી રહિત હોય છે, તેઓ અજ્ઞાનરૂપ અંધકારમાંથી ઉત્કૃષ્ટ અંધકારમાં જાય છે એટલે કે નીચ ગતિમાંથી નીચતર ગતિમાં જાય છે. શા કારણે તેમને અધમ ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે? તેઓ મન્દ છે, જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોથી ગ્રસ્ત છે, તે કારણે તેમને અધોગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. અધો-ગતિ પ્રાપ્ત થવાનું બીજું કારણ એ છે કે તેઓ મિથ્યાદર્શન રૂપ મોહ વડે આચ્છાદિત છે. તે કારણે તેઓ આંધળા જેવાં હોવાને કારણે સાધુઓ પ્રત્યે દ્વેષભાવ રાખે છે અને કુમાર્ગનું અવગંબન કરે છે

વિવેક એક ચક્ષુ સમાન છે અને વિવેકીજનોનો સહવાસ બીજા ચક્ષુ સમાન છે જેમને આ બંને ચક્ષુ હોતાં નથી, તેઓ જ ખરી રીતે આંધળા છે. એવો માણસ જો કુમાર્ગે પ્રવૃત્ત થાય, તો તેનો શો અપરાધ! ક્રહ્યું પણ છે કે—‘एकं हि चक्षुरमलं सहजो विवेकः’ ઇત્યાદિ—

‘સ્વાભાવિક વિવેક એક નિર્માળ નેત્ર રૂપ છે. અને વિવેકી જનોનો સહવાસ બીજા નેત્ર રૂપ છે. આ સંસારમાં જેને આ બે નેત્રોની પ્રાપ્તિ થઈ નથી તેને જ વાસ્તવિક રૂપે તો અંધ કહી શકાય છે. જો આ બંને પ્રકારના નેત્રોના અભાવવાળો માણસ કુમાર્ગગામી બને, તો તેનો શો અપરાધ! એટલે કે એવો માણસ કુમાર્ગગામી બને તે સ્વાભાવિક જ છે.

આ પ્રકારે સાધુઓ પ્રત્યે દ્વેષ રાખનાર સન્માર્ગનો દ્રોહ કરનાર અજ્ઞાની, મોહથી ઘેરાયેલા અજ્ઞાન માણસો એક અજ્ઞાનમાંથી નીકળીને નરકગતિ આદિ રૂપ બીજા અજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે. કારણ કે તેઓ વિવેકરહિત હોય છે, ॥ગાથા ૧૧॥

દંશમશકાદિ પરીપહોં કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર ડાંસ, મચ્છર આદિ દ્વારા આવી પડતાં પરીપહોનું કથન કરે છે—‘પુટ્ટો ચ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘દંસમસર્વહિ-દંશમશકૈઃ’ દંશ અને મશકૈઃ દ્વારા ‘પુટ્ટો-સ્પૃષ્ટઃ’ સ્પર્શ કરવામાં આવેલ અર્થાત્ કરડવામાં આવેલ તથા ‘તળપાસમચાદ્યા-તૃણસ્પર્શમશ્કન્વન્’ તૃણના સ્પર્શને સહન ન કરી શકવાવાળો સાધુ એવો વિચાર કરે છે કે ‘મે-મયા’મે’ ‘પરે લોણ-પરો લોકઃ’ સ્વર્ગ વગેરે રૂપ પરલોકને તો ‘ન દિદ્વે-ન દ્વષ્ટઃ’ પ્રત્યક્ષ રૂપથી જોયો નથી ‘પરં-પરં’ તો પણ ‘જહ્-યદિ’ કદાચ ‘મરણં સિયા-મરણં સ્યાત્’ આ કષ્ટથી મરણુ તો સ્પષ્ટ જોવાય છે અને કોઈ રૂળ દેખાતું નથી. ૧૧૨૧।

સૂત્રાર્થ—દંશમશક પરીપહલ એટલે કે ડાંસ, મચ્છર આદિ જંતુઓ કરડવાથી જે ત્રાસ સહન કરવો પડે છે તે ત્રાસ સહન કરવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે તથા તૃણસ્પર્શ પરીપહલને સહન ન કરી શકવાને કારણે (અકિંચન હોવાને કારણે ઘાસ પર શયન કરતી વખતે તેના કઠિન સ્પર્શ સહન ન કરી શકવાને કારણે) કોઈ અદ્યપસત્ત્વ સાધુ ક્યારેક આ પ્રકારનો વિચાર કરે છે—પરલોક તો મેં જોયો નથી, પરંતુ આ કલેશથી મારું મૃત્યુ થઈ જશે. આ કષ્ટને સહન કરવાનું ખીજું કોઈ પણ રૂળ મને દેખાતું નથી.’ ૧૧૨૨।

ટીકાર્થ—જ્યાં ડાંસ, મચ્છર આદિ જંતુઓ વિશેષ પ્રમાણમાં હોય છે. એવાં કોંકણુ આદિ પ્રદેશોમાં વિચરતા સાધુઓને ડાંસ, મચ્છર આદિ કરડે છે. ક્યારેક તેને ઘાસ આદિ પર શયન કરવું પડે છે, એવું બને ત્યારે તેના કઠોર સ્પર્શ તે સહન કરી શકતો નથી. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં પીડાનો અનુભવ કરતો તે સાધુ ક્યારેક આ પ્રકારનો વિચાર કરે છે—પરલોકના સુખની પ્રાપ્તિને માટે મેં દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે, અને તે માટે હું ડાંસ, મચ્છર આદિનો ત્રાસ પણ સહન કરી રહ્યો છું. પરંતુ તે પરલોક મેં પ્રત્યક્ષ તો જોયો નથી. પરલોકના વિષયમાં અનુમાન પ્રમાણ પણ વિદ્યમાન નથી, કારણ કે તે વિષયમાં નિર્દોષ હેતુનો અભાવ છે. પરંતુ આ ત્રાસને કારણે મરણું પડશે, એ વાત તો નિશ્ચિત છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે પરલોકનું અસ્તિત્વ પ્રત્યક્ષ તો દેખાતું નથી, અને તેનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરનાર કોઈ અનુમાન આદિ પ્રમાણ પણ મોજૂદ નથી. આ રીતે પરલોકના સુખની પ્રાપ્તિ થવાની વાત તો દૂર રહી પણ આ દુઃખ સહન કરવાના ફલ રૂપે મૃત્યુને તો ચોક્કસ લેટવું પડશે ! માત્ર સિવાય બીજું કોઈ પણ ફળ મળવાનું નથી ! દેશ, કાળ આદિથી પીડિત કોઈ સાધુ આ પ્રકારનો વિચાર પણ કરે છે. ॥ગાથા ૧૨॥

કેશલુંચન કે અસહત્વ કા નિરૂપણ

શબ્દાર્થ—‘કેસજોણ-કેશલુંચનેન’ કેશ લુંચનથી ‘સંતત્તા-સમ્તપ્તાઃ’ દુઃખી અર્થાત્ પિડાયમાન ‘વંમચેરપરાઈયા-બ્રહ્મચર્યપરાજિતાઃ’ અને બ્રહ્મચર્યથી પરા-જીત થઈને તત્થ-તત્ર’ કેશલુંચનમાં દુર્બળ ‘મંદા-મન્દાઃ’ મૂર્ખ પુરુષ ‘કેચણે-કેતને’ જાળમાં ‘વિદ્વા-વિદ્વાઃ’ ફસાયેલી ‘મચ્છા વ-મત્સ્યા-ઇવ’ માછલીની જેમ ‘વિસીયંતિ-વિષીદંતિ’ કલેશ અર્થાત્ દુઃખનો અનુભવ કરે છે. ॥૧૩॥

સૂત્રાર્થ—કેશલુંચનથી પીડા અનુભવતો તથા બ્રહ્મચર્યવ્રતનું પાલન કરવાને અસમર્થ એવો કાયર સાધુ-કામવાસનાનો દુર્બલ ઉદ્રેક થાય ત્યારે જાળમાં ફસાયેલી માછલીની જેમ કલેશનો અનુભવ કરે છે, અને સંયમના માર્ગથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે.

ટીકાર્થ—કેશનો લોચ કરતી વખતે સાધુઓને ખૂબ જ પીડા થાય છે, તે પીડાને કારણે કાયર (અદપસત્ત) સાધુનો વિવાદનો અનુભવ કરે છે, એજ પ્રમાણે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવાને અસમર્થ હોય એવો સાધુ કામવાસનાનો ઉદ્રેક થાય ત્યારે સંયમના અનુષ્ઠાનમાં શિથિલ થઈ જાય છે, અથવા સંયમનો પરિત્યાગ કરી નાખે છે. આ વાતને વધુ સ્પષ્ટ કરવા માટે સૂત્રકારે નીચેનું દંટાનત આપ્યું છે.—

જેવી રીતે જાગમાં દુસાયેલી માછલી તેમાંથી છુટવાને માટે વલખાં મારે છે, પણ છુટવાનો કોઈ ઉપાય નહીં જડવાથી તેમાં જ મરી જાય છે, એજ પ્રમાણે પ્રબળ કામવાસનાથી પરાજિત થઈને કોઈ કોઈ કાયર સાધુઓ સંયમનો ત્યાગ કરે છે અથવા શિથિલાચારી બની જાય છે. ॥ગાથા ૧૩॥

શબ્દાર્થ—‘આયદંડસમાચારે—આત્મદંડસમાચારાઃ’ જેનાથી આત્મા કૃત્યાણથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે, એવો આચાર—અનુબંધન કરવાવાળા ‘મિચ્છા—સંક્રિયામાવણા—મિથ્યાસંસ્થિતમાવના’ જેમની ચિત્તવૃત્તિ મિથ્યાત્વથી વ્યાપ્ત છે અર્થાત્ દિસા વગેરેમાં તત્પર છે તથા ‘હરિસંપ્પ્રસાદમાવણા—હર્ષપ્રદોષમાપન્નાઃ’ જેઓ રાગદ્વેષવાળા છે. એવા ‘કેઈ—કેવિ’ કોઈ ‘અણારિયા—અનાર્યાઃ’ અનાર્ય પુરુષ ‘લૂસંતિ—લૂપન્તિ’ સાધુને પિડા પહોંચાડે છે. ॥૧૪॥

સૂત્રાર્થ—જે આચારને કારણે આત્મા દંડિત થાય છે. અથવા આત્મ-હિતનું જેના દ્વારા ખંડન થાય છે, એવા આચારને ‘આત્મદંડ સમાચાર’ કહે છે. જેમનો એવો આચાર છે અને જેમની દૃષ્ટિ મિથ્યાત્વને કારણે ઉપહત થઈ ગઈ છે, જેઓ રાગ અને દ્વેષથી યુક્ત છે, એવા કોઈ કોઈ અનાર્ય લોકો સાધુઓને લોકડી આદિ વડે મારે છે. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—સાધુની નિંદા, સાધુને મારપીટ, સાધુની હત્યા આદિ કૃત્યો આત્માને દંડિત કરનારા—આત્માના હિતનું ખંડન કરનારા છે. તેથી એવાં કૃત્યોને ‘આત્મદંડ સમાચાર’ કહે છે. મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવોને, એટલે કે વિપરીત કદાચક રૂપ ભાવનાવાળા માણસોને ‘મિથ્યા સંસ્થિત ભાવનાવાળા’ કહે છે. આ બંને વિશેષણોથી યુક્ત લોકો—એટલે કે જેમની ખુદ્ધિ મિથ્યાત્વને કારણે નષ્ટ થઈ ગઈ છે, જેઓ હિંસાદિ પાપોમાં પ્રવૃત્ત રહે છે, જેઓ રાગ અને દ્વેષથી યુક્ત છે—એટલે કે જેઓ પાપનું આચરણ કરવામાં હર્ષનો અનુભવ કરે છે અને ધર્માચરણ કરવામાં દ્વેષ યુક્ત છે એવાં રાગ દ્વેષ યુક્ત, અને અહિંસા ધર્મથી અનભિન્ન કોઈ કોઈ અનાર્ય લોકો સદાચાર પરાયણ સાધુઓને પોતાના આનંદને ખાતર અથવા દ્વેષભાવથી પ્રેરાઈને લોકડી આદિના પ્રહાર વડે અથવા કટુ શબ્દો વડે પીડા પહોંચાડે છે. આ સમસ્ત કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે કોઈ કોઈ આત્મહિતના ઘાતક અને વિપરીત ખુદ્ધિવાળા રાગદ્વેષથી પ્રેરાઈને સાધુને કબ્લે દે છે. ॥ગાથા ૧૪॥

શબ્દાર્થ—‘અપ્યેગે—અપ્યેકે’ કોઈ ‘બાલા—બાલાઃ’ અજ્ઞાની પુરૂષ ‘પલ્લિયંતેસિ—પર્યન્તે’ અનાર્ય દેશના આશ્રિપાસમાં ફરતાં ‘સુઠ્ઠવચં—સુઠ્ઠતમ્’ સાધુને ‘મિલ્લુચં—મિલ્લુકમ્’ ભિક્ષુકને ‘ચારો—ચોરોત્તિ—ચારશ્ચૌર ઇતિ’ આ શુભ્તચર છે અથવા ચોર છે એવું કહેતા ‘બંધંતિ—બંધનન્તિ’દોરી વગેરેથી બાંધે છે—તથા ‘કસાયવયોનેહિય—કષાયવચનૈઃ’ કટુ વચન કહીને સાધુને પીડિત અર્થાત્ દુઃખી કરે છે. ॥૧૫॥

પરતીર્થિકોં કા પીડિત કરનેકા નિરૂપણ

સૂત્રાર્થ—કોઈ કોઈ અજ્ઞાની પુરુષો અજ્ઞાની પુરુષો અનાયર્થ દેશમાં વિચરતા સાધુઓને ચોર, બસૂસ આદિ માની લઈને, તેમને દોરડા આદિ વડે બાંધીને કટુ વચનો દ્વારા પીડા પહોંચાડે છે. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—સારા નરસાંના વિવેકથી રહિત અનાયર્થ પ્રદેશોની સીમા પર વિચરતા, અહિંસા આદિ વ્રતોનું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન કરનારા સાધુને કોઈ રાજાનો બસૂસ માની લઈને આ પ્રકારના કટુ વચનો બોલે છે—‘આ ચોર છે, ‘આ ચાર (બસૂસ) છે, એટલું જ નહીં પણ તેઓ તેને દોરડા વડે બાંધીને લાકડી આદિ વડે માર મારે છે તથા કષાયયુક્ત વચનો દ્વારા તેનો તિરસ્કાર કરે છે. છ કાયના જીવોના રક્ષક અને નિર્દોષ ભિક્ષા ગ્રહણ કરનારા મુનિઓને પણ તેમના દ્વારા આ પ્રકારનાં કષ્ટ સહન કરવા પડે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે અનાયર્થ લોકોના પ્રદેશની સીમા પાસેથી વિહાર કરનારા સુવ્રતધારી સાધુને પણ ચોર આદિ સમજીને અનાયર્થ લોકો દોરડા વડે બાંધીને મારે છે તથા કટુ શબ્દો બોલીને તેમની ભત્સના કરે છે. ॥ગાથા ૧૫॥

આ પ્રકારના પરીષદો આવી પડે ત્યારે અહપસત્ત્વ સાધુ પર તેની કેવી અસર થાય છે, તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે.—‘તત્થ દંડેન’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘તત્થ-તત્ત્ર’ ત્યાં અર્થાત્ અનાયર્થક્ષેત્રની સીમામાં (હૃદમાં) કરતાં તે મુનીને ‘દંડેન-દણ્ડેન’ લાકડીથી ‘મુઠ્ઠિના-મુઠ્ઠિના’ મુઠ્ઠાથી ‘અદુવા-અથવા’ અથવા ફલેન-ફલેન’ ફળથી ‘સંવીત્તે-સંવીત્તઃ’ મારવામાં આવેલ ‘બાલ્લે-બાલ્લઃ’ અજ્ઞાની પુરુષ ‘કુદ્ધગામિણી-કુદ્ધગામિની’ ક્રોધિત થઈને ઘરેથી નિકળીને ભાગવાવાળી ‘હૃત્થીવ-હૃત્થીવ’ સ્ત્રીની જેમ ‘નાતીણં-જ્ઞાતીનાં’ પોતાના સ્વજન વર્ગનું ‘સરહ્-સ્મરતિ’ સ્મરણ કરે છે. ॥૧૬॥

સૂત્રાર્થ—અનાય'ક્ષેત્રની સીમા પર વિચરતા સાધુઓને લાકડીઓના પ્રહાર, ક્ષુભના પ્રહાર ધુમ્મા તથા લાતોના પ્રહાર સહન કરવા પડે છે. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે કોઈ કોઈ બાલ (અજ્ઞાની) અને અદ્વૈપસત્વ સાધુ અસહાય દશાને અનુભવ કરે છે, અને જેવી રીતે કોષાવેશમાં ગૃહત્યાગ કરનારી સ્ત્રી મુશ્કેલી આવી પડતાં કુટુંબીઓ અને જ્ઞાતિજનોને યાદ કરે છે, એજ પ્રમાણે એવો સાધુ પણ પોતાના કુટુંબીઓ અને જ્ઞાતિજનોને યાદ કરે છે. ૧૧૬।

ટીકાર્થ—કોઈ કોઈ વાર અનાય' દેશોની સરહદ પાસેથી વિહાર કરતા સાધુઓને અનાયો લાકડીઓ મારે છે, ધુમ્મા મારે છે અને બીજોરા આદિ ક્ષુભોનો તેમના પર ઘા કરે છે. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિ ઉદ્ભવે ત્યારે કોઈ કોઈ અપરિપકવ બુદ્ધિવાળા સાધુઓ પોતાના બન્ધુઓ આદિ જ્ઞાતિજનોનું સ્મરણ કરે છે. તેઓ વિચાર કરે છે કે જો અહીં મારો એક પણ બન્ધુ આદિ સહાયક હોત તો મારે આવી પીડાનો અનુભવ કરવો ન પડત. અત્યારે મારી રક્ષા કરનાર કોઈ પણ આત્મીયજન મારી સાથે નથી, તે કારણે આ લોકો મને હેરાન કરે છે. આ વાતને સ્પષ્ટ કરવા માટે નીચેનું દષ્ટાન્ત આપવામાં આવ્યું છે—કોઈ સ્ત્રી કોષાવેશમાં ઘર છેડીને નીકળી ગઈ માર્ગમાં કોઈ અસભ્ય પુરુષો તેની પજવણી કરવા લાગ્યા. ત્યારે તે પોતાની નિરાધાર દશા જોઈને પોતાના આત્મીયજનોને યાદ કરવા લાગી. એજ પ્રમાણે અપરિપકવ બુદ્ધિવાળો સાધુ પણ આવો પ્રસંગ આવી પડે ત્યારે પોતાના સંસારી સંગો વહાલાને યાદ કરે છે. ॥ગાથા ૧૬॥

અધ્યયન કા ઉપસંહાર

હવે સૂત્રનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે—'एए भो कस्मिणा' ઈત્યાદિ— શબ્દાર્થ—'મો-મો:' હે શિષ્યો ! 'एए-एते' આ પૂર્વોક્ત દંડ વગેરે રૂપ પરિવર્તોપસર્ગ 'कस्मिणाकाम्ना-कृत्स्नाः स्पर्शाः' સઘળા જ સ્પર્શ 'फहसा-परुषाः'

કઠિન ‘દુરહિયાસા-દુરવિસહ્યાઃ’ અને દુઃખઃ છે. ‘સરસંપિન્ના-શરસંવીતાઃ’ ખાણું થી પીડિત ‘હત્વી વ-હસ્તિન ઇવ’ હાથીની જેમ ‘કીવા વલૌલાઃ’ નપુંસક પુરૂષ ‘અવસા-અવશા.’ ગભરાઈને ‘ગિહં-ગૃહમ્’ ઘેર ‘ગયા-ગતાઃ’ આલ્યા જાય છે, અર્થાત્ સાધુવેશને છોડીને ઘેર જતા રહે છે. ૧૧૭।

સૂત્રાર્થ—હે શિષ્યો! પૂર્વોક્ત સઘળા-સ્પર્શો-પરીષદો અને ઉપસર્ગો-ઘણા જ કઠોર-દુસ્સહ છે. તેમને સહન ન કરી શકનારા કોઈ કોઈ અપરિ-પક્વ બુદ્ધિવાળા સાધુઓ સંઘ્રામને મોખરે જાણેલા હાથીની જેમ કાયર અને વિવશ થઈને સાધુવેશનો ત્યાગ કરીને ફરી સંસારમાં આલ્યા જાય છે, એવું હું (સુધર્મા સ્વામી) કહું છું. ૧૧૭।

ટીકાર્થ—સુધર્મા સ્વામી પોતાના શિષ્યોને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે—
હે અંતેવાસીઓ! લાકડીના પ્રહાર આદિ પૂર્વોક્ત પરીષદો અને ઉપ-સર્ગો રૂપ સમસ્ત સ્પર્શો (અનુભવો) ઘણા જ દુસ્સહ હોય છે. એવાં પરીષદો અને ઉપસર્ગો આવી પડે ત્યારે કોઈ કોઈ કોઈ અલ્પસત્ત્વ, કાયર સાધુઓ સમરાંગણના અગ્રભાગમાં સ્થિત હાથીની જેમ ડરી જઈને અથવા વિવશ થઈ જઈને સાધુવૃત્તિનો ત્યાગ કરીને ઘરનો રસ્તો પકડી લે છે—સંસારમાં પાછાં ફરી જાય છે

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પૂર્વ પ્રદર્શિત શીત પરીષદ, ઉબ્ધ પરીષદ, ડાંસ અને મચ્છર કરડવા રૂપ પરીષદ, લાકડીના પ્રહાર આદિ પ્રતિ-ફળ ઉપસર્ગોથી ત્રાસી જઈને કોઈ ધૈર્યહીન સાધુ જ્યારે તેમને સહન કરવાને અસમર્થ બની જાય છે, ત્યારે એક વાર ત્યાગ કરેલા ગૃહવાસનો ફરી સ્વીકાર કરી લે છે. તેઓ ગૃહવાસને જ શરણભૂત માને છે, એવું હું કહું છું. આ પ્રમાણે સુધર્મા સ્વામી પોતાના શિષ્યોને કહે છે. ૧૧૭।

ત્રીજા અધ્યયનનો પકડેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત

બીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ત્રીજા અધ્યયનનો ઉદ્દેશક પૂરો થયો. હવે બીજા ઉદ્દેશકની શરૂઆત થાય છે. ત્રીજા અધ્યયનમાં ઉપસર્ગોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવી છે. ઉપસર્ગો બે પ્રકારના હોય છે—(૧) પ્રતિકૂળ અને (૨) અનુકૂળ. ત્રીજા અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશકમાં પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવી છે. હવે આ બીજા ઉદ્દેશકમાં અનુકૂળ ઉપસર્ગોનું પ્રરૂપણ કરવામાં આવશે. પહેલાં ઉદ્દેશક સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ ધરાવતા બીજા ઉદ્દેશકનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—‘અહિમે સુહુમા’

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગના કથનાનન્તર ‘હિમે-હિમે’ આ અનન્તર કહેવામાં આવેલ ‘સુહુમા-સૂક્ષ્માઃ’ સૂક્ષ્મ બહાર નહીં દેખાવાવાળા ‘સંગા-સંગા’ માતા પિત્રાદિ એવં ભાઈ વગેરેની સાથેના સંબંધરૂપ ઉપસર્ગ થાય છે ‘જે-જે’ આ સંગ ‘મિક્ષૂર્ણ-મિક્ષૂર્ણા’ સાધુઓના દ્વારા ‘દુરુત્તરા-દુરુત્તરાઃ’ દુરુત્તર અર્થાત્ દુસ્તર છે. ‘એ-એકે’ કોઈ પુરૂષ ‘તત્થ-તત્ર’ તે સંબંધરૂપ ઉપસર્ગમાં વિસીર્યતિ-વિષીદન્તિ’ વિષાદને પ્રાપ્ત થાય છે, અર્થાત્ શિથિલાચારી બની જાય છે, અથવા ‘જવિત્તયે-ચાપયિતુમ્’ સંયમપૂર્વક યોતાનો નિર્વાહ કરવામાં ‘ન ચયંતિ-ન શક્નુવતિ’ સમર્થ થતા નથી. ૧૧૧

સૂત્રાર્થ—આ જે આ સૂક્ષ્મ-અન્યના દ્વારા જાણવામાં આવનારી-સંગ છે—માતાપિતા આદિનો સંબંધ છે, તે સાધુઓને માટે પણ દુર્જય છે. અનુકૂળ ઉપસર્ગો આવી પડે ત્યારે કોઈ કોઈ સાધુઓ વિષાદનો અનુભવ કરે છે—શિથિલાચારી બની જાય છે, અથવા સંયમનો ત્યાગ કરી નાખે છે. તેઓ યોતાના આત્માને સંયમમાં સ્થિર રાખી શકવાને સમર્થ હોતા નથી. ૧૧૧

ટીકાર્થ-અહીં 'અથ' આ પદ 'અનન્તર' (ત્યારબાદ)ના અર્થનું વાચક છે. તેનો આશય એ છે કે પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોનું પ્રતિપાદન કરીને હવે સૂત્રકાર અનુકૂળ ઉપસર્ગોનું નિરૂપણ કરે છે. અનુકૂળ ઉપસર્ગો કેવાં હોય છે, તેનું હવે સૂત્રકાર સ્પષ્ટીકરણ કરે છે-તેઓ સૂક્ષ્મ હોય છે, એટલે કે ચિત્તમાં વિકાર ઉત્પન્ન કરનારા હોવાથી તેઓ આન્તરિક હોય છે. પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોની જેમ તેઓ શરીર આદિમાં વિશેષ પ્રમાણમાં વિકારજનક નહીં હોવાને કારણે સ્થૂલ હોતા નથી.

તે અનુકૂળ ઉપસર્ગો માતા, પિતા, પુત્ર, પત્ની આદિના સંગ (સંબંધ) રૂપ હોય છે. તેમને જીવવાનું કાર્ય ધણું જ મુશ્કેલ છે. કદાચ મારણાન્તિક અથવા અત્યંત દુઃખજનક પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો આવી પડે ત્યારે મહાપુરુષો મધ્યસ્થ ભાવ ધારણ કરીને તેમને સહન કરી લે છે, પરન્તુ આ અનુકૂળ ઉપસર્ગો તો મોટા મોટા મહાત્માઓના મનને પણ ધર્મારાધનામાંથી વિચલિત કરી દે છે. તે કારણે અનુકૂળ ઉપસર્ગો પર વિજય પ્રાપ્ત કરવાનું કાર્ય અતિ દુષ્કર ગણાય છે. આ પ્રકારના ઉપસર્ગો આવી પડે ત્યારે કોઈ કોઈ અદ્ય-સત્વ સાધુ સદ્ગુણોના પાલનમાં શિથિલ બની જાય છે, એટલે કે વિહાર આદિ સાધુ કૃત્યોમાં શિથિલ બની જાય છે. અથવા તેઓ સંયમનું પાલન કરવાને એટલા બધાં અસમર્થ થઈ જાય છે કે સંયમનો (સાધુવૃત્તિનો) પણ પૂરેપૂરો ત્યાગ કરી નાખે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો તો કદાચ સાહસનું અવલંબન લઈને સહન કરી લેવામાં આવે છે, પરન્તુ અનુકૂળ ઉપસર્ગો સહન કરવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે ભલે ભલાંનું ધૈર્ય ઓગળી જાય છે. ॥ગાથા ૧॥

હવે સૂત્રકાર એજ અનુકૂળ ઉપસર્ગોતું વર્ણન કરે છે.—

‘અપ્પેગે નાયઓ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અપ્પેગે-અપ્પેકે’ કોઈ ‘નાયઓ-જ્ઞાતયઃ’ જ્ઞાતિવાળા અર્થાત્ માતા-પિતા સ્વજન એવં સંબંધી જન ‘દિસ્સા-દષ્ટ્વા’ સાધુને જોઈને ‘પરિવારિયા-પરિવાર્ય’ તેને ઘેરીને ‘રોયંતિ-રુવંતિ’ રહે છે ‘તાય-તાત’ તેઓ કહે છે કે હે તાત ! ‘જે પોસ-નઃ પોષય’ તમે હમારૂં પાલન કરો ‘પુટ્ટોસિ-પોષિતોસિ’ અમે તારૂં પાલન કર્યું છે ‘તાય-તાત’ હે તાત ‘કસ-કસ્ય’ શા માટે તું ‘જો-નઃ’ અમને ‘જહાસિ-ત્યજ્જસિ’ છોડી દે છે. ॥૨ા॥

સૂત્રાર્થ—કોઈ કોઈ જ્ઞાતિજનો સાધુને જોઈને તેના કરતાં વીંટળાઈ વળીને કરુણાજનક શબ્દો બોલવા લાગે છે—‘હે પુત્ર ! અમે તારૂં પાલન-પોષણ કર્યું છે, હવે તું અમારૂં પાલન-પોષણ કર. તું શા કારણે અમારો ત્યાગ કરીને ચાલી નીકળ્યો છે ?’ ॥૨ા॥

ટીકાર્થ—અહીં ‘અપિ’ પદ સંભાવના અર્થે વપરાયું છે. કોઈ કોઈ માતા, પિતા, આદિ મુનિના સંસારી સગાઓ મુનિને જોઈને તેને ઘેરી લઈને માથું અને છાતી ફૂટતાં ફૂટતાં એને આકંઠ કરતાં કરતાં આ પ્રકારનાં દીનતા પૂર્ણ વચનો બોલે છે—‘હે તાત ! (અહીં ‘તાત’ પદ કોમલ સંબોધનના અર્થમાં વપરાયેલું હોવાથી તેનો અર્થ ‘કુલતિલક’ સમજવો) હે માતા-પિતા અને કુટુંબના રક્ષક ! અમે ખયપણથી તારૂં લાલન-પાલન કર્યું છે. અમારી વૃદ્ધા-વસ્થામાં તુ અમારૂં પાલન-પોષણ કરશે એવી આશા સેવીને અમે તારૂં લાલન-પાલન કર્યું છે. તો હે પુત્ર ! તું હવે પાલનપોષણ કર. અમારા જેવાં દીન, વૃદ્ધ અને પાલન-પોષણ કરવા યોગ્ય જનોનો ત્યાગ તું શા કારણે કરે છે ? તારા સિવાય અમારૂં પાલન-પોષણ કરનાર એવું કોણ છે કે જેને માથે એ જવાબદારી નાખી ઠઈને તું સાધુ બની ગયો છે ! તું અમારો નોધારનો

આધાર છે, તો તું ઘેર પાછો ફર.' આ પ્રકારના દયાજનક વચનો તેઓ તેને સંભળાવે છે. ॥ગાથા ૨ા॥

શબ્દાર્થ—‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘તે પિયા-તે પિતા’ તમારા પિતા ‘થેરઓ-સ્થવિર:’ વૃદ્ધ છે ‘દમા-દ્યં’ અને આ ‘તે સગા-તવ શ્વસા’ તમારી બહેન ‘સુહૃદિયા-ક્ષુલ્લિકા’ નાની છે ‘તે સગા-તે સ્વકાર:’ આ તમારા ‘સોચરા-સોદરા:’ સહોદર ‘માયરો-માતર:’ ભાઈ છે ‘જે કિં જહાસિ-ન: કિમ્ ત્યજસિ’ તું અમને કેમ છોડી રહ્યો છે. ॥૩ા॥

સૂત્રાર્થ—હે પુત્ર ! તારા પિતા વૃદ્ધ છે. તારી આ બહેન હજી નાની છે આ તારો સહોદર (સગો ભાઈ) પણ હજી અદ્વપવયસ્ક (કાચી ઉંમરનો) છે. છતાં શા માટે તેં અમારો ત્યાગ કર્યો છે ? ॥૩ા॥

ટીકાર્થ—કુટુંબીઓ સાધુ પાસે આવીને તેને આ પ્રમાણે સમજાવે છે— ‘હે પુત્ર ! તારા પિતા વૃદ્ધ થઈ ગયા છે. તેમનાં અંગો શિથિલ થઈ ગયાં છે. ઉધરસ, દમ આદિ રોગોથી તેઓ પીડાઈ રહ્યા છે. તેમની પાચનશક્તિ મંદ પડી ગઈ છે. હવે તેમનાથી કોઈ પણ કાર્ય કરી શકાતું નથી. આ તમારી સામે ઊભેલી તમારી ઐનની સામે જરા નજર કરો ? તે હજી ઘણી નાની ઉંમરની છે તમારા સિવાય તેનો વિવાહ કોણ કરશે ? હે પુત્ર તારા નાના ભાઈઓનો જરા વિચાર કર ! તેઓ હજી કાચી ઉંમરના હોવાને કારણે ઘરનો તથા દુકાન આદિનો ભાર વહન કરવાને અસમર્થ છે. તારા સિવાય તેની સંભાળ લેનારું ખીજું કોણ છે ? શું તારા ભાઈ-બહેનની પણ તને દયા આવતી નથી ? અમારાં જેવા દીન, હીન અને નિરાધાર કુટુંબીજનોનો શા કારણે તું ત્યાગ કરી રહ્યો છે ? અમને કોના આધારે છોડીને તું સંસાર છોડી રહ્યો છે ?’ આ પ્રકારના દીનતાપૂર્ણ વચનો દ્વારા સાધુના સંસારી સગાં-વહાલાઓ તેને સંયમના માર્ગથી વિચલિત કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આ પ્રકારના અનુકૂળ ઉપસર્ગો આવી પડે ત્યારે અદ્વપસત્વ સાધુઓ સંયમના માર્ગને પરિત્યાગ કરીને ફરી ગૃહવાસનો સ્વીકાર કરી લે છે. ॥ગાથા ૩ા॥

શબ્દાર્થ—‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘માયરં પિયરં-માતરં પિતરં’ માતા અને પિતાનું ‘પોસ-પોષય’ પોષણ કરો ‘एवं-एवम्’ માતા પિતાનું પોષણ કરવાથી જ ‘લોગો-લોક:’ પરલોક ‘भविस्सइ-भविष्यति’ સુધરશે ‘તાય-તાત.’ હે તાત ! ‘एवं-एवम्’ આજ ‘સુ-સ્ખલુ’ નિશ્ચયથી ‘લોહ્યં-લૌકિકં’ લોકાચાર છે કે ‘જે-એ’ જે ‘માયરં-માતરમ્’ માતાને ‘પાલંતિ-પાહ્યન્તિ’ પાલન કરે છે, તેમને પરલોકની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥૪ા॥

સૂત્રાર્થ—હે પુત્ર ! તું માતાપિતાનું પાલન કર. એવું કરવાથી તારો પરલોક સુધરી જશે. હે પુત્ર ! લોકમાં તેને જ ઉત્તમ આચાર ગણવામાં

આવે છે. જે પુત્ર માતા-પિતાનું પાલન-પોષણ અને સેવા શુશ્રૂષા કરે છે, તેનો જ આ લોક અને પરલોક સુધરી બન્ય છે. ॥૪૧॥

સંયમના માર્ગેથી સાધુને વિચલિત કરવા માટે તેના માતા-પિતા આદિ સંસારી સગાંઓ તેને આ પ્રમાણે કહે છે—‘હે પુત્ર ! માતા અને પિતાનું પાલન-પોષણ અને સેવા કરવાનું તારું કર્તવ્ય છે. એવું કરવાથી તારો આ લોક પણ સુધરી જશે અને પરલોક પણ સુધરશે, આ લોક અને પરલોકમાં તને વિશિષ્ટ સ્થાન પ્રાપ્ત થશે. સંસારનો એજ સાચો વહેવાર છે કે વૃદ્ધ માતા-પિતાની સેવા કરવામાં આવે. આ પ્રકારની તારી ફરજ અદા નહીં કરવાથી તારો-આ લોક અને પરલોક, બન્ને બગડશે’ ॥ગાથા ૪૧॥

શબ્દાર્થ—‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘તે પુત્તા-તે પુત્રાઃ’ તમારા પુત્ર ‘ઉત્તરા-ઉત્તરાઃ’ ઉત્તરોત્તર જન્મેલ છે ‘મદ્દુરુહાવા-મધુરાહવાઃ’ મધુર બોલવા-વાળા ‘સુહૃદિયા-હુલ્લુકાઃ’ અને નાના છે. ‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘તે મારિયા-તે માર્યા’ તમારી પત્ની ‘ળવા-નત્રા’ નવયૌવના છે. અર્થાત્ યુવાવસ્થાવાળી છે. ‘સા-સા’ તે તમારી પત્ની ‘અન્તં-અન્યમ્’ બીજા જાણ-જનમ્ માણસની પાસે અર્થાત્ પરપુરૂષની પાસે ‘મા ગમે-મા ગચ્છેત્’ ન બન્ય તેવું કરો ॥૫॥

સૂત્રાર્થ—હે પુત્ર ! તારો પુત્ર-પરિવાર, કે જે મીઠી મીઠી બોલી બોલનારો છે, તે હજી કાચી ઉંમરનો છે. હે પુત્ર ! તારી પત્ની હજી નવ-યૌવના છે. તું એવું કર કે જેથી તે અન્ય પુરુષનો સાથ ન શોધે. ॥૫॥

ટીકાર્થ—માતા સાધુ બનેલા પુત્રને એવું કહે છે કે હે પુત્ર ! કમેકમે તારે ત્યાં અનેક પુત્રોનો જન્મ થયો છે. તારા તે પુત્રોની વાણી અમૃતના જેવી મીઠી છે. એવાં લાડીલા પુત્રોનો ત્યાગ કરવો ઉચિત નથી. તો સાધુનો વેશ છોડી દઈને આપણે ઘેર આવતો રહે. વળી તારી પત્ની પણ હજી નવ-યૌવના છે. તું મુનિવેષ છોડીને ઘેર પાછો આવ નહીં તો કદાચ તે પર પુરૂષનું ઘર માંડશે-જે તું તેનો ત્યાગ કરીશ તો કદાચ તે કુમાર્ગે ચડી જશે, કારણ કે નવયૌવના નારીની કામવાસના નહીં સંતોષાય તો એવા માર્ગે તું અવલંબન લેવાની પરિસ્થિતિ તેને માટે ઉત્પન્ન થશે. જો એવું બનશે તો લોકમાં આપણી નિંદા થશે અને આપણા કુળને કલંક લાગશે સૂત્રમાં ‘ભાર્યા’ પદનો પ્રયોગ કરીને સૂત્રકારે એ વાત પ્રગટ કરી છે કે પત્નીના ભરણપોષણની જવાબદારી પતિ ઉપર હોય છે, તું પુત્રોનો પિતા ભાર્યાનો પતિ હોવાથી તેમના પાલનપોષણ અને રક્ષણની જવાબદારી તારી છે. જો તું તેમના પ્રત્યેની તારી જવાબદારી અદા કરવામાં નિષ્ફળ જશે, તો લોકોમાં જરૂર તારી નિંદા થશે. માટે લોકાપવાદથી બચવા માટે પણ તારે સાધુનો વેષ છોડી દઈને આપણા ઘેર આવી જવું જોઈએ. ॥ગાથા ૫॥

શબ્દાર્થ—‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘एहि-एहि’ આવે. ઘરંજામો-ગૃહં યામઃ’ ઘેર જઈએ ‘માય-મા ત્વમ્’ હવે તું કોઈ કામ ન કરીશ. ‘વયં-વયમ્’ અમે લોકો. ‘કમ્મસહા-કર્મસહાઃ’ તમારું અધું જ કામ કરીશું. ‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘વિતીયંતિ-દ્વિતીયમતિ’ બીજાં વાર ‘પાસામો-પશ્યામઃ’ તમારું કાર્ય અમે જોઈશું. ‘તાવ-તાવત્’ એટલા માટે ‘સયં-સ્વકમ્’ પોતાના ‘ગિહં-ગૃહમ્’ ઘરે ‘જામુ-યામઃ’ જઈએ. ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—હે પુત્ર ! ચાલ, ઘેર ચાલ્યો આવ. તારે કોઈ પણ કામ કરવું પડશે નહીં. અમે તારું સઘણું કામ કરી દઈશું હે પુત્ર ! હવેથી તારું અધું કામ અમે જ કરી દઈશું. માટે સાધુનો વેષ છોડી દઈને આપણે ઘેર પાછો ફર. ૧૬।

ટીકાર્થ—પિતા આદિ સ્વજનો તે મુનિને કહે છે કે-હે પુત્ર ! તને કામ કરતાં બહુ ડર લાગે છે, તે હું બાણું છું. તું ઘેર ચાલ. તારે ઘરનું કામ બિલકુલ કરવું નહીં પડે. અમે જ અધું જ કામ કરી લઈશું. કામના ભયથી તારે ઘર છોડવાની જરૂર નથી. ઘરના કામથી ત્રાસીને તું સાધુ બની ગયો છે, પણ અમે તને ખાતરી આપીએ છીએ કે હવે તારે ઘરનું કામકાજ કરવાની જરૂર જ નહીં રહે. અમે અમારી બંતે જ અધું કામ કરી લઈશું. માટે હે પુત્ર ! સાધુનો વેષ ઉતારી નાખીને ઘેર પાછો ફર.

આ કથનનો લાવાર્થ એ છે કે-પુત્ર ઘરના કામકાજથી તારે ગભરાવું નહીં, કારણ કે અમે તારું અધું કાર્ય પતાવી દઈશું. ઘેર પાછો ફરીને તું તેની ખાતરી કરી લે. મન ભવિષ્યની વાત પર વિશ્વાસ કરતું નથી, માટે તારે ઘેર જ પાછા ફરવું જોઈએ. અહીં કોઈ ખાસ પ્રયોજન દેખાતું નથી. ॥૬॥

શબ્દાર્થ—‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘गंतु-गन्तुम्’ એકવાર ઘરે જઈને ‘પુણોગચ્છે-પુનરાગચ્છેઃ’ પાછો આવી જલે ‘તેણ-તેન’ જેનાથી ‘જ અસયણો-ન અશ્રમણઃ સ્યાત્’ તું અશ્રમણ થઈ શકતો નથી, અર્થાત્ આનાથી તારું સાધુપણું જતું નહીં રહે. ‘અકામગં-અકામકમ્’ ઘરના કામકાજમાં ઈચ્છારહિત થઈને પરિક્રમં-પરાક્રાન્તમ્’ પોતાની ઈચ્છાનુસાર સંયમનું અનુષ્ઠાન કરતાં ‘તે-સ્વામ્’ તમને “કો-કઃ” કોણ ‘વારેઽમરિહતિ-વારયિતુમર્હતિ’ પાછા હટાવવાના માટે સમર્થ થઈ શકે છે ? અર્થાત્ કોઈ પણ સમર્થ નથી. ॥૭॥

સૂત્રાર્થ—હે પુત્ર ! એક વાર ઘેર આવીને તને ન ફાવે તો પાછો ચાલ્યો જા. એવું કરવાથી તારી સાધુતા નષ્ટ નહીં થઈ બંધ. જે તારી કામ કરવાની ઈચ્છા ન હોય અથવા તારે તારી ઈચ્છાનુસાર કોઈ કામ કરવું હોય તો તને કોણ રોકવાનું છે ? એટલે કે તારી ઈચ્છાનુસાર કામ કરવામાં અમે કોઈ નડતર રૂપ બનશું નહીં. ॥૭॥

ટીકાર્થ—માતા, પિતા આદિ સ્વજનો મુનિને આ પ્રમાણે સમજાવે છે—
 ‘હે પ્રિય પુત્ર તું! એક વાર તો ઘેર પાછો ફર પડી તને ઠીક લાગે તો પાછો
 ફરજે. એક વાર ઘેર આવવામાં તું અસાધુ નહીં બની બન્ય. શું એક વાર ઘેર
 આવવાથી સાધુતાનું ખંડન થાય છે ખરું! જો તને ઘરમાં રહેવાનું ન ગમે,
 તો તું અહીં પાછો આવી જજે. જો તું ઘરકામ કરવા ન માગતો હોય અને
 ધર્મની આરાધના કરવા માગતો હોય, તો અમે તને તેમ કરતો રોકશું
 નહીં. અથવા વૃદ્ધાવસ્થામાં કામચલાનો પરિત્યાગ કરીને જો તું સંયમની
 આરાધના કરીશ, તો તને કેાણ રોકવાનું છે? વૃદ્ધાવસ્થા જ સંયમની આરા-
 ધના કરવા માટેનો યોગ્ય સમય છે. ત્યારે તું ખુશીથી સંયમની આરાધના
 કરજે. લોકોમાં પણ એવી જ માન્યતા પ્રચલિત છે કે વૃદ્ધાવસ્થામાં જ
 પ્રવજ્ઞા અંગીકાર કરવી જોઈએ સંયમ સાધનાનો આ અવસર નથી, માટે
 અત્યારે તો તારે ઘેર જ ચાલ્યા આવવું જોઈએ. જ્યારે અવસર આવે
 ત્યારે કેાઈ પણ પ્રકારના અવરોધ વિના તું અવશ્ય સંયમની આરાધના
 કરજે. ॥ગાથા ૭॥

શબ્દાર્થ—‘તાત-તાત’ હે પુત્ર! ‘જં કિંચિઅણગં-ચત્ કિંચિત્શ્ચણમ્’ જે
 કંઈક ઋણ હતું ‘તં વિ સર્વં-તદપિ સર્વમ્’ તે પણ અધું ‘સમીકતં-સમીકૃતમ્’
 અમે વિભાગ કરીને બરાબર કરી દીધું છે ‘વવહારાઙ્-વ્યવહારાકિઃ’ વ્યવહારના
 યોગ્ય જે હિરણં-હિરણ્યમ્’ સુવર્ણાદિક છે. ‘તેપિ-તદપિ’ તે પણ ‘તે-તુમ્યમ્’
 તને ‘વયં-વ્યમ્’ અમે લોકો ‘વાહામુ-વાસ્યામઃ’ આપીશું જેથી તમારે ઘેર
 આવવું જ યોગ્ય છે, ॥૮॥

સૂત્રાર્થ—હે પુત્ર! હે કુટુંબના આધાર! તારે માથે જે ઋણ (દેવું)
 વધી ગયું હતું, તે અમે સૌ કુટુંબીઓએ ભાગે પડતું ચુકવી દીધું છે તારે
 વ્યવહાર ચલાવવા માટે તારે જે સુવર્ણ, ચાંદી આદિની જરૂર હોય તે અમે
 તને આપશું ॥ગાથા ૮॥

ટીકાર્થ—હે કુટુંબના રક્ષક પુત્ર! તારે માથે ઋણનો જે ખોજો હતો,
 તે અમે ભરપાઈ કરી દીધો છે. કુટુંબીઓએ અંદરોઅંદર વહેંચણી કરીને તે
 ઋણ ચુકવી દીધું છે. હવે માથે ઋણનો ભાર રહ્યો નથી. જો ઋણના ભયથી તે
 સાધુશ્રવન અંગીકાર કર્યું હોય, તો તે ભય હવે દૂર થઈ ગયો છે. વળી
 વ્યવહાર (વેપાર) આદિને માટે તારે જે સુવર્ણ, ચાંદી, ધન આદિની જરૂર
 હોય, તે અમે તને ઘરમાંથી આપશું

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે ઋણના ભયથી જો તે ઘર છોડ્યું હોય,
 તો હવે તે ભય દૂર થઈ ગયો છે. વળી વેપાર આદિને માટે જરૂરી ધન
 અમે તને આપશું, એટલે તને કેાઈ પણ પ્રકારની વ્યવહારિક મુશ્કેલી પણ
 નહીં પડે. હવે તમારે ઘેર પાછા ફરવામાં શી મુશ્કેલી છે? માટે છોડો આ
 સાધુપર્યાય અને ફરી ઘેર ચાલ્યા આવો. ॥ગાથા ૮॥

હવે આ પ્રકરણનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે - 'इच्छेयं' ઇચ્છાદિ-
 શબ્દાર્થ— 'ण-खलु' નિશ્ચય 'कलुगिये समुद्रिया-कारण्ये समुपस्थिताः'
 કરુણાજનક બન્ધુ વર્ગના ઇચ્છેવં-इच्छेयम्' આ પ્રકારના પૂર્વોક્ત રીતથી
 'मुसेहंति-मुशिक्षयन्ति' સાધુને શિક્ષા દે છે? અર્થાત્ સમબલવવાથી 'नाइ-
 संगेहि-ज्ञातिसंगैः' જ્ઞાતિસંગથી વિવદ્ધો-विवद्वः' બંધાયેલા અર્થાત્ માતા, પિતા,
 પુત્ર, કલત્ર, વગેરેમાં મોહિત થઈને 'तत्रो-ततः' તે સમયે 'अगारं-अगारम्'
 ધરની તરફ 'पहात्रइ-प्रधावति' બળ્ય છે. ॥૯॥

સૂત્રાર્થ—કુટુંબીઓ અને સગાં-સંબંધીઓ આગળ વર્ણુવ્યા પ્રમાણેના
 કરુણાજનક વચનો વડે તે નવદીક્ષિત સાધુને સંસારમાં પાછા ફરવા માટે
 સમબલવે છે. તેને પરિણામે નવદીક્ષિત અને અપરિણીતધર્મા સાધુ જ્ઞાતિજનોના
 મોહમાં ફસાઈને દીક્ષાપર્યાયનો ત્યાગ કરીને પુનઃ ગૃહસ્થાવસ્થાનો સ્વીકાર
 કરી લે છે. ॥૯॥

ટીકાર્થ—કરુણાજનક એટલે કે દીનતા હિનતાથી પરિપૂર્ણ વચનોના
 પ્રયોગ કરીને અને મોહબળ ક્ષેત્રાવીને સંયમરૂપી મહેલને શિખરેથી સાધુને
 નીચે પછાડનારા સગાં-સ્નેહીઓ સાધુને પૂર્વોક્ત પ્રકાર સમબલવે છે, અને
 સાધુપર્યાયનો ત્યાગ કરવાની વિનંતિ કરે છે. જો કે સગાં-સ્નેહીઓનાં આ
 વચનો સંસારમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનારાં હોવાને કારણે અને તેનું અનિષ્ઠ
 કરનારાં હોવાને કારણે વિપરીત શિખામણુ રૂપ હોવાને કારણે તે વચનોને
 મુશિક્ષા કહી શકાય નહીં, છતાં પણ અહીં 'शिक्षा' પદને ગૃહાભિમત
 શિક્ષાનું જ-ઘેર પાછાં ફરવાના યોગ્યનું જ-વાચક સમજવું જોઈએ. તેમનાં
 આ પ્રકારનાં વચનોથી નવદીક્ષિત, અદ્વપસત્વ સાધુ મોહપાશમાં જકૂડાઈ બળ્ય
 છે અને પ્રવ્રજ્યાનો ત્યાગ કરીને ઘેર પાછા ફરી બળ્ય છે. જેવી રીતે દોરડા

વડે આંધેલા પશુને દોરડું પકડનાર માણસ પોતાની ધ્વિજાનુસાર દોરી બંધ છે, એજ પ્રમાણે સગાં-સ્નેહીઓના વિલાપ રૂપ મોહપાશથી જકડાયેલા સત્વહીન સાધુને, તેઓ ઘેર લઈ જવામાં સફળ થાય છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે મોહરૂપ કૂવામાં હડસેલનારા અન્ધુજનો તે નવદીક્ષિત સાધુને એવી રીતે સમ્બળવે છે કે તે બ્રાન્ત, ગુરુકર્મા સાધુને મોક્ષદાયિની પ્રવ્રજ્યાનો પણ ત્યાગ કરીને ગૃહના અન્ધનમાં અંધાર્જન્ય છે. ॥૬॥

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેવી રીતે ‘વળે જાય-વને જાતમ્’ વનમાં ઉત્પન્ન થયેલ ‘રુક્લ-વૃક્ષમ્’ આડને ‘માલુયા-માલુકા’ લતા-વેલ ‘પલ્લિવંધ-પ્રતિવ્ધનાતિ’ વીટળાઈ બંધ છે. ‘જ-લ્લુ’ નિશ્ચય ‘એવ-એવમ્’ આ પ્રમાણે ‘જાતયો-જ્ઞાતયઃ’ જ્ઞાતિવાળા અર્થાત્ કુટુંબિજન ‘અસમાહિણા-અસમાધિના’ અલ્પસત્ત્વવાળા તે સાધુને ‘પલ્લિવંધંતિ-પ્રતિવ્ધન્તિ’ આંધી લે છે. ॥૧૦॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે વનમાં ઉત્પન્ન થતાં વૃક્ષને માલુકા લતા વીટળાઈ વળે છે, એજ પ્રમાણે માતા, પિતા, સ્વજનો આદિ તે નવદીક્ષિત સાધુને એવાં તે ઘેરી લે છે કે તેમને કારણે તે સાધુના ચિત્તમાં અસમાધિભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૧૦

ટીકાર્થ—જેવી રીતે વનમાં જ ઉગતા અને વનમાં જ વૃદ્ધિ પામતાં, પુષ્પો અને ફળોથી યુક્ત વૃક્ષને સમીપવર્તી માલુકા લતા વીટળાઈ બંધ છે, એજ પ્રમાણે સાધુના કુટુંબીઓ અસમાધિભાવથી-મોહને વશવર્તી થઈને તે સાધુને ઘેરી લે છે. અથવા તેઓ સત્વહીન, ગુરુકર્મા, અને અસમારાધિત ચિત્તવાળા તે સાધુને ઘેરી લે છે તેઓ એવાં વચનો બોલે છે કે જે વચનોને કારણે તે સાધુમાં અસમાધિભાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેનું ચિત્ત ડામાડોળ થઈ બંધ છે. તેથી તે દીક્ષાનો ત્યાગ કરીને ફરી ગૃહસ્થાવસ્થાનો સ્વીકાર કરી લે છે.

અમિત્રરૂપ તે કુટુંબીજનો તે સાધુને ઘેરી લઈને તેને એવું કહે છે કે ‘આપણે અધાં એક સાથે જ્યાં પહોંચી ન શકીએ, ત્યાં તમારે એકલા શા માટે જવું જોઈએ! દુર્ગતિ કે સદ્ગતિ, જે ગતિ મળવી હોય તે મળે, પણ આપણે એકબીજાનો સાથ છેડવો જોઈએ નહીં. તમે સદ્ગતિમાં જાઓ અને અમે દુર્ગતિમાં જઈએ, એવું શા માટે કરવું જોઈએ! કહ્યું પણ છે કે—

‘અમિત્તો મિત્તવેસેજ’ ઇત્યાદિ—

જેઓ સાધુના સાચા મિત્રો નથી તેઓ તેના મિત્ર હોવાનો ઢાંગ કરીને તેને ભેટી પડીને વિલાપ કરવા લાગી બંધ છે અને તેને કહે છે કે—‘હે મિત્ર! તું એકલો સુગતિમાં જવાનો વિચાર ન કર આપણે અધાં દુર્ગતિમાં સાથે સાથે જ ચાલ્યા જઈશું.’ ॥ગાથા ૧૦॥

શબ્દાર્થ—‘નાહસંગેહિ-જ્ઞાતિસંગૈઃ’ માતા-પિતા વગેરે સ્વજનવર્ગના સંબંધ દ્વારા વિવદ્ધો વિવદ્ધઃ’ બંધાયેલા સાધુના ‘પિટૃઞ્જો-પૃષ્ઠતઃ’ પાછળ પાછળ ‘પરિસર્પન્તિ-પરિસર્પન્તિ’ તેમનો સ્વજનવર્ગ ચાલે છે. ‘અવિ-અવિ’ અને ‘નવ-ગ્રહે-નવગ્રહે’ નવા પકડાયેલ ‘હૃત્થીવ-હૃત્તી ઇવ’ હાથીની જેમ તેમને અનુકૂળ આચરણ કરે છે તથા ‘સુચનોઽવ અદૂરપ-સૂતગૌરિવાદૂરગા’ નવી વીંચાયેલ ગાય જેમ પોતાના વાછરડાની પાસે જ રહે છે તેજ પ્રકારે તેમનો પરિવાર વર્ગ તેની પાસે જ રહે છે. ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે નવી વિચાયેલી ગાય પોતાના વાછરડાની સમીપમાં જ રહે છે, એજ પ્રમાણે માતા-પિતા આદિના સંબંધથી બંધાયેલા સાધુની પાછળ પાછળ તેના સંસારી સ્વજનો ચાલે છે, ને નવા પકડી લાવેલા હાથીની સાથે જેવો વ્યવહાર કરવામાં આવે છે, એવો તેને અનુકૂળ વ્યવહાર તેની સાથે કરે છે. ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—માતા-પિતા, પત્ની, મિત્ર આદિ સ્વજનોના સંબંધથી બંધાયેલા સાધુની પાછળ પાછળ તેના સંસારી સ્વજનો ચાલે છે—ગૃહવાસનો ત્યાગ કરવા છતાં તેઓ તે સાધુનો સાથ છોડતા નથી જેવી રીતે જંગલમાંથી હાથીને પકડી લાવનાર માણસે હાથીને અનુકૂળ વર્તાવ કરીને હાથીને પોતાને વશ કરી લે છે, એજ પ્રમાણે સંસારી સ્વજનો પણ તે સાધુને અનુકૂળ થઈ પડે એવો વર્તાવ રાખીને તેને વશ કરી લે છે. જેમ તાજી વિચાયેલી ગાય પોતાના વાછરડાની પાસે જ રહે છે. તેને છોડીને ધીજે જતી નથી, એજ પ્રમાણે તે સાધુના સ્વજનો તેની પાસે જ રહે છે—તેને પોતાની નજરથી દૂર થવા દેતા નથી. આ પ્રકારે સ્વજનોનો સંપર્ક ચાલુ રહેવાથી તે નવદીક્ષિત, અલ્પસત્ત્વ સાધુ મોહને વશ થઈને સાધુ પ્રવ્રજ્યાનો ત્યાગ કરીને ઘેર ચાલ્યો જાય છે. ત્યાં તે અપાર મોહભળમાં ફસાઈ જઈને સંસારમાં અટવાયા કરે છે. ॥૧૧॥

શબ્દાર્થ—‘एए-एते’ આ પૂર્વોક્ત ‘संगा-सङ्गाः’ માતા-પિતા સ્વજન વગેરેનો સંબંધ ‘मणुस्त्राणं-मनुष्याणाम्’ મનુષ્યોના માટે ‘पायाला इव-पाताला इव’ સમુદ્રના સમાન ‘अतारिमा-अतार्याः’ દુસ્તર છે. ‘जत्य-यत्र’ જે સંગમાં ‘नाइ संगेहिं-ज्ञातिसंगैः’ જ્ઞાતિસંગમાં ‘मुच्छ्रिया-मूर्च्छ्रिताः’ આસક્ત થયેલ ‘कीवा-कलीवाः’ અસમર્થ પુરૂષ ‘किस्संति किलइयन्ति दुःपी थाय છે. ॥૧૨॥

સૂત્રાર્થ—માતા-પિતા આદિ સ્વજનોના સંબંધરૂપ પૂર્વોક્તસંગ માણસોને માટે સમુદ્રના સમાન દુસ્તર છે. સ્વજનોના મોહમાં આસક્ત થયેલા મૂર્છાભાવને કારણે તેમનો સંગ નહીં છોડી શકનારા-કાયર માણસો આ સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા જ કરે છે અને જન્મ, જરા અને મરણનાં દુઃખોનો અનુભવ કર્યા જ કરે છે. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—આ પહેલાં કહેલ માતા-પિતા વગેરે સ્વજન સંબંધીજનોનો મોહ-પાશ રૂપસંબંધ સમુદ્રની માફક અતિ દુસ્તર હોય છે. જેમ અલ્પ પરાક્રમી સમુદ્રને પાર કરી શકતો નથી તેજ રીતે અલ્પ પરાક્રમવાળા પુરૂષને માતા-પિતા વગેરે સ્વજનાદીઓનો સંબંધ છોડવો તે ઘણું જ મુશ્કેલી ભર્યું છે. કે જે સંગમાં કાયર પુરૂષો દુઃખ ભોગવ્યા જ કરે છે. તે કાયર પુરૂષો કેવા હોય છે? તે માટે કહે છે કે—તેઓ પુત્રકલત્રાદિ સંબંધમાં ઘણું જ આસક્ત થઈને તેમાં જ રચ્યાપચ્યા હોવાથી પરમ પુરૂષાર્થરૂપ મોક્ષ મેળવવા પ્રયત્ન કરી શકતા નથી. અને સંસારરૂપી સમુદ્રમાં જ ભ્રમણ કર્યા કરે છે. ॥૧૨॥

સૂત્રકાર સાધુને ઉપદેશ આપતાં આ પ્રમાણે વિશેષ કથન કરે છે—

શબ્દાર્થ—‘मिक्खू-मिक्खुः’ સધુ ‘तं च-तंव’ તે જ્ઞાતિ સંબંધને ‘परि न्नाय-परिज्ञाय’ સ્વપરિજ્ઞાથી અનર્થકારક બાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી છોડી દે કેમકે ‘सव्वे संग-सव्वे संग-’ બધા જ સંબંધ ‘महासवा-महासवाः’ મહાન

કર્મના આસ્ત્રવ દ્વાર રૂપ છે, અંતઃ ‘ઋણુત્તર-અનુત્તરમ્’ બધાથી ઉત્તમ ‘ધર્મ-ધર્મ’ અહિંસા વગેરે લક્ષણવાળા ધર્મને ‘સૌજ્ઞા-શ્રુત્વા’ સાંભળીને સાધુ ‘જીવિયં-જીવિતમ્’ અસંયમ જીવનની ‘નામિકંચિજ્જા-નામિકાંક્ષેત્’ ઇચ્છા ન કરે. ૧૧૩।

સૂત્રાર્થ—સાધુ એ જ્ઞાતિસંબંધને રૂપરિજ્ઞાથી અનર્થનું મૂળ સમજીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરે કેમ કે આ બધા જ સંબંધો કર્મના આસ્ત્રવ દ્વાર રૂપ હોય છે. તેથી બધાથી શ્રેષ્ઠ અહિંસાદિલક્ષણવાળા ધર્મને સાંભળીને સાધુ અસંયમી જીવન ધારણ કરવા ન ઇચ્છે ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—સાધુએ રૂપરિજ્ઞાથી એવું સમજવું જોઈએ કે સ્વજનોના સંસર્ગ અનર્થનું કારણ છે. તેને અનર્થનું કારણ સમજીને તેણે પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા વડે તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ કારણ કે સમસ્ત સર્ગ મહાન્ આસ્ત્રવનું કારણ-કર્મોના બન્ધનું કારણ-છે. આ પ્રકારનો વિચાર કરીને, જ્યારે અનુકૂળ ઉપસર્ગો આવી પડે ત્યારે સાધુએ સંયમહીન જીવનની આકાંક્ષા કરવી જોઈએ. નહીં પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો આવી પડે ત્યારે જીવનની આકાંક્ષા રાખ્યા વિના મધ્યસ્થભાવે ઉપસર્ગોને સહન કરવા જોઈએ. આ પ્રકારના ઉપસર્ગો અને પરીપહો આવી પડે ત્યારે તેણે પ્રવ્રજ્યાનો ત્યાગ કરીને સાંસારિકજીવન સ્વીકારવાનો વિચાર પણ કરવો જોઈએ નહીં, કારણ કે સાંસારિક જીવન તો દુઃખ જનક જ છે. તેના દ્વારા આત્મહિત સાધી શકાતું નથી. તો આત્મહિત સાધવાનો કયો રાહ છે, તે હવે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—

અનુત્તર (સર્વશ્રેષ્ઠ) શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મનું તીર્થ કર, ગણધર અથવા અણુગારોના મુખારવિન્દેથી શ્રવણ કરવું. અને માતા-પિતા આદિ સ્વજનોનો સંસર્ગ સંસારનું કારણ છે, એવું માનીને સાધુઓએ સ્વજનો પ્રત્યેની આસક્તિનો પરિત્યાગ કરવો જોઈએ.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે સાંસારિક સમસ્ત સંબંધો કર્મજનક છે, તેથી તે પ્રકારના સંબંધોનો ત્યાગ કરીને સાધુએ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનું પાલન કરવું જોઈએ. આ પ્રકારના ધર્મને સર્વશ્રેષ્ઠ ગણીને તેણે સંયમવિહીન જીવન જીવવાની અભિલાષા પણ કરવી જોઈએ નહીં. આ ધર્મનું પાલન કરતાં કરતાં કદાચ જાનનું જોખમ આવી પડે તો પણ તેણે સંયમનો ત્યાગ કરવો જોઈએ નહીં—પોતાનાં પ્રાણોનું ખલિદાન આપીને પણ તેણે સંયમના માર્ગે અડગ રહેવું જોઈએ. ॥ગાથા ૧૩॥

‘અહિમે સંતિ’

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ આના પછી ‘કાસવેણ-કાશ્યપેન’ કાશ્યપગોત્રી ભગવાન વર્ધમાન મહાવીર સ્વામીના દ્વારા ‘વવેહ્યા-વવેદિતાઃ’ કહેલ ‘હમે આવટ્ટા-હમે આવર્તાઃ’ આ આવર્ત અર્થાત્ કૌટુંબિક સંબંધ જળચક્રની ભ્રમીરૂપ ‘સંતિ-સન્તિ’ છે ‘જત્ય-ચત્ર’ જેમના આવવા પર ‘બુદ્ધા-વૃદ્ધાઃ’ જ્ઞાની પુરૂષ ‘અવસપ્વંતિ-અવસર્પન્તિ’ તેમનાથી દૂર હટી જાય છે પરંતુ ‘અબુદ્ધા-અબુદ્ધાઃ’ અજ્ઞાની પુરૂષ ‘જહિં-ચત્ર’ જેમાં સીયંતિ-સીદન્તિ’ હુઃખિત થઈ જાય છે. ॥૧૪॥

સૂત્રાર્થ—કાશ્યપ ગોત્રીય વર્ધમાન ભગવાને એવી રૂપણા કરી છે કે આ કુટુંબ સંબંધ રૂપ સંગ આવર્ત (વમળ) સમાન છે. તત્વજ્ઞ પુરુષો આ આ આવર્તથી દૂર રહે છે અને અજ્ઞાની પુરુષો તેમાં ફસાઈ જાય છે. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—કાશ્યપ ગોત્રીય મહાવીર પ્રભુએ આ કૌટુંબિક સંબંધને આવર્ત-પાણીના વમળ-સમાન કહ્યો છે તત્વજ્ઞ પુરુષો તો આ આવર્તથી દૂર જ રહે છે. જેવી રીતે નદી અથવા સાગરના ઘોર આવર્તમાં ફસાયેલો મનુષ્ય તેમાંથી બહાર નીકળી શકતો નથી એજ પ્રમાણે સ્વજનોના મોહરૂપ આવર્તમાં ફસાયેલો માણસ પણ તેમાંથી બહાર નીકળી શકતો નથી. આવર્ત બે પ્રકારના કહ્યા છે—(૧) દ્રવ્યાવર્ત, (૨) ભાવાવર્ત. નદી, સમુદ્ર આદિના પાણીમાં જે વમળો ઉત્પન્ન થાય છે. તેને દ્રવ્યાવર્ત કહે છે ઉત્કૃષ્ટ મોહના ઉદયને કારણે ઉત્પન્ન થનારી, વિષયોની અભિલાષાની પૂર્તિ કરનારી ધન આદિની પ્રાર્થનાને ભાવાવર્ત કહે છે અજ્ઞાની જીવો આ આવર્તમાં ફસાઈ જઈને—એટલે કે આસક્તિ ધારણ કરીને કલેશોનો અનુભવ કરે છે. તેઓ આવર્તને જોવા છતાં પણ તેનાથી નિવૃત્ત થતા નથી, જિલટા હઠપૂર્વક તેમાં પ્રવેશ કરીને હાથે કરીને હુઃખ વહોરી લે છે. ॥ગા. ૧૪॥

હવે સૂત્રકાર તે આવર્તોનું સ્વરૂપ સમજાવે છે—‘રાયાણો’ ધૃત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘સયાણો રાજાનઃ’ ચક્રવર્તી વગેરે રાજા મહારાજા ‘ચ-ચ’ અને ‘રાયમચ્ચા-રાજામાત્યાઃ’ રાજમંત્રી, રાજ પુરોહિત વગેરે ‘માહુણા-બ્રાહ્મણાઃ’ બ્રાહ્મણ ‘મહુવા-મથવા’ અગર સ્ત્રિયા-ક્ષત્રિયાઃ’ ક્ષત્રિય સાહુજીવિણ-સાધુ-

જોવિનમ્' ઉત્તમ આચારને જીવન નિર્વાહ કરવાવાળા મિક્ષુચ્યં-મિક્ષુકમ્' સાધુને 'મોનેર્હિ-મોગૈઃ' શબ્દ વગેરે વિષય લોગોને લોગવવા માટે 'નિમંત્રયંતિ-નિમન્ત્રયન્તિ' આકર્ષિત કરે છે. ૧૧૫૫।

ટીકાર્થ—ચકવર્તી આદિ રાજા, રાજમંત્રી, પુરોહિત અને સામન્ત આદિ આગેવાનો વેદના પારગામી બ્રાહ્મણો તથા ઈક્ષ્વાકુ આદિ ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા ક્ષત્રિયો સાધુ જીવને (સમ્યક્ ચારિત્રનું) પાલન કરવા માગતા સાધુને -સંયમને માર્ગે જ જીવન વ્યતીત કરવા માગતા સાધુને) શબ્દાદિ વિષયોને ઉપલોગ કરવાને માટે આમંત્રિત કરે છે-તેઓ તેને લોગો પ્રત્યે આકર્ષવાને પ્રયત્ન કરે છે. જેમ કે-બ્રહ્મદત્ત નામના ચકવર્તીએ ચિત્ત નામના મુનિને વિવિધ પ્રકારના લોગો લોગવવા માટે નિમંત્રિત કર્યો હતો. એજ પ્રમાણે રાજથી લઈને ક્ષત્રિય પર્યન્તના પૂર્વોક્ત સઘળા લોકો સંયમની આરાધના કરતા સાધુને લોગો પ્રત્યે આકર્ષવાનો પ્રયત્ન કરે છે. ૧૧૫૫।

આવર્તના સ્વરૂપનું વિશેષ નિરૂપણ કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે—
'હૃત્યસ્સ' ઈત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—'મહરિસી-હે મહર્ષે' હે મહર્ષિ! 'તં-ત્વામ્' અમે તમારી 'પુજયામુ-પુજયામે' પુજા કરીએ, 'इमे-इमान्' આ 'सग्वे-ऋध्यान्' ઉત્તમ મનોરમ 'મોગે-મોગાન્' શબ્દ વગેરે લોગોને 'મુંજે-મુંજ્વ' લોગો 'હૃત્યસ્સરહજાણેર્હિ-હૃત્યશ્વરથયાનૈઃ' હાથી, ઘોડા રથ, અને પાલખી વગેરે ઉપર 'ચ-ચ' અને 'વિહારગમણેર્હિ-વિહારગમનૈઃ' વિહારગમનના માટે અર્થાત્ ચિત્તવિનોદના માટે ખગીયા વગેરેમાં કરે. ૧૧૬।

સૂત્રાર્થ—હે મહર્ષિ! પધારો, અમે આપને સત્કાર કરીએ છીએ. આપ આ પ્રશંસનીય મનોરમ લોગોને ઉપલોગ કરો. હાથી, ઘોડા રથ. પાલખી, આદિ પર વિરાજમાન થઈને આપ બાગ-ખગીયામાં વિહાર કરો. ૧૧૬।

ટીકાર્થ—રાજા આદિ ઉપર્યુક્ત લોકો સાધુને આ પ્રમાણે વિનંતિ કરે છે. હે મહર્ષિ! આપ આ અનુપમ લોગોને લોગવો લોગના ઉપયોગમાં આવતી વસ્તુઓ સૂત્રકાર ગણાવે છે-હાથી, ઘોડા, રથ, યાન (પાલખી) આદિ વસ્તુઓનો આપ ઉપલોગ કરો. હાથી, ઘોડા આદિ પર આરૂઠ થઈને આપ આનંદ પૂર્વક ઉદ્યાન, વાટિકા આદિ સુંદર સ્થાનોમાં વિચરણુ કરો. અમે આ લોગ્ય પદાર્થો દ્વારા આપને સત્કાર કરીએ છીએ આ કથન દ્વારા સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરવા માગે છે કે આ પ્રકારની લોગ્ય સામગ્રીઓ સાધુઓને અર્પણ

કરીને રાજ, રાજમંત્રી, આદિ પૂર્વોક્ત લોકો સાધુને સંયમના માર્ગેથી ચલા-
યમાન કરીને લોગો પ્રત્યે આસક્ત કરે છે. ॥ગાથા ૧૬॥

‘વત્થ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘ઝાડસો-આયુષ્મન્’ હે આયુષ્મન્ ‘વત્થં-વત્થમ્’ ઉત્તમ વત્થ
ગંધં-ગન્ધમ્’ ગંધ અને ‘અલંકારં-અલંકારમ્’ અલંકાર-આભૂષણ ‘ઈત્થિઓ-ચ્ચિયઃ’
ચ્ચિયો ‘ય-ચ’ અને ‘સયણાણિ-શયનાણિ’ શૈયા અર્થાત્ પથારી આસન ઉપ-
વેશન અર્થાત્ ખેસવાના યોગ્ય વસ્તુ ‘इमाइं भोगाइं-इमान् भोगान्’ ઇન્દ્રિય અને
મનને અનુકૂળ આ લોગોને ‘મુંજ-મુંજવ’ આપ લોગવો ‘તં-ત્વામ્’ આપની
‘પુજ્યામુ-પુજ્યામઃ’ અમે પૂજા કરીએ છીએ. ॥૧૭॥

સૂત્રાર્થ—હે આયુષ્યમન્! વત્થ, ગંધ, આભૂષણો, સ્ત્રી, શય્યા અને
આસન આદિ વસ્તુઓનો આપ ઉપલોગ કરો. આ બધી વસ્તુઓ દ્વારા અમે
આપનો પૂજા સત્કાર કરીએ છીએ. ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત રાજ, રાજમંત્રી આદિ તે સાધુને એવું પણ કહે છે
કે-હે આયુષ્મન્! ચીનાંશુક (ચાઈના સિલક) આદિ વત્થ, કોષ પુટપાક આદિ
ગંધ, સોનાં અને રત્નોનાં કટક, કેયૂર આદિ આભૂષણો, નવયુવતીઓ, કોમળ
ગાદલાં, ચાદર અને તકિયાથી યુક્ત સેજ-શય્ય ઇત્યાદિ વસ્તુઓ અમે આપને
અર્પણ કરવા તૈયાર છીએ, તો ઇન્દ્રિયો અને મનને અનુકૂળ થઈ પડે એવાં
લોગોને આપ લોગવો. તે લોગોને ઉપલોગ કરીને આપ આપનું જીવન સફળ
કરો. અમે આ વસ્તુઓ વડે આપનો સત્કાર કરીએ છીએ. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના
વીસમાં અધ્યયનમાં આ પ્રકારનો એક પ્રસંગ પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે—ઐશ્વર્ય
રાજ્યો અનાથી મુનિને વિવિધ પ્રકારના લોગો લોગવવાને માટે વિનંતિ
કરી હતી. ॥ગાથા ૧૭॥

શબ્દાર્થ—‘સુઠ્ઠવયઃ-સુવ્રત’ હે સુંદર વ્રતવાળા મુનિવર ‘તુમે-ત્વયા’ તમે
‘મિક્કલુમાવંમિ-મિક્કુમાવે’ પ્રવ્રજ્યાના સમયે ‘જો-યઃ’ જે ‘નિયમો-નિયમઃ’ નિયમ
ચિળ્લો-ચીર્ણઃ’ આચરેલ છે, ‘અગારમાવસંતરસ-અગારમાવિશતઃ’ ઘરમાં નિવાસ
કરવા છતાં પણ ‘સઠ્ઠ્ઠો-સર્વઃ’ તે બધું ‘તદ્દા-તથા’ તેજ પ્રકારે ‘સંવિજ્ઞપ્-
સંવિદ્યતે’ તેજ પ્રમાણે બની રહેશે. ॥૧૮॥

સૂત્રાર્થ—હે સુવ્રત! તમે સાધુ અવસ્થામાં જે નિયમો પાળી રહ્યા છો,
તે નિયમોનું ઘરમાં રહીને પણ એજ પ્રમાણે પાલન કરજો. ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—પ્રાણાતિપાત વિરમણુ આદિ વ્રતોનું જે સમ્યક્ પ્રકારે પાલન કરે છે, તેને સુવ્રત કહે છે. અહીં સાધુને ‘સુવ્રત’ પદ દ્વારા સંબોધન કરીને રાજા આદિ પૂર્વોક્ત લોકો આ પ્રમાણે કહે છે કે—‘હે સુવ્રત! પ્રવ્રજ્યા અંગી-કાર કર્યા બાદ આપે પ્રાણાતિપાત વિરમણુ આદિ પાંચ મહાવ્રતોની જે પ્રકારે આરાધના કરી એ જ પ્રકારે ગૃહવાસમાં રહીને પણ આપ તે વ્રતોની આરાધના કર્યા કરજો. તે નિયમોનું પાલન કરવા માટે સાધુપર્યાયમાં રહેવાની શી આવશ્યકતા છે! ગૃહવાસમાં રહીને પણ આપ તે નિયમોનું પાલન કરી શકો છો. ગૃહવા-સનો સ્વીકાર કરવાથી તે નિયમોનો ભંગ થશે, એવો ભય રાખીને સંસારના સુખોનો ઉપભોગ કરવાથી વંચિત રહેવાની શી જરૂર છે! ॥ગાથા ૧૮॥

વળી તેઓ તેને એવું કહે છે કે—‘ચિરં દૂહ્જ્જમાણસ્સ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—હે મુનિશ્રેષ્ઠ ‘ચિરં-ચિરમ્’ બહુ લાંબા કાળથી ‘દૂહ્જ્જમાણસ્સ -વિહરતઃ’ સંયમના અનુષ્ઠાનપૂર્વક આમાનુંપ્રામ વિહાર કરતાં કરતાં ‘તવ-તવ’ આપને ‘દાર્ણિ-હૃદાનો’ આ સમયે ‘દોષો-દોષઃ’ દોષ ‘કઓ-કુતઃ’ કેવી રીતે થઈ શકે છે? ‘હૃચ્ચેવં-હૃત્યેવમ્’ આ પ્રકારે ‘નીવારેણ-નીવારેણ’ ચોખ્ખાના દાણાઓનો લોભ દેખાડીને ‘સૂચરંવ-સૂચરમિવ’ સૂકરને જેથી રીતે માણસો કસાવે છે તેવા પ્રકારે મુનિને ‘નિમંતેતિ-નિમંત્રયન્તિ’ ભોગ-ભોગવાના માટે નિમંત્રિત કરે છે. ॥૧૯॥

સૂત્રાર્થ—દીર્ઘ કાળથી આપ સંયમની આરાધના કરી રહ્યા છો, તો હવે આપને કોઈ પણ દોષ સ્પર્શી શકે તેમ નથી! જેવી રીતે ચોખ્ખાના દાણા પાથરી દઈને શૂકરને (સૂચરને) લલચાવવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે લોકો દ્વારા સાધુને ભોગોમાં આસક્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરાય છે. ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—(તેઓ તેને કહે છે) ‘હે મુનિશ્રેષ્ઠ! આપે ચિરકાળ પર્યાન્ત

સંયમવિહાર કર્યો છે, એટલે કે સંયમનું પાલન કરતા થકા આપે ગ્રામાનુ-
ગ્રામમાં વિચરણુ કર્યું છે. સંયમની દીર્ઘકાળ પર્યન્ત આરાધના કરવાને લીધે
આપના સઘળાં પાપો નષ્ટ થઈ ચૂક્યાં છે. તપસ્યા દ્વારા આપના સઘળાં
પાપો ક્ષીણ થઈ ચૂક્યાં છે હવે આપને પાપનો સ્પર્શ જ કેવી રીતે થઈ
શકે? આપના તે તપના પ્રભાવથી આપને પાપનો સ્પર્શ જ નહીં થઈ શકે!
—વસ્ત્ર, ગંધ, અલંકાર આદિનો ઉપલોગ કરવા છતાં આપને પાપ સ્પર્શી
શકે તેમ નથી? તે આપ તેનો ઉપલોગ શા માટે કરતા નથી આ પ્રમાણે
રાજા, રાજમંત્રી, પુરોહિત આદિ જનો સાધુને લોગોપલોગ પ્રત્યે આકર્ષે છે.
જેવી રીતે ચોખા આદિનું પ્રલોભન દઈને શિકારી શૂકરને ખાડામાં પાડી નાખે
છે, એજ પ્રમાણે લોકો મુનિને સંયમના માર્ગથી ચલાયમાન કરીને સંસારરૂપ
ખાડામાં તેનું પતન કરાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એવો છે કે—‘હે સાધો! આપે દીર્ઘકાળ પર્યન્ત
સંયમની આરાધના કરી છે, તેથી હવે સ્ત્રી, વસ્ત્ર, આદિનો ઉપલોગ કરવા
છતાં પણ આપને દોષ લાગશે નહીં! આ પ્રકારના પ્રલોભનો દ્વારા રાજા
આદિ પૂવોક્ત લોકો સાધુને ત્રિપલોગો પ્રત્યે આકર્ષીને તેનું પતન કરે છે.
જેવી રીતે શિકારી ચોખાના કણ્ઠો અતાવીને શૂકરને ફસાવે છે, એજ પ્રમાણે
લોકો લોગોપલોગની સામગ્રી દ્વારા સાધુને લલચાવીને તેને સંયમના માર્ગથી
ચલાયમાન કરે છે. ॥૧૯॥

‘ચોદ્યા મિક્લુચરિયાઈ’ ઈત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—મિક્લુચરિયાઈ—મિક્ષાચર્યયા’ સાધુઓની સમાચારીને પાલન
કરવાના માટે ‘ચોદ્યા—નોદિત્તા:’ આચાર્ય વગેરેના દ્વારા પ્રેરિત કરેલ ‘જવિત્તપ
—યાપયિતુમ્’ એવું તે સામાચારીના પાલન પૂર્વક પોતાનો નિર્વાહ ‘અચ્યંતા—
અશકનુવન્ત:’ ના કરી શકતાં ‘મંદા—મન્દા:’ મૂર્ખ માણસ ‘તથ—તત્ર’ તે સમયમાં

‘વિષીયતિ-વિષીદન્તિ’ શિથિલ થઈ જાય છે, ‘ઉજ્જાણંસિ-ઉદ્ધાને’ ઉંચા માર્ગમાં ‘દુઃસ્વલાવ-દુઃસ્વલાઃ દુઃસ્વ’ દુર્બળ બળદ જેવી રીતે પડી જાય છે અર્થાત્ કાયર માણસ સંયમથી ચલિત થઈ જાય છે. ॥૨૦॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે દુર્બળ બળદો સીધું ચઢાણ ચડવાને અસમર્થ હોય છે, એજ પ્રમાણે સાધુની સમાચારીનું પાલન કરવા માટે ગમે તેટલો પ્રેરિત કરવામાં આવે, તો પણ તેનું પાલન કરવાનું સામર્થ્ય જે સાધુમાં ન હોય, તે સાધુ સંયમના પાલનમાં શિથિલ થઈ જાય છે અને સંયમનો પરિત્યાગ પણ કરી નાખે છે. ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—આ ઉદ્દેશના પહેલાના સૂત્રોમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તે વિષયનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે—સાધુઓએ ઈચ્છાકાર, મિથ્યાકાર આદિ દસ પ્રકારની સમાચારીનું પાલન કરવું પડે છે, આચાર્ય દ્વારા આ સાધુ સમાચારીનું પાલન કરવાની સાધુઓને વારંવાર પ્રેરણા આપવામાં આવતી હોય છે. પરંતુ કોઈ કોઈ અદ્વૈતસત્ત્વ, મન્દમતિ અને કાયર સાધુ તેનું પાલન કરવાને સમર્થ હોતા નથી, તેથી તેઓ સંયમનો પરિત્યાગ કરીને ફરી ગૃહવાસનો સ્વીકાર કરે છે. જેવી રીતે નિર્બળ બળદો સીધા ચઢાણવાળા માર્ગ પર ભારે બોજનું વહન કરવાને અસમર્થ હોય છે, એજ પ્રમાણે સંયમના માર્ગે—મોક્ષમાર્ગે પ્રયાણ કરનારા અદ્વૈતસત્ત્વ સાધુઓ પણ પાંચ મહાવ્રતો તથા સાધુના આચારોનું પાલન કરવાને અસમર્થ હોવાને કારણે સંયમનો પરિત્યાગ કરી દે છે. દૃઢ આત્મબળવાળા પુરુષો જ સંયમનું પાલન કરી શકે છે. ॥ગાથા ૨૦॥

‘અચયંતા વ લૂહૈર્ણ’

શબ્દાર્થ—‘લૂહૈર્ણ-રૂક્ષેણ’ વિષયાસ્વાદ રહિત રૂક્ષ સંયમને પાળવામાં ‘અચયંતા-અશ્નુવન્તઃ’ અસમર્થ તથા ‘ઉવહાણેર્ણ-ઉવધાનેત’ અનશન વર્જે

બાહ્ય અને આભ્યન્તર ઉગ્ર તપથી 'તઙ્ગિયા-તઙ્ગિતાઃ' પીડિત અર્થાત્ દુઃખી 'મંદા-મન્દા' મન્દ બુદ્ધિવાળા 'તત્થ-તત્ર' તે સંયમમાં 'વિષ્ણીયંતિ-વિષ્ણીંતિ' દુઃખિત થાય છે, 'હજ્જાણંસિ-હજ્જાને' ઉંચા માર્ગમાં 'જરગ્ગવાવ-જરદ્ગવા ઇવ' ધરડા બળદની જેમ દુઃખિત થાય છે. ॥૨૧॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે સીધા ચઢાણુવાળા માર્ગ પર ભારે યોજાનું વહન કરતાં વૃદ્ધ બળદો પીડા અનુભવે છે, એજ પ્રમાણે સંયમનું પાલન કરવાને અસમર્થ હોય એવા સાધુઓ અનશન આદિ તપસ્યાની આરાધના કરતાં દુઃખનો અનુભવ કરીને સંયમ પાલન કરવામાં વિષાદ અનુભવે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—'રૂક્ષ' આ પદ સંયમનું વાચક છે, કારણ કે તેમાં વિષયોનું આસ્વાદન થતું નથી. જેઓ તેનું (સંયમનું) પાલન કરવાને અસમર્થ હોય છે—આત્માને સંયમમાં દંઢ કરવાને જેઓ શક્તિમાન હોતા નથી, એવાં કાયર અને અદ્વપસત્વ મુનિઓ અનશન આદિ બાહ્ય તથા આભ્યન્તર તપસ્યાઓમાં પીડાનો અનુભવ કરે છે. એવાં મંદ, કાયર સાધુને વૃદ્ધ બળદ સાથે સરખાવવામાં આવેલ છે. જેવી રીતે વૃદ્ધ, નિર્બળ બળદો સીધા ચઢાણુવાળા વિકટ માર્ગ પર યોજાનું વહન કરતા પીડા અનુભવે છે, એજ પ્રમાણે અદ્વપસત્વ, કાયર પુરુષો પણ સંયમભારનું વહન કરતા પીડા અનુભવે છે. સીધા ચઢાણુવાળા માર્ગ પર યોજાનું વહન કરવામાં યૌવન અને શક્તિસંપન્ન બળદો પણ જે પાછાં પડે છે, તેો વૃદ્ધ અને નિર્બળ બળદોની તેો વાત જ શી કરવી? એજ પ્રમાણે ઉગ્ર ઉપસર્ગો અને પરીષદો આવી પડે ત્યારે ભલભલા ધૈર્યવાન અને વિવેકશાળી મુનિઓ પણ સંયમના માર્ગેથી ચલાયમાન થઈ જાય છે, તેો અધીર અને કાયર મુનિજનોની તેો વાત જ શી કરવી?

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે જેવી રીતે વૃદ્ધ અને કમજોર બળદો ચઢાણુવાળો માર્ગ કાપતાં દુઃખી થાય છે, એજ પ્રમાણે અદ્વપસત્વ અને અધૈર્યવાન સાધુઓ સંયમભારનું વહન કરવામાં કલેશનો અનુભવ કરે છે, કારણ કે તેઓ પાંચ મહાવ્રતો, સાધુ સામાચારી અને તપસ્યા આદિનું પાલન કરવાને અસમર્થ હોય છે. ॥૨૧॥

‘एवं निमंतणं लद्धं’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘एवं-एवम्’ पूर्वोक्त प्रकारથી ‘निમંતણ-નિમંત્રણમ્’ અનુકૂળ પરીષદરૂપી ભોગ ભોગવવાના માટે આમંત્રણ ‘લદ્ધું-લઘ્વા’ પામીને ‘મુચ્છિયા-મુચ્છિતાઃ’ કામભોગોમાં આસક્ત ‘इत्थीसु गिद्धा’ સ્ત્રિષુ ગુદ્ધાઃ સ્ત્રિયોમાં આસક્તિવાળા અને ‘कामेहि-कामैः’ કામભોગોમાં ‘अज्ञोववन्ना-अध्युपवन्नाઃ’ દત્તચિત્ત પુરૂષ ‘चोइजंता-नोद्यमानाઃ’ સંયમ પાળવાના માટે આચાર્ય વગેરે દ્વારા પ્રેરિત કરવા છતાં પણ ‘गिहं-गृहम्’ ઘરે ‘गया-गताः’ પાછા જાય છે. ॥૨૨॥

સૂત્રાર્થ—આ પ્રકારે રાજાઓ આદિ દ્વારા આમંત્રણ મળવાને કારણે, કાયર સાધુઓ મોહઅસ્ત થઈને, તથા સ્ત્રીઓ અને કામભોગોમાં આસક્ત થઈને, આચાર્ય આદિ દ્વારા સંયમમાં અવિચલ રહેવાની પ્રેરણા મળવા છતાં પણ સંયમનો ત્યાગ કરીને ગૃહવાસમાં આવી ગયાના ઘણા દાખલાઓ મોઝુદ છે. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત પ્રકારે રાજા, અમાત્ય, બ્રાહ્મણો, ક્ષત્રિયો આદિ દ્વારા અનુકૂળ પરીષદો રૂપ ભોગ ભોગવવાનું નિમંત્રણ મળવાને કારણે, કેટલાય કાયર સાધુઓ સંયમનો ત્યાગ કરીને ઘેર પાછાં ફરી ગયાના દાખલાઓ મળી આવે છે. એવાં સાધુઓને આચાર્યો દ્વારા સંયમના માર્ગે સ્થિર રહીને આત્મ-કથ્યાણુ સાધવાની પ્રેરણા તો મળતી જ હોય છે, પરન્તુ રાજા આદિ પૂર્વોક્ત સંસારી લોકો તેમને કામભોગો પ્રત્યે આકર્ષવાનો પ્રયત્ન કરતા હોય છે. તે કારણે સ્ત્રીઓમાં તથા કામભોગોમાં આસક્ત થઈને તે કાયર, શુરુકર્મા સાધુઓ સંયમનો માર્ગ છોડી દઈને સંસારમાં પુનઃ પ્રવેશ કરે છે.

‘इति’ આ પદ ઉદ્દેશાની સમાપ્તિનું સૂચક છે. સુધર્મા સ્વામી પોતાના શિષ્યોને કહે છે—‘मे आपने जे उपदेश आये है, ते तीर्थंकरों द्वारा प्रद्विपित होवाथी प्रमाणभूत है.’ ॥૨૨॥

ત્રીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ઉપસર્ગ પરિજ્ઞા અધ્યયનનો ખીજો ઉદ્દેશક પૂરો થયો હવે ત્રીજા ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ થાય છે. પહેલા બે ઉદ્દેશકોમાં પ્રતિકૂળ અને અનુકૂળ ઉપસર્ગોની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે. તે ઉપસર્ગો વડે તપ અને સંયમની વિરાધના થાય છે, આ વિષયનું આ ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવશે. આગલા ઉદ્દેશક સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ ધરાવતા આ ઉદ્દેશકનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.—‘જહા સંગમઠ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જહા-ચથા’ જેવી રીતે ‘સંગમકાલમિ-સંગ્રામકાલે’ શત્રુની સાથેના યુદ્ધના અવસરમાં ‘મીહ-મીરુઃ’ કાયર પુરૂષ ‘પિટૃઓ-પૃષ્ટતઃ’ પાછળની બાજુ ‘વલયં-વલયમ્’ વલયાકાર ગર્તાદિક ‘ગહ્ણં-ગહ્ણનમ્’ ગહ્ણન સ્થાન ‘જૂમં-આચ્છા-દકમ્’ છૂપાયેલું સ્થાન, પર્વતની શુક્રાવાળું વગેરે સ્થાન ‘વેહ્ઙ્-પ્રેક્ષતે’ જોવે છે ‘પરાજયં-પરાજયમ્’ કોનો પરાજય થશે ? ‘કો જાણ્ઙ્-કો જાનાતિ’ કોણ જાણે છે ? ॥૧॥

સૂત્રાર્થ—યુદ્ધનો પ્રસંગ આવી પડે ત્યારે ભીરુ પુરુષ યુદ્ધના પ્રારંભે જ, પાછળની બાજુએ ગોળાકાર ખાઈ, વૃક્ષો અને લતાઓથી આચ્છાદિત ગહ્ણન સ્થાન અને પર્વતની શુક્રા આદિ છૂપાઈ જવા લાયક સ્થાનોની જ તપાસ કરતો રહે છે, કારણ કે તેને એવો ડર રહે છે કે યુદ્ધમાં કહાય પરાજય પણ થાય ! ॥૧॥

ટીકાર્થ—મન્દ બુદ્ધિવાળો શિષ્ય દેશાન્ત દ્વારા કંઠણમાં કંઠણમાં અર્થને પણ સમજી શકે છે. આ પ્રકારે અન્વય અને વ્યતિરેક દ્વારા અર્થ સમજવાના કાર્યમાં મન્દમતિ શિષ્યને માટે દેશાન્ત મદદ રૂપ થઈ પડે છે, આ વાત તો સિદ્ધ જ છે. તેથી પોતે જે વિષય સમજાવવા માગે છે. તેનું સૂત્રકારે દેશાન્ત

દ્વારા જ અહીં પ્રતિપાદન કર્યું છે—જેવી રીતે યુદ્ધનો પ્રસંગ આવી પડે ત્યારે સખળ શત્રુના અત્યંત તીક્ષ્ણ તલવાર, તીર, ભાલા આદિ શસ્ત્રોના ધારથી ઠરનારો કાયર પુરુષ પહેલેથી જ છૂપાઈ જવા લાયક સ્થાનોની શોધ કરતો રહે છે. એવાં સ્થાનો અહીં ગણાવવામાં આવ્યાં છે—ચારે બાજુ પાણીથી ઘેરાયેલું દુશ્મન પ્રવેશ ન કરી શકે એવું સ્થળ, જ્યાં પ્રવેશ કરવામાં ઘણી મુશ્કેલી પડે એવું ગહન સ્થાન, વૃક્ષો અને લતાઓથી આચ્છાદિત ગિરિગુફા આદિ સ્થાનોની તે શોધ કરતો રહે છે. તેને એવો વિચાર થાય છે કે યુદ્ધમાં જ્ય થશે કે પરાજય થશે તે કોણ બાણે છે? ક્યારેક નિર્બળ દુશ્મનો વિજય મેળવે છે અને શૂરવીરો હારી જાય છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે પોતાનાં પ્રાણ બચાવવાને માટે પહેલેથી જ આશ્રયસ્થાનની શોધ કરે છે. કહ્યું પણ છે કે—‘जीवन् नरो भद्रशतानि पश्येत्’ ‘જીવતો નર ભદ્રા પામે—માણસ જીવતો રહે તો સેંકડો કલ્યાણકારી પ્રસંગો દેખે છે’ આ પ્રકારનો વિચાર કરીને કાયર પુરુષ પહેલેથી જ પોતાના પ્રાણોનું રક્ષણ કરી શકાય એવા સ્થાનની શોધ કરતો જ રહે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે કાયર પુરુષ સંપ્રામની શરૂઆત થયા પહેલાં જ પોતાનાં પ્રાણોની રક્ષાનો વિચાર કર્યા કરે છે. કદાચ યુદ્ધમાં પરાજય થાય તો પીછેહઠ કરીને ક્યાં છૂપાઈ જવાથી પોતાના પ્રાણોની રક્ષા થઈ શકશે, તેનો વિચાર તે પહેલેથી જ કરી રાખે છે. કોઈ કિલ્લો, પર્વતની ગુફા આદિ આશ્રયસ્થાનો તે ધ્યાનમાં રાખી લે છે. ॥ગાથા ૧॥

શબ્દાર્થ—‘मुहुत्तानं-मुहूर्त्तानाम्’ બહુ મુહૂર્તોતું ‘मुहुत्तस्-मुहूर्त्तस्य’ અથવા એક મુહૂર્તતું ‘तारिसौ-तादृशः’ કોઈ એવો ‘मुहुत्तो होइ-मुहूर्त्तो भवति’ અવસર હોય છે ‘पराजिया-पराजिताः’ શત્રુથી પરાજિત અમે ‘अवसप्त्सामो-अवसर्त्तमः’ જ્યાં છૂપાઈ શકીએ ‘इति-इति’ એવા સ્થાનને ‘भीरु-भीरुः’ કાયર પુરુષ ‘उवेहइ-उपेक्षते’ વિચારે છે. ॥૨॥

સૂત્રાર્થ—અનેક મુદૂર્તોમાં અથવા એક મુદૂર્તમાં એવો અવસર આવે છે કે જ્યારે જ્ય પરાજય નક્કી થાય છે. કદાચ યુદ્ધમાં પરાજિત થઈને લાગતું પડે, તો ક્યાં લાગી જવાથી આશ્રય મળી શકશે, તેનો કાયર પુરુષો પહેલેથી જ વિચાર કરી લે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—ઘણા મુદૂર્તોમાં અથવા એક જ મુદૂર્તમાં, જ્યપરાજયનો નિશ્ચય કરાવનાર તો એક જ અવસરરૂપ ક્ષણ પ્રાપ્ત થાય છે. જીવનમાં જ્ય પરાજયનો પ્રસંગ કાયમ પ્રાપ્ત થતો નથી. ક્યારેક જ્યનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે અને ક્યારેક પરાજયનો પ્રસંગ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. કદાચ યુદ્ધમાં પરાજય થાય તો દુશ્મનના હાથે મરવા કરતાં લાગી જઈને જાન અચ્છવાતું કાયર પુરુષને વધુ ગમે છે. તેથી આશ્રય મળી રહે એવાં દુર્ગ આદિ સ્થાનો તે ધ્યાનમાં રાખી લે છે. યુદ્ધમાં પરાજિત થઈને મૃત્યુને ભેટવાને અહલે તે કાયર પુરુષ તે દુર્ગાદિમાં નાસી જઈને પોતાનાં પ્રાણ અચ્છાવે છે. ॥ગાથા ૨॥

શબ્દાર્થ—‘एवं तु-एवं-तु’ આ પ્રકારે ‘एगे-समणा-एके श्रमणाः’ કેઈ અદ્વપચુદ્ધિવાળા શ્રમણ ‘अपगं-आत्मानम्’ પોતાને ‘अवलं-अवलम्’ જીવન પર્યંત સંયમ પાલન કરવામાં અસમર્થ ‘णच्चा ण-ज्ञात्वा खलु’ બાણીને ‘अणागयं-अनागतम्’ ભવિષ્યકાળના “भयं दिस्स-भयं दृष्ट्वा” ભયને જોઈને ‘इमं सुयं-इदं श्रुतम्’ વ્યાકરણ એવં જ્યોતિષ વગેરેને ‘अविकल्पंति-अविकल्पयन्ति’ પોતાના નિર્વાહનું સાધન બનાવે છે. ॥૩॥

સૂત્રાર્થ—એજ પ્રમાણે કેઈ કેઈ અદ્વપમતિ સાધુ સંયમ રૂપ ભારતું જીવનપર્યંત વહન કરવાને પોતાની જાતને અસમર્થ માનીને, ભાવી ભયને જોઈને વ્યાકરણ, ગણિત, આદિ શ્રુતની કલ્પના કરે છે. ॥૩॥

ટીકાર્થ—આગળ બતાવેલા દૃષ્ટાન્તમાંના કાયર પુરુષની જેમ કોઈ કોઈ અદ્વપસત્વ કાયર સાધુ પણ એવો વિચાર કરે છે કે હું જીવનપર્યન્ત સંયમ ભારનું વહન કરી શકીશ નહીં. તેનામાં આત્મબળનો અભાવ હોવાને કારણે તેને એવો વિચાર થયા કરે છે કે શીત, ઉષ્ણ આદિ ઉચ્ચ પરીવહોને હું જીવનપર્યન્ત સહન કરી શકીશ નહીં. મારે ગમે ત્યારે સંયમનો ભાગ છોડીને ગૃહવાસ સ્વીકારવો પડશે. આ પ્રકારના વિચારથી પ્રેરાઈને તે વ્યાકરણ, ગણિત, વૈદક, જ્યોતિષ આદિ શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરીને ભવિષ્યમાં તેના દ્વારા પોતાની આજીવિકા ચલાવવાનો વિચાર કરે છે.

જેવી રીતે કાયર પુરુષ યુદ્ધના ભયથી દુર્ગ કિલ્લા આદિ આશ્રયસ્થાનોનું અન્વેષણ કરે છે, એજ પ્રમાણે કોઈ કોઈ સાધુ સંયમનું પરિપાલન કરવાને પોતે અસમર્થ છે એવું સમજીને, પોતાની રક્ષાને માટે તથા આજીવિકાને માટે વ્યાકરણ, આયુર્વેદ જ્યોતિષ, આદિ શાસ્ત્રોનો આધાર લે છે.—ભવિષ્યમાં તેના દ્વારા પોતાનું ગુજરાન ચલાવવાનો વિચાર કરે છે. ॥ગાથા ૩॥

તે અદ્વપસત્વ કાયર સાધુ કેવા કેવા વિચારો કરે છે, તે સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે—‘કો જાણઈ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘इत्थिओ-क्षीतः’ સ્ત્રીથી ‘उदगाउवा-उदकात्वा’ અથવા ઉદક નામ કાચા પાણીથી ‘बिऊवातं-व्यापातम्’ મારો સંયમ બ્રહ્મ થઈ જશે ‘કો જાણઈ-કો જાનાતિ’ આ કોણ બાણી શકે છે? ‘गो-नो’ મારી પાસે ‘प्रकल्पियं-प्रकल्पितम्’ પહેલાનું ઉપાર્જિત ધન પણ ‘ण अत्थि-नास्ति’ નથી એટલા માટે ‘चेइज्जंता-नोद्यमानाः’ કોઈના પૂછવાથી અમે હસ્તશિક્ષા અને ધનુર્વેદ વગેરેને ‘पवक्खामो-प्रवक्ष्यामः’ બતાવીશું. ॥૪॥

સૂત્રાર્થ—કેને ખબર છે કે સ્ત્રી અથવા જલ આદિને કારણે સંયમના ભાગેથી ક્યારે બ્રહ્મ થવું પડશે! પહેલાં ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય તો છે નહીં.

તેથી જ્યોતિષ, આયુર્વેદ, ધનુર્વિદ્યા આદિ મારા જ્ઞાનનો દ્રવ્યોપાર્જનને માટે ઉપયોગ કરીશ, 11૪।

ટીકાથ—તે અદ્વૈત સાધુ એવો વિચાર કરે છે કે—આપણી શક્તિ મર્યાદિત હોય છે અને કર્મોની ગતિ વિચિત્ર હોય છે. પ્રમાદનાં અનેક સ્થાન મોજુદ છે. તેથી સર્વજ્ઞ ભગવાન સિવાય એવું કશું જાણી શકવાને સમર્થ છે કે હું ક્યારે સંયમના માર્ગેથી બ્રહ્મ થઈશ? સ્ત્રીના પરીપહથી અથવા જળના ઉપદ્રવથી પણ મારું પતન થઈ શકવાનો સંભવ છે. સંયમનો પરિત્યાગ કર્યા બાદ મારે માટે આજીવિકાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થશે. મારી પાસે પૂર્વોપાર્જિત ધન તો છે નહીં, તો મારું ગુજરાન કેવી રીતે ચલાવીશ? આ સાધુજીવનમાં વ્યાકરણ, જ્યોતિષ, ધનુર્વિદ્યા, આયુર્વેદ આદિનું અધ્યયન કર્યું હશે, તો તેના દ્વારા મારી આજીવિકા ચલાવી શકાશે આ પ્રકારના વિચારથી પ્રેરાઈને તે ધનુર્વેદ, જ્યોતિષ, આયુર્વેદ આદિ લૌકિક શાસ્ત્રોના અધ્યયનમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. પરંતુ પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ તે દુર્ભાગી માણસો અભિલષિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરી શકતા નથી.

મોક્ષવિદ્યા રૂપ બીજ શાન્તિ રૂપી રૂળને ઉત્પન્ન કરે છે. તે વિદ્યાબીજ દ્વારા જો કોઈ ધનની અભિલાષા સેવે, તો તેનો પરિશ્રમ નિષ્ફળ જ બન્ય છે, તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું શું છે? પ્રત્યેક વસ્તુ નિયત રૂળ આપતારી હોય છે. કોઈપણ વસ્તુ પાસેથી નિયત રૂળને બદલે અન્ય રૂળની આશા રાખવાથી નિરાશ જ થવું પડે છે. જેવી રીતે ચોખાનું બીજ વાવીને યવ ઉત્પન્ન કરી શકાતા નથી, એજ પ્રમાણે ઉપશમ રૂપ રૂલ ઉત્પન્ન કરનારી વિદ્યા દ્વારા ધનની પ્રાપ્તિ કરી શકાતી નથી. કહ્યું પણ છે કે—‘ઉપશમફલાદ્ વિદ્યા બીજાત્ ઇત્યાદિ—

‘ઉપશમરૂપ રૂલને ઉત્પન્ન કરનારા—વિદ્યાબીજ વડે ધન પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખનારા લોકોનો પરિશ્રમ જો નિષ્ફળ બન્ય, તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું શું છે?’

જેવી રીતે ચોખાનું ખીજ યવના અંકુરો ઉત્પન્ન કરી શકતું નથી પણ ચોખાજ ઉત્પન્ન કરી શકે છે—તે જોમ જવ ઉત્પન્ન કરી શકતું નથી. એજ પ્રમાણે પ્રત્યેક પદાર્થ નિયત ફલ જ દેનાર હોય છે—નિયત ફળ સિવાયના અન્ય ફળની આશા રાખનારને નિરાશા જ સાંપડે છે. ॥ગાથા ૪॥

ઉપસંહાર—‘इच्छेव पडिलेहंति’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘वितिगिच्छसमावन्ना-विचिकित्सा समापन्नाः’ આ સંયમનું પાલન હું કરી શકીશ અથવા કરી શકીશ નહીં? આ પ્રકારનો સંદેહ કરવાવાળા પંથાળ—‘अकोविया-पन्थानं च अकोविदाः’ માર્ગને ન જાણવા વાળા ‘बलया पडिलेहिंगो-बलयप्रतिलेखिनः’ સંગ્રામમાં ખાડા વગેરેનું અન્વેષણ કરવાવાળા કાયર પુરૂષોના સમાન ‘इच्छेव पडिलेहंति-इत्वेवं प्रतिलेखन्ति’ આ પ્રકારનો પૂર્વોક્ત રીતથી સંયમમાં કાયર પુરૂષ વિચાર કરે છે. ॥૫॥

સૂત્રાર્થ—અમે સંયમનું પાલન કરી શકશું કે નહીં, આ પ્રકારને સંદેહ રાખનારા, તથા મોક્ષના માર્ગે આગળ વધવાને અકુશલ કાયર લોકો, સંગ્રામને સમયે પોતાની રક્ષા નિમિત્તે દુર્ગમ સ્થાનોની ગવેષણા (શોધ) કરનારા કાયરોની જોમ, પૂર્વોક્ત પ્રકારે વિચાર કરે છે. ॥૫॥

ટીકાર્થ—જેઓ વિચિકિત્સાથી યુક્ત હોય છે એટલે કે અમે સંયમનું પાલન કરી શકશું કે નહીં, આ પ્રકારના સંશયથી ઘસ્ત લોકો, તથા સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રતત્ત્વ મોક્ષમાર્ગના વિષયમાં અકુશલ લોકો, એટલે કે સમ્યગ્દર્શન આદિથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થશે કે નહીં, એવી શંકા સેવનારા અજ્ઞાની લોકો જિવન નિર્વાહને નિમિત્તે, અષ્ટાંગ નિમિત્તરૂપ રક્ષા સ્થાનની શોધ કરે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે જેવી રીતે ભીરુ માણસો સંગ્રામમાં પ્રવેશ કરતા પહેલાં જ છુપાઈ જવાનાં દુર્ગ, ગુફા, ખાઈઓ આદિ સ્થાનોની શોધ કરે છે, એજ પ્રમાણે દીક્ષા ગ્રહણ કરનારા સત્ત્વહીન લોકો એવો વિચાર કરે છે કે જો સંયમનું પાલન નહીં કરી શકાય, તો વ્યાકરણ, જ્યોતિષ આદિ જે વિદ્યાઓ પ્રાપ્ત કરાશે તેના દ્વારા જીવનનિર્વાહ તો જરૂર ચલાવી શકાશે. ॥૫॥

હવે સૂત્રકાર એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે સંયમનું પાલન કરવાને માટે શૂર, મહાપુરુષો કેવો પ્રયત્ન કરે છે—‘जे उ संगामकालंमि’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘उ-तु’ પરંતુ ‘जे-ये’ જે પુરૂષ ‘नाया-ज्ञाताः’ જગત પ્રસિદ્ધ ‘सूरपुरंगमा-शूरपुरोगमाः’ વીરોમાં અગ્રગણ્ય છે ‘ते-ते’ તે પુરૂષ ‘संगामकालंमि-संग्रामकाले’ યુદ્ધનો સમય આવી પડેથી ‘णो पिट्टमुवेहंति-नो

‘વૃષ્ટમુપેક્ષન્તે’ આપત્તિથી રક્ષણના માટે દુર્ગ વગેરેને વિચારતા નથી. ‘કિં પરં મરણં સિયા-કિં પરં મરણં સ્યાત્’ મરણથી ભિન્ન બિનુ’ શું થઈ શકે છે. ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—પરન્તુ જેઓ ખૂબ જ સત્વશાળી હોય છે, જગવિખ્યાત શૂરવીરોમાં જેમણે અગ્રસ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય છે, એવાં લોકો યુદ્ધનો પ્રસંગ આવે ત્યારે લલિપ્યનો વિચાર કરતા નથી. આપત્તિથી બચવાને માટે દુર્ગ આદિની તેઓ ગવેષણા કરતા નથી. તેઓ એવો વિચાર કરે છે કે યુદ્ધમાં અધિકમાં અધિક મૃત્યુ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રસંગ આવશે, એથી અધિક અન્ય કોઈ ભયનો તો સંભવ જ નથી! ॥૬॥

ટીકાર્થ—આગળ જેમતું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે એવા કાયરો યુદ્ધમાંથી નાસી જઈને દુર્ગ આદિમાં રક્ષણને માટે આશ્રય લેવાનો વિચાર કરે છે; પરન્તુ જે પુરુષો સભળ અને ખરેખરા શૂરવીરોમાં અગ્રગણ્ય હોય છે, તેઓ યુદ્ધનો પ્રસંગ આવે ત્યારે સમરાંગણને મોખરે પોતાની સેના સાથે ઉપસ્થિત થઈ જાય છે. તેઓ સમરાંગણમાંથી નાસી જઈને દુર્ગ આદિમાં આશ્રય લેવાનો વિચાર પણ કરતા નથી. તેઓ એવો વિચાર કરે છે કે યુદ્ધમાં કદાચ મોતને ભેટવું પડશે મોતથી અધિક અન્ય ભયનો તો ત્યાં અવકાશ જ નથી! જે યુદ્ધમાં વિજય મળશે, તો લોકમાં મારી કીર્તિ ગવાશે અને કદાચ લડતાં પ્રાણ ગુમાવવા પડશે તો પણ લોકમાં મારો યશ ફેલાશે. જે આ નાશવંત શરીરને નાશ થવાથી સ્થાયી યશની પ્રાપ્તિ થવાની હોય તો આ સંગ્રામમાં પ્રાણોની આહુતિ દેવામાં પણ શી હાનિ થવાની છે? કહ્યું પણ છે કે—‘વિશ્વરાક્ષિરવિનશ્ચર’ ઇત્યાદિ—

‘પ્રાણ વિનાશશીલ અને ચંચળ છે. જે તેના દ્વારા અવિનશ્ચર અને સ્થાયી યશની પ્રાપ્તિ થતી હોય, તો શૂરવીર પુરુષોને માટે એ શું પૂરતું નથી?’

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે ‘આ નશ્વર શરીરના વિનાશથી અવિ-
નશ્વર યશની જો પ્રાપ્તિ થતી હોય, તે શૂરવીર પુરુષોએ સંગ્રામમાંથી પીછે
હઠ શા માટે કરવી જોઈએ’ આ પ્રકારનો વિચાર કરીને શૂરવીર પુરુષો રણ-
સંગ્રામમાંથી ભાગી જઈને પ્રાણરક્ષા કરવાનો વિચાર કરતા નથી. ॥૬॥

શબ્દાર્થ—‘एवं-एवम्’ આ પ્રકારે ‘अगारबंधण-अगारबंधनम्’ ગૃહબંધનને
‘बोमिज्जा-व्युत्सृज्य’ છોડી દઈને તથા ‘आरंभ-आरंभम्’ આરંભને અર્થાત્ સાવધ
અનુષ્ઠાનને ‘तिरियं कद्दु-तिरियंकृत्वा’ છોડીને ‘समुद्विष्ट-समुत्थितः’ સંયમના
પાલનમાં તત્પર બનેલ ‘मिक्खू-मिक्खुः’ સાધુ ‘अत्तत्ताए-आत्मत्वाय’ મોક્ષ
પ્રાપ્તિના માટે ‘परिव्वए-परिव्वजेत्’ સંયમના અનુષ્ઠાનમાં દત્તચિત્ત બને. ॥૭॥

સૂત્રાર્થ—એજ પ્રમાણે ગૃહબંધનનો ત્યાગ કરીને તથા આરંભને દૂર
કરીને સંયમનું પાલન કરવાને કૃતનિશ્ચયી થયેલો સાધુ સંયમાનુષ્ઠાનમાં જ
લીન થઈ જાય છે. ॥૭॥

ટીકાર્થ—જેવી રીતે સંગ્રામમાં શૂર અને કુળ, બળ અને શિક્ષા દ્વારા
લોકમાં પ્રસિદ્ધ પુરુષ હાથમાં શસ્ત્ર ઉપાડીને શત્રુઓનો પરાભવ કરવાને માટે
કમર કસીને તૈયાર થઈ જાય છે કદી ભાગી જવાનો વિચાર પશ્ચુ કરતો
નથી, એજ પ્રમાણે વિવધ પ્રકારની અનિત્યતા આદિ વૈરાગ્ય ભાવનાઓથી
પ્રેરાઈને ગૃહબંધનનો ત્યાગ કરનાર તથા સાવધ અનુષ્ઠાનોનો પરિત્યાગ
કરીને સંયમના પાલનને માટે કટિબદ્ધ થયેલો સાધુ આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિને
માટે સંયમની આરાધનામાં જ લીન રહે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે ગૃહબંધનનો અને સાવધ કર્મોનો ત્યાગ
કરીને સંયમનો માર્ગ શ્રદ્ધા કરનાર સાધુએ મોક્ષપ્રાપ્તિને માટે તપસ્યા
આદિદ્વારા સંયમની આરાધનામાં જ લીન રહેવું જોઈએ. ॥૭॥

શબ્દાર્થ—‘साहुजीविणं-साधुजीविनम्’ ઉત્તમ પ્રકારના આચારથી
જીવન નિર્વાહ કરવાવાળા ‘त-तम्’ તે ‘मिक्खू-मिक्खुकम्’ સાધુના વિષયમાં
‘एणे-एके’ કેઈ બીજા દર્શનવાળા ‘परिभासंति-परिभाषन्ते’ આગળ કહેવામાં
આવનાર આક્ષેપ વચન કહે છે, ‘जे एवं परिभासंति-ये एवं परिभाषन्ते’
જે આ પ્રકારના આક્ષેપ વચન કહે છે ‘ते-ते’ તે પુરૂષ ‘समाहिए-समावेः’
સમભાવથી ‘अंतए-अन्तके’ દૂર જ છે. ॥૮॥

સૂત્રાર્થ—સાધુજીવન જીવનારા તે સાધુને માટે કેઈ કેઈ માણસો
આક્ષેપ વચનોનો પ્રયોગ કરે છે. એવાં લોકો સમાધિથી દૂર જ રહે છે. ॥૮॥

ટીકાર્થ—જેઓ સાધુજીવી છે એટલે કે સાધુના આચારોનું પાલન
કરનારા છે, પરોપકાર આદિ રૂપ સમ્યક્ આચરણથી જેઓ યુક્ત છે, એવા

ઉત્તમ જીવન જીવનારા ભિક્ષુને માટે પણ કોઈ કોઈ કુમતાનુસારી. અવિચારી લોકો આક્ષેપો કરે છે. પરન્તુ આ પ્રકારના આક્ષેપ કરનારા આજીવિકો (ગોશાલકના અનુયાયીઓ) આદિ લોકો મોક્ષરૂપ અથવા સંયમાનુષ્ઠાન રૂપ સમાધિની દૂર જ રહે છે. એટલે કે તેમને સંયમરૂપ સમાધિની પ્રાપ્તિ પણ થતી નથી અને મોક્ષરૂપ સમાધિની પણ પ્રાપ્તિ નથી.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે નિષ્પાપ આચરણ દ્વારા સંયમની આરાધના કરનારા ભિક્ષુની વિરુદ્ધમાં જેઓ નિન્દા વચનોનો પ્રયોગ કરે છે, એવા લોકો-ગોશાલકના અનુયાયીઓ તથા અન્ય મતવાદીઓ-મોક્ષથી અથવા સંયમાનુષ્ઠાનથી દૂર જ રહે છે.

‘પરપરિવાહ કરનારા લોકો ગધેડારૂપે અને નિન્દા કરનાર લોકો કૂતરા રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે,’ આ લોકોકિત અનુસાર નિન્દકને અધોગતિમાં જવું પડે છે. એવા નિન્દકને કોઈ પણ પ્રકારે સંયમની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. ૧૮

અન્યતીર્થિકોં કે દ્વારા કહે જાનેવાલે આક્ષેપવચનોં કા નિરૂપણ

હવે સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે અન્ય મતવાદીઓ જૈનશ્રમણના વિરુદ્ધમાં કેવાં કેવાં આક્ષેપવચનોનો પ્રયોગ કરે છે—‘સંબદ્ધ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘સંબદ્ધસમકલ્પા’-સંબદ્ધસમકલ્પા:’ આ લોકો ગૃહસ્થના સમાન વ્યવહાર કરે છે ‘અન્નમન્નેસુ-અન્યોન્યમ્’ તેઓ પરસ્પર એકબીજામાં ‘સમુચ્છિયા-સમૂચ્છિતા.’ આસક્ત રહે છે, પિંડવાચં-પિંડવાતમ્’ આહાર ‘ગિલા-ગાસ-રલાનસ્ય’ રોગી સાધુનું ‘સારેહ-સારયત:’ અન્વેષણ કરીને ‘દલાહ ચ-દદધ્વં ચ’ લાવી આપે છે. ૧૯૧

સૂત્રાર્થ—આ સાધુઓનો વ્યવહાર ગૃહસ્થોના જેવો જ છે. તેઓ પરસ્પરના અનુરોગથી સુક્ત છે. તેઓ ગ્લાન (ખીમાર), વૃદ્ધ આદિ સાધુઓને માટે ભિક્ષા વહોરી લાવે છે. ૧૯૨

ટીકાર્થ—અન્ય મતવાદીઓ જૈન સાધુની આ પ્રકારની ટીકા કરે છે—
 ગૃહસ્થ માતા-પિતા, પત્ની આદિના રાગ બન્ધમાં બંધાયેલા હોય છે, તે
 પ્રમાણે શ્રમણો પણ પરસ્પરના રાગ બન્ધનમાં બંધાયેલા હોય છે. જેવી
 રીતે ગૃહસ્થો એક બીજાના સહાયક બને છે, એજ પ્રમાણે સાધુઓ પણ
 એક બીજા પ્રત્યેના અનુરાગને કારણે એક બીજાને સહાય કરતા હોય
 છે. આ પ્રકારે તેમનો આચાર ગૃહસ્થોના જેવો જ છે. જેવી રીતે ઘરમાં
 માતા, પિતા, પુત્ર, પત્ની, પતિ, આદિ એક બીજા પ્રત્યે અનુરાગ રાખે છે.
 —એક બીજામાં આસક્ત હોય છે, એજ પ્રમાણે સાધુઓમાં ગુરુ-શિષ્યો
 પ્રત્યે અને શિષ્યો-ગુરુ પ્રત્યે અનુરાગ રાખતા હોય છે. એવું જોવામાં
 આવે છે કે ગુરુ પોતાના શિષ્યો પ્રત્યે જેવા સન્માનભાવથી જોવે છે—તેમની
 સામે જેવી સ્નેહપૂર્ણ દષ્ટિ વડે દેખે છે, એવી સ્નેહપૂર્ણ નજરે અન્ય સાધુઓ
 તરફ જોતા નથી. એજ પ્રમાણે શિષ્ય પોતાના ગુરુ પ્રત્યે જેવો સન્માનભાવ
 રાખે છે. એવો સન્માનભાવ અન્ય સાધુઓ પ્રત્યે રાખતો નથી. આ પ્રકારે
 તેમનો વ્યવહાર ગૃહસ્થોના જેવો જ લાગે છે. જેવી રીતે ગૃહસ્થો એક
 બીજાને મદદ કરે છે. કોઈ સધુ બીમાર પડી જાય અથવા વૃદ્ધાવસ્થાને
 કારણે ગોચરી કરવા જઈ શકે તેમ ન હોય, તો અન્ય સાધુઓ તેમને માટે
 અતુલ્લભ આહાર વહોરી લાવીને તેમને આપે છે. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં
 તેમનો વ્યવહાર ગૃહસ્થોના જેવો જ લાગે છે. અમને તો સાધુ અને
 ગૃહસ્થના વ્યવહારમાં કોઈ અન્તર દેખાતું નથી.’ ॥૯॥

વળી અન્ય મતવાદીઓ એવો આક્ષેપ પણ કરે છે કે—

‘एवं तुष्मे सरागत्था’

શબ્દાર્થ—‘एवं-एवम्’ આ પ્રકારે ‘तुष्मे-यूयं’ આપ લોકો ‘सरागत्था-
 सरागत्था:’ રાગયુક્ત છે. ‘अन्नमन्नमणुव्वया-अन्योन्यमनुवशा:’ અને પરસ્પર
 એકબીજાના વશમાં રહે છે, અતઃ ‘नद्रसणहसवभावा-नष्टसत्पथसद्भावा:’ આપ

લોકો સત્પથ અને સદ્ભાવથી હીન છે, 'સંસારસ્સ-સંસારસ્ય' ચાર ગતિવાળા આ સંસારની 'અપારગા-અપારગાઃ' પાર પહોંચી શકવાવાળા નથી. ॥૧૦॥

સૂત્રાર્થ—(અન્ય મતવાદીઓ જૈન સાધુઓ સામે આક્ષેપ કરે છે કે) આ પ્રકારે તમે રાગથી યુક્ત છો, એક ખીજ પર આધાર રાખનારા છો, સન્માર્ગથી રહિત છો અને સંસાર પાર કરનારા નથી. ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—કેટલાક લોકો સાધુઓ સામે એવા આક્ષેપો કરે છે કે— 'તમે સરાગ છો. તમે એક ખીજ પર આધાર રાખનારા હોવાથી નિઃસંગ નથી. સાધુ જ્ઞવાધીન હોય છે-પરાધીન હોતા નથી. ગૃહસ્થો જ પરાધીનતા લોગવે છે. તમે સત્પથ (મોક્ષમાર્ગ)થી પણ રહિત છો. તે કારણે તમે અનુગતિરૂપ સંસારને પાર જવાને બદલે સંસારમાં જ બટકવાના છો. એટલે કે જેવી રીતે ગૃહસ્થો પૂર્વોક્ત કર્મો કરવાને કારણે ચાર ગતિવાળા સંસાર સાગર તરીકે જવાને અસમર્થ હોય છે, એજ પ્રમાણે સાધુ રૂપે રહેવા છતાં તમે ગૃહસ્થના જેવું જ આચરણ કરનારા હોવાને કારણે સંસાર સાગરને તરીકે જવાને અસમર્થ છો.' ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ—'અહં-અથ' આના પછી 'તે-તાનૂ' તે અન્ય તીર્થિકાને 'મિશ્નુ-મિશ્નુઃ' સાધુ 'મોક્ષવિસારણ-મોક્ષવિશારદઃ' મોક્ષ વિશારદ-અર્થાત્ જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રની પ્રરૂપણા કરવાવાળા 'પરિમાસેજ્જ-પરિમાષેત' કહે છે કે 'એવમ્-એવમ્' આ પ્રકારે પદ્માસંતા-પ્રમાષમાણાઃ' કહેતાં 'તુભે-યૂયં' આપ લોકો દુમન્નં ચેવ-તુષ્પક્ષં ચૈવ' એ પક્ષને હેય અને ઉપાહેય એ બેઉ પક્ષને 'સેવહ-સેવધ્વમ્' સેવન કરવાવાળા છે. ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ—મોક્ષને માર્ગે આગળ વધવામાં કુશળ સાધુએ પૂર્વોક્ત આક્ષેપો કરનાર લોકોને આ પ્રમાણે જવાબ આપવો જોઈએ—

‘આ પ્રકારના આક્ષેપો કરનારા તમે લોકો હુપક્ષ (હૂપિત પક્ષ)નું અથવા દ્વિપક્ષનું (રાગદ્વેષ રૂપ પક્ષનું) સેવન કરી રહ્યા છો.’ ॥૧૧॥

ટીકાથં—અહીં અથ પદ પૂર્વપક્ષની સમાસિતું સૂચક છે. મોક્ષમાર્ગના વિશારદ મોક્ષ સાધવામાં કારણભૂત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપનું નિરૂપણ કરવામાં સાધુએ અન્ય મતવાદિઓના પૂર્વોક્ત આક્ષેપોનો જવાબ આ પ્રમાણે આપવો જોઈએ—અમારા ઉપર અનુચિત આક્ષેપો કરનારા તમે સાધુવેષધારી અથવા ગૃહસ્થો હૂપિત પક્ષનું સેવન કરો છો—અથવા રાગદ્વેષ દ્વિપક્ષનું સેવન કરો છો. એટલે કે તમારા સદૌષ પક્ષનું સમર્થન કરવાને કારણે તમે રાગ રૂપ પક્ષનું સેવન કરો છો અને નિર્દોષ સંયમમાર્ગ સામે આક્ષેપો કરવાથી દ્વેષ રૂપ પક્ષનું સેવન કરો છો. અથવા આધાકર્મ આદિ દોષયુક્ત તથા ઔદેશિક અસ્ર આદિનો આહાર કરવાને કારણે આપ ગૃહસ્થ પક્ષનું સેવન કરી રહ્યા છો, અને સાધુનો વેષ ધારણ કરેલો હોવાથી તથા હીક્ષિત હોવાને કારણે આપ સાધુપક્ષનું સેવન કરી રહ્યા છો—આ પ્રકારે આપ દ્વિપક્ષનું સેવન કરનારા છો. અને સત્ આચરણની નિંદા કરો છો, તે કારણે તમે બંને પક્ષોનું સેવન કરનાર; છો. તે આક્ષેપ કરનારાઓને સાધુએ આ પ્રકારનો ઉત્તર આપવો જોઈએ, ॥૧૧॥

વળી તેમને એવો જવાબ આપવો કે—‘તુઘ્મે’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘તુઘ્મે-યૂયમ્’ આપ લોકો ‘પાવસુ-પાત્રેસુ’ કાંસા વગેરેના પાત્રોમાં ‘મુંજહ-મુઙ્ઙમ્’ લોજન કરો છો, તથા ‘ગિલાણો-ગ્લાનસ્ય’ રોગી સાધુના માટે લોજન ‘અમિહહંમિ યા-અમ્યાહ્વતે યત્’ ગૃહસ્થોના દ્વારા જે મંગાવો છે. ‘તંચ બીઓદગં-તંચ બીજોદકમ્’ આપ તે બીજ અને કાચા પાણીનો

‘મોક્ષા-મુક્ત્વા’ ઉપલોગ કરીને તથા ‘તમુહિસાદિયં કલં-તમુહિશ્ય યત્ કૃતમ્’ ગ્લાન સાધુને ઉદ્દેશીને જે આહાર ખનાયેલ છે તેનો ઉપલોગ કરે છે. ૧૧૨૧।

સૂત્રાર્થ—તમે લોકો કાંસા આદિ ધાતુઓનાં પાત્રોમાં જમો છો. ખીમાર સાધુને માટે ગૃહસ્થ દ્વારા આહાર મંગાવેો છે. તમે ખીજ તથા સચિત્ત પાણીનો ઉપલોગ કરો છો અને ખીમાર સાધુને નિમિત્તે તૈયાર કરેલું લોજન જમો છો. ૧૧૨૧।

ટીકાર્થ—તે આક્ષેપ કર્તાઓને જૈન સાધુએ આ પ્રમાણે જવાબ દેવો જોઈએ તમે તમારી જાતને અર્કિયન અને અપરિશ્રદ્ધી રૂપે ઓળખાવો છો, છતાં પણ તમે ચાંદી, કાંસુ આદિ ધાતુના પાત્રોમાં લોજન કરો છો. ગૃહસ્થના પાત્રમાં લોજન કરવાને કારણે આપ તેનો પરિશ્રદ્ધ અવશ્ય કરો છો અને આહાર આદિમાં રાગ પણ અવશ્ય રાખો જ છે. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં તમે રાગદ્વેષથી રહિત કેવી રીતે રહી શકો? આ દોષોનું પણ તમે સેવન કરો છો. રાગને કારણે જેઓ લિક્ષાયર્યા કરવાને અસમર્થ હોય છે એવા સાધુઓને માટે તમે ગૃહસ્થો દ્વારા લોજનની સામગ્રીઓ મંગાવો છો. એવું કરવામાં પણ દોષ લાગે છે. ગૃહસ્થો દ્વારા લાવવામાં આવેલા લોજનને અભ્યાહુત કહે છે. ખીજનો તથા જળનો વિનાશ કરીને જ ગૃહસ્થ લોજન ખનાવે છે. એવાં લોજનનો તમે ઉપલોગ કરો છો રાગી સાધુને નિમિત્તે ખનાવેલું લોજન પણ તમે જમો છો. આ પ્રકારે ગૃહસ્થના ઘરમાં તથા ગૃહસ્થનાં પાત્રોમાં તમારે નિમિત્તે રાંધવામાં આવેલા લોજનનો ઉપલોગ કરવાને કારણે તેના કર્મની સાથે તમારો પણ અવશ્ય સંબંધ થશે. એટલે કે તમે પણ તે પાપકર્મના ભાગીદાર જ બનો છો. ૧૧૨૧।

વળી સૂત્રકાર કહે છે કે—‘લિત્તા તિવ્વામિત્તાવેળ’ ઈત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘તિવ્વામિત્તાવેળ—તીવ્રમિત્ત પેન’ આપ લોકો તીવ્ર અભિતાપ અર્થાત્ કર્મ અંધથી ‘લિત્તા-લિપ્તાઃ’ ઉપલિપ્ત ‘ઝલ્લિયા-ઝલ્લિતાઃ’ સદ્વિવેકથી રહિત અને ‘અસમાહિયા-અસમતાહિતાઃ’ શુભ અધ્યવસાયથી રહિત છે. ‘અરુ-યસ્સ-અરુવઃ’ મણુ-ધાને અતિકંઙ્કુદ્વયં અતિકળ્લયિત્તમ્’ અત્યંત ખંભેળવું ‘ન સેયં-ન શ્રેયઃ’ સાડ નથી ‘અવરજ્જઈ-અપરાધ્યતિ’ કેમ કે તે કડૂચન દોષાવહ જ છે. ૧૧૩૧

સૂત્રાર્થ—સાધુએ તે આક્ષેપકર્તાને કહેવું ભેદએ કે—તમે તીવ્ર કર્મ અંધથી લિપ્ત છે, સમ્યગ્ વિવેકથી રહિત છે અને શુભ અધ્યવસાયથી પણ રહિત છે. ધાવને બહુ ખંજવાળવો તે ઉચિત ન ગણાય, કારણ કે એવું કરવાથી દોષની ઉત્પત્તિ થાય છે. ૧૧૩૨

ટીકાર્થ—છકાયની હિંસાપૂર્વક પ્રાપ્ત આધાકર્મ, ઉદિષ્ટ આદિ દોષયુક્ત આહારને ઉપભોગ કરવાને કારણે તથા મિથ્યાદષ્ટિ અને સાધુની નિંદા દ્વારા ઉપાર્જિત અશુભ કર્મરૂપ અભિતાપથી તમે લિપ્ત છે, તમે સત્ અસત્ના વિવેકથી વિહીન છે, તથા સાધુઓ પર દ્વેષ રાખવાને કારણે શુભ અધ્યવ-સાયથી પણ રહિત છે, ધાને બહુ ખંજવાળવો શ્રેયસ્કર નથી ! જેમ ધાને વધારે ને વધારે ખંજવાળવાથી ધા વકરે છે, એજ પ્રમાણે પોતાના દોષો સામે ભેવાને બંદે અન્યના ગુણોને દોષરૂપે ખતાવવાથી પોતે જ તીવ્ર કર્મનો અંધ કરે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—‘અમે અકિંચન અને અપરિચ્છી છીએ.’ એવું મ્હાનીને છકાયના જીવોની રક્ષાને માટે પાત્ર આદિ ઉપકરણોને ત્યાગ કરવામાં આવે અને ગૃહસ્થના પાત્રમાં અશુદ્ધ (દોષયુક્ત) આહારને ઉપભોગ કરવામાં આવે, તે સાધુ તે દોષોથી બચી શકતો નથી, એવું કરવાથી અશુભ કર્મોનો લેપ અવશ્ય લાગે છે. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની દષ્ટિએ વિચાર

કર્તા વિના સંયમનાં ઉપકરણોનો—પાત્ર આદિનો પણ ત્યાગ કરવો શ્રેયસ્કર નથી, પણ વ્રણને (ગુમડાને) ખંજવાળવા સમાન દોષજનક છે. ॥ગાથા ૧૩॥
વળી સૂત્રકાર કહે છે કે—‘તત્તેજ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અપલિન્નેન-અપ્રતિજ્ઞેન’ રાગદ્રેષથી રહિત એવા તથા ‘જાયણા-જાનતા’ જે હેય અને ઉપાદેય પદાર્થોને બાણે છે, આ સાધુપુરૂપ ‘હે-તે’ બીજા અન્ય દર્શનવાળાઓને ‘તત્તેજ અણુસિદ્ધા-તત્ત્વેનાનુશિષ્ટાઃ’ યથાવસ્થિત અર્થની શિક્ષા દે છે કે ‘એસ મગ્ને-એષો માર્ગો’ આપ લોકોએ જે માર્ગનું અનુસરણ કર્યું છે તે માર્ગ ‘જ નિયત-ન નિયતઃ’ યુક્તિયુક્ત નથી, ‘વર્ફ-વાર્ફ’ વચન કહેલ છે તે પણ ‘અસમિક્ત્વ-અસમીક્ષ્ય’ વગર વિચાર્યું જ કહ્યું છે ‘કિંઈ-કૃત્તિઃ’ તથા આપ લોકો જે કાર્ય કરો છો તે પણ વિવેક શૂન્ય છે. ॥૧૪॥

સૂવાર્થ—રાગદ્રેષથી રહિત અને હેય તથા ઉપાદેયના બાણકાર મુનિઓએ તે અન્ય મતવાદીઓને તત્ત્વની આ પ્રમાણે શિક્ષા દેવી જોઈએ. તમારો આ માર્ગ યાપથી યુક્ત છે અને યુક્તિસંગત નથી.

‘ખિમાર સાધુઓને માટે આહાર વહોરી લાવનારા સાધુઓ ગૃહસ્થના સમાન છે,’ આ તમારો આક્ષેપ વિચારશૂન્ય છે. તમારો આચાર જ વિચાર વિહીન છે. એટલે કે તમે વગર વિચાર્યે ગમે તેમ જોલો છો અને મન ફાવે તેમ કરો છો. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—‘હું આ કાર્ય અવશ્ય કરીશ,’ આ પ્રકારની પ્રતિજ્ઞાથી રહિત એટલે કે રાગદ્રેષથી રહિત તથા હેય અને ઉપાદેયને બાણનારા મુનિઓ દ્વારા તે આક્ષેપકર્તા ગોશાલકના અનુયાયીઓ તથા અન્ય મતવાદીઓને જિનેન્દ્ર ભગવાનના મત અનુસારનું યથાર્થ તત્ત્વ (વસ્તુ સ્વરૂપ) સમભવવામાં આવે છે. તેમને આ પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે—‘ગૃહસ્થના પાત્રમાં જમવું’ અને ખિમાર સાધુને માટે ગૃહસ્થ દ્વારા લોજન મંગાવવું—આપાકર્મ દોષ યુક્ત તથા ઔદૈશિક દોષયુક્ત આહાર કરવો, તથા શુદ્ધ સંયમનું પાલન કરનારા જૈન સાધુઓ પર આક્ષેપ કરવો. આ તમારી રીત યુક્તિસંગત નથી જૈન સાધુઓ સામે તમે જે આક્ષેપ વચનો ઉચ્ચાર્યા છે તે વગર વિચાર્યે જ ઉચ્ચાર્યા છે. સાધુઓ સામે આ પ્રકારના આક્ષેપ કરનારા આપ લોકોનો આચાર પણ યોગ્ય (શુદ્ધ-દોષરહિત) નથી. ॥ગાથા ૧૪॥

શબ્દાર્થ—‘એરિસ્મા-ઈદૃશી’ આ પ્રકારની ‘જા-યા’ જે ‘વર્ફ-વાર્ફ’ કથન છે કે ‘ગિહિણો અમિહં-ગૃહિણોઽમ્યાહતમ્’ ગૃહસ્થના દ્વારા લાવવામાં આવેલ આહાર વગેરે લેવો ઠીક નથી ‘એસા-એષા’ આ વાત ‘અગ્નવેણુવ્વકરિસિતા-અમ્ર-વેણુરિવ કર્ષિતાઃ’ વાંસના આગળના ભાગના જેમ કૃશ દુર્બળ છે. ॥૧૫॥

સૂત્રાર્થ—‘ગૃહસ્થના દ્વારા લાવવામાં આવેલો આહાર શ્રેયસ્કર છે, પરન્તુ સાધુ દ્વારા લાવવામાં આવેલા આહારનો ઉપભોગ કરવો શ્રેયસ્કર નથી,’ આપનું આ કથન વાંસના અગ્રભાગ સમાન કમળેર છે, ૧૧૫૫।

ટીકાર્થ—અન્ય મતવાદીઓના આક્ષેપનો ઉત્તર આપતા સૂત્રકાર કહે છે કે ‘ગૃહસ્થના દ્વારા લાવવામાં આવેલો આહાર સાધુઓને માટે કલ્યાણકારી છે, પરન્તુ સાધુઓ દ્વારા લાવેલા આહારનો ઉપભોગ કરવો સાધુને માટે શ્રેયસ્કર નથી,’ આ પ્રકારની આપની દલીલ વાંસના અગ્રભાગ જેવી નિર્બળ છે-તેનું ખંડન સહેલાઈથી થઈ શકે તેમ છે. જેવી રીતે વાંસનો અગ્રભાગ એટલો કમળેર હોય છે કે તેને સહેલાઈથી તોડી શકાય છે, એજ પ્રમાણે તમારા આ આક્ષેપનો જ્વાળ પણ ઘણો સરળ છે-ગૃહસ્થો દ્વારા લાવવામાં આવેલો આહાર છકાયની વિરાધના યુક્ત હોવાને કારણે દોષયુક્ત હોય છે, પરન્તુ સાધુઓ દ્વારા લાવવામાં આવેલો આહાર ઉદ્ભવ આદિ દોષોથી રહિત હોય છે તેથી ગૃહસ્થો દ્વારા લાવેલા આહારને શ્રેયસ્કર માનવો તે વાત યુક્તિ સંગત પણ લાગતી નથી અને શાસ્ત્રોક્ત કથનથી પણ વિરૂદ્ધ ભય છે. માટે આપની તે દલીલ બિલકુલ ટકી શકે તેમ નથી. ૧૧૫૫।

અન્ય મતવાદીઓ એવું કહે છે કે ‘જેવી રીતે ગૃહસ્થો દ્વારા દાન અપાય છે એજ પ્રમાણે સાધુઓએ પણ દાન દેવું જોઈએ. દાન સામાન્ય ધર્મ હોવાને કારણે સૌને માટે સમાન છે.’ આ પ્રકારની અન્ય મતવાદીઓની દલીલનું નિરાકરણ કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે—

‘ધર્મવર્ણવણા’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જા ધમ્મવન્નવળા-યા ધર્મપ્રજ્ઞાપના.’ સાધુઓએ દાન વગેરે દર્શને ઉપકાર કરવો જોઈએ જે આ ધર્મની દેશના છે ‘સા-સા’ તે ધર્મદેશના ‘સારંભાણ-સારંભાણાં’ ગૃહસ્થોને ‘વિસોહિયા-વિશોધિકા:’ શુદ્ધ કરવા વાળી છે. સાધુઓને નહિ ‘પયાહિં દિટ્ઠિહિં-પતામિહંદ્રિષિભિઃ’ આ દષ્ટિથી પુરૂવ-પૂર્વમ્’ પહેલાં ‘ણ ઉ-ન તુ’ ના ‘પગપ્પિયં આસી-પ્રકલ્પિતમાસીત્’ એવી દેશના સર્વ-જ્ઞોએ પહેલા કરી હતી. 119611

સૂત્રાર્થ—‘સાધુઓએ દાન દેવું જોઈએ,’ આ પ્રકારની ધર્મદેશના ગૃહ-સ્થોને માટે જ કરવામાં આવી છે, કારણ કે સાધુઓએ દાન દેવાથી ગૃહસ્થોની શુદ્ધિ થાય છે અને સાધુ પોતાના સંયમનો નિર્વાહ કરી શકે છે. સાધુઓ તો સંયમનું પાલન કરીને શુદ્ધ થતાં જ હોય છે, તેથી સર્વજ્ઞોએ દાન દેવાની જે ધર્મદેશના કરી છે, તે ગૃહસ્થોને અનુલક્ષીને કરી છે, સાધુને અનુલક્ષીને કરી નથી 119611

ટીકાર્થ—સાધુને દાનાદિ દેવાની જે ધર્મદેશના છે, તે ગૃહસ્થોને જ પવિત્ર કરનારી તેમની વિશુદ્ધિ કરનારી છે. તે ધર્મદેશના સાધુઓની શુદ્ધિ કરનારી નથી.’ સર્વજ્ઞોએ એવો ઉપદેશ-સાધુઓએ દાન દેવું જોઈએ એવો ઉપદેશ આપ્યો નથી.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે સાધુઓની પાસે ધન, ધાન્ય હોતું નથી. તેઓ અક્રિયન હોય છે. નિર્દોષ ભિક્ષા ગ્રહણ કરીને તેઓ પોતાના સંયમનો નિર્વાહ કરે છે. જો તેઓ પણ દાન દેવા માંડે, તો તેમણે પણ સાવધ આહાર આદિનો પણ સ્વીકાર કરવો પડે અને એમ કરવાથી સંયમની વિશુદ્ધિ જાળવી શકાય નહીં. તે કારણે સાધુ દાન દેતા નથી. શાસ્ત્રોએજ આ મર્યાદા મૂકી છે. જો સાધુ દાન દેવાનું શરૂ કરે, તો પહેલે દિવસે એક યાચક આવે, બીજે દિવસે બે યાચક આવે, અને દિનપ્રતિદિન તેમની સંખ્યા વધતી જ જાય. તેથી તેમને દાન દેતાં દેતાં સાધુને પોતાને માટે તો કોઈપણ ભોજન સામગ્રી વધે જ નહીં! સાધુ સંયમયાત્રાના નિર્વાહને માટે આહારની યાચના

કરે છે. જો તે આહારનું દાન દે, તો તેને અહત્તાદાન અને મૃષાવાહ દોષો લાગે. સાધુના ઉપલોગને માટે દાતા આહારાદિ દે છે, અન્યને દાન આપવાને માટે દેતો નથી. જો અન્યને આપવું હોય તો તે પોતાને હાથે જ આપી શકે છે. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં દાતાએ પોતાને અર્પણ કરેલું દાન, જો સાધુ બીજા કોઈને આપી દે તો તેને અહત્તાદાનદોષ અને મૃષાવાહદોષના ભાગીદાર બનવું પડે છે. ॥ગાથા ૧૬॥

વાદ મેં પરાજિત હુએ અન્યતીર્થિકોં કી ધૃષ્ટતા કા પ્રતિપાદન

શબ્દાર્થ—‘સન્વાહિં અણુજુતીર્હિ—સર્વાભિરનુયુક્તિભિઃ’ બધી યુક્તિયોં દ્વારા ‘જવિત્તયે અચયંતા—યાપયિતુમશક્નુવન્તઃ’ પોતાના પક્ષની સિદ્ધિ ન કરી શકતાં ‘તે-તે’ તે અન્યતીર્થી” ‘વાયં ગિરાક્ષિચા-વારં નિરાકૃત્ય’ વાદને છોડીને ‘મુજ્જોવિ—મ્યોપિ’ ફરીને ‘પગલ્હિમયા—પગલ્હિમતાઃ’ પોતાના પક્ષની સ્થાપના કરવાની ધૃષ્ટતા કરે છે. ॥૧૭॥

સૂત્રાર્થ—સઘળી દલીલોનો ઉપયોગ કરવા છતાં પણ જ્યારે તે અન્ય મતવાદીઓ પોતાના પક્ષનું સમર્થન કરી શકવાને અસમર્થ બને છે, ત્યારે તેઓ વાદવિવાદનો પરિત્યાગ કરીને આકોશ (કોષ) કરવાને લાગી જાય છે. ૧૭

ટીકાર્થ—જ્યારે પૂર્વોક્ત અન્ય મતવાદીઓ શાસ્ત્રપ્રમાણ, હેતુ અને દષ્ટાન્તો દ્વારા પોતાના પક્ષનું (મતનું) સમર્થન કરવાને અસમર્થ થઈ જાય છે, ત્યારે તેઓ વાદનો ત્યાગ કરીને ધૃષ્ટતાનો આશ્રય લે છે. એટલે કે તેમના મતનું પ્રતિપાદન કરવા માટે યોગ્ય દષ્ટાન્તો અને દલીલોનો આશ્રય લેવાને બદલે અપ્રશસ્ત વચનોનો આશ્રય લે છે અને કોઈ કોઈ વાર કોધાવેશમાં આવીને લાકડી અથવા મુઠિ પ્રહારનો આશ્રય લે છે અને આ પ્રમાણે કહે છે—
‘અઘ્તાંગ નિમિત્તં જ્ઞેય’ ઈત્યાદિ—

આખા સંસારનું હિત કરનાર અષ્ટાંગ નિમિત્ત જ જાણવા યોગ્ય છે. તેને જ ધર્મ માનવો જોઈએ.’

વળી તેઓ એવું કહે છે કે—‘ધર્મની આખતમાં હેતુ આદિ દ્વારા નિર્ણય કરવો જોઈએ નહીં. અમારા ધર્મને લોકોની મોટી સંખ્યાએ સ્વીકાર્યો છે અને તેને રાજ્યાશ્રય પણ મળ્યો છે, તેથી તેને જ કલ્યાણકારી માનવો જોઈએ.’

આ પ્રકારના તેમના કથનનો આ પ્રમાણે ઉત્તર આપવો જોઈએ—ઘણા આંધળાંઓ ઘડા આદિના રૂપને જોઈ શકતા નથી, પરંતુ એક જ દેખતો માણસ તે રૂપને જોઈ શકે છે શું તે કારણે ઘટ આદિમાં રૂપને અભાવ હોવાની કલ્પના કરવી વ્યાજબી છે ખરી? એજ પ્રમાણે અધિકાંશ લોકો અજ્ઞાની હોવાને કારણે સર્વજ્ઞ પ્રતિપાદિત ધર્મને જાણી શકતા નથી. શું તેથી એવું કહી શકાય છે કે તે ધર્મ જ નથી? કહ્યું પણ છે કે—

‘एरण्डकट्टरासी’ ઇત્યાદિ—

એરંડાના લાકડાઓનો એક ઢગલો હોય તો પણ તે એક પલ્લપ્રમાણ ગોશીર્ષ ચન્દનના મૂલ્યની ખરાખરી કરી શકતો નથી, પછી જલે તેની ગમે તેટલી કિંમત આંકવામાં આવતી હોય. ॥૧॥

‘तद् वि गणनातिरेगो’ ઇત્યાદિ—

પ્રમાણમાં મોટો હોવા છતાં પણ તે એરંડાના લાકડાઓનો ઢગલો જેવી રીતે ચન્દનના મૂલ્યની ખરાખરી કરી શકતો નથી, એજ પ્રમાણે જ્ઞાનહીન ઘણા લોકો પણ જ્ઞાનવાન થોડા લોકોની ખરાખરી કરી શકતા નથી તે અન્ય મતવાદીઓ અનુયાયીઓની સંખ્યાને આધારે કોઈપણ મતનું મૂલ્ય આંકવામાં ભૂલ કરે છે. ॥૨॥

‘एकको सचकलुगो जह’ ઇત્યાદિ—

આંધળા ઘણા માણસો કરતા દેખતો એક પુરુષ વધુ મહત્વ ધરાવે છે. સેંકડો આંધળાઓ દેખ્યા વિના વસ્તુના રૂપનું જે વર્ણન કરે તેના કરતાં એક જ દેખતા માણસ દ્વારા વસ્તુના રૂપનું જે વર્ણન કરવામાં આવે, તે અધિક માનવા યોગ્ય ગણાય છે.

‘एवं बहुगावि मूढा’ इत्यादि—

એજ પ્રમાણે જે માણસો સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર કર્મબંધના સ્વરૂપને જાણતા નથી અને મોક્ષપ્રાપ્તિનો માર્ગ જાણતા નથી એવાં અનેક મૂઢ માણસોનાં વચનોને પ્રમાણભૂત માની શકાય નહીં (૪) ॥૧૭॥

શબ્દાર્થ—‘રાગદોષાભિમૂયત્વા-રાગદ્વેષાભિમૂતાત્માનાઃ’ રાગ અને દ્વેષથી જેમનો આત્મા છુપાયેલ છે એવા તથા ‘મિચ્છત્તેણ અભિદ્વુતા-મિથ્યાત્વેન અભિદ્વુતાઃ’ મિથ્યાત્વથી ભરેલ બીજા અન્ય તીર્થી ‘આસે-આક્રોશાન્’ શાસ્ત્રાર્થથી પરાજિત થવાથી અસહ્યવચનરૂપ ગાળ વગેરેનો ‘સરણં જંતિ-શરણં-ચાન્તિ’ આશ્રયગ્રહણ કરે છે ‘ટંકણા-ટક્કણા’ પહાડમાં રહેવાવાળી મ્લેચ્છ જાતીના લોકો યુદ્ધમાં હારી જાય ત્યારે ‘પટ્વચં ઇવ-પર્વતમ્ ઇવ’ જેવી રીતે પર્વતનો આશ્રય લે છે. ॥૧૮॥

સૂત્રાર્થ—જે લોકો રાગ અને દ્વેષથી યુક્ત હોય છે અને મિથ્યાત્વથી ભરેલા હોય છે, તેઓ વાદમાં પરાજિત થવાથી અસહ્ય વચનો રૂપ આક્રોશ (ક્રોધ)નો આશ્રય લે છે જેવી રીતે પર્વતનિવાસી મ્લેચ્છો યુદ્ધમાં પરાજય થવાથી પર્વતનો આશ્રય લે છે, એજ પ્રમાણે તે પરમતવાદીઓ વાદમાં પરાજિત થવાથી આક્રોશનો આશ્રય લે છે.

ટીકાર્થ—જેવી રીતે પર્વતમાં રહેનારા મ્લેચ્છો યુદ્ધમાં હારી જવાથી પર્વતનો આશ્રય લે છે, એજ પ્રમાણે પ્રીતિરૂપ રાગ અને અપ્રીતિ રૂપ દ્વેષથી યુક્ત અને મિથ્યાત્વ રૂપ અધિકારે જેમની વિવેકબુદ્ધિને આચ્છાદિત કરી નાખી છે એવા અન્ય મતવાદીઓ જ્યારે દલીલો, તર્ક અને પ્રમાણ આદિ દ્વારા પોતાના પક્ષનું સમર્થન કરવાને અસમર્થ થાય છે, ત્યારે આક્રોશનો આશ્રય લે છે, એટલે કે અસહ્ય વચનોનો પ્રયોગ કરે છે અથવા

પ્રતિપક્ષીને લાકડી આદિ વડે મારવા પણ દોડે છે. આ કથનનો લાવાર્થ એ છે કે જેમનો આત્મા રાગદ્વેષથી અને મિથ્યાત્વથી મહીન થઈ ચુક્યો છે, એવા મન્દબુદ્ધિ અન્ય મતવાદીઓ જ્યારે તર્ક આદિ દ્વારા પોતાની માન્યતાને સિદ્ધ કરી શકતા નથી, ત્યારે અસભ્ય વચનો તથા મારામારીનો આશ્રય લે છે, એજ પ્રમાણે તે મન્દમતિ અન્યમતવાદીઓ અસભ્ય વચનાદિનો આશ્રય લે છે. ॥ગાથા ૧૮॥

વાદિકે સાથ શાસ્ત્રાર્થ મેં સમભાવ રખને કા ઉપદેશ

શબ્દાર્થ—‘અત્તસમાહિષ-આત્મસમાહિતઃ’ પ્રસન્ન ચિત્તવાળા મુનિ ‘બહુ ગુણવગ્વપાઈ-બહુગુણમકલ્પાનિ’ પરતીર્થી^૯ માણસોની સાથે શાસ્ત્રાર્થના સમરે જેનાથી ખડું ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે, એવા અનુબંધોને ‘કુઙ્ગા-કુર્યાત્’ કહે જેણ-યેત’ જેનાથી ‘અન્ને-અન્યે’ ખીજા માણસો ‘જો વિહજ્ઞેજ્ઞા-ન વિરહ્યેત’ પોતાનો વિરોધ ના કરે ‘તેણ-તેન’ આ કારણથી તંત-તત્ તત્’ તે તે અનુબંધો નવું ‘સમાચરે-સમાચરેત્’ આચરણ કરે. ॥૧૬॥

સૂત્રાર્થ—અન્યતીર્થિકે સાથે વાદ (વિવાદ) કરતી વખતે મુનિએ ખિલકુલ ક્ષોભ પામ્યા વિના પ્રસન્નચિત્તે વિવાદ કરવો જોઈએ. તેણે એવાં દૃષ્ટાન્તો, તર્ક અને પ્રમાણોનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ કે જેથી પોતાના પક્ષની સિદ્ધિ અને પરપક્ષનું નિરાકરણ થઈ જાય. વાદ કરતી વખતે મુનિએ એવું આચરણ કરવું જોઈએ કે જેથી અન્ય તીર્થિકે પણ તેનો વિરોધ ન કરે ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—જેના ચિત્તમાં સમાધિ હોય એટલે કે જે જેનામાં ચિત્તની એકાગ્રતા હોય છે, તેને આત્મસમાધિ કહે છે. આત્મસમાધિ એટલે પ્રશાન્ત હૃદયવાળો સાધુ એવા સાધુએ અન્ય મતવાદીઓ સાથે વિવાદ કરતી વખતે એવાં વચનોનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ કે જેના દ્વારા અનેક ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય. એટલે કે તેણે એવાં પ્રતિજ્ઞા, હેતુ, ઉદાહરણ, ઉપનય અને નિગમન આદિનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ કે જેથી પોતાના પક્ષને સિદ્ધ કરી શકાય અને પરમતના દૂષણો પ્રકટ થવાને કારણે પરમતનું ખંડન થઈ

જા્ય અને પરમતવાદીઓને પણ તેમના મતમાં રહેલી ભૂલનું જાન થઈ જાય, તેણે એવાં વચનોનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ કે જેથી અન્ય મતવાદીઓ તેના વિરોધી બનવાને બદલે તત્વને સમજવાને પ્રવૃત્ત બને.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પરત્વીર્થિકાની સાથે વિવાહ કરતી વખતે સમાધિયુક્ત ચિત્તવાળા સાધુએ એવાં તર્ક, હેતુ, ઉદાહરણ આદિનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ કે જેથી પોતાના પક્ષનું સમર્થન થાય અને વિરોધીઓના પક્ષનું નિરાકરણ થઈ જાય. વળી સાધુનું વર્તન એવું હોવું જોઈએ કે જેથી પ્રતિપક્ષી વિરોધી ન બની જાય પણ પોતાના (સાધુના) પક્ષનો સ્વીકાર કરી લે. ॥૧૬॥

આ પ્રકારે પરપક્ષનું નિરાકરણ કરીને સૂત્રકાર આ ઉદ્દેશાનો ઉપસંહાર કરતા પોતાના મતનું સમર્થન કરવા માટે આ પ્રમાણે કહે છે—

‘इमं च धम्ममादाय’ ઈત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘કાસવેળં-કાશ્યપેન’ કાશ્યપ ગોત્રવાળા વર્ધમાન મહાવીર સ્વામીએ ‘પવેહ્યં-પ્રવેદિતમ્’ કહેલ ‘इमं च धम्ममादाय-इमं धर्ममादाय’ આ વક્ષ્યમાણ ધર્મને સ્વીકાર કરીને ‘સમાહિષ-સમાહિતઃ’ પ્રસન્નચિત્ત ‘મિક્ત્વૂ-મિક્ત્વુઃ’ સાધુ ‘ગિલાણસ્સ-ગ્લાનસ્ય’ રાગી સાધુની ‘અગિલાણ-અગ્લાનઃ સન્’ ગ્લાનિ રહિત થઈને ‘કુઝ્જા-કુર્યાત્’ વૈયાપ્ત્ય કરે. ॥૨૦॥

સૂત્રાર્થ—કાશ્યપ ગોત્રીય લગવાનું વર્ધમાન દ્વારા પ્રતિપાદિત આ ધર્મને અંગીકાર કરીને સમાધિયુક્ત સાધુએ ગ્લાન (બીમાર) મુનિની ગ્લાનિ રહિત ચિત્તે (પ્રસન્ન ચિત્તે) સેવા કરવી જોઈએ. ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—કાશ્યપ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા, કેવળજ્ઞાન સંપન્ન મહાવીર સ્વામીએ બાર પ્રકારની પરિષદમાં જે ધર્મનું નિરૂપણ કર્યું છે, તેને જ ધર્મ કહેવાય છે. અથવા જેના દ્વારા અબ્યુદય (સ્વર્ગ) અને નિઃશ્રેયસની-મોક્ષની) પ્રાપ્તિ થાય છે, તેને ધર્મ કહે છે. એવો ધર્મ શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મ છે. આ ધર્મને ધારણ કરીને સમાધિયુક્ત ચિત્તવાળા મુનિએ ગ્લાનિને ત્યાગ કરીને—પ્રસન્ન ચિત્તે, તાવ આદિ બીમારીથી પીડાતા મુનિની સેવા કરવી જોઈએ ॥૨૦॥

શબ્દાર્થ—‘દિટ્ઠિમં-દટ્ઠિમાન્’ જીવાજીવ વગેરે પદાર્થના સ્વરૂપને યથાર્થ રૂપથી જાણવાવાળા ‘પરિનિવ્વુદ્ધે-પરિનિવૃત્તઃ’ રાગદ્વેષ વર્જીત શાંતમુનિ ‘વેસલં ધમ્મં-વેસલં ધર્મમ્’ ઉત્તમ શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મને ‘સંઘાય-સંઘયાય’ જાણીને ‘ઉવસગો-ઉવસર્ગાન્’ અનુકૂળ પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને ‘નિયામિત્તા-નિયમ્ય’ પોતાને વશમાં કરીને ‘આમોક્ષાય-આમોક્ષાય’ મોક્ષપ્રાપ્તિ પર્યંત (સુધિ) ‘પરિવ્વણ-પરિવ્રજેત્’ સંયમનું અનુષ્ઠાન કરે. ॥૨૧॥

સૂત્રાર્થ—પદાર્થોના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણનારા એટલે કે સમ્યગ્દષ્ટિ તથા રાગદ્વેષથી રહિત હોવાને કારણે શાન્ત અને સમભાવયુક્ત મુનિએ આ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને જાણીને અને પરીપહો અને ઉપસર્ગો પર વિજય પ્રાપ્ત કરીને, જ્યાં સુધી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય ત્યાં સુધી સંયમની આરાધના કરવી જોઈએ, ‘ત્તિ વેમિ’ એવું હું (સુધર્મા સ્વામી) કહું છું. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—જે મુનિ સમ્યગ્દષ્ટિવાળો છે-એટલે કે જીવ, અજીવ આદિ પદાર્થોના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો જાણકાર છે, અને રાગ અને દ્વેષથી રહિત હોવાને કારણે પ્રશાન્ત છે, તેણે અહિંસા આદિમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર હોવાને લીધે પ્રીતિકર, સર્વજ્ઞ પ્રરૂપિત શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મને જાણીને, સમસ્ત કર્મોના ક્ષય થાય ત્યાં સુધી, સંયમના પાલનમાં લીન રહેવું જોઈએ.

‘ત્તિ વેમિ’ આ શબ્દો ઉદ્દેશકની સમાપ્તિના સૂચક છે. સુધર્મા સ્વામી જન્મ સ્વામીને કહે છે કે ‘હે જન્મ્યુ! આ બધી વાત મેં લગવાનના શ્રીમુખે સાંભળેલી છે. સર્વજ્ઞ પ્રતિપાદિત તત્ત્વનું જ હું તમારી પાસે કથન કરી રહ્યો છું. મારી પોતાની બુદ્ધિથી ઉપજાવી કાઢેલી આ વાત નથી.’ ॥૨૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત ‘સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર’ની સમયાર્થભાષિની વ્યાખ્યાના ત્રીજા અધ્યયનનો ત્રીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૩-૩॥

ચોથા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં સૂત્રકારે અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોનું કથન કર્યું છે. આ પ્રકારના ઉપસર્ગો સહન નહીં કરી શકવાને કારણે કોઈ કોઈ સાધુ સંયમના માર્ગનો પરિત્યાગ પણ કરી દે છે. એવા સંયમથી ભૂટ થયેલા સાધુને સન્માર્ગે પાછો વાળવા માટે કેવો ઉપદેશ આપવો જોઈએ તે આ ઉદ્દેશકમાં પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે. ત્રીજા અધ્યયન સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ ધરાવતા આ ચોથા ઉદ્દેશકનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—‘આહંસુ’ ઈત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘આહંસુ—આહુઃ’ કોઈ અજ્ઞાની પુરૂષ કહે છે કે ‘પુલ્લિવ-પૂર્વ’ પૂર્વ-પહેલાના કાળમાં ‘તત્તત્તવોધના -તત્તત્તવોધનાઃ’ તપેલું તપ જ જેઓનું ધન છે એવા ‘મહાપુરિસા-મહાપુરુષાઃ’ મહાપુરૂષ ‘ઉદરણ-ઉદકેન’ કાચા પાણીનું સેવન કરીને ‘સિદ્ધિમાવન્ના-સિદ્ધિમાપન્નાઃ’ મુક્તિને પ્રાપ્ત થયા હતા ‘મંદો-મન્દો’ અજ્ઞાની પુરૂષ આ સાંભળીને ‘તત્થ-તત્ર’ શીતળ પાણીના સેવન વગેરેમાં ‘વિસીયદ્-વિષીદતિ’ પ્રવૃત્ત થઈ જાય છે. ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ—કોઈ કોઈ અજ્ઞાની લોકો એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે પ્રાચીન કાળમાં કેટલાક તપોધન મહાપુરુષોએ કાચા પાણીનો (સચિત્ત જળનો) ઉપયોગ કરવા છતાં પણ મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરી છે. આ પ્રકારનું કથન સાંભળીને અજ્ઞાની સાધુ શીતળ જળનું સેવન કરવા લાગી જાય છે. ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—ધર્મના રહસ્યથી અનભિજ્ઞ એવાં કોઈ કોઈ મંદમતિ લોકો એવું કહે છે કે નારાયણ આદિ પ્રખ્યાત પુરુષો પ્રાચીન કાળમાં થઈ ગયા હતા. તેઓ તપ્ત તપોધન હતા, એટલે કે જે તપ તેઓ તપતા-જે તપની આરાધના તેઓ કરતા તે તપ જ તેમનું ધન હતું. તેમણે પંચાગ્નિ તપ

તપીને ચોતાના શરીરને ક્ષીણ કરી નાખ્યાં હતાં. તેમણે સચિત્ત જળ તથા કન્દમૂળ, ક્ષુદ્ર આદિને ઉપલોગ કરીને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી હતી. આ પ્રકારની વાત સાંભળીને કોઈ કોઈ મંદમતિ સાધુઓ સંયમથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે. સંયમનું પાલન કરવાને અસમર્થ સાધુઓ આ પ્રકારની તેમની વાત સાચી માની લઈને સચિત્ત જળ આદિને ઉપલોગ કરતા થઈ જાય છે. પરન્તુ ભાવદ્ય કર્મની પ્રરૂપણા કરનારા તે અજ્ઞાની પુરૂષો એ વાત જાણતા નથી કે નારાયણ આદિ પ્રાચીન ઋષિઓએ સચિત્ત જળ આદિનું સેવન કરીને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી નથી. તેમણે પહેલાં તાપસોનાં વ્રતોનું સેવન કર્યું હતું. તે કારણે તેમને જાતિસ્મરણ આદિ વિશિષ્ટ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયાં હતાં. તેના પ્રભાવથી ભાવસંયમ પ્રાપ્ત કરીને જ તેઓ કેવળજ્ઞાની થયા હતા અને સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય થયા બાદ જ તેઓ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાને શક્તિમાન થયા હતા. જેમ કે ભરત ચક્રવર્તી. સચિત્ત જલનું સેવન કરવાથી અથવા કન્દમૂળનો આહાર કરવાથી તેમને મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ નથી. ॥૧॥

એજ વાતનું વધુ સ્પષ્ટીકરણ કરતા તેઓ કહે છે કે—‘અમુંજિયા’ ઇત્યાદિ-શબ્દાર્થ—‘નમી વિદેહી અમુંજિયા-નમિવૈદેહી અમુક્ત્વા’ વિદેહ દેશનો અધિપતિ નમી રાજાએ આહાર છોડીને ‘ચ-ચ’ અને ‘રામગુપ્તે મુંજિયા-રામ-ગુપ્તો મુક્ત્વા’ રામશુપ્તે આહાર કરીને ‘વાહુ-વાહુકઃ’ બાહુકે ‘ઉદગં-ઉદ-કમ્’ શીતળ પાણીનું મોચ્ચા-મુક્ત્વા’ સેવન કરીને ‘તહા-તથા’ આ પ્રકારે ‘નારાયણે-નારાયણ ઋષિઃ’ નારાયણ ઋષિએ ‘ઉદયં મોચ્ચા-ઉદકં મુક્ત્વા’ શીતળ પાણીનું પાન કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો હતો. એવું કહે છે. ॥૨॥

સૂત્રાર્થ—વિદેહ જનપદનો રાજા નમિ આહારનો ત્યાગ કરીને, રામ-શુપ્ત આહારનો ઉપલોગ કરીને, બાહુક સચિત્ત જલનું સેવન કરીને તથા નારાયણ ઋષિ પશુ સચિત્ત જળનું સેવન કરીને મુક્તિ પામેલ છે. ॥૨॥

ટીકાર્થ—કોઈ કોઈ પરતીથિ'કો સાધુઓને ભ્રમમાં નાખવા માટે એવી દલીલ કરે છે કે—વૈદેહીએ—વિદેહ દેશના રાજા નભિએ લોજનનો ત્યાગ કરીને જ મોક્ષ મેળવ્યો છે, રામગુપ્તે લોજનનો ત્યાગ કર્યા વિના—લોજનનો ઉપ-લોગ ચાલુ રાખીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરેલ છે. આહુક નામના કોઈ પુરૂષે સચિત્ત જળને ઉપલોગ કરીને તથા નારાયણ નામના ઋષિએ શીતળ જળને ઉપ લોગ કરીને સુક્રિત પ્રાપ્ત કરેલી છે. ॥૨૧॥

વળી પરતીથિ'કો એવું કહે છે કે—‘આસિલે દેવિલે’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘આસિલે-અસિલો ઋષિ.’ અસિલઋષિ ‘દેવિલે ચેવ-દેવલશ્ચ’ અને દેવલઋષિ ‘દીવાયણમહારિસી-દ્વૈપાયનો મહાઋષિઃ’ તથા મહર્ષિ' દ્વૈપાયન ‘પારાસરે-પારાશરઃ’ એવમૂ પરાશર ઋષિ આ લોકોએ ‘સ્વદગં-સ્વકમ્’ શીતળ પાણીનું સેવન કરીને ‘ચ-ચ’ અને ‘હરિયાણિ બીયાણિ-હરિતાનિ બીજાનિ’ હરિત વનસ્પતિઓ'નો ‘મોચ્ચા-મુક્ત્વા’આહાર કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો હતો. એવું કહે છે. ॥૩૧॥

સૂત્રાર્થ—આસિલ, દેવલ, દ્વૈપાયન, અને પારાશર નામના ઋષિઓએ શીતળ જળનું પાન કરીને તથા હરિત (લીલોતરી) તથા ખીજોનું ભોજન કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરેલ છે, એવું તેઓ કહે છે. ॥૩૧॥

ટીકાર્થ—અસિલ નામના ઋષિ, દેવિલ નામના ઋષિ દ્વૈપાયન મહર્ષિ' અને પારાશર ઋષિએ સચિત્ત જલ, હરિતકાય (લીલોતરી) અને ખીજોનો ઉપલોગ કરીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે. તેઓ મહાન્ ઋષિઓ હતા. તેમણે જે કયું, અને જે માર્ગે મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો તે માર્ગ'નો આપણે પણ આશ્રય લેવો જોઈએ તેમના તે માર્ગ'ને અનુસરવાથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થશે—વિપરીત માર્ગે ચાલવાથી આત્મકલ્યાણ સાધી શકીએ નહીં. આ પ્રકારનું તેઓ પ્રતિપાદન કરે છે. ॥૩૧॥

શબ્દાર્થ—‘પુર્વં-પૂર્વ’ જુના સમયમાં જ ‘एण महापुरिसा-एते महापुरुषाः’ આ મહાપુરૂષ ‘આહિયા-આરુયાતાઃ’ જગત્ પ્રસિદ્ધ હતા, તથા “इह-इह” આ જૈન આગમમાં પણ ‘સમતા-સમતાઃ’ માન્ય પુરૂષ હતા ‘बीओदगं-बीजोदकम्’ આ મહાપુરૂષોએ ખીજ-કન્દ, મૂલ વગેરે અને ઉદક-શીતળ પાણીનો ‘મોજા-મુક્ત્વા’ ઉપલોગ કરીને ‘સિદ્ધા-સિદ્ધાઃ’ મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો હતો. इइमेयं-इत्येतत्’ આ પ્રમાણે ‘अणुस्वयं-मयाअनुश्रुतम्’ મે’ (મહાભારત વિગેરેમાં) સાંભળ્યું છે. ૧૪૧

સૂત્રાર્થ—પ્રાચીત કાળમાં આ પુરૂષો જગત્વિખ્યાત હતા. જૈન આગ-મોમાં પણ આ પુરૂષોને માન્ય ગણવામાં આવેલ છે. તેમણે ખીજ અને

અચિત્ત જલનો ઉપલોગ કરીને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી છે, એવું મેં મહાભારત આદિ ગ્રન્થો દ્વારા સાંભળ્યું છે. ॥૪૧॥

ટીકાર્થ—પહેલાં ત્રેતા આદિ યુગમાં પૂર્વોક્ત દ્વૈપાયન, પરાશર આદિ મહાપુરુષો થઈ ગયા છે. જૈન આગમોમાં પણ તે મહાપુરુષોનાં નામનો ઉલ્લેખ થયેલો છે અને તેમના પ્રત્યે ખૂબ જ માનની દૃષ્ટિએ જોવામાં આવેલ છે. તે મહાપુરુષો કન્દભૂળ આદિનો આહાર કરીને તથા શીતલ જળનું પાન કરીને સિદ્ધ થયા છે, એવું મેં સાંભળ્યું છે. મહાભારત આદિ ઇતિહાસમાં, સ્કન્દ પુરાણ આદિમાં તેમની વાત ઉપલબ્ધ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—અન્યતીર્થિકો એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે સચિત્ત જલ આદિ વડે સ્નાન આદિ કરવા છતાં અને કન્દભૂળ આદિનું ભોજન કરવા છતાં પણ દ્વૈપાયન, પરાશર આદિ ઋષિએ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરેલી છે. મહાભારત, પુરાણ, સ્મૃતિ આદિ ધર્મગ્રન્થો પણ એ વાતનું સમર્થન કરે છે. ॥૪૧॥

ત્યાર બાદ સૂત્રકાર કહે છે કે—‘તત્થ મંદા’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘તત્થ-તત્ર’ તે કુશ્રિતિનો ઉપસર્ગ થાય ત્યારે ‘મંદા-મન્દાઃ’ અજ્ઞાની પુરૂષ ‘વાહચ્છિન્ના-વાહચ્છિન્નાઃ’ ભારથી પીડિત ‘ગદ્ગમા વ-ગર્દમા ઇવ’ ગધેડાની જેમ ‘વિસૌયંતિ-વિષોદન્તિ’ સંયમ પાલન કરવામાં ડુઃખનો અનુભવ કરે છે. ‘સમમે-સંધ્રમે’ જેવી રીતે અગ્નિ વગેરેનો ઉપદ્રવ થાય ત્યારે ‘વિટ્વસર્પી-વૃઠસર્પિણઃ’ લાકડાની સહાયતાથી ચાલવાવાળો હાથ, પગ વગરનો પુરૂષ ‘વિટ્વો-વૃઠતઃ’ ભાગવાવાળા પુરૂષોની પાછળ પાછળ ‘પરિસર્પંતિ-પરિ-સર્પન્તિ’ ચાલે છે તે જ પ્રકારે આ અજ્ઞાની માણસો સંયમ પાલન કરવામાં બધાથી પાછળ જ થઈ જાય છે. ॥૫૧॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે ભારનું વહન કરવાને અસમર્થ ગર્દભ વિવાહનો અનુભવ કરે છે, અથવા જેવી રીતે ચાલવાને અસમર્થ પુરુષ અગ્નિનો ભય

ઉપસ્થિત થાય ત્યારે ખીજ લોકો કરતાં પાછળ રહી જાય છે, એજ પ્રમાણે કુશાસ્ત્રનો ઉપસર્ગ થાય ત્યારે અજ્ઞાની સાધુ સંયમનું પાલન કરવામાં વિષાદ અનુભવે છે અને સંયમના માર્ગે આગળ વધવાને બદલે સંયમના પાલનમાં શિથિલ બની જાય છે. ૧૫૫

ટીકાર્થ—જ્યારે કુશાસ્ત્રનો ઉપદેશ રૂપ ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત થાય છે ત્યારે વિવેકહીન સાધક સંયમના માર્ગેથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે. તે એવું માનતો થાય છે કે કેવળજ્ઞાન આદિ દ્વારા જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થતો નથી, પરંતુ શીતલ જળ, કન્દમૂળ આદિના સેવનથી પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રકારનો નિર્ણય કરવાને કારણે તે ભારવહન કરવાને અસમર્થ ગર્ધેડાની જેમ વિષાદને પાત્ર બને છે. એટલે કે ભારે બોલે વહન કરતો ગર્ધેડો જેવી રીતે માર્ગમાં જ વિષાદનો અનુભવ કરે છે, એજ પ્રમાણે વિપરીત ઉપદેશ સાંભળીને સંયમના માર્ગેથી ચલાયમાન થનાર સંયમના ભારનો ત્યાગ કરીને શિથિલાચારી બનનાર—સાધુને પણ વિષાદ જ અનુભવવો પડે છે. તેઓ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાને બદલે સંસારમાં જ અટવાયા કરે છે અને દુઃખનો અનુભવ કર્યા કરે છે.

આ વિષયને અનુલક્ષીને એક ખીજું દષ્ટાન્ત આપવામાં આવે છે— અગ્નિ આદિનો ભય ઉપસ્થિત થાય ત્યારે લંગડો પુરૂષ ઢોડી ન શકવાને કારણે ખીજ ભાગનારા લોકોની પાછળ રહી જાય છે, એજ પ્રમાણે ‘જ્ઞાન અને ક્રિયાથી મોક્ષ મળે છે,’ આ તથ્યને નહીં જાણનાર અને નમિ આદિના માર્ગને અનુસરનારા, સચિત્ત જળ અને ખીજોનો ઉપભોગ કરનારા લોકો મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત થવા છતાં પણ મોક્ષગમન કરી શકતા નથી. તેઓ અનંત કાળ સુધી સંસારમાં જ પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. એ વાત તો નિશ્ચિત્ત છે કે જેમણે મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો છે તેમણે શીતોદક (શીતળ જલ) ના સેવનથી જ મોક્ષપ્રાપ્ત કરેલ નથી. તેમને કોઈ પણ કારણે ભતિસ્મરણ આદિ જ્ઞાનની,

તથા સમ્યગ્ જ્ઞાન. દર્શન અને ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થઈ હતી. ત્યારે જ તેઓ વલ્કલ, ચીરી આદિની જેમ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકવાને સમર્થ થયા. સર્વવિરતિ રૂપ લાવચારિત્ર મોક્ષનું કારણ બણાય છે. જો તેને અલાવ હોય તો શીતોદક અને બીજનો ઉપલોગ કરવા રૂપ જીવહિંસામય સાવધ કર્મ વડે મોક્ષની પ્રાપ્તિ કદી પણ થઈ શકતી નથી ॥૫૫॥

પ્રસ્તુત વિષય સંબંધી જે અન્ય મતો છે તે પ્રકટ કરીને તેમનું સૂત્રકાર ખંડન કરે છે—‘હ્રહ મેગે’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘હ્રહ-હ્રહ’ મોક્ષ પ્રાપ્તિના વિષયમાં ‘એકે-એકે’ કોઈ શાક્ય વગેરે મતવાળા ‘માસંતિ-માષન્તે’ કહે છે કે ‘સાતં-સાતમ્’ સુખ ‘સાતેન-સાતેન’ સુખથી જ ‘વિજ્ઞહ-વિચતે’ પ્રાપ્ત થાય છે, ‘તત્થ-તત્ર’ આ મોક્ષના વિષયમાં ‘આરિયં-આર્યમ્’ સમસ્ત હેય ધર્મથી દૂર રહેવાવાળા તીર્થંકર પ્રતિપાદિત ‘મગં-માર્ગમ્’ જ્ઞાનદર્શન ચરિત્રરૂપ માર્ગ ‘પરમં સમાહિણ-પરમં સમાવિકમ્’ પરમ શાંતિ પમાડવાવાળો છે આ ધર્મને ‘જે-યે’ જે પુરુષ છેડે તે અજ્ઞાની માણસો સ્વાર્થથી પતિત થાય છે. ॥૬૧॥

સૂત્રાર્થ— કોઈ શાક્ય આદિ મતવાદીઓ એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે— સાતા દ્વારા જ સાતાની પ્રાપ્તિ થાય છે, એટલે કે સુખ ભોગવવાથી જ સુખ મળે છે, પરંતુ જે લોકો તીર્થંકર પ્રતિપાદિત, સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ ઉત્તમ માર્ગને ત્યાગ કરે છે, તેઓ કદીપણ આત્મકલ્યાણ સાધી શકતા નથી, પણ દુઃખ જ ભોગવ્યા કરે છે. ॥૬૧॥

ટીકાર્થ—શાક્ય આદિ પરતીર્થંકો તથા કેશલુચન આદિને કબ્જનક માનનારા ઠંડી આદિ લોકો મોક્ષપ્રાપ્તિ વિષે એવું મંતવ્ય ધરાવે છે કે વિષય જનક સુખ વડે જ મોક્ષનું સર્વોત્કૃષ્ટ અને અનંત સુખ ઉત્પન્ન થાય છે

એવા લોકો કહે છે કે—‘સર્વાણિ સત્त्वानિ સુखेरत्तानि’ ઇત્યાદિ—

‘સંસારમાં સમસ્ત પ્રાણીઓ સુખમાં રત (પ્રવૃત્ત) છે. બધાં દુઃખથી ગભરાય છે. તેથી એવું કહી શકાય કે જે સુખની અભિલાષા રાખતો હોય તેણે સૌને સુખ આપવું જોઈએ. જે બીજાને દુઃખ દે છે તે પોતે જ દુઃખી થાય છે. ॥૧॥

સુખ દ્વારા જ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, આ કથનનું માત્ર વચન દ્વારા જ પ્રતિપાદન કરવામાં આવીું નથી, પણ તર્ક, દલીલો આદિ દ્વારા પણ તેઓ તેનું સમર્થન કરે છે—કાર્ય કારણનું અનુસરણ કરે છે. જેવું કારણ હોય છે, તેવું જ કાર્ય થાય છે—કારણથી વિપરીત કાર્ય સંભવી શકતું નથી. વડના બીજમાંથી વડનું જ બીજ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. કોઈ પણ બીજ વિજ્ઞાતીય અંકુરની ઉત્પત્તિ કરી શકતું નથી. એજ પ્રમાણે લૌકિક સુખ વડે જ મોક્ષનું સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, લોચ આદિનું દુઃખ સહન કરવાથી મોક્ષનું સુખ મળી શકતું નથી દુઃખને લોગવવાથી તેના કરતાં વિજ્ઞાતીય મોક્ષના સુખની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. તેમના આગમોમાં પણ એજ વાતનું સમર્થન કરવામાં આવીું છે કે—‘મણુણં મોચનં મોચ્ચા’ ઇત્યાદિ—

‘મનોજ્ઞ લોજન કરીને, મનોજ્ઞ શય્યા અને આસનને ઉપલોગ કરીને અને મનોજ્ઞ ઘરમાં નિવાસ કરીને મુનિ ધ્યાન ધરી શકે છે.’

વળી એવું કહ્યું છે કે—‘મૃદ્વીશય્યા પ્રાતરુત્થાય વેયાઃ’ ઇત્યાદિ—

કેમળ શય્યા, પ્રાતઃકાળે ઉઠતાં જ પેયનું પાન, મધ્યાહને લોજન, બપોર પછી પેયનું પાન, મધ્યરાત્રે દ્રાક્ષ, ખાંડ અને સાકરનેા ઉપલોગ અને અન્તે મોક્ષ! એવું શાક્યપુત્રે (બુદ્ધે) જોયું છે. તાત્પર્ય એ છે કે સુખપૂર્વક રહેવાથી જ આખરે મોક્ષનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૧॥

તેઓ આ પ્રકારની દલીલો દ્વારા એવું સિદ્ધ કરવાનેા પ્રયત્ન કરે છે

કે સુખ વડે જ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, લોચ આદિ કાયદ્ર્લેશ સહન કરવાથી સુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી. કાયદ્ર્લેશ દ્વારા તેા ઊલટું આર્ત્તધ્યાન થાય છે. મૂઢમતિ શાક્ય આદિ પરત્વીર્યિકોની ઉપયુક્ત માન્યતા છે. આ માન્યતાને માન્ય કરીને જેઓ સમરત હેય (ત્યાગ કરવા યોગ્ય) ધર્મોથી ભિન્ન એવા શ્રમણુ ભગવાન્ મહાવીર દ્વારા પ્રરૂપિત સર્વોત્કૃષ્ટ મોક્ષમાર્ગનો પરિચાગ કરે છે તથા પરમ સમાધિનો—સમ્યગ્દર્શન આદિનો ત્યાગ કરે છે, એવા મન્દમતિ લોકો ચાર ગતિવાળા સંસારરૂપી કાનનમાં ભટકયા કરે છે.

‘કારણુને અનુરૂપ જ કાર્ય થાય છે,’ આ પ્રકારનું તેમનું કથન એકાન્ત રૂપે (સંપૂર્ણતઃ) યોગ્ય નથી. કોઈ કોઈ વાર આ નિયમમાં ભંગ પણ થતો જોવામાં આવે છે. એટલે કે કારણુથી જુઠા જ પ્રકારનું કાર્ય પણ સંભવી શકે છે. જેમ કે—

ગધેડાના મૂત્ર સાથે છાણુનો યોગ થવાથી વીંછીની ઉત્પત્તિ થાય છે, દાવાનળ વડે બળી ગયેલા નેતરના મૂળમાંથી કદલી વૃક્ષની ઉત્પત્તિ થાય છે, કાચા તન્દુલ (ચોખા) અને પાણી વડે સિક્કત ભૂતલમાંથી લાલ રંગનું એક વિશિષ્ટ શાક ઉત્પન્ન થાય છે, તથા ગોરામ (ગાયની રુવાંટી) વડે દૂબ (વાસ)ની ઉત્પત્તિ થાય છે.

મનોરૂ આહાર આદિને સુખના કારણુરૂપ ગણવા તે પણ ઉચિત નથી, કારણુ કે તેના સેવનથી પણ રોગાદિની ઉત્પત્તિ થતી જોવામાં આવે છે. વળી વૈષયિક સુખ વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ જોતાં સુખ રૂપ જ નથી, તે તેા દુઃખના પ્રતીકારના જ કારણુ રૂપ હોય છે. વૈષયિક સુખમાં દુઃખોનું સન્નિશ્રણુ રહે છે, તેથી વિષમિશ્રિત લોજનની જેમ તે ખરી રીતે તેા દુઃખ રૂપ જ હોય છે. મૂઢ માણુસો જ તેને સુખરૂપ માને છે, પરન્તુ ખરી રીતે તેા તે સુખાભાસ રૂપ હોવાને કારણે દુઃખ રૂપ જ છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘દુઃસ્વાત્મકેષુ વિષયેષુ’ ઇત્યાદિ—

અજ્ઞાની મનુષ્યોનો સ્વભાવ કેવો વિચિત્ર હોય છે! વિષયો કે જે દુઃખ રૂપ છે તેમને તેઓ સુખરૂપ માને છે, અને યમ, નિયમ, સંયમ આદિ જે સુખરૂપ વસ્તુઓ છે તેમને તેઓ દુઃખરૂપ સમજે છે. કોઈ ધાતુના સિલ્કા પર જે અક્ષરો અથવા વર્ણો અંકિત કરવામાં આવે છે, તેમને જોવામાં આવે તો ઉલટા દેખાય છે, પરંતુ જ્યારે તેમને મુદ્રિત કરવામાં-છાપવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ સવળા દેખાય છે. સંસારી જીવોની સુખદુઃખના વિષયમાં એવી જ ઊલટી સમજ હોય છે.

આ પ્રકારનું પર પદાર્થો પર અવલંબિત, ઇન્દ્રિયો દ્વારા શાસ્ત્ર કર્મખન્ધના કારણરૂપ, દુઃખનું મૂળ, ક્ષણવિનશ્ચર અને અનૈકાન્તિક વિષયસુખ સ્વાવલંબી, ઇન્દ્રિયાગોચર, દુઃખથી અસ્પૃષ્ટ, શાશ્વત અને એકાન્તિક મુક્તિ સુખનું કારણ કેવી રીતે હોઈ શકે? તેમની વચ્ચે કોઈ પણ પ્રકારની અતુરપતા (સમાનતા) જ જણાતી નથી, તેથી આપના કથનાનુસાર પણ વિષયસુખ મોક્ષ સુખનું કારણ હોઈ શકતું નથી.

આપે કેશલુંચન આદિને દુઃખનું કારણ કહ્યું છે, પરંતુ તે માત્ર કાયર પુરુષોને માટે જ દુઃખનું કારણ બને છે. પરમાર્થના (આત્મહિતના-મોક્ષના) ચિન્તનમાં પરાયણ મહાપુરુષો ખૂબ જ સત્વશાળી હોય છે તેમને માટે તો તે સુખાવક જ હોય છે.

રાગદ્વેષ, મદ, મોહ આદિ ત્રિકારોથી રહિત મુનિને ઘાસની શય્યા પર શયન કરતાં જે અવર્ણનીય સુખનો અનુભવ થાય છે, તે સુખ તો ચક્રવર્તીઓને સુંદર, મુલાયમ શય્યામાં શયન કરવા છતાં પ્રાપ્ત થતું નથી કહ્યું પણ છે કે—‘ત્તણસંધારનિસણ્ણો વિ’ ઇત્યાદિ—

તૃણના સંસ્તારક (બિછાના) પર શયન કરતા અથવા બેસતા મુનિ રાગ, દ્વેષ, મદ અને મોહથી રહિત નિર્વૃત્તિ સુખનો અનુભવ કરે છે, તે જે સુખનો અનુભવ કરે છે, તે સુખ તો ચક્રવર્તીઓને પણ કયાં પ્રાપ્ત થઈ શકે છે?’

ઘોર પરીવહો અને ઉપસર્ગોને કારણે મહાપુરુષો પર જે દુઃખ આવી પડે છે, તે દુઃખો તેમના દુઃખવિનાશમાં જ કારણભૂત બને છે. ક્ષમાશુભને કારણે તેમના શત્રુઓનો અભાવ થઈ જાય છે. તેમને માટે શરીરની મલીનતા વૈરાગ્યનો માર્ગ છે, વૃદ્ધતા વૈરાગ્યનું કારણ છે અને સમસ્ત વસ્તુઓના ત્યાગરૂપ મરણું મહોત્સવરૂપ બની જાય છે. આ પ્રકારે તે મહાત્માઓને માટે તો સંપૂર્ણ જગત સંપત્તિથી પરિપૂર્ણ હોય છે. તેમની દષ્ટિમાં તો કયાંય પણ દુઃખનું કોઈ સ્થાન જ હોતું નથી. કહ્યું પણ છે કે—

‘દુઃખં દુઃકૃતસંક્ષયાય મહતાં ઇત્યાદિ—

મહાન્ પુરુષો પર આવી પડતાં દુઃખો કર્મક્ષય કરનારા થઈ પડે છે, તેઓ શત્રુઓને પણ ક્ષમાને પાત્ર ગણે છે, તેમના શરીરની અશુચિતા વૈરાગ્યમાં કારણભૂત થાય છે, તેમની વૃદ્ધાવસ્થા તેમનામાં વૈરાગ્યભાવની વૃદ્ધિ કરનારી થઈ પડે છે, તેમને મન મૃત્યુ તો મહોત્સવરૂપ થઈ પડે છે. (સંસાર માંથી છૂટીને મોક્ષપાત્રિ થવાને કારણે) અને તેમનો જન્મ સજ્જનોની પ્રીતિનું કારણ બને છે. આ પ્રકારે આ અખિલ જગત્ તેમને માટે તો સંપત્તિથી પરિપૂર્ણ હોય છે. આ પ્રકારે તેમને વિપત્તિ સહન કરવાનો અવકાશ જ રહેતો નથી. ॥૧૧॥

જો એકાન્તતઃ એવું મानी દેવામાં આવે કે સુખ વડે જ સુખની ઉત્પત્તિ થાય છે, તો સંસારમાં સુખદુઃખ રૂપ વિચિત્રતા હોવી જોઈએ જ નહીં. સ્વર્ગના દેવો સદા સ્વર્ગમાં જ રહેવા જોઈએ અને નારકોએ સદા નરકમાં જ પીડા સહન કરતા રહેવું પડે. પરન્તુ એવું તો બનતું નથી. નારક જીવો પણ નરકમાંથી ઉદ્ધૃત્તના કરીને—નીકળીને—સુખને પાત્ર બની શકે છે, અને સુખી જીવો પણ ક્યારેક દુઃખનો અનુભવ કરે છે. આ પ્રકારનો જે પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય છે તેનો વિરોધ કરવો તે પાંડિતોના સમૂહમાં શોભતું નથી. ॥૧૧॥

શાક્ય આદિ પરતીર્થિકોની ઉપર્યુક્ત માન્યતાનો સૂત્રકાર ઉત્તર આપે છે.

‘મા ઇયં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘ઇયં-ઇનમ્’ આ સર્વજ્ઞ પ્રતિપાદિત માર્ગને ‘અવમન્નંતા -અવમન્યમાનાઃ’ તિરસ્કાર કરવાવાળા તમે લોકો ‘અલ્પેણં-અલ્પેન’ અલ્પ -અર્થાત્ તુચ્છ એવા શબ્દ વગેરે વિષય લોગના લોભથી ‘વહું-વહુ’ અત્યધિક મુદ્ધવાન્ મોક્ષસુખને ‘મા લુંપહા-મા લુપ્પય’ ખરાબ ના કરો. ‘ઇયસ્સ-ઇતસ્ય’ સુખથી જ સુખ થાય છે આવું આ અસત્યપક્ષને ‘અમોક્ષ્વાય-આમોક્ષે’ ન છોડવાથી ‘અબોહારિત્વ-અયોહારીત્વ’ સોનાને છોડીને લોખંડને ગ્રહણ કરવાવાળા વણિક્ક પુરૂષના જેવા ‘જૂહ-જૂરયથ’ પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે. ॥૭૭॥

સૂત્રાર્થ—આ પ્રમાણે સર્વજ્ઞ પ્રતિપાદિત માર્ગની અવગણના કરીને થોડા (સુખ)ને માટે વધારે (સુખ)ને નષ્ટ કરવું જોઈએ નહીં. સુખ દ્વારા જ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, આ પ્રકારની માન્યતાનો ત્યાગ ન કરવાથી આપને સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, આ પ્રકારની માન્યતાનો ત્યાગ ન કરવાથી આપને એવો પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે કે જેઓ પશ્ચાત્તાપ સોનાની ઉપેક્ષા કરીને લોહાનો ભાર વહન કરનારને કરવો પડે છે. ॥૭૭॥

ટીકાર્થ—હે અન્યતીર્થિકો ! ઓજ અને સચિત્ત જલ આદિના ઉપલોગથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, એવું માનનારા હે પૂજ્ય પ્રતિષ્ઠામાં લીન રહેનારા અજ્ઞાની લોકો ! હે દંડીઓ ! હે શિથિલાચારીઓ ! સુખ દ્વારા જ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, એવા દુરાગ્રહ તથા બ્રામક ખ્યાલનો લોગ બનીને તમે સર્વજ્ઞ પ્રરૂપિત મોક્ષમાર્ગની અવગણના કરી રહ્યા છો. પરંતુ અલ્પ (તુચ્છ) વૈષયિક સુખને ખાતર અધિક સુખનો સર્વોત્તમ મોક્ષસુખનો-ત્યાગ કરવો જોઈએ નહીં. અત્યન્ત અલ્પ વિષયસુખ લોગવવાને માટે નિરતિશય મોક્ષસુખનો તિરસ્કાર કરવો ઉચિત નથી. વિષયસુખની પ્રાપ્તિ દ્વારા કામનો ક્ષેત્રે જ થાય છે- માણસ વાસનાઓનો અધિકને અધિક શુદ્ધામ બનતો બંધ છે. તેથી ચિત્તની

સ્વસ્થતા રહેતી નથી અને સમાધિ માટે અવકાશ જ રહેતો નથી સમાધિનો જ અભાવ હોય તો મોક્ષની આશા જ કેવી રીતે રાખી શકાય ?

જો મોક્ષપ્રાપ્તિના સાચા માર્ગને ગ્રહણ કરવાને બદલે તમે ઉપયુક્ત ખોટા માર્ગનો આધાર લેશો તો તમારે લોઠાનો ભાર વહન કરનાર માણસની જેમ 'પસ્તાવું' પડશે લોઠાનો ભાર વહન કરનારા પુરુષનું દષ્ટાન્ત નીચે પ્રમાણે છે—કોઈ એક વણિક લોઠાના ભારને વહન કરતો પોતાને ગામ પાછો ફરતો હતો. માર્ગમાં તેણે એક સોનાની ખાણ જોઈ. પરંતુ લોઠા પ્રત્યેના મોહને કારણે તેણે લોઠાનો ત્યાગ કરીને તે સોનું ગ્રહણ કર્યું નહીં. લોઠાનો ભાર વહન કરીને ખૂબ જ થાક્યો પાક્યો તે પોતાને ગામ પાછો ફર્યો, અને સોનાને ગ્રહણ ન કરવા માટે ખૂબ જ પસ્તાવા લાગ્યા. એજ પ્રમાણે આપ પણ કદાગ્રહને ત્યાગ કરીને જો સર્વજ્ઞ પ્રરૂપિત માર્ગનું અવલંબન નહીં લો, તો આપને પણ 'પસ્તાવું' પડશે રત્નત્રય વડે પ્રાપ્ત થનારા મોક્ષસુખની ઉપેક્ષા કરીને જો આપ સુખદ્વારા સુખ પ્રાપ્ત કરવાના કુતર્કનો આધાર લેશો, તો તે કુતર્કના ભારથી દુઃખી થવું પડશે. તો સુવર્ણના સમાન મોક્ષસુખનો ત્યાગ કરીને લોહના સમાન વિષયસુખની અભિલાષા રાખવી જોઈએ નહીં ॥૭॥

શબ્દાર્થ—'પાણાહ્વાણ-પ્રાણાતિપાતે' પર જીવનિકાયના મર્દનરૂપ જીવ હિંસામાં 'મુસાવાણ-મૃણાવાદે' મિથ્યા ભાષણમાં 'અદિન્નાદાણે-અક્તાદાને' અદત્તા દાનમાં 'મેહુણે-મૈથુને' મૈથુનમાં 'પરિગ્રહે-પરિગ્રહે' પરિગ્રહમાં 'વટંતા-વર્તમાનાઃ' પ્રવૃત્ત રહેવાવાળા આપલોકો 'અસંજતા-અસંયતાઃ' અસંયમી છે ॥૮॥

સૂત્રાર્થ—પ્રાણાતિપાત, મૃણાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહમાં પ્રવૃત્ત એવાં આપ લોકો અસંયમી છે. ॥૮॥

ટીકાર્થ—'સુખ દ્વારા જ સુખ ઉત્પન્ન થાય છે,' આ પ્રકારના મિથ્યા સિદ્ધાંતમાં રહેલા દોષો પ્રકટ કરવાને માટે સૂત્રકાર પરતીર્થિકેને આ પ્રમાણે કહે છે—તમે પ્રાણાતિપાત-છકાયના જીવોની હિંસામાં પ્રવૃત્ત રહો છો,

અસત્ય વચનોનો પ્રયોગ કરો છો, અદત્તાદાન (ચોરી), મૈથુન અને પરિશ્રદ્ધમાં પણ તમે પ્રવૃત્ત રહો છો. આ પ્રકારની પાપપ્રવૃત્તિ કરનારા તમે સંયમથી રહિત છો તમે સાધુ જ નથી.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિશ્રદ્ધ રૂપ પાપકર્મોમાં પ્રવૃત્ત રહેનારા આપ સંયમથી રહિત છો, અને આપ માત્ર વર્તમાન કાલીન સુખની જ અભિલાષા રાખનારા છો, આપ વૈષયિક સુખની લાલસા વડે પ્રેરાઈને સર્વોત્તમ મોક્ષસુખનો વિનાશ કરી રહ્યા છો. તે કારણે આપ મોક્ષમાર્ગની ખંડાર જ પડેલા છો.

પ્રતિવાદીનો પ્રશ્ન—અમે પ્રાણાતિપાત આદિનું સેવન કેવી રીતે કરી રહ્યા છીએ ?

ઉત્તર—તમે તમારે માટે ભોજન રાંધો છો અથવા બીજા પાસે રાંધાવો છો. આ પ્રકારના સાવધ કર્મો કરવા-કરાવવાથી હિંસા થાય છે વળી આપઆપને સાધુ તરીકે ઓળખાવો છો. છતાં પણ ગૃહસ્થના જેવું આચરણ રાખો છો, તેથી આપ મૃષાવાદથી થતાં પાપકર્મનાં પણ અન્ધક બનેા છો.

જે જીવોના શરીર વડે આપ ઉપભોગ કરો છો, તે શરીર તેમના સ્વામીઓએ આપને ભોગને માટે પ્રદાન કર્યાં હોતાં નથી, તેથી આપ અદત્તાદાનનું પણ સેવન કરનારા છો આપ ગાય આદિના મૈથુનની અનુમોદના કરો છો તેથી આપ અબ્રહ્મચર્યના દોષના પણ ભાગીદાર બનેા છો. આપ ધન, ધાન્ય, દ્વિપદ, ચતુષ્પદ આદિને પરિશ્રદ્ધ પણ રાખો છો, તેથી આપ પરિશ્રદ્ધજન્ય પાપકર્મનાં પણ અન્ધક બનેા છો. ૥૮

મતાન્તરો (અન્ય મતવાદીઓના મત)નું સ્વરૂપ પ્રકટ કરીને સૂત્રકાર તેમાં રહેલા દોષો પ્રકટ કરે છે—‘एवमेगे उ’ ઈત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘इस्थीवसं गया-स्त्रीवशं गताः’ સ્ત્રીના વશમાં રહેવાવાળા ‘बाला-ब्राह्मः’ અજ્ઞાની ‘जिणसासणपरंमुहा-जिनशासनपराङ्मुखाः’ જૈનેન્દ્રના શાસનથી પરાંગમુખ-અર્થાત્ વિપરીત ચાલવાવાળા ‘अणारिया-अनार्याः’ અનાર્ય ‘एगे

પાસથા—એકે પાર્શ્વસ્થાઃ’ કોઈ પાર્શ્વસ્થ ‘एवं—एवम्’ આ પ્રકારે ‘पन्नवंति—
प्रज्ञापयन्ति’ કહે છે. ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—સ્ત્રીઓને આધીન, વિવેકશૂન્ય, અને જિનશાસનથી વિમુખ
એવા કોઈ કોઈ અનાર્યો (પાર્શ્વસ્થ આદિ લોકો) નીચે પ્રમાણે પ્રરૂપણા
કરે છે—॥૬॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રીઓની આજ્ઞાનુસાર ચાલનારા, રાગ અને દ્રેષથી મોહિત
મતિવાળા, જિનશાસનનું અનુસરણ ન કરનારા—જિનેન્દ્રો દ્વારા પ્રતિપાદિત,
કપાય અને મોહનો ઉપશમ કરવામાં કારણભૂત એવી આજ્ઞાનું અનુસરણ ન
કરનારા અને આર્યકુળમાં જન્મ લેવા છતાં પણ અનાર્યોનાં જેવાં કર્મો કરનારા
કોઈ કોઈ પાર્શ્વસ્થો—શિથિલાચારી લોકો (તથા આ પદ દ્વારા ઉપલક્ષિત
અવસન્ન, કુશીલ અને સ્વછંદી લોકો) આ પ્રકારની પ્રરૂપણા કરે છે, કારણ
કે તેમનાં અંતઃકરણ સ્ત્રીઓનાં મોહક કટાક્ષોથી વીંધાઈ જતાં હોય છે. તેઓ
એવી દરીલ કરે છે કે—‘प्रियादर्शनमेवास्तु’ ઇત્યાદિ—

‘પ્રિયાનાં દર્શન જ બસ છે’ અન્ય દર્શનોથી શો લાભ થાય છે ?
રાગયુક્ત ચિત્ત થવા છતાં પણ પ્રિયદર્શનથી નિર્વાણની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે.’
તેઓ એવું માને છે કે કાન્તાના સંસર્ગથી ઉત્પન્ન થતું સુખ જ
વાસ્તવિક સુખ છે.

‘एगे’ ઇત્યાદિ પદો દ્વારા સ્ત્રીસંસર્ગને જ વાસ્તવિક સુખ માનવાની
માન્યતા ખાસ કરીને શાકતો ધરાવે છે. તેમનાં આરામ સ્થાનોમાં તથા
વ્યવહારમાં પણ સ્ત્રીઓને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવેલું છે. તેઓ એવું
પ્રતિપાદન કરે છે કે સ્ત્રીઓના સંસર્ગથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૬॥

શબ્દાર્થ—‘जहा-यथा’ જેવી રીતે ‘गंडं-ण्डम्’ નાની ફેડફીને અથવા
‘पिलागं वा-पिटकं वा’ મોટી ફેડફીને ‘मुहुत्तगं-मुहुत्तकम्’ ક્ષણમાત્રમાં પિરિ-
પિલેજ્જા—પરિષોડયેત’ દબાવી દેવું બેઈએ ‘एवं विन्नवणित्थीसु—एवं विज्ञापनी-
स्त्रीषु’ આ પ્રકારે સમાગમની પ્રાર્થના કરવાવાળી સ્ત્રી સાથે સમાગમ કરવો
બેઈએ. ‘तत्थ-तत्र’ આ કાર્યમાં ‘दोसो-दोषः’ દોષ ‘कओ सिया-कुतः स्यात्’
ક્યાંથી થઈ શકે છે ? અર્થાત્ દોષ લાગતો નથી. ॥૧૦॥

સૂત્રાર્થ—તેઓ એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે—જેમ ખીલ અથવા શુભડાને
થોડીવાર દબાવવાથી તેમાંથી દાણો અને પરુ નીકળી જવાથી શાન્તિ થાય
છે, એજ પ્રમાણે કામલોગની પ્રાર્થના કરનારી કામિની સાથે સંલોગ
કરવાથી શાન્તિ થઈ જાય છે. તેમાં દોષ જ કેવી રીતે સંભવી શકે છે ? ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—શાકત આદિ અન્ય મતવાદીઓ પોતાની ઉપર્યુક્ત માન્યતાનું સમર્થન કરવાને માટે કેવી કેવી દલીલો કરે છે, તે સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે—જેવી રીતે નાની ફાડકીઓ તથા મોટા ખીલ અથવા ગુમડાંને થોડી વાર દબાવીને તેમાંથી પરુ કાઢી નાખવામાં આવે તો પીડા ઓછી થઈ જવાથી સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, એજ પ્રમાણે સમાગમની પ્રાર્થના કરનારી સ્ત્રી સાથે રતિસુખ સેવવાથી સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેવી રીતે ફાડકી અથવા ખીલને દબાવીને સુખપ્રાપ્ત કરવામાં કોઈ દોષ નથી, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ સાથે રતિસુખ લોગવવામાં પણ કોઈ દોષની સંભાવના રહેતી નથી. તે અજ્ઞાની લોકો આ પ્રકારની વિચિત્ર દલીલો કરે છે. ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ—‘જહા-ચથા’ જેવી રીતે ‘મંધાદણ નામ-મન્ધાદનો નામ’ ઘેટું ‘થિમિયં-સ્તિમિતં’ હલાળ્યા વગર ‘દગં-ઉદકમ્’ પાણી ‘મુંજહ-મુંક્તે’ પીવે છે. તેમાં અન્ય ખીલ જીવના ઉપમર્દનનો અભાવ હોવાથી દોષ નથી. ‘एवं-एवम्’ આ પ્રકારે ‘વિન્નવિણિત્થીસુ-વિજ્ઞાપનીસ્ત્રીણુ’ સમાગમની પ્રાર્થના કરવાવાળી સ્ત્રીની સાથે સમાગમ કરવાથી ‘ત્તથ-તત્ર’ આમાં ‘દોસો કઓ સિયા-દોષઃ ક્રુતઃ સ્યાત્’ દોષ કેવી રીતે થઈ શકે છે? અર્થાત્ કોઈપણ દોષ નથી. ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે ઘેટું પાણીને ડબોળ્યા વિના જ તેનું પાન કરે છે, અને તે પ્રકારે તેના દ્વારા જીવોનું ઉપમર્દન ન થવાને કારણે તેને દોષ લાગતો નથી, એજ પ્રમાણે સંલોગની પ્રાર્થના કરનારી સ્ત્રી સાથે સંલોગ કરવાથી કેવી રીતે દોષ લાગી શકે? એટલે કે એમાં કોઈ દોષ સંભવી શકતો જ નથી! ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—મૈથુન સેવન કરવાથી જો કોઈ જીવને પીડા ઉત્પન્ન થતી હોય, તો તે તેને દોષ માંગી શકાય. પરન્તુ તેના દ્વારા સ્ત્રી કે પુરુષને પીડા ઉત્પન્ન થતી નથી. જિવટાં સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. તો મૈથુન સેવનમાં શા માટે દોષ

માનવો જોઈએ ? જેવી રીતે જળાશયમાંથી ડબોળ્યા વિના પાણી પીનાર (ઘેટું પાણીમાં ઉતરીને ડબોળીને બગાડતું નથી) ને કોઈ દોષ લાગતો નથી, એજ પ્રમાણે સમાગમની પ્રાર્થના કરનાર સ્ત્રી સાથે સમાગમ કરનારને પણ કેવી રીતે દોષ લાગી શકે ?

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે સ્ત્રીની ઈચ્છા સંતોષવા માટે તેની સાથે સંલોગ કરવામાં કોઈ દોષ નથી, આ પ્રકારનું તે અજ્ઞાનીઓ પ્રતિપાદન કરે છે. ૧૧૧

શબ્દાર્થ—‘જહા-ચથા’ જેવી રીતે ‘પિંગા વિહંગમા-વિજ્ઞા વિહજ્ઞમા’ પિંગ નામક માદા પક્ષી ‘થિમિયં-તિતમિતમ્’ હલાવ્યા વગર ‘દગં-ઉદકમ્’ પાણી ‘મુંજઈ-મુંક્તે’ પાન કરે છે, તેમાં દોષ નથી. ‘एव-एवम्’ આ પ્રકારે ‘વિન્ન-વજિત્થીસુ-વિજ્ઞાપનીસ્ત્રીષુ’ સમાગમની પ્રાર્થના કરવાવાળી સ્ત્રીની સાથે સમાગમ કરવાથી ‘તત્થ-તત્ર’ તેમાં ‘દોસો કઓ સિયા-દોષઃ કુતઃ સ્યાત્’ દોષ ક્યાંથી હોઈ શકે ? અર્થાત્ કોઈપણ દોષ નથી. ૧૧૨

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે પિંગ નામનું પક્ષી નિશ્ચલ જલનું પાન કરે છે, તેમાં કોઈ દોષ નથી, એજ પ્રમાણે સમાગમની પ્રાર્થના કરનારી સ્ત્રી સાથે સંલોગ કરવામાં કોઈ દોષ નથી. ૧૧૨

ટીકાર્થ—કઠાહરણો દ્વારા પ્રસ્તુત વિષયનું સમર્થન કરવા માટે તે શાકત આદિ મતવાદીઓ પિંગ પક્ષીનું દષ્ટાંત આપે છે—

જેવી રીતે આકાશમાં રહેતાં પિંગ (કપિંજલ) પક્ષીઓ સ્થિર જલનું જ પાન કરતા હોવાથી તેમને જીવોનું ઉપમર્દન કરવાના દોષને પાત્ર બનવું પડતું નથી, એજ પ્રમાણે કામપ્રાર્થિની સ્ત્રીની સાથે કામલોગ સેવવાથી કોઈ દોષ લાગતો નથી. સ્ત્રીના શરીરને ફલ (કાલ નામના ઘાસ) વડે આચ્છાદિત રાગદ્રેષથી રહિત ભાવે, કેવળ પુત્રોત્પત્તિની અભિલાષાથી સ્ત્રીનો પરિલોગ કરનારને કપિંજલ પક્ષીના સમાન કોઈ દોષ લાગતો નથી. તેઓ એનું પ્રતિપાદન કરે છે કે—‘ધમાર્થ પુત્રકામસ્ય’ ઇત્યાદિ—

‘ધર્મ’નું પાલન કરવાને માટે પુત્રોત્પત્તિને નિમિત્તે, પોતાની પત્ની પર અધિકાર રાખનારો જો ઋતુકાળમાં પોતાની પત્ની સાથે સંલોગનું સેવન કરે, તો તેમાં કોઈ દોષ લાગતો નથી. ॥૧૧॥

આ પ્રકારે ઉદાસીનવૃત્તિ ધારણ કરીને સ્ત્રીઓ સાથે કામલોગ સેવનારને દોષ અવશ્ય લાગે જ છે. જો કોઈ માણસ કોઈનું મસ્તક કાપી નાંખીને ઉદાસીનતા ધારણ કરીને ત્યાંથી હટી જાય તો શું રાજ્યદંડમાંથી બચી શકે છે ખરો? કોઈ ન જાણે સ્ત્રી રીતે વિષપાન કરી લઈને ઉદાસીનભાવ ધારણ કરનાર વ્યક્તિ શું વિષની અસરથી મુક્ત રહી શકે છે ખરી? રાજમહેલમાં ચોરી કરીને કોઈ માણસ ઉદાસીનવૃત્તિ ધારણ કરીને ચુપચાપ બેસી જાય તો શું અપરાધથી મુક્ત થઈ જાય છે ખરો?

એજ પ્રમાણે કોઈ પણ પ્રકારે અથવા કોઈ પણ નિમિત્તે સ્ત્રીની સાથે સંલોગ કરનાર માણસ દોષને પાત્ર અવશ્ય બને જ છે. તેને દોષરહિત ગણી શકાય જ નહીં. કહ્યું પણ છે કે—‘પ્રાણિનાં વાધકં ચૈતત્’ ઇત્યાદિ—

મહર્ષિઓએ મૈથુનને શાસ્ત્રોમાં પ્રાણીઓનું ઘાતક કહ્યું છે. જેવી રીતે નળીમાં અગ્નિનો તણખો નાખવાથી તેની અંદર રહેલ રૂ આદિનો નાશ થઈ થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે મૈથુનનું સેવન કરવાથી જીવોનો વિનાશ થાય છે. મૈથુન અધર્મનું મૂળ છે અને ભયના ભાવની વૃદ્ધિ કરનારું છે. તેથી જેઓ પાપથી બચવા માગતાં હોય, તેમણે વિષમિશ્રિત અન્નની જેમ મૈથુનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. જેવી રીતે ઈષ્ટિયા વગર અથવા અભણતા પણ અગ્નિનો સ્પર્શ થઈ જાય તો અગ્નિ દગ્ધાડયા વિના રહેતી નથી, એજ પ્રમાણે રાગ-દ્વેષથી રહિત બનીને પણ મૈથુનનું સેવન કરનારને દોષ અવશ્ય લાગે છે ॥૧૨॥

હવે સૂત્રને ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર ઉપર્યુક્ત દૃષ્ટાન્તો દ્વારા (ખીલને દબાવવાના, સ્થિર જળ ખીનાર પિંગ પક્ષી આદિના દૃષ્ટાન્તો દ્વારા) પોતાના મતનું સમર્થન કરનારા લોકોની માન્યતાનું ખંડન કરે છે.—‘एवमेगे’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘एवं-एवम्’ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી મૈથુનને નિરવધ માનવાવાળા ‘एगे उ-एके तु’ કોઈક ‘पास्तथा-पार्श्वस्थाः’ પાર્શ્વસ્થ ‘मिच्छद्विद्वी-मिध्वादृष्टयः’ મિધ્યાદૃષ્ટિવાળા ‘अणारिया-अनार्याः’ અનાર્થ ‘कामेहिं-कामैः’ કામલોગમાં અથવા શબ્દ વગેરે વિષયોમાં ‘अज्ञोववन्ना-अध्युपपन्ना.’ અત્યન્ત વધારે આસક્ત હોય છે. ‘तरुण-तरुणके’ પોતાના બાળકો ઉપર ‘पूयणा इव-पूतना इव’ જેવી રીતે પૂતના નામની ડાકણ આસક્ત રહે છે. ॥૧૩॥

સૂત્રાર્થ—આ પ્રકારે કામલોગોને નિર્દોષ માનનારા કોઈ કોઈ પાર્શ્વસ્થો (શિથિલાચારીઓ) મિધ્યાદૃષ્ટિ છે અને અનાર્થ છે. તેઓ કામલોગોમાં એટલાં બધાં આસક્ત છે કે જેટલી પૂતના ડાકણ બાલકો પર આસક્ત હોય છે. ॥૧૩॥

ટીકાર્થ--જે લોકો એમ માને છે કે ખીલ ગુમડાં આદિને દબાવીને તેમાંથી પરુ આદિ કાઢી નાખવામાં જેમ કોઈ દોષ નથી, એજ પ્રમાણે કામ પ્રાર્થિની સ્ત્રી સાથે કામલોગ સેવવામાં પણ કોઈ દોષ નથી. તેઓ ખરી રીતે તો સ્ત્રીઓમાં આસક્ત પાર્શ્વરથો જ હોય છે. તેઓ પ્રશસ્ત આચારોનો ત્યાગ કરીને શિથિલાચારી બની ગયા હોય છે. તેઓ પોતાને નાથ કહે છે. અને મંડળમાં વિચરણ કરે છે. કોઈ કોઈ સ્વયૂથિકો પણ આ પ્રકારની માન્યતાનો આધાર લઈને શિથિલાચારી બની ગયા હોય છે. તેઓ ખરી રીતે મિથ્યા-દષ્ટિ જ છે, એટલે કે તત્વને વિપરીત રૂપે ગ્રહણ કરનારા છે. જેઓ ધર્મના આદેશનું પાલન કરનારા અને હેય ધર્મોથી દૂર રહેનારા છે તેમને જ આર્થ કહેવાય છે, પરન્તુ ધર્મવિરૂદ્ધનું આચરણ કરનારા લોકો આર્થકુળમાં જન્મ ધારણ કરવા છતાં પણ અનાર્થ જ છે. તેઓ કામલોગોમાં લોહુપ છે, અને રાગને કારણે અસત્ આચરણમાં આસક્ત છે. જેવી રીતે પૂતના ડાકણ બાળકોમાં આસક્ત હોય છે, એજ પ્રમાણે શાકત આદિ પરતીર્થિકો લલનાઓમાં આસક્ત હોય છે.

પૂતનાનો બીજો અર્થ 'ઘેટી' થાય છે. જેવી રીતે ઘેટી પોતાના અગ્નિમાં ખૂબ જ આસક્ત હોય છે, એજ પ્રમાણે શાકત આદિ પરતીર્થિકો સ્ત્રીઓમાં આસક્ત હોય છે. ઘેટીને પોતાના અગ્નિમાં પર ઘણો અનુરાગ હોય છે, તે વાત નીચેની કથા દ્વારા સિદ્ધ થાય છે એક વખત એવું અન્યું કે ઘણાં પશુઓનાં અગ્નિમાં ફૂવામાં પડી ગયાં. તે વાતની ખબર પડતાં તે પશુઓનાં દુઃખનો પાર ન રહ્યો. તેઓ સન્તાનપ્રેમને કારણે ફૂવાને કાંઠે એકઠાં થયાં. પરન્તુ ફૂવામાં પડી ગયેલાં પોતાનાં અગ્નિમાં બહાર કાઢવાને કોઈ ઉપાય તેમને જડ્યો નહીં. તેથી તેઓ ખૂબ જ વિષાદનો અનુભવ કરતાં ફૂવાને કાંઠે જ ઊભાં રહ્યાં. પરન્તુ મેઠી (ઘેટી) પોતાના અગ્નિમાં પાણીમાં પડેલું દેખીને ફૂવામાં ફૂદી પડી. આ ઘટના જોઈને સમસ્ત પ્રાણીઓએ એવું કબૂલ કર્યું કે ઘેટીને પોતાનાં અગ્નિમાં પર સૌથી વધારે અનુરાગ હોય છે. આ કથનનો

ભાવાર્થ એ છે કે ઉપર્યુક્ત શાકત આદિ મતવાદીઓ સ્ત્રીઓમાં એટલાં બધાં આસક્ત છે કે તેઓ સર્વજ્ઞાના ઉપદેશની અવગણના કરીને મૈથુન જેવાં પાપકૃત્યમાં આસક્ત રહે છે. ॥૧૩॥

કામમાં આસક્ત થવાથી જે દોષ લાગે છે, તે હવે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે.
'અણાગય' ઈત્યાદિ —

શબ્દાર્થ—'અણાગયમપરસંતા-અનાગતમપશ્યન્તઃ' ભવિષ્યમાં થવાવાળા હુઃખને ન જોવાવાળા 'પન્ચુપ્વન્નગવેસગા-પ્રત્યુત્પન્નગવેષકાઃ' જે માણસો વર્તમાન સુખની શોધમાં લાગ્યા રહે છે 'તે-તે' તે શાક્ય વગેરે મતાનુયાયી 'વચ્છા-વશ્વાત્' પાછળથી 'આહમિ-આયુષિ' આયુષ્ય 'જોવણે-ચૌવને' અને યુવાનવસ્થા 'સ્ત્રીણે-ક્ષીણે' ક્ષીણ થયા પછી 'પરિત્તપ્તિ-પરિત્ત્યન્તે' પસ્તાવો કરે છે. ॥૧૪॥

સૂત્રાર્થ—ભવિષ્યમાં આવી પડનારાં હુઃખોનો વિચાર નહીં કરનારા અને

વર્તમાનકાલીન સુખની જ ખેવના કરનારા શાકત આદિ પરતીચિંકાને આયુ અને યૌવન ક્ષીણ થાય ત્યારે પસ્તાવાનો વારો આવે છે. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—કામલોગોમાં આસક્ત લોકોને મનુષ્યભવનું આયુષ્ય પૂરું કરીને નરક આદિ દુર્ગતિઓમાં ઘોર યાતનાઓ વેડવી પડે છે. તેઓ નરકાદિના હુઃખનો વિચાર કરવાને બદલે વર્તમાનકાલીન વિષયસુખમાં જ આસક્ત રહે છે. પરન્તુ જ્યારે આયુષ્ય ક્ષીણ થાય છે અથવા યુવાની ચાલી જાય છે, ત્યારે તેમને પસ્તાવાનો વખત આવે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે તેઓ પહેલાં તો કામાન્ધ થઈને વિના વિચારે સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થાય છે, પરન્તુ જ્યારે યુવાવસ્થા પૂરી થઈ જાય છે અને આયુષ્ય પૂરું થવાને સમય નજીક આવે છે, ત્યારે તેમનામાં વૈરાગ્ય ભાવ પેદા થવાને કારણે તેમને પસ્તાવો થાય છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘હતં મુષ્ટિમિરાકાશં’ ઇત્યાદિ—

‘તે માણસને એવો પશ્ચાત્તાપ થાય છે કે મેં મનુષ્યલવ પ્રાપ્ત કરીને ઉત્તમ તત્ત્વની અવગણના કરી. મેં તે આકાશમાં મુટ્ટી વડે આઘાત કરવા જેવાં અથવા ક્ષીકાં (ફેાતરાં) ખાંડવા જેવાં નિરર્થક કાર્યમાં જીવનને વેડકી નાખ્યું’ એટલે કે આકાશમાં આઘાત કરવો અથવા ફેાતરાં ખાંડવા, તે જેવી રીતે નિરર્થક છે, એજ પ્રમાણે મનુષ્યલવ પ્રાપ્ત કરવા છતાં ઉત્તમ અર્થને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ ન કરવાથી મારો મનુષ્યલવ મેં વેડકી નાખ્યો છે.’

‘મૃત્કુંભવાલુકારન્ધ’ ઇત્યાદિ—

‘જેવી રીતે કોઈ મૂર્ખ માણસ માટીના ઘડામાં પડેલા છિદ્રને સાંધવા માટે દક્ષિણાવર્ત શંખ જેવા અણુમોલ પદાર્થનો ચૂરો કરી નાખે છે, એજ પ્રમાણે મેં આ અણુમોલ મનુષ્યલવને ઉત્તમ અર્થ (મોક્ષ) ની સાધનામાં વ્યતીત કરવાને ખદલે વિષય લોગોમાં વ્યર્થ ગુમાવી નાખ્યો.’ વળી તેને એવો પસ્તાવો થાય છે કે—‘વિહવાવલેવનિદિઈ’ ઇત્યાદિ—‘વૈભવના મદમાં છકી જઈને તથા ચૌવનના મદમાં લાન ભૂલીને જે કાર્યો મેં કર્યાં છે, તેનું સ્મરણ હવે આ વૃદ્ધાવસ્થામાં હૃદયની અંદર કાંટાની જેમ ખટકે છે’ ॥૧૪॥

અજ્ઞાની માણસોને પાછળથી પસ્તાવું પડે છે, પણ ઉચ્ચકોટિના મહા-પુરુષો ભવિષ્યમાં સુખ ઉત્પન્ન કરનારા તપ અને સંયમની આરાધના કરે છે. તેમને વૃદ્ધાવસ્થામાં પશ્ચાત્તાપ કરવો પડતો નથી. આ તથ્યને હવે સૂત્ર-કાર પ્રકટ કરે છે—‘જેહિં કાલે’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જેહિં-ચૈઃ’ જે પુરુષો એ ‘કાલે-કાલે’ ધર્મોપાર્જન કાળમાં ‘પરિક્રંતં-પરાક્રાન્તમ્’ ધર્મોપાર્જન કર્યું છે ‘તે-તે’ તે પુરુષ ‘પચ્છા-પચ્ચાત્’ પાછળથી ‘ન પરિતપ્સ્ય-ન પરિતપ્સ્યતે’ પસ્તાવો કરતાં નથી. ‘બંધણુમ્મુક્તા-બંધનોનમુક્તાઃ’ બંધનથી છુટેલ ‘ધીરા-ધીરાઃ’ ધીર પુરુષ ‘જીવિયં-જીવિતમ્’ અસંયમી જીવનની ‘નાવ કંસંતિ-નાવકાંક્ષન્તિ’ ઇચ્છા કરતાં નથી. ॥૧૫॥

સૂત્રાર્થ—જેમણે યોગ્ય અવસરે પરાક્રમ કયું છે. એટલે કે ધર્મનું સેવન કયું છે, તેમને પાછળથી પસ્તાવું પડતું નથી. બન્ધન સુક્ત ધીર પુરૂષો અસંયમી જીવનની આકાંક્ષા રાખતા નથી. ૧૧૫૫

ટીકાર્થ—આત્મહિતની ખેવના રાખનારા જે વિવેકશીલ પુરૂષો ભવિષ્ય-કાલીન સુખનો વિચાર કરીને ધર્મોપાર્જનનો અવસર આવે ધર્મકરણીમાં પ્રવૃત્ત થાય છે—જેઓ ઇન્દ્રિયો અને કષાયોના નિગ્રહ માટે પ્રયત્નશીલ રહે છે—એવાં કર્મવિહારણમાં શૂરતા આદિ ગુણોથી સંપન્ન ધીર પુરૂષોને મરણનો સમય નજીક આવે ત્યારે અથવા યૌવન વ્યતીત થઇને વૃદ્ધાવસ્થા આવે ત્યારે પસ્તાવું પડતું નથી. તેને શોકની અગ્નિમાં શોકાવું પડતું નથી. સ્ત્રી આદિ બંધનથી રહિત તે ધીરપુરૂષો સંયમરહિત જીવનની ઇચ્છા કરતા નથી. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે વિવેકવાન પુરૂષો પોતાની જીવનની ક્ષણે ક્ષણનો ઉપયોગ ધર્માચરણમાં કરે છે. ધર્મ જ સૌથી ઉત્તમ છે. તે ઉત્તમ વસ્તુનું ઉપાર્જન કરવામાં જ વિવેકવાન પુરૂષો પ્રયત્નશીલ રહે છે. તેથી જેઓ બાલ્યાવસ્થાથી જ સંયમના અનુઠાનમાં અથવા ધર્મના સાધનમાં પ્રવૃત્ત રહે છે, તેને જ ખરી રીતે ધીર કહી શકાય છે. એવાં ધીર પુરૂષો બાલ્યાવસ્થાથી જ ધર્મનું પાલન કરીને કર્મનો ક્ષય કરવા લાગી જાય છે. તેથી તેઓ કર્મનો ક્ષય કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાને સમર્થ બને છે. એવા પુરૂષો કર્મબંધથી રહિત હોય છે, તેઓ કદી પણ અસંયમી જીવનની અભિલાષા સેવતા નથી. તેઓ જીવન અને મરણના વિષયમાં નિઃસ્પૃહ હોય છે. સંયમનું પાલન કરતાં કદાચ મૃત્યુને લેટવું પડે તો પણ તેઓ ગભરાતા નથી. તેઓ સદા સંયમપાલનની જ અભિલાષાવાળા હોય છે. ૧૧૫૫

હવે સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે સ્ત્રીપરીષદને સહન કરવો ઘણો મુશ્કેલ છે—‘જહા નર્દ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેવી રીતે ‘इह-इह’ આ લોકમાં ‘વેચરણીનર્દ-વૈતરણી-નદી’ વૈતરણીનદી ‘દુરુત્તરા સંમતા-દુસ્તરા સંમતા’ અનિષ્ટાત માણસોથી દુસ્તર-મનાયેલ છે. ‘एवं-एवम्’ આ પ્રકારે ‘लोगंसि-लोके’ આ લોકમાં ‘નારીઓ-નાર્યઃ’ સ્ત્રીઓ ‘अमईमया-अमतिमता’ વિવેકશૂન્ય પુરૂષથી ‘दुरुत्तरा-दुस्तरा’ દુસ્તર માનવામાં આવેલ છે ॥૧૬॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે લોકમાં વૈતરણી નદીને પાર કરવાનું કાર્ય અતિ કઠણ ગણાય છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીપરીષદને ઊતવાનું કાર્ય વિવેકહીન પુરુષોને માટે દુષ્કર ગણાય છે. ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—વૈતરણી નદીને પાર કરવી તે ઘણું કઠણ ગણાય છે. તે તીવ્ર વેગે વહે છે અને તેના તટ ઘણા વિકટ છે. તેથી અનિપુણ પુરુષો તેને તરી શકતા નથી. તેને તે લોકો જ પાર કરી શકે છે કે જેઓ તેને પાર કરવાનો દૃઢ સંકલ્પ કરી લે છે. એજ પ્રમાણે આ લોકમાં સ્ત્રીપરીષદને ઊતવાનું કાર્ય અવિવેકી પુરુષોને માટે તો ઘણું જ મુશ્કેલ છે. સ્ત્રી તેનાં મધુર વચનો અને હાવભાવોથી વિદ્વાન પુરુષને પણ આકર્ષીને સન્માર્ગથી ભ્રષ્ટ કરીને કુમાર્ગે દોરી જાય છે. તે પુરુષોનું પતન કરવાને જ સદા હિત્સુક રહે છે કહ્યું પણ છે કે ‘સ્ત્રીઓ પુરુષોને કુમાર્ગે ખેંચી જવાનો પ્રયત્ન કરે છે.’

‘प्रमदा ह्युत्पथं नेतुं’ ઇત્યાદિ—

જેવી રીતે સોનાની સાંકળ પણ અન્ધનકારિણી જ હોય છે. એજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ પણ પુરુષોને કુમાર્ગે ચડાવીને સંસારબન્ધમાં કારણભૂત બને છે કહ્યું પણ છે કે—‘कामं कुलकलंकाय’ ઇત્યાદિ—

જેવી રીતે સોનાની સાંકળ પણ બન્ધનને માટે જ હોય છે, એજ પ્રમાણે ઉચ્ચકુલીન કામિની પણ કુળને કલક લગાડવામાં કારણભૂત બને છે, તેમાં સહેજ પણ સંદેહ નથી. ॥૧૧॥

જો આ નારી સંસારમાં ન હોત, તો આ સંસારને પાર કરવાનું કઠણ થઈ પડત નહીં. કહ્યું પણ છે કે—‘સંસાર તવ દુસ્તાર’ ઈત્યાદિ—

‘હે સંસાર! જો તું આ દુસ્તર નારીઓથી યુક્ત ન હોત, તો તારી આ જે ‘દુસ્તર’ પદવી છે તેનું કોઈ મહત્ત્વ જ ન રહેત!’

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે સ્ત્રિઓ રૂપ અવરોધને કારણે જ આ સંસાર દુસ્તર છે. જો તે અવરોધનું અસ્તિત્વ જ ન હોત તો સંસારને પાર કરવાનું કાર્ય સરળ બની જાત. પુરુષ ત્યાં સુધી જ સન્માર્ગ પર સ્થિર રહી શકે છે કે જ્યાં સુધી તેનો સ્ત્રિની સાથે સંપર્ક થતો નથી. સ્ત્રીના સંપર્કમાં આવતાં જ તે સઘળું ભૂલી જઈને સ્ત્રીમાં આસક્ત થઈ જાય છે. કહ્યું પણ છે કે

‘સન્માર્ગે તાવદાસ્તે’ ઈત્યાદિ—

‘પુરુષ ત્યાં સુધી જ સન્માર્ગ પર આરૂઠ રહે છે—ત્યાં સુધી જ ઇન્દ્રિયો કાબૂમાં રાખી શકે છે, ત્યાં સુધી જ લબ્બજશીલ રહે છે અને ત્યાં સુધી જ વિનયનું અવલંબન (આધાર) લે છે કે જ્યાં સુધી ભવાં રૂપી ધનુષને ખેંચીને છોડેલાં, શ્રવણપથ પર અગ્રેસર થતાં, નીલ પાંખવાળાં, ધૈર્યને નષ્ટ કરનારા સ્ત્રીઓનાં દષ્ટિબાણો તેના હૃદયને ઘાયલ કરતાં નથી.’

આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર એ વાતનું સમર્થન કરે છે કે સ્ત્રિઓની આસક્તિનો ત્યાગ કરવાનું કાર્ય વૈતરણી નદીને પાર કરવા જેવું દુષ્કર છે. ૧૧૬।

શબ્દાર્થ—જેહિં-યૈઃ’ જે પુરૂષોએ ‘નારીણસંજોગા-નારીણાં સંયોગાઃ’ સ્ત્રિઓનો સંબંધ ‘પૂયણા-પૂજના’ અને કામશ્રંગારને ‘વિદ્વઓ કયા-વૃષ્ણતઃ કૃતાઃ’ છોડી દીધો છે, ‘તે-તે’ તે પુરૂષો ‘એયં સઠ્ઠવં-નિરાકિન્ચા-એતત્-સર્વં નિરાકૃત્ય’ બધા જ ઉપસર્જોને દૂર કરીને ‘સુસમાહિષ-સુસમાધિના’ પ્રસન્ન ચિત્ત થઈને ‘ઠિયા-સ્થિતાઃ’ રહે છે. ૧૧૭।

સૂત્રાર્થ—જે પુરુષો નારીઓના સંયોગોનો તથા કામવિભૂષાનો પરિ-
ત્યાગ કરી ચૂક્યા છે, તેઓ સઘળી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરીને સુસમાધિમાં
સ્થિર રહી શકે છે. એટલે કે તેમનું ચિત્ત જ વિશુદ્ધ રહી શકે છે. ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—જે વિવેકવાન પુરુષોએ સ્ત્રિઓના સંબંધને વિષમ ફલપ્રદ
જાણીને તેનો પરિત્યાગ કર્યો હોય છે, તથા જેમણે સ્ત્રિઓને વશ કરવાને
માટે વસ્ત્ર, અલંકાર આદિથી તેનો સત્કાર કરવાનો અને તેને રિજવવાનો
ત્યાગ કર્યો છે, તે પુરુષો જ સ્ત્રિઓ પ્રત્યેની આસક્તિનો ત્યાગ કરીને તથા
ભૂખ, તૃષ્ણા આદિ ઉપસર્ગો પર વિજય પ્રાપ્ત કરીને મહાપુરુષો દ્વારા આચીર્ણ
(સ્વીકૃતી પામેલા) માર્ગનો આશ્રય લે છે, અને તે માર્ગ જ આગળ વધવાનો
સંકલ્પ કરે છે. તેઓ જ સુસમાધિમાં સ્થિત-રહી શકે છે. તેમની ચિત્તવૃત્તિ
શુદ્ધ રહે છે. અનુકૂળ ઉપસર્ગો આવી પડે ત્યારે પણ તેઓ મહા હૃદ (સરોવર) ॥
સમાન સ્થિર રહે છે. પરન્તુ જે પુરુષો તેમના કરતાં વિપરીત વૃત્તિવાળા હોય છે
તેઓ વિષયોમાં આસક્ત રહે છે. એવા પુરુષો સ્ત્રીપરીષદ આદિ દ્વારા પરાજિત
થાય છે. તેને પરિણામે તેઓ અંગારમાં પડેલ માછલાની માફક સંસારરૂપી
અંગારા વડે શેકાતા રહે છે. ॥૧૭॥

જે ક્ષુદ્ર પુરુષો સ્ત્રીપરીષદો દ્વારા પરાજિત થાય છે તેમને કેલું ફલ
લોગવર્તુ પડે છે, તે સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે—‘ષ્ટ ઓષં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘ષ્ટ-ષ્ટે’ અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને જીતવાવાળા આ
પૂર્વોક્ત સંયમી પુરુષ ‘ઓષં-ઓષં’ ચાર ગતિવાળા સંસારને ‘તરિસ્સંતિ-તરિજ્ય-
ન્તિ’ ચાર કરશે જેવી રીતે ‘સમુદ્-સમુદ્રસ્’ સમુદ્રને ‘વવહારિણો-વ્યવહારિણઃ’
બ્યાપાર કરવાવાળા વહીવટી પાર કરે છે, ‘જત્ય-યત્ર’ જે સંસારમાં ‘વિસન્નાસિ-
વિષળ્ણાઃ સન્તઃ’ પડેલ ‘પાળા-પ્રાળાઃ’ પ્રાણી-જીવ ‘સયક્કમુળા-સ્વકર્મણા’
પોતાના કર્મોના બળથી ‘કિચ્ચંતિ-કૃત્યન્તે’ દુઃખિ કરવામાં આવે છે. ॥૧૮॥

સૂત્રાર્થ—અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો પર વિજય મેળવનારા પુરુષો સંસારપ્રવાહને તરી જશે. જેવી રીતે સાહસિક વ્યાપારી પોતાના જહાજ વડે સમુદ્રને પેટ્ટે પાર જાય છે, એજ પ્રમાણે તે મહાપુરુષો પણ સંસાર સાગરને પાર કરી જશે આ સંસારમાં રહેલા જીવો પોતાનાં કર્મોને કારણે દુઃખી થાય છે. ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—જેવી રીતે વેપારી જહાજની મદદથી સમુદ્રને પાર કરી શકે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીપરીષદ આદિને જીતનારા મહાપુરુષો આ દુસ્તર સંસાર પ્રવાહને પાર કરશે. આ પ્રકારે અનેક મહાપુરુષોએ તેને પાર કર્યો છે અને અનેક મહાપુરુષો વર્તમાનકાળે પણ તેને પાર કરી રહ્યા છે. જેમ વ્યાપારીઓ જહાજનો આધાર લઈને સમુદ્રને પાર કરે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રી આદિના અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો પર વિજય મેળવનારા, સંયમનું દૃઢતાપૂર્વક પાલન કરનારા વિવેકવાન લોકો સંયમરૂપી જહાજનું અવલંબન લઈને સંસારસાગરને પાર કરી શકે છે. પરંતુ જેમનું મન નારી આદિમાં આસક્ત હોય છે. તેઓ સંસારમાં જ અટવાયા કરે છે. આ સંસારમાં સઘળા જીવો અનંતકાળથી આવાગમન કર્યા કરે છે અને પોતપોતાનાં પાપકર્મોને કારણે પીડા લોગવે છે. એવા દુસ્તર સંસારસાગરને પણ ઉપસર્ગો અને પરીષદો સામે વિજય મેળવનારા લોકો સંયમની આરાધના કરીને તરી શકે છે. જેમની ભાવના શુદ્ધ હોય છે અને જેઓ સમ્યગ્જ્ઞાનથી યુક્ત હોય છે, તેઓ જ તેને તરી શકે છે. ॥૧૮॥

હવે પ્રસ્તુત વિષયનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર એવો ઉપદેશ આપે છે કે
‘તં ચ મિક્ષૂ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘મિક્ષૂ-મિક્ષુઃ’ સાધુ ‘તં ચ પરિણાય-તં ચ પરિજ્ઞાય’ પૂર્વોક્ત કથનને જાણીને અર્થાત્ વૈતરણી નદીની જેમ સ્ત્રીઓ દુસ્તર છે ઇત્યાદિ સમ્યક્

રૂપથી સમજીને ‘સુઞ્વઓ-સુવ્રતઃ’ ઉત્તમ વ્રતવાળો પુરૂષ ‘સમિદ્-સમિતઃ’ પાંચ સમિતિઓથી યુક્ત થઈને ‘ચરે-ચરેત્’ સંયમનું અનુષ્ઠાન કરે તથા ‘મુસાવાયં-મૃચાવાદમ્’ અસત્યવાદને ‘વજિજ્ઞા-વર્જયેત્’ છોડી દે અને ‘અદિન્નાદાણં ચ-અદત્તાદાનં ચ’ અદત્તાદાનને ‘વોસિરે-વ્યુત્સૃજેત્’ ત્યાગ કરે. ॥૧૬॥

સૂત્રાર્થ—સ્ત્રિઓ વૈતરણી નદીના સમાન દુસ્તર છે. જેમણે સ્ત્રીનો પરિત્યાગ કર્યો છે, તેઓ સમાધિસ્થ થઈને સંસારસાગરને તરી બન્ય છે; પરન્તુ જેઓ સ્ત્રિઓનો સંસર્ગ છોડતા નથી, તેઓ પોતાનાં પાપકર્મોને કારણે પીડા અનુભવે છે. આ વાતને ખરાખર સમજી લઈને સાધુએ પાંચ મહાવ્રતો, સમિતિઓ આદિથી યુક્ત થઈને સંયમની આરાધના કરવી જોઈએ. તેણે મૃચાવાદ, અદત્તાદાન આદિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—જેવી રીતે વૈતરણી નદીના પ્રવાહને પાર કરવાનું કાર્ય સરળ નથી, એજ પ્રમાણે સ્ત્રિઓના આકર્ષણથી ખચવાનું કાર્ય પણ સરળ નથી. જે પુરુષો લલનાઓમાં આસક્ત થાય છે, તેઓ પોતાનાં પાપકર્મોના ફલ સ્વરૂપે પીડાઓનો અનુભવ કરે છે, અને તેઓ સંસારરૂપી અટવીમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. આ વાતને સમજી લઈને, નિર્દોષ ભિક્ષા ગ્રહણ કરનારા સાધુએ પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન કરવું જોઈએ અને પાંચ સમિતિઓથી યુક્ત થઈને વિચરવું જોઈએ. એટલે કે સ્ત્રી સમાગમને રૂપરિજ્ઞા વડે દુઃખપ્રદ બાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા વડે તેનો પરિત્યાગ કરીને, તથા સદા સમાધિમાં (ચિત્તની વિશુદ્ધિમાં ચિત્તની એકાગ્રતામાં) સ્થિત રહીને સંયમતા અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્ત રહેવું જોઈએ. ‘સ્ત્રીના સેવનથી પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે,’ આ પ્રકારની અસત્ પ્રવૃત્તિઓ મૃચાવાદનો તેણે પરિત્યાગ કરવો જોઈએ તથા અદત્તાદાનનો પણ પરિત્યાગ કરવો જોઈએ. દાંત સાફ કરવા માટે પણ એક તિનકાને (તણખલાને-સળીને) તેણે અદત્ત (કોઈએ આપ્યા વિના) ગ્રહણ કરવું જોઈએ નહીં. અદત્ત સળીને ગ્રહણ કરવાનો જ જ્યાં નિષેધ છે, ત્યાં અધિક પરિગ્રહની તો વાત જ શી કરવી !

તેણે મૈથુન આદિ દુષ્કૃત્યોનો પણ પરિત્યાગ કરવો જોઈએ, કારણ કે આ દુષ્કૃત્યો મોક્ષના વિઘાતક છે. તેથી સાધુએ સદા તેનાથી દૂર જ રહેવું જોઈએ ।૧૬।
 સઘળાં વ્રતોમાં અહિંસાવ્રત પ્રધાન છે. અન્યવ્રતો તેનાં અંગરૂપ છે. તેથી હવે સૂત્રકાર અહિંસાની સર્વશ્રેષ્ઠતાનું પ્રતિપાદન કરે છે.

‘સદ્દમદ્દે’ ધર્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘સદ્દમદ્દે-ઋર્ધ્વમ્’ ઉપર ‘અહે-અઘઃ’ નીચે ‘તિરિયં વા-તિર્યગ્ વા’ અથવા તિરછા ‘જે કેઈ તસથાવરા-યે કેચન ત્રસથાવરા જીવાઃ’ જે કોઈ ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી છે ‘સઠ્વત્થ-સર્વત્ર’ સર્વકાળમાં ‘વિરતિં-વિરતિમ્’ વિરતિ અર્થાત્ તેમના નાશથી નિવૃત્તિ ‘કુઝ્જા-કુર્યાત્’ કરવી જોઈએ ‘સંતિનિઠ્ઠાવાન-માહિયં-શાંતિનિર્વાળમાહ્યાતમ્’ એવું કરવાથી શાંતિરૂપી નિર્વાણપદની પ્રાપ્તિ કહેલા છે. ।।૨૦।।

સૂત્રાર્થ—જીર્ધ્વ, અધો અને તિર્ધિ દિશાઓમાં જે ત્રસ અને સ્થાવર જીવો છે. તેમની હિંસા સાધુ દ્વારા કદી થવી જોઈએ નહીં. જેઓ પ્રાણાતિપાતથી નિવૃત્ત હોય છે, તેમને શાન્તિ અને મુક્તિની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય છે. ।૨૦।

ટીકાર્થ—જીર્ધ્વ દિશામાં, અધો દિશામાં તથા તિર્ધિ દિશાઓમાં ત્રસ અને સ્થાવર જીવો રહેલા છે. જે જીવો ભયથી ઉદ્વિગ્ન હોય છે, અથવા જેઓ ગમન કરે છે, તેમને ત્રસ કહેવામાં આવે છે. દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પાંચેન્દ્રિય જીવો, તેઓ પર્યાપ્ત પણ અપર્યાપ્તક એ ભેદવાળા હોય છે. અને અને જેઓ સ્થિતિશીલ છે તેવા પૃથ્વીકાય, અપકાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય જીવોને સ્થાવર જીવો કહે છે. તેમના સૂક્ષ્મ આદર, પર્યાપ્ત આદિ

અનેક ભેદો અને પ્રલેદો છે. સાધુએ સઘળામાં અને જુદી જુદી અવસ્થાઓમાં જીવ સ્થાનોમાં વિદ્યમાન જીવોની હિંસાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. તેણે કૃત, કારિત અને અનુમોહના રૂપ ત્રણે કરણ અને મન, વચન અને કાયરૂપ ત્રણે યોગદ્વારા હિંસાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

અહીં 'ઉર્ધ્વ', અધો અને તિર્યક્ દિશાઓનો ઉલ્લેખ કરીને ક્ષેત્રપ્રાણુ-તિપાતને પ્રહણુ કરવામાં આવેલ છે. ત્રસ અને સ્થાવર જીવોનો ઉલ્લેખ કરીને સૂત્રકારે દ્રવ્યપ્રાણુતિપાતને સૂચિત કર્યું છે, સર્વત્ર પદનો અથવા સર્વ-કાળનો ઉલ્લેખ કરીને કાલપ્રાણુતિપાતને સૂચિત કર્યું છે, અને 'નિવૃત્તિ કરે' આ પદના પ્રયોગ દ્વારા ભાવપ્રાણુતિપાતને પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે કોઈ પણ કાળે, કોઈ પણ દેશમાં (ક્ષેત્રમાં), કોઈ પણ જીવની કોઈ પણ અવસ્થામાં મન, વચન અને કાયાથી તથા કૃત, કારિત અને અનુમોહના દ્વારા વિરાધના કરવી જોઈએ નહીં.

આ પ્રકારે તપ અને સંયમની આરાધના કરનારા સાધુઓને કેવા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે—તેને શાન્તિ અને મુક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે. સમસ્ત કર્મોનો ઉપશમ થઈ જવાથી તેને શાન્તિ પ્રાપ્ત થાય છે અને સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય થઈ જવાથી તેને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ સમસ્ત કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે સર્વવિરતિનું પાલન કરનારા અને ચરણકરણ ક્રિયાનું અનુષ્ઠાન કરનારા સાધુને અવશ્ય મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. આ રીતે એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે અહિંસાની આરાધનાનું ફલ મોક્ષ છે. ૧૨૦।

હવે ત્રીજા આખા અધ્યયનનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે—

‘इमं च धम्मदाय’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘કાસવેણં પવેઇયં—કાઇયપેન પ્રવેદિતમ્’ કાશ્યપગોત્રી ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીના દ્વારા કહેલ ‘इमं च धम्ममादाय—इमं च धर्ममादाय’ શ્રુતચારિત્ર-રૂપ આ ધર્મનો સ્વીકાર કરીને ‘સમાહિર-સમાહિતઃ’ સમાધિયુક્ત ‘મિક્ષુ-મિક્ષુઃ’ સાધુ ‘અગિલાર-અગ્લાનતયા’ અગ્લાનભાવથી ‘ગિલાણસ્સ-ગ્લાનસ્ય’ ગ્લાન રોગી સાધુની ‘કુજ્જા-કુર્યાત્’ સેવા કરે. ૧૨૧।

સૂત્રાર્થ—કાશ્યપ ગોત્રીય મહાવીર પ્રભુ દ્વારા પ્રરૂપિત આ ધર્મની આરાધના કરનાર સમાધિમાન્ સાધુએ ગ્લાન (ખિમાર) સાધુની ખની શકે તેટલી સેવા કરવી જોઈએ. ૧૨૧।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર સાધુને એવો ઉપદેશ આપે છે કે મહાવીર પ્રભુ દ્વારા ઉપદિષ્ટ પૂર્વોક્ત શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને—જીવોને દુર્ગતિમાં પડતાં બચાવીને સુગતિમાં ફેરી જનાર ધર્મને—અપનાવીને સમાધિયુક્ત ચિત્તે—ખિલકુલ વિષાદ (ગ્લાન) અનુભવ્યા વિના—ગ્લાન (ખીમાર) સાધુઓની યથાશક્તિ સેવા કરતા રહો. ૧૨૧।

શબ્દાર્થ—‘દિવિમં-દૃષ્ટિમાન્’ સમ્યક્દૃષ્ટિ ‘પરિનિવ્વુદ્ધે-પરિનિવૃત્તઃ’ શાંત પુરૂષ પેસલં ધર્મં સંસ્વાય-પેશલં ધર્મં સંસ્વાય’ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવામાં અનુકૂળ એવા શ્રુતચારિત્રરૂપ આ ધર્મને જાણીને ‘ઉવસગ્ગે-ઉપસર્ગાન્’ અનુકૂળ પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને નિયામિત્તા-નિયમ્ય’ સહન કરીને ‘આમોક્ષ્વાય-આમોક્ષાય’ મોક્ષ પ્રાપ્તિ સુધી ‘પરિવ્રજ્જ-પરિવ્રજેત્’ સંયમનું પાલન કરે. ॥૨૨॥

સૂત્રાર્થ—સમ્યગ્દૃષ્ટિથી યુક્ત, શાન્ત પુરુષે મોક્ષને અનુકૂળ આ સુંદર ધર્મનું સ્વરૂપ સમજી લઈને તથા અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને સહન કરીને મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય ત્યાં સુધી સંયમની આરાધના કરવી જોઈએ. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—સમ્યગ્ દર્શનથી યુક્ત અને કષાયોના ઉપશમને લીધે જેનું ચિત્ત શાન્ત થઈ ગયું છે એવા પુરુષે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવનારા શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મને પોતાની ખુદ્ધિ દ્વારા અથવા જ્ઞાની પુરુષોના ઉપદેશના શ્રવણ દ્વારા જાણી લઈને અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને સહન કરતાં કરતાં, મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય ત્યાં સુધી સંયમની આરાધના કર્યા કરવી જોઈએ.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે ભગવાન દ્વારા પ્રતિપાદિત ધર્મના સ્વરૂપને ધરાધર સમજી લઈને સમ્યગ્દૃષ્ટિ, સમાધિયુક્ત અને પ્રશાન્ત પુરુષે મોક્ષપ્રાપ્તિ પર્યંત સંયમની આરાધનામાં પ્રવૃત્ત રહેવું જોઈએ.

‘ત્તિ વેમિ’ સુધમાં સ્વામી જંબૂ સ્વામીને કહે છે કે ‘હે જમ્બૂ! ભગવાન મહાવીરના શ્રી મુખે આ ઉપદેશ મેં સાંભળ્યો છે, અને એ ઉપદેશ જ હું તમારી સમક્ષ આપી રહ્યો છું.’ ॥૨૨॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત ‘સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર’ની સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાના ત્રીજા અધ્યયનનો ચોથો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૩-૪॥

॥ ત્રીજું અધ્યયન સમાપ્ત ॥

ચોથા અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ત્રીજી અધ્યયન પૂરું થયું. હવે ચોથા અધ્યયનનો પ્રારંભ કરતાં સૂત્રકાર ત્રીજા અધ્યયનનો ચોથા અધ્યયન સાથેનો સંબંધ પ્રકટ કરે છે—ત્રીજા અધ્યયનમાં ઉપસર્ગોનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. ઉપસર્ગોના અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોરૂપ જે બે પ્રકારો કહ્યા છે, તેમાંના અનુકૂળ ઉપસર્ગો સામાન્યતઃ દુસ્સહ હોય છે. તેમાં પણ સ્ત્રી-સંબંધી અનુકૂળ ઉપસર્ગો તો ખૂબ જ દુસ્સહ છે. તેથી સ્ત્રીપરીષદોનું સ્વરૂપ અને તેમને જીવતાનું મહત્ત્વ બતાવવા માટે આ ચતુર્થ અધ્યયનની શરૂઆત કરવામાં આવે છે. પૂર્વ અધ્યયન સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ ધરાવતા આ ચોથા અધ્યયનનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—

‘જે માયરં ચ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જે-યે’ જે પુરૂષ ‘માયરં વિયરં ચ-માતરં પિતરં ચ’ માતા-પિતાના ‘પુલ્લવસંજોગ-પૂર્વસંયોગમ્’ પૂર્વસંયોગને તથા સાસરા વિગેરેના પર સંયોગને ‘વિષ્પજહાય-વિપ્રહાય’ છોડીને ‘આરતમેહુનો-આરતમૈથુનઃ’ તથા મૈથુનનો ત્યાગ કરીને ‘એગે સહિષ-એકઃ સહિતઃ’ એકલો જ જ્ઞાનદર્શન અને આરિત્રથી યુક્ત રહીને ‘વિવિત્તેસુ-વિવિત્તેષુ’ સ્ત્રી પશુ અને નપુંસક રહિત સ્થાનોમાં ‘ચરિસ્સામિ-ચરિષ્યામિ’ વિચરીશ. ॥૧॥

સૂત્રાર્થ—જે પુરુષ એવો સંકલ્પ કરે છે કે હું માતા-પિતા વિગેરેના સંપૂર્ણ પૂર્વસંયોગોનો ત્યાગ કરીને, મૈથુનસેવનમાંથી નિવૃત્ત થઈને, જ્ઞાનદર્શન અને આરિત્રથી યુક્ત થઈને, સ્ત્રી, પશુ અને પંડક (નપુંસક)થી રહિત સ્થાનમાં એકલો રહીને સંયમનું પાલન કરીશ, તે પુરુષ જ સંયમની આરાધના કરી શકે છે. ૧૧

ટીકાર્થ—જે કોઈ પુરુષ એવી પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે હું માતા-પિતા આદિના સંગરૂપ પૂર્વસંયોગનો તથા પત્ની, સાસુ, સાસરાના સંબંધ અપરસંયોગનો

ત્યાગ કરીને, રાગદ્વેષથી રહિત થઈને જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રથી સંપન્ન થઈને મૈથુનસેવનનો ત્યાગ કરીને તથા સ્ત્રી, પશુ અને નપુંસકથી રહિત સ્થાનમાં એકાકી વિચરીશ, તે પુરુષ જ સંયમનું પાલન કરી શકે છે.

ત્રીજા અધ્યયનને અન્તે સૂત્રકારે એવું કહ્યું છે કે—‘મોક્ષપ્રાપ્તિ યાય ત્યાં મુધી સંયમની આરાધના કર્યા કરવી જોઈએ.’ જે પુરુષ બધા પ્રકારના સંગોથી (સંસારી સંપર્કોથી) રહિત હોય છે, એજ આ પ્રમાણે કરી શકે છે. તેથી જ સૂત્રકારે અહીં એવું પ્રતિપાદન કર્યું છે કે ‘માતા-પિતા પત્ની આદિ બધા પ્રકારના સંસર્ગોનો પરિત્યાગ કરીને હું એકલો સંયમમાર્ગે વિચરણુ કરીશ,’ આ પ્રકારનો સંકલ્પ જોણે કર્યો છે, એવો પુરુષ જ સાધુ બની શકે છે. ॥૧૧॥

આ પ્રકારના સંકલ્પપૂર્વક સાધુપર્યાય સ્વીકારનાર સાધુની સાથે વિવેક હીન સ્ત્રીઓનો સંપર્ક થવાથી જે પરિસ્થિતિ પેદા થાય છે, તેનું સૂત્રકાર હવે નિરૂપણ કરે છે.—‘સુદ્ધમેળં તં’ ઈત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘મંદા इत्थिओ-मन्दा स्त्रियः’ અવિવેકવાળી સ્ત્રીઓ ‘સુદ્ધમેળં-સૂક્ષ્મેણ’ કપટથી ‘તં પરિક્રમ્મ-તં પરિક્રમ્ય’ સાધુની પાસે આવીને ‘છન્નપણ-છન્નપદેન’ કપટ ભળથી અથવા ગૂઢ અર્થવાળા શબ્દોથી સાધુને ભ્રષ્ટ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. ‘તા-તાઃ’ તે સ્ત્રીઓ ‘उवायंवि-उवायमवि’ ઉપાય પણ ‘જાણંતિ-જાનન્તિ’ બાણે છે. ‘जहा एगे भिक्षुणो-यथा एके भिक्षवः’ જેનાથી કોઈ કોઈ સાધુ ‘हिसंसंति-श्लिष्यन्ति’ તેની સાથે સંગ કરી લે છે. ॥૨॥

સૂત્રાર્થ—વિવેકહીન સ્ત્રીઓ તે સાધુની પાસે આવીને, કપટભળ બિછાવીને કામોદ્રેક ઉત્પન્ન કરનારી પોતાની એટાઓ દ્વારા તે સાધુને સંયમ ભ્રષ્ટ કરે છે. તેઓ તેને કસાવવાની યુક્તિઓ બાણુતી હોય છે અને સમજતી

હોય છે કે કોઈ કોઈ ભિક્ષુઓ રાગને વશીભૂત થઈને સ્ત્રીની સાથે સંસર્ગ કરી લે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—કામવાસનાને પ્રબલિત કરનારી હોવાને કારણે જે સ્ત્રીઓ સત્ અને અસત્ના વિવેકથી રહિત છે, એવી મન્દમતિ સ્ત્રીઓ દર્શન કરવાને બહાને અથવા પ્રવચન કે માંગલિક શ્રવણ કરવાને બહાને સાધુની પાસે આવે છે, અને પોતાની કપટબળ બિછાવીને સાધુને પોતાની તરફ આકર્ષવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તેને પરિણામે કોઈ કોઈ સાધુ સંયમના માર્ગથી બ્રહ્મ થઈ જાય છે. સ્ત્રીઓ માયાચારમાં નિપુણ હોય છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘સ્ત્રીઓ શુભ પદો દ્વારા શુભ નામ દ્વારા અથવા મધુર વાણી દ્વારા પોતાની કપટબળ ફેલાવે છે.’

સ્ત્રીઓ શીલવાન અને સાવધાન પુરુષોને કેવી રીતે મોહિત કરે છે ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા સૂત્રકાર કહે છે કે સ્ત્રીઓ પુરુષોને મોહિત કરવાના એવા ઉપાયો પણ જાણતી હોય છે કે જે ઉપાયો અજમાવીને તે વિવેકશીલ સાધુને પણ પોતાનો સંસર્ગ કરવાને લલચાવી શકે છે. તેની કપટબળમાં ફસાઈને બલભલા સાધુઓ સંયમબ્રહ્મ થઈ જાય છે. ॥૨૧॥

તે સ્ત્રીઓ સાધુને મોહિત કરવા માટે શું શું કરે છે, તે હવે સૂત્રકાર બતાવે છે—

શબ્દાર્થ—‘પાસે-પાશ્વે’ સાધુની સમીપે ‘મિસં-મૃશમ્’ અત્યન્ત ‘ગિસી યન્તિ-નિષીદન્તિ’ ખેસે છે. ‘અમિક્ષણં-અમીક્ષમ્’ હમિશાં ‘પોસવત્થં-પોષવસ્મ્’ કામોત્તેજક સુંદર વસ્ત્ર ‘પરિહિતી-પરિદધતિ’ પહેરે છે. ‘અહે વિ કાયં-અધો વિ કાયમ્’ શરીરની નીચેના ભાગને પણ ‘દંસંતિ-દર્શયન્તિ’ બતાવે છે. ‘બાહુચ્છદ્દુ-બાહુ-મુદ્ધૃત્ય’ તથા હાથને ઊંચો કરીને ‘કક્ષમણુવ્વજે-કક્ષામનુવ્રજેયુઃ’ અગલનો ભાગ બતાવીને સાધુની સામે જાય છે. ॥૩૧॥

સૂત્રાર્થ—તે પોતાની બાંધ આદિ કામોદ્દિપક અંગો દબાય એવી રીતે ખેસે છે, કામોદ્દિપક વસ્ત્રો ધારણ કરે છે, શરીરના અધોભાગને દેખાડે છે,

અને સાધુની સમક્ષ જઈને કોઈ પણ નિમિત્તે ભુજાઓ ઊંચી કરીને કાખો (અંગલો)નું પ્રદર્શન કરે છે. ॥૩૩॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રિઓ સાધુની પાસે જઈને તેમના પ્રત્યેના પોતાના ગાઢ પ્રેમ પ્રકટ કરે છે, વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરવાને માટે તે સાધુની પાસે જઈને બેસી જાય છે. સાધુની કામવાસનાને પ્રબલિત કરવા માટે તે શરીરને ચુસ્ત પણે ખાંધેલા કે વીટેલા વસ્ત્રને ઢીલું કરીને ફરી ખાંધે છે. જાંઘ આદિ શરીરના અધોભાગોને ખતાવે છે, અને પોતાની કાખોનું પ્રદર્શન કરતી રહે છે.

આ સમસ્ત કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે સાધુઓને ફસાવવાને માટે સ્ત્રિઓ વારંવાર તેમની પાસે જાય છે, શરીર પર ચુસ્ત પહેરેલાં વસ્ત્રોને વારંવાર ઢીલું કરીને ફરી ઠીક કરવાનો ઢોંગ કરે છે, પોતાના શરીરના અધો ભાગોને ખતાવીને તથા કોઈ પણ બહાને ભુજાઓ ઊંચી કરીને અન્ને અંગલો ખતાવીને સાધુની કામવાસનાને પ્રદીપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. ॥૩૩॥

શબ્દાર્થ—‘एगया-एकदा’ કોઈ સમયે ‘इत्थिओ-स्त्रियः’ સ્ત્રિઓ ‘जोगेहि-योग्येन’ ઉપલોગ કરવા યોગ્ય ‘स्यणासणेहि-शयनासनैः’ પલંગ અને આસન વિગેરેનો ઉપલોગ કરવા માટે ‘निमंतति-निमंत्रयन्ति’ સાધુને આમંત્રણ કરે છે પરંતુ ‘से-सः’ તે સાધુ ‘एयाणि-एतानि’ આ તમામ વાતોને ‘विरूपरूपानि-विरूपरूपान्’ અનેક પ્રકારના ‘पासाणि-पाशान्’ પાશ અન્ધનોને ‘जाणे-जानीयात्’ સમજી લે. ॥૪॥

સૂત્રાર્થ—કોઈ કોઈ વખત સ્ત્રિઓ ઉપલોગને યોગ્ય શય્યા અને આસનનો સ્વીકાર કરવાને માટે સાધુને આગ્રહ કરે છે, પરંતુ તે શય્યા તથા આસનને વિવિધ પ્રકારના કર્મોતા અન્ધનરૂપ સમજીને સાધુએ તેમનો અસ્વીકાર કરવો જોઈએ, ॥૪॥

ટીકાર્થ—ક્યારેક કોઈ એકાન્ત સ્થાનમાં સ્ત્રિઓ કોઈ સુંદર શય્યા બિછાવીને અથવા આસન ગોઠવીને તેનો ઉપલોગ કરવાને માટે સાધુને બિનવે છે. શયન કરવાને માટે પલંગ અથવા ખાટલા પર બિછાવેલ બિછાનાને શય્યા કહે છે. બેસવાને માટે પાથરણું, ગાદી આદિ પાથરીને, પાછળ તકિયો ગોઠવીને તથા ઉપર અંદરવો તાણીને જે બેસવા માટેની વ્યવસ્થા કરાય છે તેને આસન કહે છે. તે શય્યા દૂધના ફીણ જેવી હોય છે. પરંતુ સાધુએ સમજી લેવું જોઈએ કે શય્યા, આસન આદિના ઉપલોગ માટેની સ્ત્રિઓની તે પ્રાર્થનાઓ તો તેમને સંયમના માર્ગેથી બ્રહ્મ કરવાની કપટ ભાજ જ છે.

જેમ લતા સમીપવર્તી વસ્તુને જ વીંટળાઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે

સ્ત્રિઓ પણ પોતાની કામવાસના સંતોષવા માટે સમીપવર્તી પુરૂષનું જ સેવન કરે છે. કહ્યું પણ છે કે—‘તરુણી સ્ત્રિઓ સમીપવર્તી પુરૂષનું જ સેવન કરે છે. તે વિદ્યાવિહીન, કુળહીન અથવા સંસ્કારહીન હોય તો પણ તેની પરવા કર્યા વિના તેની સાથે કામલોગ સેવે છે. કહ્યું પણ છે કે—‘રાજા રમણી અને લતા તેમને જ ઘેરી લે છે કે જેઓ તેમની પાસે જ રહેતા હોય છે’

જેમ લતા પોતાની સમીપમાં રહેતા વૃક્ષને આધાર લેતી વખતે તેની જાતિ આદિને વિચાર કર્યા વિના આંખો, લીમટો વગેરે કોઈપણ સમીપવર્તી વૃક્ષને આશ્રય લે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રિઓ પણ પોતાની સમીપમાં રહેતા પુરુષની જ ઇચ્છા કરે છે.

‘તેઓ તેના રૂપ, વય આદિને વિચાર કરતી નથી. લલે તે સુંદર હોય કે અસુંદર હોય, પરન્તુ પુરુષ હોવાને કારણે જ તેઓ તેનો પરિલોગ કરે છે’

જેવી રીતે ગાયો નવાં નવાં ઘાસની અભિલાષા કરે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રિઓ પણ નવા નવા પુરુષોની કામના કરે છે. સ્ત્રિઓનો આ પ્રકારનો સ્વભાવ હોય છે, એ વાતને સમજી લઇને સાધુએ તેમને સંપર્ક રાખવો જોઈએ નહીં, કારણ કે તેમના સંસર્ગથી સંયમનું પાલન કરવું ઠકણ થઈ જાય છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘જો તમે સ્ત્રિઓની પાસેથી કોઈ વસ્તુને ગ્રહણ કરવા ઇચ્છતા હો, તો તેને આમિષ (માંસના જેવી ત્યાગ કરવા લાયક) લલચાવનારી સમજો. તેના પાશમાં ફસાયેલો માણસ કાર્ય અને અકાર્ય સમજવાનો વિવેક ગુમાવી બેસે છે,

જેવી રીતે માછીમાર માંસયુક્ત જાળ આદિ વડે મત્સ્ય આદિને પકડીને તેમને મારી નાખે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રિઓ વિલાસ, હાસ, સેવા આદિ દ્વારા પુરૂષને પોતાના પાશમાં ફસાવીને અનુરક્ત બનેલા તે પુરૂષને ચૂસી લે છે—તેના શીલનું સ્ખલન કરાવે છે. તેથી જ કોઈ પુરૂષ પોતાનું હિત ચાહતો હોય તેણે સ્ત્રીઓથી દૂર જ રહેવું જોઈએ. ॥૪૧॥

શબ્દાર્થ—‘તાસુ-તાસુ’ એ સ્ત્રિઓ પર ‘ચક્ષુ-ચક્ષુઃ’ આંખ ‘નો સંબેજા -ન સંદઘ્યાત્’ લગાવે નહીં ‘નો વિ ચ-ના પિ ચ’ તથા તેણીની સાથે ‘સાહસ સમ મિજાણે-સાહસ સમમિજાનીયાત્’ કુકર્મ કરવાની સંમતી પણ ન આપે ‘સહિચં વિ-સહિતોઽપિ’ તેણીની સાથે ‘જો વિહરેઽજા-નો વિહરેત્’ ગામ વિગેરે જવા માટે વિહાર ન કરવો. ‘एवं-एवम्’ આ રીતે ‘अप्पा-आत्मा’ સાધુનો આત્મા ‘सुरक्लियो होई-सुरक्षितो भवति’ અસંયમથી સુરક્ષિત રહે છે. ॥૫૧॥

સૂત્રાર્થ—સાધુએ સ્ત્રીઓ તરફ નજર પણ ફેંકવી જોઈએ નહીં. તેણે સ્ત્રીની દૃષ્ટિ સાથે પોતાની દૃષ્ટિ મેળવવી જોઈએ નહીં. તેણે તેના કહેવાથી કોઈ અકાર્ય કરવું નહીં અને તેની સાથે વિચરવું જોઈએ નહીં. આ પ્રમાણે કરવાથી જ તેનો આત્મા સુરક્ષિત રહે છે. ॥૫૧॥

ટીકાર્થ—સાધુએ કદી પણ કોઈ સ્ત્રીની દૃષ્ટિ સાથે પોતાની દૃષ્ટિ મેળવવી જોઈએ નહીં. કદાચ કોઈ પ્રયોજનને કારણે સ્ત્રી સામે નજર કરવી પડે, તો ઉપેક્ષાની દૃષ્ટિએ જ તેની સામે જોવું જોઈએ. કહ્યું પણ છે કે—‘કાર્ય’ ઇત્યાદિ વિવેકવાન પુરુષ કોઈ પ્રયોજનને કારણે સ્ત્રીના શરીર પર નજર નાખે છે, ત્યારે પણ તેની સામે અસ્થિર અને અનુરાગહીન દૃષ્ટિથી જ દેખે છે. તે તેની સામે એવી અવજ્ઞાપૂર્ણ દૃષ્ટિએ દેખે છે કે કુપિત ન હોવા છતાં પણ કુપિત જેવો લાગે છે.’

સ્ત્રી ગમે તેટલી વિનંતી કરે, તો પણ સાધુએ કોઈ કુકૃત્ય કરવાનું સ્વીકારવું જોઈએ નહીં. જેવી રીતે સંબ્રામમાં ઉતરનારને અત્યંત દુઃખનો અનુભવ કરવો પડે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીના સંગમાં અનુરક્ત થનાર પુરુષને નરકાદિના દુઃખો વેઠવા પડે છે.

વળી સાધુએ સ્ત્રીની સાથે સાથે ગામ આદિમાં વિચરવું પણ જોઈએ નહીં તેણે સ્ત્રીની સાથે એક આસન પર બેસવું જોઈએ નહીં. સાધુઓનો સ્ત્રીઓની સાથેનો સંબંધ મહાપાપમાં કારણભૂત બને છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘માત્રા સ્વચ્છા’ ઇત્યાદિ—

‘સાધુએ માતા, પુત્રી કે બેનની સાથે પણ એકાન્તમાં બેસવું જોઈએ નહીં, કારણ કે કામવાસના એવી બળવાન વસ્તુ છે કે તે વિદ્વાન પુરુષોને પણ આકર્ષી શકે છે.’ વળી એવું પણ કહ્યું છે કે—

‘તપાજ્ઞાર સમા’ ઇત્યાદિ—

‘નારી પ્રજ્વલિત અંગારા સમાન છે અને પુરુષ ધીના ઘડા સમાન છે. તેથી અગ્નિ અને ધી સમાન નારી અને પુરુષનો સમાગમ ભારે અનર્થકારી સમજવો જોઈએ. બુદ્ધિમાન પુરુષે આ કારણે સ્ત્રીનો સમાગમ સેવવો જોઈએ નહીં’

આ પ્રકારે જે આત્મા સ્ત્રીના સંપર્કથી બચી શકે છે, એજ આત્મા બધા દોષોથી મુક્ત રહી શકે છે, કારણ કે સ્ત્રી સમસ્ત પાપોનું સ્થાન છે. તેથી આત્મકલ્યાણ ચાહતા પુરુષોએ સ્ત્રીના સમાગમને વિષ સમાન ગણીને તેનાથી દૂર જ રહેવું જોઈએ. ॥૫॥

શબ્દાર્થ— ‘આમંતિય-આમન્ચ’ સ્ત્રીઓ સાધુને સંકેત કરીને અર્થાત્ હું’ આપની પાસે અમુક સમયે આવીશ વિગેરે પ્રકારથી આમંત્રણ આપીને ઉસ્સ-વિયા-ઉચ્છ્રાચ્ય’ તેમજ અનેક પ્રકારના વાર્તાલાપથી વિશ્વાસ ઉપજાવીને મિશ્રુ’ -મિશ્રુમ્’ સાધુને ‘આયસા-આત્મના’ પોતાની સાથે લોગ લોગવવા માટે ‘નિમંતંતિ-નિમન્ત્રયન્તિ’ પ્રાર્થના કરે છે. ‘સે-સઃ’ તે સાધુ ‘પયાણિ સદાણિ-પતાન્ શબ્દાન્’ સ્ત્રી સંબંધી આ શબ્દોને ‘વિરૂપરૂવાણિ-વિરૂપરૂપાન્’ અનેક પ્રકારના પાશ બંધનની જેમ ‘જાણે-જાનીયાત્’ સમજે. ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—સ્ત્રીઓ સાધુને આમંત્રિત કરીને, વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરીને, પોતાની સાથે લોગ લોગવવાની વિનંતી કરે છે. સ્ત્રીનાં આ પ્રકારનાં વચનોને સાધુઓએ પાશબન્ધ (બાળ)રૂપ સમજવા. ॥૬॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રી સાધુને સંકેત દ્વારા એવું સમજાવે છે કે હું’ અમુક સ્થળે જઈ છું’ તમે પણ ત્યાં આવી પહોંચજો આ પ્રકારે આમંત્રણ દઈને તે વિવિધ પ્રકારની વાક્ય રચના દ્વારા સાધુને પોતાના પ્રત્યે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરે છે. અને પોતાની સાથે ઉપલોગ કરવાને વિનવે છે સ્ત્રીના આ શબ્દોને અથવા શબ્દ આદિ વિષયોને સાધુએ વિવિધ પ્રકારના પાશબન્ધરૂપ સમજવા જોઈએ. તેણે એ વાત બરાબર સમજી લેવી જોઈએ કે સ્ત્રીસંબંધી સઘળા શબ્દાદિ વિષયો નરકાદિ દુર્ગતિના કારણભૂત હોવાથી અનર્થનાં મૂળ છે. આ વાત સ્પષ્ટરિજાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા વડે, વિષમિશ્રિત અન્ન સમાન તેમનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. આ સ્ત્રીસંબંધી શબ્દાદિ વિષયો નરક-પાશ રૂપ છે. જેવી રીતે પારધીની બાળમાં બંધાયેલું’ પશુ કલેશ અનુભવે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીના કંદામાં ફસાયેલો પુરુષ પણ દુઃખનો અનુભવ કરે છે. ૧૬

શબ્દાર્થ—‘જેનેહિ-જનેકૈઃ’ અનેક પ્રકારના ‘મણબંધનેહિ-મનોબન્ધનૈઃ’ મનને આકર્ષિત કરવાવાળા ઉપાયો દ્વારા તથા ‘કલુગન્નિષીયમુવગસિત્તા ણં કરુણધિનીતમુપ-લસ્ય સ્વલુ’ કંરુણાબનક વાક્યોથી તથા વિનીતલાવથી સાધુની પાસે આવીને ‘ઝદુ મંજુલાઈ માસંતિ-અથ મંજુલાતિ માષન્તે’ મધુર ભાષણ કરે છે. ‘મિત્રકહાર્હિ-મિત્રકથામિઃ’ તેમજ કામ સંબંધી કથાઓ દ્વારા ‘આળવયંતિ-આજ્ઞાપયન્તિ’ સાધુને વિલાસ કરવાની આજ્ઞા આપે છે. ॥૭॥

સૂત્રાર્થ—સ્ત્રીઓ મનને મોહિત કરનારા અનેક ઉપાયોનો તથા કરુણ અને વિનીત વચનોનો પ્રયોગ કરીને મીઠી મીઠી વાતો કરીને સાધુને ભરમાવે છે. વિવિધ પ્રકારના કામોત્પાદક વચનો વડે તે સાધુને કામ લોગો પ્રત્યે ખેંચવાનો પ્રયત્ન કરે છે. ॥૭૧॥

ટીકાર્થ—જેના દ્વારા મન ખદ્ધ-મોહિત-થઈ જાય એવાં મધુર વચનો, કટાક્ષ અને અંગોપાંગોના પ્રદર્શનને મનોબન્ધન કહે છે. કહ્યું પણ છે કે—
'નાહ' ઇત્યાદિ

તેઓ કહે છે—હે નાથ! (એટલે કે મારા શરીરના રક્ષક) હે પ્રિય! હે કાન્ત! (મને મનગમતી વસ્તુ પ્રદાન કરનારા), હે સ્વામિન્! હે દયિત! (મારા પર દયા રાખનારા) તમે જ મારા જીવનના આધાર છો. તમારા વિના હું જીવી શકું તેમ નથી. તમે જ મારા શરીરના સ્વામી છો.'

આ પ્રકારના અનેક વચનો કહીને તથા મીઠી મીઠી વાતો કરીને તે તેને સંયમથી ભ્રષ્ટ કરે છે. કહ્યું પણ છે કે—'મિતમધુર' ઇત્યાદિ—

'મૃગાક્ષીએ પરિમિત અને મધુર આલાપો વડે તથા કટાક્ષો અને મન્દ હાસ્ય આદિ વિકારો વડે પુરુષના તુચ્છ હૃદયને ઢાંકી દીધું છે. સ્ત્રીઓ મૈથુન વિષયક વાતો વડે સાધુના ચિત્તને પોતાની તરફ આકર્ષે છે, અને મૈથુન સેવવાની પ્રેરણા આપીને તેને કુમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત કરે છે.'

આ કથનનો લાવાર્થ એ છે કે જેવી રીતે ગુલામની પાસે તેનો

માલિક સારું અથવા નરસું કામ કરાવી શકે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રી સાધુને પોતાને આધીન થયેલો જાણીને તેને કુકર્મ કરવામાં પ્રવૃત્ત કરે છે ॥૭૧॥

શબ્દાર્થ—'જહા-યથા' જેમ 'નિઘ્મયં-નિર્મયમ્' ભયથી રહિત અને 'एग चरंति-एकचरम्' એકલો જ વિચરવાવાળા 'सीहं-सिंहम्' સિંહને 'कुणिमेणं-मांसेन' માંસ આપીને 'पासेणं-पाशेन' પાશ દ્વારા 'बंधति-बध्नन्ति' શિકારીથી પકડી લે છે. 'एवं-एवम्' એજ રીતે 'इत्थियाउ-स्त्रियः' સ્ત્રીઓ 'संबुडं-संवृतम्' મન વચન અને કાયથી ગુપ્ત એવા અને 'एगतयं-एगतिकं' એકલા એવા 'अणगारं-अनगारम्' સાધુને 'बंधति-बध्नन्ति' પોતાના હાવભાવ રૂપી પાશથી બાંધી લે છે. ॥૮॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે નિર્ભય અને એકલા વિચરતા સિંહને માંસ વડે લલચાવીને શિકારી પાશમાં બાંધી લે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ પણ સંવર-યુક્ત-મન, વચન અને કાયગુપ્તિથી યુક્ત એકાકી સાધુને ફસાવી લે છે.

ટીકાર્થ—સિંહ નિર્ભય હોવાને કારણે વનમાં એકલો વિચરણ કર્યા કરતો હોય છે. એવા વનરાજ સિંહને માંસ વડે લલચાવીને શિકારી જાળમાં ફસાવે છે, અને તેમાં ફસાયેલા સિંહને અનેક પ્રકારે પીડા પહોંચાડે છે, એજ પ્રમાણે મન, વચન અને કાયગુપ્તિથી યુક્ત, એકાકી મુનિને સ્ત્રી હાસ્ય, કટાક્ષ આદિ પૂર્વોક્ત ઉપાયો દ્વારા પોતાના ક્ષંદામાં ફસાવે છે. જો પોતાના મન, વચન અને કાયને વશ રાખનારા સાધુઓ પણ સ્ત્રીઓના મોહપાશમાં ફસાઈ જાય છે, તો અન્ય અસંવૃત (વતરહિત) પુરુષોની તો વાત જ શી કરવી ! આ કથન દ્વારા સૂત્રકારે સ્ત્રીઓના સામર્થ્યની અતિશયતા પ્રગટ કરી છે, અને એ વાત સૂચિત કરી છે કે અન્ય પરીપહોને તો કોઈ પણ રીતે સહન પણ કરી શકાય છે, પણ સ્ત્રી પરીપહોને જીતવાનું કાર્ય ઘણું જ મુશ્કેલ છે. ॥૮૧॥

શબ્દાર્થ—‘રહકારો-રથકાર:’ રથ બનાવવાવાળો ‘આણુપુઢ્વીણ-આનુપૂઢ્વીર્ચા’ ક્રમપૂર્વક ‘જેમિં વ-નેમિમિવ’ જેમ નેમી (ધરી) ચક્રને નમાવે છે. એજ રીતે સ્ત્રીએ સાધુને ‘અહ-અથ’ પોતાને વશ કર્યા પછી ‘તત્થ-તત્ર’ પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણેના કાર્ય કરાવવામાં ‘જમયંતિ-નમયન્તિ’ નમાવી લે છે. ‘પાસેણ-પાસેન’ પાશથી ‘વદ્ધે-વદ્ધઃ’ બંધાયેલો સાધુ ‘મિણવ-મૃગઈવ’ મૃગલાની જેમ ‘ફંરંતે વિ-સ્પન્દમાનોઽપિ’ પાશથી છૂટવા માટે પ્રયત્ન કરતો હોવા છતાં પણ ‘તાહે-તસ્માત્’ તે પાશ બંધનથી ‘જ મુચ્ચઈ-ન મુચ્ચતે’ છૂટતો નથી ॥૮૨॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે રથકાર (સુધાર) ધીમે ધીમે નેમિને (પૈડાની વાટને) નમાવીને પૈડા પર ચડાવી દે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીએ પણ ધીરે ધીરે સાધુને પોતાને અધીન કરી લે છે. જેવી રીતે જાળમાં બંધાયેલું મૃગ તેમાંથી છૂટવા માટે ગમે તેટલા તરફડિયાં મારવા છતાં છૂટી શકતું નથી. એજ પ્રમાણે સાધુ પણ તેના ક્ષંદામાંથી છૂટી શકતો નથી. ॥૮૩॥

ટીકાર્થ—જેવી રીતે સુથાર નેમિને (પૈડાની વાટને) પોતાની ઇચ્છાનુ-
સાર ક્રમશઃ નમાવીને પૈડા પર ચડાવી દે છે, એજ પ્રમાણે ‘સ્ત્રિઓ પણ
ધીરે ધીરે સાધુને પોતાને અધીન કરી લઈને પોતાના ઇષ્ટ પ્રયોજનની સિદ્ધિ
માટે તેમને પ્રવૃત્ત કરે છે. જેવી રીતે શિકારીની જાળમાં બંધાયેલું મૃગ ગમે
તેટલા પ્રયત્નો કરવા છતાં પણ અન્ધનમાંથી મુક્ત થઈ શકતું નથી, એજ
પ્રમાણે સાધુ પણ તે અન્ધનમાંથી છૂટી શકતો નથી.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે જેવી રીતે સુથાર રથની નેમિને (પૈડાની)
વાટને ક્રમશઃ ઇચ્છાનુસાર નમાવે છે, એજ પ્રમાણે પોતાને અધીન થયેલા
સાધુને કામિની પણ પોતાની ઇચ્છાનુસાર નમાવે છે, એટલે કે તે તેમની પાસે
પોતાની ઇચ્છાનુસાર કાર્ય કરાવે છે, અને સાધુને તે સઘળું કાર્ય ઇચ્છાહોય
કે નહોય, તો પણ કરવું પડે છે. જેવી રીતે શિકારી વડે જાળમાં બંધાયેલું
મૃગ મુક્ત થવાને માટે ગમે તેટલા ધમપછાડા કરે, તો પણ તેમાંથી મુક્ત
થઈ શકતું નથી, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીના મોહપાશમાં જકડાયેલા સાધુ પણ તેના
ફંદામાંથી છૂટી શકતો નથી. ॥૯॥

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ સ્ત્રીને વશ થયા પછી સે-સઃ’ તે સાધુ ‘પચ્છા-પશ્ચાત્’
પાછળથી ‘અણુત્ત્વદ્-અનુત્ત્વયતે’ પશ્ચાત્તાપ કરે છે. ‘વિસમિસ્સં-વિષમિશ્રમ્’ જેમ
વિષથી મળેલ ‘પાયસં-પાયસમ્’ દૂધપાક ‘મોચ્ચા-મુક્ત્વા’ ખાઈને મનુષ્ય પશ્ચા-
ત્તાપ કરે છે. ‘एवं-एवम्’ એજ રીતે વિવેગમાદાય-વિવેકમાદાય’ વિવેકને
અનુસરીને ‘द्विष-द्रव्यः’ મુક્તિ ગમન કરવાને યોગ્ય સાધુને તેણીની સાથેના
‘संवासो-संवासः’ સંવાસ અર્થાત્ એક સ્થાનમાં રહેવું ‘नवि कल्पइ-नापि कल्पते’
યોગ્ય નથી. ॥૧૦॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે વિષયુક્ત અન્ન ખાનારને પશ્ચાત્તાપ થાય છે, એજ
પ્રમાણે સ્ત્રીના મોહપાશમાં બંધાયેલા સાધુને પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે છે. આ

તથ્યને હૃદયમાં ઉતારીને મોક્ષગમનની અભિલાષા રાખતા સાધુએ સ્ત્રીઓની સાથે નિવાસ કરવો જોઈએ નહીં ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રીની જાળમાં ફસાયેલો તે સાધુ પરિવારને નિમિત્તે પ્રતિદિન કલેશનો અનુભવ કરતો રહે છે, તે કારણે સંયમથી ભ્રષ્ટ થવા માટે તેને પશ્ચાત્તાપ થાય છે. જે લોકો કુટુંબની સાથે રહે છે તેમને વિવિધ દુઃખોનો અનુભવ કરવો પડે છે. પરિવારને નિમિત્તે પાપકર્મ સેવનારો પુરુષ પોતે જ પાપથી દ્વિપ્ત થાય છે, અને લવિષ્યમાં પણ તેને દુઃખના ભાગીદાર બનવું પડે છે. કહ્યું પણ છે કે—‘મયા’ ઇત્યાદિ—

‘મેં પરિજનોને માટે કૂરમાં કૂર કર્મોનું સેવન કર્યું’, પરન્તુ આજે હું એકલો જ સંતાપનો અનુભવ કરી રહ્યો છું. જેમણે મારાં તે પાપકર્મો દ્વારા ઉપાર્જિત વસ્તુઓનું ફળ ભોગવ્યું હતું તેઓ બધાં ચાલ્યા ગયા આ રીતે સાધુ પણ પશ્ચાત્તાપ કરે છે.

જેવી રીતે કોઈ વિવેકવિહીન મનુષ્ય આવેશમાં આવી જઈને વિષ-મિશ્રિત ખીર આદિ ખાઈ જાય છે, પરન્તુ જેમ જેમ શરીરમાં વિષ વ્યાપતું જાય છે તેમ તેમ આકુળ વ્યાકુળ થઈને પસ્તાવો કરે છે કે ‘હાય, હું કેવો મૂખ’ છું! મેં વર્તમાનકાલીન સુખનો જ વિચાર કર્યો અને તેના દુષ્પરિણામની ઉપેક્ષા કરી.’ એજ પ્રમાણે તમે પણ પુત્રો, પુત્રીઓ, પૌત્રો, જમાઈઓ, પત્ની, ભાણેજો, ભાણીઓ સાસુ, સસરા, ભાઈ, બહેન આદિના ભોજન વિવાહ અલંકાર જાતકર્મમૃતસ્કર્મ ખીમારીની ચિકિત્સા આદિ વહેવારોમાં એવા તો પ્રવૃત્ત રહો છો કે તેમની ચિંતા આડે તમારા શરીર આદિની ચિંતા પણ ભૂલી ગયા છો. ક્યારેક કોઈ પુત્ર, પુત્રી આદિના લગ્નની ચિંતા, ક્યારેક પત્ની આદિને માટે અલંકારો ઘડાવવાની ચિંતા, ક્યારેક કોઈની ખીમારીની ચિકિત્સાની ચિંતા ભાણી ભાણીયાના મામેરાની ચિંતા, કોઈ સગાના મરણ પાછળની વિધિઓની ચિંતા આદિમાં જ તમારું ચિત્ત પરેવાયેલું રહે છે. આ બધી પરિજનવિષયક ચિંતાઓથી તમારું ચિત્ત વ્યાકુળ રહે છે. તેને કારણે તમે તમારા ઐહિક અને પારલૌકિક કર્તવ્યોને

પણ ભૂલી ગયા છે. તે પરિવારવિષયક પ્રવૃત્તિઓમાં જ તમે લીન રહો છો અને પરિવારવિષયક ચિંતાઓ જ તમને વ્યાકુલ કરતી રહે છે. તેથી તમારે પરિતાપ સહન કરવો પડે છે અને સ્ત્રી આદિ પરિવારની ચિન્તાથી જ તમારું ચિત્ત ઘેરાયેલું રહે છે.

આ પ્રકારનો વિચાર કરીને કર્તાવ્યપરાયણ સાધુએ મોક્ષપ્રાપ્તિને યોગ્ય અનુષ્ઠાનોમાં જ પ્રવૃત્ત રહેવું જોઈએ. તેણે સ્ત્રીઓની સાથે એક જ સ્થાનમાં નિવાસ કરવો જોઈએ નહીં-સ્ત્રીનો સંપર્ક સેવવો નહીં. ૧૧૧૦॥

હવે સૂત્રકાર સ્ત્રીસંપર્ક દ્વારા ઉત્પન્ન થતા દોષો પ્રકટ કરે છે—

‘તમ્હા ઉ વજ્જણે ઇત્થી’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘તમ્હા-તમ્હાત’ એ કારણથી ‘વિસલિત્તં વિ કંટગં-વિષલિપ્પમિવ કંટકમ્’ સ્ત્રીઓને વિષથી ખરડાયેલ કાંટાની જેમ ‘નચ્ચા-જ્ઞાત્વા’ બાણીને ‘ઇત્થી વજ્જણે-સ્ત્રીઃ વર્જયેત્’ સ્ત્રીઓના સંસર્ગનો સાધુએ ત્યાગ કરવો ‘વસવત્તી-વશવત્તી’ સ્ત્રીઓને વશ રહેવાવાળો પુરૂષ ‘ઓણ કુલાણિ-એકઃ કુલાણિ’ ગૃહસ્થને ઘેર જઈને એકલો ધર્મનું કથન કરે છે. ‘સેવિ-સોપિ’ તે પણ ‘જ ગિગંથે -ન નિર્ગન્થઃ’ નિર્ગન્થ નથી. ૧૧૧૧॥

સૂત્રાર્થ—આ કારણે સાધુએ વિષથી લિપ્ત કાંટાની જેમ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. જે સાધુ સ્ત્રીને અધીન થઈને એકલો કેઈ ઘરમાં પ્રવેશ કરીને તે ઘરમાં એકલી રહેતી સ્ત્રી પાસે જઈને ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે, તે સાધુને નિર્ગન્થ કહી શકાય નહીં. ૧૧૧૧॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રીઓનો સંસર્ગ અનર્થનું મૂળ ગણાય છે, તે કારણે સાધુએ સ્ત્રીઓથી દૂર જ રહેવું જોઈએ તેણે તેમની સાથે નિવાસ પણ કરવો નહીં અને વાર્તાલાપ પણ કરવો નહીં. સાધુએ સ્ત્રીને વિષલિપ્ત કાંટા સમાન ગણવી જોઈએ. જેવી રીતે વિષલિપ્ત કાંટો શરીરમાં ભોંકાય, તે અનર્થ ઉત્પન્ન કરે

છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રિઓ પણ અનર્થજનક છે. વિષલિપ્ત કંટક તો ત્યારે જ અનર્થજનક બને છે કે જ્યારે તે શરીરના સંપર્કમાં આવે છે, પરન્તુ સ્ત્રિઓનો સંપર્ક તો શુ; સ્મરણ પણ દુઃખજનક છે! આ પ્રકારે વિષ અને વિષયમાં દેખીતી સમાનતા હોવા છતાં વિષ કરતાં વિષય વધારે અનર્થકારી છે. વિષનો શરીરની સાથે સંપર્ક થાય ત્યારે જ તે વિનાશનું કારણ બને છે, વિષય તો સ્મરણમાત્રથી જ વિનાશનું કારણ બને છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘વિષત્ય’ ઇત્યાદિ—

વિષ અને વિષયો વચ્ચે ઘણો મોટો તફાવત છે. વિષ તો ત્યારે જ પ્રાણોનો વિનાશ કરે છે કે જ્યારે તેનું લક્ષણ કરવામાં આવે છે, પરન્તુ વિષયની તો એ વિશેષતા છે કે તેમનું સ્મરણ જ કરવામાં આવે તો પણ સ્મરણકર્તા પોતાનો વિનાશ વહોરી લે છે.’

તેથી સાધુએ સ્ત્રિઓના સંપર્કથી દૂર રહેવું જોઈએ. જે સાધુ સ્ત્રિઓમાં આસક્ત થઈને, કોઈ ઘરમાં એકલો દાખલ થઈને કોઈ સ્ત્રીને એકાન્તમાં ધર્મોપદેશ આપે છે, તેને નિર્અન્ય કહી શકાય નહીં. સાધુએ કદી પણ સ્ત્રીને એકાન્તમાં ઉપદેશ આપવો જોઈએ નહીં. તેણે ઉપાશ્રયમાં અન્ય પુરુષોની સમક્ષ જ સ્ત્રિઓને વૈરાગ્યપ્રધાન ધર્મનો ઉપદેશ આપવો જોઈએ ॥૧૧॥

કોઈ વિષયનું પ્રતિપાદન કરવાનું કાર્ય દુષ્કર હોય, તો અન્વય અને વ્યતિરેક દ્વારા એટલે કે વિધિ રૂપે અને નિષેધ રૂપે તેનું પ્રતિપાદન કરવાથી તે વિષય સુગમ થઈ જાય છે. તેથી જ સૂત્રકાર હવે આ પદ્ધતિનો આશ્રય લઈને કહે છે કે—‘જે एयं वृद्धं’ ઇત્યાદિ--

શબ્દાર્થ—‘જે-યે’ જે પુરૂષ ‘एयं-एतत्’ આ સ્ત્રી સંસર્ગરૂપી ‘वृद्धं-वृद्धम्’ નીન્દનીય કર્મમાં ‘अणुगिद्धा-अणुगृद्धा:’ આસક્ત છે. ‘સે-તે’ એ પુરૂષો ‘कुसीलाणं-कूशीलानाम्’ પાર્શ્વસ્થ વિગેરેમાંથી ‘अन्नयरा-अन्यतरा:’ કોઈ એક છે. તેથી ‘सै-सः’ તે સાધુ ‘सुतवस्मिण वि-सुतस्विकोऽपि’ ઉત્તમ તપસ્વી

હોય તો પણ 'इत्थीसु सह-स्त्रिभिः सह' સ્ત્રિઓની સાથે 'जो विहरे-नो विहरेत्' વિહાર ન કરે ॥૧૨॥

સૂત્રાર્થ--જે પુરુષો નિન્દનીય સ્ત્રીસંપર્કમાં મૂઝિઈંત છે, તેમની ગણતરી કુશીલોમાં જ થાય છે, એટલે કે તેઓ કુશીલ (ચારિત્રહીન) જ ગણાય છે. તેથી ઉગ્ર તપસ્યા કરનારા સાધુઓએ પણ સ્ત્રિઓના સંપર્કથી દૂર જ રહેવું જોઈએ. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ--જે પુરુષો મન્દ પ્રકૃતિવાળા છે, જેઓ સ્ત્રિઓ દ્વારા પરબિત છે, જેઓ સત્ અનુષ્ઠાનેનો ત્યાગ કરીને વર્તમાનકાલીન સુખની જ શોધમાં લીન રહે છે, જેઓ સ્ત્રીસંપર્કે રૂપ નિન્દનીય કર્મમાં પ્રવૃત્ત રહે છે, જેઓ સ્ત્રિઓની પાસે જઈને તેમને એકાન્તમાં ઉપદેશ આપે છે, અને જેઓ સ્ત્રીમાં આસક્ત છે, તેમને અવસન્ન, કુશીલ પાર્શ્વસ્થ, સંસકૃત અને યથાચ્છન્દે રૂપ શિથિલાચારીઓ રૂપે ઓળખવામાં આવે છે. એવા સાધુઓને સદાચાર સંપન્ન સાધુ કહી શકાય નહીં. તેથી જે સાધુ ઉગ્ર તપસ્વી હોય-જેનું શરીર તપ વડે તમ્ એટલે કે તપોમય થઈ ગયું હોય, તેણે પણ સ્ત્રિઓના સંપર્કનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. તેણે સ્ત્રિઓની સાથે કદી પણ કોઈ પણ સ્થળે ગમન આદિ કરવું જોઈએ નહીં. સ્ત્રિઓ સમાધિભાવનો ભંગ કરનારી છે, તે કારણે ઘાસથી આચ્છાદિત કૂપની સમાન દૂરથી જ તેમનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

તેઓ પોતાનું પ્રયોજન સિદ્ધ કરવા માટે અનેક પ્રકારનાં વચનોનો પ્રયોગ કરીને પુરુષને પોતાને આધીન કરી લે છે અને તેને અનેક પ્રકારનાં કષ્ટોનો અનુભવ કરાવે છે. કહ્યું પણ છે કે--'एता हसन्ति' ઇત્યાદિ--

'તે સ્ત્રિઓ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાને માટે કદી હસે છે અને કદી રડે છે તેઓ પોતાની પ્રત્યે અન્યમાં વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરે છે, પરન્તુ પોતે કોઈ

પણ પુરુષ પર વિશ્વાસ રાખતી નથી. તે પુરુષના સરળ હૃદયમાં પ્રવેશ કરીને કયા કયા અનર્થો કરતી નથી ?' ॥૧૨॥

અધિક શું કહું? મુનિએ પોતાની સંસારી સંબંધી એવી સ્ત્રીભતિ સાથે પણ સંપર્ક રાખવો જોઈએ નહીં. એજ વાત સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે -- 'અવિઘ્નયરાહિં' ઇત્યાદિ--

શબ્દાર્થ--'અણગારે-અનગાર:' સાધુ 'અવિઘ્નયરાહિં-અપિ દુહિતૃભિ:' પોતાની કન્યા સાથે 'સુખદાહિં-સ્તુષાભિ:' પુત્રવધૂની સાથે 'દાસીહિં-દાસીભિ:' દાસી પિવરાવનારી ધાઈની સાથે 'અદુવ-અથવા' અગર 'દાસીહિં-દાસીભિ:' દાસીની સાથે 'મહતીહિં-મહતિભિ:' પોતાનાથી મોટી ઉંમરની સ્ત્રીની સાથે 'વા કુમારીહિં-વા-કુમારીભિ:' અથવા કુમારીની સાથે 'સે અણગારે-સ: અનગાર:' તે સાધુ 'સંથર્વ-સંસ્તવમ્' પરિચય 'ન કુજ્ઞા-ન કુર્યાત્' ન કરે. ॥૧૩॥

સૂત્રાર્થ--અણગારે પોતાની પુત્રીઓ, પુત્રવધુઓ, ધાઈઓ (ધાત્રીઓ), દાસીઓ પોતાના કુટુંબની કુમારિકાઓ અને વૃદ્ધાઓ સાથે પણ પરિચય અથવા સંપર્ક રાખવો જોઈએ નહીં. ॥૧૩॥

ટીકાર્થ--આ ગાથાની શરૂઆતમાં આવેલું 'અવિ' પદ પુત્રી આદિ દરેક પદ સાથે જોડવું જોઈએ અન્ય સ્ત્રીઓના સંપર્કનો તો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ પોતાની સાથે સાંસારિક સંબંધ ધરાવતી સ્ત્રીની સાથે પણ સંપર્ક રાખવાનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે. સૂત્રકાર કહે છે કે સાધુએ પોતાની સાંસારિક પુત્રીઓ સાથે પણ સંપર્ક રાખવો જોઈએ નહીં. તેણે પોતાની પુત્રવધુઓ સાથેના સમાગમનો (ઉઠવા, બેસવા, હરવા કરવા રૂપ સમાગમ) પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ. તેણે પોતાની ધાત્રીઓ (ધાવમાતાઓ) ની સાથે પણ કદી એક આસને બેસવું જોઈએ નહીં. તેણે પોતાના કુટુંબની દાસીઓ સાથે પણ કોઈ પણ પ્રકારનો સંપર્ક રાખવો નહીં. તેણે પોતાના કુટુંબની વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ અને કુમારિકાઓ સાથે પણ પરિચય કે સંપર્ક રાખવો

નેઈએ. નહીં. ગાથામાં પ્રયુક્ત થયેલા 'વા' પદ દ્વારા એ સૂચિત થાય છે કે તેણે નાની ઉમરની સ્ત્રીઓ-ખાલિકાઓ-સાથે પણ સંપર્ક રાખવો નેઈએ નહીં. નિશીથ સૂત્રના પહેલા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે-‘જ વિ મઙ્ગીઈ’ ઇત્યાદિ -- સાધુએ પોતાની બહેનની સાથે પણ રાત્રે અને એકાંતવાસ કરવો ન નેઈએ લૌકિકમાંપણ કહ્યું છે કે--‘માત્રા સ્વસ્ત્રા’ ઇત્યાદિ--

‘માતા, બહેન, પુત્રી આદિની સાથે પણ સાધુએ એકાંતમાં બેસવું નેઈએ નહીં’, કારણ ઇન્દ્રિયો એવી બળવાન હોય ના છે કે બુદ્ધિમાન પુરુષોને પણ પોતાના પ્રત્યે આકર્ષવાને સમર્થ હોય છે’ તેથી સ્ત્રીવથી યુક્ત જે કોઈ હોય તેનો સંપર્ક સાધુએ રાખવો નેઈએ. નહીં. પછી ભલે તે શિષ્ટ હોય કે અશિષ્ટ હોય, ઇષ્ટ હોય કે અનિષ્ટ હોય, પરન્તુ તેની સાથે કદી પણ અને કયાંય પણ થોડો કે અધિક પરિચય અથવા સહવાસ, કોઈપણ કારણે કરવો નેઈએ નહીં. જે પુરુષ નરકગતિમાં જવાથી ડરે છે અને મોક્ષની અભિલાષા રાખે છે, તેને માટે તો આ ઉપદેશ મહાન ઔષધિ સમાન છે. ॥૧૩॥

આગળ ચાલતાં સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે-‘અદુ નાઈળં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘एकया-एकरा’ કેઈ સમયે ‘ददतु-दद्व्रा’ એકાંતસ્થાનમાં સ્ત્રીની સાથે બેઠેલા સાધુને નેઈને ‘णाईणं सुहीणं वा-ज्ञातीनां सुहृदां वा’ તે સ્ત્રીના જ્ઞાતીજનોને અથવા સ્નેહિજનોને ‘अपियं होइ-अपियं भवति’ દુઃખ લાગે છે અને તેઓ કહેવા માંડે છે કે-‘सत्ता कामेहिं गिद्धा’-सत्त्वाः कामेषु गृद्धाः’ જે પ્રમાણે અન્યજનો કામમાં આસક્ત છે, તેજ પ્રમાણે આ સાધુ પણ કામમાં આસક્ત છે. ‘रक्खणपोसणे-रक्षणपोषणे’ તેમજ ખીજું પણ કહે છે કે તમે આ સ્ત્રીનું ભરણુ-પોષણુ પણુ કરો કેમકે-‘मणुस्सोसि-मनुष्योसि’ તું આ સ્ત્રીનો પુરૂષ છે. ॥૧૪॥

સૂત્રાર્થ—કોઈ પણ સમયે સ્ત્રી સાથે એકાન્તમાં બેઠેલા સાધુને જોઈને તેના જ્ઞાતિજનો અને મિત્રોને તેના ચારિત્રના વિષયમાં શંકા થવાથી દુઃખ થાય છે. તેઓ એવું ધારી લે છે કે દીક્ષા અંગીકાર કરવા છતાં પણ આ સાધુ કામલોગોમાં આસક્ત છે-ગૃહ છે. ત્યારે તેઓ તેને કહે છે કે—

‘તમે આ સ્ત્રીના ધણી હો, તો તેનું રક્ષણ અને પોષણ કરો.’ ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—ક્યારેક સાધુને કોઈ સ્ત્રી સાથે એકાન્તમાં બેઠેલા જોઈને તે સ્ત્રીના જ્ઞાતિજનો અને સુહૃદો (ભાઈબંધુઓ) ને દુઃખ થાય છે. તેઓ તેમના પ્રત્યે શંકાશીલ બને છે. તેઓ એવી કલ્પના કરે છે કે સાધુ હોવા છતાં આ પુરુષ કામલોગોમાં આસક્ત છે. સામાન્ય લોકોની જેમ આ સાધુનું મન પણ સ્ત્રીઓમાં આસક્ત છે. તેણે સંયમાનુષ્ઠાનનો ત્યાગ કર્યો છે તે સંયમથી વ્ર્ણ થઈ ચુક્યો છે. તે એટલો બધો નિર્લજ્જ બની ગયો છે કે આ નિર્લજ્જ સ્ત્રી સાથે બેસતાં પણ શરમાતો નથી. જો કે તેનું શરીર મલીન છે, દુર્ગન્ધ યુક્ત છે. અને તેણે ઘરનો ત્યાગ કર્યો છે, છતાં પણ તેની કામવાસના નષ્ટ થઈ નથી. કહ્યું પણ છે કે—“મુળં શિરો” ઇત્યાદિ—

‘જો કે તેને માથે મુંડો છે, તેના શરીરમાંથી અપ્રિય ગંધ નીકળી રહી છે, લીખ માગીને પેટ ભરે છે, શરીર મેલને લીધે મલીન છે અને શોભાથી બિલકુલ રહિત છે, છતાં પણ તેના મનમાંથી કામની અભિલાષા નષ્ટ થઈ નથી, એ કેવું આશ્ચર્યજનક છે!’ તેઓ કીધાયમાન થઈને તે સાધુને આવા કઠોર વચનો કહે છે—

‘આ સ્ત્રીની સાથે કામલોગ સેવનારા હે સાધુ! જો આ સ્ત્રી ધરનું કામ કાજ છોડીને તારી સાથે બેસીને પ્રેમગોષ્ઠી કર્યા કરશે, તો તેનું રક્ષણ અને પોષણ કેણુ કરશે? તમે જ તેના સ્વામી છો, તો તમે જ તેનું રક્ષણ અને

પોષણ કરો.’ આ પ્રકારે સંઘમને માગ્ છોડીને તે સ્ત્રી સાથે ઘર માંડવાની તે સાધુને તેઓ સલાહ આપે છે. ॥૧૪॥

વળી સૂત્રકાર કહે છે કે—‘સમણં વિ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘ઉદાસીણં પિ સમણં-ઉદાસીનમ વિશ્રમણમ્’ રાગદ્રેષથી રહિત તપસ્વી સાધુને પણ વદ્ગ્ણ-દ્વૃગ્ણા’ એકાન્ત સ્થાનમાં સ્ત્રીની સાથે વાર્તાલાપ કરતાં જોઈને ‘તત્પવિ-તત્રાપિ’ તેમાં પણ ‘એ તાવ કુપ્પતિ-એકે તાવન્ કુપ્પન્તિ’ કોઈ કોઈ કોધયુક્ત બની જાય છે. ‘ઙ્ઠ્ઠીદોસસંકિણો હોતિ-સ્ત્રીદોષ-શંકિનો ભવન્તિ’ તેમજ તેઓ સ્ત્રીના દોષની શંકા કરે છે. ‘અદુવા-અથવા’ અગર ‘ળત્થેહિં મોયણેહિં-ન્યસ્તૈઃમ્જેનૈઃ’ એ લોકો માને છે કે-આ સ્ત્રી સાધુની પ્રેમિકા છે, તેથી અનેક પ્રકારનો આહાર તૈયાર કરીને સાધુને આપે છે. ૧૧૫

સૂત્રાર્થ—રાગદ્રેષથી રહિત સાધુને પણ સ્ત્રીની સાથે એકાન્તમાં જોડેલા જોઈને, તેની સાથેના આડા વહેવારની કલ્પના કરીને કોઈ કોઈ પુરુષો કોપાયમાન થાય છે: અથવા સાધુને સારી સારી વસ્તુઓ ખનાવીને વહોરાવતી સ્ત્રીને જોઈને લોકો એવો સંદેહ કરવા લાગે છે કે આ સ્ત્રીનો આ સાધુ પર અનુરાગ છે, તેથી જ તેમને સારાં સારાં લોજનો પ્રદાન કરે છે. ૧૧૫

ટીકાર્થ—સાધુ ભલે રાગદ્રેષથી રહિત હોવાને કારણે મધ્યસ્થ ભાવયુક્ત હોય, ભલે તપસ્થાને કારણે તેની કાયા કૃશ થઈ ગઈ હોય, પરન્તુ એવા રાગ દ્રેષ રહિત કૃશકાય સાધુને પણ કોઈ સ્ત્રી સાથે એકાન્તમાં વાર્તાલાપ કરતાં જોઈને કોઈ કોઈ પુરુષો કોપાયમાન થઈ જાય છે. તેઓ તે સાધુ અને તે સ્ત્રીના ચારિત્ર વિષે સંદેહ કરવા લાગે છે સાધુને માટે સારાં સારાં લોજન ખનાવે, અથવા પતિ, સસરા આદિને માટે વિવિધ વાનગીઓ ખનાવી હોય, તેમાંથી અર્ધાં આહાર સાધુને વહોરાવી દે, અને પછી ગભરાટને કારણે પતિ, સસરા આદિને એક વસ્તુને બદલે બીજી વસ્તુ પીરસી દે, તો તેમના હૃદયમાં તે સ્ત્રી પ્રત્યે સંદેહ જાગૃત થાય છે. તેઓ એવું ધારી લે છે કે આ સ્ત્રી અવશ્ય આ સાધુમાં આસક્ત બની છે, તે કારણે જ તે આ સાધુને વિશિષ્ટ લોજન પ્રદાન કરે છે, અને તેની સાથે એકાન્તમાં વાર્તાલાપ કરે છે. આ સ્ત્રી ચોક્કસ ચારિત્ર જાણ થઈ ગઈ છે, નહીં તો પરપુરુષની સાથે આવું વર્તન શા માટે કરે ?

આ પ્રકારનો સંદેહ પ્રકટ કરતું એક દંટાન્ત હવે આપવામાં આવે છે— કોઈ એક ગામમાં નટલોકોનો ખેલ ચાલી રહ્યો હતો કોઈ એક સ્ત્રીનું મન તે ખેલ જોવામાં લીન થઈ ગયું હતું. એવામાં તેના પતિ અને સસરા ઘેર આવ્યા. અન્યમનસ્ક હોવાને કારણે તેણે ભાતને બદલે રાઈતું પીરસ્યું તેનું કારણ સસરા જાણી ગયા. તે સ્ત્રીને નટમાં આસક્ત થયેલી માનીને પતિએ ખૂબ જ માર માર્યો અને તેને ઘરમાંથી બહાર કાઢી મૂકી. ૧૧૫

શબ્દાર્થ—‘સમાહિજોગેહિ—સમાધિયોગૈઃ’ સમાધિયોગ અર્થાત ધર્મધ્યાનથી ‘પન્નદ્વા—પ્રમ્નદ્વાઃ’ બ્રહ્મ પુરૂષ જ ‘તાર્હિ—તામિઃ’ સ્ત્રિયોની સાથે ‘સંથવં—સંસ્તવમ્’ પરિચય ‘કુઠ્ઠવંતિ—કુર્વન્તિ’ કરે છે, ‘તસ્મા—તસ્માત્’ તે કારણે ‘સમણા—શ્રમણાઃ’ સાધુ ‘આયહિયાપ—આત્મહિતાય’ પોતાના હિત માટે ‘સઘ્ણિસેજ્ઞાઓ—સંનિષ્ઠાઃ’ સ્ત્રિયોના સ્થાનમાં ‘ળ સમંતિ—ન સંયન્તિ’ જતા નથી. ॥૧૬॥

સૂત્રાર્થ—જેઓ સમાધિયોગથી બ્રહ્મ છે—શિથિલાચારી છે, તેઓ જ સ્ત્રીઓની સાથે પરિચય કરે છે. આ વાતને બરાબર સમજી લઈને આત્મહિત સાધવાની અભિલાષા રાખનાર શ્રમણે સ્ત્રીના નિવાસસ્થાનમાં જવું જોઈએ નહીં. ૧૬।

ટીકાર્થ—સમાધિ એટલે ધર્મધ્યાન. સમાધિને માટે મન, વચન અને કાયાની જે પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે, તેને સમાધિયોગ કહે છે. જેઓ સમાધિયોગથી બ્રહ્મ છે, એટલે કે જેઓ શિથિલાચારી છે, તેઓ જ સ્ત્રીઓનો સમાગમ સેવે છે. એવા પુરૂષો સમાધિયોગ (ધર્મધ્યાન) માં ચિત્ત પરોવી શકતા નથી, તે કારણે તેમને પથબ્રહ્મ (મોક્ષમાર્ગથી દૂર ફેંકાયેલા) કહી શકાય છે. શ્રમણે કદી પણ સ્ત્રીઓના નિવાસસ્થાનમાં જવું જોઈએ નહીં અને તેમનો સંપર્ક સેવવો જોઈએ નહીં. તેણે એ વાતને મનમાં વિશ્વાસપૂર્વક અવધારણુ કરવી જોઈએ કે સ્ત્રીઓનો સમાગમ નહીં કરવાથી જ પોતાના આત્માનું કલ્યાણુ સાધી શકાશે. આ વાતને અંતઃકરણમાં કેતરી લઈને મોક્ષાભિલાષી સંત પુરૂષો સ્ત્રીઓના સંસર્ગનો ત્યાગ કરે છે, તેમની સાથે વાર્તાલાપ પણ કરતા નથી અને તેમનાં નિવાસસ્થાનોમાં પ્રવેશ પણ કરતા નથી. આ પ્રકારે તેઓ સ્ત્રીના સંપર્કનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરે છે. ॥૧૬॥

સ્ત્રીઓની સાથે પરિચય કરવાથી સાધુઓનું પણ પતન થઈ જાય છે, એ વાતનું પ્રતિપાદન થઈ ચૂક્યું. હવે એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે ‘શું’ દીક્ષા

અંગીકાર કર્યા બાદ પણ કોઈ સાધુ સ્વીસંપર્ક કરે છે ખરો? શું કોઈએ કર્યો છે ખરો? શું કોઈ કરશે ખરાં?' આ પ્રશ્નો ઉત્તર આપતા સૂત્રકાર કહે છે કે—

‘બહવે ગિહાઈં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘બહવે ઇમે-બહવ ઇકે’ ઘણા લોકે ‘ગિહાઈં અવહટ્ટુ-ગૃહાણિ અપ-હૃત્ય’ ઘેરથી નીકળીને અર્થાત્ પ્રવ્રજ્યત થઈને પણ ‘મિસ્ત્રીભાવં પત્થુયા-મિશ્રી-ભાવં પ્રસ્તુતાઃ’ મિશ્રમાર્ગ અર્થાત્ કંઈક ગૃહસ્થ અને કંઈક સાધુના આચારને સ્વીકાર કરી લે છે, ‘ધ્રુવમગમેવ પવયંતિ-ધ્રુવમાર્ગમેવ પ્રવદન્તિ’ અને તેઓ કહે છે કે-અમે જે માર્ગનું અનુષ્ઠાન કર્યું છે, તે માર્ગ જ મોક્ષના માર્ગ છે. ‘વાયાવીરિયં કુસીલાણં-વાચાવોર્યં કુશીલાનામ્’ કુશીલોને વચનમાં જ શૂરવીરપણું છે. અનુષ્ઠાનમાં નહીં. ॥૧૭૧॥

સૂત્રાર્થ—ઘણા લોકો ગૃહોનો ત્યાગ કરીને મિશ્રવ્યવહારરૂપ મિશ્રીભાવથી યુક્ત થતા હોય છે, એટલે કે દીક્ષા ગ્રહણ કર્યા બાદ સાધુ અને ગૃહસ્થના મિશ્રિત વ્યવહાર આચરતા હોય છે. તેઓ એવો દાવો કરે છે કે અમે જે માર્ગને અનુસરી રહ્યા છીએ, તે માર્ગનું અનુસરણ કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. પરન્તુ કુશીલ માણસો વાણીશૂરા જ હોય છે-તેઓ કર્મમાં (ક્રિયામાં-આચરણમાં) શૂર હોતા નથી. ॥૧૭૧॥

ટીકાર્થ—ઘણા લોકો ઘરનો ત્યાગ કરીને એટલે કે દીક્ષા અંગીકાર કરીને સાધુ અને ગૃહસ્થોના જેવું-ખન્નેના મિશ્રિત વ્યવહાર જેવું આચરણ કરે છે-તેઓ કેટલીક સાધુની ક્રિયાઓનું પાલન કરે છે અને તેમની કેટલીક ક્રિયાઓ ગૃહસ્થના જેવી જ હોય છે. તેથી તેઓ પૂરા સાધુ પણ નથી અને પૂરા ગૃહસ્થ પણ નથી, પરન્તુ ખન્નેની મધ્યના માર્ગને અપનાવે છે. તેઓ એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે અમે જે કહીએ છીએ અથવા કરીએ છીએ,

એજ મોક્ષનો માર્ગ છે. પરન્તુ કુશીલ પુરુષો વાણીશૂરા જ હોય છે તેઓ ધર્માનુષ્ઠાનમાં શૂરા હોતા નથી.

પાંચ પ્રકારના શિથિલાચારીઓ કહ્યા છે.—(૧) અવસન્ન, (૨) પાર્શ્વસ્થ (૩) સંસક્ત, (૪) યથાછન્દ અને (૫) કુશીલ. તે શિથિલાચારીઓ યોલવામાં જ શૂરા હોય છે, ધાર્મિક અનુષ્ઠાને આચરવાના સામર્થ્યથી તેઓ રહિત હોય છે. તેઓ જે માર્ગને અનુસરતા હોય છે તે માર્ગને પોતાના આચીણું માર્ગને—જ સંયમ અને મોક્ષનો માર્ગ કહે છે. તેઓ માત્ર યોલવામાં જ શૂરા હોય છે, કર્તવ્યમાં શૂરા હોતા નથી. ઋદ્ધિગૌરવ, રસગૌરવ અને સાતાગૌરવની જાળમાં ફસાયેલા તે શિથિલાચારી કુશીલોના અન્તરમાં સદ-નુષ્ઠાન દ્વારા જનિત વીર્ય (સામર્થ્ય)નો સદ્ભાવ જ હોતો નથી. તે દ્રવ્ય-લિંગધારી સાધુઓ નામના જ સાધુ છે, સંયમનું આચરણ ન કરવાને કારણે ખરી રીતે તો તેમને સાધુ કહી શકાય જ નહીં. ॥૧૭॥

શબ્દાર્થ—પરિસાપ—પરિષદિ’ તે કુશીલ પુરુષ સભામાં ‘સુદ્ધં રવતિ-શુદ્ધં રૌતિ’ પોતાને શુદ્ધ કહે છે. ‘અહ-અથ’ પરંતુ ‘રહસ્સમિ-રહસિ’ એકાન્તમાં ‘દુક્કલ્લં કરેહ-દુષ્કલ્લં કરોતિ’ પાપાચરણ કરે છે. ‘તહાવિદા-તથાવિદઃ’ એવાઓને અંગચેષ્ટાને જાણવાવાળો પુરુષ ‘જાણંતિ-જ્ઞાનન્તિ’ જાણી લે છે કે—‘માહલ્લો મહાસદેયંતિ-માયાવી મહાશઠોડયમિતિ’ તે માયાવી અને મહાશઠ છે. ॥૧૮॥

સૂત્રાર્થ—તે શિથિલ ચારીઓ પરિષદમાં (લોકોના સમૂહમાં) એવું કહે છે કે અમે વિશુદ્ધ છીએ, પરન્તુ તેઓ એકાન્તમાં દુષ્કર્મનું સેવન કરતા હોય છે. પરન્તુ અંગચેષ્ટા આદિ દ્વારા અન્યના અન્તરંગને જાણવામાં નિપુણ હોય એવા ચતુર પુરુષો તો એ વાતને ખરાખર જાણી જાય છે કે આ લોકો માયાવી (કપટી) અને મહાશઠ છે. ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—વાણીશૂરા તે કુશીલ સાધુઓ પોતાના ચારિત્રને અને અનુ-ષ્ઠાને વિશુદ્ધ જાહેર કરે છે—તેઓ વિશુદ્ધ હોવાનો દાંલ કરે છે, પરન્તુ તેઓ એકાન્તમાં ‘દુષ્કર્મનું’ સેવન કરે છે. એટલે કે જાહેરમાં

તો તેઓ લોકોને ઉત્કૃષ્ટ આચારોની શિક્ષા આપે છે. પરન્તુ તેઓ પોતે જ એકાન્તમાં અસંયમમય આચરણુ કરે છે. ભલે, તેઓ આ પ્રકારે તેમનાં દુષ્ટત્યોને છુપાવતા હોય, પરન્તુ ચતુર પુરુષોથી તેમના દુષ્ટત્યો અજ્ઞાત રહેતાં નથી. જેઓ માણસને તેની ચેષ્ટાઓ દ્વારા પારખી શકવાને સમર્થ હોય છે. તથા જેઓ સંયતોના આચારોના બાણુકાર હોય છે, તેઓ તેમને સાચા સ્વરૂપમાં ઓળખી બંધ છે. અથવા સર્વજ્ઞ તીર્થકરી તે તેમનાં તે દુષ્ટત્યોને બાણુ જ છે, કારણુ કે અન્યના મનોભાવોને પણ તેઓ બાણુ શકવાને સમર્થ છે. ધ્યુ પશુ છે કે—‘આકારૈરિક્ષિતૈર્ગત્યા’ ઇત્યાદિ—

‘આકારથી, સંકેતથી, ચાલથી, ચેષ્ટાથી, ઓલીથી, તથા મુખના વિકારથી અંતઃકરણુની વાતને પણ બાણુ શકાય છે, બે આકાર, ચેષ્ટા આદિ દ્વારા આ લોકના ચતુર મનુષ્યો અન્યની ચિત્તવૃત્તિને બાણુ લે છે, તો સમસ્ત પદાર્થોને હસ્તામલક (હાથમાં રહેલા આમળાની જેમ) બેઈ શકનારા મહા-પુરૂષો-સર્વજ્ઞ કેવલીઓને માટે તો અન્યના મનોભાવોને બાણુ લેવામાં શી મુશ્કેલી હોઈ શકે? તેઓ તો એ વાતને અવશ્ય બાણુ શકે છે કે આ પુરુષ સહાચારી છે કે માયાચારી (કપટશીલ) છે. ભલે તે માયાચારી પુરૂષ એમ માનતો હોય કે મારાં કુકર્મોને કોઈ બાણુતું નથી, પરન્તુ જ્ઞાની પુરૂષ અથવા સર્વજ્ઞ કેવલી ભગવાનો તો તેમની માયાવિતા અને શઠતાને બાણુતા જ હોય છે ॥૧૮॥

શબ્દાર્થ—‘બાલે-બાલ:’ અજ્ઞાની જીવ ‘સયં દુક્કલં-સ્વયં દુષ્કૃતમ્’ પોતાના દુષ્ટત્ય-પાપને ‘ન વદઈ-ન વદતિ’ પ્રગટ કરતા નથી. ‘આહટ્ઠોવિ-આદિષ્ટઃ અપિ’ બ્યારે બીજો કોઈ તેને તેતું પાપકૃત્ય અતાવવાની પ્રેરણા કરે છે. ત્યારે પક્ત્યઈ-પ્રક્ત્યતે’ તે પોતાના વખણુ જ કરવા લાગી બંધ છે. ‘વેયાણુવીઈ મા કાસી-વેદાનુવીચિ મા કાર્ષી’ તું મૈથુનની ઇચ્છા ન કર એ પ્રમાણુ આચાર્ય આદિ દ્વારા ‘મુજ્જો ચોઈજંતો-મૂયો નોઘમાનઃ’ વારંવાર કહેવામાં આવેથી ‘સે-સઃ’

તે કુશીલ શિષ્ય 'ગિહ્યાઈ-ગહાયતિ' ગ્લાન બની બય છે. અર્થાત્ દુઃખી બની બય છે. ॥૧૯॥

સૂત્રાર્થ—અજ્ઞાની જીવો જાતે જ પોતાના પાપને પ્રકટ કરતા નથી, બીજા લોકો તેમને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરે તો પણ તેઓ પોતાના દોષોનો સ્વીકાર જ કરતા નથી, પરન્તુ પોતાની પ્રશંસા જ કર્યા કરે છે. આચાર્ય દ્વારા મૈથુન સેવન ન કરવાનો ઉપદેશ આપવામાં આવે અને સ્ત્રીના સંપર્કનો પરિત્યાગ કરવાની પ્રેરણા ફરી ફરીને આપવામાં આવે, ત્યારે તેઓ ગ્લાનિ (વિપાદ) અનુભવે છે. ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—અજ્ઞાની જીવો પોતાનાં દુષ્ટત્યોને પોતાની જાતે પ્રકટ કરતાં જ નથી, પરન્તુ જ્યારે તેઓને કોઈ દુષ્ટત્યો પ્રકટ કરવાને માટે સમજાવે છે, ત્યારે પણ તેઓ તેના સ્વીકાર જ કરતા નથી, બિલટાં ખરી ખોટી વાતો કહીને પોતાના દુષ્ટત્યો (પાપો)ને છુપાવવાનો જ પ્રયત્ન કરે છે. જ્યારે શુરૂ દ્વારા તેને મૈથુન સેવન ન કરવાનું કહેવામાં આવે છે, ત્યારે તે વારે વારે ગ્લાનિનો અનુભવ કરે છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે દ્રવ્યલિંગી (માત્ર સાધુનો વેષ ધારણ કરનાર પણ સાધુના આચારોનું પાલન ન કરનાર) સાધુ જાતે પોતાના પાપને પ્રકટ કરતો નથી. જો કોઈ તેના દુષ્ટત્ય વિષે પ્રશ્ન પૂછે છે, તો તે આત્મપ્રત્યાઘા જ કરે છે. જ્યારે આચાર્ય આદિ દ્વારા તેને બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવાની પ્રેરણા આપવામાં આવે છે, ત્યારે તે ઉદાસ થઈ બય છે, તેને એવી શિખામણ પણ ગમતી નથી. ॥૧૯॥

શબ્દાર્થ—'इत्थीपोसेसु-स्त्रीपोषेषु' સ્ત્રીઓના પાલન કરવામાં 'ओसि-या वि-उषिता अपि' વ્યવસ્થિત હોવા છતાં પણ 'पुरिसा-पुरुषाः' જે પુરૂષ 'इत्थि-वेयखेऽन्ना-स्त्रीवेदखेदज्ञाः' સ્ત્રીઓ દ્વારા થવાવાળા વેદને બાણવાવાળા હોવા છતાં પણ 'पन्नासमन्नितावेगे-प्रज्ञासमन्विता अप्येके'-કોઈ કોઈ તો બુદ્ધિયુક્ત હોવા છતાં પણ-'नारीणं वसं उक्कसंति-नारीणां वशमुपकषन्ति' સ્ત્રીઓને અધીન થઈ બય છે. ॥૨૦॥

સૂત્રાર્થ—જે પુરૂષો સ્ત્રીનું પાલન-પોષણ કરી ચુક્યા છે, અને તે કારણે જેઓ સ્ત્રીવેદના ખેતને બાણી ચુક્યા છે એટલે કે ભોગોને ભોગરી ચુકવાને કારણે જેઓ સ્ત્રીસંપર્કજન્ય દુઃખોને અનુભવ કરી ચુક્યા છે, અને જેઓ પ્રજાથી સંપન્ન છે, એવા પુરૂષોમાંથી પણ કોઈ કોઈ પુરૂષો સ્ત્રીઓને અધીન થઈ જાય છે. ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—જેઓ સ્ત્રીનું પોષણ કરવાને માટે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ કરી ચુક્યા છે, જેઓ સ્ત્રીસંપર્કના કટુ ફળો ભોગવી ચુક્યા છે, જેઓ સ્ત્રીઓના વેદમાં નિપુણ છે—સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થવાથી કેવાં કેવાં દુઃખો અનુભવવા પડે છે તેનો જેમણે અનુભવ કરી લીધો છે, તથા જેઓ ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિથી યુક્ત હોય છે, એવાં કોઈ કોઈ પુરૂષો પણ મોહાન્ધ થઈને સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થતા હોય છે. આ રીતે સ્ત્રીના મોહમાં ફસાયેલા તે પુરૂષો તેના ગુલામ બની જઈને તેની એકેએક આજ્ઞાનું પાલન કરે છે. તેઓ સારાં નરસાંને વિવેક ગુમાવી ખેસે છે સ્ત્રીના સંપર્કને કારણે તેની બુદ્ધિ જ નષ્ટ થઈ જાય છે.

વિષનું ભક્ષણ કરનાર માણસ તો મૃત્યુ પ્રાપ્ત કરે છે, પરંતુ સ્ત્રીમાં આસક્ત થનાર માણસ તેના દર્શનમાત્રથી જ મૂઠ બની જાય છે કહ્યું છે કે—
‘બુદ્ધિન્નેશો’ ઈત્યાદિ—

વિષનું ભક્ષણ કરવાથી અને ધનની પ્રાપ્તિ થવાથી માણસની મતિ ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે, એટલે કે માણસ વિવેકબુદ્ધિ ગુમાવી ખેસે છે, પરંતુ સ્ત્રીની સાથે અનુરાગયુક્ત વાર્તાલાપ કરવા માત્રથી જ તે તેને અધીન થઈ જાય છે.

વળી એવું કહ્યું છે કે—‘પતા હસન્તિ’ ઈત્યાદિ—

સ્ત્રીઓ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાને માટે કદી હસે છે અને કદી રડે છે. તે અન્યને પોતાના પ્રત્યે વિશ્વાસ રાખવાને પ્રેરે છે, પણ પોતે કોઈનો વિશ્વાસ

રાખતી નથી. તેથી કુળવાન અને શીલવાન પુરૂષોએ તેને શ્મશાનઘટિકા સમાન ગણીને તેને ત્યાગ કરવો જોઈએ. (શ્મશાનમાં પડેલા માટીના જળ-પાત્રને જેમ ત્યાગ કરવામાં આવે છે, તેમ સ્ત્રીઓનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ) સ્ત્રીઓનો સ્વભાવ કેવો હોય છે, તે લૌકિક શાસ્ત્રોમાંથી જાણી લેવું જોઈએ. સ્ત્રીચરિતને સમજવું ઘણું જ મુશ્કેલ હોય છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘હ્યન્યદ્ વાન્યન્યત્’ ઇત્યાદિ

સ્ત્રીઓનું સઘળું નિરાળું જ હોય છે. તેમનાં મનમાં કંઈક હોય છે, અને તેમની વાણીમાં બીજું જ હોય છે, અને તેમની ક્રિયામાં વળી ત્રીજું જ કંઈ હોય છે. એટલે કે તેમનાં મનના વિચારો, વાણી અને કાર્યમાં એકરૂપતા હોતી નથી. તેમની આગળ કંઈક હોય છે, તે પાછળ બીજું કંઈક જ હોય છે. તે અમુક વસ્તુને કે માણસને પોતાનો ગણાવે છે પણ મનમાં તે અન્યને જ પોતાનો ગણતી હોય છે. તે કારણે સ્ત્રીચરિતનો તાગ મેળવવો ઘણું જ દુર્ગમ ગણાય છે.’ ॥૨૦॥

સ્ત્રીસંપર્કનું કેવું ફળ લોગવવું પડે છે, તે તે શાસ્ત્રોમાંથી જ જાણી શકાય છે, પરંતુ લોકમાં પણ તેનું ફલ અતિ દુઃખજનક જ હોય છે, તે વાતનું હવે સૂત્રકાર નિરૂપણ કરે છે.—‘અભિ હત્ય’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અભિ હત્યપાદછેદાણ-અપિ હસ્તપાદછેદાય’ આ જગતમાં સ્ત્રીની સાથેના સંબંધ તે હાથ અને પગને કપાવી નાખવા માટે હોય છે. ‘અદુવા-અથવા’ અગર ‘વદ્ધમંસલકકંતે-વદ્ધમાંસોત્કર્તનમ્’ આમડા અને માંસને કાતરવા લાયક દંડને યોગ્ય બને છે. ‘અભિ તેયસામિતાવણાણિ-અપિ તેજસામિતાપનાનિ’ અથવા અગ્નિથી બાળવાને યોગ્ય બને છે. ‘અ-અ’ અને ‘અ-અ’ અને ‘અ-અ’ અને ‘અ-અ’ તેના અંગનું છેદન કરીને તેના ઉપર મીઠું લલસાવવારૂપ દંડને યોગ્ય બને છે. ॥૨૧॥

સૂત્રાર્થ—આ લોકમાં સ્ત્રીસંગમ કરનાર લોકોના હાથ, પગ આદિ અંગો કાપી નાખવામાં આવે છે અથવા આમડી અને માંસ કાપવામાં આવે છે. પરસ્ત્રી

સાથે કામલોગ સેવનારને ક્યારેક જીવતા બાળી નાખે છે, અથવા તેમની ચામડી કાપીને તેના પર મીઠું છાંટવામાં આવે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—પરસ્ત્રીની સાથે સંલોગ કરનાર પુરુષના હાથ, પગ આદિ અંગો છેદી નાખવાની સજા લોકો દ્વારા કરાય છે. એવા પુરુષની ચામડી ઉતારી નાખવામાં આવે છે અને તેના શરીરને છેદીને માંસને બહાર કાઢવામાં આવે છે. રાજ્યના અમલદારો તેને જીવતા બાળી દેવાની સજા પણ કરે છે, અથવા તેની ચામડી ઉતારાડીને તેના ઉપર લવણ ભભરાવીને તેને ખૂબ જ પીડા પહોંચાડવામાં આવે છે.

આ લોકમાં એવું તો અનેકવાર જોવામાં આવે છે કે પરસ્ત્રીનો ઉપલોગ કરનાર પુરુષને લોકો જ કડક શિક્ષા કરતા હોય છે. તે સ્ત્રીનાં સગાસંબંધીઓ તે કામાંધ પુરુષને પકડીને સારી રીતે મારપીટ કરે છે ઉશ્કેરાટને કારણે તેના હાથ, પગ કાપી નાખે છે અથવા તેની ચામડી ઉતારી નાખીને શરીર પર મીઠું ભભરાવે છે. રાજપુરુષો પણ તે કામાંધ પુરુષને કડકમાં કડક સજા કરે છે. કોઈ કોઈવાર તો તે પરસ્ત્રીગામીને જીવતા બાળી દે છે. આ બધા દંડ આલોકના છે. પરલોકમાં પણ તેને દુઃખ જ લોગવવું પડે છે. નરકગતિ પામીને તેને કેવી કેવી યાતનાઓ વેઠવી પડે છે, તે બાબત તો શાસ્ત્રોમાંથી જાણી લેવી જોઈએ. તેથી આત્મહિતની અભિલાષા રાખનાર પુરુષે સ્ત્રીના સંપર્કને તો સર્વથા પરિત્યાગ જ કરવો જોઈએ ॥૨૧॥

શબ્દાર્થ—‘પાવસંતત્તા-પાપસંતપ્તાઃ’ પાપી પુરુષ ‘इति-इति’ આ જગતમાં ‘कण्णनासच्छेदं-कर्णनासिकाच्छेदं’ કાન અને નાકનું છેદન તથા ‘कंठच्छेदणं तित्तिक्खंति-कण्ठच्छेदणं तित्तिक्खन्ते’ કંઠ કહેતા ગળાનું છેદન સહન કરી લે છે. ‘न य विंति-न च व्रुवते’ પરંતુ તેઓ એવું નથી કહેતા કે ‘न पुणो काहिति-न पुनः करिष्याम इति’ હવેથી હું ફરી પાપ નહીં કરું. ॥૨૨॥

સૂત્રાર્થ—મૈથુનસેવન કરનારા પાપી લોકો આ લોકમાં કાન, નાક અને

ગળાનું છેદન સહન કરી લે છે, પરન્તુ ‘ફરી એવાં પાપકર્મો હું નહીં કરું,’ એવું કહેતા નથી. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—પાપી લોકો (કામાગ્નિથી તપ્ત કામાન્ધ પુરુષો) આ લોકમાં ગમે તેવાં કષ્ટો સહન કરી લે છે—તેમના કાન, નાક આદિ છેદવામાં આવે અથવા તેમનું ગળું કાપી નાખવામાં આવે, તો પણ સહન કરી લે છે, પરન્તુ ‘હું હવે કદી પણ આવું પાપકર્મ નહીં કરું,’ એવું વચન ઉચ્ચારતા નથી

આ લોક અને પરલોક સંબંધી યાતનાઓને અનુભવ કરવા છતાં પણ કામાન્ધ માણસો અબ્રહ્મના સેવનરૂપ દુષ્કૃત્યથી નિવૃત્ત થતા નથી. પાપી પુરુષો કાન, નાક આદિ અંગોના છેદનથી સહવી પડતી વેદનાઓ સહન કરવાનું પસન્દ કરે છે, પણ પાપકર્મોથી નિવૃત્ત થવાનું પસન્દ કરતા નથી. આ વાત કેવી આશ્ચર્યજનક છે! મહામોહનું કેવું સામ્રાજ્ય વ્યાપેલું છે! ॥૨૨॥

શબ્દાર્થ—‘एवं-एवम्’ આ રીતે ‘सुतं-श्रुतम्’ સાંભળ્યું છે. અર્થાત્ સ્ત્રિઓનો સંપર્ક મહાદોષાવહ છે, તેમ મેં સાંભળ્યું છે. તથા ‘एगोसि-एकेषां’ કોઈ કોઈનું ‘सुयकखायं-स्वाख्यातम्’ સમ્યક્ કથન છે. કે ‘ता-ताः’ સ્ત્રીઓ ‘एवं वदित्ता वि-एवमुक्त्वा वि’ હવે પછી આમ કરીશ નહીં એવું કહે છે. ‘अदुवा-अथवा’ તો ‘कर्मणा अवकरेति-कर्मणा अपकुर्वन्ति’ એ કથનથી જુદી જ રીતનું આચરણ કરે છે. ॥૨૩॥

સૂત્રાર્થ—અમે એવું સાંભળ્યું છે કે સ્ત્રીઓનો સંપર્ક મહાન દોષના કારણ રૂપ બને છે. કોઈ કોઈ સ્ત્રીઓ એવું કહે છે કે ‘હવેથી હું એવું દુષ્કૃત્ય નહીં કરું,’ પરન્તુ એવું વચન આપ્યા બાદ પણ તેઓ વિપરીત આચરણ જ કરતી રહે છે. ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રિઓનો સંપર્ક આ લોક અને પરલોકમાં દુઃખજનક થઈ પડે છે, એવું અને શાસ્ત્રોમાંથી ગુરુ આદિ મહાપુરુષોને મુખે શ્રવણ કર્યું છે. કોઈ કોઈ લોકો પણ એવું જ કહે છે, અને કામશાસ્ત્રમાં પણ એવું જ કહ્યું છે કે સ્ત્રિઓ સ્વભાવે ચંચળ, દુઃખદાયિની અને કપટકારિણી હોય છે. ‘હવેથી ફરી કદી પણ દુષ્કૃત્ય નહીં કરું.’ એવું વચન આપીને તુરત જ વચન ભંગ કરતાં તે સંકોચ અનુભવતી નથી—ફરીથી એજ દુષ્કૃત્ય આચરવા લાગી જાય છે. અથવા એની દુરાચારી સ્ત્રી પતિ દ્વારા જે શિક્ષા કરવામાં આવે તે સ્વીકારી લઈને, પતિનો દ્રોહ કરવાનું ચાલુ જ રાખે છે.

જેવી રીતે દર્પણની અંદર દેખાતાં મુખના પ્રતિબિંબને પકડી શકાતું નથી, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીના હૃદયને (મનોભાવોને) જાણી શકાતા નથી. સ્ત્રિઓના મનોભાવો ગિરિમાર્ગના સમાન વિષમ હોય છે. તેનું ચિત્ત કમલપત્ર પર રહેલા જળબિન્દુના સમાન ચંચળ હોય છે. તે કદી એક જ વસ્તુમાં સ્થિર રહેતું નથી. અધિક શું કહું !

સ્ત્રી વિષલતા સમાન દોષયુક્ત હોય છે. કામશાસ્ત્રમાં પણ સ્ત્રિઓ વિષે એવું કહ્યું છે કે—‘દુર્ગાહ્યં હૃદયં યથૈવ વદનં યદર્પણાન્તર્ગતં’ ઇત્યાદિ—

‘જેવી રીતે દર્પણમાં પ્રતિબિંબિત મુખ દુર્ગાહ્ય હોય છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રિઓનું હૃદય પણ દુર્ગાહ્ય હોય છે, તેમના મનોભાવો પર્વતીય માર્ગના સમાન વિષમ હોય છે, તેથી તે ભાવોને સમજવાનું દુષ્કર બની જાય છે. તેનું ચિત્ત કમલપત્ર પર સ્થિત જલના સમાન તરલ (ચંચળ) હોય છે, તેથી તે એક જ સ્થાન પર સ્થિર રહેતું નથી. તેથી જ નારીઓનો સમાગમ સાંયમી પુરુષોને માટે દોષોથી યુક્ત વિષલતા સમાન સમજવો. ॥૨૩॥

શબ્દાર્થ—‘મણેન-મનસા’ સ્ત્રિઓ મનથી ‘અન્ન-અન્યત્’ ખીજૂં જ ‘ચિત્તેતિ-ચિન્તયન્તિ’ વિચારે છે. ‘વાયા-વચસા વચનથી ‘અન્ન-અન્યત્’ ખીજૂં જ કહે

છે 'કમ્પુણા અન્નં-કર્મણા અન્યત્' તથા કર્મથી ણીશુ' જ કરે છે. 'તમ્હા-તસ્માત્' તે કારણે 'બહુમાયાઓ इत्थિઓ નચા-બહુમાયા સ્ત્રિયઃ જ્ઞાત્વા' સ્ત્રિયોને અલિંગ માયાની સમજીને 'મિફલુ-મિલ્લુઃ' મુનિએ 'ળ સહહ-ન શ્રદ્ધીત' તેઓમાં વિશ્વાસ ન કરે. ૧.૨૪.૧

સૂત્રાર્થ--સ્ત્રી મનમાં કોઈ એક પ્રકારનો વિચાર કરતી હોય છે, વચન દ્વારા જુહું જ બોલતી હોય છે એને કાયા દ્વારા વળી અન્ય જ કોઈ કાર્ય કરતી હોય છે! આ પ્રકારે સ્ત્રીઓ માયાચારિણી હોવાથી મુનિએ તેમનો વિશ્વાસ રાખવો ભ્રેષ્ઠએ નહીં ૧૧૨૪.૧

ટીકાર્થ--સ્ત્રી તેના પાતાલ જેવા અંભીર મનમાં કંઈ જુહું જ (વાણીથી વિપરીત) વિચારતી હોય છે, માત્ર સાંભળવામાં મધુર લાગે પણ જેનો વિપાક લયંકર હોય એવું જુહું જ (વિચારોથી વિપરીત) તે બોલતી હોય છે, અને વાણી અને વિચારોથી જુહું પડે એવું કંઈક કરતી હોય છે. આ રીતે તેના વિચારો, વાણી અને કાર્યોમાં એકરૂપતા હોતી નથી. તે મનમાં જેવું વિચારે છે તેવું કહેવાને બદલે જુહું જ કંઈક કહે છે. વળી તે મનમાં જેવું વિચારે છે અથવા વાણીથી જેવું કહે છે, તેના કરતાં જુહા જ પ્રકારનું આચરણ કરે છે.

આ પ્રકારનું સ્ત્રીઓનું વર્તન હોય છે. તે કારણે સ્ત્રિયોને માયાચારિણી કહી છે. તેથી મુનિએ સ્ત્રિઓને માયાચારિણી સમજીને તેમના પર બિલકુલ શ્રદ્ધા રાખવી ભ્રેષ્ઠએ નહીં. ૧.૨૪.૧

શબ્દાર્થ--'જુવહ-યુવતિઃ' યુવાવસ્થાવાળી કોઈ સ્ત્રી 'વિચિત્તાલંકારવલ્લ-ગાણિ પરિહિત્તા-વિચિત્તાલંકારવલ્લાણિ પરિધાય' ચિત્ર વિચિત્ર અલંકાર અને વસ્ત્રો પહેરીને શ્રમણની પાસે આવીને 'સમણં વૂયા-શ્રમણં વૂયાત્' સાધુને કહે કે-'મયંતારો-હે મયત્રાતઃ' હે ભયથી રક્ષણ કરનાર સાધો! 'અહં વિરતા-

અહ વિરતા' હું હવે ગૃહ બંધનથી વિરક્ત થઈને 'રુક્ષં-રુક્ષમ્' સંયમનું 'ચરિસ્સં-આચરિષ્યે' આચરણ કરીશ. 'જે-અસ્મભ્યમ્' મને આપ 'ધર્મમાચક્ષ્વ-ધર્મમાચક્ષ્વ' ધર્મનો ઉપદેશ કરો. ૧૨૫।

સૂત્રાર્થ—કદાચ કોઈ નવયૌવના સ્ત્રી વિવિધ વસ્ત્ર અલંકારો ધારણ કરીને સાધુની પાસે આવીને એવી વિનંતી કરે કે 'હે સંસારભયથી રક્ષણ કરનારા મુનિ! હું સંસારથી વિરક્ત થઈ ગઈ છું. હું સંયમની આરાધના કરીશ. આપ મને ધર્મોપદેશ કરો' તો પણ સાધુએ તેનાં વચનોમાં શ્રદ્ધા મૂકવી જોઈએ નહીં.

ટીકાર્થ—કોઈ નવયૌવના સ્ત્રી વિવિધ આભૂષણો તથા સુંદર વસ્ત્રો વડે બનીઠનીને સાધુની સમીપે આવે અને કપટપૂર્વક આ પ્રકારનાં વચનો બોલે કે 'મને આ સંસાર પર વૈરાગ્ય આવી ગયો છે. મારો પતિ મારી સાથે પ્રતિકૂળ આચરણ કરે છે. તેથી આ સંસારના મોહમાયાનો ત્યાગ કરીને સંયમ ગ્રહણ કરવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે, હે સંસારભયથી રક્ષણ કરનારા મુનિ! મને આચરિ ધર્મનો ઉપદેશ દો. આ સંસાર ભયાનક છે, તેમાંથી મને બચાવો,' આ પ્રકારના વચનો બલે તે બોલતી હોય, પરંતુ તે વચનોને તેથી માયાબળરૂપે સમજીને સાધુએ તેનો વિશ્વાસ કરવો જોઈએ નહીં. આ પ્રકારનાં વચનો તે માત્ર કહેવાનાં જ હોય છે—તેમાં વાસ્તવિકતા હોતી નથી. ૧૨૫।

શબ્દાર્થ—'અદુ-અથવા' ઉપયુક્ત કથન પછી 'સાવિયાપવાણં-શ્રાવિકા પ્રવાદેન' શ્રાવિકા હોવાના બહાનાથી સ્ત્રી સાધુની સમીપમાં આવે છે. 'સમ જાણં-શ્રમણાનાં' શ્રમણોને 'અહમંસિ સાહમ્મિણી-અહમસિ સાધર્મિણી' હું સાધર્મિણી છું. એવું કહીને પણ તે સાધુની પાસે આવે છે. 'જહા ઉક્કજ્જોહ ચથા ઉપજ્જોત્તિઃ' જેમ અગ્નિની પાસે 'જતુકુંભે-જતુકુંભઃ' લાખનો ઘડો પીગળ

બય છે. એ જ પ્રમાણે 'વિદુ-વિદ્વાન્' વિદ્વાન્ પુરૂષ 'સંવાસે-સંવાસે' સ્ત્રિયાના સંપર્કમાં 'વિસીણ્જા-વિષીદેત' શીતલવિહારી થઈ બય છે. અર્થાત્ જેમ અગ્નિના સંપર્કથી લાખ ઓગળી બય છે. એજ પ્રમાણે સ્ત્રી સંપર્કથી સાધુ પણ બ્રૂટ થઈ બય છે. ॥ ૨૬ ॥

સૂત્રાર્થ—અથવા કોઈ સ્ત્રી શ્રાવિકા હોવાનું બહાનું કાઢીને સાધુની પાસે આવે છે. તે સાધુને કહે છે કે 'હું આપની સાધર્મિણી છું.' આ તો તેની કપટબળ જ હોય છે. જેવી રીતે અગ્નિની પાસે પડેલો લાખનો ઘડો ઓગળી બય છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીના સંપર્કથી સાધુ શિથિલાચારી બની બય છે અને આલોક અને પરલોકમાં દુઃખોનો અનુભવ કરે છે. ॥ ૨૬ ॥

ટીકાર્થ—અથવા—'હું શ્રાવિકા છું' એવું બહાનું કાઢીને કોઈ સ્ત્રી કપટ-પૂર્વક સાધુની પાસે આવે છે. તે સાધુની સાધર્મિણી (સમાન ધર્મવાળી) બનીને કપટથી સાધુને બ્રૂટ કરે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે સ્ત્રિઓનો સંપર્ક સાધુને માટે ઘોર અનર્થનું કારણ બને છે. સ્ત્રીના સંપર્કને લીધે સાધુના તપ, સંયમ આદિ એકાએક નષ્ટ જ થઈ બય છે. કહ્યું પણ છે કે—'તજ્ઞાનં' ઇત્યાદિ 'જ્ઞાન, વિજ્ઞાન, તપ, સંયમ આદિ વસ્તુઓ કે જે તેણે (સાધુએ) અત્યંત શ્રમ અને દીર્ઘકાલીન સાધના દ્વારા પ્રાપ્ત કરેલ હોય છે, તે બધું સ્ત્રીના સંસર્ગમાં આવતાં જ એકદમ નષ્ટ થઈ બય છે.'

સ્ત્રીના સમાગમમાં આવવાથી સાધુનું કેવી રીતે પતન થાય છે. સ્ત્રીસમાગમ સાધુને માટે અનર્થનું કારણ કેવી રીતે બને છે તે સૂત્રકાર દષ્ટાન્તદ્વારા સમજાવે છે—જેવી રીતે અગ્નિની સમીપમાં મૂકેલો લાખનો ઘડો પીગળીને નષ્ટ થઈ બય છે, એજ પ્રમાણે શાસ્ત્રજ્ઞ મુનિ પણ સ્ત્રીના સંપર્કને લીધે શિથિલાચારી થઈ બય છે. કહ્યું પણ છે કે—'તપાજ્ઞારસમા' ઇત્યાદિ

‘સ્ત્રી પ્રબલિત અંગારા સમાન છે અને પુરુષ ધીના ઘડા સમાન છે. તેથી બુદ્ધિમાન પુરુષે ધી અને અગ્નિને એક જ જગ્યાએ એકઠાં થવા દેવા ભેદએ નહીં’ ॥૨૬॥

સ્ત્રીની સમીપતાને કારણે ઉદ્ભવતા દોષોને પ્રકટ કરીને હવે સૂત્રકાર તેના દુઃખદ પરિણામો પ્રકટ કરે છે- જતુકુંભે’ ઈત્યાદિ—

શબ્દાર્થ— ‘જોહવગૂઠે જતુકુંભે-જ્યોત્તિરુપગૂઠો જતુકુંભઃ’ જેમ અગ્નિથી સ્પર્શાયેલ લાખનો ઘડો ‘આસુમિત્તત્તે ણાસમુવયાહ-આશ્વમિત્તત્તો નાશમુપયાતિ’ જલ્દિથી તપીને નાશ પામે છે ‘एवं-एवम्’ એજ રીતે ‘इत्थियाहि-स्त्रीभिः’ સ્ત્રીઓના ‘સંવાસેણ-સંવાસેન’ સહવાસથી ‘અગારા-અનગારાઃ’ અનગાર-સાધુ ‘णासमुवयन्ति-नाशमुपयान्ति’ નાશ પામે છે. અર્થાત્ ચારિત્રથી પતિત થઈ જાય છે. ॥ ૨૭ ॥

સૂત્રાર્થ—અગ્નિનો સ્પર્શ પામતો લાખનો ઘડો તપીને થોડી જ વારમાં વિનષ્ટ થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓના સહવાસથી સાધુઓનો પણ વિનાશ જ થઈ જાય છે-તેઓ ચારિત્રબ્રષ્ટ થઈ જાય છે. ॥૨૭॥

ટીકાર્થ—લાખના ઘડાને અગ્નિનો સ્પર્શ થાય એવી રીતે રાખવામાં આવે, તો તે એકદમ તપી જઈને-પીગળી જઈને વિનષ્ટ થઈ જાય છે. એજ પ્રમાણે જે અણુગાર સ્ત્રીઓનો સંપર્ક રાખે છે, અથવા તેમનો સહવાસ કરે છે, તે પણ વિનષ્ટ જ થઈ જાય છે. એટલે કે તે અણુગાર કઠણ એવા સંયમનો ત્યાગ કરીને શિથિલાચારી બની જાય છે, અથવા સંયમના માર્ગેથી સર્વથા બ્રષ્ટ થઈ જાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે જેવી રીતે અગ્નિનો સ્પર્શ લાખના ઘડાના

વિનાશનું કારણ બને, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીસંપર્ક સાધુના વિનાશનું કારણ બને છે. તેથી આત્મહિત ચાહતા સાધુએ સ્ત્રીના સંપર્કનો સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઈએ. ॥૨૭॥

શબ્દાર્થ—‘વગે-વકે’ કોઈ પણ સાધુ ‘વ વગં-વાવકમ્’ પાપજનક ‘કમ્-કર્મ’ કર્મ ‘કુવ્વંતિ-કુર્વન્તિ’ કરે છે. ‘પુટ્ટા-પુટ્ટાઃ’ ણીજાએ દ્વારા પૂછવામાં આવે ત્યારે ‘एवमाहिंसु-एवमाहुः’ એવું કહે છે. ‘अहं-अहम्’ હું ‘पाव न करे-मिति-पापं न करोमीति’ પાપ કર્મ કરતો નથી. ‘एसा-एषा’ આ સ્ત્રી ‘मम-मम’ મારા ‘अंकेसाइणीति-अंकेशाधिनीति’ બાલ્યાવસ્થાથી જ મારા ખોળામાં સુવે છે. અર્થાત્ મારી દીકરી જેવી છે. ॥૨૮॥

સૂત્રાર્થ—કોઈ કોઈ સાધુ પાપકર્મનું સેવન કરે છે અને જ્યારે કોઈ તેના ચારિત્ર વિષે સંદેહ કરે ત્યારે તે એવો જવાબ આપે છે કે ‘હું’ પાપકર્મનું સેવન કરતો નથી. આ સ્ત્રી તો બાલ્યાવસ્થામાં મારી અંકેશાયિની (ખોળામાં શયન કરનારી) હતી. ॥૨૮॥

ટીકાર્થ—કોઈ સાધુ કે જે સંસારમાં આસક્ત હોય છે અને આલોક અને પરલોક સંબંધી કર્મભયથી જે રહિત છે, તેના દ્વારા પાપકર્મનું સેવન કરવામાં આવે છે, પરંતુ જ્યારે તેના ગુરુ આદિ તે વિષે તેને પૂછે છે ત્યારે તે એવો જવાબ આપે છે કે—‘હું’ પાપકર્મ આચરતો નથી, હું’ ઊંચા કુળમાં જન્મ્યો છું. મારાથી એવું પાપકર્મ કેવી રીતે કરી શકાય? તમે જે સ્ત્રી સાથેના મારા સંબંધના વિષયમાં સંદેહ સેવો છો, તે સ્ત્રી તો અંકેશાયિની છે. એટલે કે બાલ્યાવસ્થામાં તે મારા ખોળામાં ખેલી હતી અને શયન કરતી હતી. તે તો મારી પુત્રી સમાન છે. તે કારણે તે મારી સાથે એવો વ્યવહાર રાખે છે. મેં સંસારની અસારતાને જાણી લીધી છે. મારાં પ્રાણોનો નાશ થાય તો પણ હું એવું હુબ્ધૃત્ય ન કરું’ આ પ્રકારનાં અસત્ય વચનોનો તે પ્રયોગ કરે છે. ॥ ૨૮ ॥

શબ્દાર્થ-‘બ્રાહ્મસ-બ્રાહ્મસ્ય’ અજ્ઞાની પુરૂષની ત્રીય-દ્વિતીયમ’ બીજી ‘મંદચ-
માન્દ્યમ્’ મૂર્ખતાએ છે કે ‘જં ચ કલં મુજ્જો અવજાણઈ-યચ્ચ કૃતં મૂયઃ અપજાનીતે’
તે કરેલા પાપકર્મને નથી ક્યું’ તેમ કહે છે તેથી ‘સે-સઃ’ તે પુરૂષ દુગુણ-
પાવં કરેઈ-દ્વિગુણં પાપં કરોતિ’ એક તો પાપ કરવું અને તેને છુપાવવા
જીકું બોલવું એ રીતે બમણું પાપ કરે છે ‘પૂજણકામો-પૂજાકામઃ’
તે જગતમાં પોતાની પૂજા આડે છે અને ‘વિદ્વન્નેસી-વિષળૈષી’ અસંયમની
ઈચ્છા કરે છે. ॥૨૬॥

સૂત્રાર્થ--પાપકૃત્યનું સેવન કરીને આ પ્રમાણે અસત્યનો આશ્રય લેવો
તે અજ્ઞાની જીવની બીજી મૂર્ખતા છે. મૈથુનસેવન રૂપ એક પાપ તો તેણે
ક્યું જ છે, હવે તે પાપનો ઇન્કાર કરીને તે મૃષાવાદ રૂપ બીજા પાપનું
પણ સેવન કરે છે આ પ્રકારે તે બમણું પાપ કરે છે આ પ્રકારે સંયમની
વિરાધના કરવા છતાં પણ લોકોમાં પોતાની પૂજા-સત્કાર-થાય એવી અભિલાષા
તે રાખતો હોય છે. ॥૨૬॥

ટીકાર્થ-રાગદ્વેષથી કતુષિત અંતઃકરણવાળા, મન્દમતિ તે સાધુની આ બીજી
મૂઠતા છે, આ બીજી મૂઠતા કઈ છે, તે સૂત્રકાર સમજાવે છે-પહેલી મૂઠતા તો એ
છે કે તેણે પાપકર્મ ક્યું. ગુરુ આદિએ તેને પૂછ્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે ‘હું
પાપકર્મ કરતો નથી’ આ પ્રકારે અસત્ય વચનનો જે આધાર લીધો, તે તેની
બીજી મૂઠતા ગણી શકાય તે બમણું પાપ કરે છે-મૈથુનસેવન જન્ય પાપ
અને મૃષાવાદજન્ય પાપ તે એવું ઇચ્છે છે કે લોકમાં મારી પૂજાપ્રતિષ્ઠા થાય,
પરંતુ તેના આ પ્રકારના વર્તન દ્વારા તે સંયમની વિરાધના કરતો હોય છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે તેણે પાપકર્મનું સેવન ક્યું. આ તેનો
પહેલો દોષ ‘પોતે પાપકર્મ કરતો નથી,’ આ પ્રકારના અસત્ય કથનને કારણે
તે મૃષાવાદના દોષને પણ પાત્ર થયો પાપકર્મનું આચરણ અને અસત્ય બાષણ,
આ બંને દોષો કરવાને કારણે તે બમણા પાપને પાત્ર થયો. એવો સાધુ એવું

ચાહતો હોય છે કે લોકમાં મારી પ્રતિષ્ઠા વધે-લોકો મારો સત્કાર-કરે-લોકો મને સંયમી માનીને મારી પૂજાપ્રતિષ્ઠા કરે, પરન્તુ તેનું આચરણુ તે સંયમથી પ્રતિકૂળ જ હોય છે. ॥૨૯॥

વળી સૂત્રકર કહે છે કે-‘સંલોકગિજ્જં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સંલોકગિજ્જં-સંલોકનીયમ્’ જોવામાં સુંદર ‘આયગયં-આત્મ-ગતમ્’ આત્મજ્ઞાની ‘અળગારં-અનગારમ્’ સાધુને ‘નિમત્તણે-નિમંત્રણેન’ નિમંત્રણુ આપીને ‘આહંસુ-આહુઃ’ સ્ત્રી કહે છે કે-‘તાહ-હે ત્રાચિન્’ ભવસાગરથી રક્ષા કરવાવાળા હે સાધો ! ‘વત્થં ચ-વસ્ત્રં ચ’ વસ્ત્ર ‘પાયં વા-પાત્રં વા’ અથવા પાત્ર ‘અન્નં-‘અન્નમ્’ આહાર વગેરે ‘પાનગં-પાનકમ્’ અને પાન અર્થાત્ અચિત્ત જલ ‘પહિગાહે-પ્રતિગૃહાણ’ મારી પાસેથી આ વસ્તુઓનો આપ સ્વીકાર કરો ॥૩૦॥

સૂત્રાર્થ—કેઈ કેઈ સ્ત્રિઓ સુંદર, આત્મજ્ઞાની સાધુને એવી વિનંતી

કરે છે કે ‘હે સંસારકાન્તારમાંથી રક્ષા કરનારા મુનિ ! આપ મારી પાસેથી વસ્ત્રના દાનનો સ્વીકાર કરો. મારા હાથથી અપાતા અન્ન દાનનો તથા પેય સામગ્રીનો સ્વીકાર કરો, હે મુનિ ! મારા હાથથી પ્રદત્ત થતી આ બધી વસ્તુઓનો આપ સ્વીકાર કરો’ ॥૩૦॥

ટીકાર્થ—જેઓ અત્યન્ત સુંદર હોય છે, સાધુના આચારનું પાલન કરનારા હોય છે અને આત્મજ્ઞાની હોય છે, એવા અણુગારોને સ્ત્રિઓ પોતાને ઘેર પધારવાનું નિમંત્રણુ આપીને એવું કહે છે કે ‘હે સંસારસાગરને પાર કરાવનારા મહાપુરુષ ! આપ મારે ઘેર પધારીને મારા હાથથી વસ્ત્ર, પાત્ર, આહાર, પાણી આદિનો સ્વીકાર કરો. તે સઘળા પદાર્થો હું આપને પ્રદાન કરીશ. તો આપ મારે ઘેર પધારીને તેનો સ્વીકાર કરો. ॥૩૦॥

આ પ્રકારનાં પ્રલોભનો અતાવવામાં આવે, ત્યારે સાધુએ શું કરવું જોઈએ તે સૂત્રકાર બતાવે છે—‘નીવાર૦’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘एवं-एवम्’ ઉક્ત રીતના પ્રલોભનોને સાધુ ‘नीवारं बुद्धेज्जा-नीवारम् बुध्येत’ જંગલી પ્રાણિયોને વશ કરવામાં ચોખાના દાણાની માફક સમજે ‘अगारं-अगारम्’ ઘેર ‘आगंतुं-आगन्तुम्’ આવવાની ‘णो इच्छे-नो इच्छेत्’ ઇચ્છા ન કરે ‘विषयप्राप्तेहिं-विषयप्राप्तौ:’ વિષયરૂપી પાશથી બંધાયેલો મંદે-મન્દ:’ અજ્ઞાની પુરૂષ ‘मोहमावज्जइ-मोहमापचते’ મોહ પામે છે. ‘त्तिवेमि-इति ब्रवीमि’ એમ હું કહું છું. ॥૩૧॥

સૂત્રાર્થ—આ પ્રકારનાં પ્રલોભનોને સાધુએ નીવાર (પશુઓને જાળમાં ફસાવવા માટે વેરેલા તન્દુલ) સમાન સમજવાં જોઈએ. તેણે તે સ્ત્રીના ઘેર જવાની ઇચ્છા પણ ન કરવી જોઈએ. તેણે એ વાતને બરાબર સમજી લેવી જોઈએ કે વિષયના બંધનમાં બંધાયેલો પુરુષ ફરી તેમાં જકડાઈ જાય છે કે તેને તોડવાને તે અસમર્થ બની જાય છે. એટલે કે તેનું ચિત્ત વ્યાકૂળ થઈ જાય છે, ‘त्ति वेमि’ એવું હું કહું છું.

ટીકાર્થ—આ પ્રકારે વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ પ્રદાન કરવા રૂપ પ્રલોભનોથી સાધુએ લલચાવું જોઈએ નહીં. પરન્તુ તેમને નીવારસમાન સમજવાં પશુઓને જાળમાં ફસાવવા માટે તન્દુલ આદિના જે દાણા નાખવામાં આવે છે તેને નીવાર કહે છે. આ પ્રલોભનોથી લલચાઈને સાધુએ તે સ્ત્રીના ઘેર જવાનો વિચાર પણ કરવો જોઈએ નહીં. જો આ પ્રલોભનોમાં લલચાઈને તે તેને ઘેર જાય છે, તો તેની મોહજાળમાં એવો તો ફસાઈ જાય છે કે તેમાંથી છુટકારો મેળવવાને અસમર્થ બની જાય છે. પાશના જેવાં વિષયોનાં પ્રલોભનોમાં સપડાયેલો અજ્ઞાની સાધુ રાગના બંધનને તોડવાને અસમર્થ થઈ જાય છે. તેના ચિત્તમાં વ્યાકૂળતા ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તેથી જ સૂત્રકાર એવો ઉપદેશ આપે છે કે આત્મહિતની અભિલાષા રાખનાર સાધુએ સ્ત્રીઓ દ્વારા આ પ્રકારના જે પ્રલોભનો થાય, તે પ્રલોભનોથી લલચાઈને તે સ્ત્રીના તે આમંત્રણનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ નહીં.

‘તિ’ આ પદ ઉદ્દેશકની સમાપ્તિનું સૂચક છે. ‘વેમિ’ આ પ્રકારનું જે કથન મેં કર્યું છે, તે મારી કલ્પનાશક્તિથી ઉપજાવી કાઢેલી વાત નથી, પણ ખુદ તીર્થંકરોએ આ પ્રકારની પ્રરૂપણા કરેલી છે. તીર્થંકર મહાવીર સ્વામીએ મારી સમક્ષ જે પ્રરૂપણા કરી હતી, તેનું આ અનુકથન જ છે. તેા મારા આ કથન પર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખીને સંયમની આરાધનામાં જ મનને સ્થિર રાખવું જોઈએ. આ કથન જગબૂસ્વામીને સુધર્મા સ્વામીએ કહેલ છે. ॥૩૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત ‘સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર’ની સમયાર્થભોધિની વ્યાખ્યાના ચોથા અધ્યયનને પહેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૪-૧॥

સ્ખલિત સાધુ કે કર્મબન્ધ કા નિરૂપણ

ચોથા અધ્યયનનેા ખીજો ઉદ્દેશક

ચોથા અધ્યયનનેા પહેલો ઉદ્દેશક પૂરો થયો. હવે ખીજા ઉદ્દેશકની શરૂઆત થાય છે. પહેલા ઉદ્દેશકમાં એવું પ્રતિષ્ઠાદન કરવામાં આવ્યું છે કે સ્ત્રિઓનેા સંપર્ક કરવાથી ચારિત્રનું પતન થાય છે. હવે આ ખીજા ઉદ્દેશકમાં એ વાત પ્રકટ કરવામાં આવશે કે સ્ત્રીમાં આસક્ત થઈને ચારિત્ર ભ્રષ્ટ થનાર સાધુની કેવી હાલત થાય છે. આ ભવમાં તેણે કેવાં કેવાં દુઃખો ભોગવવા પડે છે તે વાત આ ઉદ્દેશકમાં સૂત્રકારે સ્પષ્ટ રૂપે પ્રકટ કરી છે. ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ થવાને કારણે તે કર્મબન્ધ પણ કરે છે પહેલા ઉદ્દેશક સાથે આ પ્રકારનેા સંબંધ ધરાવતા ખીજા ઉદ્દેશકનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે--

‘ઓષ સયા જ’ ઇત્યાદિ--

શબ્દાર્થ—‘ઓષ-ઓજઃ’ એકલો અર્થાત્ સાધુ રાગદ્રેષ રહિત સાધુ ‘સયા-સદા’ હૃદયેશાં ‘જ રજ્જેજ્જા-ન રજ્યેત’ કૌર્ધપણ વખતે લોગોમાં ચિત્તને ન ભેડે. ‘મોગ-કામી-મોગકામી’ જે લોગોમાં મન પ્રેરાય તે ‘પુણો વિરજેજ્જા-પુનર્વિરજ્યેત’ જ્ઞાન દ્વારા તેનો ત્યાગ કરે ‘મોગે સમણાણં સુણેહ-મોગાન્ શ્રમણાનાં શ્રુણુત’ લોગ-લોગવવામાં સાધુને જે હાનિ થાય છે તે સાંભળો. ‘જહ-યથા’ જેમ ‘પગે-પકે’ કૌર્ધ ‘મિક્ષુણો-મિક્ષવઃ’ સાધુ ‘મુંજંતિ-મુજ્જન્તિ’ લોગ લોગવે છે. ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ—હે શિષ્યે! રાગદ્રેષથી રહિત સાધુ લોગોમાં સદા અનુરક્ત રહેતો નથી. કદાચ લોગની કામનાનો ઉદય થઈ જાય, તો પણ તેણે તેનાથી તુરત જ વિરક્ત થઈ જવું જોઈએ. કૌર્ધ.કૌર્ધ શ્રમણ (શિથિલાચારી સાધુઓ) લોગો લોગવે છે. તેઓ કેવી રીતે લોગો લોગવે છે—લોગોમાં આસક્ત થઈને કેવાં દુઃખો વેઠે છે, તે હવે સાંભળો, ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—સાધુએ તો સદા રાગદ્રેષથી રહિત રહેવું જોઈએ. તેણે ત્રિઓમાં અનુરક્ત થવું જોઈએ નહીં—ચિત્તને કામલોગોમાં અનુરક્ત કરવું જોઈએ નહીં. જેઓ સ્ત્રી આદિમાં આસક્ત થાય છે, તેમને પરલોકમાં ભયંકર દુઃખો લોગવવા પડે છે. કદાચ મોહનો ઉદ્વેગ થતાથી લોગોની અભિલાષા જાગૃત થઈ જાય, તો લોગોને કારણે ઉત્પન્ન થનારાં ઐહિક અને પારલૌકિક દુઃખોને વિચાર કરીને, તેણે તરત જ તેમનાથી વિરક્ત થઈ જવું જોઈએ. તેણે જ્ઞાનના અંકુશ વડે ચિત્તને લોગોમાંથી નિવૃત્ત કરી લેવું જોઈએ. જે કે લોગો સૌને માટે દુઃખજનક જ છે, છતાં પણ કૌર્ધ કૌર્ધ શિથિલાચારી સાધુઓ લોગોમાં અનુરક્ત જ રહે છે. તેઓ કેવી રીતે લોગો લોગવે છે—તે લોગો પ્રત્યેની આસક્તિને કારણે તેમની કેવી દશા થાય છે, તેનું વર્ણન હવે સાંભળો. અન્યત્ર પણ કૂતરાને લઈને એવું કહ્યું છે કે—‘દુર્બળ, કાણો, લાંગરો, ખૂચો (કાનરહિત), કપાઈ ગયેલી પૂંછડીવાળો, ભૂખથી દુઃખી, જેના ગળામાં હાડીનો કાંઠલો વીંટળાયેલો છે, જેના શરીર પરના જખમોમાંથી રક્ત અને

પરુ નીકળી રહ્યું છે, અને જેના ધાવમાં ક્રીડાઓ ખદખદી રહ્યા છે એવો ખૂટો કૂતરો! પણ કામાસક્ત થઈને કૂતરીની પાછળ પાછળ ફર્યા કરે છે. આ કામવાસના મરેલાને પણ મારવામાં કેઈ કચાશ રાખતી નથી.’ ॥૧ ॥

જેમનું મન ભોગોમાં આસક્ત હોય છે, તેમને ઠેવી ઠેવી વિટંબવાઓ સહન કરવી પડે છે, તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—‘અહ તં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ ભોગભોગોના પછી ‘મેદમાવન્ને-મેદમાવન્નમ્’ ચારિત્રથી બ્રહ્મ ‘મુચ્છિચ્યં-મૂર્ચ્છિમ્’ સ્ત્રીમાં આસક્ત ‘કામમતિવદ્-કામમતિવર્ત્તમ્’ વિષય ભોગોની ઇચ્છાવાળા ‘તં તુ-તં તુ’ એ ‘મિક્ષુ-મિક્ષુમ્’ સાધુને તે સ્ત્રી ‘પલ્લિમિદિયા-પરિમિદ્ય’ પોતાને વશ થયેલ જાણીને ‘તો પચ્છા’ તતઃ-પચ્ચાત્’ તે પછી ‘વાદુદ્વદ્-વાદાવુદ્વૃત્ય’ પોતાના પગને ‘મુદ્ધિ-મૂર્ધ્નિ’ તેના મસ્તક પર ‘પહ્ણંતિ-પ્રધ્નન્તિ’ પ્રહાર કરે છે. ॥૨ ॥

સૂત્રાર્થ—ત્યાર બાદ-ચારિત્રથી બ્રહ્મ થયેલા, સ્ત્રીઓમાં ગૃહ (આસક્ત), અને કામભોગોની અભિલાષાવાળા તે બિહુને તે સ્ત્રી પોતાને વશ થઈ ગયેલો જાણીને, પગ ઊંચો કરીને તેના મસ્તક પર લાત પણ લગાવે છે. ॥૨ ॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રીમાં આસક્ત થયા બાદ, ચારિત્રથી બ્રહ્મ થયેલા, સ્ત્રીલોલુપ અને કામવાસનાથી યુક્ત એવા તે સંયમબ્રહ્મ સાધુને પૂરે પૂરો પોતાને અધીન થયેલો જાણીને-એટલે કે તે હવે પોતાના કહ્યા અનુસાર જ કરશે એવું સમજીને-તે સ્ત્રી તે સાધુના મસ્તક પર લાતોના પ્રહાર કરે છે, અને તે સાધુ વિષયાસક્ત થવાને લીધે એટલો પતિત થઈ ગયો હોય છે કે કુપિત થયેલી તે સ્ત્રીને માર પણ સહન કરી લે છે. મોટા મોટા પ્રાણી પણ સ્ત્રીની સમીપમાં કાયર બની જાય છે. કહ્યું પણ છે—‘વ્યામિન્ન કેસર’ ઇત્યાદિ—

‘વિખરાયેત્રી કેશવાળીને કારણે ભરાવહાર મસ્તકવાળો, સિંહ, જેના ગંડ-સ્થળમાંથી મદ ઝરી રહ્યો છે એવો મહોન્મત્ત ગજરાજ અને બુદ્ધિમાન અને સંશ્રામશૂર નર પણ સ્ત્રીની પાસે કાયર (નરમ થેંસ જેવો) બની જાય છે.’

આ પ્રકારે જેનું ચિત્ત કામાસક્ત હોય છે, એવા પુરુષોને સ્ત્રીઓની લાતોના પ્રહારો પણ સહન કરવાનો પ્રસંગ આવે છે. તેથી સાધુએ સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થવું જોઈએ નહીં. ॥૨ ॥

શબ્દાર્થ—‘જરૂ-ચદિ’ જે ‘કેસિયા-કૈશિકયા’ કેશવાળી ‘હૃત્થી-શ્ચિયા’ સ્ત્રી એવી ‘મણ-મયા’ મારી સાથે ‘મિકલૂ-મિશ્નો’ હે સાધો ! ‘જો વિહરે-નો વિહરે’ ન રહી શકતા હોય તો ‘હં-અહમ્’ હું આજ સ્થળે ‘કેસાળ વિ લુચિ-સ્સં-કેશાનપિ લુચિવ્યામિ’ હું કેશોનો પણ લેવાય કરીશ. ‘મણ-મયા’ મારા વિના ‘અન્નત્થ-અન્યત્ર’ કોઈ બીજા સ્થાન પર ‘ન ચરિજ્ઞાસિ-ન ચરેઃ’ બાબો નહિ । ૩।

સૂત્રાર્થ—હે ભિક્ષો ! સુંદર કેશવાળી મારી સાથે તમે વિચરો. જે તમે મારી સાથે વિચરણ નહીં કરો, તો હું મારા સુંદર વાળોને મારે હાથે જ ખેંચી કાઢીશ. માટે મારો ત્યાગ કરીને બીજા વિચરવાનો ખ્યાલ જ છોડી દેજો ॥ ૩ ॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રીઓ તેમના સુંદર વાળને કારણે વધારે સુંદર લાગતી હોય છે. તેથી સાધુમાં આસક્ત થયેલી કોઈ સંકેશી (કેશયુક્ત) સ્ત્રી સાધુને એવી ધમકી પણ આપે છે કે—‘હે મુને ! જે તમે કેશવાળી એવી મારી સાથે નહીં રહો, તો હું અત્યારે ને અત્યારે જ મારા કેશોને મારા હાથ વડે જ, તમારી સમક્ષ જ ખેંચી કાઢીશ. જે કેશવાળી હોવાને કારણે મારી સાથે રહેવામાં આપને સંકેચ થતો હોય, તો હું અત્યારે જ તે સંકેચના કારણભૂત કેશોનો ત્યાગ કરવાને તૈયાર છું. તમે મને છોડીને એક ક્ષણને માટે પણ બીજા ન જશો. એવી મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે. હું પણ આપના આદેશોનું બરાબર પાલન કરીશ.’

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે કેશોથી રહિત એવા આપને જે મારા કેશ, અલંકાર આદિ ગમતાં ન હોય, તો હું પણ તમારી જેમ કેશલુચ્ચન કરીશ, પરંતુ આપ મને છોડીને અન્યત્ર રહેવાનો વિચાર પણ ન કરશો. । ૩।

આ પ્રકારે ઉપર ઉપરથી મનોજ્ઞ લાગતાં કૂટ વચનોની જાળ બિછાવીને તે સ્ત્રી સાધુને પોતાને વશ કરી લે છે. ત્યાર બાદ સંયમથી બ્રહ્મ થયેલા સાધુની કેવી દશા થાય છે, તેનું હવે સૂત્રકાર કથન કરે છે—‘અહળં’ ઇત્યાદિ.

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ તે પછી ‘સે ઉવલઙ્ઘો હોઙ્-સઃ ઉવલઙ્ઘો ભવતિ’ આ સાધુ મારે વશ થઈ ગયો છે તેમ સમજીને ‘તો-તતઃ’ પછી તે સાધુને ‘તહામૂર્હિ તથામૂર્તૈઃ’ દાસની માફક તે પોતાના કાર્યમાં પ્રેરે છે ‘અલાઁચ્છેદં-અલા-બુચ્છેદમ્’ તુંબડાનો સમારવા માટે ‘વેહેહિ-પ્રેક્ષસ્વ’ છરી લાવો તથા ‘વગ્ગુફલાઈ-વલ્ગુફલાનિ’ સારાફળો ‘આહરાહિત્તિ-આહર ઇતિ’ લઈ આવો. આવા કાર્યો બતાવે છે ॥ ૪ ॥

સૂત્રાર્થ—આ પ્રકારે સાધુ જ્યારે તે સ્ત્રીને અધીન થઈ જાય છે, ત્યારે તે સ્ત્રી તેને વિવિધ પ્રકારની આજ્ઞાઓ આપે છે. તે સાધુ તેનો, દાસ હોય તેમ તેને જુદા જુદા આદેશો આપવામાં આવે છે. જેમ કે ‘તૂંબડીને કાપવાની છૂરી તો શોધી લાવો. જરા બજારમાં જઈને નાણિયેર આકરૂટ વિગેરે ફળ લઈ આવો’ ઇત્યાદિ-૧૪.

ટીકાર્થ—જ્યારે તે સ્ત્રીને એવી ખાતરી થઈ જાય છે કે આ સાધુ હવે બરાબર મારે અધીન થઈ ગયો છે, ત્યારે તે તેની પાસે વિવિધ આદેશોનું પાલન કરાવવા લાગી જાય છે. તે સાધુને પોતાના દાસ જેવો ગણીને તે તેને આજ્ઞાઓ કર્યા કરે છે અને સાધુ પોતે દાસ હોય તેમ તેની આજ્ઞાનું પાલન કરે છે. તે કેવી કેવી આજ્ઞાઓ કરે છે તે હવે પ્રકટ કરવામાં આવે છે—‘છરી ગોતી લાવો કે જેની મદદથી તૂંબડીને કાપીને તેમાંથી પાત્ર આદિનાં મુખનું નિર્માણ કરી શકાય. ‘નારિચલ લઈ આવો’ સૂત્રમાં જે ‘વગ્ગુફલાઈ’ શબ્દ વપરાયો છે, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે પણ થઈ શકે છે—‘ધર્મોપદેશ, વ્યાકરણ આદિના આપ જાણકાર છો. તો તેના ફળસ્વરૂપ વસ્ત્ર, દ્રવ્ય, આદિ લઈ આવો—આપના જ્ઞાનનો ઉપયોગ ધન કમાવામાં કરો’ આ કથનનો સ્વાર્થ એ છે કે જે સ્ત્રી પહેલા સાધુને વિનંતી અને ઠાલાવાલાં કરતી

હતી, એજ સ્ત્રી હવે તેને પોતાને અધીન થઈ ગયેલા સમજીને તેને દાસની જેમ આદેશો અપાતી થઈ જાય છે ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થ—‘સાગવાગાદ-શાકવાકાય’ શાક બનાવવા માટે ‘દારુણિ-દારુણિ’ લાકડા લાવો ‘રાઓ-રાત્રૌ’ રાત્રે ‘વજ્જોશ્રો વા ભવિસ્સદ્-પ્રયોતો વા ભવિવ્યત્તિ’ પ્રકાશ કરવા માટે તેલ વિગેરે લાવો ‘મે પાયાણિ રયાતેહિ-મે પાત્રાણિ રંજય’ મારા પાત્રોને અથવા પગને રંગી ઘો ‘તા-તાવત્’ પહેલાં વહિ-વહિ’ અહિયાં આવો ‘મે પિટ્ટઓ મદ્દે-મે વૃષ્ઠં મર્દય’ મારી પીઠ મસળી ઘો. ॥૫॥

સૂત્રાર્થ—‘શાક આદિ રાંધવાને માટે લાકડાં લઈ આવો, રાત્રે દીવો કરવા માટે તેલનો પ્રબંધ કરો, મારાં પાત્રોને રંગી દો, મારા હાથ પગ લાલ રંગથી રંગી દો, બીજા કામો છોડીને મારી પાસે આવો. કચારની રસોઈ તૈયાર કરવા બેઠી છું, તેથી મારું શરીર અકડાઈ ગયું છે, તો જરા માલીશ તો કરી દો! કામ કરી કરીને મારી કમર દુઃખવા આવી છે, તો જરા બેઠાં બેઠાં કમર તો દબાવો.’

ટીકાર્થ—તે સ્ત્રી પોતાને અધીન થયેલા તે સંયમબ્રજ્ઞ સાધુને આ પ્રકારની આજ્ઞા કરમાવે છે—‘ઘરમાં બળતણ ખૂટી ગયું છે, તો શાક, દાળ આદિ બનાવવાને માટે બળતણ લઈ આવો—જંગલમાં જઈને લાકડાં કાપી લાવો. તેલ તો થઈ રહ્યું છે. રાત્રે દીવો કેવી રીતે પેટાવશું? જરા બબરમાં જઈને તેલ તો લઈ આવો! મારાં પાત્રોને રંગી દો. લાલ રંગથી મારા હાથ પગ તો રંગી દો! બધાં કામ છોડીને મારી પાસે આવો. આજ તો કામ કરી કરીને મારી પીઠમાં દુખાવો ઉપડ્યો છે. તો જરા પીઠ પર તેલનું માલીશ તો કરી દો! નવરા શું બેસી રહ્યા છે, અહીં આવો અને મારા હાથ પગ અને માથું દબાવો’ આ પ્રકારની સ્ત્રીની આજ્ઞાઓનું તેને પાલન કરવું પડે છે. ॥૫॥

શબ્દાર્થ—‘વત્યાણિ મે પલિલેદ્દેહિ-વસ્ત્રાણિ મે પ્રત્યુવેક્ષસ્વ’ હે સાધા ! મારા વસ્ત્રોની દેખલાણ કરે. અને મારા માટે નવા વસ્ત્રો લાવો. ‘અન્નં પાનં ચ આહરાહિત્તિ—અન્નં પાનં ચાહર’ મારે માટે અનાજ પાણીની સવડ કરો. ‘ગંધં ચ રજોહરણં ચ-ગન્ધં ચ રજોહરણં ચ’ મારે માટે કપૂર વિગેરે સુગન્ધિત પદાર્થ અને રનોહરણુ (સાવરણી) લાવો. ‘મે કાસવગં ચ-મે કાશ્યપકં ચ’ મારા કેશ ઉતારવા માટે હલમને ‘સમણુજાણાહિ-સમનુજાનોહિ’ આવવાની આજ્ઞા આપો. ૧૬

સૂત્રાર્થ—મારાં વસ્ત્રોની સંભાળ લો, મારે માટે નવાં કપડાં લઈ આવો. મારે માટે ખાદ્ય અને પેય સામગ્રીઓ લઈ આવો, કપૂર આદિ સુગંધી દ્રવ્યો લાવો, ઘરની રજ વાળવા માટે રનોહરણુ (સાવરણી) લઈ આવો મારા કેશ કાપવા માટે નાઈને યોલાવી લાવો ઇત્યાદિ આદેશો તે કરે છે. ॥ ૬ ॥

ટીકાર્થ—તે સ્ત્રી તે સંયમબ્રૂટ સાધુને આ પ્રકારના આદેશો આપે છે—‘મારા કપડાંને ખરાખર આટકીને તથા સંકેલીને પેટીમાં મૂકી દો. જીવો, મારાં કપડાં ક્ષાટી ગયા છે, આજે જ ખજારમાં જઈને મારે માટે નવાં કપડાં ખરીદી લાવો. મારે માટે ખાવા પીવાની સામગ્રી લઈ આવો—ખાદ્ય પદાર્થો તથા મદિરા આદિ પેય પદાર્થો લઈ આવો. કે જેથી મદિરાપાન કરીને મતવાલી ખનીને હું તમારી સાથે કામલોગોતુ’ સેવન કરીને તમારા મનનું રંજન કરી શકું. સુગંધિયુક્ત તેલ અને અત્તર લઈ આવો કે જેને લીધે ઘર સુગન્ધથી મહેકી ઊઠે. ઘરને વાળી ઝુડીને સાફ કરવા માટે સાવરણી લઈ આવો. વાળ કાપવા માટે ઘાંચળને યોલાવી લાવો’ ઇત્યાદિ. ॥ ૬ ॥

“અદુ અંજરિણિ” ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અદુ-અથ’ અને ‘અંજરિણિ-અંજનિકાં’ અંજનપાત્ર ‘અલંકારં-અલંકારમ્’ આભૂષણુ ‘કુક્કુચયં-સુંસુણકં’ વીણા ‘મે પ્રયચ્છાહિ-મે પ્રયચ્છ’ મને લાવી આપો તેમજ ‘લોદ્ધં લોદ્ધકુસુમં ચ-લોદ્ધં ચ લોદ્ધકુસુમં ચ’ લોદ્ધ અને લોદ્ધના ફૂલો પણ લાવી આપો ‘વેણુપલાસિયં ચ-વેણુપલાશિકાં ચ’ એક વાંસળી અને ‘ગુલ્હિયં-ગુલ્હિકામ્’ ઓસડની ગોળી પણ લાવી આપો ॥૭॥

સૂત્રાર્થ—સ્ત્રી એવી પણ આજ્ઞા કરે છે કે મારે માટે સુરમાદાની, આભૂષણુ અને વીણા લઈ આવો. વેશભૂષાને માટે લોદ્ધ અને લોદ્ધનાં પુષ્પો લઈ આવો, મારે માટે વાંસળી લાવી દો. મારે માટે એવી ઔષધિની ગોળીઓ લાવી દો કે જેના સેવનથી મારું નવયૌવન કાયમ માટે ટકી રહે. ॥૭॥

ટીકાર્થ—સ્રી આદેશ કરે છે કે ‘નારી આંખમાં આંજવા માટે કાજળની ડબ્બી અને સુરમાની શીશી લાવી દો. મારે માટે કાનનાં બુટિયો, હાર, ખંગડીઓ આદિ આભૂષણો લાવી દો. મારે માટે ઘુઘુરીઓવાળી વીણા લઈ આવો હું આંખમાં કાજળ આંજીને તથા આભૂષણો અને સુંદર વસ્ત્રો ધારણ કરીને વીણા વગાડીને તમારા દિલને વીણાના મધુર સૂરો વડે ડોલાવવા માગું છું’ પગ રંગવા માટે અળતો લઈ આવો. મારાં કેશોની સળવટ માટે લોઢાનાં કૂચો લઈ આવો. મને એક વાંસળી લાવી દો, તે વાંસળીના વાદન દ્વારા હું તમારા મનને બહેલાવવા માગું છું. મને સિદ્ધશુટિકા લાવી દો. તેનું સેવન કરીને હું મારું યૌવન સદા ટકાવી રાખવા માગું છું’ ॥૭૧॥

“કુટું તગરં ચ” ઇત્યાદિ--

શબ્દાર્થ—“રસિરેણં સમ્મં સંવિટ્કું-રશીરેણ સમ્યક્ સંવિષ્ટમ્” ખસની સાથે સારી રીતે વાટેલા ‘કુટું તગરં ચ અગુરું-કુષ્ટં તગરં ચ અગુરું’ કુષ્ટ-કમળની ગન્ધથી યુક્ત સુગંધદ્રવ્ય તગર અને અગર મને લાવી આપો. ‘મુહમિલિજાપ-મુસ્લામજ્જાય’ મુખમાં લગાડવા માટે ‘તેલ્લં-તૈલમ્’ સુગંધવાળું તેલ અને ‘સન્નિધાનાપ-સન્નિધાનાય’ વસ્ત્રો વગેરે રાખવા માટે ‘વેણુફલાઈ-વેણુફલાનિ’ વાંસની બનેલી એક પેટી મને લાવી આપો. ॥૮૧॥

સૂત્રાર્થ--તે કહે છે કે-કશીર (ખસ) નાં મૂળની સાથે લસોટેલાં કુષ્ટ, તગર અને અગર મને લાવી દો. મુખ પર લગાવવાને માટે મને સુગંધિ-દાર તેલ લાવી દો. મારાં કપડાં રાખવાને માટે એક પેટી પણ લેતા આવજો. ૮૧

ટીકાર્થ--સ્રી તેને કહે છે કે--‘હે પ્રાણનાથ! આજ તો મારે માટે ખસનાં મૂળની સાથે વાટેલાં કુષ્ટ, તગર અને અગર લેતા આવજો. ‘કુષ્ટ’ આ પદનો અર્થ અહીં ‘કમળની ગન્ધથી યુક્ત સુગંધદ્રવ્ય’ સમજવો. ‘તગર’ એક સુગંધિત દ્રવ્ય છે અને ‘અગર’ એટલે અગરુ નામનું ધૂપદ્રવ્ય. આ બધા સુગંધિત દ્રવ્યોનું શરીરે માલીશ કરવાથી શરીર સુગંધિત રહે છે. વળી મુખ પર માલીશ કરવા માટે સુગંધિદાર તેલ બનાવી દો. મારાં કપડાં મૂકવા માટે વાંસની બનાવેલી સુંદર પેટી લઈ આવો કે જેથી મારાં કપડાં સુરક્ષિત રહે.’

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે શય્યાની શોભાને માટે સ્રી તગર આદિની અપેક્ષા રાખે છે, મુખના સૌંદર્યની વૃદ્ધિ માટે તે તેલ આદિની અપેક્ષા રાખે છે અને કપડાં આદિની રક્ષા માટે પેટીની અપેક્ષા રાખે છે. ૮૧

શબ્દાર્થ—‘નંદીચુળગાઝં પાહરાહિ-નન્દીચૂર્ણં પ્રાહર’ હોઠ રંગવા માટે નંદી-ચૂર્ણ લાવી આપો. ‘છત્તોપાળહં ચ જાણાહિ-છત્તોપાનહૌ ચ જાનીહિ’ છત્રી અને બેડા લાવી આપો. ‘સૂવચ્છેજ્જાપ-સૂવચ્છેદાય’ શાકબાજી સમારવા માટે ‘સત્યં ચ-શસ્ત્રં ચ’ શસ્ત્ર અર્થાત્ છરી લાવી આપો. ‘આણીલં-આનીલં ચ’ નીલા રંગનું ‘વત્થં-વલ્લ’ વસ્ત્ર ‘રયાવેહિ-રજ્જય’ મને લાવી આપો ॥૯॥

સૂત્રાર્થ— સ્ત્રી તે સાધુને કહે છે કે ‘મારા હોઠ રંગવા માટે નન્દીચૂર્ણ લાવી દો, દાંત સાફ કરવા માટે દન્તમંજન લઈ આવો. છત્રી, ચંપલ આદિ લઈ આવો. શાક સમારવા માટે છરી લઈ આવો. મારાં વસ્ત્રોને નીલા રંગ વડે રંગી દો.’ આ પ્રકારની આજ્ઞાઓ તે કરતી જ રહે છે ॥ ૯ ॥

પોતાને અધીન બનેલો તે સાધુ બાજુ પોતાનો દાસ હોય તેમ તે સ્ત્રી તેને નિત્ય નવા નવા આદેશો આપે છે—‘હે પ્રાણુનાથ! અનેક દ્રવ્યોના મિશ્ર-ણથી બનાવેલું નન્દીચૂર્ણ (હોઠ લાલ કરવાનો પાઉડર) લઈ આવો કે જેનાથી રંગેલાં મારા હોઠ સુંદર દેખાય. દાંત સફેદ કરવા માટે એવું દન્તમંજન લઈ આવો કે દાંત ઘસવાથી દાંત સફેદ થઈ બંધ ગમે ત્યાંથી આ બંને વસ્તુ મને લાવી આપો, છત્રી વિના તાપ અને વરસાદ વખતે બહાર ફેવી રીતે જવાય? માટે આજે જ એક છત્રી લઈ આવો. મારા પગરખાં (સપાટ, ચંપલ, મોજડી આદિ) ફાટી ગયાં છે, તો આજે જ નવાં પગરખાં લાવી આપો. શાક સમારવા માટે આપણે ત્યાં છરી પણ નથી, તો બબ્બર-માંથી સારી છરી લઈ આવો. મારાં કપડાંને રંગ ઝાંખો પડી ગયો છે, તો મને આજે જ કપડાં પર લાલ, લીલો, પીળો આદિ રંગ ચડાવી દો.’

શબ્દાર્થ—‘સાગપાગાપ સુફણિ-શાકપાકાય સુફણિ’ હે પ્રિય! શાક બનાવવા માટે તપેલી લાવી આપો ‘આમલગાઝં દગાહરણં-આમલકનિ, ઉદ્કાહરણં ચ’

આંબળાં અને જલ રાખવા માટે પાત્ર લાવી આપો. તથા 'તિલકકરણીમંજન-સલાગં-તિલકકરણીમંજનશલાકાં' તિલક કરવા માટે તિલકસળી અને આંજણુ લગાવવા માટે અંજનસળી લાવી આપો તથા 'વિંસુ મે વિહૂણયં વિજાણેહિ-પ્રીષ્મે મે વિધૂનકં વિજાનીહિ' શ્રીખંડાળમાં હવા ખાવા માટે પંખો મને લાવી આપો ॥૧૦॥

સૂત્રાર્થ—શાક આદિ ખનાવવા માટે તપેલી લાવી દો. ઘરમાં આંબળાં થઈ રહ્યા છે, તો અત્યારે જ બજારમાં જઈને આંબળાં લઈ આવો. પાણી ભરવા માટે જળપાત્ર લાવી દો. ચાંદેલો કરવાની તથા આંજણુ આંજવાની સળી લાવી દો. શ્રીખંડ ઋતુ શરૂ થઈ છે, તેથી બકારો ઘણો જ થાય છે, માટે હવા ખાવા માટે પંખો લાવી દો. ॥૧૦॥

સૂત્રાર્થ—શાક, દાળ, ભાત આદિ રાંધવાને માટે તપેલીઓ લાવી દો. (સૂત્રમાં 'સુફળિ' પદ શાક આદિ પકાવવાના સાધન માટે વપરાયું છે, તેથી તેનો અર્થ તપેલી થાય છે.) વાસણો મંજવા માટે સ્નાન આદિ શરીરસંસ્કાર માટે તથા ભોજનમાં વાપરવા માટે આંબળાં પણ લાવી દો. પાણી ભરવા માટે ઘડા, માટલી, ડોલ આદિ વાસણો લાવી દો. આ કથન દ્વારા ઘી, તેલ આદિ પદાર્થો ભરવા માટે પાત્રો લાવી આપવાની વાત પણ સૂચિત થાય છે. ચાંદેલો કરવા માટે સોના અથવા ચાંદીની સળી લાવી દો. આંજણુ માટે અંજનશલાકા પણ લાવી દો. હમણાં બકારો ખૂબ થાય છે, તો હવા ખાવા માટે એકાદ પંખો પણ લાવી દો. આ પ્રકારના દરેક જાતનાં સુખસાધનો લાવી આપવાનું કુરમાન તે છોડ્યા જ કરે છે, અને સંયમબ્રહ્મ તે સાધુને યુક્તામની જેમ તેની તે આજ્ઞાઓનું પાલન કરવું પડે છે. ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ—સંઢાસગં ચ-સંદંશકં ચ' નાકની અંદર રહેલા વાળ કાઢવા માટે ચીપિથો લાવી આપો. 'ફણિહં ચ-ફણિહં ચ' તથા વાળ ઓળવા માટે

કાંસકી લાવી આપો. 'સોહલીવાસગં ચ-શિલાપાશકં ચ' વેણી ખાંધવા માટે ઊનની ખનાવેલી જાળી 'આણાહિ-આનય' લાવી આપો. 'આદંસગં ચ પયચ્છાહિ-આદર્શકં ચ પ્રયચ્છ' મુખ જોવા માટે દર્પણ લાવી આપો. 'દંતપક્ષ્માલણં પવેસાહિ-દન્તપ્રક્ષાલનકં પ્રવેશય' દાંત સાફ કરવા માટે દંતમંજન લાવી આપો. ૧૧૧।

સૂત્રાર્થ—સ્ત્રીની આજ્ઞાઓનું સૂત્રકાર આગળ વર્ણુન કરે છે—નાકના ખાલ ખેંચી કાઢવા માટે મને ચીપિયો લાવી દો. કેશ ઓળવા માટે દાંતિયો લાવી દો. મારી વેણી ખાંધવા માટે ઊનનો દોરો લાવી દો. મોઢું જોવા માટે દર્પણ લાવી દો અને દાંત સાફ કરવા માટે દાતણ અથવા દન્તમંજન લાવી દો. એમ આજ્ઞા કરે છે.

ટીકાર્થ—નાકમાં ઉગેલા ખાલ ખેંચી કાઢવાના ઉપકરણને ચીપિયો કહે છે. તે સ્ત્રી પોતાને માટે ચીપિયો લાવી આપવાની તેને આજ્ઞા કરે છે. વળી કેશ ઓળવા માટે (દાંતિયો) પણ મંગાવે છે, દર્પણું મંગાવે છે, વેણી ખાંધવા માટે ઊનની શુંથણીવાળી જાળી મંગાવે છે. વળી પોતાના દાંતની સફાઈ માટે દાતણ અને દન્તમંજન પણ લાવી આપવાનું કહે છે. ॥ ૧૧ ॥

શબ્દાર્થ—પૂયફલ્લં તંબોલયં-પૂગીફલ્લં તાંતૂલં' સોપારી અને પાન 'સુઈ સુત્તગં ચ જાણાહિ-સૂચીસૂત્રં ચ જ્ઞાનીહિ' તથા સોઈ અને દોરો લાવી આપો. 'મોયમે-હાય-મોકમેહાય' પેશાખ કરવા માટે 'ક્લોસં-કોશમ્' પાત્ર લાવી આપો. 'સુત્પુક્ષ્માલણં ચ-શૂર્પોક્ષ્માલણં ચ સૂપડું' અને ખાંડણિયો લાવી આપો, તેમજ સ્નાનગાલણં ચ-સ્નાનગાલણં ચ' સાથે આદિ ખાર ગાળવાનું વાસણ જલ્દિથી મને લાવી આપો. ૧૨।

તે સ્ત્રી બીજી કઈ કઈ વસ્તુઓ મંગાવે છે, તે સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે—'મારે માટે પાન, સોપારી, સોય, દોરો, આદિ લાવી દો. પેશાખ કરવા

માટે પાત્ર (તસ્તર) લાવી દો. સૂપડું સાંખેલું 'ખાંડણિયો તથા સાજી વિગેરે ખાર ગાળવાનું' પાત્ર પણ લાવી દો. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—મારે માટે પાન, સોપારી આદિ મુખવાસના પદાર્થો લાવી દો. કપડાં સાંધવાં માટે સોયદોરા પણ લાવી આપો. ઘરમાં પેશાબ કરવા માટે ચોકડીની વ્યવસ્થા કરો અથવા પેશાબ કરવા માટે તસ્તર લાવી દો. (રાત્રે ભયને કારણે પેશાબ કરવા બહાર જઈ શકાય નહીં તેથી પેશાબ કરવા માટે પાત્ર મંગાવે છે) ઘરમાં અનાજ સાફ કરવા માટે—સોવા ઝાટકવા માટે સૂપડું પણ હોવું જોઈએ. ધાન્યને ખાંડીને તેના ફેાતરાં આદિ દૂર કરવા માટે ખાંડણિયાની પણ જરૂર પડે છે. સાજી વિગેરે ખાર ગાળવા માટે પાત્રની જરૂર પડે છે. તેથી આ બધી સામગ્રીઓ લાવી આપવાનો તે તેને આદેશ કરે છે. અને તે સંયમબ્રહ્મ સાધુને તેની આ આજ્ઞાઓનું પાલન કરવું પડે છે. ॥૧૨॥

શબ્દાર્થ—'આઉસો-હે આયુષ્યન્' હે દીર્ઘજીવિન્ 'ચંદાલગં-ચંદાલકમ્' દેવતાઓનું પૂજન કરવા માટે તામ્રપાત્ર અને 'કરગં ચ-કરકં ચ' જળપાત્ર અથવા મધુપાત્ર તથા 'બઠ્ઠવરં-વર્વોગૃહં' શૌચગૃહ 'સ્નાહિ-સ્નાનય' ખોદાવી આપો આ બધી વસ્તુઓ મારી અતુફળતા માટે તૈયાર કરાવી આપો. તથા 'જાયાણુ સામણેરાય-જાતાય શ્રામણેયાય' આપણા શ્રમણપુત્રને રમવા માટે 'સરપાયયં ચ-સરપાતં ચ' એક ધતુષ અને 'ગોરહં ચ-ગોરથં ચ' બગદ અને રથ લાવો. ॥૧૩॥

સૂત્રાર્થ—વળી તે સ્ત્રી તેને એવી આજ્ઞા કરમાવે છે કે—હે આયુષ્ય મન્! દેવપૂજને માટે અન્દાલક (તામ્રપાત્ર) લાવી દો. કરક (જળપાત્ર અથવા મદિરા ભરવાનું પાત્ર) લાવી દો, ઝાડે જવા ખાડો ખોદી દો. આપણા શ્રમણ પુત્રને માટે ધતુષ તથા બગદ અને રથ પણ લાવી દો. ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—હે પ્રાણનાથ ! હે આયુષ્યમન્! દેવપૂજને માટે તામ્રપાત્ર લાવી દો. 'કરક' જળપાત્ર અથવા મદિરા પાત્ર અભિષેક કરવા માટે શંખના આકાર જેવા પાત્રને 'કરક' કહે છે. ઘરમાં જ બજાર જવા માટેની વ્યવસ્થા કરી દો—બજારું બનાવી દો અથવા ખાડો ખોદી દો. આપણા આ ભાડકા બેટાને રમવા માટે ધતુષ લાવી દો. તથા એક બગદ અને રથ પણ લઈ આવો કે જેની સાથે તે રમીને આખો દિવસ આનંદમાં વ્યતીત કરે. ૧૩

શબ્દાર્થ—'ઘડિયં ચ-ઘટિકાં ચ' માટિની પુતળી અને 'સહિહિમયં ચ-સહિણિડમં ચ' પાજ તથા 'કુમારમૂયાણ-કુમારમૂતાય' રાજપુત્ર સરીખા આપણુ પુત્રને રમવા માટે 'ચેલગોલં ચ-ચેલગોલકં ચ' કપડાનો બનાવેલ દડો લાવી આપો. 'વાસં ચ સમભિઆવણં-વર્ષં ચ સમમ્યાવન્નં' વર્ષાઋતુ નજીક આવેલ છે. જેથી 'આવસહં-આવસથં' વર્ષાદથી અથવા માટે ઘરની સગવડ કરી આપો તેમજ મત્તં ચ-મત્તં ચ' અનાજ પણ 'જાણ-જાનીહિ' લાવી આપો ॥૧૪॥

સૂત્રાર્થ—માટીની ઢિંગલી અને વાળું (કુગડુગી) લઈ આવો. આપણા

રાજકુમાર જેવા પુત્રને રમવા માટે કપડાનો દડો લઈ આવ્યો. હવે વર્ષાઋતુ શરૂ થવાની તૈયારી છે, તો વર્ષાકાળ દરમિયાન ચાલી રહે એટલાં અન્નનો ઘરમાં પ્રબન્ધ કરો. ઘર સંચાળવાનું આદિ કામ પતાવી દો.—વર્ષાઋતુમાં તકલીફ ન પડે તે માટે ઘરનું સમારકામ કરાવી લો. ॥૧૪॥

ટીકાથ—તે સ્ત્રી તે સંયમબ્રહ્મ સાધુને કહે છે કે ‘મારા રાજકુમાર જેવા પુત્રને રમવા માટે માટીની ઠિંગલી લાવી દો. તેને માટે ડુગડુગી (એક જાતનું વાજિંત્ર) લાવી દો તેને રમવા માટે કપડાનો ખનાવેલો દડો લાવી આપો. હવે ચોમાસુ શરૂ થાય છે, તો ઘરમાં ચાર માસ ચાલે એટલું અનાજ લઈ આવ્યો. ઘરનું સમારકામ કરાવી લો કે જેથી ચોમાસામા વસવાટને માટે કોઈ મુશ્કેલી ન રહે. આ બધું હમણાં જ પતાવી નાખો કે જેથી વર્ષાકાળ સુખપૂર્વક વ્યતીત થાય ॥૧૪॥

શબ્દાર્થ—‘નવસુત્તં ચ આસંદિયં—નવસૂત્રામ્ આસંદિકામ્’ સુવા ખેસવાને માટે તપ્પા દોરાથી (પાટીથી) ખનાવેલ એક પલંગ લાવો તથા ‘સંકમદ્વાપ—સંક્રમણાર્થય’ કરવા માટે ‘વાલ્લાહ—વાદુકાઃ’ લાકડાની પાવડીઓ (ચાખડી) લાવી આપો. ‘અદુ—અથ’ અને ‘પુત્રદોહલદ્વાપ—પુત્રદોહદાર્થય’ ગર્ભાવસ્થાના દોહદની પ્રતિ માટે અમુક અમુક વસ્તુ લાવી આપો એમ તે સાધુઓ ‘દાસા વા—દાસ ઇવ’ દાસ અર્થાત્ સેવકની માફક ‘આણવા—આજ્ઞાતાઃ’ આજ્ઞાકિત ‘હવંતિ—ભવન્તિ’ થાય છે. ॥ ૧૫ ॥

સૂત્રાર્થ—આપણે શયન કરવા માટે નવી પાટી ભરેલી ઢેચણી (નાનો ઢાલિયો) લાવી દો. મારે માટે લાકડાની પાવડીઓ લાવી આપો. ગર્ભસ્થ પુત્રદોહદ પૂર્ણ કરવાને માટે વિવિધ વસ્તુઓની પણ તે માગણી કરે છે. આ પ્રકારે પોતાને વશ થયેલા તે સંયમબ્રહ્મ સાધુને દાસ જેવા ગણીને સ્ત્રીઓ વિવિધ આજ્ઞાઓ કરે છે. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—આપણે શયન કરવાને નવી પાટી ભરેલી ઢાંચણી લાવી દો કે જેથી સુખપૂર્વક શયન કરી શકાય મારે હરતાં ફરતાં કાંટા, કાંકરા ન વાગે તે માટે લાકડાની ચાખડીઓ લાવી દો. આ સિવાય તે કેવી કેવી આજ્ઞાઓ આપે છે, તે ગણાવી શકાય તેમ નથી. ઉપર વર્ણવ્યા સિવાયની અન્ય આજ્ઞાઓ પણ આ કથન દ્વારા અહ્યુ કરવી જોઈએ. બાબક બચારે ગર્ભમાં હોય છે, ત્યારે ગર્ભવતી સ્ત્રીને જે ઈચ્છા થાય છે તેને દોહદ કહે છે. આ દોહદની પૂર્તિને માટે તે અનેક વસ્તુઓ ખોતાના પતિ પાસે મંગાવે છે. એવી માન્યતા પ્રચલિત છે કે સ્ત્રીના દોહદ પૂરા ન થાય તો બાબક વિકલાંગ (અંગોની ખોડવાળું) થાય છે. તેથી તે સાધુએ દાસની જેમ તેની બધી ઈચ્છાઓને સંતોષવી પડે છે. ॥૧૫॥

શબ્દાર્થ—‘જાણ ફલે સમુત્પન્ને-જાતે ફલે સમુત્પન્ને’ પુત્ર ઊત્પન્ન થયો તે ગૃહસ્થાવસ્થાનું ફળ છે. તે થયા પછી સ્ત્રી કોપિત થઈને કહે છે કે— ‘ગેહસુખં વા જહાહિ-ગૃહાણતં વા જહાહિ’ આ પુત્રને ખોળામાં લો અથવા તેનો ત્યાગ કરો. ‘અહ-અથ’ સ્ત્રીના એમ કહ્યા પછી ‘એ-એકે’ કોઈ કોઈ ‘પુત્તપોસિણો-પુત્રપોષિણઃ’ પુત્રના પોષણ કરવાવાળાઓ ‘વદ્વાવ-વદ્વા ઇવ’ ઊંટની જેમ ‘મારવહા-મારવહાઃ’ બોલને ઉઠાવવાવાળા ‘હવંતિ-મવન્તિ’ થાય છે. ॥૧૬॥

સૂત્રાર્થ—પુત્રનો જન્મ થયા બાદ તે સ્ત્રી પુરુષને કેવી કેવી આજ્ઞાઓ આપે છે તે હવે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—‘લો આને થોડી વાર તેડીને ફેરવો. છોડો, છોડો તમે શું તેને સંભાળવાના છો!’ કેટલાક માણસો તો પુત્રને ખુશ કરવા માટે ઊંટની જેમ તેના ભારનું વહન કરે છે. ॥૧૬॥

દીકાર્થ-પુત્રને 'ભત' પણ કહે છે ગૃહસ્થો પુત્રપ્રાપ્તિને લગ્નના રૂપ માને છે. લગ્નનું રૂપ જે કામલોગ માનવામાં આવે છે. તે તો ગૌણરૂપ છે, પ્રધાન-રૂપ તો પુત્રપ્રાપ્તિ જ છે. બાળકની તોતડી વાણી સાંભળતા મનુષ્યોને જે સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે સુખ આગળ જગતનાં સઘળાં સુખો કીકાં લાગે છે. કહ્યું પણ છે કે—'યત્તચ્છપનિકેત્યુક્તં' ઇત્યાદિ—

બાળકે તોતડી બોલીમાં 'શપ્તનિકા' શબ્દનું ઉચ્ચારણ કર્યું. તે સાંભળીને યોગદર્શન અને સાંખ્યદર્શનની ગંભીર શબ્દાવલીને હું ભૂલી ગયો. માત્ર 'શપ્તનિકા' શબ્દ જ મારા મનમાં ગુંજી રહ્યો. ૧૧૧।

પુત્રસુખ જ એવું સુખ છે કે જેની દરિદ્ર અને ધનિક બન્નેને સમાન રૂપે પ્રાપ્તિ થાય છે. તેને પ્રાપ્ત કરવાને માટે કોઈ અન્ય બાહ્ય સામગ્રીની આવશ્યકતા રહેતી નથી. કહ્યું પણ છે કે—'ઈદં તે સ્નેહસર્વસ્વં' ઇત્યાદિ—

ધનવાન અને નિર્ધન બન્નેને માટે આ સ્નેહ (પુ સ્નેહ) સમાનરૂપે સુખ-દાયી છે. આ સ્નેહ તો અન્દન અને ખસની જેમ હૃદયને ઠંડક આપનાર સર્વોત્તમ લેપની ગરજ સારે છે ૧૧૧।

જ્યારે લગ્ન જીવનના પ્રધાનરૂપ સ્વરૂપ પુત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારે લોકોની કેવી દશા થાય છે તેનું હવે વર્ણન કરવામાં આવે છે—ક્યારેક સ્ત્રી પતિને કહે છે—'હું કામમાં ગુંથાયેલી છું. મારું ચિત્ત વ્યાકુળ છે. પુત્રની સાંભાળ લેવાની મને કુરસહ નથી. તો તમે તેની સાંભાળ લો. જો તમે તેની સાંભાળ લેવા તૈયાર ન હો, તો જાવ તેને અહીંથી રસ્તા પર લઈ જઈને મૂકી દો!' સ્ત્રી જ્યારે કોપાયમાન થઈને આ પ્રકારનો આદેશ આપે છે, ત્યારે પતિએ તેના આદેશનું પાલન કરવું જ પડે છે અને ત્યારે જ તે સ્ત્રીને સંતોષ થાય છે. કહ્યું પણ છે કે—“યદેવ રોચતે મત્ત્વં” ઇત્યાદિ—

‘જે પુરુષ પૂરે પૂરા સ્ત્રીને અધીન થઈ જાય છે તે એમ માને છે કે મારી પત્ની એવું જ બધું કરે છે જે મને રુચિકર હોય છે, પરંતુ તે મૂઠ એટલું પણ સમજતો નથી કે તે એવું જ બધું કરે છે કે જે તેને પોતાને (સ્ત્રીને પોતાને) ગમતું હોય છે.’

સ્ત્રીને અધીન થયેલો પુરુષ શૌચને માટે તેને પાણી પણ આપે છે, કદી કદી તેની પગચાંપી પણ કરે છે અને પ્રલેખમાને (કફ, ગડકા) ધરની બહાર ફેંકવાનું કામ કરે છે. કોઈ કોઈ સંયમબ્રહ્મ સાધુ મહાભાહુના ઉદયને કારણે સ્ત્રીને પશપતી થઈને પુત્રનું પાલનપોષણ કરે છે અને ભાંટની જેમ ભારતું વહન કરે છે. તાત્પર્ય એ છે કે સ્ત્રીને અધીન થયેલો પુરુષ સ્ત્રીની આજ્ઞાનું પણ વહન કરે છે અને ભારતું પણ વહન કરે છે. ॥૧૬॥

શબ્દાર્થ—‘રાત્રો વિ-રાત્રાવરિ’ રાત્રે પણ ‘ઉદ્વિયા સંતા-ઉત્થિતા: સન્ત:’ ઉઠીને ‘ઘાઈ વા-ઘાત્રી ઇવ’ ઘાઈની જેમ ‘દારગં-દારકમ્’ બાળકને ‘સંઠવંતિ-સંસ્થાપયન્તિ’ ખેળામાં લે છે. ‘સુહિરામણા વિ તે સંતા-સુહીમનસોઽપિ તે સન્ત:’ તે અત્યંત શરમાઈને પણ ‘હંસા વા-હંસા ઇવ’ ધોળીની માફક ‘વત્થઘોવા-વલ્લઘાવકા:’ સ્ત્રી અને પોતાના સંતાનના વચ્ચે ધોવાવાળો હવંતિ-મવન્તિ થાય છે. ॥ ૧૭ ॥

સૂત્રાર્થ—સ્ત્રીને અધીન બનેલા કોઈ કોઈ પુરુષોને રાત્રે પણ ધાત્રી (ધાવમાતા) ની જેમ પુત્રની સંભાળ લેવી પડે છે. તેઓ લબ્ધશીલ હોવા છતાં પણ ધોળીની જેમ સ્ત્રી અને પુત્રનાં કપડાં ધોવે છે. ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—જે પુરુષો સ્ત્રીના પૂરે પૂરા કાબૂમાં આવી ગયા હોય છે, તેમણે રાત્રે રડતાં બાળકની સંભાળ રાખવી પડે છે—તેમને તેડીને, હીંચોળીને વ્યથવા

રમાડીને રડતાં બંધ કરે છે. સ્ત્રી તો શય્યામાં શાંતિથી નિદ્રાસુખ લોગવે છે અને પુરુષને નર્સની માફક બાળકની સંભાળ લેવી પડે છે. સ્ત્રીને ખુશ કરવા માટે તેને કેટલીક વાર લાજભર્યાદાને ત્યાગ કરીને લોકોમાં નિંદા થાય એવા કાર્યો પણ કરવા પડે છે. પતિ પત્નીનાં અથવા બાળકનાં કપડાં ધોતાં સંકોચ અનુભવે છે, પરંતુ સ્ત્રીમાં આસક્ત થયેલો પુરુષ એવું કામ કરતાં પણ સંકોચ અનુભવતો નથી. તે ધોખીની માફક સ્ત્રી અને પુત્રનાં મેલાં કપડાં પણ ધોઈ નાખે છે. એટલે કે જેમ ધોખી ગમે તેવા અધમ પુરુષનાં ગંદા કપડાં ધોઈ આપે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીને અધીન થયેલો પુરુષ તેને ખુશ કરવાને માટે તેના તથા તેના પુત્રનાં ગંદા કપડાં પણ ધોઈ આપતાં લલ્લ અનુભવતો નથી. સ્ત્રીને વશ થયેલો પુરુષ સ્ત્રીએ સોંપેલું અધમમાં અધમ કાર્ય પણ કરતા શરમાતો નથી. ॥૧૭॥

આ પ્રકારનાં કાર્યો કરનારને કેવો ગણી શકાય, તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે

છે—“एवं बहुहिं” ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘एवं-एवम्’ એજ પ્રમાણે ‘बहुहिं-बहुभिः’ ઘણા લોકોએ ‘क्यपुञ्च-कृतपूर्वम्’ પહેલાં કર્યું છે. ‘जे-ये’ જે પુરુષ ‘भोगत्थाए-भोगार्थाय’ લોગે માટે ‘अभियावन्ता-अभ्यापन्ताः’ સાવધ કાર્યોમાં આસક્ત હોય છે, તેઓએ એમ કર્યું છે જે રાગાંધ હોય છે, ‘से-सः’ તેઓ ‘दासे मिइव-दासमृगाविव’ દાસ મૃગ અને ‘पैसे वा-प्रेष्य इव’ પ્રેષ્યની જેમ ‘पशुभूतेव-पशु-भूत इव’ પશુની સમાન છે. અથવા ‘ण वा केई-नवा कश्चित्’ તેઓ કંઈ પણ નથી અર્થાત્ સર્વથી અધમ જ છે. ॥૧૮॥

સૂત્રાર્થ—એવા અધમમાં અધમ કૃત્યો સ્ત્રીને વશવર્તી બનેલા અનેક પુરુષોએ પહેલાં કર્યાં છે. જે લોકો લોગોની અભિલાષાથી પ્રેરાઈને સાવધ કર્મોમાં પ્રવૃત્ત હોય છે, જે રાગાંધ હોય છે, તેઓ દાસ અને મૃગના સમાન છે. તેમને નોકર અને પશુસમાન કહી શકાય છે. તેમના કરતાં અધિક અધમ ખીજે કોઈ હોઈ શકે જ નહીં ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—જેમનું ચિત્ત સંસારમાં આસક્ત હોય છે એવા પુરુષોએ પુત્રનું લાલનપાલન આદિ પૂર્વાક્રમ કાર્યો કર્યાં છે, વર્તમાનમાં કરે છે અને ભવિષ્યમાં

પણ કરશે. કે જેઓ કામલોગોમાં આસક્ત છે, હમણાં પણ જેઓ આલોક અને પરલોકનાં દુઃખોનો વિચાર કર્યા વિના કામલોગોમાં લીન રહે છે. તેઓ સાવધ કર્મોનું જ સેવન કર્યા કરે છે એટલું જ નહીં પણ તેઓ દાસ અને મૃગના જેવાં હોય છે. સ્ત્રીમાં આસક્ત થયેલા તે પુરુષો સ્ત્રીની ગમે તે પ્રકારની આજ્ઞાનું પાલન કરતા હોય છે, તેથી તેમને દાસસમાન કહ્યા છે. તેમની દશા બળમાં ફસાયેલા મૃગ જેવી હોય છે. તેઓ એટલા બધા પરાધીન બની ગયા હોય છે કે તેમને શાન્તિથી ખાવાનું કે શયન કરવાનું પણ મળતું નથી. કોઈ કોઈ વાર તો ખરીદેલા દાસની જેમ કપડાં ધોવા આદિ મળશુદ્ધિનું કામ પણ તેમની પાસે કરાવવામાં આવે છે. તેમની વિવેકબુદ્ધિ નબટ થઈ ગઈ હોય છે, તેથી તેમને પશુસમાન કહેવામાં આપ્યા છે. અથવા સ્ત્રીને અધીન થયેલા પુરુષો દાસ, મૃગ અને પશુ કરતાં પણ અધમ દશાનો અનુભવ કરતા હોય છે. તેઓ એવાં સત્વહીન બની ગયા હોય છે કે તેમનું પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ જ બાણે ગુમાવી બેઠા હોય છે. તેઓ સઘળી વસ્તુઓ કરતાં અધમ હોવાને કારણે કોઈ પણ વસ્તુને તેમના સમાન કહી શકાય નહીં. તેથી તેમને કોઈ પણ વસ્તુની ઉપમા આપી શકાય નહીં. ખરી રીતે તો તેઓ અપહાર્ય રૂપ જ-સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ રહિત જ-શાગે છે, તેઓ સાવધ કર્મોમાં પ્રવૃત્ત રહેવાને કારણે સાધુ પણ નથી અને તાંબૂલ આદિનો ઉપલોગ ન કરવાથી તેઓ ગૃહસ્થ પણ નથી. આ રીતે 'નહીં ધરના કે નહીં ઘાટના' જેવી તેમની દશા છે. અથવા તેઓ આ લોક સંબંધી કર્મ કરનારા પણ નથી અને પરલોક સંબંધી અનુબંધન કરનારા પણ નથી. આ પ્રકારે તેઓ સંસારી પણ નથી અને સાધુ પણ નથી. અર્થાત્ એવા પુરુષો અતોબ્રહ્મ તતોબ્રહ્મ-ગૃહસ્થ અને સાધુપણની વચમાં જ ભટકે છે. ॥૧૮॥

હવે સૂત્રકાર આ ઉદ્દેશકનો ઉપસંહાર કરતા સ્ત્રીસંપર્કનો પરિત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ આપે છે-‘एवं’ ઇત્યાદિ--

શબ્દાર્થ—‘તાસુ-તાસુ’ સ્ત્રીઓના સંબંધમાં ‘एवं’ સુ વિન્નપ્-एवं છલુ વિજ્ઞાન્તે’ આ પ્રમાણેનું કથન કરેલ છે. ‘સંથવં સંવાસં ચ વજ્રેજ્જા-સંસ્તવં સંવાસં-ચ વર્જયન્ત્’ આ કારણથી સાધુએ સ્ત્રીઓની સાથેનો પરિચય અને સહવાસનો ત્યાગ કરવો. કારણ કે તજ્જાતિયા ઇમે કામા-તજ્જાતિકાઃ ઇમે કામાઃ સ્ત્રીના સંસર્ગથી ઉત્પન્ન થવાવાળા શબ્દાદિક કામલોગ ‘વજ્રકરા ય ઇવમવસ્ત્રાણ-અવલકરા ઇવમા-હ્યાતાઃ’ પાપને ઉત્પન્ન કરે છે. એ પ્રમાણે તીર્થંકરોએ કહ્યું છે, ॥૧૯॥

સૂત્રાર્થ--આ પ્રકારે સ્ત્રીસંર્ગના પૂર્વોક્ત પરિણામોનો વિચાર કરીને સાધુએ સ્ત્રીઓનો પરિચય રાખવો બેઠાંએ નહીં, તેમની સાથે નિવાસ પણ

કરવો જોઈએ નહીં, કારણ કે આ કામલોગોનું મૂળ સ્ત્રીઓ જ છે. આ કામલોગો નરક, નિગોદ આદિ દુર્ગતિઓમાં લઈ જનારાં પાપકર્મોના જનક છે, એવું તીર્થંકરોએ કહ્યું છે ॥૧૬॥

આગલાં સૂત્રોમાં સ્ત્રીપરિચય અને સ્ત્રી સંવાસના પરિણામોનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. આ લોક અને પરલોકમાં જીવનું અનેક રીતે અકલ્યાણ કરનારા તે સ્ત્રીસંપર્કનો સાધુએ પરિચય કરવો જોઈએ. આ ઉદ્દેશકમાં 'જો તમે મારી સાથે રમણ નહીં કરો, તો હું પણ મારા આ સુંદર કેશોનું કુંચન કરી નાખીશ' આ સૂત્રથી શરૂ કરીને ૧૮ માં સૂત્રપર્યાન્તના સૂત્રોમાં સ્ત્રીસહવાસના જે દુઃખદ પરિણામો ખતાવવામાં આવ્યાં છે, તે પરિણામોનો વિચાર કરીને આત્મહિત સાધવાની અભિલાષાવાળા સાધુએ સ્ત્રીઓના પરિચયનો અથવા સ્ત્રીસહવાસનો સંપૂર્ણપણે ત્યાગ કરવો જોઈએ. શા માટે સ્ત્રીપરિચયનો ત્યાગ કરવાનું કહ્યું છે? સ્ત્રીના સંપર્કથી માણસ કામલોગોમાં આસક્ત થાય છે. કામલોગોમાં આસક્ત થયેલો પુરુષ એવાં પાપકર્મોનું સેવન કરે છે કે તે પાપકર્મોને કારણે તેને નરક, નિગોદ આદિ દુર્ગતિઓમાં જવું પડે છે. આ રીતે 'નારી જ નરકની ખાણ છે,' તેથી જ સ્ત્રીસહવાસને હેય ગણીને તેનો ત્યાગ કરવાનો તીર્થંકરોએ ઉપદેશ આપ્યો છે, તેથી આત્મહિત ચાહતા સાધુએ પાપજનક સ્ત્રીપરિચયનો સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઈએ ૧૬.

આ સમસ્ત કથનનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે—

‘एवं भयं’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘મિત્રસૂ-મિત્રુઃ’ સાધુ ‘एवं भयं ण सेयाय-एवं भयं न भ्रेयसे’ સ્ત્રીઓની સાથે સંસર્ગ રાખવાથી પૂર્વોક્ત ભય થાય છે, તથા તે કલ્યાણપ્રદ હોતો નથી. ‘इइ से अप्पगं निरुंभित्ता-इति सः आत्मानं निरुह्य’ તેથી સાધુ પોતાને સ્ત્રી સંસર્ગથી રોકીને ‘णो इत्थि-नो स्त्रियम्’ ન સ્ત્રીને ‘णो पसुं—नो पशुम्’ ન સ્ત્રીવ્રતિ ના પશુને ‘सयं पाणिणा णिलिज्जेज्जा-स्वकपाणिना निलीयेत’ પોતાના હાથથી સ્પર્શ કરે અર્થાત્ સ્ત્રી અને પશુને હાથથી સ્પર્શ ન કરે ॥૨૦॥

સૂત્રાર્થ—સ્ત્રીના સંપર્કથી જનિત પૂર્વોક્ત પરિણામો આત્માને માટે હિતાવહ નથી, પરંતુ લયાવહ જ છે. તેથી સાધુએ પોતાના આત્માનું સંગો-પન (નિરોધ) કરવું જોઈએ. તેણે પોતાના હાથથી સ્ત્રીના સ્પર્શ પણ કરવો નહીં અને સ્ત્રીજાતિ પશુનો સ્પર્શ પણ કરવો નહીં. ૧૨૦૧

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત સ્ત્રીપરિચય આદિ નરક દુર્ગતિઓનું કારણ બને છે, તેથી તેને આત્માને માટે લયપ્રદ કહ્યા છે. સ્ત્રીઓની સાથેના સંબંધ પાપ-કર્મોમાં કારણભૂત બને છે અને આત્મહિતને ઘાતક થઈ પડે છે. આ પ્રકારનો વિચાર કરીને આત્માને નિરોધ કરીને આત્માને સંયમમાં રાખવો જોઈએ. સ્ત્રીસંપર્ક આત્માનું અહિત કરનારો છે, એવું જાપરિજ્ઞાથી બાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરીને આત્માને સન્માર્ગે વાળવો જોઈએ. આત્મહિત ચાહતા સાધુએ સ્ત્રીના સ્પર્શનો પરિત્યાગ કરવો જોઈએ

તાત્પર્ય એ છે કે મુનિએ મનુષ્ય સ્ત્રી અથવા પશુ સ્ત્રીના સહવાસ આદિનો સર્વથાત્યાગ કરવો જોઈએ તેણે પોતાના હાથ વડે સ્ત્રી અથવા પશુનો કદી સ્પર્શ કરવો જોઈએ. નહીં. ૧૨૦૧

શબ્દાર્થ—‘નાણી-જ્ઞાની’ જ્ઞાની પુરૂષ ‘સુવિસુહૃલેસે-સુવિશુદ્ધલેશયઃ’ સુવિ-શુદ્ધ લેશ્યાવાળા અને ‘મેઘાવી-મેઘાવી’ મર્યાદામાં રહીને ‘પરકિરિયં વજ્જલ-પરકિયાં વર્જયેત્’ અન્યની ક્રિયા-સ્ત્રી, પુત્રની સેવાદિને ત્યાગ કરે ‘મળસા વયસા કાયેર્ણ-મનસા વચસા કાયેન’ મન, વચન અને કાયથી ‘સઠ્વપ્પાસસહે અળગારે-સર્વ સ્પર્શસહોડનગારઃ’ શીત ઉષ્ણ વગેરે બધા જ સ્પર્શોને સહન કરે છે, એજ અનગાર સાધુ છે. ૧૨૧૧

સૂત્રાર્થ—જ્ઞાનવાન, અત્યંત વિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા અને મેઘાવી સાધુએ પરક્રિયાનો (અન્યની કરાતી પરિચયો આદિનો) મનવચનકાયથી ત્યાગ કરવો

જોઈએ. ગમે તે પ્રકારના સ્પર્શોને (પરીષદોને) સહન કરનારને જ અણગાર કહેવાય છે. જે અણગાર સ્ત્રીપરીષદને જીતી શકે છે, તે સમસ્ત પરીષદોને પણ જીતી શકે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ--સૂત્રકાર સાધુઓનું જે કર્તવ્ય છે, તે પ્રકટ કરે--સ્ત્રીસંપર્ક આદિથી રહિત હોવાને કારણે જેની લેસ્યા (અન્તઃકરણની વૃત્તિ) અત્યન્ત વિશુદ્ધ (નિર્મળ) છે, જે મેધાવી-શાસ્ત્રીય મર્યાદામાં સ્થિત-છે અને જે જ્ઞાની છે, એટલે કે જેણે શાસ્ત્રોના અધ્યયન દ્વારા અને ગુરુસેવા આદિ દ્વારા બાહ્યવા યોગ્ય તત્ત્વને બાણી લીધું છે, એવા સાધુએ પરક્રિયા કરવી જોઈએ નહીં. વિષયોપલોગ અથવા આરંભ આદિ કરીને ખીબના પર ઉપકાર કરવાને માટે જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે તેને પરક્રિયા કહે છે. અથવા ખીબ લોકો દ્વારા જે ચરણચંપી, મર્દન આદિ પરિચર્યા કરાવવામાં આવે છે. તેને પરક્રિયા કહે છે. સાધુએ એવી પરક્રિયા કદાપિ કરવી જોઈએ નહીં,

આ કથનનો ભાવર્થ એ છે કે સાધુએ વિષયોપલોગ આદિ દ્વારા અન્યનો ઉપકાર કરવો જોઈએ નહીં અને ખીબ લોકો દ્વારા એ રીતે સાધુની જે પરિચર્યા કરાતી હોય, તો એવી પરિચર્યા થતી દેવી જોઈએ નહીં. આ પ્રકારની પરક્રિયા (પરિચર્યા)નો તેણે મન, વચન અને કાયાથી ત્યાગ કરવો જોઈએ. ઔદારિક આદિ શરીર સંબંધી કામલોગોમાં મનને પ્રવૃત્ત થવા દેવું નહીં, ખીબના મનને તેમાં પ્રવૃત્ત કરાવવું નહીં અને કામલોગોમાં પ્રવૃત્ત થનારની અનુમોદના પણ કરવી નહીં. તેણે પૂર્ણરૂપે બ્રહ્મચર્ય ધાળવું જોઈએ.

સાચો અણગાર તો તેને જ કહી શકાય કે જે દેવકૃત, મનુષ્યકૃત અને તિર્યચકૃત, અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ, સમસ્ત ઉપસર્ગોને સહન કરે છે. તેમજ

શીતોષ્ણ, દંશમશક અને તૃણુસ્પર્શ આદિ સ્પર્શોને પણ તે સમભાવપૂર્વક સહન કરે છે. ॥૨૧॥

સઘળા સ્પર્શોને સહન કરનારને જ મુનિ કહેવાય છે, આ પ્રકારનું કથન કોણે કયું છે, તે સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે—‘इच्छेवमाहु’ ઇચ્છાદિ-શબ્દાર્થ—‘धूरण-वृतरजाः’ જેણે સ્ત્રી સંપર્ક જનિત રજ અર્થાત્ કર્મોને દૂર કર્યા છે તેમજ ‘धूमोहे-धूतमोहः’ સ્ત્રી સંસર્ગજનિત અથવા રાગદ્વેષ જનિત મોહનો જેણે ત્યાગ કર્યો છે ‘से भिक्षु-स भिक्षुः’ તે સાધુ છે. ‘से वीरे-सः वीरः’ તે વીર પ્રભુએ ‘इच्छेवमाहु-इत्येवमाहुः’ આજ પ્રમાણે કહ્યું છે. ‘तन्हा-तस्मात्’ તે કારણથી ‘अज्ञानविमुद्धे-अध्यात्मविमुद्धः’ નિર્મળ ચિત્તવાળા અને ‘सुविमुक्ते-सुविमुक्तः’ સ્ત્રી સંસર્ગથી રહિત એવો તે સાધુ ‘आमोक्त्वाए-आमो-क्षाय’ મોક્ષપ્રાપ્તિ પર્યન્ત ‘परिव्वएज्जासि-परिव्वजेत्’ સંયમના અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્તિશીલ રહે ત્તિવેમિ-इति ब्रवीमि એ પ્રમાણે હું કહું છું. ॥૨૨॥

જેણે કર્મરજને દૂર કરી નાખી છે, જેમણે મોહનો ત્યાગ કર્યો છે, એવા વીતરાગ શ્રી વર્ધમાન સ્વામીએ આ પ્રમાણે કહ્યું છે. તેથી વિશુદ્ધ આત્માવાળા, રાગદ્વેષ જનક સ્ત્રીસંપર્કથી રહિત સાધુએ મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય ત્યાં સુધી સંયમની આરાધના કરવી જોઈએ. ‘त्ति वेमि’ એવું હું કહું છું. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—જેણે સ્ત્રી, પશુ આદિના સંપર્કથી ઉત્પન્ન થનારા રજ (પાપ) ને દૂર કરી નાખ્યું છે, જેણે રાગદ્વેષ જનિત મોહનો નાશ કરી નાખ્યો છે, એવા મહાવીર પ્રભુએ આ પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરી છે. તેથી રાગ અને દ્વેષથી જેનું અન્તઃકરણ રહિત છે અને જેણે સ્ત્રીસંપર્કનો સર્વથા પરિત્યાગ કર્યો છે, એવા સાધુએ સંયમની આરાધના કર્યા કરવી જોઈએ તેણે કયાં સુધી સંયમની આરાધના કર્યા કરવી ? આ પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે—મોક્ષપ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી તેણે સંયમની આરાધના કરવી જોઈએ.

અહીં 'इति' પદ ઉદ્દેશકની સમાપ્તિનું સૂચક છે. 'એવું હું કહું છું' આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે લગવાનું મહાવીર જે પ્રતિપાદન કર્યું છે, તેનું હું અનુકથન કરી રહ્યો છું, એવું સુધર્માસ્વામી જંબૂ સ્વામીને કહે છે. 1221
 જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત 'સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર'ની સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાના ચોથા અધ્યયનનો ખીલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત 118-211

॥ ચતુર્થ અધ્યયન સમાપ્ત ॥

દના કા નિરૂપણ

નરકવિભક્તિ નામનું પાંચમું અધ્યયન

'સ્રીપરિણા' નામના ચોથા અધ્યયનનું વિવેચન પૂરું કરીને હવે સૂત્ર-કાર પાંચમાં અધ્યયનનું વિવેચન શરૂ કરે છે. આગલા અધ્યયનનો સાથે આ અધ્યયનનો સંબંધ આ પ્રકારનો છે—પહેલા અધ્યયનમાં સ્વસિદ્ધાન્ત અને પરસિદ્ધાન્તનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું ખીલ અધ્યયનમાં સ્વસિદ્ધાન્તનો ખોધ પ્રાપ્ત કરવાની પ્રેરણા આપવામાં આવી. ત્રીજા અધ્યયનમાં એ વાતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું કે જ્ઞાની પુરુષોએ (સાધુઓએ) જેમણે ખોધ પ્રાપ્ત કર્યો છે એવા જીવોએ અલુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને સહન કરવા જોઈએ ચોથા અધ્યયનમાં એવું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે કે સ્રીપરીષદને જીવો ઘણા મુશ્કેલ છે. જેમણે ધર્મતત્ત્વને જાણ્યું છે એવાં જીવોએ સ્રીપરીષદ સહન કરવો જોઈએ. વળી ચોથા અધ્યયનમાં એવું પ્રતિપાદન પણ કરવામાં આવ્યું છે કે ઉપસર્ગોથી ડરી જનારા અને સ્ત્રીને

પશ્ચ ત્યારા પુરુષો અવશ્ય નરકમાં જ જાય છે. નરકમાં જનાર જીવને કેવી કેવી વેદનાઓ સહન કરવી પડે છે તેનું નિરૂપણ આ પાંચમા અધ્યયનમાં કરવામાં આવ્યું છે. આગલા અધ્યયનો સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ ધરાવતા પાંચમાં અધ્યયનનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—‘પુચ્છિસ્મહં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અહં-અહમ્’ મેં (સુધર્મા સ્વામીએ) ‘પુરસ્થા-પુરસ્તાત્’ પહેલાં કેવલિયં-કેવલિકમ્’ કેવળજ્ઞાનવાળા ‘મહેસિં-મહર્ષિમ્’ મહર્ષિ એવા વર્ધમાન મહાવીર સ્વામીને ‘પુચ્છિસ્સ-પૃષ્ઠવાન્’ પૂછ્યું હતું કે-‘ળરગા-નરકાઃ’ રતન-પ્રલા વિગેરે નરકો ‘કહંમિતાવા-કથમમિતાપાઃ’ કેવી પીડા કરવાવાળા હોય છે? ‘મુળી-હે મુને!’ હે ભગવન્ ‘જાણં-જાનન્’ આપ આ વાતને જાણો છો તેથી ‘અજાણમ્ મે બ્રૂહિ-અજાનતો મે બ્રૂહિ’ ન જાણવાવાળા એવા મને આપ કહો ‘બાલા-બાલાઃ’ અજ્ઞાની ‘કહિંતુ-કથંતુ’ કેવી રીતે ‘નરયં-નરકમ્’ નરકને ‘ઉવિત્તિ-ઉવયાન્તિ’ પ્રાપ્ત કરે છે? ॥૧॥

સૂત્રાર્થ—મેં (સુધર્માસ્વામીએ) પૂર્વકાળમાં કેવળજ્ઞાની, મહર્ષિ વર્ધમાન સ્વામીને પૂછ્યું—‘નરકો કેવી વેદનાઓવાળા છે? હે મુને! આપ એ વાતને સારી રીતે જાણો છો. હું એ વાત જાણતો નથી, તો હે પ્રભો! નરકોની વેદનાઓ વિષયક જ્ઞાન ન ધરાવનાર આપ મને એ વાત સમજાવવાની કૃપા કરો. હે પ્રભો! કેવાં કૃત્યો કરનારા અજ્ઞ (અજ્ઞાન) જીવો નરકગતિ પ્રાપ્તિ કરે છે? ૧૧

ટીકાર્થ—પૂર્વકાળમાં જન્મસ્વામી આદિ શિષ્યાએ નરકનું સ્વરૂપ, નરકમાં ગયેલા જીવોની સ્થિતિ આદિ જાણવાની જિજ્ઞાસા થવાથી સુધર્મા સ્વામીને આ પ્રમાણે પૂછ્યું—‘હે ભગવન્! નરકો કેવા હોય છે? કેટલા હોય છે? ત્યાં જીવોને કેવી કેવી યાતનાઓ વેઠવી પડે છે? કેવાં કર્મોનું સેવન કરવાથી જીવને નરક ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે? આ પ્રકારે સ્વરૂપ, લેહ, કાર્ય અને કારણ.

વિષયક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થવાથી સુધર્મા સ્વામીએ જ'બૂસ્વામી આદિ શિષ્યોને આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો—

હે જ'બૂ! પુરાતન કાળમાં જ્યારે ભગવાન મહાવીર વિદ્યામાન હતા, ત્યારે મેં તે કેવળજ્ઞાની અને મહાઋષિ-એટલે કે ઘણી જ ઉચ્ચ તપસ્યાઓ કરનાર તથા અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને સહન કરનાર શ્રી મહા-વીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો 'હે પ્રભો! નરકોનું સ્વરૂપ કેવું છે? તેમાં ઉત્પન્ન થનાર નારકોને કેવી રીતે પીડાઓ સહન કરવી પડે છે? કેવા કૃત્યો કરનારા અજ્ઞાની જીવો નરકમાં જાય છે? આ વિષયના આપ બાણકાર છો. તો તે વાત સમજાવવાની કૃપા કરો.' હે જ'બૂ! તમે જે પ્રશ્ન મને પૂછો છો, એજ પ્રશ્ન મેં મહાવીર પ્રભુને પૂછ્યો હતો,' આ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામી તેમને કહે છે. ॥ ૧॥

મારા તે પ્રશ્નનો પ્રભુએ આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો હતો एवं मए' ઈત્યાદિ શબ્દાર્થ—'एवं-एवम्' આ રીતે 'मए-मया' મારાથી 'पुट्टे-पृष्टः' પૂછા-યેલા 'महाणुभावे-महानुभावः' મોટા મહાત્મ્યવાળા 'कामवे-काश्यपः' કાશ્યપ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા 'आसुपन्ने-आशुपन्नः' અધી જ વસ્તુમાં સદા ઉપયોગ રાખવાવાળા ભગવાન વર્ધમાન મહાવીર સ્વામીએ 'इणमोऽब्ववी इदमब्रवीत्' આવી રીતે કહ્યું છે કે—'दुहमदृदुगं-दुःखमर्थदुर्गम्' નરક દુઃખદાયી છે તેમજ અસર્વજ્ઞનજનનો દ્વારા ન જાણી શકાય તેવું છે. 'आदीणियं-आदीनिकम्' તે અત્યંત દીન એવા લોકોનું નિવાસસ્થાન છે. 'दुक्कडियं-दुक्कडिकम्' તેમાં પાપી જીવો નિવાસ કરે છે. 'पुरत्था-पुरस्तात्' એ વાત હવે પછી આગળ 'पवेदइस्सं-प्रवेदयिष्यामि' હું કહીશ ॥૨॥

સૂત્રાર્થ—મહાનુભાવ (વિશાળ મહિમાસંપન્ન), કાશ્યપગોત્રીય, સદા સદ્ગુણ પદાર્થોમાં ઉપયોગવાન, મહાવીર પ્રભુએ મારા પ્રશ્નના જવાબ રૂપે આ

પ્રકારનું પ્રતિપાદન કયું હતું—‘નરક દુઃખસ્વરૂપ છે. અસર્વજ્ઞ (છદ્મસ્થ) જીવ તેના સ્વરૂપનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન ધરાવતો નથી. તે અત્યન્ત દીન અને પાપી જીવોનું નિવાસસ્થાન છે. તે જીવે એ નરકગતિને યોગ્ય જે કર્મોનું પૂર્વ ઉપાર્જન કરેલું છે, તે હવે હું પ્રકટ કરું છું’ ॥૨૧॥

ટીકાથ—હૈ જંબૂ ! વિનયપૂર્વક પૂછવામાં આવેલા તે પ્રશ્નનો મહાનુભાવ (એટલે કે ચોત્રીશ અતિશયોથી અને વાણીના પાંત્રીશ ગુણોથી યુક્ત.) કાશ્યપ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા, સમસ્ત પદાર્થોમાં સદા ઉપયોગયુક્ત પ્રજ્ઞાથી સંપન્ન મહાવીર પ્રભુએ આ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો હતો—તે નરકો તીવ્ર અસમાધિવાળાળા છે, તથા અર્થદુર્ગ છે. ‘અર્થદુર્ગ’ પદનો અર્થ આ પ્રમાણે સમજવો—અવર્ણનીય ઉલ્લવલતા આદિ અગિયાર પ્રકારની વેદનાઓ ત્યાં અત્યન્ત તીવ્ર અને પ્રકર્ષ પશુથી ભોગવવી પડે છે. તે વેદના અનિવાર્ય છે—તેના નિવારણનો કોઈ ઉપાય જ હોતો નથી. વળી છે વેદના વિશાળ હોય છે—એટલે કે તેનું કોઈ પ્રમાણ જ કલ્પી શકાય તેમ નથી તે વેદના પ્રત્યેક અંગમાં દુઃખ ઉત્પન્ન કરનારી હોવાથી કર્કશ-કઠોર છે. તે વેદના અન્તઃકરણને ભેદનારી હોવાને કારણે તેને ‘અરતીક્ષ્ણ’ (અત્યન્ત તીક્ષ્ણ) કહી છે. તેમાં સુખનો સહેજ પણ સદ્ભાવ ન હોવાને કારણે તે પરુષ છે. પ્રતિક્ષણ અસમાધિ ઉત્પન્ન કરનારી હોવાને કારણે તે પ્રગાઠ છે આત્માના પ્રત્યેક પ્રદેશમાં વ્યાપ્ત હોવાને કારણે તે અચંડ છે. તે વેદના એવા પ્રકારની હોય છે, તેને શ્રવણ કરવાથી પણ દુઃખ થાય છે, તે કારણે તેને ઘોર-વિકટ કહી છે. પ્રત્યેક જીવમાં ભય ઉત્પન્ન કરનારી હોવાને કારણે તેને ભયંકર કહી છે. પ્રતિકાર રહિત હોવાને કારણે હૃદયને ક્ષુબ્ધ કરનારી હોવાથી તેને દારુણ કહી શકાય છે સર્વજ્ઞ પણ વાણી દ્વારા તેનું વર્ણન કરી શકતા નથી, તે કારણે નરકને ‘દુર્ગ’ કહેલ છે. તે નરક દીન, શરણહીન અને ત્રાણવિહીન

જીવોનું નિવાસસ્થાન છે. ત્યાં પાપી જીવો નિવાસ કરે છે. જે જીવોએ નરક-ગમનને યોગ્ય કર્મોનું ઉપાર્જન કર્યું હોય છે, તેઓ પોતપોતાનાં કર્મો અનુસાર નરકમાં જાય છે. તેમનાં પાપકર્મોનું, તે નરકોનું, નારકોને ત્યાં સહન કરવી પડતી વેદનાઓનું અને ત્યાંના જીવોના સ્વરૂપનું હવે હું વર્ણન કરીશ. આપ સૌ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો ॥૨॥

કેવા કેવા પાપકૃત્યો કરનારા જીવો નરકમાં જાય છે, તે હવે પ્રગટ કરવામાં આવે છે—જે-કેઈ' ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ— 'इइ-इह' આ લોકમાં 'रुद्रा-रौद्राः' પ્રાણિયોને ભય ઉત્પન્ન કરવા વાળા 'जे केइ बाला-ये केचन बालाः' જે આજ્ઞાની જીવ 'जीवियद्वी-जीवित्तार्थिनः' પોતાના જીવન માટે 'पावाइं कम्माइं करे' ति-पावानि कम्मणि कुर्वन्ति' હિંસા વિગેરે પાપકર્મ કરે છે. 'ते-ते' તેઓ 'बोररूपे-बोररूपे' અત્યંત ભકપ્રદ 'तमिसंधयारे-तमिसंधकारे' મહાન્ એવા અધકારથી યુક્ત 'तिव्वाभितावे-तीत्रामितापे' અત્યંત તાપથી વ્યાપ્ત એવા 'नरए-नरके' નરકમાં પડંતિ-પતન્તિ' પડે છે. ॥૩॥

સૂત્રાર્થ— આ લોકમાં જે અજ્ઞાની જીવો પ્રાણીઓના ઘાતક બને છે, અસંયમમય જીવનની અભિલાષાવાળા છે. પ્રાણાતિપાત આદિ પાપકર્મો કરનારા છે, તે અજ્ઞાની જીવો અત્યંત ઘોર, સઘન અધકારથી વ્યાપ્ત, અત્યંત સંતાપથી યુક્ત નરકમાં પડે છે. ॥૩॥

ટીકાર્થ— આ સંસારના જે અજ્ઞાની જીવો પ્રાણીઓનો વધ કરનારા હોય છે. એટલે કે મહારમ્ભ, મહાપરિશ્રહ, પંચેન્દ્રિયોનો વધ અને માંસાહાર આદિ ઘોર પાપકર્મોમાં આસક્ત હોય છે, જેઓ સત્ અસત્ના વિવેકથી રહિત હોય છે, જેઓ પાપકર્મો દ્વારા પોતાનો ગુજરો ચલાવતા હોય છે, અને જેઓ પોતાના જીવનને માટે પાપમય કૃત્યો સેવતા હોય છે. એવા તીવ્ર પાપના ઉદયવાળા જીવો અત્યંત ભયજનક, ઘોર અધકારમય, તથા તીવ્ર સંતાપયુક્ત-ખેરના અંગારાના મોટા ઢગલા કરતાં પણ અનંતગણા તાપયુક્ત-નરકમાં જાય છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે જીવો પોતાના સુખને માટે પશુવધ આદિ પાપકર્મો કરનારા હોય છે, જેઓ અન્ય જીવોમાં ભય ઉત્પન્ન કરનાર ફૂર કર્મો કરે છે, એવાં અજ્ઞાની જીવો તેમના પાપના પ્રભાવથી મહાદુઃખમય નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ॥૩॥

શબ્દાર્થ—‘જે આયમુહં પઙ્કચ-ય આત્મસુખં પ્રતીત્ય’ જે જીવ પોતાના સુખ માટે ‘તસે ધાવરે ય પાણિણો-ત્રમાન્ સ્થાવરાન્ પ્રાણિનઃ’ ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીને ‘તિવ્વં-તીવ્રમ્’ અત્યંત દયારહિત થઈને ‘હિંસઈ-હિંસતિ’ મારે છે ‘જે લૂસણ-યો લૂષકઃ’ જે પ્રાણિયોને મારવાના સ્વભાવવાળો ‘હોઈ-ભવતિ’ થાય છે, તથા ‘અદત્તહારી-અદત્તહારી’ આખ્યા વિના ખીબ્બઓની વસ્તુ લેવાવાળા હોય છે, તે ‘સેયવિયસ્સ-સેવનીયસ્ય’ સેવન કરવા યોગ્ય સંયમનું ‘કિંચિ જ સિક્કલ્લઈ-કિંચ્ચિદપિ ન શિક્ષતે’ થોડું પણ સેવન કરતા નથી. ॥૪॥

સૂત્રાર્થ—જે જીવો પોતાના સુખને ખાતર ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની અત્યંત નિર્દયતા પૂર્વક હલ્યા કરે છે, જેઓ છકાયના જીવોના પ્રાણોને લૂંટે છે. જેઓ પારકા દ્રવ્યનું અપહરણ કરે છે, અને જેવો સેવન કરવા યોગ્ય વસ્તુનું સેવન કરતા નથી, એટલે કે જેઓ સંયમનું સહજ પણ પાલન કરતા નથી, એવાં જીવો નરકમાં જાય છે. ॥ ૪ ॥

ટીકાર્થ—જે પુરુષો પોતાના સુખને માટે ક્ષીન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવોનો તથા પૃથ્વીકાય આદિ સ્થાવર જીવોનો દયારહિત ભાવે વધ કરે છે, જેઓ છકાયના જીવોના પ્રાણોનો નાશ કરનારા હોય છે, જેઓ અદત્ત વસ્તુઓ લે છે—જેઓ અદત્તાદાન સેવન કરે છે, અને આત્મકલ્યાણ ચાહનારા લોકો દ્વારા સેવનીય સંયમનું જેઓ સહજ પણ સેવન કરતા નથી, એવા જીવોને નરક-ગતિમાં ઉત્પન્ન થવું પડે છે

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પાપના ઉદયને લીધે જેઓ લેશ માત્ર વિરતિનું પાલન કરતા નથી, જેઓ કાગડાનું માંસ ખાતાં પણ સંકોચ અનુભવતા નથી (કાગડાનું માંસ ખાવાની હદે જનાર માણસ ગાય આદિ પ્રાણીઓનું માંસ તેો ખાતા જ હોય છે) જેઓ સમસ્ત દેવો અને મનુષ્યો દ્વારા વનિહત લગવાન મહાવીરના ઉપદેશ વચનોમાંથી બિલકુલ શિક્ષા (બાધ) ગ્રહણ

કરતા નથી, તેને સાંભળવાનું પણ જેમને ગમતું નથી, એવાં જીવો નરકમાં ગમન કરે છે. ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થ—‘પાગન્ધી-પ્રાગ્સ્મી’ જે પુરૂષો પાપ કરવામાં ધૂંટતાવાળા હોય છે, ‘બહૂળં પાણેતિવાતિ-બહૂનાં પ્રાણાનામતિપાતી’ ઘણા પ્રાણિયોનો ઘાત કરે છે. ‘અનિવ્યત્તે-અનિવૃત્તઃ’ અને જે કોઈપણ અશિથિ હંમેશાં બળતો રહે છે. ‘વાલે-વાલઃ’ એવો અજ્ઞાની જીવ. ‘અંતકાલે-અન્તકાલે’ મરણ સમયે ‘ગિહો-ન્યક્’ નીચે ‘ગિસં-નિશામ્’ અંધારામાં ‘ગચ્છત્-ગચ્છતિ’ જાય છે. ‘અહો સિરં કદ્દુ-અધઃ શિરઃ કૃત્વા’ તે નીચું મસ્તક કરીને ‘દુર્ગમ-દુર્ગમ્’ કઠણ એવા સ્થાનને ‘ઉવેદ્-ઉવૈતિ’ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૫॥

સૂત્રાર્થ—જે જીવો પાપકર્મોમાં ધૂંટ છે-પાપકર્મો કરતા જેઓ લજવાતા નથી, જેઓ અનેક જીવોનો ઘાત કર્યા કરે છે, જેમનું હૃદય કોધાગ્નિથી સદા બળ્યા કરતું હોય છે, એવા અજ્ઞાની મનુષ્યો આ મનુષ્ય લવનું આયુષ્ય પૂરું કરીને નીચે અંધકારમાં ગમન કરે છે, તથા તેમણે કરેલાં કર્મોના ઉદયને કારણે ત્યાં તેમને નીચી મુઝીએ વિષમ યાતનાઓ સહન કરવી પડે છે. ॥૫॥

ટીકાર્થ—અનેક જીવોની હત્યા કરનાર કેટલાક મનુષ્યો એવાં ધૃષ્ટ થઈ બધા હોય છે કે તેઓ એવું કહેતા પણ લજવાતા નથી કે પ્રાણીઓની હિંસા કરવામાં કોઈ દોષ નથી તેઓ એવી દલીલ કરે છે કે વેદમાં યજ્ઞ, હોમ, હવન આદિ જે જે કરવાનું કહ્યું છે, તે બધું કરવાથી તો હિંસા જ થતી નથી. શિકાર ખેલવો, એ તો રાજાઓનો પવિત્ર ધર્મ છે. કહ્યું પણ છે કે—‘ન માંસમક્ષણે લોભો’ ઇત્યાદિ—

‘માંસનું’ લક્ષણ કરવામાં કોઈ દોષ નથી, મદિરાપાન કરવામાં પણ કોઈ દોષ નથી અને મૈથુન સેવન કરવામાં પણ કોઈ દોષ નથી. આ પ્રકારની ધૂંટતા કરીને તેઓ પાપોનું સેવન કર્યા કરે છે. એવા જીવો મરીને નરકમાં

જ જાન્ય છે. જેમના અંતઃકરણમાં કદાપિ શાન્તિ તેા હોતી જ નથી, જેમનાં અંતઃકરણમાં સદા ક્રોધાગ્નિ લલૂકતો જ રહે છે, જેઓ રાગદ્વેષથી સદા યુક્ત રહે છે, એવા જીવો મનુષ્યલવનું આયુષ્ય પૂરું કરીને નરકમાં જ જાન્ય છે. નિર્હયતા પૂર્વક જીવહિંસા કરનારા પુરૂષોને અધોદિશામાં રહેલા અધ-કારમય નરકોમાં ઉત્પન્ન થવું પડે છે-તેમને નીચી મુંડીએ વિષમ યાતના-સ્થાન રૂપ નરકમાં ઉત્પન્ન થવું પડે છે. એવી કોઈ પણ તાકાત નથી કે જે તેમને ત્યાં ઉત્પન્ન થતાં અટકાવી શકે. ॥ ૫૧ ॥

નારકોમાં નારકી જીવોને કેવાં દુઃખો વેઠવા પડે છે, તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—
 શબ્દાર્થ—‘પરહમ્મિયાણં-પરમાધાર્મિકાણામ્’ પરમાધાર્મિકોના ‘હણ-હત’ મારો ‘છિદ્ધ-છિન્ત’ છેદન કરો ‘મિદ્ધ-મિન્ત’ ભેદન કરો ‘દહ-દહત’ બાળો ઇતિ-ઇતિ’ આ પ્રમાણેના ‘સદ્દે-શબ્દાન્’ શબ્દોને ‘સુગિતા-શ્રુત્વા’ સાંભળીને ‘મયમિન્નસન્તા-મયમિન્નસન્જ્ઞાઃ’ લયથી જેઓની સંજ્ઞા નાશ પામી છે. એવા ‘તે નારગાઓ-તે નારકાઃ’ એ નારક જીવો ‘કંલંતિ કાંલ્લન્તિ’ ઈચ્છે છે કે—‘કં નામ વિસં વયામો-કા નામ વિસં વજ્રામઃ’ અમે કંઈ દિશામાં લાગી જઈએ ॥૬૧॥

સૂત્રાર્થ—‘મારો, કાપો, ભેદી નાખો, જલાવી દો,’ ઇત્યાદિ પરમાધાર્મિક દેવોના શબ્દોને સાંભળીને લયને કારણે સંજ્ઞાહીન (ભાન ભૂલીલા-બેબાકળા) બનેલા નારકો એવો વિચાર કરે છે કે ‘કંઈ દિશામાં લાગવાથી પરમાધાર્મિક દેવોના ત્રાસમાંથી આપણે બચી શકશું !’ ॥૬૧॥

ટીકાર્થ—નરકમાં ગયેલાં જીવો કેવાં દુઃખો સહન કરે છે, તેનું હવે વર્ણન કરે છે—નરકમાં પરમાધાર્મિક દેવોના આ પ્રકારના લયજનક શબ્દો વારંવાર સાંભળાતા હોય છે—‘આ જીવ મહારંભ અને મહાપરિશ્રદ્ધ આદિ કર કર્મો કરીને અહીં આવ્યો છે, મુગદર વડે તેનું માથું ફેાડી નાખો, ખડક વડે તેનું ગળું કાપી નાખો, લાલા વડે તેનું શરીર વીંધી નાખો, તેને

અગ્નિમાં બાળી દો' મનુષ્ય અથવા તિર્થંચ ભવનો ત્યાગ કરીને ત્યાં ઉત્પન્ન થયેલાં જીવો તેમના આ શબ્દો સાંભળીને ખૂબ જ ભયભીત થઈ જાય છે. તેમની સંજ્ઞા (જ્ઞાન) જ નષ્ટ થઈ જાય છે. તેઓ અત્યંત ભયભીત અને કિંકર્તવ્યમૂઠ થઈ જઈને એવી વિમાસણુનો અનુભવ કરે છે કે ક્યાં ભાગી જવાથી આ પ્રકારના દારુણ દુઃખમાંથી અમારી રક્ષા થઈ શકે, પરન્તુ તેઓ કોઈ પણ પ્રકારે તે દુઃખથી બચી શકતા નથી. ॥૬॥

શબ્દાર્થ—‘જલિયં-જ્વલિતમ્’ બળતી એવી ‘દ્વાલરાસિ-અજ્ઞારાશિમ્’ અંગારાનો ઢગલો તથા ‘સજોતિ-સ્રજ્યોતિઃ’ બ્યોતિવાળી ‘તત્તોવમં-તદુપમામ્’ ભૂમિના જેવી ‘મૂર્મિ-મૂમિમ્’ પૃથ્વી પર ‘અણુક્રમંતા-અણુક્રામન્તઃ’ ચાલતા એવા અતએવ ‘હજ્જમાણા-દહમાનાઃ’ બળતા એવા ‘તે-તે’ એ નારક જીવો ‘કલુષ્ઠં થર્ણતિ-કરુણં સ્તનન્તિ’ દીનતાવાળા શબ્દોનો પેાકાર કરે છે. ‘અરહસ્સરા-અરહઃસ્વરાઃ’ પ્રગટ થતા શબ્દવાળા તેઓ ‘તત્થ-તત્ર’ તે નરકાવાસમાં ‘ચિરદ્વિ-તૌયા-ચિરસ્થિતિકાઃ’ લાંબા સમય પર્યન્ત તે નરકાવાસમાં નિવાસ કરે છે. ॥૭॥

સૂત્રાર્થ—જવાલાઓથી યુક્ત અંગારાના ઢગલાં તથા અગ્નિ વડે તપેલી ભૂમિના જેવી નરકભૂમિ પર ચાલતાં નારકો આર્તનાદ કરુણ વિલાપ આદિ કરે છે. તેમના રુદનના કરુણ સૂરો ત્યાં સ્પષ્ટ રૂપે સંભળાયા કરે છે. નારકોને દીર્ઘ કાળ સુધી ત્યાં જ રહેવું પડે છે. ॥૭॥

ટીકાર્થ—ભયથી ત્રાસી ગયેલા તે નારકો જુદી જુદી દિશાઓમાં નાસ-ભાગ કરતાં કરતાં કેવી યાતનાઓનો અનુભવ કરે છે, તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—ખેરના પ્રબલિત અંગારાઓ જેવી તથા તીવ્ર જવાળાઓવાળી અગ્નિના જેવી તપ્ત ત્યાંની ભૂમિ હોય છે. એ ભૂમિ પર નારક જીવોને ચાલવું પડે

છે. એવી તપ્ત ભૂમિ પર ચાલતી વખતે તેમના પગ દાઝી જવાથી તેઓ કરુણાજનક (હીન) સ્વરે ચિત્કાર અને આકંદ કરે છે. તેમના રુદનનો અવાજ ઘણો ઊંચો હોય છે. નારકોનું આયુષ્ય ઘણું જ લાંબુ હોય છે. તેમનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૩૩ સાગરોપમનું અને જલન્ય આયુષ્ય દસ હજાર વર્ષનું કહ્યું છે. ગમે તેટલી યાતનાઓ સહન કર્યા છતાં આયુસ્થિતિને કાળ પૂરો કર્યા વિના તેઓ ત્યાંથી છુટકારો મેળવી શકતા નથી.

નરકમાં જે યાતનાઓ સહન કરવી પડે છે, તેની સરખામણી આ પૃથ્વી પરના કોઈ પણ દુઃખ સાથે થઈ શકતી નથી. તે બંનેના પ્રમાણ વચ્ચે સરસવ અને આકાશના પ્રમાણ જેટલો મહાન તફાવત છે, છતાં પણ અહીં જે દષ્ટાન્તો આપવામાં આવ્યાં છે, તે સામાન્ય ખ્યાલ માટે જ આપ્યાં છે—જેમકે ‘સૂર્ય ખાણની જેમ લાગે છે—ગતિ કરે છે,’ આ દષ્ટાન્તમાં સૂર્યને ખાણની ઉપમાં આપવામાં આવી છે, પરંતુ તે બંનેની ગતિમાં ઘણો જ મોટો તફાવત છે, એજ પ્રમાણે આ પૃથ્વી પરના તાપ (ગરમી) અને નરકના તાપ વચ્ચે ઘણો જ મોટો તફાવત છે. ॥૭૧॥

શબ્દાર્થ— ‘णिसिओ सुर इव तिक्खसोया-निशितः क्षुर इव तीक्ष्णस्रोताः’ તીક્ષ્ણ અસ્તરાના ધાર સરખી તેજ ધારવાળી ‘जइ ते-यदि त्वया’ જે તમે ‘अभि-दुग्गा-अभिदुर्गा’ અત્યંત દુર્ગમ વેયરણી-વૈતરણી’ વૈતરણી નામની નદીને ‘सुया-श्रुता’ સાંભળી હશે ‘ते-ते’ તે નારકિ જીવો ‘अभिदुग्गां वेयरणिं-अभिदुर्गां वैतरणीम्’ અત્યંત દુર્ગમ એવી વૈતરણી નદીને ‘उमुचोइया-इषु नोदिता.’ ખાણથી પ્રેરણા કરેલ એવા ‘सत्तिसु हम्ममाणा-शक्तिसु हन्यमानाः’ ભાલાથી ભેદીને ચલાવવામાં આવેલા નારક જીવો ‘तरंति-तरन्ति’ તરે છે. ॥૮॥

સૂત્રાર્થ—અસ્નાના જેવી તીક્ષ્ણ ધારવાળી વૈતરણી નદીનું નામ તેા તમે સાંભળ્યું હશે, તે નદી ઘણી જ દુર્ગમ છે. તે ક્ષાર, ઉષ્ણ અને રુધિર

જેવા જળથી યુક્ત છે, નારક જીવોને ખાણો, ત્રિશૂળ અને ભાલાં આદિથી પ્રેરાઈને દુર્ગમ નદી પાર કરવી પડે છે. ॥૮૮॥

ટીકાર્થ—સુધર્મા સ્વામી જ ખૂ સ્વામીને કહે છે—‘હે જ’ખૂ! તીર્થ’કર ભગવાન દ્વારા પ્રતિપાદિત વૈતરણી નદીનું’ નામ તો તે’ કદાચ સાંભળ્યું’ હશે, અસ્તરાની ધાર જેવી તીખી (તીક્ષ્ણ) હોય છે, એવી જ વૈતરણીની ધારા તીખી છે—તેને પાર કરવાનો પ્રયત્ન કરનાર વ્યક્તિના શરીરનું તેના તીક્ષ્ણ પ્રવાહ દ્વારા વિદારણ કરાય છે. કાતરની જેમ તે નદીનો પ્રવાહ શરીરને વેતરી નાંખે છે, તેથી જ તેનું નામ વૈતરણી પડ્યું’ છે. તે નદી ક્ષાર, રુધિર, પાચ-પરુ આદિથી યુક્ત ઉષ્ણ જળવાળી છે, અને તેને પાર કરવાનું’ કામ ઘણું’ જ દુષ્કર ગણાય છે. પરમાધાર્મિક દેવોના તીરોથી પ્રેરાએલાં અને ભાલાથી ધવાએલાંને વૈતરણી નદી પાર કરવી પડે છે. ॥૮૮॥

શબ્દાર્થ—‘નાવં’ સ્વિ’તે-નાવમુપેતા:’ નાવ અર્થાત્ હોડી પર બેસીને આવતા એવા નારકિ જીવોને ‘અસાદુકર્મમા-અસાદુકર્માણ:’ પરમાધાર્મિકો ‘કીલેહિ વિજ્ઞંતિ-કીલેષુ વિધ્યન્તિ’ ગળામાં કીલો વીધે છે વીધાયેલા એવા તે નારક જીવો ‘સદ્વિત્પહૂના-સ્મૃતિવિપ્રહીના:’ સ્મૃતિ વિનાના થઈને કિ’કર્તવ્યમૂઠ થઈ ભય છે. તથા ‘અન્ને તુ-અન્યે તુ’ ખીભ નરકપાલો ‘દીહાર્હિ-દીર્ઘે:’ લાંબા એવા ‘સૂલાર્હિ-શૂલૈ:’ શૂલોથી તેમજ ‘તિસૂલિયાર્હિ-ત્રિશૂલૈશ્ચ’ ત્રિશૂલો દ્વારા ‘વિદૂષૂળ અહે કરે’તિ-વિદૂઘ્વાઽયઃ કુર્વન્તિ’ નારકિ જીવોને વિ’ધીને નીચે ફે’કી દે છે. ૧૯૮

સૂત્રાર્થ—નૌકાઓમાં બેસીને તે અસાદુકર્મી પરમાધાર્મિક દેવો તે નારકોનો પીછો પકડે છે. તેઓ નારકોના ક’ંઠમાં ખીલાઓ ભોંકી દે છે.

આ પ્રકારે તેમને ક'ઠ વી'ધાઈ જવાથી તેઓ સ્મૃતિહીન-અચેત થઈ જાય છે-તેમની કર્તવ્યબુદ્ધિ નષ્ટ થઈ જાય છે. અન્ય પરમાધાર્મિકો તે નારકોને ત્રિશૂળ, ભાલાં, તીર આદિ વડે વી'ધીને નીચે પછાડે છે. ॥૯॥

ટીકાર્થ—વૈતરણી નદીમાં પડેલાં નારકો તેની તીક્ષ્ણ ધારા આદિ વડે એટલા બધા દુઃખી થાય છે કે ત્યાંથી બહાર નીકળવાને માટે વલખાં મારે છે. પરમાધાર્મિકોની નૌકાઓને જોઈને તેઓ તે નૌકાઓ પર ચડી જવાનો છે ત્યારે પરમાધાર્મિકો તેમના ગળામાં ખીલા લોંકી દે છે. ત્યારે તેઓ સ્મૃતિહીન થઈ જાય છે. વૈતરણીના પ્રવાહમાં પડતાં પડેલાં જ તેમની સ્મૃતિ નષ્ટ થઈ ગઈ હોય છે, પરન્તુ જ્યારે તેમના ગળામાં ખીલાઓ લોંકી દેવામાં આવે છે. ત્યારે તેઓ અધિક સ્મૃતિબ્રહ્મ ખની જાય છે. ખીજા નરક પાલો લાંબા લાંબા ભાલાં, ત્રિશૂળો આદિ વડે ઘવાએલા તેમને ખાણોથી પ્રેરીને વૈતરણી નદીના પાણીમાં ફરી પાછાં પછાડી દે છે

કોઈ કોઈ નરકપાલ તે સ્મૃતિબ્રહ્મ નારકોને ત્રિશૂળ આદિ વડે વી'ધીને ઘણા જ વેગથી જમીન પર પછાડે છે. વૈતરણી નદીના પ્રવાહમાં વહેતા વહેતા જ તેના વેગને કારણે તેઓ સ્મૃતિરહિત થઈ ગયા હોય છે. તો ત્રિશૂળ આદિ લોંકી દઈને નીચે પછાડવામાં આવેલા તે નારકોની કેવી દશા થતી હશે, એ વાત તો તે નારકો જ જાણતા હશે અથવા કેવળી ભગવાને જાણતા હશે. ॥૯॥

શબ્દાર્થ—‘કેલિં ચ ગલે-કેષાંચિત્ ગલે’ કેટલાક નારક જીવેને ગળામાં ‘સિલાઓ વંધિત્તુ-શિલાઃ બદ્ધવા’ શિલાઓ ખાંધીને ‘મહાલયંતિ હદગંસિ-મહાલયે હદકે’ અગાધ પાણીમાં ‘બોલંતિ-બ્રોહ્યન્તિ’ ડુખાડે છે. તથા ‘તત્થ અન્ને-તત્રાન્યે’ ખીજા પરમાધાર્મિકો તેમને ત્યાંથી ખેંચીને ‘કલંબુયાવાલુય-મુમ્પુરે ચ લોલંતિ-કલંબુકાવાલુકાયાં મુમ્પુરે ચ લોલયન્તિ’ અત્યંત તપેલી રેતીમાં તેમજ સુમ્પુરાગ્નિમાં અર્થાત્ ધુમાડા વિનાના અંગારાગ્નિમાં આમતેમ ફેરવે છે. અને ‘વચ્ચંતિ-વચન્તિ’ રાંધે છે. ॥૧૦॥

સૂત્રાર્થ—કોઈ કોઈ નારકોના ગળામાં શિલાઓ ખાંધીને તેમને અત્યંત ઊંડા પાણીમાં ડુબાવી દેવામાં આવે છે. અન્ય નરકપાલો તેમને પાણીમાંથી બહાર ખેંચી કાઢીને ચણા અને પૌંવાની જેમ આગ પર શેકે છે તથા તેમના શરીરને માંસની જેમ દેવતા પર પકાવે છે. ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—કોઈ કોઈ પરમાધાર્મિક દેવો નારકોના ગળામાં ભારે શિલાઓ ખાંધીને તેમને વૈતરણી નદીના અગાધ પાણીમાં ડુબાવી દે છે. ત્યારે બીજા પરમાધાર્મિકો તેમને દેવતા પર ચણા, પૌંવાની જેમ શેકે છે, અને કોઈ કોઈ પરમાધાર્મિકો માંસપેશીઓની જેમ તેમને અગ્નિ પર પકાવે છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પરમાધાર્મિક દેવો નારકોને તેમના કર્મ અનુસાર જ શિક્ષા કરે છે. તે શિક્ષા રૂપે કોઈને પાણીમાં ડુબાવવામાં આવે છે, તો કોઈને ભટ્ટીમાં ચણાની જેમ શેકવામાં આવે છે, તો કોઈને આગ પર માંસની જેમ પકાવવામાં આવે છે. ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ—‘અસૂરિયં’ નામ—અસૂર્યં નમ’ જેમાં સૂર્ય ન હોય તેમજ જે ‘મહાભિતાવં—મહાભિતાપમ્’ મહાન્ તાપવાળું હોય છે, તથા જે ‘અંધં તમં દુષ્પતરં મહંતં—અંધં તમો દુષ્પતરં મહાન્તમ્’ તથા જે ભયંકર એવા અંધારાથી યુક્ત તેમજ દુઃખથી પાર પામવા યોગ્ય અને મહાન્ છે, ‘જત્ય-યત્ર’ જે નરકાવાસમાં ‘ઉદ્ઘટં—ઋધ્વમ્’ ઉપર ‘અહે-અધઃ’ નીચે ‘તિરિયં-તિર્યક્’ તથા તિરછી ‘દિમાસુ-દિશાસુ’ દિશાઓમાં ‘સમાહિયા સમાહિતઃ’ સારી રીતે રાખવામાં આવેલ ‘અગ્ની-અગ્નિઃ’ અગ્નિ ‘ઙ્ગિયાઈ ધ્માયતે’ બળતી રહે છે. ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ—જ્યાં સૂર્યનાં દર્શન પણ થતા નથી, જે ઘોર સંતાપથી યુક્ત છે, જે અંધકારમય છે, જે દુસ્તર અને મહાન્ છે, તથા જેની ઉપર, નીચે

અને તિરકસ દિશાઓમાં અગ્નિ પ્રબલિત રહે છે, એવી નરકમાં પાપી જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—અસૂર્ય નામના એક નરકનો આકાર કુંભિકા જેવો છે, તેમાં સૂર્યનો અભાવ છે. જો કે બધા નરકો સૂર્યના પ્રકાશથી રહિત છે, છતાં પણ તે નરકો ઘોર તાપથી યુક્ત છે, કારણ કે સૂર્યના અભાવમાં પણ તે ક્ષેત્રમાં તાપનો સદ્ભાવ રહે છે. તે ક્ષેત્રનો એવો સ્વભાવ (લક્ષણ) જ છે. તે નરક ઘોર અધકારથી યુક્ત છે. વળી તે દુસ્તર અને મહાન છે. તેમાં ઊંચે, નીચે અને તિર્યગ્ દિશાઓમાં વ્યવસ્થિત-(ગોઠવાયેલો) અગ્નિ સતત બળતો જ રહે છે, પાપી લોકો એવા નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ॥૧૧॥

શબ્દાર્થ—‘જંસિ-ચસ્મિન્’ જે નરકમાં ‘ગુહાણ-ગુહાયામ્’ ગુફાના આકાર જેવા ‘જલણે-જ્વલને’ અગ્નિમાં ‘અતિઉદ્દે-અતિવૃત્તઃ’ સંતાપ પામેલા તે પોતે કરેલા દુષ્કૃત્યોને ‘અવિજાણઓ-અવિજાનન્’ બહુવા વિના અને ‘લુત્તવણે-લુત્તવજ્ઞઃ’ સંજ્ઞાવિનાનો થઈને ‘હજ્જદ્-દહાતે’ બળતો રહે છે. ‘સયા ય-સદા ચ’ સર્વકાળ ‘કલુણં-કરુણમ્’ દીનતાજનક ‘પુણઘમ્મટ્ટાણં-પુનર્ધર્મસ્થાનમ્’ તથા સંપૂર્ણ રીતે તાપનું સ્થાન ‘ગાઢોવણીયં-ગાઢોવણીતમ્’ જે નારક જીવને બળાત્કારથી પ્રાપ્ત થાય છે, તેમજ ‘અતિદુઃસ્વધર્મમ્-અતિદુઃસ્વધર્મમ્’ અત્યંત દુઃખ પમાડવું એજ જેનો સ્વભાવ છે એવા સ્થાનમાં નારક જીવો જાય છે. ॥૧૨॥

સૂત્રાર્થ—નરકમાં ગયેલાં કોઈ કોઈ નારકને ગુફા-એટલે કે ઉગ્રિકાના આકારના નરકમાં હડસેડી દેવામાં આવે છે. ત્યાં તે અગ્નિમાં પરચો પરચો દારુણ પીડાનો અનુભવ કર્યા કરે છે, તેને એ વાતનું ભાન પણ હોતું નથી કે પોતે કયા પાપોનું ફળ ભોગવી રહ્યો છે. તેની પ્રજ્ઞા લગલગ નષ્ટ થઈ ચુકી હોય છે. નરકની ભૂમિ કારુણિક છે, તાપનું સ્થાન છે અને અપાર દુઃખપ્રદ છે. પાપી જીવો-નરકગતિને યોગ્ય જીવો-એવા નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારક જીવને ઉગ્રિકાના આકારની ગુફામાં, પ્રદીપ્ત આગમાં બળજબરીથી બાળવામાં આવે છે. સંજ્ઞાહીન થઈ જવાને કારણે તે પોતાના પાપકર્મને બહુતો નથી. તેનો અવધિવિવેક પણ હુમ થઈ જાય છે આ પ્રકારની સ્થિતિમાં તે અગ્નિજનિત દાહનો અનુભવ કર્યા કરે છે. આ રીતે નરકસ્થાન સદા દુઃખનું જ સ્થાન છે. તે સ્થાન અપાર ઉચ્ચતાથી સંતપ્ત જ રહેતું હોય છે, પ્રાણ્વૃત્તિપાત આદિ ઘોર દુષ્કૃત્યો કરનારા જીવો જ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવો એક ક્ષણ પણ દુઃખમાંથી મુક્તિ મેળવી શકતા નથી. કહ્યું પણ છે કે-‘અચ્છિણિમીલણ મેત્તે’

‘રાતદિન જેમને અગ્નિ પર પકાવવામાં આવે છે એવા નારક જીવોને સતત પીડાનો જ અનુભવ કરવો પડે છે. તેમને ક્ષણનું સુખ પણ મળતું નથી. તેઓ તેા ત્યાં નિરન્તર દુઃખનો જ અનુભવ કર્યા કરે છે.’ ॥૧૨॥

શબ્દાર્થ—‘જહિ-યત્ર’ જે નારકભૂમિમાં ‘કૂરકમ્મા-કૂરકર્માણઃ’ કૂર કર્મો કરવાવાળા પરમાધાર્મિકો ‘ચત્તારિ અગ્ણીઓ સમારભિત્તા-ચતુરઃ અમ્મીન્ સમારખ્ય’ ચારે દિશાઓમાં ચાર અગ્નિઓ પ્રગટ કરીને ‘બાલં-બાલમ્’ અજ્ઞાની નારકિ જીવને ‘અભિતવિન્તિ-અભિતાપયન્તિ’ તપાવે છે. ‘તે-તે’ એવા નારકિ જીવો ‘જીવંતુવજોડ્પત્તા-જીવન્ત હપજ્યોતિઃ પ્રાપ્તાઃ’ અગ્નિની સમીપ આવેલ જીવતી માછલીની જેમ ‘અભિત્તપ્પમાણા-અભિત્તવ્યમાનાઃ’ તાપથી તપતા થકા ‘તત્થ ચિટ્ટંત-તત્ર તિઠ્ઠન્તિ’ ત્યાં એજ નરકસ્થાનમાં રહે છે. ॥૧૩॥

સૂત્રાર્થ—નરકમાં કૂર પરમાધાર્મિક દેવો ચારે દિશાઓમાં ચાર અગ્નિઓ પ્રગટાવીને તેમાં તે બાલ જીવોને (અજ્ઞાન જીવોને-નારકોને) બાળે છે, અગ્નિમાં બળવા છતાં તેઓ મૃત્યુ પામતા નથી, પણ જીવિત રહીને જીવતી માછલીની જેમ તરકડતાં તરકડતાં તે તાપને સહન કરે છે. ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—તે નરકાવાસોમાં કૂર કર્મ કરનારા પરમાધાર્મિક દેવતાઓ પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણ રૂપ ચારે દિશાઓમાં ચાર અગ્નિઓ પ્રબલિત કરે છે, અને મહારલ, મહાપરિશ્રદ્ધ, પંચેન્દ્રિયઘાત, માંસભક્ષણ આદિ મહાદુઃકૃત્ય કરનારા અજ્ઞાની નારકોને તેમાં બાળે છે. તે નારકો ત્યાં હસ પ્રકારની ક્ષેત્રવેદનાનો ખરાબમાં ખરાબ રીતે અનુભવ કર્યા કરે છે. તેઓ જીવિત રહેવા છતાં પણ અગ્નિની સમીપમાં રહેલી જીવતી માછલીની જેમ ત્યાં જ રહીને તે સંતાપનો અનુભવ કર્યા કરે છે.

જેવી રીતે પરાધીન દશામાં રહેલી માછલીઓ અગ્નિની સમીપમાં રહીને દુઃસહ તાપનો અનુભવ કરવા છતાં પણ ત્યાંથી દૂર જઈ શકતી નથી- માછલીને જ્યારે જીવતી પકાવવામાં આવે છે, ત્યારે તે પરાધીન હોવાને કારણે અગ્નિથી દૂર નાસી શકતી નથી. એજ પ્રમાણે પરમાધાર્મિક દેવો દ્વારા આગમાં બાળવામાં આવવા છતાં પણ તે નારકો ત્યાંથી ભાગી શકતા નથી. તેમને પરાધીનતાને કારણે દારુણ દુઃખ સહન કરવું જ પડે છે. ॥૧૩॥

શબ્દાર્થ—‘મહાહિતાવં-મહાભિતાવમ્’ મહાન સંતાપ દેવાવાળા ‘સંત-
 ચ્છળં નામ-સંતક્ષણં નામ’ સંતક્ષણુ નામનું નરક છે. ‘જત્ય-યત્ર’ જે નરકમાં ‘અસાહુ-
 કમ્મા-અસાધુકર્માણઃ’ પાપકર્મ કરવાવાળા ‘કુઠાઢહત્યા-કુઠારહસ્તાઃ’ હાથમાં
 કુહાડી લીધેલ ‘તે નારયા-તાન્ નારકાન્’ તે નારકોને ‘હત્યેહિં પાપહિં ય બંધિઙ્ગ-
 હસ્તૈઃ પાદૈશ્ચ વદ્ધ્વા’ નારકિ જીવેના હાથ અને પગ બાંધીને ‘ફલગંવ-
 કચ્ચકમિત્ર’ લાકડાની જેમ ‘તચ્છંતિ-તક્ષુવન્તિ’ કાપે છે. ૧૧૪૧॥

સૂત્રાર્થ—સંતક્ષણુ નામનું એક અતિશય દુઃખપ્રદ નરકસ્થાન છે. તે
 નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારકોના હાથપગ બાંધીને, પરમાધાર્મિકો તેમને
 કુહાડી વડે કાઠની જેમ કાપે છે. ૧૧૪૧॥

ટીકાર્થ—હવે સૂત્રકાર સંતક્ષણુ નામના નરક સ્થાનની વાત કરે છે.
 તે સંતક્ષણુ નરકમાં જે નારકો ઉત્પન્ન થાય છે, તેમને અંગછેદનની પીડા
 વેડવી પડે છે. ત્યાં જે કૂર પરમાધાર્મિક દેવો હોય છે, તેઓ તેમના હાથ-
 પગ બાંધીને કુહાડી વડે તેમના અંગોનું કાઠની જેમ છેદન કરે છે. ૧૧૪૧॥

શબ્દાર્થ—‘પુણો-પુનઃ’ તદનંતર નરકપાલ ‘રુહિરે-રુધિરે’ નારક જીવના જ
 લોહીમાં ‘વચ્ચસમુસ્સિસંગે-વર્ષઃસમુચ્છિતાંગાન્’ મળથી જેમનું શરીર ફૂલી
 ગયું છે તથા ‘મિન્નુત્તમંગે-મિન્નોત્તમાંગાન્’ જેમનું માથું ચૂર્ણિત
 કરી દિધેલ છે ‘કુરંતે-સ્ફુરન્તઃ’ દુઃખ અને પીડાના માટે જે અહીંતહીં
 તરફડતા રહે છે, ‘જેરહ્ણ-નારકાન્’ એવા નારકિ જીવેને ‘પરિવત્તયંતા-
 પરિવર્તયન્તઃ’ નીચે ઉપર ઉલટ પલટ કરતાં ‘સજીવમચ્છેવ-સજીવમત્સ્યાનિવ’
 જીવતી માછલીની જેમ ‘અયોકવલ્લે-અયઃકવલ્યાં’ લોખંડની કઠાઈમાં
 ‘પયંતિ-પચન્તિ’ પકાવે છે. ૧૧૪૧॥

સૂત્રાર્થ—વળી પરમાધાર્મિકો નારક જીવેને પોતાના રુધિરમાં પકાવે છે.
 તેમનું શરીર મળથી પરિપૂર્ણ થઈ ફૂલી જાય છે અને મસ્તકના ચૂરે ચૂરા થઈ
 જાય છે. જેવી રીતે જીવતી માછલીઓને લોહાના તાવડામાં તાવેલા વડે આમતેમ
 ફેરવી ફેરવીને પકાવવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે નારકોને પણ પકાવવામાં
 આવે છે. ત્યારે તે પરાધીન નારકો તરફડિયાં માર્યાં કરે છે. ૧૧૪૧॥

ટીકાર્થ—પરમાધાર્મિક દેવતાઓ નારકોના શરીરમાં શસ્ત્રો ભોંકી દઈને,
 તેમાંથી લોહી વહેવરાવે છે. તેમનાં અંગો અને આંતરડાં મળ દ્વારા સૂઝી
 જાય છે. લાકડીઓના પ્રહારથી તેમનાં મસ્તક ફૂટી જાય છે. તે નારકો દુઃખ
 અને ભયથી સદા તરફડતા રહે છે. પરમાધાર્મિકો તેમને સજીવ માછલી-
 ઓની જેમ લોહાના તાવડામાં આમતેમ ઉલટાવી સુલટાવીને તેમના જ
 લોહીમાં પકાવે છે. ૧૧૪૧॥

પરમાધાર્મિક દેવતાઓ દ્વારા આ પ્રકારની પીડાઓ (વૃક્ષ પરથી નીચે પટકવાની, અંગોતું છેદન કરવાની, અગ્નિ પર પકાવવાની આદિ) જ્યારે પહોંચાડવામાં આવતી હશે, ત્યારે તે નારકો મરણ પામીને તે યાતનાઓ-માંથી મુક્ત થઈ જતા હશે અને અન્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થઈને તે યાતનાઓ-માંથી છૂટકારો મેળવતા હશે, આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં તેમને નિરંતર પીડા અનુભવવાની વાત કેવી રીતે સંભવી શકે ?

આ પ્રકારની શંકાનું સમાધાન કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે—આ પ્રકારની યાતનાઓ સહન કરવા છતાં પણ તેમનું આયુષ્ય સમાપ્ત થતું નથી. અરે ! તેમનું મસ્તક છેદવામાં આવે, તો પણ તેઓ જીવતાં જ રહે છે અને વારં વાર આ પ્રકારની યાતનાઓ સહન કર્યાં જ કરે છે. એજ વાત સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે. ॥૧૫॥

શબ્દાર્થ—‘ત્રે-ત્રે’ તે નારક ‘તત્થ-તત્ર’ તે નારકમાં ‘નો જેવ મસિ મવંતિ-નૈવ મષીમવન્તિ’ અળીને ભસ્મ થઈ જતાં નથી તથા ‘તિલ્લમિવેયણાણ-તિત્તમિવેદનયા’ નરકની તીવ્ર પીડાથી ‘નો મિલ્લજ્જતી-ન મ્પિયન્તે’ મરતાં નથી. પરંતુ ‘તમાણુમાર્ગ અણુવેદયંતા-તમનુમાર્ગ અણુવેદયન્તઃ’ નરકની તે પીડાને લોગવતાં પાપના કારણે તે ‘દુક્ખી-દુઃખિનઃ’ દુઃખી થઈને—‘દુક્ખંતિ-દુલ્લયન્તિ’ પીડાને અનુભવ કરે છે. ॥૧૬॥

સૂત્રાર્થ—નરકમાં ગયેલા નારકોને અગ્નિ ઉપર પકાવવામાં આવે છે, છતાં પણ તેઓ ભસ્મ થતા નથી, તીવ્ર વેદનાથી તેમનું મરણ થતું નથી, પરંતુ દીર્ઘકાળ સુધી તેઓ તેમનાં કર્મોનું ફળ લોગવ્યા કરે છે. પ્રાણાતિ-પાત આદિ ૧૮ પ્રકારનાં પાપોનું સેવન કરવાને લીધે તેમને આ પ્રકારનાં દુઃખો લોગવવા પડે છે. ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારકોને અનેકવાર અગ્નિ ઉપર માંસ આદિની જેમ રાંધવામાં આવે છે. આ પ્રકારની તીવ્ર વેદના લોગવવા છતાં પણ તેમના શરીર અગ્નિમાં અળીને ભસ્મ થઈ જતાં નથી—એટલે કે

તેઓ મરતા નથી, કારણ કે પોતાનાં કર્મોનું પૂરેપૂરું ફળ તેઓ ભોગવી ચુક્યા હોતા નથી, એક જ વાર ભોગવવાથી તેમનાં કર્મો નષ્ટ થઈ જતાં નથી. તેથી એક જ વાર બળવાથી કે છેદાવાથી તેમનું આયુષ્ય સમાપ્ત થતું નથી. તેમને દીર્ઘકાળ સુધી ઠંડી, ગરમી, છેદન, ભેદન, ત્રિશૂલારોપણ, આદિ દારુણ યાતનાઓ સહન કરવી પડે છે, નિર્દય પરમાધાર્મિક દેવતાઓ દ્વારા પૂર્વોક્ત જે જે યાતનાઓ પહોંચાડવામાં આવે છે તે યાતનાઓ તથા નારકો દ્વારા એક બીજાને જે જે પીડા પહોંચાડવામાં આવે છે તે પીડાઓ સહન કરવા રૂપ દુઃખરૂપ અનુભાગનું વેદન કરતાં કરતાં દીર્ઘકાળ પર્યાન્ત ત્યાં રહેવું પડે છે.

તે ફળ ભોગવ્યા સિવાય તેઓ નરકમાંથી નીકળીને બીજે કોઈ પણ સ્થળે જઈ શકતા નથી, તેમણે પ્રાણાતિપાત આદિ ૧૮ પ્રકારનાં જે પાપો કર્યા હોય છે, તેના ફલ સ્વરૂપે તેઓ નિરંતર દુઃખનો જ અનુભવ કરતા રહે છે. તેમણે જેટલા કાળની સ્થિતિવાળું કર્મ બાંધ્યું હોય છે, એટલા કાળ સુધી ત્યાં જ (નરકમાં જ) રહીને તેઓ દુઃખોનું વેદન કરે છે. ॥૧૬॥

વળી સૂત્રકાર તેમનાં દુઃખોનું વર્ણન કરતા કહે છે—

શબ્દાર્થ—‘લોલણસંપગાદે-લોલનસંપગાદે’ નારક જીવોના ચલનથી વ્યાપ્ત ‘તર્હિ-તત્ર’ તે નરકમાં ‘ગાઢ-ગાઢમ્’ અત્યન્ત ‘સુતત્તં-સુતત્તમ્’ તાપથી તપેલી ‘અગ્નિ વયંતિ-અગ્નિ વ્રજન્તિ’ તે નારક જીવ અગ્નિની પાસે બાય છે ‘અમિદુગ્ને તત્થ-અમિદુર્ગે તત્ર’ તે અતિ દુસ્સહ અગ્નિમાં બળતાં તે ‘સાતં ન લહતી-સાતં ન લમન્તે’ સુખ પામતાં નથી અને ‘અરહિયામિતાવા-અરહિતામિ-તાપન્’ જે કે તે મહાતાપથી તપેલા હોય છે ‘તર્હવિ-તથાપિ’ તો પણ ‘તર્વિત્તિ-તાપયન્તિ’ તેમને તપ્ત તેલ અને અગ્નિમાં તપાવે છે. ॥૧૭॥

સૂત્રાર્થ—નારક જીવોના હલન ચલનથી યુક્ત તે નરકમાં, જ્યારે નારકોને અત્યન્ત શીતનો અનુભવ થાય છે, ત્યારે તેઓ તેનાથી બચવા

માટે અગ્નિની પાસે જાય છે, પરંતુ તે દારુણ અગ્નિની હુંક્ર પ્રાપ્ત થવાને બદલે, તેમનાં અંગો દાઝવા માંડે છે. અગ્નિ વડે દાઝતા નારકોને પરમાધાર્મિકો અધિક દઝાડે છે. ૧૧૭૧।

ટીકાર્થ—આમતેમ કરતાં નારકોથી વ્યાપ્ત તે નરક રૂપી ગર્ભમાં (ખાડામાં) અત્યંત ઠંડી લાગતી હોય છે, તે ઠંડીને દૂર કરવા માટે નારક જીવો અત્યંત તપ અને પ્રજ્વલિત અગ્નિ તરફ જાય છે. અગ્નિચુકત તે ભયાનક સ્થાનમાં પણ તેમને એક ક્ષણભર પણ સુખ મળતું નથી. ત્યાં તેમને ઉષ્ણતા જન્ય દારુણ પીડાનો અનુભવ કરવો પડે છે. ઠંડીથી બચવાને માટે અગ્નિની સમીપે આવેલા તે નારકોને પરમાધાર્મિક દેવતાઓ અગ્નિ તથા ગરમ તેલ વડે અધિક દહનનો અનુભવ કરાવે છે—વધારે દઝાડે છે. ૧૧૭૧।

શબ્દાર્થ—‘સે-અથ’ આના પછી ‘તત્થ-તત્ર’ તે રત્નપ્રભાદિ નરકમાં ‘નગરવહેવ સદે-નગરવધ इव शब्दः’ નગરવધની જેમ ભયંકર આક્રંદન શબ્દ ‘સુચ્ચૈ-શ્રૂયતે’ સંભળાય છે. ‘દુહોવળીયાણિ પયાણિ-દુઃખોપનીતાનિ પદાનિ’ દુઃખથી કરુણામય શબ્દ સંભળવામાં આવે છે. ‘उद्दिण्णकम्मण-उदीर्णकर्मणः’ જેમતું નરકગતિ સંબંધી કર્મ ઉદયમાં આવેલ છે. એવા નારકિ જીવોને ‘उद्दिण्णकम्मा-उदीर्णकर्मणः’ ઉદીત કર્મવાળા ‘તે-તે’ એ પરમાધાર્મિકો ‘પુણો પુણો-પુનઃ પુનઃ’ વારંવાર ‘सरहं-सरमस’ વેગપૂર્વક ‘दुहे-ति-दुःखयन्ति’ પીડિત કરે છે. ૧૧૮૧।

સૂત્રાર્થ—નગરના વધસ્થાનોમાં જીવોનું જેવું આક્રંદ સંભળાય છે, એવું જ નારકોનું ભયાનક આક્રંદ રત્નપ્રભા આદિ નરકોમાં સંભળાય છે દુઃખો અસહ્ય બનવાને કારણે તેઓ ‘હાય મા, હાય બાપા !’ ઈત્યાદિ કરુણાજનક શબ્દો બોલે છે. જેમનાં કર્મ આ પ્રકારે ઉદયમાં આવ્યાં છે એવાં નારકોને તે ઉદીર્ણકર્મવાળા પરમાધાર્મિક અસુરકુમાર દેવો વારંવાર ઉત્સાહપૂર્વક પીડા પહોંચાડે છે. ૧૧૮૧।

ટીકાર્થ—જેવી રીતે નગરનો વિનાશ થાય ત્યારે બાળકો, યુવાનો, વૃદ્ધો, સ્ત્રીઓ અને પુરુષોના આક્રંદ સંભળાય છે, એજ પ્રમાણે પરમાધાર્મિકો દ્વારા જ્યારે નારકો પર અત્યાચારો ગુજારવામાં આવે છે, ત્યારે નારકો પણ કરુણાજનક આક્રંદ કરવા માંડી જાય છે. નરકોમાં આ પ્રકારના હૃદયને હચમચાવી નાખનારા શબ્દો સંભળાય છે.—‘હાય મા ! હાય બાપા ! બચાવો, બચાવો ! કોઈ અમને આ નરકપાલોના ત્રાસમાંથી બચાવો ! કયાં નાસી

જવાથી અમે આ ત્રાસમાંથી બચી શકશું' ઈત્યાદિ જેમનાં કર્મ ઉદયમાં આવ્યાં છે એવાં નારકોને ઉદ્ધીર્ણકર્મ એટલે કે મિથ્યાત્વ, હાસ્ય, રતિ આદિ કર્મોના ઉદયવાળા પરમાધાર્મિક દેવતાઓ વારંવાર ખૂબ જ ઉત્સાહમાં આવી જઈને ઠારુણ પીડા પમાડે છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પરમાધાર્મિક અસુરો નારક જીવોને વિવિધ પ્રકારે અસહ્ય યાતનાઓનો અનુભવ કરાવ્યા કરે છે. ॥૧૮॥

શબ્દાર્થ—‘પાવ-વાપા:’ પાપી નરકપાલ ‘પાળેહિં વિઓજયંતિ-પ્રાણૈઃ વિઓજયન્તિ’ નારકી જીવોના અંગોને કાપીને અલગ અલગ કરી દે છે ‘તં -તત્’ આતું કારણ ‘મે-યુષ્મન્મયમ્’ આપને ‘જહાતહેળં-યાથાતથ્યેન’ યથાર્થ રૂપથી ‘પવન્સ્વામિ-પ્રવક્ષ્યામિ’ હું કહીશ ‘બાલા-બાલા:’ અજ્ઞાની નરકપાલ ‘દંડેહિં-વણ્ડૈઃ’ નારકી જીવોને દંડ દઈને ‘સવ્વેહિં-સર્વૈઃ’ બધા ‘પુરાકહેહિં-પુરાકૃત્તૈઃ’ પૂર્વજન્મમાં ઉપાજીત કરેલ ‘દંડેહિં-વણ્ડૈઃ’ દુઃખ વિશેષોથી ‘સ્મરંતિ-સ્મારયન્તિ’ સ્મરણ કરાવે છે. ॥૧૯॥

સૂત્રાર્થ—પાપી નરકપાલો નારકોને પ્રાણોથી વિયુક્ત કરે છે, એટલે કે તેમના શરીરના અવયવોનું ખંડન કરે છે. આ બધું તેઓ કેવી રીતે કરે છે, તે હું તમારી સમક્ષ રજૂ કરીશ. અજ્ઞાન નરકપાલો નારકોને મારતાં મારતાં તેમણે પૂર્વજન્મમાં સેવેલાં પાપકર્મોનું તેમને સ્મરણ કરાવે છે. ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—સૂત્રમાં ‘ળ’ પદ વાક્યાલંકાર રૂપે વપરાયું છે પાપી પરમાધાર્મિકો નારકોના હાથ, પગ આદિ અંગોને કુહાડી આદિ વડે કાપીને શરીરથી અલગ કરે છે. તેઓ તે શરણહીન નારકો પ્રત્યે એવું ક્રૂર વર્તન કેમ બતાવતા હશે, તેનું કારણ હું તમોને યથાર્થ રૂપે કહીશ-અર્થવાદ રૂપે નહીં તે વિવેકવિહીન પરમાધાર્મિકો તીક્ષ્ણ તલવાર, ખર્છી, ભાલા, દંડા આદિ શસ્ત્રો વડે મારતાં મારતાં તે નારકોને તેમનાં પૂર્વજન્મમાં કરેલાં પાપોનું સ્મરણ કરાવે છે. જેમકે-‘હે નારકો ! પૂર્વજન્મમાં પ્રાણીઓના માંસનું ભક્ષણ કરીને તમે પુનઃ બન્યા હતા, લોહી મધ આદિ રસોનું પાન કરીને બાકા (સ્થૂલ) થયા હતા, પરંતુને ભોઈને તથા તેમની સાથે કામલોગે લોગવીને તમારા હૃદયમાં આનંદ માન્યો હતો. હવે તમે પૂર્વકૃત તે પાપકર્મોનું ફળ લોગવો. તમે તમારે હાથે જ પાપનું જે વૃક્ષ વાળ્યું હતું અને ઉછેર્યું હતું, તેના ફળને આખવાનો હવે સમય પાકી ગયો છે, તો વિપાદ શા માટે અનુભવો છો ? ઉછળી ઉછળીને કરુણાજનક આકંઠ શા માટે કરો છો ?’ આ પ્રકારનાં વચનો દ્વારા તેઓ નારકોને તેમના પૂર્વજન્મમાં કરેલાં પાપોનું

સ્મરણ કરાવે છે. તેઓ તેમને જે પ્રકારનો દંડ દે છે, એજ પ્રકારનો દંડ તેમણે (નારકોએ) પૂર્વજન્મમાં અન્ય જીવોને દીધો હતો, એ વાતનું તેઓ તેમને સ્મરણ કરાવે છે, કેમકે નારક જીવો તેમણે પૂર્વજન્મમાં કરેલાં કર્મોનું ફળ ભોગવ્યા વિના નરકનાં દુઃખોમાંથી છુટકારો પામી શકતા નથી. 1195।

શબ્દાર્થ—‘હ્રમમાણા તે-હન્યમાનાસ્તે’ પરમાધાર્મિકોના દ્વારા મારવામાં આવતાં તે નારકી જીવો ‘મહામિતાવે-મહામિતાવે’ મહાન્ કષ્ટ દેવાવાળા ‘દુરૂવસસ પુણ્ણે-દૂરૂવેણ પૂર્ણે’ વિષ્ટા અને મૂત્રથી પૂર્ણ ‘નરણ-નરકે’ બીજા નરકમાં ‘પઢંતિ-પતન્તિ’ પડે છે ‘તે તત્થ-તે તત્ર’ તે ત્યાં ‘દુરૂવમક્કલી-દૂરૂવ-મક્ષિણઃ’ વિષ્ટા, મૂત્ર વિગેરેનું ભક્ષણ કરતાં ‘ચિટ્ટંતિ-તિષ્ઠન્તિઃ’ લાંબા કાળ સુધી નિવાસ કરે છે. ‘કમ્મોવગયા-કમ્મોવગતા’ સ્વકૃત કર્મના વશીભૂત થઈને ‘કિમિદ્દિ-કમ્મિમિઃ’ કીડાઓ દ્વારા ‘તુટ્ટંતિ-ત્રુટ્ટયન્તે’ પીડિત થાય છે. 1120।

સૂત્રાર્થ—પરમાધાર્મિકો દ્વારા નારકોને જ્યારે ખૂબ જ માર મારવામાં આવે છે, ત્યારે નારકો ઘેર દુઃખમય અને વિષ્ટા આદિ ગંદા પદાર્થોથી પરિપૂર્ણ નરકમાં (નરકાન્તરમાં અથવા નરકના એક ભાગમાંથી બીજા ભાગમાં) જઈ પડે છે. ત્યાં તેઓ અશુચિનું (વિષ્ટા આદિનું) ભક્ષણ કર્યા કરે છે, અને કીડાઓ દ્વારા તેમનાં શરીરને ખૂબ જ પીડા પહોંચાડવામાં આવે છે. આ બધું તેમના પૂર્વકૃત પાપકર્મોના ફલસ્વરૂપે તેમને ભોગવવું પડે છે. 120।

ટીકાર્થ—જ્યારે પરમાધાર્મિકો (નરકપાલો) નારક જીવોને ખૂબ જ પીડે છે, ત્યારે તેઓ નરકના એક ભાગમાંથી બીજા ભાગમાં જઈ પડે છે. ત્યાં પણ તેને સુખશાન્તિ મળતી નથી તે નરકમાં પણ તેને દારુણ દુઃખોનો અનુભવ કરવો પડે છે. તે નરકસ્થાન મળ, મૂત્ર આદિ અશુચિઓથી પરિપૂર્ણ હોય

છે, ત્યાં નારકો ચિરકાળ સુધી વિષ્કાંતું ભક્ષણ અને મૂત્રનું પાન કર્યા કરે છે. પરમાધાર્મિકો દ્વારા અથવા પરસ્પરના દ્વારા ઉત્પન્ન કરવામાં આવેલા કીડાઓ ત્યાં તેમને કરડયા કરે છે. આગમમાં પણ એવું કહ્યું છે કે-હઠી અને સાતમી નરકભૂમિમાં નારક જીવો ઘણા જ મોટા મોટા 'રક્તકુન્થુ'નાં રૂપોની વિક્રિયા કરે છે. તેઓ એક ખીજનાં શરીરનું ઉપહતન (ભક્ષણ) કરતા રહે છે. ॥૨૦॥

શબ્દાર્થ—'સયા-સદા' સર્વકાલ 'કસિણં પુણ વમ્મટ્ટાણં-કુલ્લં પુનર્ધર્મસ્થાનમ્' નારકી જીવોને રહેવાનું સંપૂર્ણ સ્થાન ઉભય હોય છે. 'ગાઢોવળીયં-ગાઢોવળીતં' અને તે સ્થાન નિઘત્ત નિકાચિત કર્મોદ્વારા નારકી જીવોને પ્રાપ્ત થયેલ છે.

'અતિદુઃખધર્મમ્-અતિદુઃખધર્મમ્' અતિવધારે દુઃખ દેવું જ જેમનેા ધર્મ-સ્વભાવ છે 'અંદુસુ-અન્દુસુ' કુંભીવિશેષમાં 'પક્ષિલપ-પ્રક્ષિપ્ય' નાંખીને 'દેહં વિહત્તુ-દેહં વિહત્ય' તેમના શરીરને ભેદીને 'સે-તસ્ય' તેમનું 'સીલં-શીર્ષ' માથામાં 'વેહેણ વેધેન' કાણું કરીને 'અભિતાવ્યંતિ-અભિતાવ્યન્તિ' પીડા પહોંચાડે છે. ॥ ૨૧ ॥

સૂત્રાર્થ—નારકોને જ્યાં રહેવાનું હોય છે તે સંપૂર્ણ સ્થાન સદા ઉભયતાવાળું હોય છે, તેમને નિઘત્ત અને નિકાચિત કર્મો દ્વારા તે સ્થાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે સ્થાન સ્વાભાવિક રીતે જ અત્યન્ત દુઃખપ્રદ છે. ત્યાં ઉત્પન્ન થયેલા નારકોના શરીરને કંદૂ નામની કુંભીમાં નાખી દઈને તથા તેમના મસ્તકને વીધી પરમાધાર્મિક અસુરો તેમને ખૂબ જ યાતનાઓ આપે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—નારકોને રહેવાનું સંપૂર્ણ સ્થાન સદા ઉભય હોય છે, નિઘત્ત અને નિકાચિત અવસ્થાના સદ્ભાવવાળાં કર્મોને કારણે તેમને આ સ્થાન

પ્રાપ્ત થયું હોય છે તે સ્થાનનું વિશેષ વર્ણન કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે—
 તે અત્યંત દુઃખપ્રદ સ્વાભાવવાળું છે, એટલે કે આ સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થનારા
 જીવોને સ્વાભાવિક રીતે જ અસહ્ય દુઃખોનો અનુભવ કરવો પડે છે. ત્યાં
 પરમાધાર્મિક દેવતાઓ નારકો પર ખૂબ જ અત્યાચાર શુભરે છે.
 તેઓ તેમના શરીરને કુંભીમાં નાખીને તથા તેમના મસ્તકમાં છિદ્ર પાડીને
 તેમને દારુણ દુઃખનો અનુભવ કરાવે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે નારકોનાં નિવાસસ્થાન સદા અત્યંત
 ઉષ્ણ રહે છે. તીવ્ર, તીવ્રતર અને તીવ્રતમ પરિણામો દ્વારા ઉપાર્જિત કરા-
 ચેલાં ચીકણાં કર્મોને લીધે આ સ્થાનમાં તેમની ઉત્પત્તિ થતી હોય છે. આ
 સ્થાન અતિશય દુઃખદાયી છે. તે સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારકોને કુંભીમાં
 નાખીને તેમના મસ્તક આદિ અંગોમાં ખીલા ઠોકીને પરમાધાર્મિક અસુરો
 તેમને ઘેર સંતાપનો અનુભવ કરાવે છે. ॥૨૧॥

શબ્દાર્થ—‘બાલસ-બાલસ્ય’ વિવેક રહિત નારકી જીવોની ‘નક્ક-નાસ્તિકાં’
 નાસ્તિકાને (નાકને) ‘દુઢેવિ-ઓઠૌ અપિ’ અને હોઠને પણ ‘સુરેણ-ક્ષુરેણ’ અસ્તરાથી
 ‘છિદંતિ-છિન્દન્તિ’ કાપે છે તથા ‘દુઢેવિ કણે-દ્વાવપિ કણૌ’ અને કાન પણ
 ‘છિદંતિ-છિન્દન્તિ’ કાપી લે છે ‘વિહત્થિમિત્ત-વિતસ્તિમાત્રાં’ વિતસ્તિ માત્ર
 અર્થાત્ એક વેંત જેટલા ‘જિઘ્મં-જિઘ્નાં’ જીભને ‘વિનિક્કસ-વિનિક્કાસ્ય’
 બહાર ખેંચીને ‘તિક્કાહિં સૂક્કાહિં-તીક્ષ્ણામિઃ શૂલામિઃ’ તીક્ષ્ણ ધારવાળી શૂળથી
 ‘અમિતાવચંતિ-અમિતાપચન્તિ’ પીડિત કરે છે. ॥ ૨૨ ॥

સૂત્રાર્થ—નરકપાલો અજ્ઞાન નારકોનાં નાક કાપી લે છે, હોઠ કાપી લે
 છે, અને કાન પણ કાપી લે છે અને એક વેંત લાંબી તેમની જીભને બહાર ખેંચી
 કાઢીને તીક્ષ્ણ શૂલો (ધારદાર કાંટા જેવાં શસ્ત્રો) વડે વીંધી નાખે છે. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—પ્રાણાતિપાત આદિ ઘેર કર્મો કરનાર જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન
 થાય છે. ત્યાં તેમની કેવી દશા થાય છે તેનું સૂત્રકાર વર્ણન કરે છે—પરમા-
 ધાર્મિકો તેમનાં પૂર્વકૃત પાપોનું તેમને સ્મરણ કરાવીને તીક્ષ્ણ છરી વડે
 તેમનાં નાક કાપી નાખે છે, અને હોઠ અને અને કાન પણ કાપી નાખે છે,
 તથા તેમની એક વેંત જીભને મોઢામાંથી બહાર ખેંચી કાઢીને તેમાં તીક્ષ્ણ
 શૂળો અથવા ખીલાઓ લોકી દે છે. આ પ્રકારની અસહ્ય પીડાઓ તેમને
 ત્યાં સહન કરવી પડે છે. ॥૨૨॥

શબ્દાર્થ—‘તિવ્પમાણા-તિવ્પમાનાઃ’ જેમના અંગોથી લોહી ટપકી રહ્યું છે
 એવા ‘તે-તે’ તે નારક ‘બાલા-બાલાઃ’ અજ્ઞાની ‘તલસંપુહંત-તલસંપુટા ઇવ’ વાયુથી
 ઉડાવેલ સૂકા તાલના પાના સમાન ‘રાઈંદિયં-રાત્રિન્દિવમ્’ રાત, દિન-‘તત્થ-તત્ર’

તે નરકમાં 'ચળંતિ-સ્તનંતિ' રેતા રહે છે. 'વજ્જોઙ્ગ્યા-પ્રચોત્તિતાઃ' આગમાં બળતાં જતાં 'ક્ષારવચ્છિયંગા-ક્ષારપ્રદિઃધાંગાઃ' તથા અંગોમાં ખાર લગાયેલ 'સોળિચ પૂયમંસં-શોણિતપૂયમંસં' રક્ત, પૃ, અને માંસ 'ગલંતિ-ગલન્તિ' પોતાના અંગોથી વહેવડાવતાં રહે છે. ॥ ૨૩ ॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે પવનની લહેરોથી તાડનાં સૂકા પાનની રાશિમાંથી 'ખડ, ખડ' અવાજ થતો રહે છે, એજ પ્રમાણે પરમાધાર્મિક અસુરો દ્વારા અંગોતું છેદન થવાને કારણે જેમનાં અંગોમાંથી લોહી વહેતું હોય છે એવાં અજ્ઞાન નારકો અહર્નિશ ઊંચે સ્વરે આક્રંઠ કર્યા કરે છે. તેમને અગ્નિમાં બાળવામાં આવે છે, અને તેમના અંગો પર ત્યાર બાદ મીઠું ભક્ષરાવવામાં આવે છે. તેમનાં શરીરમાંથી સદા લોહી પૃ અને માંસ ટપકયા કરે છે. ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—પરમાધાર્મિક દેવતાઓ દ્વારા જેમનાં નાક, કાન, હોઠ, શુભ આદિ અંગોને છેદી નાખવામાં આવ્યાં છે, અને તે કારણે જેમનાં અંગોમાંથી રુધિર ટપકતું હોય છે એવાં તે નારકો તાડનાં સૂકાં પાંદડાંની જેમ, રાતદિન ઊંચે સ્વરે રુદન કર્યા કરે છે, તેમનાં અંગોતું છેદન કરવા ઉપરાંત તેઓ તેમને અગ્નિમાં બાળે છે અને તેમનાં દગ્ધ અંગો પર મીઠું ભક્ષરાવીને તેમની પીડાને અધિક દારુણ કરે છે. તે કારણે તેમના શરીરના અવયવોમાંથી લોહી, પરુ અને માંસ ટપકતું રહે છે. ॥૨૩॥

શબ્દાર્થ—'લોહિયપૂયપાર્ઙ્ગા-લોહિતપૂયપાચિની' લોહી એવમ્ પૃને પકાવવાવાળી 'બાલાગણીતેયગુણા પરેણં-બાલગ્નિતેજોગુણા પરેણ' નૂતન અગ્નિના તાપના સમાન જેનેા ગુણુ છે અર્થાત્ જે અત્યંત તાપ યુક્ત છે 'મહંતા-મહતી' ખડુ જ મોટી 'અહિયપોરસિયા-અધિકપૌરુષીયા' તથા પુરુષ પ્રમાણથી અધિક, પ્રમાણવાળી 'લોહિયપૂયપુણ્ણા-લોહિતપૂયપૂર્ણા' રક્ત અને પૃથી ભરેલા 'સમુ-

સ્ત્રિયા-સમુચ્છ્રિતાઃ' ઊંચી 'કુંભી-કુંભી' કુંભી નામવાળી નરકભૂમી 'જહ તે સુયા-
યદિ ત્વયા શ્રુતા' કદાચિત્ તમે સાંભળી હશે. ॥ ૨૪ ॥

સૂત્રાર્થ—રુધિર અને પરુને પકાવનારી, નૂતન અગ્નિના જેવા તેજસ્વી
ગુણવાળી એટલે કે તીવ્ર તાપથી યુક્ત, ઘણી મોટી-પુરુષપ્રમાણ કરતાં પણ
અધિક પ્રમાણવાળી, રક્ત અને પરુથી પરિપૂર્ણ અને ઊંટના જેવા આકારવાળી,
ઊંચા એવા કુંભી નામના નરકની વાત તો કદાચ તમે સાંભળી હશે ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—સુધર્મા સ્વામી જ'બુસ્વામીની સમક્ષ મહાવીર પ્રભુનાં વચને
પ્રકટ કરતા આ પ્રમાણે કહે છે—'જહ તે' ઇત્યાદિ—અપકવ રક્તને 'લોહિત'
કહે છે તથા પકવ રક્તને 'પરુ' કહે છે. આ ખન્નેને જે પકાવે છે તેને
'લોહિતપૂયપાચિની' કહે છે. ખાલ અગ્નિના (નૂતન અગ્નિના) જેવા તેજસ્વી
ગુણવાળી જે હોય છે, તેને 'શાલાગ્નિતેજોગુણા' કહે છે. એવી ખાલાગ્નિના જેવા
ગુણવાળી અત્યન્ત તીવ્ર સંતાપથી યુક્ત, ઘણી જ મોટી-પુરુષપ્રમાણ કરતાં
પણ અધિક પ્રમાણવાળી, ઉગ્નિકા (ઊંટ) ના જેવા આકારવાળી, ઊંચી સ્થિત
લોહી અને પરુથી વ્યાપ્ત કુંભીની વાત તો તમે કદાચ સાંભળી હશે. તે
પાપકારી નારકો તે કુંભીમાં જઈને ઉત્પન્ન થાય છે. ॥૨૪॥

'પક્ષિણ્વ' ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—'તાસુ-તાસુ' રક્ત અને પરુથી ભરેલી તે કુંભીમાં 'બાહે-
બાહ ન્' અગ્ની 'અદ્દસરે-આર્ત્તસ્વરાન્' આર્તનાદ કરતાં 'કરુણં રસંતે-કરુણં રસતઃ'
એવમ્ કરુણુ-દીન સ્વરથી રડતાં નારકી જીવોને 'પક્ષિણ્વ-પ્રક્ષિણ્ય' તેમાં
નાંખીને 'પયયંતિ-પ્રપચન્તિ' નરકપાલ પકાવે છે 'તણ્હાદ્યા-તૃણાર્દિતાઃ' તરસથી
વ્યાકુળ 'તે-તે' તે નારકી જીવ નરકપાલોના દ્વારા 'તત્તંત્રતત્તં-ત્રપુતાન્નતત્તં'
ગરમ સીસુ' અને તાંબુ 'પન્નિજ્જમાણા-પાચ્યમાનાઃ' પીવડાવવામાં આવતાં
'અદ્દસરં-આર્ત્તસ્વરં' આર્ત્તસ્વરથી 'રસંતિ-રસન્તિ' રહે છે ॥૨૫॥

સૂત્રાર્થ—નરકપાલો તે કુંભીઓમાં તે અજ્ઞાન નારકોને બળબળરીથી
પછાડીને પકાવે છે. ત્યારે તેઓ આર્ત્તસ્વરે કરુણ આકંઠ કરે છે. તથા
તરસથી પીડાતા તે નારકોને ગરમા ગરમ સીસા તથા તાંબાને રસ પીવ-
રાવવામાં આવે છે. આ હુઃખ સહન ન થઈ શકવાને કારણે તે નારકો આર્ત્ત
સ્વરે આકંઠ કરે છે.—ભયંકર ચીસો પાડે છે ॥૨૫॥

ટીકાર્થ—રુધિર અને પરુથી પરિપૂર્ણ તે કુંભીઓમાં તે પાપી, અત્યન્ત
આર્ત્ત સ્વરે ચીસો પાડતા, કરુણાજનક અવાજે રુદન કરતાં, તે અતિશય
દીન નારકોને પરમાધર્મિકો પટકીને પકાવે છે. જેવી રીતે ઉકળતા તેલની

કડાઈમાં શાકને નાખીને તાવેથા વડે હલાવવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે તે કુંભીઓમાં તે નારકોને નાખીને તથા તેમને આમ તેમ હેરવી ફેરવીને-શાકની જેમ હલાવીને-પકાવવામાં આવે છે. આ પ્રકારે જ્યારે તેમને પકાવવામાં આવે છે ત્યારે તેમને અસહ્ય પીડા થાય છે અને તરસને કારણે તેમનાં કંઠ સૂકાઈ જાય છે, તેઓ પાણીને માટે કાલાવાલા કરે છે ત્યારે નરકપાલો તેમને કહે છે—‘અરે, તમને મદિરાપાન ધણું જ પ્રિય હતું, તો હવે આ રસતું પાન કરો !’ આ પ્રમાણે તેમના પૂર્વજન્મના દુષ્કૃત્યોતું તેમને સ્મરણ કરાવીને તેઓ તેમને તાંબા અને સીસાને ઉકળતો રસ પિવડાવે છે, ત્યારે તેઓ આત્મસ્વરે ચીસો પાડવા લાગે છે. કુંભીમાં પકાવાયા હોવાને કારણે તેઓ અસહ્ય પીડાને અનુભવ કરી રહ્યા હતા, તેમાં વળી ગરમા ગરમ સીસા અને તાંબાના રસતું પરાણે પાન કરવું પડે છે, તે કારણે તેમના દુઃખની માત્રા સ્વાભાવિક રીતે જ ખૂબ વધી જાય છે, તેથી આત્મનાદ કરે છે. ॥૨૫॥

‘અપ્પેણં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘इह-इह’ આ મનુષ્યભવમાં ‘અપ્પેણ-આત્મના’ પોતેજ ‘अप-आत्मानम्’ પોતાને ‘वंचइत्ता-वंचयित्वा’ છેતરીને ‘पुत्रवसते सहस्रे-पूर्वे शतसहस्रशः’ પૂર્વ જન્મમાં સેંકડો અને હજારો વાર ‘भवाहमे-भवाधमात्’ લુપ્થક વગેરે અધમભવને પ્રાપ્ત કરીને ‘बहुकूरकम्मा-बहुकूरकर्माणः’ બહુકૂર કર્મી-શબ્દ ‘तत्थ-तत्र’ એ નરકમાં ‘चिद्वृत्ति-तिष्ठन्ति’ રહે છે. ‘जहा कडं कम्म-यथाकृतं कर्म’ પૂર્વજન્મમાં જેવા કર્મ જેણે કર્યા છે. ‘तहासि भारे-तथाऽस्य भारः’ તેના અનુસાર જ તેને દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૨૬॥

સૂત્રાર્થ—આ મનુષ્યભવમાં અથવા આ લોકમાં જેઓ આત્મવંચના (પોતાના આત્માને છેતરવાની પ્રવૃત્તિ) કરે છે તેઓ પહેલાં તો સેંકડો અથવા હજારો વાર શિકારી આદિ અધમ જીવો રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાર

બાદ તે કૂર કર્મ કરનારા જીવો નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. જેમણે પૂર્વજન્મમાં જેવાં કર્મ કર્યાં હોય, તેમણે તેને અનુરૂપ ફળ ભોગવવું જ પડે છે. ॥૨૬॥

દીકાર્થ—આ મનુષ્યભવમાં જે માણસ બીજાને ઠગે છે, તે ખરી રીતે તો પોતાના આત્માની જ વંચના કરે છે, એટલે કે પોતાની જાતને છેતરતો હોય છે. પોતાને થોડા સુખની પ્રાપ્તિ થાય તે માટે જેઓ બીજા જીવોને ઘાત કરે છે, તેઓ હિંસાજનિત સુખ દ્વારા પોતાના આત્માને જ છેતરે છે. કારણ કે ક્ષણિક સુખને માટે તેમના દ્વારા જે પ્રાણુતિપાત આદિ પાપકર્મો સેવાય છે, તેને પરિણામે તેમને નરકગતિમાં દુઃખો દીર્ઘકાળ સુધી સહન કરવા પડે છે. એવા જીવો માછીમાર, પારધી, શિકારી આદિ અધમ ભવોમાં સેંકડો અથવા હજારો વાર જન્મ લઈને હિંસા આદિ કૂર કર્મોનું સેવન કરીને દુઃખપ્રચુર દારુણ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ ત્યાં ઘણાં લાંબા કાળ સુધી નિવાસ કરે છે. હવે સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે તેમને શા કારણે તે નરકમાં દીર્ઘકાળ સુધી રહેવું પડે છે.

પૂર્વજન્મમાં જેણે જેવા અધ્યવસાયથી—અધમ અથવા અતિ અધમ-ભાવથી—જીવહિંસા આદિ કર્મ કર્યાં હોય છે, તેમને તે કર્મોના ભાર એજ રૂપે વહન કરવો પડે છે એટલે કે તે કર્મો જ તેમની વેદનાનો અનુભવ કરાવવામાં કારણભૂત બને છે. તે વેદનાઓમાંની કેાઈ સ્વતાઃ (પોતાના નિમિત્તને લીધે), કેાઈ પરના નિમિત્તને લીધે અને કેાઈ બંનેના (સ્વ અને પરમા) નિમિત્તને લીધે ભોગવવી પડે છે. જેમકે જેમણે પૂર્વજન્મમાં માંસનું લક્ષણ કર્યું હોય છે, તેને પોતાનું જ અગ્નિમાં પકાવેલું માંસ ખવરાવવામાં આવે છે. જેઓ માંસના રસનું પાન કરતા હતા તેમને તેમનું પોતાનું રુધિર, પરંતુ તથા ઉકળતા સીસા અને તાંબાનો રસ પિવરાવવામાં આવે છે. માછીમાર અને વ્યાધના ભવમાં જીવોએ જે પ્રકારે જીવોનું છેદન-લેદન કર્યું હોય છે

એજ પ્રકારે નારકના લવમાં તેમનાં શરીરનું છેદન-લેદન કરવામાં આવે છે. જે જીવોએ પૂર્વલવમાં મૃષાવાદનું સેવન કર્યું હોય છે, તેમને પરમાધર્મિક અસુરો તે મૃષાવાદનું સ્મરણ કરાવીને તેમની જીભ કાપી નાખે છે. પારકાં દ્રવ્યનું અપહરણ કરનારા જીવોનાં અંગો કાપી નાખવામાં આવે છે. પરસ્ત્રી સાથે કામભોગોનું સેવન કરનારા જીવોના અંડકોષ ખેંચી કાઢવામાં આવે છે. મહારાલ, મહાપરિશ્રદ્ધ, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ કરનારા જીવોને તેમના દોષોનું સ્મરણ કરાવીને તે દોષોને અનુરૂપ યાતનાઓ આપવામાં આવે છે, તેથી જ સૂત્રકારે આ પ્રકારનું જે કથન કર્યું છે, તે યથાર્થ જ છે-‘જે જીવે જેવા કર્મ કર્યાં હોય, તેને અનુરૂપ-તે કર્મના વિપાક જનિત-ભાર (કષ્ટ) તેને સહન કરવો જ પડે છે. એટલે કે કરેલાં કર્મોનાં ફળ દરેક જીવે અવશ્ય ભોગવવા જ પડે છે. ॥૨૬॥

‘સમઙ્ગિજ્ઞિત્તા’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અણજ્ઞા-અનાર્યા:’ પ્રાણાતિપાત વગેરે કૂર કર્મ કરવાવાળા અનાર્થ પુરુષ ‘કલુસં-કલુષમ્’ પાપને ‘સમઙ્ગિજ્ઞિત્તા-સમર્જ્ય’ ઉપાર્જન કરીને ‘દ્વેદેહિ કંતેહિ ચ વિષ્ણુના-દ્વૈ: કાન્તૈશ્ચ વિપ્રહીના:’ ઇષ્ટ એવમ્ પ્રિયથી રહિત થઈને ‘દુઃખિગંધે-દુરભિગંધે’ દુર્ગંધથી ભરેલ ‘કલિણે ચ ફાસે-કૃત્તને ચ સ્પર્શે’ અત્યંત વધારે અશુભ સ્પર્શવાળા ‘કુણિમે-કુણિમે’ માંસ અને લોહી વગેરેથી ભરેલ નરકમાં ‘કર્મોવગા-કર્મોવગા:’ કર્મના વશવર્તી થઈને આવસંતિ-આવસન્તિ’ નિવાસ કરે છે. ॥૨૭॥

સૂત્રાર્થ—અનાર્થ જીવો એટલે કે પ્રાણાતિપાત આદિ હેય કર્મ કરનારા જીવો પાપનું ઉપાર્જન કરીને, ઇષ્ટ અને કાન્ત શબ્દાદિ વિષયોથી રહિત, દુર્ગંધયુક્ત અત્યંત અશુભ સ્પર્શયુક્ત, અને માંસ, રુધિર આદિથી પરિપૂર્ણ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને કૃત કર્મોનો દુ:ખજનક વિપાક ત્યાંના તેમના આયુષ્યના અન્તકાળ પર્યન્ત ભોગવે છે. ॥૨૭॥

ટીકાર્થ—અનાર્થ લોકો, એટલે કે પ્રાણાતિપાત આદિ કૂર કર્મ કરનારા લોકો, જીવહિંસા, મૃષાવાદ. ચોરી આદિ આશ્રવદ્વારા મારકૃત પાપનું ઉપાર્જન કરીને નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાં ઇષ્ટ અને કાન્ત (મનોર)

શબ્દાદિ વિષયો ભોગવવા મળતા નથી, પરન્તુ, રક્ત, માંસ, પરુ આદિથી પરિપૂર્ણ તે નરકમાં અશુભ ગંધ અને અશુભ સ્પર્શ આદિ દુઃખદાયક વસ્તુઓનો અનુભવ કરવો પડે છે, તેનું વર્ણન આગળ કરવામાં આપ્યું છે. પોતાના પૂર્વજન્મનાં પાપકર્મોના ઉદયથી તેમને નરકમાં ઉત્પન્ન થવું પડે છે. તે નરકો બધા પ્રકારની અશુચિથી યુક્ત હોય છે અને ત્યાં નારકોના અતિ ખીલત્સ (ભયંકર) આત્મનાદ અને આક્રોહો સંલગાય છે. આ પ્રકારના નરકોમાં નારકોને વધારેમાં વધારે ૩૩ સાગરોપમ કાળ પર્યાન્ત રહેવું પડે છે. અથવા જે નરકભૂમિમાં નારકોનો જેટલો આયુકાળ હોય છે, એટલા કાળ સુધી તેમને ત્યાં રહેવું પડે છે.

‘કૃતિ’ પદ ઉદ્દેશકની સમાપ્તિનું સ્પષ્ટ છે. ‘ત્રીમિ’ સુધમાં સ્વામી કહે છે કે તીર્થંકર દ્વારા કથિત વચનનું જ હું અનુકથન કરી રહ્યો છું. ॥૨૭॥

॥ પાંચમા અધ્યયનનો પહેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૫-૧॥

નારકીય વેદના કા નિરૂપણ

ખીલ ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

પાંચમાં અધ્યયનનો પહેલો ઉદ્દેશક પૂરો થયો. હવે ખીલ ઉદ્દેશકની શરૂઆત થાય છે. આ ઉદ્દેશકનો પહેલા ઉદ્દેશક સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ છે. પહેલા ઉદ્દેશકમાં એ વાતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આપ્યું કે જીવ કયા કર્મોને કારણે નરકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવો કેવી અવસ્થા અને વેદનાનો અનુભવ કરે છે. આ ઉદ્દેશકમાં પણ એજ વિષયનું વધુ વિવેચન કરવામાં આવશે. પહેલા ઉદ્દેશા સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ ધરાવતા ખીલ ઉદ્દેશકનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—‘અહાવરં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ ત્યાર પછી ‘સાસયદુક્લધર્મ-શાશ્વતદુઃખધર્મ’ નિરંતર દુઃખ દેવું એ જ જેનો ધર્મ છે, એવા ‘અવરં-અપર’ ખીલ ‘તં-તમ્’

તે નરકના વિષયમાં 'મે-મત્તે' આપને 'જહાત્તદ્દેણં-યાથાતથ્યેન' યથાર્થ' રૂપથી 'પવક્ખામિ-પ્રવક્કયામિ' હું કહીશ 'જહા-યથા' જે પ્રકારે 'દુક્કડકમ્મકારી-દુક્કૃતકર્મકારિણઃ' પાપકર્મ કરવાવાળા 'બાલા-બાલાઃ' અજ્ઞાની જીવ 'પુરેકકાઈ-પુરાકૃતાનિ' પૂર્વજન્મમાં કરેલ 'કમ્માઈ-કર્માણિ' પોતાના કર્મોનું 'વેદંતિ-વેદ્યન્તિ' વેદન કરે છે. અર્થાત્ લોગવે છે. ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ—હવે બીજા કેટલાક નરકોમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવોને કેવી કેવી યાતનાઓ વેઠવી પડે છે, તે કહેવામાં આવશે. તથા પાપકર્મોનું સેવન કરનારા, પરમાર્થને નહીં જાણનારા અજ્ઞાની જીવો પૂર્વકૃત કર્મોનું ફળ કેવી રીતે લોગવે છે, તે હવે હું તમને કહીશ. ॥ ૧ ॥

ટીકાર્થ—આગલા ઉદ્દેશકમાં કુંભીપાક નરક આદિનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. હવે આ બીજા ઉદ્દેશકમાં અન્ય નરકોના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરવા માટે સુધર્માસ્વામી જંબૂસ્વામીને કહે છે કે-હે જમ્બૂ! જે નરકમાં નિરન્તર દુઃખ જ લોગવવું પડે છે, જ્યાં એક ક્ષણભર પણ સુખનો અનુભવ થતો નથી, એવા નરકોના સ્વરૂપનું હું તમારી પાસે નિરૂપણ કરીશ. તમને સંબોધીને જે આ વાત કહું છું, તે સમસ્ત જીવોને પણ સમજવા જેવી છે. શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે મારી સમક્ષ નરકો વિષે જેવું કથન કર્યું હતું એવું જ કથન હું તમારી સમક્ષ કરીશ. આ કથન અનુકથન રૂપ જ હોવાથી તેમાં બિલકુલ અતિશયોક્તિ નથી. પ્રાણ્ઠાતિપાત આદિ ઘોર કર્મો કરવાના સ્વભાવવાળા, પરમાર્થને નહીં જાણનારા, અજ્ઞાન, નરાધમ પુરૂષો, અધમ સુખની અભિલાષાવાળા થઈને, સારાં નરસાંનો વિવેક ભૂલી જઈને જ્ઞાનાવરણીય આદિ અશુભ કર્મોનું નરકમાં વેદન કરે છે. તેઓ કેવી રીતે કર્મોના અશુભ વિપાક લોગવે છે, તે તમારી સમક્ષ હું પ્રકટ કરીશ. ॥ ૧ ॥

‘હત્યેહિ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘હત્યેહિ’-હસ્તેષુ’ પરમાધાર્મિક નારક જીવોના હાથ ‘ચ-વ’ અને ‘પાણિ’-પાવેષુ’ પગ વંધક્રૂણ-વંધયિત્વા’ બાંધીને ‘સુરાસિદ્ધિ’-શુરપ્રાસુમિઃ’ અસ્તરા અને તલવારના દ્વારા ‘ઉદરં-ઉદરમ્’ તેમનું પેટ ‘વિકતંતિ-વિકર્ત-યન્તિ’ ચીરે છે ‘બાલસ્સ-બાલસ્ય’ અજ્ઞાની એવા નારક જીવની ‘વિહતં દેહં-વિહતં દેહં’ દંડ પ્રહાર વગેરેથી અનેક પ્રકારે માર આપેલ શરીરને ‘ગિણિહત્તુ-ગૃહીત્વા’ ગ્રહણ કરીને ‘પિટ્ટ્વો-પૃષ્ઠતઃ’ પાછળના ભાગથી ‘વદ્ધં વધમ્’ ચામડીને ‘થિરં-સ્થિરમ્’ બળાત્કાર પૂર્વક ‘ઉદ્ધરંતિ-ઉદ્ધરન્તિ’ ખેંચી લે છે. ॥૨૧॥

સૂત્રાર્થ—નરકપાલ નારક જીવોના હાથ અને પગ બાંધીને છરી અને ખડગ વડે તેમનું પેટ ચીરી નાંખે છે. તેઓ અજ્ઞાની જીવોના વિહત (શસ્ત્રોના ધા વડે વીંધાયેલા) શરીરને ગ્રહણ કરીને તેમની પીઠમાંથી બળપૂર્વક ચામડી ઉતારી લે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—પરમાધાર્મિક અસુરો નારક જીવોની સાથે બધું કે કુર ખેલ ખેલે છે. તેઓ તેમના હાથ અને પગને દોરડા વડે બાંધીને, ઘણી જ તેજદાર છરીઓ અને ખડ્ગો વડે તેમનું પેટ ફાડે છે. દંડ પ્રહાર આદિ વડે જર્જરિત કરેલા તે અજ્ઞાની જીવોના શરીરને ગ્રહણ કરીને તેઓ બળાત્કારે તેમની પીઠ પરની ચામડી ઉતારી નાખે છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પરમાધાર્મિક અસુરો નારકોને ખૂબ જ દુઃખ દે છે. તેઓ તેના હાથપગ બાંધીને તીક્ષ્ણ છરી વડે તેમનાં પેટ ચીરી નાંખે છે. આ કાર્ય કરતા પહેલાં તેઓ તેમનાં શરીર પર દંડાદિના પ્રહાર કરીને તેમને ખોખરા કરે છે અને છેવટે તેમની પીઠની ચામડી પણ ઉતારી નાખે છે. ॥૨૧॥

‘વાહૂ પક્તંતિ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘સે-તસ્ય’ પરમાધાર્મિક નારકી જીવની ‘વાહૂ-વાહૂન્’ ભુબ્-ઓને ‘પક્તંતિ-પ્રક્તંત્યન્તિ’ કાપે છે ‘મુદ્દે-મુદ્દે’ મુખને ‘વિયાસં-વિકારય’ બળપૂર્વક ફાડીને ‘શૂલં-સ્થૂલમ્’ બળતા લોખંડના મોટા મોટા ગોળા નાખીને ‘આઝંતિ-આઢન્તિ’ બાળે છે. ‘રહંસિ-રહસિ’ તથા એકાન્તમાં ‘જુક્તં-યુક્તં’ તેમના જન્માન્તરના કર્મનું ‘બાલં-બાલમ્’ અજ્ઞાની જીવને ‘સારયંતિ-સ્મારયન્તિ’ સ્મરણ કરાવે છે. ‘આરુક્ષ-આરુક્ષ્ય’ તથા દારણ વગર ક્રોધ કરીને ‘તુદ્દેણ-તુદ્દેન’ આબુકથી ‘પિટ્ટે-પૃષ્ઠે’ પાછળના ભાગમાં ‘વિવૃક્તિ-વિધ્યન્તિ’ મારે છે. ॥૨૩॥

સૂત્રાર્થ—પરમાધાર્મિકો નારક જીવોની ભુબ્ઓને મૂળમાંથી કાપી નાખે છે, અને તેમનાં મુખ બળાત્કારે ખોલાવીને તેમાં ખૂબ જ તપાવીને લાલચોળ કરેલા લોહાના ગોળા અથવા દંડા દાખલ કરે છે. આ રીતે તેઓ તેને ખૂબજ દગાડે છે. તેઓ તેને એકાન્તમાં લઇ જઈને તેના પૂર્વજન્મનાં પાપોનું

સ્મરણ કરાવે છે. તેઓ કોઈ પણ કારણ વિના ક્રોધ કરીને તેની પીઠ પર ચાબુક ફટકારે છે. ॥૩૧॥

ટીકાથ—તે નરકપાલો નારક જીવની બન્ને ભુજાઓને મૂળમાંથી છેદી નાખે છે ત્યાર બાદ અગ્નિમાં ખૂબ જ તપાવીને લાલચોળ કરેલા લોહાના ઠંડાને અથવા ગોળાને, તેઓ બળજબરીથી તેનું મુખ ખોલાવીને મુખમાં ધુસાડી દે છે. ત્યારે તે નારકના મુખમાં અસહ્ય બળતરા થાય છે. તેઓ અજ્ઞાન નારકોને એકાન્તમાં લઈ જઈને તેના પૂર્વજન્મનાં પાપોનું સ્મરણ કરાવે છે. તેઓ તેને કહે છે કે—‘તને લલનાઓનાં લલિત ગીતો સાંભળવા ખૂબ જ ગમતાં હતાં, તે કારણે અમે તારા કાન કાપી નાખીએ છીએ, તે પરશ્ચીનું પાપબુદ્ધિથી અવલોકન કર્યું હતું’, તેથી અમે તારી આંખો ફેાડી નાખીએ છીએ. તે આ હાથોવડે પારકું ધન ગ્રહણ કર્યું હતું, અને પ્રાણિયોનો ઘાત કર્યો હતો તેથી અમે તારા બન્ને હાથ કાપી નાખીએ છીએ. તને મદિરાપાન કરવું ખૂબ જ ગમતું હતું, તેથી અમે તને ગરમા ગરમ તાંબા અને સ્ત્રીસાનો રસ પિવરાવીએ છીએ તે પૂર્વલવમાં માંસ ખાધું હતું, તેથી અત્યારે અમે તને તારું પોતાનું જ માંસ ખવરાવીએ છીએ. આ પ્રકારે તેઓ તેને તેના પૂર્વજન્મનાં પાપોનું સ્મરણ કરાવે છે. ત્યાર બાદ કોઈ પણ પ્રકારના કારણ વિના તેઓ તેની પીઠ આદિ અંગો પર ચાબુક ફટકારે છે. ॥૩૧॥

‘અયંવ તત્ત’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘તત્ત અયંવ—તમમયદ્વ’ તપેલા લોખંડના ગોળાના સમાન ‘સજ્ઞોદ્-સજ્યોત્તિઃ’ જ્યેષ્ઠિ સહિત ‘જલિયં-જ્વલિતાં’ બળતી ‘તદ્વમં-તદુપમાં’ ભૂમીની ઉપમા થોડા ‘ભૂમિં-ભૂમિમ્’ ભૂમીમાં ‘અણુક્રમંતા-અનુક્રામન્તઃ’ આલતાં ‘તે-તે’ તે નારકીય જીવ ‘હજ્જમાગા-શ્ચમાનાઃ’ બળતાં ‘ઉસુચોદ્યા-દ્વુનોદિતાઃ’

તીક્ષ્ણ તપેલા બાણના આગળના ભાગથી મારીને પ્રેરિત કરેલા 'તત્ત જુગેસુ
જુતા-તમયુગેષુ યુક્તાઃ' તથા તપેલા ધોંસરામાં જોડવાથી 'કલુર્ણં થર્ણંતિ-કરુણં
સ્તનન્તિ' દયાપાત્ર રૂઢન કરે છે. ॥૪॥

સૂત્રાર્થ—તપાવેલા લોહાના જેવી, જ્યોતિયુક્ત અને બળબળતી ભૂમિ
પર જ્યારે ગમન કરવું પડે છે, ત્યારે પગે ખૂબ જ દાઝવાને લીધે નારકો
કરુણાપૂર્ણ આકંઠ કરે છે, વળી જ્યારે તેમને ગરમ કરેલા ધોંસરામાં
જોડીને પરોણાની આર મારી મારીને ચલાવવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ દયા-
જનક આર્તનાદ કરી ઉઠે છે. ॥૪॥

ટીકાર્થ—તપાવેલા લોહાના ગોળા જેવી, જ્યોતિમય અને બળી રહી
હોય એવી-એટલે કે ખૂબ જ તપાવીને લાલચોળ અને પ્રકાશિત બનાવેલા
લોહપિંડની ઉપમાવાળી ભૂમિ પર પરમાધાર્મિક અસુરો નારકોને ચલાવે છે.
તે અતિ ઉંચુ ભૂમિ પર ચાલતાં ચાલતાં તેઓ ખૂબ જ દાઝી જવાથી એવી
તો ચીસો પાડે છે કે લલ લલાંના હૃદયમાં કરુણા ઉત્પન્ન થાય છે. વળી
તેઓ તેમને રથના ખૂબ જ તપાવેલા ધોંસરામાં સાથે જોડીને તીક્ષ્ણ અણી
વાળી આર ભોંકીને બળદની જેમ તેમની પાસે રથ ખેંચાવે છે. આ અસહ્ય
વેદનાને કારણે તેઓ કરુણાજનક ચીસો પાડે છે.

આ કથનનો લાવાર્થ એ છે કે જેવી રીતે રથના ધોંસરા સાથે બળદોને
જોડવામાં આવે છે, એજ રીતે પરમાધાર્મિકો નારકોને ધોંસરામાં જોડે છે.
તે ધોંસરાને તપાવીને ખૂબ જ ગરમ કરેલાં હોય છે. જેમ બળદોને પરો-
ણાની આર ભેંકીને ચલાવવામાં આવે છે, તેમ નારકોને પરોણાની તીક્ષ્ણ
અને ગરમ આર ભોંકીને ચલાવવામાં આવે છે. આ દુઃખ અસહ્ય થઈ
પડવાથી તેઓ કરુણાજનક ચીસો પાડે છે. ॥૪॥

‘बाला बलामूमि’ धत्यादि

शब्दार्थ—‘बाला-बालाः’ अज्ञानी नारक एव ‘लोहपहं च तत्त-लोहपथ-
मिव तप्तम्’ अणेल लोअडना भागनी जेम तपेली ‘पविज्जलं-प्रदीप्तजलां’ तथा
रक्त अने पइ इप कादयथी युक्त ‘भूमिं-भूमिम्’ भूमि पर ‘बला-बलात्’
अणपूर्वक परमाधार्मिके द्वारा ‘अणुकर्मता-अनुक्राम्यमाणाः’ यलाववाभां आवतां
तेओ अराअ रीते भूमे पाडे छे. ‘जंसि-यस्मिन्’ जेभां ‘अभिदुगंसि-अभिदुगं’
अति कठोर स्थान उपर ‘पवज्जमाणा-प्रपद्यमानाः’ परमाधार्मिकेना द्वारा
यालवा भाटे प्रेरित करवा छतां पणु न्यारे डीक नथी यालतां
त्यारे ‘पेसेव-प्रेक्ष्यान्’ अणदनी जेम ‘दंडेहि-दण्डैः’ दंडाओथी ‘पुरा करंति-
पुरः कुर्वन्ति’ आगण यलावे छे. ॥५॥

सूत्रार्थ—परमाधार्मिके ते अज्ञान नारकेने तपावेला लोठाना भागनी
जेवी अतिशय गरम अने लोली, परु आदिथी युक्त भूमि पर यलावे छे. जे
तेओ दुर्गम भाग पर यालतां यालतां अटकी नय छे, तो परमाधार्मिके
तेमने दंडा भारी भारीने आगण यलावे छे. ॥५॥

टीकाथ—परमाधार्मिक असुरे नारकेने तपावेला लोठाना जेवा गरम
अने नान्वल्यमान भाग पर यलावे छे. ते भाग रुधिर अने परु इप
डीयथी छवाथेला होय छे. जे तेओ ते भाग पर यालवानी ना पाडे छे,
तो तेमने अलात्कारे यलाववाभां आवे छे. नरक अत्यंत दुर्गम
भाग पर जे तेओ सरणी रीते यालता नथी, तो अणदो अथवा शुद्धामोनी
भाक्क आर लोकीने अथवा दंडा भारीने तेमने यलाववाभां आवे छे. आगण
यालवुं के थालवुं ते पणु तेमनी धिछानुसार थतुं नथी अटले के आ अन्ने
आअतभां तेओ पराधीन छे. तेओ तेमनी धिछा प्रमाणे विश्राम पणु लड
शकता नथी अने याडी पणु शकता नथी, त्यां तो तेमने अिलकुल पराधीन

દશા ભોગવવી પડે છે. પરમાધાર્મિકો તેમને જે જે યાતનાઓ આપે, તે તેમને સહન કરવી જ પડે છે. આ રીતે આ નરકસ્થાનો યાતનાભૂમિ જેવાં જ છે. ॥૫॥

‘તે સંપ્રગાઢસિ’ ઈત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘તે-તે’ તે નારક જીવ ‘સંપ્રગાઢસિ-સંપ્રગાઢે’ અધિક વેદના યુક્ત અસહ્ય નરકમાં ‘પવ્વજ્જમાણા-પ્રવણમાના.’ ગયેલ ‘નિવાતિણીહિ’-નિવાતિ-નીમિઃ’ સામે આવીને પડવાવાળી ‘સિલાહિ’-શિલામિઃ’ પત્થરના ખંડોથી ‘હમ્મંતિ-હન્યન્તે’ મારવામાં આવે છે. ‘સંતાવણીનામ-સંતાપનીનામ-અર્થાત્ કુમ્ભી નામતુ’ નરક ‘ચિરદ્વિતીયા-ચિરસ્થિતિકાઃ’ પદ્યોપમ સાગરોપમ કાલપર્યન્ત સ્થિતિ-વાળું છે, ‘જત્થ-યત્ર’ જેમાં ‘અસાહુકમ્મા-અસાધુકર્માણઃ’ પાપકર્મ કરવાવાળા

જીવ ‘સંતાપ્પત્તી-સંતાપ્યન્તે’ તીવ્ર વેદનાથી સંતાપયુક્ત કરવામાં આવે છે. ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—અસહ્ય વેદનાથી યુક્ત નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારક જીવોની ઉપર મોટી મોટી શિલાઓ ફેંકવામાં આવે છે. આ શિલાઓના પ્રહાર તેમને સહન કરવા પડે છે. તેમને કુંભીઓમાં પકાવવામાં આવે છે. નારકોને ત્યાં દીર્ઘ કાળ સુધી રહેવું પડે છે, અને અસહ્ય વેદનાઓ વેઠવી પડે છે. ॥૬॥

ટીકાર્થ—નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારકોને તીવ્ર વેદના વેઠવી પડે છે, તેથી નરકને વેદનાસ્થાન કહેલ છે. નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવને કેવી કેવી યાતનાઓ વેઠવી પડે છે, તેનું સૂત્રકાર વર્ણન કરે છે.—ઉપરથી નીચે પડતી શિલાઓના પ્રહાર તેમને વેઠવા પડે છે. ત્યાં તેમને કુંભીઓમાં પકાવવામાં આવે છે. તે કુંભીઓ તીવ્ર વેદનાથી તપાવનારી હોવાને કારણે તેમને ‘સંતા-પની’ (સંતાપજનક) કહી છે. નારકોને ત્યાં ચિરકાળ પર્યન્ત-પદ્યોપમ અને

સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ સુધી-રહેવું' પડે છે. જે જીવોએ પૂર્વલવોમાં અશુભ કૃત્યો કર્યા હોય છે, તે જીવોને તે સંતાપની નામની કુંભીમાં ઉત્પન્ન થઈને અસહ્ય દુઃખનો અનુભવ કરવો પડે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે તીવ્ર વેદનાવાળા નરકોમાં સામેથી નીચે આવી પડતી શિલાઓના પ્રહાર નારકોને સહન કરવા પડે છે. તથા કુંભીપાક નામના પાકપાત્રમાં (પકવવાના પાત્રમાં) ઉત્પન્ન થયેલા નારકોતું આયુષ્ય ઘણું લાંબુ હોય છે. પાપકૃત્યો સેવનાર જીવો તે નરકમાં ઉત્પન્ન થઈને તેમનાં પાપકર્મોનો અશુભ વિપાક દીર્ઘ કાળ પર્યન્ત ભોગવ્યા કરે છે. ॥૬૧॥

‘કંદૂસુ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘બાલં-બાલમ્’ વિવેકરહિત નારકિજીવને ‘કંદૂસુ-કન્દુષુ’ ઠંડાના સમાન આકૃતિવાળા નરકમાં ‘પક્ષિસ્વપ્ન-પ્રક્ષિપ્ય’ નાખીને ‘પયંતિ-પચન્તિ’ પકાવે છે. ‘દ્વદ્વા-દ્વઘ્ઘાઃ’ બળતા એવા તે નારક જીવ ‘તઓપિ-તતોપિ’ ત્યાંથી પણ ‘પુળો ઉત્પયંતિ-પુનરપિ ઉત્પત્તન્તિ’ પાછા ઉપર ઉછળે છે ‘તે-તે’ તે નારકિજીવ ‘હ્રદ્-કાણ્ઠિ-ઋર્ધ્વકાકૈઃ’ દ્રોણ નામના કાક પક્ષિના દ્વારા ‘પલ્લજ્જમાણા-પ્રસ્વાચમાનાઃ’ ખવાતા એવા તે ‘અવરેહિ-અવરૈઃ’ ખીજા ‘સળ્પ્પ્પહિ-સનસ્વપદૈઃ’ સિંહ, વાઘ વગેરેના દ્વારા પણ ‘સ્વજ્જંતિ-સ્વાચન્તે’ ખાવામાં આવે છે. ॥૭૧॥

પરમાધાર્મિકો અજ્ઞાની નારકોને કન્દુક (ઠંડા)ના જેવા આકારના નરકમાં નાખીને પકાવે છે. અગ્નિને લીધે ઠંડાતા નારકો જ્યારે તે જગ્યાએથી ઊંચે ઉછળે છે, ત્યારે દ્રોણ નામના કાગડાઓ તેમને ખાવા માંડે છે, જે તેઓ નીચે આવી પડે છે, તો સિંહ આદિ હિંસક જાનવરો તેમનું લક્ષણ કરે છે. ॥૭૧॥

ટીકાર્થ—પરમાધાર્મિક અસુરો તે અજ્ઞાન (વિવેકરહિત) નારકોને ઠંડાના આકારની કુંભીમાં પટકીને પકાવે છે. તે કુંભીમાં જ્યારે

તેમનાં શરીરો શેકાય છે, ત્યારે દાઝી જવાને કારણે તેઓ ઊંચે ઉછળે છે. ઉપર ઉછળેલા તે નારકોને દ્રોણુકાક ખાવા માંડે છે. (નરકમાં પક્ષીઓની કોઈ અલગ જાતિ નથી. પરમાધાર્મિક અસુરો જ પોતાની વૈક્રિય શક્તિથી દ્રોણુકાકનું રૂપ ધારણ કરે છે. એજ પ્રમાણે તેઓ સિંહ આદિના રૂપની પણ વિકુર્વણા કરે છે) જો તેઓ ઉછળીને નીચે પડે છે, તો સિંહ, વાઘ આદિ નહારવાળાં જાનવરો તેમનું લક્ષણ કરી જાય છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે નરકપાલો નારકજીવોને દડાના આકારની નરકમાં પછાડીને પકાવે છે. આ પ્રકારે જ્યારે તેમનાં અંગો અગ્નિથી દાઝવા માંડે છે, ત્યારે તેઓ ગભરાઈ જઈને ઊંચે ઉછળે છે. ઊંચે ઉછળતા તે નારકો દ્રોણુકાક નામના પક્ષીના શિકાર ખને છે. જો તેઓ નીચે પડે છે, તો સિંહ, વાઘ આદિ દ્વારા તેમનું લક્ષણ કરવામાં આવે છે. તે સિંહ, વાઘના રૂપોની વિકુર્વણા પણ પરમાધાર્મિક અસુરો જ કરતા હોય છે. સૂત્રકાર આ કથન દ્વારા એ વાત પ્રકટ કરે છે, કે નારકો ગમે ત્યાં જાય, તો પણ હુઃખ તેમનો કેડો છોડતું નથી. તેમના ઉપર જાણે કે હુઃખના પહાડો જ તૂટી પડે છે ॥૭૧॥

‘સમૂસિય’ ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સમૂસિયં-સમુચ્છિતમ્’ ઊંચી ચિતાના સમાન ‘વિધૂમઠાણં-વિધૂમસ્થાનમ્’ ધુમાડા વગરના અગ્નિનું એક સ્થાન છે. ‘જં-ચત્’ જે સ્થાનને પ્રાપ્ત કરીને ‘સોયત્તા-શોકત્તાઃ’ શોકથી હુઃખિત નારકો જીવ ‘કલુણં-રુદ્ધમ્’ કરુણાજનક ‘થર્ણતિ-સ્તનન્તિ’ રૂદન કરે છે ‘અહોસિરં કદ્રદુ-અધઃ સ્વિરઃ કૃત્વા’ નરકપાલ નારકોજીવના માથાને નીચા કરીને ‘વિગત્તિક્ષણં-વિકર્ત્ય’ તથા તેના દેહને કાપીને ‘અયં વસત્થેહિ-અયોવત્ શસ્ત્રૈઃ’ લોખંડના શસ્ત્રથી ‘સમોસવેતિ-સમવસરન્તિ’ ટુકડે ટુકડા કરીને કાપે છે. ॥૮૧॥

સૂત્રાર્થ—એક ઊંચી ચિતાના આકારનું, ધુમાડા વિનાની અગ્નિથી મુક્ત એક સ્થાન હોય છે. જ્યારે પરમાધાર્મિકો નારકોને તે ચિતામાં ફેંકે

છે, ત્યારે તે અગ્નિના તાપથી આકુળઆકુળ થયેલા નારકો કરુણાજનક ચિત્કારો કરે છે. ત્યાં પરમાધાર્મિકો તેમનાં મસ્તક નીચા કરાવીને શસ્ત્ર વડે છેદી નાખે છે, અને લોઢાના હથિયારોથી તેમનાં શરીરના ટુકડે ટુકડા કરી નાખે છે. ॥૮૧॥

ટીકાર્થ—કોઈ ઊંચી ચિતા ખરકી હોય એવું એક સ્થાન ત્યાં હોય છે. તે સ્થાનમાં નિર્ધૂમ અગ્નિ બળતો હોય છે. જ્યારે નરકપાલો તે અગ્નિ-સ્થાનમાં નારકોને પટકે છે, ત્યારે અસહ્ય વેદનાથી સંતપ્ત નારકો કરુણા-જનક આક્રંદ કરે છે. પરમાધાર્મિકો તેમનાં મસ્તકને નીચા કરાવીને શસ્ત્રો વડે તેમનું છેદન કરે છે તથા તેમના પ્રત્યેક અંગોને લોઢાના શસ્ત્રો વડે છેદીને તેમના ટુકડે ટુકડા કરી નાખે છે.

આ કથન દ્વારા સૂત્રકાર નારકોની યાતનાઓનું વર્ણન કરે છે. તેમને નિર્ધૂમ અગ્નિમાં ફેંકવામાં આવે છે. આગથી ઢાઝવાને કારણે અસહ્ય પીડાને કારણે તેઓ ખૂબ જ ચિત્કારો કરે છે. તેમના તે ચિત્કારોની પરમાધાર્મિક અસુરો પર બિલકુલ અસર થતી નથી તેઓ તેને વધારે યાતનાઓ આપે છે. તેમનાં મસ્તકને તેઓ છેદી નાખે છે અને લોઢાના તીક્ષ્ણ શસ્ત્રો વડે તેમનાં અવયવોના ટુકડે ટુકડા કરી નાખે છે. ॥૮૧॥

‘સમૂસિયા’ ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘તત્થ-તત્ર’ તે નરકમાં ‘સમૂસિયા-સમુચ્છિન્ના:’ નીચે મોઢું કરીને કાટકાવેલ ‘વિસૂણિયંગા-વિશૂણિતાઙ્ગા:’ તથા શરીરથી આમડું ઉખાડી લીધેલ તે નારકો એવ ‘અઓમુહેહિ-અયોમુલ્લૈ:’ લોખંડના જેવી કઠોર આંચવાળા ‘પક્ષિલ્લિહિ-પક્ષિભિ:’ પક્ષિઓના દ્વારા ‘સ્વજ્જંતિ-સ્વાચન્તે’ ખવાય છે. ‘સંજીવણી નામ-સંજીવણી નામ’ નરકની ભૂમી સંજીવણી કહેવાય છે. કેમકે મરણ તુલ્ય કપટ પામીને પણ પ્રાણી તેમાં મરતાં નથી. કેમકે ‘ચિરદ્વિતીયા-ચિરસ્થિતિકા:’ તેની

આયુ મોટી હોય છે. 'જંસિ-ચસ્મિન્' જે નરકમાં 'પાવચેતા-પાપચેતસઃ' પાપથી કલુષિત 'પયા-પ્રજા' નૈરયિક 'હમ્મઙ્-હન્યન્તે' મારવામાં આવે છે. ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—નરકપાદો નારકોની ચામડી ઉતારી લઈને તેમને ઉંધે માથે લટકાવે છે, ત્યારે લોઠાના જેવી કઠોર ચાંચવાળાં પક્ષીઓ તેના શરીરમાંથી માંસ ખેંચી કાઢીને ખાવા માંડે છે. તેઓ તેમનાં શરીરને ચાંચ, નહોર આદિ વડે પીંખે છે. નરકભૂમિ સંજીવની છે, જ્યાં પ્રાણુન્ત કષ્ટ સહન કરવા છતાં પણ નારકો અકાળે મરતાં નથી, તેઓ ઘણા દીર્ઘકાળ સુધી ત્યાં જીવિત રહીને પૂર્વભવોના પાપકૃત્યોનું ફળ લોગવ્યા કરે છે. પાપથી કલુષિત નારકોને નરકમાં પરમાધાર્મિકો ખૂબ જ માર મારતા રહે છે. ॥૬॥

ટીકાર્થ—જેવી રીતે ચાંડાળો મરેલાં જનવરોના ચામડાંને લટકાવે છે, એજ પ્રમાણે પરમાધાર્મિકો નારક જીવોને થાંભલાઓ પર ઉંધે માથે લટકાવી દે છે. તેમની ચામડીને ઉતરડી લીધી હોય છે. તેથી તેમનું માંસ ખાવા માટે કાગડા, ગીધ, સમડી આદિ પક્ષીઓ ત્યાં આવે છે. લોખંડના જેવી કઠોર ચાંચ વડે તેઓ તેમનાં શરીરનું માંસ ખેંચી કાઢીને ખાઈ જાય છે. નરકની ભૂમિ સંજીવની છે. એટલે કે અસહ્ય વેદના લોગવવા છતાં પણ નારકો જીવતા જ રહે છે. નારકોનો આયુકાળ ઘણો લાંબો (૧૦ હજાર વર્ષથી લઈને ૩૩ સાગરોપમ કાળનો) હોય છે. કૂર પરમાધાર્મિક નારકો ત્યાં નારકોને મારપીટ કરતા જ રહે છે.

આ કથનનો લાવાર્થ એ છે કે નરકમાં નારકોની ચામડી ઉતરડી લઈને તેમને ઉંધે મરતકે લટકાવવામાં આવે છે. લોખંડના જેવી કઠણ ચાંચવાળા પક્ષીઓ તેમનું માંસ ખાવા માટે આવે છે—ચાંચા મારી મારીને માંસના લોચા કાપીને તેઓ તેનું લક્ષણ કરે છે. નરકભૂમિને સંજીવની કહેવામાં આવે છે, કારણ કે ત્યાં મરણના સમાન દુઃખ લોગવવા છતાં પણ તેમનો આયુકાળ યાકી હોય ત્યાં સુધી નારકો મરતા નથી. વળી ત્યાં

આયુષ્ય પણ ઘણું જ લાંબું હોય છે. પાપી જીવેને પોતાનાં પાપકર્મોનું ફળ લોગવવાને માટે લાંબા સમય સુધી ત્યાં રહેવું પડે છે.

પરમાધાર્મિક અસુરો દ્વારા તેમને આ પ્રકારનાં કષ્ટો તો અપાય છે, પરન્તુ નારકો પોતે જ એકબીજાને પણ પીડા પહોંચાડ્યા કરતા હોય છે. તે કષ્ટોને લીધે તેઓ છિન્નભિન્ન થઈ જાય છે. આ પ્રકારે છિન્નભિન્ન થવા છતાં, અગ્નિ પર શેકાવા છતાં, અંગોના ટુકડે ટુકડા થવા છતાં તેઓ મરતાં નથી. હા, મૂર્છિત અવસ્થ થાય છે. આ કારણે નરકભૂમિને સંજીવની અથવા જીવનદાત્રી કહેવામાં આવે છે. ત્યાં ગયેલા જીવના ભલે ટુકડે ટુકડા કરી નાખવામાં આવે. પણ જ્યાં સુધી તેમનું આયુષ્ય બાકી હોય છે, ત્યાં સુધી તેઓ મરતા નથી. નારકોનું આયુષ્ય ઘણું જ લાંબું-જઘન્ય દસ હજાર વર્ષનું અને અધિકમાં અધિક તેત્રીસ સાગરોપમનું-હોય છે. ત્યાં પાપી જીવેને મગદળ, દંડા આદિ વડે મારવામાં આવે છે. તેમના શરીરના ચૂરે-ચૂરા કરી નાખવામાં આવે છે, છતાં પણ તેઓ મરતા નથી નારકોને. સ્વ-ભાવ જ એવો હોય છે કે પ્રાણ જીવ એવી વેદના સહન કરવા છતાં તેઓ મરતા નથી તેમનાં અંગોને ચગદીને તેમને ચૂરો કરવામાં આવે, તો પણ પારાની જેમ તે અંગો ફરી મળી જાય છે. ॥૬॥

શબ્દાર્થ—‘વસોગયં-વશં ગતં’ વશમાં આવેલ ‘સાવયયં-શ્વાપદમિવ’ જંગલી જાનવરના સમાન ‘લઢ્ઢં-લઢ્ઢમ્’ પ્રાપ્ત થયેલા નારક જીવને નરકપાલ ‘તિક્ત્રાહિં સૂલાહિં-તિક્ષ્ણામિઃ શૂલામિઃ’ તિક્ષુ ધારવાળા શૂળોથી ‘નિવાયયંતિ-નિપાતયન્તિ’ મારે છે. ‘સૂલવિદ્ધા-શૂલવિદ્ધાઃ’ શૂળથી વેધેલ ‘દુહઓ-દ્વિધા’ અંદર અને બહાર અને બાજુથી ‘ગિલાણા-ગ્લાનાઃ’ ગ્લાન અર્થાત્ આનંદ રહિત અને ‘પ્રાંતદુઃખા-પ્રાંતદુઃખાઃ’ અત્યંત દુઃખવાળા નારકજીવ ‘કલુણં યન્તિ-કલુણં સ્તન્તિ’ દીન અને દયાજનક રૂઢન કરે છે. ॥૧૦॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે શિકારી પોતે પકડેલા પશુને શસ્ત્રો વડે વીધી નાંખે છે, એજ પ્રમાણે પોતાના હાથમાં આવેલા નારકોને પરમાધાર્મિકો જમીન

પર પછાડીને તીક્ષ્ણ શૂલોથી વીંધી નાખે છે. ત્યારે તે નારકો બંને કારણોને લીધે (આન્તરિક અને બાહ્ય કારણોને લીધે) ગ્લાનિનો અનુભવ કરે છે. તેમને ત્યાં એકાન્ત રૂપે (સંપૂર્ણતઃ) દુઃખનો જ અનુભવ થાય છે. તેથી તેઓ કરુણ સ્વરે વિલાપ કરે છે. ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—પોતાના હાથમાં પકડાયેલા મૃગ, સૂવર આદિ પશુઓની સાથે શિકારી જેવો વર્તાવ કરે છે, એવો જ વર્તાવ પરમાધાર્મિકો તેમના પંજમાં પકડાયેલા નારકો સાથે કરે છે. તેઓ નારકોનાં શરીરમાં તીક્ષ્ણ શૂલો લોંકી દે છે. તે નારકો બંને પ્રકારના કારણોથી—બાહ્ય અને આંતરિક કારણોથી—ગ્લાનિનો અનુભવ કરે છે એટલે કે તેઓ માનસિક અને શારીરિક સંતાપનો અનુભવ કરે છે. તેમને એકલા દુઃખનો જ અનુભવ થાય છે, તેમના નસીબમાં સુખ તો લખ્યું જ હોતું નથી તેઓ દુઃખને લીધે કરુણાજનક ચિત્કારો અને આકંઠ કર્યા કરે છે,

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પરમાધાર્મિકો નારકોની સાથે ઘણો જ ક્રૂર વર્તાવ કરે છે. તેઓ તેમનાં અંગોમાં શૂલો લોંકી દેખને તેમને ખૂબ જ વ્યથા પહોંચાડે છે. નારકો ત્યાં બાહ્ય અને આન્તરિક સંતાપનો અનુભવ કરે છે. ત્યાં તેમને સતત દુઃખ જ અનુભવવું પડે છે. અસહ્ય દુઃખને લીધે તેઓ કરુણઆકંઠ કરે છે. ॥૧૦॥

‘સયાજલં’ ઈત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘સયા-સદા’ સર્વકાલ ‘જલનામ-જ્વલન્નામ’ અત્યંત ઉભયુતાવાળું સ્થાન છે તે સ્થાન ‘નિહં-નિહમ્’ પ્રાણિયોતું ઘાતસ્થાન છે ‘જંસિ-ચસ્મિન્’ જેમાં ‘અકટ્ટો-અક્ષાણ્’ બળતણ વિના જ ‘જલંતો અગ્ની-જ્વલન્ અગ્નિઃ’ અગ્નિ બળતી રહે છે ‘બહુકૂરકમ્મા-બહુકૂરકર્માણઃ’ જેમણે પૂર્વજન્મમાં બહુ ક્રૂર કર્મ કર્યાં છે ‘ચિરદ્વિતિયા-ચિરસ્થિતિકાઃ’ તથા જે તે નરકમાં લાંબા કાળ સુધી

નિવાસ કરવાવાળા છે ‘વદ્ધા-વદ્ધાઃ’ તે નરકમાં બાંધેલા તેઓ ‘અરહસ્વરા-અરહઃ-સ્વરાઃ’ દીન-દયાપાત્ર-પુષ્પો પાડતાં ‘ચિદ્વૃત્તિ-તિષ્ઠન્તિ’ રહે છે. ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ—નરકોમાં નારકોનો ઘાત કરવા માટે એક ઘણું જ વિશાળ સ્થાન છે. તે સદા પ્રભવલિત રહે છે. તે સ્થાનમાં કાષ્ઠ નાખ્યાં વિના જ અગ્નિ પ્રભવલિત રહે છે કૂરકમાં અને દીર્ઘકાલીન આયુસ્થિતિવાળા નારકોને તે સ્થાનમાં લાંબા સમય સુધી બાંધી રાખવામાં આવે છે. ખૂબ જ ઉષ્ણતાથી અકળાવાને કારણે તેઓ કરુણ આક્રંદ કર્યા કરે છે. ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—ત્યાં સદા આગથી દેહીપ્યમાન એક ઉષ્ણ સ્થાન છે. તે સ્થાન ઘણું જ મોટું છે. તે સ્થાનમાં કાષ્ઠ આદિ ઇંધન વિના જ અગ્નિ સદા પ્રભવલિત રહે છે. પ્રાણાતિપાત આદિ પાપકર્મ કરનારા જીવોનું તે ઘાત-સ્થાન છે. જેમણે પ્રાણાતિપાત આદિ અત્યન્ત કૂરકર્મોનું પૂર્વલવમાં સેવન કર્યું હોય છે એવાં નારકોને ત્યાં બાંધી દેવામાં આવે છે. ત્યાંનો તેમનો આયુકાળ ઘણો જ લાંબો હોય છે. જ્યારે તેમને તે ઉષ્ણ સ્થાનમાં બાંધવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ કરુણાજનક ચિત્કાર અને રુદન કરે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે નરકમાં પ્રાણીઓનો વધ કરવાનું એક સ્થાન છે. તે સ્થાન કાષ્ઠાદિ વિનાના અગ્નિથી સદા પ્રભવલિત રહે છે. તે નરકાવાસ રૂપ સ્થાનમાં તે પાપી જીવોને બાંધી દેવામાં આવે છે. તેઓ તેમના પૂર્વલવોનાં પાપકર્મોનું ફળ ત્યાં ભોગવ્યા કરે છે. જ્યાં સુધી તેઓ તેમનાં પાપકર્મોનું ફળ પૂરેપૂરું ભોગવી લેતા નથી, ત્યાં સુધી તેમને ત્યાં જ બાંધી રાખવામાં આવે છે. ઘણા લાંબા સમય સુધી તે ઉષ્ણ સ્થાનમાં બાંધાયેલા રહેવાને કારણે તેમને એટલી બધી વેદના થાય છે કે તેઓ નિરન્તર દીનતાપૂર્ણ રુદન કર્યા કરે છે. ॥૧૧॥

‘ચિયા’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘તે-તે’ તે પરમાધાર્મિકો ‘મહંતીઝ-મહતીઃ’ મોટી ‘ચિયા-ચિતાઃ’ ચિતાઓને ‘સમારભિતા-સમારમ્ય’ બનાવીને ‘કલુણં-કરુણમ્’ કરુણ ‘રસંતં-રસન્તમ્’ રુદન કરતા નારકી જીવને ‘હુલ્મંતિ-ક્ષિપન્તિ’ ફેંકી દે છે. ‘તત્થ-તત્ર’ તેમાં ‘અસાહુકર્મમા-અસાધુકર્મા’ પાપી જીવ ‘આવટ્ટતી-આવર્તતે’ દ્રવીભૂત થઈ જાય છે ‘જહા-યથા’ જેવી રીતે ‘જોહ્મજ્ઞે-જ્યોતિર્મધ્યે’ અગ્નિમાં ‘પડિયં-પતિતં’ પડેલ ‘સપ્પી-સર્પિઃ’ ધી ઓગળી જાય છે. ॥૧૨॥

સૂત્રાર્થ—પરમાધાર્મિકો મોટી મોટી ચિતાઓ પ્રભવલિત કરે છે. અને કરુણ આક્રંદ કરતાં નારકોને તેમાં ફેંકી દે છે જેવી રીતે અગ્નિમાં પડેલું

ધી પીગળી જાય છે. એજ પ્રમાણે તે ચિતાઓમાં ફેંકવામાં આવેલાં નારકોનાં શરીર પીગળી જાય છે. ॥૧૨॥

ટીકાથા—પરમાધાર્મિક અસુરો મોટી મોટી ચિતાઓ પ્રકટાવીને, કરૂણાજનક રુદ્ધ કરતાં તે નારકોને તેમાં ફેંકી દે છે. તે ચિતામાં ફેંકાયેલા નારકોની દશા અગ્નિમાં હોમલા ધી જેવી થાય છે. તેઓ તે અગ્નિમાં ધીની જેમ પીગળી જાય છે—ખળીને ભસ્મ થઈ જાય છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પરમાધાર્મિકો મોટી મોટી ચિતાઓનું નિર્માણ કરીને તે પાપી જીવોને તે ચિતાઓમાં ફેંકી દે છે. પ્રબલિત આગમાં ફેંકાયેલા તે નારકોનાં શરીર ખળી જવાથી તેમને અસહ્ય પીડા થાય છે, તે કારણે તેઓ કરૂણાજનક ચિત્કાર કરે છે. જેમ અગ્નિમાં હોમાયેલું ધી પીગળી જાય છે, એજ પ્રમાણે તેમનાં શરીરો પણ તે અગ્નિમાં પીગળી જાય છે, છતાં પણ તેઓ મરતાં નથી. પૂર્વકૃત કર્મોનું ફળ પૂરેપૂરું લોગવવાને માટે તેઓ જીવિત રહે છે. જેવી રીતે નીચે વિખરાયેલા પારો ફરી ભેગો થઈને સ્થૂલ ખની જાય છે, એજ પ્રમાણે અગ્નિમાં પીગળી ગયેલાં નારકોનાં શરીર પણ, તેમના પૂર્વલેવાનાં પાપોનું વેદન કરવા માટે ફરી સમુદિત થઈ જાય છે, અને નારકો પહેલાંના જેવાં જ શરીરોથી યુક્ત થઈને પૂર્વકૃત પાપકર્મોનાં ફળ લોગવ્યા કરે છે. ॥૧૨॥

‘સયાઃ’ ઇત્યાદિ -

શબ્દાર્થ—‘સયા-સદા’ સર્વકાલ ‘કસિણં-કૃત્સનં’ સંપૂર્ણ ‘ઘમ્મદ્વાણં-ઘર્મસ્થાનમ્’ ગરમ સ્થાન હોય છે તે સ્થાન ‘ગાઠોવળીયં-ગાઠોપનીતમ્’ નિધત્ત, નિકાચિત વગેરે કર્મોથી પ્રાપ્ત થાય છે. ‘અદ્દુક્ષ્ણધમ્મં-અતિદુઃક્ષ્ણધર્મમ્’ અત્યંત દુઃખ દેવું એજ જેનો સ્વભાવ છે ‘તત્થ-તત્ર’ તે સ્થાનમાં ‘હત્થેહિં પાપહિં

बंधिक्रुणं-हस्तेषु पादेषु च बद्ध्वा' કરચરણુને ખાંધીને 'સત્તુવ્વ-શત્રુમિવ' શત્રુની જેમ 'દંડેહિં-વળ્લૈઃ' દંડાઓ દ્વારા પરમાધાર્મિક 'સમારમંતિ-સમારમન્તે' મારે છે. ૧૧૩૧

સૂત્રાર્થ—નરકભૂમિમાં એક ઘર્મસ્થાન એટલે કે ઉબ્ધસ્થાન છે, જે સદા સંપૂર્ણ ઉબ્ધ જ રહે છે. નિઘત્ત નિકાચિત પાપકર્મો કરનારા જીવો ત્યાં જાય છે. તે સ્થાન અત્યન્ત દુઃખદાયક છે. ત્યાં પરમાધાર્મિકો નારકોના હાથ, પગ ખાંધીને તેમને શત્રુની જેમ માર મારે છે. ૧૧૩૧

ટીકાર્થ—તે નરકભૂમિમાં સદા સંપૂર્ણ રૂપે ઉબ્ધ રહેતું એક ઉબ્ધ સ્થાન છે. નિઘત્ત-નિકાચિત પાપકર્મો કરનારા જીવો જ ત્યાં નારક રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. તે સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારકોને અત્યન્ત દુઃખ સહન કરવું પડે છે. ત્યાં પરમાધાર્મિકો નારકોના હાથપગ ખાંધીને તેમને દંડા આદિ વડે એવા તો મારે છે કે જાણે તેઓ તેમના દુશ્મનો હોય.

તાત્પર્ય એ છે કે નરકભૂમિમાં સર્વદા દેહીપ્યમાન એક સ્થાન છે. તે સ્થાન ખૂબ જ ઉબ્ધ હોય છે. નિઘત્ત અને નિકાચિત પાપકર્મો કરનારને તે સ્થાનમાં નારક રૂપે ઉત્પન્ન થવું પડે છે. નારકોને ઘોર પીડા પહોંચાડવાને તે સ્થાનનો સ્વભાવ છે. ત્યાં નારકોની સાથે પરમાધાર્મિકોનો વર્તાવ શત્રુના જેવો હોય છે. તેઓ તેમના હાથપગ ખાંધીને તેમના પર દંડા આદિના પ્રહારો કરે છે. ૧૧૩૧

‘મંજંતિ’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ—‘બાલસ-બાલસ્ય’ વિવેક રહિત નારક જીવના ‘પુટ્ટી-પૃષ્ઠિમ્’ પાછળના ભાગમાં ‘વહેણ-વ્યયેન’ દંડાથી મારીને ‘મંજંતિ-મજ્જન્તિ’ તોડી દે છે તથા ‘અયોઘનેહિં-અયોઘનૈઃ’ લોખંડના ઘણોથી ‘સીસંપિ-શીર્ષમપિ’ તેમનું મસ્તક પણ ‘મિદંતિ-મિન્દન્તિ’ તોડી દે છે, ‘મિન્નદૈહા-મિન્નદૈહાઃ’ જેમના અંગ ચૂર્ણિત કરી દીધેલ છે, એવા ‘તે-તાન્’ તે નારકો જીવોને ‘તત્તાહિ આરાહિં-તપ્તામિરામિઃ’ તપેલ આરોના દ્વારા ‘ફલગંવ તચ્છા-ફલકમિવ તષ્ટાઃ’ લાકડાના ટુકડાની જેમ છોલીને પાતળા કરેલ નારકોને ‘ણિયોજ્જયંતિ-નિયોજ્જન્તે’ ગરમ સીસુ પીવા માટે પ્રવૃત્ત કરવામાં આવે છે ૧૧૪૧

સૂત્રાર્થ—પરમાધાર્મિકો લાકડી આદિના પ્રહાર વડે અજ્ઞાન નારકોની પીઠ તોડી નાખે છે અને લોઢાનાં મગદળો વડે તેમનાં મસ્તકના ચૂરે ચૂરા કરી નાખે છે. છિન્નભિન્ન શરીરવાળા નારકોનાં શરીરને તેઓ લાકડાના પાટિયાની જેમ છોલીને પાતળા કરે છે અને પીગાળેલા સીસાનો ઉબ્ધ રસ તેમને બળજબરીથી પિવરાવવામાં આવે છે. ૧૧૪૧

ટીકાર્થ—તે નારકોની પીઠ પર દંડા મારી મારીને તેને તોડી નાખવામાં આવે છે તથા લોઢાનાં મગદળ, ગદા આદિના પ્રહાર કરી કરીને તેમનાં

મસ્તકના ચૂરે ચૂરા કરી નાખવામાં આવે છે. આ પ્રકારે વિદારિત કરવામાં આવેલાં તેમનાં શરીરને અગ્નિ ઉપર ખૂબ જ તપાવેલ આરાથી લાકઠાના પાટિયાની જેમ, છોલીને પાતળા કરવામાં આવે છે. એટલું જ દુઃખ સહન કરવાથી તેમનો છુટકારો થતો નથી, પરંતુ તેમને ગરમા ગરમ સીસાનો રસ પશુ પિવરાવવામાં આવે છે તાત્પર્ય એ છે કે પરમાધામિંકો ડંડાના પ્રહાર કરીને નારકાની પીઠ તોડી નાખે છે, મગદળો મારી મારીને માથાના ચૂરે ચૂરા કરી નાખે છે. આર વડે તેમના શરીરને ચીરે છે અને સીસાનો ગરમ રસ તેમને પિવરાવે છે. ॥૧૪॥

‘અમિજુંજિય’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અસાદુક્રમ્મા-અસાધુકર્માણઃ’ પાપકર્મ કરવાવાળા નારકિ જીવોને ‘રુદ્-રોદ્રે’ કુર કર્મમાં ‘અમિજુંજિયા-અમિયોજ્ય’ યોજીત કરીને અર્થાત્ જન્માન્તરમાં કરેલ પ્રાણ્વિધ રૂપ કાર્યને સ્મરણ કરાવીને ‘સુસોહ્યા-શ્ણનો-દિતાન્’ તથા બાણના પ્રહારથી પ્રેરિત કરીને ‘હત્થિવહ્-હસ્તિવહ્’ હાથિના જેમ ‘વહંતિ-વાહ્યન્તિ’ ભાર વહન કરાવે છે અથવા ‘પગં દુવે તઓ વા દુરુહિત્તુ-પકં દ્વૌ ત્રીન્ વા સમારોહ્ય’ તથા એક, બે, અથવા ત્રણ જીવોને તેમની પીઠ ઉપર ચઢાવીને ‘હત્થિવહ્-હસ્તિવહ્’ હાથિની જેમ ‘વહંતિ-વાહ્યન્તિ’ તેમને ચલાવે છે ‘આરુસ-આરુઘ્ય’ ક્રોધ કરીને ‘સે-તેવામ્’ તે નૈરયિકોના ‘કકાણઓ-મર્માણિ’ મર્મસ્થાનોને ‘વિજ્ઞંતિ-વિધ્યન્તિ’ વીધે છે. ॥૧૫॥

સૂત્રાર્થ—નરકપાલો નારકાને તેમનાં પૂર્વકૃત રોદ્ર (ભયંકર) કૃત્યોણું સ્મરણ કરાવે છે અને તીક્ષ્ણ અંકુશ, ભાલા આદિના પ્રહાર કરીને તેમની પાસે હાથિની જેમ ભાર વહન કરાવવામાં આવે છે. અથવા એક, બે ત્રણ જીવોને તેમના પર ચઢાવીને તેમના મર્મસ્થળો પર પ્રહાર કરીને તેમને ચાલવાની ક્ષમ્ય પાડે છે. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—જે નારકોએ પૂર્વભવોમાં હિંસા, અસત્ય આદિ પાપકર્મોનું સેવન કર્યું હોય છે તેમને પરમાધાર્મિકો દ્વારા તેમનાં તે રૌદ્ર (ભયંકર) કૃત્યોનું સ્મરણ કરાવવામાં આવે છે. જેવી રીતે હાથીના મર્મસ્થળમાં અંકુશનો પ્રહાર કરીને તેની પાસે ભાર વહન કરાવવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે વજ્રમય અંકુશ આદિના પ્રહાર કરીને તેઓ નારકો પાસે ભારવહન કરાવે છે. અથવા એક, બે ત્રણ જીવોને તેમની પીઠ પર આરોહણ કરાવીને, અંકુશ આદિના પ્રહાર કરીને તેને ચલાવે છે. અથવા જેવી રીતે રથની ધુસરી સાથે જોડેલા બળદોને આર લોકોને ચલાવવામાં આવે છે. એજ પ્રમાણે નારકોને પણ ઠંડા, ભાલાં, આદિ શસ્ત્રો વડે ભારી ભારીને તેમની પાસે બળજબરીથી ભાર વહન કરાવવામાં આવે છે. જ્યારે તે નારકો તેમની પીઠ પર ચડી બેઠેલા જીવોનો ભાર વહન કરવાને અસમર્થ હોવાને કારણે ચાલતાં થંભી જાય છે, ત્યારે પરમાધાર્મિકો ગુસ્સે થઈને તેમના મર્મસ્થાનોને વીંધી નાખે છે, અથવા અન્ય પરમાધાર્મિકોને આદેશ દઇને તેમના દ્વારા તે નારકોના મર્મસ્થાનો પર પ્રહાર કરાવે છે. ॥૧૫॥

‘બાલા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘બાલા-બાલાઃ’ બાળકના સમાન પરાધીન-બીજાને આધીન-નૈરશિક જીવ નરકપાલોના દ્વારા ‘બલા-બલાત્’ બલાત્કારથી ‘પવિષ્જલં-પ્રવીપ્તજલામ્’ લોહિના કિચડથી ભરેલ ‘કંટકલં-કણ્ઠાવિલામ્’ તથા કાંટાઓથી યુક્ત ‘મહંતં-મહર્તી’ વિશાળ ‘ભૂમિ-ભૂમિમ્’ પૃથ્વી ઉપર ‘અણુક્રમંતા-અનુક્રામ્યમાણાઃ’ પરમાધાર્મિકોના દ્વારા ચલાવવામાં આવેલા અને ‘સમીહિયા-સમીહિતાઃ’ પાપકર્મથી પ્રેરિત કરેલા ‘વિવદ્ધતપ્પેહિ-વિવધ્યતપૈઃ’ અનેક પ્રકારના અંધનોથી આંધીને ‘વિસળ્ણચિત્તે-વિષળ્ણચિત્તાન્’ મૂર્ચ્છિત એવા બીજા નારક જીવોને ‘કોટ્વલિં કરિંતિ-કોટ્વલિં કુર્વન્તિ’ કાપી કાપીને ટુકડા ટુકડા કરીને અહિં તહિં ફેંકી દે છે. ॥૧૬॥

સૂત્રાર્થ—આલકના સમાન પરાધીન નારક જીવોને પરમાધાર્મિકો બળ-જબરીથી લોહીના કીચડથી વ્યાપ્ત, કાંટાઓથી છવાયેલા વિસ્તૃત માર્ગ પર ચલાવે છે. નારકોનાં પાપકર્મોનો બદલો આપવાને તૈયાર થયેલા તે પરમાધાર્મિકો, અનેક પ્રકારનાં બંધનોથી બાંધીને વિષાદચુકત ચિત્તવાળા તે નારકોના ટુકડે ટુકડા કરી નાખીને, નગરબલિની જેમ તે ટુકડાઓને ચારે દિશામાં ફેંકી દે છે. ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—જેવી રીતે આલક પ્રત્યેક બાબતમાં પરાધીન હોય છે, એજ પ્રમાણે નારકો પણ પરાધીન હોય છે. તે કારણે તેમને અહીં ‘આલ (અજ્ઞાન)’ કહેવામાં આવેલ છે. તે આલનારકોને પરમાધાર્મિકો બળજબરીથી કીચડ અને વળમચ કાંટાથી આચ્છાદિત વિસ્તૃત ભૂમિ પર ચલાવે છે. જો કે એવી ભૂમિ પર ચાલવાનું તેમને ગમતું નથી, પરંતુ પરમાધાર્મિક અસુરો તેમને બળાત્કારે તે ભૂમિ પર ચલાવે છે. વિવિધ પ્રકારનાં બંધનો વડે બાંધીને ઉદ્વિગ્ન ચિત્તવાળાં તથા મૂઝવિંદા નારકોના ટુકડે ટુકડા કરીને પરમાધાર્મિકો તેમને નગરબલિની જેમ આમ તેમ ફેંકી દે છે. તેમનાં પૂર્વજીવોનાં પાપ-કર્મોનો આ પ્રમાણે તેમને બદલો ચુકવવામાં આવે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે પરમાધાર્મિકો પરાધીન નારકોને કીચડ અને કાંટાઓથી છવાયેલા માર્ગ પર પરાણે ચલાવે છે. વળી તેઓ અન્ય નારકોને અનેક પ્રકારના બંધનોમાં બાંધે છે, અને મૂઝવિંદા થયેલા નારકોના શરીરના ટુકડે ટુકડા કરીને નગરબલિની જેમ ગમે ત્યાં ફેંકી દે છે. ॥૧૬॥

‘વેતાલિય’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘મહામિતાવે-મહામિતાપે’ મહાન્ દુઃખથી ચુકત ‘અંતલિક્ષ્ણ-અન્તરિક્ષે’ આકાશમાં ‘વેતાલિય નામ-વૈક્રિયો નામ’ વૈક્રિય નામની ‘ણાયતે-ણાયતઃ’ એક શિલા દ્વારા બનાવેલ લાંબો ‘પન્થવ-પર્વતઃ’ પર્વત છે. ‘તથા-તસ્થાઃ’ તે પર્વત ઉપર નિવાસ કરવાવાળા ‘બહુકૂરકર્મા-બહુકૂરકર્માણઃ’ બહુજ કૂરકર્મ કરવાવાળા નારકિજીવ ‘સહસ્સાણં મુહુત્તગાણં-સહસ્સાણં મુહૂર્તાનામ્’ હજારો મુહૂર્તોથી ‘પર-પરમ્’ અધિક કાળ સુધી ‘હમ્મંતિ-હન્યન્તે’ મારવામાં આવે છે. ॥૧૭॥

સૂત્રાર્થ—નારકોને ખૂબ જ સંતપ્ત કરનારો વૈક્રિય નામનો એક પર્વત નરકભૂમિમાં આવેલો છે. તે આકાશમાં આવેલો છે અને એક જ શિલાનો બનેલો છે. તે વૈક્રિય પર્વત પર ઉત્પન્ન થયેલા, કૂરકર્મો નારકોને હજારો મુહૂર્ત કરતાં પણ અધિક કાળપર્યન્ત પરમાધાર્મિક અસુરો દ્વારા ખૂબ જ માર, પ્રહાર આદિ વ્યથા સહન કરવી પડે છે. ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—આકાશમાં વૈક્રિય નામનો એક પહાડ આવેલો છે તે એક જ શીલાનો બનેલો છે. ઘોર પાપકર્મો કરનારા જીવો તે પર્વત પર નારકો રૂપે ઉત્પન્ન થઈને ઘોર દુઃખો સહન કરે છે. તે વૈક્રિય પર્વતની લગભગ પશુ ઘણી જ છે તે પર્વત પર ઉત્પન્ન થયેલા નારકોને પરમાધાર્મિક અસુરો હબરો મુહૂર્તો કરતાં પણ અધિક સમય સુધી માર માર્યાં કરે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે પરમાધાર્મિકો દ્વારા નિર્મિત, એક જ શિલાનો વૈક્રિય નામનો પહાડ નરકભૂમિમાં આવેલો છે. તે પર્વત ઘણા લાંબો છે તે પહાડ પર રહેલા ઘોર પાપકર્મો કરનારા નારકોને ચિરકાળ સુધી પરમાધાર્મિકોના હાથનો માર આવો પડે છે. ॥૧૭॥

‘સંવાહિયા’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘સંવાહિયા-સંવાહિતાઃ’ નિરન્તર પીડિત કરવામાં આવતાં ‘દુકલિણો-દુષ્કૃતિનઃ’ પાપીજીવ ‘અહો ય રાઓ ય પરિતપ્પમાણા-અહિ ચ રાત્રો ચ પરિતપ્પમાનાઃ’ દિવસ રાત તાપને ભોગવતાં ‘થર્ણતિ-સ્તનંતિ’ રૂદન કરતાં રહે છે ‘વ્રગંતકૂદે-વ્રકાન્તકૂદે’ કેવલ દુઃખનું સ્થાન ‘મહંતે-મહતિ’ વિસ્તૃત ‘વિસમે-વિષમે’ અત્યન્ત કઠિન ‘નરણ-નરકે’ નરકમાં પડેલા પ્રાણી ‘કૂદેન-કૂદેન’ ગળામાં ફાંસી નાખીને ‘હતા ષ-હતાસ્તુ’ મારવામાં આવતા ‘તત્થા-તત્થાઃ’ તેમાં રહેવાવાળા પ્રાણી કેવળ રૂદન જ કરે છે. ॥૧૮॥

સૂત્રાર્થ—નરકમાં યાતનાઓનું વેદન કરતાં પાપકર્મી જીવો દિનરાત અત્યન્ત પરિતાપનો અનુભવ કરવા થકી રૂદન કર્યાં કરે છે. તેઓ એકાન્તતઃ (સંપૂર્ણ રૂપે) દુઃખનો જ અનુભવ કરે છે. તે વિષમ અને વિસ્તૃત નરકમાં નારકોનાં ગળામાં ફાંસો નાખવામાં આવે છે, અને તેની પીડા અસહ્ય થઈ પડવાથી તેઓ કરુણાજનક આકંઠ કર્યાં કરે છે. ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—પૂર્વભવોમાં પાપકૃત્યોનું સેવન કરીને નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા તે જીવો દિન રાત અત્યન્ત વેદનાનો અનુભવ કરતા રહે છે, એટલે કે તેઓ દસ પ્રકારની ક્ષેત્રજનિત વેદનાનું વેદન કરે છે. આ અસહ્ય વેદનાને લીધે તેઓ કરુણાજનક રુદન કર્યા કરે છે. સંપૂર્ણતઃ દુઃખમય, અતિદીર્ઘ, વિષમ અને અનેક પ્રકારનાં દુઃખોથી વ્યાપ્ત નરકમાં પડેલા નારક જીવોના ગળામાં ક્ષસો નાખીને તેમને માર મારવામાં આવે છે.

લાવાર્થ એ છે કે નરકમાં નિરન્તર પીડાનો અનુભવ કરતા પાપી જીવો આંસુ સાર્યા કરે છે. ત્યાં તેમને સદા દુઃખ જ સહન કરવું પડે છે. એક પળ પણ તેમને સુખ મળતું નથી. તે સ્થાન ખૂબ જ વિષમ, વિસ્તૃત અને દુઃખદ છે. એવા નરકમાં પાપી જીવોના ગળામાં ક્ષસો નાખીને પરમાધાર્મિકો તેમને ખૂબ જ માર માર્યા કરે છે. ॥૧૮॥

‘મંજંતિ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘તે-તે’ તે પરમાધાર્મિક ‘સમુગરે મુસલે ગદ્દેતુ’-સમુદ્રરાણિ મુસલાનિ ગૃહીત્વા’ મગદળ અને મુસલ હાથમાં લઈને ‘પુઠ્ઠવમરી-પૂર્વારયઃ’ પહેલાના શત્રુના સમાન ‘સરોસં-સરોષમ્’ ક્રોધથી યુક્ત ‘મંજંતિ-મજ્જન્તિ’ નારકિ જીવોના અંગોને તોડિ દે છે. ‘મિન્નદેહા-મિન્નદેહાઃ’ જેમનું શરીર ટૂટી ગયું છે એવા ‘તે-તે’ તે નારકિજીવો ‘રુહિરં વમંતા-રુધિરં વમન્તઃ’ રક્ત વમન કરતાં ‘ઓમુદ્ધગા-અવમૂર્ઘ્નાનઃ’ અધોમસ્તક થઈને ‘ઘરણીતલે-ઘરણીતલે’ પૃથ્વી તળમાં ‘પઢંતિ-પતન્તિ’ પડે છે. ॥૧૯॥

સૂત્રાર્થ—પરમાધાર્મિકો તેમની સાથે પૂર્વભવના શત્રુના જેવો વ્યવહાર કરે છે. તેઓ હાથમાં મગદળ અને મૂસળ (સાળેલું) ધારણ કરીને, ખૂબ જ ક્રોધ પૂર્વક નારકોનાં શરીર પર તેના ગાઠ પ્રહારો કરીને તેમનાં શરીરના

ચૂરે ચૂરા કરી નાંખે છે. આ પ્રકારે જેમનું શરીર છિન્નભિન્ન કરી નાખવામાં આવ્યું છે એવા નારકો લોહીની ઉલટી કરતાં કરતાં ઊંધે માથે જમીન પર પડી જાય છે. ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—જાણે કે પૂર્વલવના દુશ્મનો હોય એવી રીતે પરમાધાર્મિકો નારકોનાં શરીર પર મગદળ અને મૂસળના પ્રહારો કરે છે. અથવા નારકો પૂર્વલવનું વેર વાળવાને માટે એકબીજાના ઉપર આક્રમણ કરીને એક બીજાનાં અંગો તોડી નાખે છે. આ પ્રકારના પ્રહારોને લીધે તેમના પ્રત્યેક અંગમાંથી લોહીની ધારા નીકળે છે અને તેમને લોહીની ઉલટીઓ પથ્થુ થાય છે આખરે શરીરની તાકાત ખૂટી જવાને કારણે તેઓ ઊંધે માથે ભૂમિતલ પર પડી જાય છે.

આ કથનનો લાવાર્થ એ છે કે પરમાધાર્મિકો દુશ્મનોની જેમ તેમને મૂસળ, મગદળ આદિ વડે મારી મારીને તેમનાં શરીરના ચૂરે ચૂરા કરી નાંખે છે. જ્યારે તેમના શરીર પર કઠોર પ્રહારો પડે છે, ત્યારે તેઓ અધો-મુખ હાલતમાં જમીન પર ફસડાઈ પડીને લોહીની ઉલટીઓ કરે છે. ॥૧૬॥

‘અણાસિયા’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘તત્થ-તત્ર’ તે નરકમાં ‘સયા સકોવા-સદા સકોવા:’ સદા કોધિત ‘અણાસિયા નામ-અનશિતા નામ’ ક્ષુધાતુર એવા તથા ‘પગલ્ભિનો-પ્રગલ્ભિન:’ ભયરહિત એવા (ધીટ) ‘મહાસિયાલા-મહાશૃગાલા:’ મોટા મોટા શિયાળ રહે છે, તે શિયાળ ‘બહુકૂરકમ્મા-બહુકૂરકર્માણ:’ જન્માન્તરમાં પાપકર્મ કરેલા ‘સંકલિયાહિં-શૃંલ્લિકામિ:’ જન્મમાં ‘બદ્ધા-બદ્ધા:’ બાંધેલા ‘અદૂરગા-અદૂરગા:’ નીકટમાં રહેલા ‘તત્થા-તત્થા:’ તે નરકમાં સ્થિત જીવોને ‘સ્વજ્જંતિ-સ્વાચન્તે’ ટુકડા ટુકડા કરીને ખાઈ જાય છે. ॥૨૦॥

સૂત્રાર્થ—નરકમાં મહા ધીટ (શિયાળો) હોય છે. તેઓ ઘણાં જ

ભૂખ્યાં, ક્રોધી અને નિર્ભય હોય છે. પરમાધાર્મિકો પોતાની વૈક્રિય શક્તિ વડે તે શિયાળોની ઉત્પત્તિ કરે છે. પૂર્વભવોમાં ઘોર પાપકર્મો કરનારા, સાંકળો વડે બંધેલા તે નારકોનું આ મહાશિયાળો દ્વારા લક્ષણુ કરાય છે ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—નરકાવાસમાં સદા ક્રોધથી યુક્ત રહેવાના સ્વભાવવાળાં, અત્યન્ત ધૂંટ, નિર્ભય અને ભૂખ્યા શિયાળો હોય છે તેમનું શરીર ઘણું જ વિશાળ હોય છે. પોતાની વૈક્રિય શક્તિ વડે પરમાધાર્મિકો તેમનું નિર્માણ કરે છે. પૂર્વભવોમાં હિંસા આદિ કૂર કર્મો કરવાથી નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલાં, સાંકળો વડે બંધાયેલાં નારકોની પાસે આ શિયાળો પહોંચી જાય છે અને તેમનાં શરીરમાંથી માંસનું લક્ષણુ કરે છે. ॥૨૦॥

‘સયાજલા’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘સયાજલા નામ-સદાજલા નામ’ સદાજલા નામક ‘મિદુગ્ગા-અમિદુર્ગા’ અત્યન્ત વિષમ ‘નદી-નદી’ એક નદી છે ‘પવિજ્જલં-પ્રદીપ્તજલાં’ તેનું પાણી પરુ એવું લોહી મિશ્રિત હોય છે અથવા તે મોટી પિચ્છિલ અર્થાત્ કર્દમયુક્ત છે ‘લોહવિલીળતત્તા-લોહવિલીનતપ્તાઃ’ તથા તે અગ્નિથી પીઘળેલ લોખંડના દ્રવણના સમાન અતિ ગરમ પાણીવાળી છે ‘અમિદુર્ગાસિ-અમિદુર્ગાયામ્’ અતિવિષમ ‘જ્ઞસિ-યસ્યાં’ જે નદીમાં ‘પવજ્જમાણા-પ્રપદ્યમાનાઃ’ પડેલ નારકિણ્ણવ ‘ણાયત્તાણ-એકે અત્રાણાઃ’ એકલા રક્ષક વગરના થઈને ‘ઉક્કમણં કરેતિ-ઉક્કમણં કુર્વન્તિ’ ત્યાં સર્વકાલ ઉછળતા રહે છે. ॥૨૧॥

સૂત્રાર્થ—નરકમાં એક એવી નદી છે કે જે સદા પાણીથી ભરપૂર રહે છે તે નદી ઘણી જ વિષમ છે. તે નદી પરુ અને લોહીથી ભરેલી છે, તેનું પાણી ગરમ ગરમ લોહાના રસ જેવું અતિઉષ્ણ છે. તે અત્યન્ત દુર્ગમ નદીમાં પડેલાં નારકો ખુબ જ અસહાય દશાનો અનુભવ કરે છે. પરમાધાર્મિકો તેમને બળાત્કારે તે નદીમાં નાખે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—જેમાં પાણી કાયમ ટકી રહે છે, એવી નદીને ‘સદાજલા’ કહે છે. અથવા તે નદીનું નામ ‘સદાજલા’ છે, તે નદીમાં તરવાનું કાર્ય ઘણું જ કઠણ છે. તેનું પાણી ક્ષાર, રુધિર અને પરુથી મિશ્રિત હોવાને કારણે, અથવા રુધિરથી વ્યાપ્ત હોવાને કારણે ખૂબજ ગંદુ છે. તે પાણી લઠ્ઠીમાં તપાવેલા લોહાના રસ જેવું અતિ ઉષ્ણ છે. તે નદીમાં પરમાધાર્મિકો નારકોને બળબરીથી નાખે છે. ખિચારા નિરાધાર અને અસહાય નારકોને લાચારીથી તેમાં પડવું પડે છે.

આ કથનનો લાવાર્થ એ છે કે નરકમાં સદાજલા નામની એક નદી છે, તે નદી નારકોને ખૂબ જ દુઃખદાયક થઈ પડે છે. તેનું પાણી સદા ક્ષાર, લોહી અને પરુથી વ્યાપ્ત રહે છે. તપાવીને ઓગાળેલા લોહા જેવાં તે ઉબ્બ પાણીવાળી નદીમાં નારકોને ધકેલી દેવામાં આવે છે. બિચારા નારકોને અતિશય વિષમક્ષેત્રવેદનાનો અનુભવ કરવા થકી તે નદીમાં ઉછળતા રહેતું પડે છે. ॥૨૧॥

આ ઉદ્દેશકના વિષયનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે—

‘પચાઈ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘તત્ત્વ-તત્ર’ તે નરકમાં ‘ચિરદ્વિતીયં-ચિરસ્થિતિકમ્’ લાંબાકાળ પર્યન્ત નિવાસ કરવાવાળા અર્થાત્ પદ્મોપમ સાગરોપમ કાળ સુધી નિવાસ કરવાવાળા ‘બાલં-બાલમ્’ અજ્ઞાની નારકિણ્ણોને ‘પચાઈ-પતે’ આ ઉપર્યુક્ત ‘ફાસાઈ-સ્પર્શાઃ’ સ્પર્શ અર્થાત્ દુઃખ ‘નિરંતરં-નિરન્તરમ્’ સદા-હમેશા ‘ફુલંતિ-સ્પૃશન્તિ’ પીડિત કરે છે ‘હન્મમાણસ ડ-હન્યમાનસ્ય તુ’ પૂર્વોક્ત દુઃખોથી મારવામાં આવતાં નારકિણ્ણવનું ‘તાણં ણ હોઈ-ત્રાણં ન ભવતિ’ રક્ષણ કરવાવાળું કોઈ હોતું નથી ‘વગો-વકઃ’ તે એકલો જ ‘સયં-સ્વયમ્’ પોતે ‘દુક્ષ્ઠં-દુક્ષ્ઠમ્’ દુઃખોને ‘વચ્ચણુહોઈ-પ્રત્યનુભવતિ’ ભોગવતો રહે છે. ॥૨૨॥

સૂત્રાર્થ—નરકમાં દીર્ઘકાલીન સ્થિતિવાળા અજ્ઞાનીણ્ણોને આગળ વર્ણુવ્યા પ્રમાણે દુઃખો નિરન્તર સહન કરવા પડે છે. પરમાધાર્મિકો દ્વારા જેમનું તાડન, છેદન, લેદન આદિ કરવામાં આવે છે, એવાં નારકોને શરણુ આપનાર ત્યાં કોઈ પણ હોતું નથી. તેમને નિરાધાર દશામાં મૂકાઈ જવાને કારણે જાતે જ તે દુઃખ વેઠવું પડે છે. તેમના તે દુઃખમાં કોઈપણ વ્યક્તિ ભાગ પડાવતી નથી. તેમણે કરેલાં પાપકર્મોનું ફળ ત્યાં તેમને જ ભોગવવું પડે છે. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—પૂર્વલલોમાં હિંસાદિ ક્રૂર કર્મોનું સેવન કરનારા પાપીણ્ણોને નરકમાં નારક રૂપે ઉત્પન્ન થવું પડે છે. નારકોનું આયુષ્ય ઘણું જ લાંબું

હોય છે, તે કારણે તેમને પૂર્વવર્ણિત દસ પ્રકારની ક્ષેત્રવેદનાઓનો ધણા લાંબા સમય સુધી અનુભવ કરવો પડે છે. પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં નારકની પર્યાયે ઉત્પન્ન થયેલા જીવોની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ એક સાગરોપમની છે. બીજી શકંરાપ્રભા પૃથ્વીમાં ત્રણ સાગરોપમની, ત્રીજી વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીમાં સાત સાગરોપમની, ચોથી પંકપ્રભા પૃથ્વીમાં દસ સાગરોપમની, પાંચમી ધૂમપ્રભામાં સત્તર સાગરોપમની, છઠી તમઃપ્રભામાં બાવીસ સાગરોપમની અને સાતમી તમસ્તમઃપ્રભામાં તેત્રીસ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહી છે. નરકોમાં પરમાધાર્મિકો દ્વારા નારકોને જ્યારે મારવામાં આવે છે, ત્યારે તેમનું રક્ષણ કરનાર ત્યાં કોઈ પણ હોતું નથી. તે એકલો જ દુઃખનું વેદન કરે છે. નરકમાં અસહ્ય યાતનાઓ અનુભવતો જીવ ત્યારે આ પ્રમાણે વિચાર કરે છે— ‘મયા પરિજનસ્યાર્થે’ ઇત્યાદિ—

‘હાય, કુટુંબીઓને માટે મેં અત્યંત કૂર કર્મોતું સેવન કર્યું’, પરંતુ તેનાથી જેમણે લાલ ઉઠાવ્યો તેઓ તો ચાલ્યા ગયા—તે પાપકર્મોતું ક્ષણભોગવવામાં કોઈ ભાગીદાર ન થયું ! હું એકલો જ મારા પાપકર્મોતું ક્ષણભોગવી રહ્યો છું. આજ હું એકલો જ સંતાપની જ્વાળાઓ વડે બળી રહ્યો છું. ॥૨૨॥

‘જં જારિસં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જં-યત્’ જે ‘જારિસં-યાદશ’ જેવું ‘પુર્વં-પૂર્વમ્’ પૂર્વજન્મમાં ‘કર્મ્મ-કર્મ’ કર્મને ‘અકાસી-અકાર્ષીત્’ કરેલ છે, ‘તમેવ-તદેવ’ તેજ કર્મ ‘સંપરાપ-સંપરાયે’ સંસારમાં ‘આગચ્છદ્-આગચ્છત્તિ’ ઉદયમાં આવે છે. ‘અગંત-દુઃખ્વં-અગાન્તદુઃખમ્’ જેમાં સુખવૈશ રહિત કેવલ દુઃખ માત્ર હોય છે, એવા ‘ભવં-ભવમ્’ ભવને ‘અજ્જગિત્તા-અર્જયિત્વા’ પ્રાપ્ત કરીને ‘દુઃખ્વી-દુઃખિનઃ’ કેવલ દુઃખી જીવ ‘અણંતં દુઃખંતં-અનન્તં દુઃખમ્ તત્’ અનન્ત દુઃખ સ્વરૂપ તેને ‘વેદંતિ-વેદ્યન્તિ’ ભોગવતા રહે છે. ॥૨૩॥

સૂત્રાર્થ—પૂર્વાકાળમાં જેવા કર્મો કર્યા હોય છે, એજ ભવિષ્યમાં ઉદયમાં આવે છે. એકાન્ત દુઃખમય (સંપૂર્ણ રૂપે દુઃખમય) ભવને પ્રાપ્ત કરીને સર્વથા દુઃખી જીવ અનન્ત દુઃખનું વેદન કરે છે. ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—જે પ્રકારના અનુભાગ (રસ) વાળું તથા જેટલી સ્થિતિવાળું કર્મ પૂર્વાકાળમાં બાંધ્યું હોય, એજ અને એવું જ કર્મ ઉત્તરકાળમાં વિપા કાઢયમાં આવે છે—એટલે કે એવું જ ફળ લોગવવું પડે છે, તીવ્ર અથવા મન્દ—જે પ્રકારના અધ્યવસાયથી, જેવાં તીવ્ર અથવા મન્દ રસવાળું કર્મ બાંધ્યું હોય છે. ફલ લોગને સમયે એજ (કર્મ) સામે આવે છે. નારક જીવ એકાન્ત (સંપૂર્ણ) દુઃખપૂર્ણ ભવનું ઉપાજન કરીને એકાન્ત (સંપૂર્ણ) રૂપે દુઃખી થાય છે અને અનન્ત દુઃખ લોગવે છે. કહ્યું પણ છે કે—‘યથા ઘેનુમહસેષુ’ ઇત્યાદિ—

‘જેવી રીતે હજારો ગાયોના સમૂહમાંથી પણ વાછડું પોતાની માતાને ઝાળખી લઇને તેની જ પાસે જાય છે, એજ પ્રમાણે પોતે કરેલું કર્મ પોતાને જ ફળ દે છે. એટલે કે કરેલા કર્મનું ફળ જીવને અરશ્ય લોગવવું જ પડે છે.’

તાત્પર્ય એ છે કે જેલું જીવે જે કર્મ કર્યું હોય એલું જ ફળ તેને વર્તમાન ભવમાં અથવા પરભવમાં લોગવવું જ પડે છે. ॥૨૩॥

‘एयाणि सोच्चा’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘ધીરે-ધીરઃ’ ધીરપુરુષ ‘एयाणि नरगाणि-एतान् नरकान्’ આ નરકોને ‘સોચ્ચા-શ્રુત્વા’ સાંભળીને ‘सव्वलोए-सर्वलोकै’ બધા જ લોકમાં ‘किंचण-कंचन’ કોઈપણ પ્રાણીની ‘न हिंसए-न हिंस्यात्’ હિંસા ના કરે પરન્તુ ‘एगंत-विट्टी-एकान्तदृष्टिः’ બધા જીવ વિગરે તત્ત્વમાં વિશ્વાસ રાખતો ‘अपरिगहे उ-

અપરિગ્રહસ્તુ' પરિગ્રહથી રહિત થઈને 'બુઝ્ઙ્જ-બુદ્ધચેત' અશુભ કર્મ અને તેમનું ફળ સમજે અથવા-કષાયોને જાણે અને જાણીને 'લોચસ-લોકસ્ય' લોકના અથવા કષાય લોકના 'વસં ન ગચ્છે-વશં ન ગચ્છેત્' વશવર્તી' ના બને ॥૨૪॥

સૂત્રાર્થ—નરકોના આ સ્વરૂપનું શ્રવણ કરીને મેઘાવી મુનિએ સમસ્ત લોકમાં રહેલા કોઈ પણ ત્રસ કે સ્થાવર પ્રાણીની હિંસા કરવી જોઈએ નહીં તેણે જીવાદિ તત્ત્વોના વિષયમાં અડગ શ્રદ્ધા રાખીને પરિગ્રહનેા પરિત્યાગ કરવો જોઈએ, અશુભ કર્મ કરનાર જીવોને કેવું ફળ મળે છે, તે જાણી લઈને તેણે કષાયોને જીતવા જોઈએ અને ઇન્દ્રિયોને વશ રાખવી જોઈએ. ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—નરકોના સ્વરૂપનું તથા નારકોની કરુણ દશાનું આ વર્ણન સાંભળીને ધીર-પરીવહો પર વિજય મેળવનાર વિદ્વાન મુનિએ સમસ્ત લોકમાં કોઈ પણ ત્રસ, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ. બાહર પર્યાપ્ત કે અપર્યાપ્ત જીવોની વિરાધના કરવી જોઈએ નહીં એટલે કે તેણે કોઈ પણ પ્રાણીની, કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં, કોઈ પણ કારણે હિંસા કરવી જોઈએ નહીં. તેણે એ વાત ભૂલવી ન જોઈએ કે પ્રાણીઓનો વધ કરનાર જીવને નરક ગતિમાં નારક રૂપે ઉત્પન્ન થઈને ઘોર યાતનાઓ ભોગવવી પડે છે. કહ્યું પણ છે કે—
'તસ્માન્ન કસ્યચિદ્હિંસા' ઇત્યાદિ—

'આ કારણે બુદ્ધિમાન સાધુએ કોઈ પણ પ્રાણીના પ્રાણોનું વ્યપરોપણ- (વિયોગ) કરવું નહીં હિંસક જીવો ઘોર નરકમાં ગયા છે, જાય છે અને જશે' ॥૧॥

અહીં 'હિંસા' પદના પ્રયોગ દ્વારા મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહના ત્યાગનું પણ સૂચન કરાયું છે. એમ સમજવું. આ બધા પાપોનું સેવન કરનાર જીવોને પણ નરકગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. જે કે નરકગતિમાં જવાનાં અનેક નિમિત્તો છે, છતાં પણ હિંસા તેમાં મુખ્ય નિમિત્ત રૂપ હોવાને કારણે સૂત્રકારે અહીં તેનો જ ઉલ્લેખ કર્યો છે. જીવ અજીવ આદિ

તત્વો પર જેને અચલ શ્રદ્ધા છે, એટલે કે જેનું સમ્યગ્દર્શન અચલ છે, તેને અહીં 'એકાંતદષ્ટિ' કહેવામાં આવેલ છે. જે મુનિ બાહ્ય અને આભ્યંતર પરિશ્રદ્ધી રહિત છે, તેને અપરિશ્રદ્ધી કહે છે. અહીં પ્રારંભના સમ્યગ્દર્શન અને અનંતના અપરિશ્રદ્ધને શ્રદ્ધણુ કરવાથી 'તુ' પદ દ્વારા મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, અને મૈથુનનો ત્યાગ પણ શ્રદ્ધણુ થઈ જાય છે. આ કથનનું તાર્પથ્ય એ છે કે સમ્યગ્દષ્ટિ તથા હિંસાદિ પાપોનો ત્યાગ કરનાર મુનિએ અશુભ કર્મ કરનારા અને તેનું કૃણ લોગવનારા સંસારી જીવોની દશાનો વિચાર કરવો જોઈએ. અથવા તેણે કષાયાદિ રૂપ લોકને સ્વરૂપ અને લક્ષણની અપેક્ષાએ સમજી લેવો જોઈએ. આ વાતને સમજી લઈને તેણે કોઈ પણ કષાય આદિ સંસાર વધારનારા દોષોને વશ થવું જોઈએ નહીં.

આ સમસ્ત કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે કષાય આદિથી મુક્ત મેધાવી મુનિએ નરકોના સ્વરૂપને જાણીને તથા નરકોમાં ઉત્પત્તિ કરાવનારા ભિન્ન ભિન્ન કારણોને શાસ્ત્રોના આધારે જાણી લઈને, લોકમાં રહેલા કોઈ પણ વ્રસ અથવા સ્થાવર પ્રાણીની હિંસા કરવી જોઈએ નહીં, પરંતુ તેણે તીર્થંકરો દ્વારા પ્રરૂપિત જીવાદિ તત્વો પર શ્રદ્ધા રાખીને સંયમનું પાલન કરવું જોઈએ. ॥૨૪॥

‘एवं तिरिक्खे’ ઈત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘एवं-एवम्’ આજ પ્રકારે નારકની જેમ ‘तिरिक्खे-तिर्यक्षु’ તિર્થંચ ‘मणुयामरेसु-मनुज्जाडमरेषु’ મનુષ્ય અને દેવતાઓમાં પણ ચતુરંતડણંતં-चातुरन्तमनन्तम्’ ચારગતિવાળા અને અનંત એવા સંસારને તથા ‘तयणुच्चिवागं-तदनु विपाकम्’ તેમના અનુરૂપ વિપાકને જાણે ‘स-सः’ તે બુદ્ધિશાળી પુરૂષ ‘एयं-एतत्’ આ ‘सर्वं-सर्वम्’ બધી વાતોને ‘इति वेदइत्ता-इति वेदयित्वा’ તીર્થંકર નિરૂપિત પ્રકારથી જાણીને ‘कालं कंखेज्ज-कालं कांखेत’ પોતાના પંડિતમરણની પ્રતીક્ષા કરે અને ‘धुवमाचरेज्ज-धुवमाचरेत्’ સંયમનું પાલન કરે. ॥૨૫॥

સૂત્રાર્થ—નરકગતિની જેમ તિર્થંચ, મનુષ્ય અને દેવગતિના અનંત વિપાકને પણ મુનિએ સમજવો જોઈએ. આ ચાર ગતિવાળા સંસારના સ્વરૂપને બરાબર જાણી લઈને, બુદ્ધિમાન મુનિએ મરણ (પંડિત મરણ) સુધી સંયમનું પાલન કરવું જોઈએ. ॥૨૫॥

ટીકાર્થ—અશુભ કર્મ કરનાર જીવને નરક તિર્થંચ, મનુષ્ય અને દેવ-ગતિ રૂપ ચતુર્ગતિક સંસારમાં, અશુભ કર્મના અશુભ કૃણ રૂપ અનંત વિપાક લોગવવો પડે છે. તીર્થંકરો દ્વારા પૂર્વોક્ત પ્રકારે આ વિપાકની જે

પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે, તેનાથી માહિતગાર થઈને પંડિતમરણ્ય રૂપ કાળની પ્રતીક્ષા કરતા થકા સંયમની આરાધના કરવી જોઈએ.

આ કથનનો લાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—અહીં નરકગતિના વિપાકતું વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તેથી એવું સમજવું જોઈએ નહીં કે ચાર ગતિઓમાંની માત્ર નરકગતિમાં જ દુઃખોતું વેદન કરવું પડે છે. બાકીની ત્રણે ગતિઓમાં દુઃખ અનુભવવું પડતું નથી. ખરી રીતે તો ચાર ગતિઓ દુઃખથી પરિપૂર્ણ છે. ચારે ગતિના જીવો દુઃખી છે, એવો વિચાર કરીને સંસારના બંધનમાંથી મુક્ત થઈને મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરવા માટે, સાધુએ સંયમનાં અનુષ્ઠાનમાં જ પ્રવૃત્ત રહેવું જોઈએ. તેણે પંડિતમરણ્યની પ્રતીક્ષા કરવી જોઈએ આ ચતુર્ગતિક સંસાર અનંત છે, અને તેમાં કર્માનુસાર ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. બુદ્ધિમાન પુરુષે આ સઘળાં તથ્યોને સમજી લઈને નિરતિ-ચાર સંયમતું પાલન કરવું જોઈએ. ॥૨૫॥

॥ બીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥

॥ પાંચમું અધ્યયન સમાપ્ત ॥

મહાવીર ભગવાન કે ગુણોં કા વર્ણન

છકા અયયનનો પ્રારંભ (વીરસ્તવ)

પાંચમું અધ્યયન પૂરું થયું; હવે છકા અધ્યયનની શરૂઆત થાય છે. પાંચમાં અધ્યયન સાથે આ અધ્યયનનો આ પ્રકારનો સંબંધ છે—પાંચમાં અધ્યયનમાં નરકના સ્વરૂપતું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તે સ્વરૂપતું તીર્થંકર ભગવાન શ્રી મહાવીર વર્ધમાને પ્રતિપાદન કર્યું છે. તેથી તે ભગવાન મહાવીરના ગુણોતું વર્ણન કરવા માટે આ છટ્ટું અધ્યયન કહેવામાં આવે છે. ઉપદેશકો મહાન્ ગુણોથી સંપન્ન હોય છે, તેમના ગુણો ગાવાથી શાસ્ત્રની મહત્તા સિદ્ધ થાય છે. તેથી જ આ અધ્યયનમાં મહાવીર પ્રભુના ગુણોતું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. આ અધ્યયનતું સૌથી પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે. ‘પુચ્છિસ્સુ ણં’ ઇત્યાદિ.

શબ્દાર્થ-‘સમણા-શ્રમણાઃ’ શ્રમણુ ‘ય માહણા-ચ બ્રહ્મણાઃ’ અને બ્રાહ્મણુ ‘ય-ચ’ અને ‘અગારિણો-અગારિણાઃ’ ક્ષત્રિય વગેરે ‘પરતિત્થિયા ય-પરતીર્થિકાશ્ચ’ અને પરતીર્થિક શાક્ય વગેરેએ ‘પુચ્છિસ્સુ-અપ્રાક્ષુઃ’ પૂછ્યું કે ‘સે કેદ્-સઃ કઃ’ તે કોણ છે? જેણે ‘જિગંતહિયં-एकान्तहितम्’ કેવળ હિતરૂપ ‘અજેલિસં-અનીદશમ્’ અનુપમ ‘ધમ્મં-ધર્મમ્’ ધર્મ ‘સાહુ સમીચ્છયાए-સાધુ સમીક્ષયા’ સમ્યક્ પ્રકારથી વિચારીને ‘આહુ-આહ’ કહેલ છે. ॥ ૧ ॥

અન્વયાર્થ—શ્રમણો, બ્રાહ્મણો, ગૃહસ્થો અને શાક્ય આદિ પરતીર્થિકાએ સુધર્મા સ્વામીને આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછ્યો—‘દુર્ગતિમાં પડતાં જીવોને બચાવીને શુભસ્થાનમાં પહોંચાડનાર, એકાન્ત હિતકર અને અનુપમ ધર્મને સમ્યક્ પ્રકારે જાણીને તેની પ્રરૂપણા કરનાર તીર્થંકર મહાવીર પ્રભુ કેવાં હતા?’ ગાથામાં આવેલ ‘આહુ’ પદમાં જે બહુવચનનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે, તે આર્ષ હોવાને કારણે કરાયો છે.

ટીકાર્થ—પાંચમાં અધ્યયન સાથે છઠ્ઠા અધ્યયનનો કેવો સંબંધ છે, તે પ્રકટ કરીને હવે સૂત્રકાર પાંચમાં અધ્યયનના છેલ્લા સૂત્ર સાથે છઠ્ઠા અધ્યયનના પહેલા સૂત્રનો સંબંધ પ્રકટ કરે છે. છેલ્લા સૂત્રમાં એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું કે સાધુએ તીર્થંકર દ્વારા પ્રતિપાદિત માર્ગે ચાલીને સંયમનું પાલન કરવું જોઈએ. તેણે પંડિત મરણીની જે પ્રતીક્ષા કરવી જોઈએ. બાલમરણુ દ્વારા નરક આદિ ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે-મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી. આ પ્રકારના ધર્મનું પ્રતિપાદન કરનાર તીર્થંકર કેવાં હશે, એ જાણવાની જિજ્ઞાસા થાય તે સ્વાભાવિક છે. આ પ્રકારની જિજ્ઞાસાથી પ્રેરાઈને જે પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો છે, તેનું આ સૂત્રમાં દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવ્યું છે.

નરકના પૂર્વોક્ત સ્વરૂપનું શ્રવણ કરીને, સંસારથી વિરક્ત થઈને શ્રમણો, બ્રાહ્મણો આદિ સુધર્મા સ્વામીને પૂછવા લાગ્યા—આ પ્રકારનું કથન કોણે કર્યું છે? અથવા જંબૂસ્વામી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે—હે ગુરૂવર્ય! સંસારસાગરને તરાવનાર એવા આ પ્રકારના અનુપમ ધર્મનું પ્રતિપાદન કોણે કર્યું છે? આ પ્રકારનો પ્રશ્ન અનેક લોકો દ્વારા મને પૂછવામાં આવે છે.’

હવે એ વાત પ્રકટ કરવામાં આવે છે કે નિર્ગ્રંથ આદિ શ્રમણ, બ્રાહ્મણ, અગારી (ક્ષત્રિય આદિ ગૃહસ્થો), અને શાક્ય આદિ પરતીર્થિકો તેમને (જંબૂસ્વામીને) કયો પ્રશ્ન પૂછે છે—

‘એવાં તે ઉપદેશક કોણ હતા કે જેમણે દુર્ગતિમાં જનારા જીવોને બચાવીને શુભસ્થાનમાં (મોક્ષમાં) લઈ જનાર અનુપમ શ્રુતચારિત્ર ધર્મને યથાર્થ રૂપે જાણીને તે ધર્મની પ્રરૂપણા કરી છે?’

આ પ્રશ્ન દ્વારા સૂત્રકાર અ વાત પ્રકટ કરે છે કે જીવાનું અકાન્તરૂપે કલ્યાણ કરનારા, સર્વોત્તમ ધર્મનું પ્રતિપાદન કરનારા તે ઉપદેશક કોણ હતા અને કેવાં હતા, તે જાણવાની શ્રમણુ, બ્રાહ્મણુ, ગૃહસ્થ આદિ સૌને જિજ્ઞાસા થાય છે. ॥૧॥

‘કહં ચ ણાણં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સે નાયવુત્તસ્સ-તસ્ય જ્ઞાતવુત્તસ્ય’ તે જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન મહાવીર સ્વામી નું ‘ણાણં-જ્ઞાનમ્’ જ્ઞાન ‘કહં-કથમ્’ કેવું હતું ‘કહં દંસણં’-કથં દર્શનમ્’ તથા તેમનું દર્શન કેવું હતું? ‘સીલં કહ આસી-શીલ કથં અસીત્’ તથા તેમનું શીલ અર્થાત્ યમનિયમ રૂપ આચરણ કેવું હતું? ‘મિક્કલુ-મિહ્ણો’ હે સાધુ ‘જહાતહેણં જાણાસિ-ચાથાતથ્યેન જાનસિ’ તમે યથાર્થ પ્રકારથી જાણો છો?, એટલા માટે ‘અહા સુયં-યથા શ્રુતં જેવું’ તમે સાભળ્યું છે. ‘જહા ણિસંતં-યથા નિશાન્તમ્’ અને જેવો નિશ્ચય કર્યો છે તે ‘બૂહિ-બૂહિ’ અમને કહી સંભળાવો. ॥ ૨ ॥

સૂત્રાર્થ—જંબૂસ્વામી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે કે હે ગુરૂવર્ય! તે જ્ઞાત પુત્ર એટલે કે ક્ષત્રિયકુળના આભૂષણ સમાન વર્ધમાન સ્વામીનું જ્ઞાન (વસ્તુના વિશેષ ધર્મોને જાણનારો યોધ) કેવું હતું? તેમનું દર્શન-(વસ્તુના સામાન્ય ધર્મને જાણનારો ઉપયોગ) કેવું હતું? તેમનું યમનિયમરૂપ શીલ કેવા પ્રકારનું હતું? હે ગુરૂ મહારાજ! આપ તે યથાર્થ રૂપે જાણો છો, આપ તેમના અતેવાસી હતા, તેથી આપે તેમની સમીપમાં રહીને તેમનાં વચનામૃતોતું પાન કરેલું છે, આપને તેમના જીવનનો અભ્યાસ કરવાની તક મળેલી છે, તો કૃપા કરીને તે મહાપુરૂષના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર આદિના વિષયમાં અમને બધું કહો ॥૨॥

ટીકાર્થ—પ્રત્યેક વસ્તુ સામાન્ય વિશેષાત્મક હોય છે. સામાન્ય અને વિશેષ ધર્મોના સમૂહને જ વસ્તુ કહેવાય છે. તેમાંથી સામાન્ય અંશનું જે અહુષ્ટ કરવાવાળું છે તેને ઉપયોગ-દર્શન કહે છે અને વિશેષ અંશના યોગકને ઉપયોગ-જ્ઞાન કહેવાય છે સૌથી પહેલો પ્રશ્ન મહાવીર પ્રભુના જ્ઞાનદર્શનના વિષયમાં પૂછવામાં આવેલ છે. તે પ્રશ્ન આ પ્રમાણે છે-મહાવીર પ્રભુનું જ્ઞાન કયા પ્રકારનું હતું? તેમનું દર્શન કયા પ્રકારનું હતું? ત્યારબાદ ભગવાનના આચારના વિષયમાં એવો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો છે કે મહાવીર પ્રભુનું શીલ એટલે યમનિયમ આદિ આચાર કેવાં હતાં? આપે મહાવીર પ્રભુના મુખ્યરવિન્દમાંથી ધર્મતત્ત્વની પ્રરૂપણા સાંભળેલી છે અને તેમના અન્તેવાસી તરીકે તેમની જ સમીપમાં રહીને તેમના આચાર વિચારો નો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મેળવેલો છે. વળી આપ શ્રુતપારગામી છો. તો આપે વીર પ્રભુની સમીપે સાંભળેલો અને સાંભળીને હૃદયમાં ઉતારેલો ઉપદેશ તથા મહાવીર પ્રભુના જ્ઞાન, દર્શન અને શીલના વિષયમાં આપે જે દેખ્યું છે, તે સાંભળવાની અમને ઘણી જ જિજ્ઞાસા થઈ છે. તો કૃપા કરીને આપ અમને તે બધું યથાર્થપણાથી કહી સંભળાવો.”

શાસ્ત્રપ્રણાલી એવી છે કે એકાગ્રચિત્ત. વિનીત, અને શ્રદ્ધાવાન શિષ્યને જ ગુરુ દ્વારા ઉપદિષ્ટ તત્ત્વનો ઉપદેશ દેવો ભેઠંએ. જ'બૂસ્વામીમાં આ પ્રકારની યોગ્યતા રહેલી હોવાથી સુધર્માં સ્વામી તેમના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે. ॥ ૨ ॥

‘લેચન્નપ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘સે-સઃ’ તે ભગવાન મહાવીર વર્ધમાન સ્વામી ‘લેચન્નપ-લેવજ્ઞઃ’ સંસારના પ્રાણિયોના હુઃખો જાણુતા હતાં ‘કુસલે મહેસી-કુશલઃ મહર્ષિઃ’ તે

આઠ પ્રકારના કર્મોનું છેદન કરવાવાળા અને મહાન્ ઋષિ હતાં 'અનંતનાળી' અનન્તજ્ઞાની' તે અનંત જ્ઞાનવાળા 'ચ-ચ' અને 'અણંતદંસી-અનન્તદર્શી' કેવલ દર્શનવાળા હતા. 'જર્સાસળો-ચશસ્વિનઃ' કીર્તીવાળા તથા 'ચક્ષુષહે ઠિયસ્સ-ચક્ષુઃપથે સ્થિતસ્થ' જગતના લોચન માર્ગમાં સ્થિત ભગવાનના 'ધર્મ્મ-ધર્મ' શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મને 'જળાહિ-જાનીહિ' તમે જાણો 'ધિયં ચ વૈહિ-ધૃત્તિં ચ પ્રેક્ષસ્વ' એવમ્ તેમની ધીરતાને વિચારો'. ॥ ૩ ॥

સૂત્રાર્થ—વર્ધમાન સ્વામી ખેદજ્ઞ હતા એટલે કે કર્મના પરિપાક રૂપે સંસારી જીવોને જે દુઃખો સહન કરવા પડે છે. તેના જાણકાર હતા. તેઓ કુશલ હતા, એટલે કે કર્મોનો નાશ કરવામાં નિપુણ હતા. તેઓ મહર્ષિ હતા એટલે કે તેમનો ઉપયોગ સર્વત્ર અને સર્વદા પ્રવૃત્ત જ રહેતો હતો. તેઓ અનન્ત જ્ઞાન અને અનન્ત દર્શનથી સંપન્ન એટલેકે સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી હતા. તે યશસ્વી તથા ભવસ્થકેવલી અવસ્થામાં આપની (શિષ્યસમૂહની)

દષ્ટિ સમક્ષ પ્રત્યક્ષ વિદ્યમાન, મહાવીર પ્રભુના શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને ધરાધર સમજી લેા અને તેમના ધૈર્યગુણના સારી રીતે કુશાગ્રબુદ્ધિથી વિચાર કરો. ॥૩॥

ટીકાર્થ—ચોત્રીશ અતિશયોથી અને વાણીના પાંત્રીશ ગુણોથી સંપન્ન એવા તે મહાવીર પ્રભુ 'ખેદજ્ઞ' હતા. એટલે કે સંસારમાં જ્રમણ કરનારા જીવોને કર્મવિપાકને લીધે ભોગવવા પડતાં દુઃખોના તથા ચાર ગતિઓમાં જ્રમણ કરતાં કરતાં સહન કરવા પડતાં દુઃખોના જાણકાર હતા તેમણે તે દુઃખને દૂર કરવાનો માર્ગ બતાવ્યો છે. સંસારના દુઃખોનું કારણ તથા તે દુઃખોને દૂર કરવાનો ઉપાય તેઓ જાણતા હતા, તેથી જ તેમને 'ખેદજ્ઞ' કહ્યા છે. અથવા 'લેયન્નવ' નો અર્થ ક્ષેત્રજ્ઞ પણ થાય છે. તેઓ સઘળાં કર્મોના ઉત્પાદ સ્થાનને જાણનારા હતા. અથવા તેઓ ક્ષેત્રને જાણનારા હતા એટલે કે લોક અને અલોકના સ્વરૂપના જાણકાર હતા. તેઓ કુશલ હતા, એટલે કે પ્રાણીઓને દુઃખ દેનારા કર્મોનું નિવારણ કરનારા ઉપદેશ દેવામાં દક્ષ (નિપુણ) હતા.

અથવા ભગવાન 'ક્રુ' એટલે કે આત્મા રૂપી ભૂમિમાં, 'શ' એટલે શયન કરનારા-રહેનારા અથવા ઉત્પન્ન થનાર, 'ક્રુશ' એટલે કે આઠ પ્રકારના કર્મોનું છેદન કરનારા હતા, તે કારણે તેમને કુશલ કહ્યા છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે મહાવીર પ્રભુ પોતાનાં કર્મોના તથા પ્રાણીઓનાં કર્મોના વિનાશ કરવામાં નિપુણ હતા. લોકમાં પણ 'સૌથી સમર્થ' ના અર્થમાં 'કુશલ' શબ્દનો પ્રયોગ થાય છે. જેમકે 'તે વ્યાકરણમાં કુશલ છે, તે ન્યાયમાં કુશલ છે, તે સર્વશાસ્ત્રોમાં કુશલ છે.' એજ પ્રમાણે મહાવીર પ્રભુ પણ આઠ પ્રકારના કર્મ રૂપ કુશનો વિનાશ કરવામાં અતિશય કુશલ હતા. તેઓ ઉચ્ચતપસ્યા કરનારા હતા અને ઘોરપરીષદો અને ઉપસર્ગો સહન કરવાવાળા હતા તેથી તેમને મહર્ષિ કહ્યા છે. કર્મોની નિર્જરા કરીને તેમણે ચાર પ્રકારનાં ધાતિયા કર્મોના ક્ષય કરી નાખ્યો હતો, તેથી તેમનું જ્ઞાન-ઉપયોગ સર્વ પદાર્થમાં સદા વ્યાપ્ત જ રહેતું હતું. તેઓનું જ્ઞાન છદ્મસ્થોના જેવું અપૂર્ણ કે મર્યાદિત ન હતું, તેથી છદ્મસ્થોની જેમ વિચાર કરી કરીને કે કલ્પના કરીને કોઈ પદાર્થ ને જાણવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી. તેઓ સમસ્ત પદાર્થોના સ્વરૂપને હાથમા રહેલા આમળાની જેમ જાણવાને સમર્થ હતા, કારણ કે જ્ઞાનના અવરોધક જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના તેમણે ક્ષય કરી નાખ્યો હતો.

મહાવીર પ્રભુ જેવાં મહાઋષિ હતા, એવાં જ મહાન તપસ્વી પણ હતા. જેઓ પરતીર્થિકોની જેમ પરિશ્રદથી યુક્ત ન હતા.

ભગવાન અનન્ત જ્ઞાની હતા. 'અન્ત' પદ વિનાશના અર્થમાં વપરાય છે. જેનો અન્ત હોતો નથી એવા પદાર્થને અનન્ત કહે છે. મહાવીર પ્રભુને અનન્ત જ્ઞાનના ધારક કહ્યા છે કારણ કે તેમનું જ્ઞાન કદી નાશ ન પામે એવું-અવિનાશી-હતું. અથવા અનન્ત પદાર્થોને જાણનાર વિશેષ ગ્રાહક જ્ઞાનવાળાને અનન્તજ્ઞાની કહેવાય છે.

મહાવીર પ્રભુ અનન્તદર્શી હતા. સામાન્ય અર્થને જાણનાર અનન્ત દર્શન જેઓ ધરાવતા હોય છે, તેમને અનન્તદર્શી કહે છે. જે કે જ્ઞાન અને

દર્શનનો અર્થ સમાન છે. તેથી કેઈ પણ એક શબ્દનો પ્રયોગ કરવાથી કામ ચાલી શકત, છતાં અહીં અને પદોનો પ્રયોગ કરવાથી પુનરુક્તિ દોષા લાગતો નથી ? આ શંકાનું નિવારણ કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે જ્ઞાન અને દર્શનના અર્થમાં આ પ્રકારનો તફાવત છે—જ્ઞાન વસ્તુના વિશેષ ધર્મોનું આહકહોય છે. પરંતું દર્શન સામાન્ય અર્થનું એટલે વસ્તુના સામાન્ય અંશનું પરિચ્છેદક (આહક—ગ્રાહક) છે, તેથી આ અનેનો પ્રયોગ કરવાથી પુનરુક્તિ દોષને અવકાશ રહેતો નથી.

મહાવીર પ્રભુ સર્વાધિક યશથી વિભૂષિત હતા એટલે કે સમસ્ત મનુષ્યો, દેવો અને અસુરો કરતાં અધિક યશસંપન્ન હતા તથા ભવસ્થ કેવલીઅવસ્થામાં લોકોના દાષ્ટિપથમાં વિદ્યમાન હતા. અથવા તેઓ સૂક્ષ્મ અને વ્યવહિત (વ્યવધાનવાળા—સ્થૂળ) પદ્ધતીને પ્રકાશિત કરનારા હોવાથી ચક્ષુના સમાન હતા, કારણ કે તેમના ઉપદેશ વડે જ જીવાદિ તત્ત્વોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. એવા મહાવીર પ્રભુના શ્રુત અને ચારિત્ર જ્ઞાન ધર્મને જાણો અને તેમના ધૈર્યનો વિચાર કરો. તેમના કાનોમાં ખીલા ઘેકવામાં આવી, તથા તેમના પગ પર ખીર પકવવામાં આવી, છતાં પણ તેમણે એ બધાં ઉપસર્ગોને સમભાવ પૂર્વક સહન કર્યાં. ઘોરમાં ઘોર ઉપસર્ગોને ધૈર્યપૂર્વક સહન કરીને તેઓ સંયમના માર્ગમાં અવિચલિત રહ્યાં. તેમના આ ધૈર્યનો વિચાર કરો.

અથવા તે શ્રમણો, બ્રાહ્મણો વગેરેએ સુધર્મ સ્વામીને કહ્યું—‘તમે વિહાર આદિમાં મહાવીર પ્રભુની સાથે જ વિચરતા હતા. યશસ્વી અને ચક્ષુગોચર મહાવીર પ્રભુના ધર્મ અને ધૈર્યને તમે જાણો છો, તે વિષે અમને કહેવાની કૃપા કરો.’

તાત્પર્ય એ છે કે—સુધર્મ સ્વામી જબૂસ્વામી આદિ શિષ્યસમુદાયને કહે છે કે—મહાવીર પ્રભુ સંસારી જીવોના દુઃખોને જાણતા હતા. અષ્ટવિધ કુર્મોનાં વિનાશક હતા, સદા સર્વત્ર ઉપયોગવાન હતા, અનંતજ્ઞાન અને

અનન્ત દર્શનથી યુક્ત હતા. એવા યશસ્વી ભગવાન સૌના ચક્ષુષ્યમાં વિદ્યમાન હતા. તેમના ધર્મને તમે જાણો અને તેમના ધૈર્યને વિચાર કરો. ॥૩॥

હવે સુધર્મા સ્વામી મહાવીર પ્રભુના ગુણોનું વર્ણન કરે છે—‘ઉદ્ધં’ ઇત્યાદિ—
 શબ્દાર્થ— ‘ઉદ્ધં-ઊર્ધ્વ’ ઉપર ‘અહેયં-ઋઘઃ’ નીચે ‘તિરિયં-તિર્થગૂ’
 તિરછી ‘દિસાસુ-દિશ્ચુ’ દિશાઓમાં ‘તસા ય જે-ત્રસાઞ્ચ યે’ જે ત્રસ અને
 ‘થાવરા જે ય-પાણા-સ્થાવરાઃ યે ચ પ્રાણાઃ’ સ્થાવર પ્રાણી રહે છે.
 તેમને ‘ગિચ્વાગિચ્વેર્હિ-નિત્યાનિત્યામ્બાં’ નિત્ય અને અનિત્ય બંને પ્રકારના
 ‘સમિક્ષ્ણ-સમીક્ષ્ય’ જાણીને ‘સે પન્ને-સ પ્રજ્ઞઃ’ તે કેવલજ્ઞાની ભગવાને ‘દીવેવ
 -દીવ ઇવ’ દિવાના સમાન ‘સમિયં-સમિતમ્’ સમતાથી યુક્ત ‘ધમ્મં-ધર્મમ્’
 શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનું ‘ઉદાહુ-ઉદાહ કથન કરેલ છે. ॥ ૪ ॥

સૂત્રાર્થ—ઉર્ધ્વ દિશા, અધોદિશા અને તિર્થગૂ દિશામાં જે ત્રસ અને
 સ્થાવર જીવો રહેલા છે, તેમને કેવળજ્ઞાન દ્વારા નિત્ય અને અનિત્ય એમ
 બંને પ્રકારે જાણીને, દીપકની જેમ વસ્તુતત્ત્વને પ્રકાશિત કરનારા ધર્મનું,
 મહાવીર પ્રભુએ સમભાવ પૂર્વક પ્રતિપાદન કર્યું છે. ॥ ૪ ॥

ટીકાર્થ—ઉર્ધ્વ દિશામાં, અધોદિશામાં અને તિર્થગૂ દિશામાં—એટલે કે
 ચૌદ રાજૂ પ્રમાણ લોકમાં જે ત્રસ અને સ્થાવર જીવો રહેલા છે તેમને
 મહાવીર પ્રભુએ પોતાની પ્રકૃષ્ટ પ્રજ્ઞા વડે—કેવળજ્ઞાન વડે નિત્ય અને અનિત્ય
 રૂપે જાણ્યા. એટલે કે દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ તેમણે તેમને નિત્ય જાણ્યા
 અને પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાએ તેમણે અનિત્ય જાણ્યા.

જે પ્રાણીઓ ત્રાસનો અનુભવ કરે છે તેમને ત્રસ કહે છે. તેજસ્કાય, વાયુકાય અને ક્ષીન્દ્રિયોથી લઈને પચેન્દ્રિયો પર્યન્તના જીવોને ત્રસ કહે છે. પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાયના લેહથી ત્રણ પ્રકારના સ્થાવર જીવો કહ્યા છે, આ જીવો ઉચ્છવાસ આદિ પ્રાણોથી યુક્ત છે. આ સમસ્ત જીવોને કેવળજ્ઞાનના પ્રભાવથી ભગવાને નિત્ય અને અનિત્ય રૂપે જાણીને તેમને વિષે પ્રરૂપણા કરી. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તેમણે સમસ્ત જીવોને નિત્ય જાણ્યા અને પર્યાયની અપેક્ષાએ તેમને અનિત્ય જાણ્યા. કેવળજ્ઞાન રૂપી પ્રકાશ દ્વારા સમસ્ત દ્રવ્ય અને પર્યાયાત્મક પદ્ધતિને જાણીને, ભગવાને પદાર્થોના વાસ્તવિક સ્વરૂપને પ્રકાશિત કર્યું; તે કારણે તેમને દ્વીપ (દ્વીપક) ના સમાન કહેવામાં આવ્યા છે. જેવી રીતે દ્વીપક પોતાના પ્રકાશ વડે પદાર્થપુંજને પ્રકાશિત કરીને તેમનું સ્વરૂપ બતાવે છે, એજ પ્રમાણે ભગવાને પણ સમસ્ત પદાર્થોની પ્રરૂપણા કરીને તેમના સ્વરૂપને પ્રકાશિત કર્યું છે. અથવા: 'દીવેવ' આ પદનો અર્થ દ્વીપસમાન પણ થાય છે. સંસાર સાગરમાં ડૂબતાં પ્રાણીઓને માટે ભગવાન દ્વીપના સમાન આધાર રૂપ હતા. આ પ્રકારના ગુણોથી વિભૂષિત મહાવીર પ્રભુએ અસાર સંસાર સાગરમાંથી ઉદ્ધાર કરનાર શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મની સમભાવ પૂર્વક પ્રરૂપણા કરી-એટલે કે રાગદ્વેષથી રહિત થઈને તેમણે તેનું પ્રતિપાદન કર્યું. આગમમાં કહ્યું છે કે—'જહા પુણસ્સ' તેઓ ઋદ્ધિ-સંપત્તિથી સંપન્ન ચક્રવર્તી આદિ મહાપુરુષોને જે પ્રમાણે ઉપદેશ દે છે, એજ પ્રમાણે તુચ્છ લોકોને-દરિદ્રોને પણ ઉપદેશ દે છે. તેઓ સંપન્ન અને વિપત્તન (સમૃદ્ધ અને દરિદ્ર) પ્રત્યે સમભાવ ધારણ કરીને, સૌને સમાનરૂપે ધર્મદેશના કરતા હતા ' ભગવાને સત્કાર, સન્માન અને પૂજાને માટે ધર્મપ્રરૂપણા કરી નથી, પરંતુ લોકોનું કલ્યાણ કરવાની ભાવનાથી કરી છે.

આ સૂત્રનો ભાવાર્થ એ છે કે કેવળજ્ઞાની તીર્થંકર ભગવાને (મહાવીર) લોકના સમસ્ત ત્રસ અને સ્થાવર જીવોને નિત્ય અનિત્ય રૂપે જાણીને, જીવો પર અનુગ્રહ કરવાને માટે શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનું નિરૂપણ કર્યું છે. ॥ ૪ ॥

‘સે સવ્વદંસી’

શબ્દાર્થ—‘સે-સ’ તે મહાવીર સ્વામી ‘સવ્વદંસી-સર્વદર્શી’ બધા જ પદાર્થોને બેવાવાળા ‘અભિભૂયનાળી-અભિભૂયજ્ઞાની’ કેવળજ્ઞાની ‘ગિરામગંધે-નિરામગંધઃ’ મુલગુણ અને ઉત્તરગુણથી વિશુદ્ધ ચારિત્રનું પાલન કરવાવાળા ‘ધિદ્મં-ધૃતિમાન્’ ધૃતિ યુક્તિ અને ‘ઠિયવ્વા-સ્થિતાત્મા’ આત્મ સ્વરૂપમાં સ્થિત હતા, ‘સવ્વજગસિ-સર્વજગત્સુ’ સંપૂર્ણ જગતમાં તે ‘અણુત્તરે વિજ્ઞં-અનુત્તરો વિદ્વાન્’ બધાથી ઉત્તમ વિદ્વાન હતા, ‘ગંથા અતીતે-ગ્નથાતીતઃ’ બાહ્ય અને આભ્યંતર બંને પ્રકારની ગ્રંથિયોથી રહિત ‘અમણ-અમયઃ’ નિર્ભય અને ‘અણાહ-અનાયુઃ’ ચારે પ્રકારના આયુથી રહિત હતાં. ॥ ૫ ॥

સૂત્રાર્થ—મહાવીર પ્રભુ સર્વદર્શી હતા એટલે કે તેઓ સામાન્યરૂપે સમસ્ત પદાર્થોનાં દર્શનથી યુક્ત હતા. તેઓ કેવળજ્ઞાની હતા, તેઓ મૂળ ગુણો અને ઉત્તરગુણોની અપેક્ષાએ વિશુદ્ધ ચારિત્રના પાલક હતા, તેઓ ધૈર્યવાન્, આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિત, સંપૂર્ણ જગતમાં સર્વોત્તમ જ્ઞાની, બાહ્ય અને આભ્યંતર પરિશુદ્ધી રહિત, નિર્ભય તથા ચારે પ્રકારના આયુથી રહિત હતા. ॥૫॥

ટીકાર્થ—અહીં ‘તત્’ શબ્દ પ્રસિદ્ધના અર્થમાં વપરાયો છે, તેથી ‘સે’ પદને અર્થ ‘ત્રણે લોકમાં પ્રસિદ્ધિ’ સમજવાનો છે. ભગવાન્ મહાવીર ત્રણે લોકમાં પ્રસિદ્ધ હતા. તેઓ સર્વદર્શીત્રસ અને સ્થાવર રૂપ જગતને દેખનારા હતા. મતિજ્ઞાન આદિ ચારે અપૂર્ણજ્ઞાનો કે જેમનો છદ્મસ્થોમાં સદ્ભાવ હોય છે, એવાં અપૂર્ણ જ્ઞાનને બદલે તેમણે સંપૂર્ણ જ્ઞાનરૂપ સર્વશ્રેષ્ઠ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

જ્ઞાન અને ક્રિયા દ્વારા મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. મોક્ષના સાધનરૂપ જ્ઞાનની વાત કરીને હવે ક્રિયાની વાત કરવામાં આવે છે.—ભગવાન્ મહાવીર

‘નિરામગંધ’ હતા, એટલે કે અવિશુદ્ધિ કોટિ નામના દોષથી રહિત હતા. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે તેઓ અતિચાર રહિત મૂળગુણો અને ઉત્તર ગુણોથી યુક્ત હોવાને કારણે ચારિત્રવાન હતા. અનેક ઉપસર્ગો આવી પડવા છતાં તેમણે ધૈર્યપૂર્વક તેમનો સામનો કર્યો હતો. આ પ્રકારે મેરુ સમાન અડગ હોવાને કારણે તેમને ધૈર્યવાન કહ્યા છે. સમસ્ત કર્મોના ક્ષય થઈ જવાને કારણે તેમનો આત્મા કર્મ રજથી રહિત થઈને મૂળ સ્વરૂપમાં અમકતો હતો. તેઓ અનુત્તર (સર્વશ્રેષ્ઠ) હતા એટલે કે આખા વિશ્વમાં તેમના કરતાં શ્રેષ્ઠ અન્ય કોઈ ન હતું. સમસ્ત પદાર્થોને હાથમાં રહેલા આમળાની જેમ પ્રત્યક્ષ ભેદ શકવાને તેઓ સમર્થ હતા, તે કારણે તેમને જ્ઞાની કહ્યા છે. તેઓ સુવર્ણ, ચાંદિ આદિ બાહ્ય પરિશ્રદ્ધોથી અને કર્મરૂપ આભ્યન્તર પરિશ્રદ્ધોથી રહિત હતા, તેથી તેમને અન્યાતીત-નિર્ગ્રંથ કહ્યા છે. સાત પ્રકારના ભયથી રહિત હોવાને કારણે તેમને નિર્ભય કહ્યા છે. તેઓ ચાર પ્રકારના આયુથી રહિત હતા, કારણ કે તેમણે કર્મબીજનો ઉચ્છેદ કરી નાખ્યો હતો, તે કારણે સંસારમાં તેમને ફરી જન્મ લેવાનો ન હતો.

તાત્પર્ય એ છે કે મહાવીર ભગવાન સમસ્ત પદાર્થોના દ્રષ્ટા-કેવળી-હતા, તેઓ મૂળ અને ઉત્તરગુણોથી યુક્ત વિશુદ્ધ ચારિત્રનું પાલન કરનારા હતા. અત્યન્ત ધીર તથા સ્થિતાત્મા હતા. તેઓ સર્વોત્તમ જ્ઞાની, બાહ્ય અને આભ્યન્તર પરિશ્રદ્ધોથી રહિત. ભયરહિત અને આયુથી રહિત હતા. ॥૫॥

‘સે મૂઢવણે’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ-‘સે-સઃ’ તે ભગવાન વર્ધમાન મહાવીર સ્વામી ‘મૂઢવણે-મૂત્તિપ્રજ્ઞઃ’ અનન્તજ્ઞાન વાળા અને ‘અગિણઅચારી-અનિયતાચારી’ અનિયતાચારી અર્થાત્ ઇન્દ્રિયાનુસાર ફરવાવાળા ‘ઓવંતરે-ઓઘન્તરઃ’ સંસાર સાગરને પાર

કરવાવાળા ‘ધીરે-ધીરઃ’ યુદ્ધિશાળી ‘અણંતચક્ષુઃ-અનંતચક્ષુઃ’ કેવળજ્ઞાની ‘સૂર્ય વ-સૂર્ય ઇવ’ જેવી રીતે સૂર્ય ‘અણુત્તરે-અનુત્તરઃ’ બધાથી વધારે ‘તપ્પહ-તપતિ’ તપે છે એવી રીતે ભગવાન બધાથી અધિક જ્ઞાનવાળા હતા વૈરોચિણિ-દેવ-વૈરોચનેન્દ્ર ઇવ’ અગ્નિના સમાન ‘તમં પગાસે-તમઃ પ્રકાશયતિ’ અંધકારથી વસ્તુને પ્રકાશ કરવાવાળા છે અર્થાત્ ભગવાન્ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને દૂરકરીને પદાર્થોને યથાર્થ સ્વરૂપથી પ્રકાશિત કરે છે. ॥ ૬ ॥

સૂત્રાર્થ—ભગવાન્ વર્ધમાન સ્વામી અનન્તજ્ઞાની, અનિયતરૂપે વિચરણુ કરનારા, એટલે કે ગૃહરહિત, સંસારસાગરને તરનારા, ધીર, અનન્તદર્શનવાન્, સૂર્યના સમાન પ્રકાશશીલ, સર્વોત્તમ, સૌથી અધિક જ્ઞાનવાન્, વૈરોચન-ઇન્દ્રના સમાન તથા અગ્નિના સમાન અજ્ઞાનાન્ધકારનો વિનાશ કરીને પદાર્થોના પ્રકાશકે હતા. ॥ ૬ ॥

ટીકાર્થ—ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી ‘ભૂતિપ્રજ્ઞ’ હતા. ‘ભૂતિ’ પદના નીચે પ્રમાણે અનેક અર્થ થાય છે જેમ કે ‘વૃદ્ધ, મંગળ, રક્ષા અને સ્પર્શ.’ અહીં તેનો અર્થ વૃદ્ધ સમજવો જોઈએ. જેમની વિશાળ પ્રજ્ઞા વૃદ્ધિ પામેલી છે, એટલે કે જેઓ અનંત જ્ઞાનથી સંપન્ન છે, તેમને ‘ભૂતિપ્રજ્ઞ’ કહે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે મહાવીર પ્રભુ સમસ્ત પદાર્થોના ઓધ કરાવનારા જ્ઞાનથી સંપન્ન હતા. અહિયાં ‘ભૂતિ’ પદનો મંગળ અર્થ ગ્રહણ કરવામાં આવે, તો ‘તેમનું જ્ઞાન સૌને માટે કલ્યાણકારી હતું.’ એવો ભૂતિપ્રજ્ઞનો અર્થ થાય જે ‘ભૂતિ’ પદનો અર્થ ‘રક્ષા’ ગ્રહણ કરવામાં આવે, તો ‘ભૂતિ-પ્રજ્ઞ’ પદનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય—‘તેમની પ્રજ્ઞા જગતની રક્ષા કરનારી હતી.’ ‘ભૂતિ’ પદનો ‘સ્પર્શ’ અર્થ ગ્રહણ કરવામાં આવે, તો ભૂતિપ્રજ્ઞનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય—‘તેમની પ્રજ્ઞા સમસ્ત પદાર્થોને સ્પર્શ કરનારી-પદાર્થોના વિષયમાં માહિતી પૂરી પાડનારી હતી.

ભગવાન્ મહાવીર અનિકેત રૂપે વિચરણુ કરનારા હતા. પરિગ્રહથી રહિત હોવાને કારણે તેઓ અપ્રતિબંધ વિહારી હતા. અથવા ‘અણિવ અચારી’

એ પદનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે-‘અનિકેત્યારી’-ભગવાન મહાવીર ગૃહ અથવા આશ્રમ બનાવીને કોઈ એક જ સ્થાનમાં રહેતા ન હતા.

તેઓ પોતે સંસારને તારનારા અને અન્યને પણ તારનારા હતા. તેઓ ધીર હતા, એટલે કે જ્ઞાનથી વિભૂષિત અને પરીષદો તથા ઉપસર્ગોથી ક્ષુબ્ધ (વિચલિત) નહીં થનારા હતા. તેઓ અનન્તચક્ષુ હતા, એટલે કે એવાં જ્ઞાનથી સંપન્ન હતા કે જેનો કદી પણ વિનાશ થવાનો સંભવ નથી અને જેના જ્ઞેય અનન્ત છે.-અથવા ભગવાન લોકોને માટે ચક્ષુસમાન-અનન્ત પ્રકાશ કરનારા હતા. જેવી રીતે સૂર્ય સૌથી અધિક દેદીપ્યમાન છે, એજ પ્રમાણે મહાવીર પ્રભુ પણ સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાનના પ્રકાશથી અથવા શરીરની કાન્તિથી દેદીપ્યમાન સૂર્યસમાન હતા. સૂર્ય સૌથી અધિક પ્રકાશ આપે છે, તેથી પ્રકાશની બાબતમાં કોઈપણ પદાર્થ તેની સરખામણીમાં ઊભો રહી શકતો નથી, એજ પ્રમાણે તીર્થંકર સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાની હોય છે-તેમના કરતાં અધિક જ્ઞાની કોઈ પણ સંભવી શકતું નથી.

વૈરાગ્ય એટલે અગ્નિ અતિશય જ્વલવદ્યમાન હોવાને કારણે અગ્નિને ઇન્દ્ર કહે છે. જેવી રીતે પ્રજ્વલિત જ્વાળાઓથી યુક્ત અગ્નિ સઘળી દિશાઓમાં વ્યાપેલા ગાઠ અંધકારનો નાશ કરીને પદાર્થોને પ્રકાશિત કરે છે, અને ચક્ષુને તે વસ્તુનું દર્શન કરાવવામાં સહાયક બને છે, એજ પ્રમાણે ભગવાન પણ સર્વત્ર વ્યાપેલા અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને એકાએક દૂર કરીને લોકોને સમસ્ત પદાર્થોનું દર્શન કરાવે છે. સમસ્ત પદાર્થોના યથાર્થ સ્વરૂપનું લોકોને ભાન કરાવે છે. તેથી ભગવાનને અગ્નિના સમાન કહ્યા છે, એટલે કે તેઓ પ્રાણીઓના અજ્ઞાનનું નિવારણ કરીને વસ્તુસ્વરૂપને પ્રકાશિત કરે છે. ॥૬॥

‘अणुत्तर’ धम्ममणि’ धर्यादि

શબ્દાર્થ—‘આસુપન્ને-આશુપન્નઃ’ શીઘ્ર બુદ્ધિવાળા ‘કાસવે કાશ્યપઃ’ કાશ્યપ-ગોત્રી ‘મુણી-મુનિઃ’ મુનિ શ્રી વર્ધમાન સ્વામી ‘જિણાણં-જિનાનામ્’ ઋષભ વગેરે જિનવરોના ‘ઈણં-ઈમં’ આ ‘અણુત્તરં-અનુત્તરમ્’ અર્થાથી શ્રેષ્ઠ ‘ધમ્મં-ધર્મમ્’ ધર્મના ‘નેયા-નેતા’ પ્રણેતા છે. ‘દિવિ-દિવિ’ સ્વર્ગલોકમાં ‘સહસ્રદેવાણં-સહસ્રદેવાનામ્’ હબરો દેવ તાએના ‘ઈદેવ-ઈન્દ્ર ઇવ’ ઇન્દ્ર નેતા છે. એવમ્ ‘મહાણુમાવે વિસિદ્દે-મહાણુમાવઃ વિશિષ્ટઃ’ અધિક પ્રભાવશાળી છે એજ પ્રકારે ભગવાન્ અર્ધાજ જગતમાં સર્વોત્તમ છે ॥ ૭ ॥

સૂત્રાર્થ—આશુપન્ન (શીઘ્ર પ્રજ્ઞાવાળા) એટલે કે અનન્તજ્ઞાની, કાશ્યપ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા મુનિ વર્ધમાન સ્વામી, ઋષભ આદિ જિનેશ્વરોના ધર્મના આધ પ્રણેતા છે. જેમ સ્વર્ગમાં ઇન્દ્ર અર્ધા દેવો કરતાં પ્રભાવશાળી હોય છે, એજ પ્રમાણે સકળ સંસારમાં તીર્થંકર ભગવાન્ સૌથી વધારે પ્રભાવશાળી-સર્વશ્રેષ્ઠ-છે. ॥ ૭ ॥

ટીકાર્થ—શીઘ્ર પ્રજ્ઞાવાળા એટલે કે અનન્ત જ્ઞાનસંપન્ન, કાશ્યપગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા, આગમાર્થને હેતુ દ્વારા દઠ કરનારા અથવા સાવધ કાર્યોમાં મૌન રાખનારા હોવાને કારણે મુનિ વિશેષણથી યુક્ત, શ્રી વર્ધમાનસ્વામી, આદિનાથ આદિ પૂર્વવર્તી ૨૩ તીર્થંકરોના આ પ્રત્યક્ષગોચર સર્વોત્તમ ધર્મના નેતા-સંચાલક-અગ્રેસર છે. જેવી રીતે સ્વર્ગમાં ઇન્દ્ર સૌથી અધિક પ્રભાવશાળી હોવાને કારણે દેવોના નેતા રૂપે શોભે છે, એજ પ્રમાણે આ સંસારમાં સૌથી અધિક માહાત્મ્યથી સંપન્ન હોવાને કારણે મહાવીર-પ્રભુને સર્વશ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે. તાત્પર્ય એ છે કે જેમ સ્વર્ગમાં ઇન્દ્ર ધન, ઐશ્વર્ય તથા પ્રભા આદિમાં સઘળા દેવો કરતાં શ્રેષ્ઠ હોવાને કારણે સઘળા દેવોના નેતા ગણાય છે તથા સઘળા દેવો કરતાં વધારે પ્રભાવશાળી ગણાય છે, એજ પ્રમાણે ઋષભદેવ આદિ તીર્થંકરો દ્વારા પ્રવર્તિત અને સમસ્ત ધર્મો કરતાં શ્રેષ્ઠ એવાં શ્રતયારિત્ર રૂપ ધર્મના નેતા હોવાને કારણે,

કારણ્ય ગોત્રીય મહાવીર સ્વામીને સર્વશ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, કારણ કે તેઓ સમસ્ત જીવોને તે અનુપમ ધર્મમાં પ્રવૃત્ત કરે છે. ॥ ૭ ॥

‘સે પન્નયા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સે-સઃ’ તે ભગવાન મહાવીર સ્વામી ‘સાગરે વા-સાગર ઇવ’ સમુદ્ર સમાન ‘પન્નયા-પન્નયા’ ખુદ્ધિથી ‘અક્ષર-અક્ષયઃ’ અક્ષય છે ‘મહોદ્દી-વાવિ-મહોદધિરિવ’ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના સમાન ‘અણંતપાર-અનન્તપારઃ’ અપાર પ્રજ્ઞા વાળા છે ‘અણાહલે વા-અનાવિલો વા’ જેમ સમુદ્રનું પાણી નિર્મળ છે તેજ પ્રકારે ભગવાન નિર્મલ પ્રજ્ઞાવાળા છે ‘અકસાર્દ-અકષાયી’ ભગવાન કષાયો થી રહિત છે અને ‘મુક્ત-મુક્તઃ’ જ્ઞાનાવરણીય વગેરે આઠ પ્રકારના કર્મોથી રહિત છે ‘સકેવ-શક્ર ઇવ’ ભગવાન ઈન્દ્રના સમાન ‘દેવાહિવર્દ-દેવાધિપતિઃ’ દેવતાઓના અધિપતી છે ‘જુર્દમં-શુતિમાન્’ તથા અત્યંત તેજવાળા છે. ॥૮॥

સૂત્રાર્થ—ભગવાન મહાવીર સ્વામી પ્રજ્ઞામાં સમુદ્રના સમાન અક્ષય હતા, એટલે કે સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના સમાન અપ્રતિહત જ્ઞાનથી સંપન્ન હતા. અથવા જેમ મહાસાગર અપાર જલથી યુક્ત હોય છે, એજ પ્રમાણે તેઓ અનન્ત જ્ઞાનથી યુક્ત હતા. તેઓ નિર્મળ, નિષ્કષાય, જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોથી રહિત, તથા ઈન્દ્રની જેમ દેવોના અધિપતિ તથા અત્યન્ત તેજસ્વી હતા. ॥ ૮ ॥

ટીકાર્થ—‘સે’ ઇત્યાદિ ભગવાન વર્ધમાનસ્વામી ‘સાગરેવ’ સમુદ્રની જેમ ‘પન્નયા અક્ષર’ પ્રજ્ઞાથી અક્ષય છે, પ્રકર્ષપણાથી સઘળા પદાર્થો જેના દ્વારા જાણી શકાય તેને પ્રજ્ઞા કહેવાય છે. તે પ્રજ્ઞાથી અક્ષય છે. અર્થાત્ જાણવા જેવા જીવાજીવાદિરૂપ અર્થમાં ભગવાનનું જ્ઞાન પ્રતિહત થતું નથી તેમ આજીવનું થતું નથી. યથાવસ્થિતપણાથી નિત્ય રહે છે, ભગવાનની પ્રજ્ઞા-કેવળ-

જ્ઞાનરૂપ છે. તે કાળથી સાદિ કહેતાં આદિયુક્ત છે. અને અપર્યાવસિત-અંત-રહિત છે. અર્થાત્ દ્રવ્યક્ષેત્ર કાળ અને ભાવથી અનન્ત છે. 'મહોદ્દી વા વિ' સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની જેમ 'અણંતવારે' અનન્તપાર છે. અર્થાત્ જેમ સ્વયં-ભૂરમણ સમુદ્ર જળથી અનન્તપાર-પાર ન પામી શકાય તેવો હોવા છતાં તેનો અંત પણ છે. પરંતુ ભગવાનની પ્રજ્ઞાનો અંત નથી એટલે ભગવાન અનંતપાર છે. તથા 'અનાવિલે' નિર્મળ છે. જેમ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રનું જળ અત્યંત નિર્મળ અને સર્વ દોષોથી રહિત હોય છે, એજ પ્રમાણે ભગવાનનું જ્ઞાન પણ એવા પ્રકારના કર્મલેશના અભાવથી અકલુષ અર્થાત્ સર્વદોષ રહિત હોવાથી અત્યંત નિર્મળ છે. તથા ભગવાન 'અકસાર્દ' કોષાદિ ચારે પ્રકારના કષાયોથી રહિત છે. એવા ભગવાન 'મિત્ત્વ' સર્વ પ્રકારના અન્તરાય કર્મોનો ક્ષય થવા છતાં અને સમસ્ત લોકમાં પૂજ્ય હોવા છતાં પણ નિરવધ ભિક્ષાચરણના સ્વભાવવાળા અર્થાત્ નિરવધ ભિક્ષા-માત્રથી જીવન નિર્વાહ કરવાવાળા હોવાથી ભિક્ષુ કહેવાય છે. 'સક્કેવ દેવાહિ-વર્દે જુદ્ધમં' જેમ દેવોનો અધિપતિ શકેન્દ્ર ધૃતિમાન છે. એજ પ્રમાણે ભગ-વાન પાશુ ધૃતિમાન અને દેવાધિદેવ છે. ॥ ૮ ॥

‘સે વીરિણં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ-‘સે-સઃ’ તે ભગવાન મહાવીરસ્વામી ‘વીરિણં-વીર્યં’ આત્મબળથી ‘વહ્નિપુણવીરિણ-પ્રતિપૂર્ણવીર્યઃ’ પૂર્ણ વીર્યવાળા છે. ‘સુદંસણે વા-સુદર્શને ઇવ’ તેઓ પર્વતોમાં સુમેરૂ ‘ગગસન્વસેટ્ટે-નગસર્વશ્રેઠઠઃ’ અર્થાત્ પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ છે ‘સુગલણ-સુગલણે’ દેવલોકમાં ‘વાસિમુદાગરે-વાસિમુદાકરઃ’ નિવાસ કરવા-વાળાઓને હર્ષ ઉત્પન્ન કરવાવાળા ‘ગેગગુગોવવેણ-અનેકગુગોપવેતઃ’ અનેક ગુણોથી યુક્ત થઈને ‘વિરાયણ-વિરાજતે’ વિરાજમાન થાય છે. અર્થાત્ પ્રકાશિત થાય છે. ॥ ૯ ॥

સૂત્રાર્થ—ભગવાન્ વર્ધમાન સ્વામી અનન્ત વીર્યાથી સંપન્ન હતા, એટલે કે આત્મબળથી પ્રતિપૂર્ણ વીર્યાવાળા હતા, કારણ કે તેમણે વીર્યાન્તરાય કર્મનેા સદંતર વિનાશ કરી નાખ્યો હતો. જેમ સઘળા પર્વતોમાં સુદર્શન (સુમેરુ) શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે તેઓ સઘળા લોકોમાં સર્વોત્તમ હતા. તેઓ દેવગણોને પ્રમોદ (આનંદ) દેનારા અને પ્રશસ્ત વર્ણુ આદિ ગુણોથી વિભૂષિત હતા. ॥૬॥

ટીકાર્થ—મહાવીર પ્રભુના વીર્યાન્તરાય કર્મનેા ક્ષય થઈ ગયો હતો, તેથી તેઓ સંપૂર્ણ વીર્યાવાન્ એટલે કે આત્મબળથી સંપન્ન હતા. જેવી રીતે જંબૂદ્વીપની નાભિના જેવો સુદર્શન (મેરુ) પર્વત સઘળા પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે મહાવીર પ્રભુ પણ બધા વીર્યા આદિ ગુણોમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ છે, જેમ દેવલોકમાં નિવાસ કરનારા દેવતાઓને માટે દેવલોક આનંદજનક છે, કારણ કે તે (દેવલોક) પ્રશસ્ત વર્ણુ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને પ્રભાવ આદિ ગુણોથી યુક્ત હોય છે, એજ પ્રમાણે મહાવીર પ્રભુ પણ સૌને પ્રમોદ દેનારા પ્રશસ્ત વર્ણુદિ ગુણોથી સંપન્ન હતા.

તાત્પર્ય એ છે કે સુરાલય (દેવલોક રૂપ દેવતાઓનું નિવાસસ્થાન) અનેક ગુણોથી વિભૂષિત હોવાને કારણે તેમાં નિવાસ કરનારા દેવ દેવીઓને આનંદ પ્રદાન કરે છે, એજ પ્રમાણે મહાવીર પ્રભુ પણ સમસ્ત ગુણોથી સંપન્ન હોવાને કારણે સમસ્ત જીવોને પ્રમોદ પ્રદાન કરનારા હતા. ॥ ૬ ॥

આગલા સૂત્રમાં મેરુ પર્વતનું ક્ષટાન્ત આપવામાં આવ્યું છે, તેથી હવે સૂત્રકાર મેરુ પર્વતનું વર્ણુન કરે છે—‘સયં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘સહસ્રાણં ડ જોયણાં સયં—સહસ્રાણાં યોજનાનાં તુ શતમ્’ તે સુમેરુ પર્વત સોહભર યોજનની ઊંચાઈ વાળો છે. ‘તિકંડગે—ત્રિકંડકઃ’ જેના ત્રણ વિભાગ છે. ‘પદંગવેજયંતે—પણ્ડકવૈજયન્તઃ’ તે સુમેરુ પર્વતના બધા ભાગથી

ઉપર રહેલ પંડકવન ધળની જેમ શોભાયમાન થઈ રહેલ છે. 'સે-સઃ' તે મેરૂપર્વત 'જોયળે ળવળવત્તિસહસ્સે-યોજનાનિ નવનવત્તિસહસ્સાણિ' નવાણું હળર યોજન 'ઉદ્ધુસ્તિઓ-ઝર્ધ્વમુત્તિ તઃ' ઉપરની આજુ ઊંચો છે 'સહસ્સ મેગં હેટ્ટ-સહસ્સમેકં અઘઃ' તથા ઁક હળર યોજન ભૂમિની અંદરના ભાગમાં દટાયેલો છે. ॥ ૧૦ ॥

સૂત્રાર્થ—મેરુ પર્વત ઁક લાખ યોજન ઊંચો છે. તેના નીચે પ્રમાણે ત્રણ વિભાગો છે—ભૌમ, ભમ્બૂનદ અને વૈડૂર્ય ત્યાં પંડકવન તેની પતાકાના જેવું શોભે છે. તે મેરુ પર્વત જમીનની ઉપર ૯૯૦૦૦ નવાણું હળર યોજનની ઊંચાઈ સુધી અને પૃથ્વીની નીચે ૧૦૦૦ ઁક હળર યોજન સુધી વ્યાપ્ત છે. ૧૦૦

ટીકાર્થ—સુમેરુ પર્વત ઁક લાખ યોજન ઊંચો છે, તેના ત્રણ કાંડ (વિભાગ) છે. (૧) ભૌમકાંડ, (૨) ભમ્બૂનદકાંડ, અને (૩) વૈડૂર્યકાંડ પંડકવન તેની પતાકાના જેવું છે. સુમેરુ પર્વત પૃથ્વીની સપાટી પર ૯૯૦૦૦ નવાણું હળર યોજન ઊંચાઈ સુધી વ્યાપેલો છે. અને ઁક હળર યોજન સુધી તે પૃથ્વીની નીચે વ્યાપેલો છે.

તાત્પર્ય ઁ છે કે સુમેરુ પર્વતની કુલ ઊંચાઈ ઁક લાખ યોજન પ્રમાણ છે. તેમાંથી ૯૯ નવાણું હળર યોજન પૃથ્વીની ઉપર અને ઁક હળર યોજન પૃથ્વીની નીચે છે, તેમાં ભૌમકાંડ, ભમ્બૂનદકાંડ અને વૈડૂર્યકાંડ નામના ત્રણ કાંડ છે, પંડકવન તેની પતાકાના જેવું શોભે છે ઁવો સુમેરુ પર્વત સઘળા પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ છે. ॥ ૧૦ ॥

'પુટ્ટે ળમે' ધત્યાદિ

શબ્ધાર્થ—'સે-સઃ' તે મેરૂપર્વત 'ળમે પુટ્ટે-નમઃ સ્પૃષ્ટઃ' આકાશને સ્પર્શ-કરીને 'મુમિવટ્ટિણ્-મૂમ્યવસ્થિતઃ પૃથ્વી પર 'ચિટ્ટહ-તિષ્ઠતિ' સ્થિર રહે છે. 'જ-યત્' જે

મેરુને 'સૂરિયા-સૂર્યાઃ' સૂર્યો 'અણુરિવદૃયંતિ-અણુપરિવર્તયન્તિ' પ્રદક્ષિણા કરતા રહે છે. 'હેમવર્ણે-હેમવર્ણઃ' તે સોના સરીખાવર્ણુવાળો. 'બહુનંદને ય-બહુનન્દનશ્ચ' અનેક નંદનવનોથીયુક્ત છે. 'જંહ્નિ-ચસ્મિન્' જે મેરુ પર' 'મહિદા-મહૈન્દ્રાઃ' મહેન્દ્ર લોક 'રતિં વેદયંતિ'-રતિં વેદયન્તિ' આનંદાનુભવ કરતા રહે છે. ૧૧૧।

સૂત્રાર્થ—તે મેરુ પર્વત આકાશને સ્પર્શીને રહેલ છે. અને ભૂમિના અંદરના ભાગમાં પણ ફેલાયેલો છે. સૂર્ય આદિ જ્યોતિષિક દેવો તેની પ્રદક્ષિણા કરે છે તે સુવર્ણના જેવા વર્ણુવાળો, અનેક ઉદાનોથી યુક્ત અને મહેન્દ્રાદિ દેવોની રતિકીડાનું સ્થાન છે. ॥ ૧૧ ॥

ટીકાર્થ—મેરુ પર્વત આકાશસ્પર્શી છે ઘણો જિથો હોવાને કારણે તે આકાશ સુધી વ્યાપેલો છે અને તેનો ૧૦૦૦ એક હબર યોજન પ્રમાણ ભાગ પૃથ્વીની અંદર ફેલાયેલો હોવાથી તે અધોલોક સુધી વ્યાપેલો છે. ખરી રીતે તો તે ઉર્ધ્વલોક, મધ્યલોક અને અધોલોક રૂપ ત્રણે લોકનો સ્પર્શ કરે છે. સૂર્ય, ચન્દ્ર, ગ્રહો, નક્ષત્રો અને તારા, આ પાંચે પ્રકારના જ્યોતિષક દેવો તેની ચારે તરફ પ્રદક્ષિણા કરતા રહે છે. તેનો વર્ણુ તપાવેલા સુવર્ણના જેવો છે. તેમાં અનેક નન્દનવનો આવેલાં છે. ભૂમિપર ભદ્રશાલ નામનું વન છે. ત્યાંથી પાંચસો યોજનની ઉંચાઈ પર, મેખલાની જગ્યાએ નન્દનવન છે, ત્યાંથી ૬૨૧ હબર યોજનની ઉંચાઈ પર સૌમનસ વન છે. ત્યાંથી ૩૬ હબર યોજનની ઉંચાઈ પર-શિખર પર પંડકવન આવેલું છે. તે સુમેરુ પર્વતની રમણીયતાથી આકર્ષાઈને ત્યાં ઈન્દ્ર આદિ દેવગણ દેવલોકમાંથી આવીને રમણુકીડા કરે છે, એવો સુમેરુ પર્વત ખૂબ જ યશ સંપન્ન અને સુશોભિત છે. ॥ ૧૧ ॥

‘સે પઠ્વણ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સે પઠ્વણ-સ પર્વતઃ’ તે પર્વત ‘સદમહાપગાસે-શબ્દમહાપ્રકાશઃ’ અનેક નામોથી અત્યંત પ્રસિદ્ધ છે ‘કંચનમટ્ટવર્ણે-કાશ્ચનમટ્ટવર્ણઃ’ ઘર્ષિત સોના સરખા શુદ્ધ વર્ણુવાળો ‘અણુતરે-અણુતરઃ’ અથવા જ પર્વતોમાં ઉત્તમ ‘વિરાયતી-વિરાજતે’ અને સુશોભિત છે. ‘ગિરિસુ ય પઠ્વદુગ્ગે-ગિરિષુ ચ પર્વદુર્ગે’ તે અધાજ પર્વતોમાં ઉપપર્વતો દ્વારા દુર્ગમ છે. ‘સે ગિરિવરે-અસૌ ગિરિવરઃ’ તે પર્વત શ્રેષ્ઠ ‘મોમેજ જલિર-મૌમ ઇવ જ્વલિતઃ’ મણિ અને ઔષધિયોથી પ્રકાશિત ભૂપ્રદેશ સરખોપ્રકાશિત રહે છે. ॥ ૧૨ ॥

સૂત્રાર્થ—તે સુમેરુ પર્વત અનેક શબ્દો (નામો) વડે સુપ્રકાશિત (પ્રખ્યાત) છે. સુવર્ણના જેવાં વર્ણુવાળો છે અને સર્વશ્રેષ્ઠ પર્વત રૂપે સુવિ-

ખ્યાત છે. મેખલા આદિને કારણે તે ઘણા દુર્ગમ છે. તે ગિરિરાજ વિવિધ પ્રકારની વનસ્પતિયો અને મણિઓથી વિભૂષિત છે. ॥ ૧૨ ॥

ટીકાર્થ—તે સુમેરુ પર્વત શબ્દોથી મહાન્ પ્રકાશવાળો છે, એટલે કે અનેક નામોથી પ્રખ્યાત છે જેમ કે—પર્વતરાજ, મન્દર, મેરુ, સુદર્શન, સુરગિરિ, સુરપર્વત, આદિ અનેક નામોથી પ્રખ્યાત છે. તેનાં નીચે પ્રમાણે ૧૬ નામ છે—

- (૧) મેરુ—તેનો અધિપતિ મેરુ નામનો દેવ હોવાથી તેનું નામ મેરુ છે.
- (૨) મન્દર—મન્દર નામનો દેવ તેનો અધિપતિ હોવાથી તેનું નામ મન્દર છે. પ્રશ્ન—આ પ્રકારે તો મેરુના જે સ્વામી હોવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થશે. ઉત્તર—મેરુ અને મન્દર એક જ દેવના જે નામ સંભવી શકે છે, તેથી જે સ્વામી હોવાની શંકા અસ્થાને છે.
- (૩) મનોરમ—પોતાના અનુપમ સૌંદર્યને કારણે દેવોનાં ચિત્તનું આકર્ષણ કરનારા હોવાને કારણે તેનું નામ મનોરમ છે.
- (૪) સુદર્શન—આમ્બુનદમય હોવાથી તથા અનેક રત્નોથી સંપન્ન હોવાથી તેનાં દર્શન મનને આનંદહાયક થઈ પડે છે, તેથી સુદર્શન નામ પડ્યું છે.
- (૫) સ્વયંપ્રભ—તેમાં રત્નોની વિપુલતા હોવાને કારણે, તે સૂર્ય આદિની જેમ પ્રકાશયુક્ત હોવાથી તેનું નામ સ્વયંપ્રભ છે.
- (૬) ગિરિરાજ—અધા પર્વતોમાં વધારેમાં વધારે જાંચો હોવાથી તથા તીર્થ-કરોના જન્માભિષેકનું સ્થાન હોવાથી પર્વતોના રાજા જેવો છે.
- (૭) રત્નોચ્ચય—રત્નોનો પુંજ છે.
- (૮) શિલોચ્ચય—શિલાઓનો સમૂહ છે.
- (૯) લોકનો મધ્ય હોવાથી તે મધ્ય એ પ્રમાણે કહેવાય છે.
- (૧૦) નાભિ—લોકની નાભિ સમાન છે.
- (૧૧) આકસ્મિક—અકસ્માત્ દૃષ્ટિ પડતાં જ અતિશય હર્ષજનક છે.
- (૧૨) સૂર્યાવર્ત્ત—સૂર્ય તેની પ્રદક્ષિણા કરે છે તેથી આ નામ પડ્યું છે.

(૧૩) સૂર્યાવરણ-સૂર્યને ઢાંકી દે છે. તેથી આ નામ પડ્યું છે.

(૧૪) ઉત્તમ-સમસ્ત પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ હોવાથી આ નામ પડ્યું છે.

(૧૫) સમસ્ત દિશાઓ અને વિદિશાઓનું ઉદ્ભવસ્થાન હોવાથી તેમની મર્યાદા બાંધે છે.

(૧૬) અવતંસક-સઘળા પર્વતો કરતાં વધારે સુંદર હોવાને કારણે તેનું આ નામ પડ્યું છે. તે પર્વતનો વર્ણુ શુદ્ધ સુવર્ણના જેવો છે. તે સઘળા પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ છે. કોઈ પણ પર્વત સુમેરુ કરતાં શ્રેષ્ઠ નથી એટલું જ નહીં પણ કોઈપણ પર્વત તેના જેવો નથી.

સઘળા પર્વતો કરતાં તે વધારે દુર્ગમ છે. મેખલા આદિ કારણે તે દુર્ગમ છે, સાધારણ જીવોને માટે તો તેના ઉપર આરોહણ કરવાનું કાર્ય ઘણું જ દુઃખપ્રદ છે તે સઘળા પર્વતોમાં સર્વોત્તમ છે. મણિઓ તથા ઔષધિઓથી દેદીપ્યમાન હોવાને કારણે તે ભૌમ (ભૂભાગ)ની જેમ જ્વલત્યમાન છે. એટલે કે જેવી રીતે કોઈ ભૂભાગ મણિઓ અને ઔષધિઓથી યુક્ત હોવાને કારણે ખૂબ જ દેદીપ્યમાન લાગે છે, એજ પ્રમાણે રત્નો આદિની પ્રભાથી યુક્ત હોવાને કારણે સુમેરુ પણ અત્યંત દેદીપ્યમાન રહે છે. ॥૧૨॥

‘મહીઙ્ મઙ્ગમિ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘નગિદે-નગેન્દ્રઃ’ તે પર્વતરાજ ‘મહિઙ્મઙ્ગમિ-મહ્યાં મધ્યે’ પૃથ્વીની મધ્યમાં ‘ઠિવ-સ્થિતઃ’ રહેલ છે. ‘સુરિયસુદ્ધલેસે-સૂર્યશુદ્ધલેસ્યઃ’ તે સૂર્યસદીખી શુદ્ધકાંતિવાળો. ‘વન્નાયત્તે-પ્રજ્ઞાયત્તે’ પ્રતીત થાય છે. ‘વં-વવમ્’ એજ રીતે ‘સિરિવ-શ્રિયા તુ’ તે પોતાની શોભાથી ‘મૂરિવન્ને-મૂરિવર્ણઃ’ અનેક વર્ણુવાળો અને ‘મનોરમે-મનોરમઃ’ મનોહર છે. ‘અચ્ચિમાલી-અર્ચિમાલિઃ’ તે સૂર્યની જેમ ‘જોયઙ્-ચોત્તયતિ’ બધીજ દિશાઓને પ્રકાશિત કરે છે. ॥૧૩॥

સૂત્રાર્થ—તે ગિરિરાજ પૃથ્વીની મધ્યમાં આવેલો છે, તે સૂર્યના સમાન

શુદ્ધ દેશ્યા અને વર્ણવાળો લાગે છે. આ પ્રકારે તે ખૂબ જ સુંદર અને અનેક વર્ણોવાળો હોવાને લીધે ખૂબ જ મનોરમ છે. તે સૂર્યના સમાન દસે દિશાઓને ઉદ્ધોતિત પ્રકાશિત કરે છે. ॥ ૧૩ ॥

ટીકાર્થ—પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ એવો તે મેરુ પર્વતેન્દ્ર રતનપ્રભા પૃથ્વીના મધ્યભાગ જ'ખૂદ્રીપની ખરાખર મધ્યમાં આવેલો છે. તે સૌમનસ, વિદ્યુતપ્રભ, ગંધમાદન અને માદ્યવન્ત નામના ચાર દંડ્રા પર્વતોથી યુક્ત છે. તથા પૃથ્વીની અંદર વ્યાપેલા મૂળભાગથી શરૂ કરીને ટોચ સુધીની તેની ઊંચાઈ એક લાખ યોજનની છે. એક લાખ યોજનની તેની કુલ ઊંચાઈમાંથી એક હજાર યોજન જેટલી તેની ઊંચાઈ પૃથ્વીની સપાટીની નીચે છે અને બાકીના ૯૯ નવાણ્ણ હજાર યોજનની ઊંચાઈ પૃથ્વીની સપાટીના ઉપરના ભાગમાં છે. સમભૂમિ ભાગ પર તેનો વિસ્તાર દસ હજાર યોજનનો છે, આ વિસ્તાર ધીમે ધીમે ઘટતો જાય છે અને ટોચ પર માત્ર એક હજાર યોજનનો જ રહે છે. જમીનની નીચે ૧૦૦૦ યોજન જેટલી ઉંડાઈ સુધી તેનો જે ભાગ વિસ્તરેલો છે, તેનો વિસ્તાર છેક નીચે $૧૦૦૯૦\frac{૩૦}{૧}$ યોજનનો છે. આ વિસ્તાર ઘટતો ઘટતો પૃથ્વીની સપાટી પર દસ હજાર યોજનનો થઈ જાય છે. તેનું શિખર ૪૦ યોજન ઊંચું છે. આ પર્વત લોકોને સૂર્યના સમાન તેજસ્વી લાગે છે. મણિયેા વનસ્પતિ આદિની શોભાથી સંપન્ન હોવાને કારણે તે ઘણો જ મનોરમ લાગે છે. તે સૂર્યની જેમ સમસ્ત દિશાઓને પોતાના પ્રકાશથી પ્રકાશિત કરે છે. તે પોતે પણ રત્નો આદિની પ્રભાથી પ્રકાશિત રહે છે.

તાત્પર્ય એ છે ગિરિરાજ મેરુ આ પૃથ્વીના (જ'ખૂદ્રીપના) મધ્યભાગમાં આવેલો છે. તે સૂર્યના જેવો તેજવાન છે. વિવિધ વર્ણોથી યુક્ત હોવાને

કારણે તે ઘણા મનોહર લાગે છે. તે સમસ્ત દિશાઓને પ્રકાશિત કરતો હોવાથી ઘણા જ સુશોભિત લાગે છે. ॥ ૧૩ ॥

સુધર્મા ગણુધરે પર્વતરજ સુમેરુતું અહીં વિવિધ પ્રકારે વિસ્તૃત વર્ણન કર્યું છે. હવે પ્રશ્ન એ ઉદ્ભવે છે કે વીરસ્તવના આ પ્રકરણમાં આ પ્રકારનું વર્ણન કરવાનો ઉદ્દેશ શો છે ? આ શંકાનું નિવારણ કરવા માટે મેરુને જ દ્વાનંત ખનાવીને દાર્શનિક મહાવીર પ્રભુમાં એવી યોજના કરવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે કે—‘સુદંસણ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘મહતો પવ્વયસ્સ—મહતઃ પર્વતસ્ય’ મહાન્ સુમેરૂ પર્વતનો ‘સુદંસણસ્સ ગિરિસ્સ—સુદર્શનસ્ય ગિરેઃ’ સુદર્શન ગિરિનેા ‘જસો—યશઃ’ યશ ‘પવુ-ચ્ચહ્—પ્રોચ્યતે’ કહેવામાં આવે છે. ‘સમણે નાયપત્તે ઇવોવમે—શ્રમણો જ્ઞાતપુત્રઃ’ શ્રમણુમગવાન્ મહાવીર સ્વામી ને આ પર્વત ની ઉપમા આપવામાં આવે છે. ‘જાતીજ્જસોદંસણ રાણસીલે—જાતિયશોદર્શનજ્ઞાનશીલઃ’ ભગવાન્ ભતિ, યશ, દર્શન, જ્ઞાન, અને શીલથી સૌથી ઉત્તમ છે. ॥ ૧૪ ॥

સૂત્રાર્થ—તે મહાન્ પર્વત સુદર્શન (મેરુ)ના યશનું પૂર્વોક્ત પ્રકારે કથન કરવામાં આવ્યું છે શ્રમણુ જ્ઞાતપુત્ર (મહાવીર) તેના સમાન છે. એટલે કે જેમ સુમેરુ પર્વત સઘળા પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે ભગવાન્ મહાવીર પણ ભતિ, યશ, દર્શન જ્ઞાન અને શીલમાં સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ॥ ૧૪ ॥

ટીકાર્થ—મહાન્ સુમેરુ પર્વતની ખ્યાતિનું પ્રતિપાદન પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર કરવામાં આવે છે, ક્ષત્રિયવંશ જ—જ્ઞાતપુત્ર મહાવીરસ્વામી આ પર્વતરાજના જેવાં જ છે. ભતિ, યશ, દર્શન, જ્ઞાન અને શીલમાં મહાવીર પ્રભુ સર્વોત્તમ છે. તાત્પર્ય એ છે કે જેમ સુમેરુ સમસ્ત પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે ભગવાન મહાવીર તીર્થંકર પણ ભતિ આદિની અપેક્ષાએ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. મહાવીર પ્રભુના જેવો જ સુમેરુ પણ સર્વપ્રધાન ગિરિરાજ છે. આ રીતે સર્વથી પ્રધાનપણું ખતાવવા માટે અહીં સુમેરુનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. ॥ ૧૪ ॥

સૂત્રકાર વળી દૃષ્ટાન્તદ્વારા મહાવીર પ્રભુના સ્વરૂપનું જ નિરૂપણ કરે છે—‘ગિરિવરે વા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘આયયાર્ણ—અયતાનાં’ લાંબા પર્વતોમાં ‘ગિરિવરે—ગિરિવરઃ’ પર્વતોમાં ઉત્તમ ‘નિસહ વ—નિષધ ઇવ’ નિષધ, ઉત્તમ છે. તથા ‘વલયાયતાણં—વલયાયિતાનાં’ વર્તુલ પર્વતોમાં ‘રુયણ્વ—રુચક ઇવ’ જેમ રૂચક પર્વત ‘સેટ્ટે—

શ્રેષ્ઠઃ' શ્રેષ્ઠ છે 'જગમૂઢ પન્ને-જગત્ ભૂતિઃજ્ઞઃ' જગત્માં વધારે બુદ્ધિમાન્ લગવાન્ મહાવીર સ્વામીની 'તઓવમે-તદુપમઃ' એજ ઉપમા છે. 'પન્ને-પ્રાજ્ઞઃ' બુદ્ધિમાન્ પુરૂષ 'મુળીણ મઞ્જે-મુનીનાં મધ્યે' મુનિઓની મધ્યમાં 'તમુદાહુ-તમુદાહુઃ' લગવાનને શ્રેષ્ઠ કહે છે. ॥ ૧૫ ॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે દીર્ઘાકાર પર્વતોમાં નિષધ પર્વત શ્રેષ્ઠ છે અને વર્તુળાકાર પર્વતોમાં જેમ રુચક પર્વત શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે સમસ્ત મુનિઓમાં સર્વોત્તમ પ્રજ્ઞાવાન્ મહાવીર લગવાન્ શ્રેષ્ઠ છે, એવું બુદ્ધિમાન્ પુરૂષોએ કહ્યું છે. ॥ ૧૫ ॥

ટીકાર્થ—જેમ દીર્ઘ (લાંબા) પર્વતોમાં ગિરિવર નિષધ સર્વોત્તમ છે, અથવા જેમ વલયાકાર (વર્તુળાકાર) પર્વતોમાં રુચક પર્વત શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે જગતના સમસ્ત જ્ઞાનીઓમાં લગવાન્ મહાવીર સર્વશ્રેષ્ઠ જ્ઞાની છે, તથા સમસ્ત મુનિઓમાં-એટલે કે જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્ર સંપન્ન મહાપુરૂષોમાં લગવાન્ મહાવીર સર્વશ્રેષ્ઠ છે, એવું બુદ્ધિશાળી પુરૂષો કહે છે.

આ કથનને લાવાર્થ એ છે કે લાંબા પર્વતોમાં નિષધપર્વત સર્વશ્રેષ્ઠ છે, વર્તુળાકાર પર્વતોમાં રુચક પર્વત સર્વશ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રસંપન્ન પુરૂષોમાં લગવાન મહાવીર શ્રેષ્ઠ છે.

લગવાન્ મહાવીર શ્રેષ્ઠ છે, એવું સત્ અસત્ના વિવેકથી યુક્ત હોય એવાં સઘળા જ્ઞાની પુરૂષો, કોઈ પણ પ્રકારના પક્ષપાત વિના કહે છે, આ પ્રમાણે સુધર્મા સ્વામી જંબૂ સ્વામીને કહે છે. ॥ ૧૫ ॥

‘અણુત્તરં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘અણુત્તરં ધર્મમુદીરજ્ઞતા-અણુત્તરં ધર્મમુદિરચિત્વા’ લગવાન્ મહાવીર સ્વામી સર્વોત્તમ એવા શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ કહીને ‘અણુત્તરં જ્ઞાણવરં જ્ઞિયાઈ-અણુત્તરં ધ્યાનવરં ધ્યાયતિ’ સર્વોત્તમધ્યાન ધરતા હતા. ‘સુસુક્કસુક્ક-સુશુક્લશુક્કં’ લગવાનનું ધ્યાન અત્યંત શુકલ વસ્તુ સરખું શુકલ હતું ‘અપગંઢસુક્લં-અપગંઢસુક્લમ્’ તથા તે નિર્દોષ શુકલ હતું. ‘સંચિદુ એંગતવ-દાતસુક્ક-શંચેન્દુચદૈર્કાતશુક્લમ્’ શંખ તથા ચંદ્રમા સરીખું સર્વ પ્રકારથી શુકલ હતું ॥ ૧૬ ॥

સૂત્રાર્થ—જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર અણુત્તર (સર્વોત્તમ) શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મની પ્રરૂપણા કરતા હતા અને અણુત્તર ધ્યાન ધરતા હતા. તેમનું ધ્યાન અત્યંત શુકલ વસ્તુના સમાન શુકલ, દોષરહિત, તથા શંખ અથવા ચંદ્રમાના સમાન સર્વથા સ્વચ્છ અને શુદ્ધ હતું. ॥ ૧૬ ॥

ટીકાર્થ—જેના કરતાં શ્રેષ્ઠ બીજો કોઈ પણ પદાર્થ ન હોય, એવા પદાર્થને અનુત્તર કહે છે. અહીં શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને અનુત્તર કહેવામાં આવ્યો છે. મહાવીર પ્રભુ આ અનુત્તર ધર્મની પ્રરૂપણા કરીને અનુત્તર પ્રશસ્ત ધ્યાન ધરતા હતા. જે કે સયોગ કેવલીઓમાં ધ્યાનનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો નથી, છતાં પણ જ્યારે તેઓ યોગનો નિરોધ કરવાનો પ્રારંભ કરે છે, ત્યારે સૂક્ષ્મ કાયયોગનો નિરોધ કરતી વખતે ‘સૂક્ષ્મક્રિયા અપ્રતિપાતિ’ નામના શુકલ ધ્યાનના ત્રીજા ભેદના ધ્યાનમાં લીન થાય છે અને યોગનો નિરોધ થઈ જાય ત્યારે સમુચ્છિન્ન ક્રિયા અપ્રતિપાતિ નામના શુકલ ધ્યાનના ચોથા ભેદનો તેમનામાં સફલાવ રહે છે ભગવાન મહાવીરનું ધ્યાન શુદ્ધ ચાંદીના સમાન શુભ્ર, વિમલ અને નિર્દોષ હતું. અથવા—‘અપમળ્હ’નો અર્થ નિર્દોષ એ પ્રમાણે થાય છે. તેમનું ધ્યાન પાણીનાં ફીણુ જેવું દોષરહિત અર્થાત્ સ્વચ્છ હતું. તે ચન્દ્ર અને શંખના સમાન સંપૂર્ણતઃ શુકલ હતું.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે ભગવાન મહાવીર સ્વામી જગતના ભવ્ય જીવોને ધર્મની દેશના દેતા હતા, તથા સર્વોત્તમ ધ્યાન ધરતા હતા. તેમનું ધ્યાન શંખ અને ચન્દ્રમાના સમાન અતિશય શુદ્ધ હતું. ॥ ૧૬ ॥

જે પ્રકારનું શુકલધ્યાન પ્રાપ્ત કરીને તેમણે શું કર્યું, તે હવે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—‘અણુત્તર’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘મહેસી-મહર્ષિઃ’ મહર્ષિ એવા ભગવાન મહાવીર સ્વામી ‘નાણેણ સીલેણ ય દંસણેણ-જ્ઞાનેન શીલેણ ચ દર્શનેન’ જ્ઞાન, ચારિત્ર અને દર્શન દ્વારા ‘અસેસકમ્મં-અરોષકર્માણિ’ બધા કાર્યોને ‘વિસોહયિત્તા-વિશોધયિત્વા’ શોધન કરીને ‘અણુત્તરમ્-અનુત્તરામચાં’ ‘પરમં-પરમાં’ શ્રેષ્ઠ એવા ‘સિદ્ધિં ગતિં-સિદ્ધિં ગતિઃ’ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરી અર્થાત્ મોક્ષગતિ પ્રાપ્ત કરી ‘સાહમણંતપત્તે-સાદિમનન્તાં પ્રાપ્તઃ’ જે સિદ્ધિની આદિ છે પણ અંત નથી તેવી સિદ્ધિ ગતિને પ્રાપ્ત કરી. ॥ ૧૭ ॥

સૂત્રાર્થ—ભગવાન મહાવીરે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર દ્વારા સમસ્ત કર્મોના ક્ષય કરીને સર્વોત્તમ (અનુત્તર) સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી. તે સિદ્ધિ (આદિ યુક્ત) અને અનંત (અંતવિનાની) છે. ॥ ૧૭ ॥

ટીકાર્થ—શૈલેશી અવસ્થામાં શુકલધ્યાનના ‘સમુચ્છિન્ન ક્રિયા અપ્રતિપાતિ’ નામના ચોથા પાયાનું (ભેદનું) અવલંબન કરીને તે પછી ત્રીજા તપસ્યાઓ દ્વારા જેમનો આત્મા તદ્દન વિશુદ્ધ થયો હતો એવા મહર્ષિ મહાવીરે કેવળ-જ્ઞાન નામના જ્ઞાન દ્વારા તથા શીલ દ્વારા-ક્ષાયિક ચારિત્રના દ્વારા, તથા કેવળદર્શન દ્વારા, યાકીના ચાર ભવોપગ્રાહી કર્મોના (નામ, ગોત્ર, વેદનીય અને આયુકર્મોના) ક્ષય કરીને સર્વશ્રેષ્ઠ અને પ્રધાન એવી સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ

કરી. જેમ અગ્નિના સ્પર્શથી ઘાસનો ઢગલો બળીને ભસ્મ થઈ બચ છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર દ્વારા મહાવીર પ્રભુએ સમસ્ત કર્મોના સર્વથા ક્ષય કરી નાખીને અનુત્તર સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી. જેના કરતાં શ્રેષ્ઠ અન્ય કોઈ પણ વસ્તુ હોતી નથી, તેને અનુત્તર કહે છે. સિદ્ધિ એવી સર્વોત્તમ વસ્તુ હોવાને કારણે તેને અનુત્તર (સર્વોત્તમ) કહી છે. વળી તે સિદ્ધિને પરમ વિશેષણ લગાડવાનું કારણ એ છે કે સમસ્ત ધર્માનુષ્ઠાનો મુક્તિપર્યન્ત જ કરવામાં આવે છે. મોક્ષ પ્રાપ્ત થયા પછી તો આત્મા કૃતકૃત્ય થઈ બચ છે-તેને કંઈ પણ કરવાનું જ બાકી રહેતું નથી. તે મુક્તિ સાદિ અને અનંત છે. તેને સાદિ વિશેષણ લગાડવાનું કારણ એ છે કે તેનો આદિ તો છે એટલે કે તે કારણુજનિત છે, પરંતુ મુક્તિનો કદી અન્ત નથી, તેથી જ તેને અનંત વિશેષણ લગાડવામાં આવ્યું છે. એવી મુક્તિ મહર્ષિ મહાવીરે પ્રાપ્તિ કરી. ॥૧૭॥

‘સૂત્રકાર બીજાં દૃષ્ટાન્તો દ્વારા મહાવીર પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે-
‘રુક્ષેસુ’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ-‘જહ-યથા’ જે પ્રમાણે ‘રુક્ષેસુ-વૃક્ષેષુ’ વૃક્ષોમાં ‘ગાણ-જ્ઞાત્તઃ’ જગત્પ્રસિદ્ધ ‘સામલી વા-શાન્મલી વા’ સોમર નામનું વૃક્ષ છે. ‘જસ્મિન્-ચસ્મિન્’ જે વૃક્ષ પર ‘સુવન્ના-સુવર્ણાઃ’ સુવર્ણકુમારો અર્થાત્ ભવનપતિ વિશેષ ‘રઙ્-રત્તિ’ આનંદનો ‘વેયયઙ્-વેદ્યન્તિ’ અનુભવ કરે છે. ‘વણેસુ વા ણંદણં સેટ્ટમાહુ-વનેષુ વા નન્દનં શ્રેઠ્ઠમ્ આહુઃ’ તથા જેમ વનોમાં નન્દનવનને સૌથી ઉત્તમ કહે છે. એજ પ્રમાણે ‘નાણેણ સીલેણ ચ મૂઙ્ગપન્ને-જ્ઞાનેન શીલેણ ચ મૂત્તિપજ્ઞઃ’ જ્ઞાન અને ચારિત્રદ્વારા ઉત્તમ જ્ઞાનવાળા એવા ભગવાન મહાવીર સ્વામીને સર્વથી શ્રેષ્ઠ કહેવામાં આવે છે. ॥ ૧૮ ॥

સૂત્રાર્થ-જેવી રીતે વૃક્ષોમાં શાલમલી વૃક્ષ પ્રખ્યાત છે. અને વનોમાં નન્દનવન સર્વોત્તમ છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાન અને શીલમાં મહાવીર પ્રભુ શ્રેષ્ઠ છે. ॥૧૮॥

ટીકાર્થ-દેવકુરુ ક્ષેત્રમાં શાલમલી નામનું જે વૃક્ષ થાય છે, તેને સર્વશ્રેષ્ઠ વૃક્ષ ગણવામાં આવે છે, કારણ કે તે વૃક્ષ પર સુવર્ણકુમાર નામના ભવનપતિ દેવો આનંદ અનુભવે છે. અથવા જેમ ભદ્રશાલ. સૌમનસ. પંડક આદિ સમસ્ત વનોમાં નન્દનવન સર્વોત્તમ છે, કારણ કે તે દેવોનું કીડાસ્થાન ગણાય છે, એજ પ્રમાણે ભૂતિપજ્ઞ (શુભ રક્ષાની બુદ્ધિવાળા) ભગવાન મહાવીર

જ્ઞાન. દર્શન અને શીલમાં સર્વશ્રેષ્ઠ છે, કારણ કે તેઓ કેવળજ્ઞાની, યથાખ્યાત આરિત્રવાન્ અને કેવળ દર્શનવાન્ છે.

તાત્પર્ય એ છે કે દેવકુરુ ક્ષેત્રમાં :ઉત્પન્ન થતું શાલ્મલી વૃક્ષ દેવોતું કીડાસ્થાન હોવાને કારણે જેમ સમસ્ત વૃક્ષોમાં શ્રેષ્ઠ ગણાય છે અને એજ કારણે જેમ નન્દનવનને સઘળાં વનોમાં શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાન, દર્શન અને શીલમાં ભગવાન્ મહાવીરને સ શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે ॥ ૧૮ ॥

‘થણિયં’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ— ‘સદ્ગુણ-શબ્દાનાં’ શબ્દોમાં ‘થણિયં-સ્તનિતમ્’ મેઘ ગર્જના ‘અગુત્તરે-અનુત્તરમ્’ જેમ સર્વ શ્રેષ્ઠ છે. તથા ‘તારાણં-તારાણાં’ તારાઓમાં ‘મહાગુણાવે ચંદો-મહાનુભાવઃ ચન્દ્રઃ’ જેમ મહાનુભાવ ચન્દ્રમા શ્રેષ્ઠ છે તથા ‘ગંધેસ ચંદણં સેટ્ટમાહ-ગન્ધેષુ ચન્દનમ્ શ્રોષ્ઠમાહઃ’ ગંધોમાં જેમ ચંદનને ગન્ધ શ્રેષ્ઠ છે ‘एव-एवम्’ એજ પ્રમાણે ‘મુનીર્ણ-મુનીનાં’ મુનિઓમાં ‘અપરિવિ-ન્નમાહુ-અપરિજ્ઞામાહુઃ’ કામના રહિત એવા ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી ને શ્રેષ્ઠકહેવામાં આવે છે. ॥ ૧૯ ॥

સૂત્રાર્થ—જેમ સમસ્ત શબ્દોમાં મેઘગર્જનાને ઉત્તમ માનવામાં આવે છે, જેમ નક્ષત્રોમાં મહાનુભાવ પ્રકાશવાળા ચન્દ્રમાને સર્વોત્તમ માનવામાં આવે છે, જેમ સમસ્ત સુગન્ધયુક્ત દ્રવ્યોમાં ચન્દન (ગોશીર્ષ) અથવા મલયજ (મલય પર્વતમાં ઉત્પન્ન થતા ચન્દન) ને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે સમસ્ત મુનિઓમાં અપરિજ્ઞ મહાવીરને સર્વશ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, એટલે કે મહાવીર પ્રભુ કદી પ્રતિજ્ઞા કરતા નહીં, આચારાંગમાં સાધુને પ્રતિજ્ઞા કરવાનો નિષેધ કરવામાં આવેલ છે. ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—જેમ વીણા, મૃદંગ, શંખ, આદિ વાદ્યોના અવાજ કરતાં મેઘોની ગર્જનાના અવાજને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, જેમ સમસ્ત તારાઓ, નક્ષત્રો અને ગ્રહોમાં ચન્દ્રમાને સૌથી વધારે મહાનુભાવ કહેવામાં આવે છે (કારણ કે ચન્દ્રમા સમસ્ત જનોના ચિત્તને આહ્લાદ દાયક લાગે છે તથા સૌથી વધારે ઉદ્યોતમય છે), તથા જેમ કેળ, પુટ આદિ સુગન્ધયુક્ત દ્રવ્યોમાં ચન્દનને પ્રધાન (ઉત્તમ) કહેવામાં આવે છે, કહ્યું પણ છે કે- ‘મલયે જાયમાના એ’ ઇત્યાદિ-

‘મલય પર્વત પર જે કંઈ પણ ઉત્પન્ન થાય છે, એજ ચન્દન બની જાય છે. ગોશીર્ષ ચન્દન તેની ઉત્તમ જાતિને કારણે સર્વત્ર વખણાય છે’, ૧૧૧૧

એજ પ્રમાણે સમસ્ત મુનિઓમાં, આ લોક અને પરલોક સંબંધી પ્રતિજ્ઞા (આકાંક્ષા) થી રહિત મહાવીર પ્રભુને સર્વશ્રેષ્ઠ કહેવામાં આવે છે. ॥૧૯॥

‘જહા સયંભૂ’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ-‘જહા-યથા’ જે પ્રમાણે ‘ઉદહીણં-ઉદધીનામ્’ સમુદ્રોમાં ‘સયંભૂ-સેટ્ટે-સ્વયંભૂશ્રેષ્ઠઃ’ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર શ્રેષ્ઠ છે. ‘નાગેસુ-નાગેષુ’ તથા નાગકુમારોમાં ‘ધિરણિદે સેટ્ટે આહુ-ધરણેન્દ્રં શ્રેષ્ઠમ આહુઃ’ ધરણેન્દ્રને શ્રેષ્ઠ કહે છે. ‘હ્યોઓદણ વા રસવેજયંતે-ઇક્ષુદકો વા રસ વૈજયન્તઃ’ ઇક્ષુ રસોદગસમુદ્ર બધા જ રસવાળાઓમાં શ્રેષ્ઠ છે. તથા ‘તવોવહાણે-તવવપધાને’ એજ પ્રમાણે વિશેષ પ્રકારના તપ દ્વારા ‘મુણિવેજયંતે-મુનિવૈજયન્તઃ’ મુનિ શ્રી મહાવીર સ્વામી સૌથી પ્રધાન છે ॥ ૨૦ ॥

સૂત્રાર્થ—જેમ સમુદ્રોમાં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સર્વોત્તમ છે, તથા નાગ-કુમારોમાં જેમ ધરણેન્દ્ર નામનો ઇન્દ્ર શ્રેષ્ઠ છે, અને સમસ્ત રસયુક્ત પદાર્થોમાં ઇક્ષુરસોદક નામનો સમુદ્ર શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે સમસ્ત તપસ્વીઓમાં મુનિ ભગવાન મહાવીર સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—ઇક્ષુદધિ, ક્ષીરોદધિ, ઘૃતોદધિ, આદિ સમુદ્રોમાં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર પ્રધાન (શ્રેષ્ઠ) ગણાય છે. જેઓ સ્વયં-એટલે કે પોતાની મેળેજ-પેદા થાય છે, તેમને સ્વયંભૂ કહે છે, એટલે કે દેવોને અહીં સ્વયંભૂ કહ્યા છે. તેઓ જે સમુદ્રમાં રમણ (ક્રીડા) કરે છે, તે સમુદ્રને સ્વયંભૂરમણ કહે છે. મહાવીર પ્રભુને અહીં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર જેવાં સર્વશ્રેષ્ઠ મુનિ કહેવામાં આવેલ છે. અથવા-જેમ નાગકુમાર દેવોમાં ધરણ નામના ઇન્દ્રને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, અને જેમ ઇક્ષુરસોદ નામના સમુદ્રને સમસ્ત રસવાળા પદાર્થોમાં શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે (કારણ કે તેનું પાણી શેરડીના રસ જેવું મીઠું છે.) એટલે કે પોતાના રસગુણની વિશિષ્ટતાને કારણે ઇક્ષુરસોદ સમુદ્રને સઘળા સમુદ્રોમાં શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે ઐહિક અને પારલૌકિક આકાંક્ષાઓથી રહિત, ઘોર તપસ્થાને કારણે ભગવાન મહાવીરને પતાકાના સમાન મુનિઓમાં પ્રધાન માનવામાં આવે છે, જેઓ ત્રસ. સ્થાવર રૂપ લોકની

ત્રૈકાલિક અવસ્થાઓનું મનન કરે છે, એટલે કે જાણે છે, એવા સામાન્ય-કેવલીને અહીં મુનિ કહેવામાં આવેલ છે. એવાં મુનિઓમાં તીર્થંકર હોવાને કારણે, મહાવીર પ્રભુ શ્રેષ્ઠ છે. તાત્પર્ય એ છે કે ભગવાન મહાવીર પોતાની ઘોર તપસ્યાને કારણે સંપૂર્ણ લોકની ઉપર પતાકાના સમાન સર્વોચ્ચ સ્થાન ધરાવે છે—તેમની ઘોર તપસ્યાને કારણે સૌથી વધારે યશકીર્તિ ધરાવે છે. ॥૨૦॥

‘હૃત્થીસુ’ ધૃત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘હૃત્થીસુ-હસ્તિષુ’ હાથિયોમાં ‘ગાણ-જ્ઞાતં’ જગત્પ્રસિદ્ધ એવા ‘૧રાવણ માહુ-૧રાવતમ્ આહુઃ’ ઐરાવત હાથીને પ્રધાન કહેવામાં આવે છે. ‘મિગાણ’ સીહો-મૃગાણાં સિંહઃ’ મૃગોમાં સિંહ પ્રધાન છે. ‘સલિલાણં ગંગા-સલિલાનાં ગંગા’ એજ પ્રમાણે જલમાં ગંગા પ્રધાન છે. અથવા ‘પક્ષિસુ વા ગહલે વેણુદેવો-પક્ષિષુ વા મધ્યે ગરુડો વેણુદેવઃ’ પક્ષિયોમાં વેણુદેવ-ગરુડ પ્રધાન છે. ‘નિવ્વાણવાદીણિહ-નિર્વાણવાદીનામિહ’ નિર્વાણવાદિયોમાં—એટલેકે મોક્ષ વાદિયોમાં ‘ગાયપુત્તે-જ્ઞાત-પુત્રઃ’ ભગવાન મહાવીર સ્વામી આજગત્માં પ્રધાન છે. ॥ ૨૧ ॥

સૂત્રાર્થ—જેમ સઘળા હાથીયોમાં ઇન્દ્રના વાહન રૂપ ઐરાવત હાથી શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, અથવા જેમ ભરતક્ષેત્રમાં સઘળાં પશુઓમાં સિંહ પ્રધાન (શ્રેષ્ઠ) ગણાય છે, અથવા જેમ અધી નદીઓનાં પાણી કરતાં ગંગાનદીનું પાણી શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, અથવા જેમ પક્ષીઓમાં વેણુદેવ અર્થાત્ ગરુડ સૌથી પ્રસિદ્ધ છે, એજ પ્રમાણે આ લોકના સઘળા નિર્વાણ વાદીઓમાં જ્ઞાતપુત્ર (મહાવીર) સર્વોત્તમ છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—શકેન્દ્રનું વાહન ઐરાવત નામનો હાથી છે. તે ઐરાવત સઘળા હાથીઓમાં શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે—જેમ આ લોકના સઘળાં પશુઓમાં સિંહ શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે. જગતની અધી નદીઓનાં :જળ કરતાં ગંગા મહાનદીનું

જળ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. પક્ષીઓમાં ગરુડ નામનું પક્ષી, કે જેનું ખીજું નામ વેણુદેવ છે, તે શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. એજ પ્રમાણે જગતના સમસ્ત નિર્વાણુવાદીઓમાં જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન્ મહાવીર શ્રેષ્ઠ છે. અહીં નિર્વાણુ એટલે મોક્ષ અથવા સિદ્ધિક્ષેત્ર અથવા સમસ્ત કર્મેનો ક્ષય અથવા નિર્વાણુના ઉપાય રૂપ સમ્યગ્દર્શન આદિ અર્થ ગ્રહણ થયેા. જેઠ એ ભગવાન મહાવીર જ્ઞાતવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા હોવાથી તેમને 'જ્ઞાતપુત્ર' અથવા 'નાયપુત્ર' કહેવાય છે. જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન્ મહાવીરે મોક્ષના સ્વરૂપનું તથા મોક્ષપ્રાપ્તિનાં સાધનોનું યથાર્થ રૂપે પ્રતિપાદન કર્યું છે, તેથી જ તેમને શ્રેષ્ઠ મોક્ષવાદી કહેવામાં આવ્યા છે.

તાત્પર્ય એ છે કે જેમ હાથીઓમાં ચૈરાવત, પશુઓમાં સિંહ, નદીઓનાં જળમાં ગંગાનું જળ અને પક્ષીઓમાં ગરુડ પ્રસિદ્ધ છે, એજ પ્રમાણે નિર્વાણુવાદી આસ્તિકોમાં ભગવાન્ મહાવીર જ શ્રેષ્ઠ છે ॥૨૧॥

‘જોહેસુ ગાણ’

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જે પ્રમાણે ‘ગાણ-જ્ઞાતઃ’ જગત્પ્રસિદ્ધ ‘વૌસસેણે-વિશ્વસેનઃ’ વિશ્વસેન ચક્રવર્તી ‘જોહેસુ-ચોદ્ધેષુ’ યોધાઓમાં ‘સેટ્ટે-શ્રેષ્ઠઃ’ શ્રેષ્ઠ છે અને ‘જહા-યથા’ જે પ્રમાણે ‘પુલ્કેસુ-ગુણેષુ’ પુખ્તોમાં ‘અરવિંદમાહુ-અરવિન્દમ્ આહુઃ’ કમળને પ્રધાન કહેવામાં આવે છે. ‘જહા-યથા’ જે પ્રમાણે ‘લક્ષ્મી-ક્ષત્રિયાણાં’ ક્ષત્રિયોમાં ‘દંતવક્રે સેટ્ટે-દાન્તવાક્યઃ શ્રેષ્ઠઃ’ દાંતવાક્ય ચક્રવર્તી શ્રેષ્ઠ છે. ‘તહ-તથા’ એજ પ્રમાણે ‘ઈસીણ-ઋષીણાં’ ઋષિઓમાં ‘વર્ધમાણે સેટ્ટે-વર્ધમાણે શ્રેષ્ઠઃ’ વર્ધમાન મહાવીર સ્વામી શ્રેષ્ઠ છે. ॥ ૨૨ ॥

સૂત્રાર્થ—જેમ યોદ્ધાઓમાં જગતવિખ્યાત વિશ્વસેનને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, જેમ પુખ્તોમાં કમળને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, જેમ ક્ષત્રિયોમાં દાન્તવાક્ય ચક્રવર્તીને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે સમસ્ત ઋષિઓમાં વર્ધમાન મહાવીર સ્વામી શ્રેષ્ઠ છે. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—જેવી રીતે સમસ્ત યોદ્ધાઓમાં વિશ્વસેન ચક્રવર્તી પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો છે, અથવા જેમ બકુલ ચપો, ગુલાબ આદિ સઘળાં ફૂલોમાં, ફૂલોના ગુણુવગુણુના બહુકારો, અરવિંદ-નીલકમળને શ્રેષ્ઠ કહે છે, અથવા જેમ સમસ્ત ક્ષત્રિયોમાં (ક્ષત્ર એટલે નાશ. નાશમાંથી ત્રાણુ-રક્ષણુ કરનારને ક્ષત્રિય કહે છે (દાન્તવાક્ય સર્વશ્રેષ્ઠ ગણાય છે) કારણુ તેનો અવાજ માત્ર સાંભળતાં જ શત્રુઓ દાન્ત એટલે કે ઉપશાન્ત થઈ જતા. જેનો અવાજ સાંભળતાં જ શત્રુઓ દાન્ત થઈ જાય છે, તેને દાન્તવાક્ય કહે છે એજ પ્રમાણે ઋષિઓમાં શ્રી વર્ધમાન મહાવીર સ્વામી શ્રેષ્ઠ છે. શંકા-વિશ્વસેન અને દાન્તવાક્ય. આ બંને ચક્રવર્તીઓ છે. તેથી અહીં પુનરુક્તિ દોષ

થતો લાગે છે. બન્નેમાંથી કોઈ પણ એકની ઉપમા આપી હોત તો કામ ચાલી શકત.

સમાધાન-વિશ્વસેન યોદ્ધાઓમાં પ્રધાન હતો, અને દાન્તવાક્ય પ્રભાવ-શાળી વાક્યવાળો હતો. આ કારણે તે બન્ને ચક્રવર્તીઓમાં ખાસ વિશિષ્ટતા હોવાથી અને બન્નેના અર્થમાં ભેદ આવતો હોવાથી ઉપમામાં પુનરુક્તિ દોષનો સંભવ રહેતો નથી

આગળ પ્રશસ્ય પ્રશસ્યતર, અને પ્રશસ્યતમ આદિ દૃષ્ટાન્તો દ્વારા મહાવીર પ્રભુના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, હવે એજ દૃષ્ટાન્તોને આધારે દાષ્ટાન્તિક ભગવાનના નામના ઉલ્લેખ સાથે નિર્દેશ કરવામાં આવે છે-

જેમ યોદ્ધાઓમાં વિશ્વસેન, પુષ્પોમાં નીલકમલ, અને ક્ષત્રિયોમાં દાન્ત-વાક્ય શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, એજ પ્રમાણે તપસ્વીઓમાં વર્ધમાન સ્વામી શ્રેષ્ઠ છે. ॥૨૨॥
'દાણાણં સેટું'

શબ્દાર્થ-'દાણાણં-દાનાનાં' અર્થા પ્રકારના દાનોમાં 'અમયવયાણં-અમયપ્રદા-નમ્' અભયદાન 'સેટું-શ્રેષ્ઠમ્' ઉત્તમ છે. 'સચ્ચેસુ-સત્યેષુ' સત્ય વચનોમાં 'અણવજ્જં-અનવચ્ચમ્' જેનાથી કોઈને પણ પીડા ન થાય એવું સત્ય શ્રેષ્ઠ છે. એ પ્રમાણે 'વચંતિ-વદન્તિ'કહે છે. 'તયેસુ-તપસુ' તપોમાં 'વંમચેર' ઉત્તમ-બ્રહ્મચર્ય ઉત્તમમ્' નવકોટિયુક્ત એવું બ્રહ્મચર્ય શ્રેષ્ઠ છે. એજ પ્રમાણે 'સમણો-શ્રમણઃ' આલોકમાં શ્રમણ ભગવાન 'નાયપુત્તે-જ્ઞાતપુત્રઃ' જ્ઞાતપુત્ર વર્ધમાન સ્વામી 'લોગુત્તમે-જોકોત્તમઃ' અર્થાથી ઉત્તમ અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ છે. ॥ ૨૩ ॥

સૂત્રાર્થ—જેમ સમસ્ત દાનોમાં અભયદાન શ્રેષ્ઠ છે, જેમ સત્ય વચનોમાં અનવચ, એટલે કે કોઈને માટે પીડાજનક ન હોય એવાં નિરવધ વચનો શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે શ્રમણ જ્ઞાતપુત્ર વર્ધમાન ત્રણે લોકમાં સર્વોત્તમ છે. ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—સ્વ અને પરના અનુચ્છ (ઉપકાર) નિમિત્તે જે આપવામાં આવે છે, તેને દાન કહે છે. દાનના અનેક લેહ છે. તે સઘળા પ્રકારનાં દાનોમાં અભયદાન સૌથી ઉત્તમ છે, કારણ કે જીવવાની અભિલાષાવાળા જીવોની તેના દ્વારા રક્ષા થાય છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘દીયતે મ્વિયમાણસ્ય’ ઇત્યાદિ—

‘મરણનો ભય જેની સામે ઉપસ્થિત થયો હોય એવા કોઈ પણ મનુષ્યને એક કરોડ સોના મહોરો અથવા જીવનદાન અર્પવાનું કહેવામાં આવે અર્થાત્ અન્નેમાંથી એક જ વસ્તુ ગ્રહણ કરવાનું કહેવામાં આવે તો તે સોના મહોરોને પસન્દ કરવાને બદલે જીવનદાન જ પસન્દ કરશે, કારણ કે પ્રત્યેક પ્રાણીને પોતાનો જીવ જ સૌથી અધિક પ્રિય હોય છે.’

મૃત્યુ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે જીવને કુરોડો સોનામહોરો આપવામાં આવે તો પણ એટલો સંતોષ થતો નથી કે જેટલો અભયદાન-જીવનદાન-મળવાથી થાય છે. મન્દમતિવાળા લોકોને કોઈ પણ વાત સરળતાથી સમાજવધી હોય, તો ઉદાહરણ આપવું પડે છે. તેથી સૂત્રકાર એક ઉદાહરણ દ્વારા અભયદાનની શ્રેષ્ઠતાનું પ્રતિપાદન કરે છે—વસન્તપુર નામે એક નગર હતું. અરિદમન નામનો રાજા ત્યાં રાજ્ય કરતો. હતો એક દિવસ તે પોતાની ચાર રાણીઓની સાથે રાજમહેલના ઝરુખામાં બેઠો બેઠો વાર્તાવિનોદ કરી રહ્યો હતો. એવામાં રાણીઓની તથા રાજાની દષ્ટિ એક બન્દિવાન ચોર પર પડી. તેના ગળામાં લાલ કનેર (કરેણ) નાં પુષ્પોની માળા હતી, તેણે લાલ રંગનાં વસ્ત્રો પહેરેલાં હતાં, તેના આખા શરીર પર લાલ ચન્દનનો લેપ કરેલો હતો, ‘આ પુરુષ વધ કરવાને યોગ્ય છે’, એવી ઘોષણા થઈ રહી હતી તેવા ચોરને રાજપુરુષો રાજમાર્ગ પરથી લઈને જતા હતા.

તેને જોઈને રાણીઓએ એક રાજપુરુષને બોલાવીને પૂછ્યું—

‘આ માણસે શો અપરાધ કર્યો છે કે જેને કારણે તેની આ પ્રકારની દશા થઈ છે?’

રાજપુરુષે જવાબ દીધો—‘આ માણસે પારકા દ્રવ્યનું અપહરણ કર્યું છે.

નીતિશાસ્ત્રમાં પારકા દ્રવ્યનું અપહરણ કરવાનો નિષેધ છે. તે ચોર સાબિત થઈ ચુક્યો છે, તેથી તેને મોતની સજા ફરમાવવામાં આવી છે આ સજાનો અમલ કરવા માટે અમે તેને વધસ્થાને લઈ જઈએ છીએ’.

આ પ્રકારનો જવાબ સાંભળીને રાણીઓએ રાજાને પિન’તિ કરી-’ મહારાજ ! આપની પાસે અમારું એક વરદાનનું લેણું છે, અમે તે વરદાન દ્વારા આ માણસ ઉપર ખની શકે તેટલો ઉપકાર કરવા માગીએ છીએ. તો અત્યારે અમને તે વરદાન માગી લેવા દો’.

રાજાએ મંદ મંદ હાસ્ય સહિત તેમની તે વાત મંજૂર કરી. ત્યારે પહેલી રાણીએ તે ચોરને સ્નાન આદિ કરાવીને અલંકારાથી વિભૂષિત કરીને, એક હજાર દીનાર (સોના મહોરો) ખરીને તે ચોરને મનોજ્ઞ શબ્દાદિ વિષયોનો ઉપલોગ કરાવ્યો. આ પ્રકારે એક દીન વ્યતીત થઈ ગયો. બીજે દિવસે બીજી રાણીએ પાંચ હજાર સોનામહોરો ખરીને તેને એજ પ્રમાણે શબ્દાદિ વિષયોનો ઉપલોગ કરાવ્યો. ત્રીજે દિવસે ત્રીજી રાણીએ દસ હજાર સોનામહોરો ખરીને તે ચોરનું લાલન પાલન કરીને તેને સુખ આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ચોથે દિવસે ચોથી રાણીએ (પટરાણીએ) રાજાની પાસે વચન માગ્યું કે આ ચોરને અલયદાન દો. રાજાએ તેને અલયદાન દીધું. આ રીતે ચોથી રાણીએ તેને જીવતદાન અપાવ્યું.

હવે બીજી ત્રણે રાણીઓએ ચોથી રાણીનો આ પ્રમાણે ઉપહાસ કરવા માંડ્યો-“ તમે ખૂબ જ ક’જૂસ છો ! તમે તો ચોરની પાછળ એક પાઈ પણ ખરી નહીં !” તે રાણીઓના મનમાં એવો અહંકાર થયો કે અમે ચોર ઉપર ઘણો મોટો અનુગ્રહ કર્યો છે, તે કારણે તેઓ પોત પોતાના ઉપકારના વખાણ કર્યા કરતી હતી. ત્યારે રાજાએ તે ચોરને પોતાની પાસે ઓલાવીને આ પ્રમાણે પૂછ્યું; “ તું કેઈ પણ પ્રકારનો સંકેત રાખ્યા વિના સાચે સાચું કહી દે કે કઈ રાણીએ તારા પર વધારેમાં વધારે ઉપકાર કર્યો છે ?” ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો-” આ ચોથી મહારાણીએ મને અલયદાન અપાવીને મારી રક્ષા કરી છે. અલયદાન મળવાથી મને તો જાણે નવું જીવન મળી ગયું છે. ”

આ ઉદાહરણ દ્વારા એ સિદ્ધ થાય છે કે સમસ્ત દાનોમાં અલયદાન શ્રેષ્ઠ છે.

શાસ્ત્રોએ એજ સત્યને શ્રેષ્ઠ કહ્યું છે કે જે નિરવધ એટલે કે પરને પીડાકારી ન હોય. જે વચન પરપીડાજનક હોય તેને કદી પણ શ્રેષ્ઠ કહી શકાય નહીં, કારણ કે સત્પુરુષોને માટે જે હિતકર હોય, તેને જ સત્ય કહેવાય છે- કહ્યું પણ છે કે-“લોકેऽપિ શ્રૂયતે વાદો” ઇત્યાદિ “કૌશિક હિંસા-કારી સત્યને કારણે તીવ્ર વેદનાવાળા નરકમાં પડ્યો, એવી માન્યતા લોકોમાં પ્રચલિત છે એટલે કે એવું લોકો કહે છે” ॥૧૧॥

વળી એવું કહ્યું છે કે “તદેવ કાળં કાળત્તિ” ઇત્યાદિ

“કાણુને કાણુ કહેવાય નહીં, નપુંસકને નપુંસક કહેવાય નહીં, ખીમારને ખીમાર ન કહેવાય અને ચોરને ચોર ન કહેવાય કારણ કે તેમ કહેવાથી તેને દુઃખ થાય છે. નીતિશાસ્ત્રમાં પણ એવું કહ્યું છે કે- “સત્યં જ્ઞાત્ પ્રિયં જ્ઞાત્” ઇત્યાદિ-સત્ય બોલવું, પણ તે પ્રીતિકર બોલવું જોઈએ, પણ અપ્રિય લાગે એવું સત્ય બોલવું નહીં. સત્ય અને અસત્યના મિશ્રણવાળાં વાક્યો પણ બોલવા જોઈએ નહીં. એજ ધર્મ છે. ॥૧૧॥

એજ પ્રકારે શાસ્ત્રોમાં બાર પ્રકારનાં તપોમાં નવવાડયુક્ત બ્રહ્મચર્યને શ્રેષ્ઠ તપ કહ્યું છે. અભયદાન. નિરવધ સત્ય વચન અને નવવાડયુક્ત બ્રહ્મચર્યની જેમ જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર સ્વામી સમસ્ત લોકમાં સર્વોત્તમ છે. સર્વોત્તમ શક્તિ, ક્ષાયિક જ્ઞાનદર્શન અને શીલમાં શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર જ શ્રેષ્ઠ છે

તાત્પર્ય એ છે કે જેમ દાનોમાં અભયદાન, સત્યવચનોમાં પરપીડા ન ઉત્પન્ન કરનારાં નિરવધ વચન, અને બાર પ્રકારનાં તપોમાં બ્રહ્મચર્ય તપ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર સમસ્ત લોકમાં શ્રેષ્ઠ છે. ॥ ૨૩ ॥

“ઠિઈળ સેટ્ટા” ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ- ઠિઈળ-સ્થિતીનાં જેન સ્થિતિવાળાઓમાં ‘સત્તમા-લવસ પ્રમાઃ’ પાંચ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ ‘સેટ્ટા-શ્રેષ્ઠઃ’ શ્રેષ્ઠ છે. તથા ‘સમાળ-સમાનાં’ બધી સમાઓમાં ‘સુહમ્મા સમઃ સેટ્ટા-સુધર્માસમા શ્રેષ્ઠઃ’ સુધર્માસલા સૌથી શ્રેષ્ઠ છે. તેમજ ‘જહા-યથા’ યથા જેમ ‘સઠ્ઠ ધમ્મા-સર્વધર્માઃ’ બધા જ ધર્મોમાં ‘નિઠ્ઠવાણસેટ્ટા-નિર્વાણશ્રેષ્ઠઃ’ જેમ મોક્ષ શ્રેષ્ઠ છે. એજ પ્રમાણે ‘જ ણાયપુત્તા પરમત્થિ નાણી-ન જ્ઞાતપુત્રાત્ પરઃ અસ્તિ જ્ઞાની’ જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન મહાવીર સ્વામીથી કોઈ પણ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનવાળું નથી. ॥ ૨૪ ॥

સૂત્રાર્થ-જેમ સ્થિતિવાળા જીવોમાં લવસપ્તમને-પાંચ અનુત્તર વિમાન-વાસી દેવોને-શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે, જેમ સઘળી સલાઓમાં સુધર્મા સલાને

શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે, જેમ સઘળા ધર્મો નિર્વાણપ્રધાન ગણાય છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર કરતાં અધિક જ્ઞાની અન્ય કોઈ નથી ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—સ્થિતિવાળા જેટલાં જીવો છે, તેમાં પાંચ અનુત્તર વિમાનોમાં નિવાસ કરનારા દેવોને સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા માનવમાં આવે છે. શાલિ (એક પ્રકારની ડાંગર) આદિની લવનક્રિયામાં—એક સુકી શાલિ આદિની કાપણી કરવામાં—જેટલો સમય લાગે છે, એટલા સમયને ‘લવ’ કહે છે. સાત લવપ્રમાણ કાળને ‘લવસપ્તમ’ કહે છે. અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોને માટે આ સંજ્ઞા પ્રચલિત છે. તેનું કારણ એ છે કે જો તેમને સાત લવપ્રમાણ અધિક આયુષ્ય મળ્યું હોત, તો તેઓ પોતાના શુદ્ધ પરિણામોને લીધે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શક્યા હોત. પરંતુ આયુની એટલી ન્યૂનતાને લીધે તેઓ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શક્યા નહીં, અને તેમને અનુત્તર વિમાનોમાં દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થવું પડ્યું. તેમની સ્થિતિ (આયુ કાળ) સૌથી વધારે હોય છે.

જેમ સભાઓમાં સુધર્મી સભા શ્રેષ્ઠ છે, કારણ કે તે અનેક ક્ષીડાસ્થાનોથી યુક્ત છે, અથવા જેમ સઘળા ધર્મો મોક્ષપ્રધાન છે, કારણ કે કુપ્રાપચનિકો પણ પોતાનાં દર્શનને નિર્વાણરૂપ ફલ પ્રદાન કરનાર જ કહે છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાતપુત્ર કરતાં અધિક જ્ઞાની કોઈ નથી. તેઓ જ સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાની છે. ॥૨૪॥

“ પૂઠોવમે ” ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘પૂઠોવમે-પૃથિવ્યુપમઃ’ ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી પૃથ્વીસરીખા બધા પ્રાણિયોના આધારભૂત હતા. ‘ધુણ્ઙ-ધુનોતિ’ તથા તેઓ આઠ પ્રકારના કર્મોને દૂર કરવાવાળા છે. ‘વિગયગેહી-વિગતગૃહ્ણિઃ’ ભગવાન્ બાહ્ય અને આભ્યન્તર વસ્તુઓમાં ગૃહ્ણિ-આસક્તિ રહિત હતા. ‘આસુવન્ને-આશુપ્રજ્ઞઃ’ તેઓ શીઘ્ર બુદ્ધિવાળા હતા ‘જ સંન્નિહિં કુવ્વઙ્-ન સંન્નિધિં કરોતિ’ તેઓ ધનધાન્ય તથા કોષાદિને સંપર્ક કરતા ન હતા. ‘સમુદ્દેવ-સમુદ્દવન્’ સમુદ્રની જેમ ‘મહાભવોવ-મહાભવોષમ્’ મહાન્ સંસારને ‘તરિહં-તરિત્વા’ પાર કરીને મોક્ષ-ગમન કર્યું હતું. ‘અમયંકરે-અમયઙ્કરઃ’ ભગવાન્ પ્રાણિયોના અભય કરવાવાળા ‘વીરે-વીરઃ’ એવા ભગવાન્ વર્ધમાન્ મહાવીરસ્વામી ‘અણંતચક્ષુ-અણંતચક્ષુઃ’ અણંતજ્ઞાનવાળા છે. ॥ ૨૫ ॥

સૂત્રાર્થ—ભગવાન્ મહાવીર પૃથ્વીના સમાન સમસ્ત પ્રાણીઓના આધાર છે, આઠ કર્મોનો ક્ષય કરનારા છે, બાહ્ય અને આભ્યન્તર વસ્તુઓની ગૃહ્ણિ (લાલસા) થી રહિત છે, આશુપ્રજ્ઞ છે. એટલે કે સર્વત્ર સદા ઉપયોગવાન્ છે, કોઈપણ વસ્તુની સન્નિધિ (સંચય) કરનારા નથી, સમુદ્રના સમાન મહાન્ સંસાર પારને કરીને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરનારા છે, અભયંકર અને અણંત જ્ઞાની છે. ॥૨૫॥

ટીકાર્થ—મહાવીર પ્રભુ પૃથ્વીના સમાન છે. જેમ સમસ્ત પ્રાણીઓને આશ્રય દેનારી હોવાને કારણે પૃથ્વી તેમનો આધાર કહેવાય છે, એજ પ્રમાણે ભગવાન્ મહાવીર સમસ્ત જીવોને અભય દેનારા તથા તેમને સદુપદેશ દેનારા હોવાને કારણે સમસ્ત જીવોના આધાર છે. તે કારણે તેમને પૃથ્વીના સમાન કહ્યા છે. અથવા—જેમ પૃથ્વી ‘ સર્વસહા ’ સઘળું સહન કરનારી છે, એજ પ્રમાણે ભગવાન્ મહાવીર પણ ઘોર પરીપદો અને ઉપસર્ગો સહન કરનારા છે. અમરકોષમાં પણ કહ્યું છે કે—“ સર્વસહા, વસુમતી, વસુધા, ” વસુધા, ઉર્વી અને વસુન્ધરા, આ બધા નામો પૃથ્વીના જ છે. ભગવાન્ સમસ્ત ઉપસર્ગોને સહન કરનારા હોવાથી તેઓમાં પૃથ્વીની સમાનતા છે. તેથી ભગવાન્ મહાવીર આઠ કર્મોનો ક્ષય કરનારા છે. તેઓ બાહ્ય અને આલ્યન્તર બધા પ્રકારના પદાર્થોમાં ગૃહ્ણિભાવ (આસક્તિ)થી રહિત હતા. તેઓ કોઈ પ્રકારની સન્નિધિ (સંચય) કરતી નહીં. સન્નિધિ, બે પ્રકારની કહી છે. (૧) દ્રવ્ય સન્નિધિ અને (૨) ભાવ સન્નિધિ. ધી, ગોળ આદિના સચયને દ્રવ્યસન્નિધિ કહે છે કોધ, માન, માયા અને લોભને ભાવ સન્નિધિ કહે છે. મહાવીર પ્રભુ આ બંને પ્રકારનો સંચય કરતા નહીં—તેઓ કોઈ પણ પ્રકારનો પરિગ્રહ રાખતા ન હતા. મહાવીર પ્રભુ આશુપ્રજ્ઞ હતા, કારણ કે તેઓ સર્પત્ર સદા ઉપયોગવાન્ હતા. એટલે કે સમસ્ત પદાર્થોના વિષયમાં શીઘ્ર નિર્ણય કરનારા હતા છક્ષ્ણોની જેમ ખૂબ જ વિચાર કરી કરીને તેઓ કોઈ પદાર્થનો નિર્ણય કરતા નહીં. આ પ્રકારના ગુણોથી સુક્રમ મહાવીર સ્વામી સમુદ્રના જેવા અપાર ભવ-પ્રવાહને એટલે કે સંસાર સાગરને પાર કરીને સર્વોત્તમ નિર્વાણધામને પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યા છે. વળી ભગવાન્ અભય કર છે, કારણ કે તેઓ પોતે સમસ્ત જીવોનાં પ્રાણોની રક્ષા કરતા હતા અને લોકોને પણ જીવરક્ષાનો ઉપદેશ આપીને અભય પ્રદાન કરતા હતા. ભગવાન્ વીર છે અને અનન્ત ચક્ષુ છે,

એટલે કે તેમનું કેવળજ્ઞાન અનન્ત (અવિનાશી) છે ભગવાન મહાવીર આ સઘળાં વિશેષજ્ઞાથી સંપન્ન છે. ॥૨૫॥

“કોહં ચ માણં ચ” ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અરહા મહેસી-અરહન્મહર્ષિઃ’ અરિહંત મહર્ષિ એવા શ્રી મહાવીર સ્વામી ‘કોહં ચ માણં ચ તહેવ માયં-ક્રોધં ચ માનં ચ તથૈવ માયામ્’ ક્રોધ, માન, અને માયા ‘ચતુર્થં લોભં-ચતુર્થં લોભમ્’ તથા એથો લોભ ‘પયાણિ-પતાનિ’ આ ક્રોધાદિરૂપ ‘અજ્ઞાત્ય દોષા-અધ્યાત્મદોષાન્’ અધ્યાત્મ-અર્થાત્ પોતાની અંદરનાં દોષોને ‘વંતા-વાન્ત્યા’ ત્યાગકારીને ‘ળ પાવં કુવ્વહ્-ન પાપં કરોતિ’ પાપકરતાનથી ‘ળ કારવેહ્-ન કારયતિ’ અને પાપ કરાવતાનથી ॥ ૨૬ ॥

સૂત્રાર્થ—અહીં મહર્ષિ ભગવાન મહાવીર ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ રૂપ ચારે કષાયો રૂપ આન્તરિક દોષોનો પરિત્યાગ કરવાવાળા હતા તથા પોતે પાપ કરતા નહીં અને અન્યની પાસે પાપ કરાવતા નહીં ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—કારણનો અભાવ હોય, તો કાર્યનો પણ અભાવ જ હોય છે, આ નિયમાનુસાર કષાયોનો જીવમાં જે અભાવ હોય, તો તેના ભવજ્ઞમણ્ણનો પણ અભાવ જ રહે છે, કારણ કે કષાયરૂપ અધ્યાત્મદોષ કારણ છે, અને સંસાર તેમના કાર્ય રૂપ છે.

કારણનો અભાવ હોય તો કાર્યનો અભાવ હોય છે, એ વાતનું સૂત્રકાર પ્રતિપાદન કરે છે.

અરિહંત, મહર્ષિ વર્ધમાન સ્વામીએ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ રૂપ કષાયોનો-અધ્યાત્મ દોષોનો-પરિત્યાગ કર્યો હતો. તેઓ પોતે પ્રાણાતિ-

પાત આદિ પાપકર્મો કરતા નહીં, બીજા પાસે એવાં પાપકર્મો કરાવતા નહીં, અને પાપકર્મો કરનારની અનુમોદના પણ કરતા નહીં. મન, વચન અને કાયાથી તેઓ પાપકર્મો કરતા નહીં, કરાવતા નહીં અને કરનારની અનુમોદના કરતા નહીં. આ પ્રકારે ભગવાન ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગ વડે પોતે પણ સાવધ અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્ત થતા નહીં અને અન્યને પ્રવૃત્ત કરતા નહીં અને સાવધ અનુષ્ઠાનોમાં પ્રવૃત્ત થનારની અનુમોદના પણ કરતા નહીં. તેનું કારણ એ હતું કે સાવધ અનુષ્ઠાનોના કારણભૂત ક્રોધ માન, માયા અને લોભનો તેમણે સંપૂર્ણ રૂપે ઉચ્છેદ કરી નાખ્યો હતો. જેમ અગ્નિનો જ અભાવ હોય, તો ધુમાડોના સફાવ સંભવી શકતો નથી, એજ પ્રમાણે ક્રોધ આદિ કારણોના અભાવમાં સાવધ અનુષ્ઠાનો રૂપ કાર્યનો પણ અભાવ જ રહે છે ક્રોધ આદિ કારણોના અભાવમાં તેમનું અરિહંતત્વ અને મહર્ષિત્વ કારણભૂત બન્યું હતું.

તાત્પર્ય એ છે કે અરિહંત અને મહર્ષિ હોવાને કારણે મહાવીર પ્રભુ નિષ્કપાય હતા. અને નિષ્કપાય હોવાને કારણે તેઓ સાવધ અનુષ્ઠાનોથી દૂર રહેતા હતા. ॥૨૬॥

“ કિરિયાકિરિય ” ધર્ત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘કિરિયાકિરિય—ક્રિયાક્રિયે’ ક્રિયા વાદી અને અક્રિયાવાદીના મતને તથા ‘વેણ્ડયાણુવાય—વૈનયિકાનુવાદમ્’ વિનયવાદીના કથનને તથા ‘અણ્ણાણિ યાણં—અજ્ઞાનિજ્ઞાનામ્’ અજ્ઞાનવાદિયોના ‘ઠ’ણં—સ્થાનમ્’ મતને ‘પહ્લિયચ્ચ—પ્રતીત્ય’ બાણીને ‘સે’ઈતિ—સ’ઈતિ’ તે વીર ભગવાન આ પ્રમાણે ‘સવ્વવાયં—સર્વવાદમ્’ અધાજ વાદિયોના મતને ‘વેદ્દિત્તા—વેદ્દયિત્વા’ બાણીને ‘સંજમદ્દીહરાયં—સંયમદ્દીર્ઘરાત્રમ્’ સંપૂર્ણ જીવનપર્યન્ત ‘ઉવઠ્ઠિણ ઉવસ્થિતઃ’ સ્થિત રહ્યા છે. ॥ ૨૭ ॥

સૂત્રાર્થ—ક્રિયાવાદીઓના, અક્રિયાવાદીઓના, વૈનયિકોના અને અજ્ઞાનવાદીઓના મતને બાણીને, આ પ્રકારે સઘળા વાદોના સ્વરૂપને બાણી લઈને, ભગવાન મહાવીર જીવનપર્યન્ત સંયમની આરાધનામાં અવિચલ રહ્યા હતા ॥૨૭॥

તીકાર્થ—ભગવાન મહાવીરે ક્રિયાવાદીઓના મતને જાણ્યો, અક્રિયાવાદી-
ઓના મતને જાણ્યો, વૈનયિકોના મતને જાણ્યો અને અજ્ઞાનવાદીઓના
સ્થાનને (પક્ષને) પણ જાણી લીધું. અથવા જેમાં સ્થિતિ (ઉત્પત્તિ) થાય છે
તેને સ્થાન કહે છે આ વ્યાખ્યા પ્રમાણે જુદા જુદા મતવાદીઓની દુર્ગતિમાં
કેવી સ્થિતિ (દશા) થાય છે, તે જાણ્યું. એટલે કે અજ્ઞાનવાદીઓના માર્ગને
અનુસરવાથી દુર્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે, એ, તથ્યને તેમણે જાણ્યું હતું.
ક્રિયાવાદીઓની માન્યતા એવી છે કે એકલી ક્રિયા દ્વારા જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ
થાય છે, તેથી ક્રિયાઓમાં જ પ્રવૃત્ત રહેવું જોઈએ. અક્રિયાવાદીઓ જ્ઞાનવાદી
છે. તેઓ ક્રિયાને નિરર્થક માને છે અને જ્ઞાન દ્વારા જ મુક્તિ પ્રાપ્તિ થાય છે
એમ માને છે. વિનયથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે એવું માનીને વિનયનું
આચરણ કરનારાને વૈનયિક કહે છે. જે લોકો અજ્ઞાનને જ આ લોક અને
પરલોકમાં કલ્યાણકારી માને છે, તેમને અજ્ઞાનવાદી કહે છે.

આ પ્રકારના વિવિધ મતવાદીઓના વાદો વિષે મહાવીર પ્રભુએ ખૂબ જ
ઊંઠા અભ્યાસ કર્યો. તે વાદોના ગુણદોષોને ખરાબર સમજી લીધા. તેમને
જ્ઞાન અને ક્રિયા પ્રધાન શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને જ શ્રેષ્ઠ ગણીને જીવનપર્યાન્ત
સંયમની આરાધના કરી.

જેવી રીતે અન્ય મતવાદીઓ દોષયુક્ત શાસ્ત્રોની રચના કરીને પોતાના
શિષ્યોના મલીન આચરણને લીધે વામણા બન્યા-પોતાની મહત્તા ગુમાવી
બેઠા, એવું હે પ્રભો ! આપની ખાબતમાં બન્યું નથી. આપ તો પાપના કારણ-
ભૂત દોષોથી સર્વાથા રહિત જ છો. કહ્યું પણ છે—“યથા પરેષાં કથકા
વિદગ્ધાઃ” ઇત્યાદિ—

જેવી રીતે અન્ય તીર્થિકોએ, કુશલ શાસ્ત્ર રચના કરવા છતાં પણ,

લઘુતા પ્રાપ્ત કરી છે, કારણ કે તેમના શિષ્યોનું આચરણ દોષયુક્ત હતું; હે પ્રભો ! તે દોષ આપનામાં નથી”

ક્રિયાવાદિઓ, અક્રિયાવાદિઓ, વૈનયિકો, અજ્ઞાનિકો અને ખૌદ્ધ આદિના મતોને સારી રીતે બાણી લઇને-મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે તે મતોને અયોગ્ય ગણીને મહાવીર સ્વામી જીવનપર્યન્ત સંયમાનુષ્ઠાનમાં જ પ્રવૃત્ત રહ્યા. જ્ઞાન અને ક્રિયા દ્વારા જ મુક્તિ મળે છે, એવું બાણીને તેઓ જ્ઞાન અને ક્રિયાની સાધનોને માટે જ પ્રયત્નશીલ રહ્યા હતા. કોઈ પણ એકાન્ત પક્ષનો તેમણે સ્વીકાર કર્યો નહી. ૧૨૭।

“ સે વારિયા ” ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ-‘સે પમૂ સ પ્રમુઃ’ તે પ્રભુ મહાવીર સ્વામી ‘સરાહમત્તં ક્વ્ત્તી વારિયા-સરાત્રિખત્તાં સ્વિયં વારયિત્વા’ રાત્રિભોજન અને સ્ત્રીને છોડીને ‘દુક્કલ્લયદુયાપ-દુઃલક્ષ્યાર્થમ્’ દુઃખના ક્ષયમાટે ‘ઝવહાણવં-ઝપધાનવાન્’ તપ-સ્થામાં પ્રવૃત્ત હતા ‘આરં પરં ચ લોગં વિદિત્તા-આરં પરં ચ લોકં જ્ઞાત્વા’ આ લોક અને પરલોકને બાણીને ‘સવ્વચારં સવ્વં વારિય-સર્વચારં સર્વં વારિત્તવાન્’ ભગવાને બધાજ પ્રકારના પાપને છોડી દીધા હતા ॥ ૧૮ ॥

સૂત્રાર્થ-મહાવીર પ્રભુએ રાત્રિભોજનની સાથે સ્ત્રીસેવનનો પણ સર્વથા પરિત્યાગ કર્યો હતો. દુઃખોનો (કર્મોનો) ક્ષય કરવાને માટે, તેમણે ઘોર તપસ્યાઓ કરી હતી. તેમણે આ લોક, પરલોક અને તેમનાં કારણોને બાણી લઇને સમસ્ત પાપોનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો હતો. ૧૨૮।

ટીકાર્થ-ભગવાન મહાવીર રાત્રિ ભોજનનો અને સ્ત્રીસેવનનો ત્યાગ કરીને ઘોર તપસ્યાઓ કરવા લાગ્યા હતા. તેઓ શા માટે ઘોર તપાસ્યાઓ કરતા હતા ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા સૂત્રકાર કહે છે કે-માનસિક, વાચિક અને કાયિક દુઃખોનો ક્ષય કરવાને માટે તેમણે તપોમય જીવન અંગીકાર કર્યું હતું. રાત્રિભોજન, અબ્રહ્મનું સેવન, આદિ કાર્યો દ્વારા હિંસા થાય છે. તેમનું સેવન કરનાર લોકો પ્રાણીઓની હિંસા અવશ્ય કરે છે. હિંસા જ દુઃખોની જનની છે, એવું સમજીને તેમણે રાત્રિભોજન આદિ સમસ્ત સાવધ વ્યાપારોનો પરિત્યાગ કરીને તપસ્યામાં મનને લીન કર્યું હતું. અથવા જો દુઃખ દે છે. સંતાપ ઉત્પન્ન કરે છે, તેને દુઃખ કહે છે. આ વ્યાખ્યા પ્રમાણે કર્મ જ દુઃખનું કારણ છે. એવું સમજીને કર્મોનો ક્ષય કરવાને માટે ભગવાન મહાવીરે તપ અંગીકાર કર્યું હતું.

‘આર’ એટલે કે આ લોકને અને ‘પાર’ એટલે કે પરલોકને, અથવા ‘આર’ એટલે મનુષ્યલોકને અને “પાર” એટલે નરકાદિ લોકને દુઃખનું કારણ બાણીને, તેમના સ્વરૂપને અને તેમની પ્રાપ્તિના કારણોનો પૂરે પૂરો ખ્યાલ આવી જવાથી, તેમાં પુનરાગમન ન કરવું પડે એવી પ્રવૃત્તિ કરીને આઠ પ્રકારનાં કર્મોનો ક્ષય કરીને—તેઓ નિર્વાણ પામ્યા છે.

મહાવીર પ્રભુએ પ્રાણાતિપાત આદિ પાપોનો પોતે ત્યાગ કર્યો હતો અને અન્ય જીવોને પણ તેનો ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો. એવો નિયમ છે કે ઉપદેશક જે વસ્તુના ત્યાગનો ઉપદેશ આપતો હોય તેનો, ત્યાગ પહેલાં તો તેણે જ કરવો જોઈએ. તોજ તેના ઉપદેશની અન્ય લોકો પર સારી અસર પડે છે.

જ્યાં સુધી કોઈ ઉપદેશક પોતે જ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરે નહીં, ત્યાં સુધી અન્યને ઇન્દ્રિયનિગ્રહ આદિ કરવાનું કહેવામાં સફળ થઈ શકે નહીં. આ વાતને હૃદયમાં અવધારણુ કરીને મહાવીર પ્રભુએ પોતે જ પહેલાં તો ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કર્યો અને ત્યાર બાદ લોકોને ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવાનો ઉપદેશ દીધો. કહ્યું પણ છે કે—“બ્રુવાળોડપિ” ઇત્યાદિ

“કોઈ ન્યાયયુક્ત વચન કહેવા છતાં પણ જો કહેનાર પોતે જ પોતાના કથન વિરૂદ્ધનું આચરણુ કરે છે, તો કહેનાર (ઉપદેશક) અન્ય લોકોને ઇન્દ્રિયનિગ્રહમાં પ્રવૃત્ત કરાવવાને શક્તિમાન થતો નથી. આ પ્રકારનો નિશ્ચય કરીને તથા સમસ્ત જગતના સ્વરૂપને બાણી લઈને મહાવીર સ્વામી પોતે જ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહમાં—તપમાં પ્રવૃત્ત થયા” વળી એવું કહ્યું છે કે—“તિત્થયરો વજ્જનાળ” ઇત્યાદિ—

“આર જ્ઞાનોથી સંપન્ન તથા દેવોને પણ પૂજ્ય એવા તીર્થ”કર મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાને માટે પોતાના બક્ષવીર્યનો ઉપયોગ કરીને પોતાની સંપૂર્ણ શક્તિ સાથે પ્રયત્નશીલ થયા હતા”

તાત્પર્ય એ છે કે લગવાનું મહાવીર સ્વામીએ પોતાનાં આઠ પ્રકારનાં કર્મોના ક્ષય કરવા માટે રાત્રિભોજન, સ્ત્રીસેવન આદિ સાવધ કાર્યોના ત્યાગ કર્યો તથા નિરન્તર તપસ્યાઓ કર્યા કરી. તેમણે આ લોક અને પરલોકના સ્વરૂપને તથા કારણોને જાણી લઈને સમસ્ત સાવધ વ્યાપારોના પરિત્યાગ કરી નાખ્યો હતો. ॥૨૮॥

મહાવીર પ્રભુના ગુણોનું સમ્યક્ પ્રકારે કથન કરીને સુધર્મા સ્વામી પોતાના શિષ્યોને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે.

“ સોચ્ચા ય ધર્મમ્ ” ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અરહંતભાસિયં-અર્હદ્ ભાષિતમ્’ શ્રી અરિહંત દેવ દ્વારા કહેલામાં આવેલ ‘સમાહિતં-સમાહિતમ્’ યુક્તિ યુક્ત ‘અદૃવઓવસુદ્ધે-અર્વણદો શુદ્ધં’ અર્થ અને પદોથી યુક્ત ‘ધર્મમ્ સોચ્ચા-ધર્મમ્ શ્રુત્વા’ ધર્મને સાંભળીને ‘ત સરહાણા-તં શ્રદ્ધાધાનાઃ’ તેમાં શ્રદ્ધા રાખવાવાળા ‘જના-જનાઃ મનુષ્ય ‘અણાહ-અનાયુષઃ’ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા ‘ઈંદાવ-ઈન્દ્ર ઇવ’ તેઓ ઇન્દ્રની જેમ ‘દેવાહિવ-દેવાધિપાઃ’ દેવતાઓના અધિપતિ ‘આગમિસ્સંતિ-આગમિ-હ્યન્તિ’ થાય છે. ॥ ૨૯ ॥

સૂત્રાર્થ—અરિહંત લગવાનું દ્વારા પ્રરૂપિત, યુક્તિયુક્ત, અર્થ અને શબ્દ બંને દષ્ટિએ નિર્દોષ ધર્મનું શ્રવણ કરીને, તેના ઉપર જે શ્રદ્ધા રાખે છે, તે ભવ્ય-ભવો આયુકર્મથી રહિત થઈને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અથવા દેવોના અધિપતિ ઇન્દ્રની પદવી તો અવશ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૨૯॥

ટીકાર્થ—સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી અરિહંત લગવનું દ્વારા ભાષિત, યુક્તિસંગત તથા ભાષ અને ભાષા-એટલે કે વાચ્ય અને વાચક અથવા અર્થ અને શબ્દ બંને દષ્ટિએ સર્વથા નિર્દોષ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મનું શ્રવણ કરીને, તેના ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા રાખનાર ભવ્યપુરુષો જે આયુકર્મથી રહિત થઈ જાય, તેો સિદ્ધિ (મોક્ષ) પ્રાપ્ત કરે છે. પરંતુ જે તેના આયુકર્મનો સર્વથા ક્ષય ન થઈ જાય એટલે કે કર્મ બાકી રહી જાય તેો ઇન્દ્રના સમાન દેવાધિપતિ તો અવશ્ય થાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે તીર્થંકર પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ કરીને તેના પર શ્રદ્ધા રાખનાર તથા તેની આરાધના કરનાર પુરુષો આયુ તથા કર્મોથી રહિત થઈને મુક્ત થઈ જાય છે. કદાચ તેઓ સાંભળ્યા પછી હોય-કર્મનો પૂરે પૂરે ક્ષય ન કરી શક્યા હોય, તેો દેવેન્દ્રની પદવી તો અવશ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૨૯॥

“ આ પ્રકારે હું સર્વજ્ઞોક્ત ધર્મનું કથન કરું છું, ” એવું સુધર્મા-સ્વામી જાંબૂસ્વામી આદિ શિષ્યોને કહે છે.

॥ છદ્દહું અધ્યયન સમાપ્ત ॥

કુશીલવાલોં કે દોષોં કા કથન

—અધ્યયન સાત—

છટ્ઠું અધ્યયન પૂરું થયું. હવે સાતમાં અધ્યયનની શરૂઆત થાય છે. છઠ્ઠા અધ્યયન સાથે સાતમાં અધ્યયનનો સંબંધ હવે ખતાવવામાં આવે છે. અસંબંધ કથન કે કાર્ય કરવું જોઈએ નહીં, આ કથન અનુસાર સંગતિ (સબધ) પ્રદર્શિત કરવાની આવશ્યકતા રહે છે, તેથી પૂર્વ અધ્યયન સાથેનો આ અધ્યયનનો સંબંધ પ્રકટ કરવામાં આવે છે. છઠ્ઠા અધ્યયનમાં વધમાન મહાવીર પ્રભુના ગુણોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું. એવાં ગુણોથી જેઓ યુક્ત હોય છે, તેમને જ સુશીલ કહેવામાં આવે છે. પરન્તુ તે ગુણો કરતાં વિપરીત ગુણોથી (દોષોથી) જેવો યુક્ત હોય છે, તેમને કુશીલ કહે છે. એવાં કુશીલ લોકોનું કથન સાતમાં અધ્યયનમાં કરવામાં આવશે. આ પ્રકારનો પૂર્વ અધ્યયન સાથે સંબંધ ધરાવતા આ સાતમાં અધ્યયનની પહેલી બે ગાથાઓ આ પ્રમાણે—‘પુઢવીય આહૃં’ તથા ‘આયાઈ કાયાઈ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘પુઢવી ચ-પૃથિવી ચ’ પૃથ્વી ‘આહ અગણી ચ વાઙ્-આપઃ અમિશ્ચ વાયુઃ’ જલ, અગ્નિ અને વાયુ ‘તણરુક્લ્લીયા ચ તસા ચ પાણા-ત્ણવૃક્ષલીજાઞ્ચ ત્રસાઞ્ચ પ્રાણાઃ’ તૃણ, વૃક્ષ, ધી અને ત્રસ પ્રાણી ‘જે ંહયા-યે ચાણ્હજાઃ’ તથા જેઓ અંહજ અને ‘જે ચ જરાહ પાણા-યે ચ જરાયુજાઃ પ્રાણાઃ’ જે જરા યુજ પ્રાણી છે, ‘જે સંસેવયા-યે ચ સંસ્વેદજાઃ’ તથા જેઓ સંસ્વેદજ તથા ‘જે રસયામિહાણાઃ-યે ચ રસજામિધાનાઃ’ જેઓ રસથી ઉત્પન્ન થવાવાળા પ્રાણિયો છે ‘આયાઈ કાયાઈ પવેહયાઈ-એતે કાયાઃ પ્રવેદિતાઃ’ આખધાને સર્પણે—શુવના પિંહ કહેલ છે. ‘આસુ-એતેષુ’ આ પૃથ્વીકાય વિગેરેમાં ‘સાય’ જાણ-સાતં જાનીહિ’

સુખની ઇચ્છા બાણે. ‘પઢિલેહ-પ્રત્યુપેક્ષસ્વ’ અને તેને સૂક્ષ્મ રીતે વિચારે. ‘एएण काएण य आगंदडे-एतैः कायैः ये आत्मदण्डाः’ જેઓ ઉપર કહેલ પ્રાણિયોનો નાશકરીને પોતાના આત્માને દંડઆપે છે, તેઓ ‘एएसु य विपरियासुविंति-एतेषु च विपर्यासमुपयान्ति’ આજ પ્રાણિયોમાં જન્મધારણ કરે છે. ॥ ૧-૨ ॥

સૂત્રાર્થ—પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, કુશ આદિ તૃણ; આસ્ર આદિ વૃક્ષ; જવ આદિ ખીજ; દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવો; પક્ષી આદિ અંડજ જરા-યુજ, જૂ’, માકડ આદિ સંસ્વેદજ, અને રસજ એટલે કે બગડી ગયેલી કે સડી ગયેલી વસ્તુઓમાં ઉત્પન્ન થતાં જન્તુઓ, આ બધાને સર્પાંશો દ્વારા જીવનિકાય કહેવામાં આવેલ છે. પૃથ્વીકાય આદિ સમસ્ત જીવોમાં સાતાને બાણે-એટલે કે તે સઘળા જીવોને સુખ ગમે છે, એ વાતનો સૂક્ષ્મ રીતે વિચાર કરે જે લોકો આ જીવોનો ઘાત કરે છે, તેઓ પોતાના આત્માને જ શિક્ષા કરે છે. તેઓ એજ જીવનિકાયોમાં જન્મગ્રહણ કરીને પોતાનાં પાપકર્મોનું ફળ લોગવે છે. એજ વાત ‘તેઓ એજ જીવનિકાયોમાં વિપર્યાસ પામે છે,’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવી છે. ॥૧-૨॥

ટીકાર્થ—‘પૃથ્વી’ આ પદ પૃથ્વીકાય જીવોનું વાચક છે. પૃથ્વીને જ શરીર બનાવીને રહેનારા જીવોને ‘પૃથ્વીકાય’ કહે છે. અહીં ‘ય’ પદ એ સૂચિત કરે છે કે પૃથ્વીકાયિકોના અનેક લેહ હોય છે. પૃથ્વીકાયિકોના મુખ્ય બે લેહ છે (૧) સૂક્ષ્મ, અને (૨) બાદર આ બંનેના પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તક નામના બખબે લેહ પડે છે. આ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકોના ચાર પ્રકાર પડે છે.

એજ પ્રમાણે અપૂકાયિક, તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક જીવોના પણ ચાર ચાર લેહ સમજવા. વનસ્પતિકાયિકોના કેટલાક લેહો આ પ્રમાણે છે— તૃણ એટલે ઘાસ, કુશ આદિ; વૃક્ષ એટલે કે આંબા, ફણસ આદિ; ખીજ

એટલે કે શાલિ, યવ આદિ આ કથન દ્વારા લતા, ગુદમ, ગુરુહ આદિ લેદોને ગ્રહણ કરવા જોઈએ.

દ્વીન્દ્રય આદિ જે પ્રાણીઓ ત્રાસનો અનુભવ કરીને એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જાય છે, તેમને ત્રસ કહે છે. અંડજ એટલે ઇંડામાંથી ઉત્પન્ન થતાં પક્ષીઓ, અને સર્પ આદિ જીવો, જરાયુજ એટલે ચામડાના પાતળા પારદર્શક પડમાં લપેટાઈને જન્મ લેનાર મનુષ્ય, ગાય, ભેંસ આદિ જીવો સ્વેદજ એટલે પરસેવામાંથી ઉત્પન્ન થનાર જીવ, માકડ આદિ જીવો, રસજ એટલે સડેલી અથવા વિકૃત વસ્તુઓમાં ઉત્પન્ન થનાર જંતુઓ. આ બધાં જીવોને ત્રસ જીવો કહે છે.

પૃથ્વીકાય આદિ લેદોનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર તેમની હિંસામાં રહેલ દોષ પ્રકટ કરે છે—‘વ્યાજ્ઞ’ ઇત્યાદિ.

સર્પાન્ન તીર્થાન્નકરોએ જીવોના પૂર્વોક્ત છ નિકાય કહ્યા છે, કેવળજ્ઞાન રૂપી પ્રકાશ વડે તેમણે પૃથ્વીકાય આદિમાં જીવનું અસ્તિત્વ જોયું છે અને સંસારના લોકો સમક્ષ તેમાં જીવ હોવાનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. ‘પૃથ્વીકાય આદિ સમસ્ત જીવનિકાયોમાં સાતાને સમજો’ આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે કુશાગ્ર બુદ્ધિથી એ વાતનો વિચાર કરો કે સમસ્ત જીવો સુખની અભિલાષા રાખે છે, કોઈને દુઃખ ગમતું નથી. છ એ છ નિકાયના જીવો સુખ ચાહે છે, તેમને દુઃખ ગમતું નથી. આ જીવનિકાયોની વિરાધના કરવી તે પોતાના આત્માને જ દંડિત કરવા બરાબર છે. એટલે કે તેમની હિંસા કરવાથી આત્મહિંસા (પોતાની જ હિંસા) થાય છે અને નરકાદિ ગતિઓમાં જવું પડે છે. નરકાદિ દુર્ગતિઓમાં આત્માને જે દુઃખો લોગવવા પડે છે, એનું નામ જ આત્માનું દંડિત થવું છે. જે માણસ આ છ કાયના જીવો સાંથી ક્રોધ પછા પ્રાયના જીવની વિરાધના કરે છે, તેને એજ જીવનિકાયમાં

વાર વાર જન્મ મરણ કરવા પડે છે. અથવા—‘વિપર્યાસ પામયો’ આ પદોનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—સુખની અભિલાષાથી જીવોનો આરંભ (હિંસા) કરવામાં આવે છે, પરંતુ તે આરંભ દ્વારા સુખની પ્રાપ્તિ થવાને બદલે ઊલટાં દુઃખની જ પ્રાપ્તિ થાય છે. અથવા પરતીર્થિકો મોક્ષને માટે છ કાયના જીવોની વિરાધના કરે છે, પરંતુ તેથી તેમને મોક્ષની પ્રાપ્તિ તો થતી નથી, પરંતુ સંસારમાં : પરિભ્રમણ કરવું’ પડે છે અને પરિભ્રમણ કરતાં કરતાં વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખોનો જ તેમને અનુભવ કરવો પડે છે. ॥ગાથા ૧-૨॥

આગલા સૂત્રમાં એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું કે પ્રાણીઓની વિરાધના કરીને યજ્ઞ, હોમ, હવન આદિ કરનારા મોક્ષાર્થી જીવો મોક્ષ તો પ્રાપ્ત કરતા નથી, ઊલટાં સંસારમાં જ પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે, પરંતુ મોક્ષમાં ન જતાં તેઓ કેવી રીતે સંસાર ભ્રમણ કરે છે, તે સૂત્રકાર હવે બતાવે છે—
‘જાઈપહં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જાઈપહં-જાતિપથમ્’ એકેન્દ્રિય વિગેરે ભતિયોમાં ‘અણુપરિવ-
ટ્ટમાણે-અણુપરિવર્તમાનઃ’ જન્મ અને મરણ પ્રાપ્તકરતાથકા ‘સે-સઃ’ તે જીવ
‘તસથાવરેહિં-ત્રસથાવરેષુ’ ત્રસ અને સ્થાવર જીવોમાં ઉત્પન્ન થઈને ‘વિણિઘાય-
મેતિ-વિનિઘાતમેતિ’ નાશને પ્રાપ્ત થાય છે. ‘જાઈજાઈ-જાતિજાતિમ્’ એકેન્દ્રિય-
વિગેરેમાં વારંવાર જન્મ લઈને ‘બહુક્રૂરકર્મ્મે બાલે-બહુક્રૂરકર્મા બાલઃ’ ઘણાજ
ક્રૂર કર્મો કરવાવાળો તે બાલ-અજ્ઞાની જીવ ‘જં કુલ્લવ્યદ્ તેણ મિજ્જદ્-યત્ત કરોતિ
તેન મિયતે’ જે કર્મ કરે છે તે જ કર્મથી જન્મ મરણ પ્રાપ્ત કરે છે ॥ ૩ ॥

સૂત્રાર્થ—એકેન્દ્રિય આદિ ભતિયોમાં પરિભ્રમણ કરતો થકો એટલે કે
જન્મ-મરણ કરતો કરતો તે જીવ ત્રસસ્થાવર યોનીઓમાં ઉત્પન્ન થઈને
ઘાત પામતો રહે છે—હણાતો રહે છે. એક ભતિમાંથી ખીજી ભતિમાં

જન્મ લઈને, તે અત્યંત કૂરકર્મા અજ્ઞાની જીવ પોતાનાં જ પાપોને કારણે હણ્યા કરે છે. આ રીતે જન્મમરણના ફેરા કર્યા જ કરે છે. ॥૩૧॥

ટીકાર્થ—એકેન્દ્રિય આદિ જીવોના સમૂહને જાતિ કહે છે, અને તેના પથને જાતિપથ કહે છે. તાત્પર્ય એ છે કે હિંસાકારી જીવ એકેન્દ્રિય જાતિ આદિમાં પર્યાટન કરતો રહે છે. આ પ્રમાણે ભવબ્રમણ કરતો તે જીવ ક્યારેક તેજસ્કાયિકોમાં, ક્યારેક વાયુકાયિકોમાં અને ક્યારેક દ્વીન્દ્રિયાદિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (તેજસ્કાય, વાયુકાય અને દ્વીન્દ્રિય આદિને ત્રસ જીવો કહે છે) અને ક્યારેક તે જીવ પૃથ્વીકાય, અપૂકાય અને વનસ્પતિકાય રૂપ સ્થાવરોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને, જીવહિંસા આદિ કૂર કર્મોનો કડવો વિપાક જ્યારે ઉદયમાં આવે છે, ત્યારે તેઓનો તલવાર આદિ શસ્ત્રો દ્વારા (પૂર્વ લખના તેમના શત્રુઓ દ્વારા) ઘાત કરવામાં આવે છે, અને તે જાતિ-જાતિમાં—એક જાતિમાંથી બીજામાં (એકેન્દ્રિય આદિ અનેક જાતિઓમાં લટકતો રહે છે. અતિશય કૂર કર્મો કરનારા અજ્ઞાની જીવો પોતે કરેલાં કુકૃત્યોને કારણે દંડિત થાય છે (છેદન, લેહન, માર, ફૂટ આદિ વેદનાઓ સહન કર્યા કરે છે) અથવા હણ્યા કરે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે જે જીવ એકેન્દ્રિય આદિ જીવોની હલ્યા કરે છે, તે જીવ એજ જાતિમાં ઉત્પન્ન થઈને પોતાનો ઘાત થતો અથવા પોતાની હલ્યા થવાનો અનુભવ કરે છે. ત્યાર બાદ ત્યાંથી મરીને ત્રસ અને સ્થાવરોમાં વાર વાર ઉત્પન્ન થઈને જન્મમરણ કરતો રહે છે. એવો હિંસક જીવ સંસારને પાર કરી શકતો નથી. ॥ગાથા ૩॥

કૂર કર્મ કરનાર જીવની કેવી હાલત થાય છે, તેનું વર્ણન કરતા સૂત્ર-કાર કહે છે કે—‘અસ્મિં ચ લોણ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ— ‘અસ્મિં ચ લોણ અદુવા પરત્યા—અસ્મિં ચ લોકે અથવા પરસ્તાત્’ આ લોકમાં અથવા પરલોકમાં એકમ પોતાનું ક્ષણ કરનારને આવે છે.

‘સયગપસો વા તહ અળ્લહા વા-શતામ્શો વા તથા અન્યથા વા’ તેઓ એક જન્મમાં અથવા સેંકડો જન્મોમાં ફલ આપે છે. જે રીતે તે કર્મ કરવામાં આવેલ છે. એજ રીતે ફળ આપે છે. અથવા ખીજીરીતે ફળ આપે છે. ‘સંસારમાવન્ન-સંસારમાવન્નાસ્તે’ સંસારમાં ભ્રમણ કરતા એવા તે કુશીલ જીવો ‘પરં પરં-પરં’ પરમ્ વધારેમાં વધારે દુન્નિયાણિ-દુર્નાતાંનિ’ દુષ્ટત્યોને અર્થાત્ પાપકર્મને ‘વંધંતિ ચ વેદંતિ-વધ્નન્તિ ચ વેદયન્તિ’ બાંધે છે અને પોતાના પાપ કર્મ તું ફળ લોગવે છે. ॥ ૪ ॥

સૂત્રાર્થ—કર્મ પોતાનું ફળ આ લોકમાં કે પરલોકમાં આપે છે. સંસારમાં ભ્રમણ કરતા જીવો એક જન્મમાં અથવા અનેક જન્મોમાં એક એકથી ચડિયાતાં પાપોનો બન્ધ કરે છે અને વેદન કરે છે. ॥૪॥

ટીકાર્થ—આ લોકમાં એટલે કે આ લવમાં જે અશુભ કર્મોનું ઉપાજન થયું હોય, તેનું ફળ આ લવમાં જ મળે છે, એવી કોઈ વાત નથી. કે આ લવમાં પણ કર્મ પોતાનું ફળ દે છે, અથવા પરલવમાં પણ ફળ દે છે. સેંકડો લવોમાં પણ ફળ દે છે અથવા એક લવમાં પણ ફળ દે છે જેવું દુઃખવિપાક નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંમાં મૃગાપુત્રના વિષયમાં કહેવામાં આવ્યું છે, તે પ્રમાણે જે કર્મ દ્વીધં સ્થિતિવાળું હોય છે, તે કર્મ પછીના કોઈ લવમાં ફળ પ્રદાન કરે છે. સંસારમાં ભ્રમણ કરતા દુરાચારી જીવ મસ્તક છેદન આદિ લારેમાં લારે દુઃખોનું વેદન કરે છે. જે કર્મ જે પ્રકારે કરવામાં આવ્યું હોય છે, એજ પ્રકારે તે કર્મ એક જન્મમાં કે અન્ય સેંકડો કે હજારો લવોમાં ફળ દે છે. દુરાચારી જીવો કર્મો બાંધે છે અને તેમને દુઃખ વિપાક વેદતા રહે છે. વેદન કરતી વખતે આર્તધ્યાન કરીને તેઓ પુનઃ નૂતન કર્મનો બંધ કરી લે છે. વળી જ્યારે તે ઉદ્યમાં આવે છે, ત્યારે ફરી આર્તધ્યાન કરે છે અને ફરી નવા કર્મનો બન્ધ કરે છે. આ પ્રકારે કોઈ કોઈ જીવનો બન્ધન અને વેદનનો પ્રવાહ અનન્તકાળ સુધી ચાલુ રહે છે,

કોઈને તે પ્રવાહ લાંબા કાળ સુધી ચાલુ રહે છે અને કોઈને સદાકાળ ચાલુ જ રહે છે. અનાદિ કાળથી એજ પરંપરા ચાલી જ રહી છે. ઉદીર્ણુ (ઉદયમાં આવેલાં) કર્મોને સમભાવથી સહન કર્યા વિના આ પ્રવાહ અવરુદ્ધ થતો નથી (અટકતો નથી.)

આ કથનનુ તાત્પર્ય એ છે કે કુશીલ (પાપી) જીવો કર્મોનો ખન્ધ કરીને કોઈને કોઈ રૂપે તેમનું ક્ષણ લોગવ્યા કરે છે. કોઈ એજ જન્મમાં, કોઈ પછીના જન્મમાં, કોઈ સેંકડો કે હજારો જન્મમાં કર્મોનું ક્ષણ લોગવે છે. ક્ષણોપલોગ કરતી વખતે તેઓ રાગદ્રેષ કરીને નવીન કર્મોનું ઉપાજન કરે છે, અને પાછું તેનું ક્ષણ લોગવે છે. આ પ્રકારે ભાવકર્મ (રાગદ્રેષ પરિણતિ) વડે દ્રવ્યકર્મ (જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મ) અને દ્રવ્યકર્મ વડે ભાવકર્મ ઉત્પન્ન થતાં જ રહે છે. બન્નેનું ઉભયમુખ, કાર્યકારણ ભાવ બીજ પૃથક્નાં સંતાનની જેમ અનાદિ કાળથી ચાલ્યું જ આવે છે, આ કર્મપ્રવાહને એજ જીવ નષ્ટ કરી શકે છે કે જે ક્ષણનો ઉપલોગ કરતી વખતે આર્ત્તધ્યાન કરતો નથી પણ સમભાવપૂર્વક તેનું વેદન કરે છે. જે સમભાવપૂર્વક કર્મોના ક્ષણનો ઉપલોગ કરવાને બદલે આર્ત્તધ્યાનપૂર્વક ઉપલોગ કરવામાં આવે, તે જન્મજન્માન્તરમાં આ ચક્ર (કર્મપ્રવાહ) ચાલુ જ રહે છે. કહ્યું પણ છે કે- 'મા હોદિ રે વિસન્નો' ઇત્યાદિ-

‘અરે જીવ ! તું કર્મોનું ક્ષણ લોગવતી વખતે વિષાદ ન કર, વિમન, દુર્મન અને દીન ન બન. તે પૂર્વકાળમાં તારે માટે જે દુઃખનું નિમાણુ કર્યું છે. એટલે કે દુઃખપ્રદ કર્મોનો જે બંધ કર્યો છે, તે શોક અથવા ચિંતા કરવાથી નષ્ટ થઈ શકતો નથી. ॥ ૧ ॥

‘જઈ પવિસસિ’ ઇત્યાદિ-

‘તેનાથી બચવા માટે તું પાતાળમાં પેસી જઈશ, વિકટ અટવીમાં છુપાઈ જઈશ, બંધકમાં (લિંચરામાં) ગુફામાં કે સમુદ્રમાં છુપાઈ જઈશ, તે

પણ તે કર્મ તને છોડવાનું નથી. તે કર્મનું ફળ લોગવ્યા પિના તારો છુટકારો થવાનો નથી. અરે ! તું આત્મઘાત કરીને તેમાંથી છુટવાનો પ્રયત્ન કરીશ, તો પણ પૂર્વકૃત કર્મ તારો પીછો છોડવાનું નથી.' ॥૨૧॥

તાત્પર્ય એ છે કે કર્મ ઉદયમાં આવે, ત્યારે તું આર્તધ્યાન કરે છે, ઉદાસ થાય છે, ચિન્તા કરે છે, પરન્તુ શુ પૂર્વોપાર્જિત કર્મ આર્તધ્યાન કરવાથી છૂટે છે ખરુ ? જો કર્મમાંથી છુટકારો મેળવવો હોય, તો કર્મનું ફળ લોગવતી વખતે સમભાવનુ અવલંબન લે. સમતાભાવ રૂપ લોકોત્તર રક્ષાયતના સેવનથી જ તું કર્મવ્યાધિમાંથી મુક્ત થઈ શકીશ. તેથી તું જરા વિવેક બુદ્ધિને જાગ્રત કર, અને દુષ્કૃત્યો કરવાનુ છોડી દે. પાતાળ, અટવી આદિ કોઈ પણ સુરક્ષિત ગણાતાં સ્થાનોમાં જઈને છુપાઈ જવા છતાં પણ કૃતકર્મોનું ફળ લોગવ્યા પિના છુટકારો થવાનો નથી. આ કારણે કર્મ કરતી વખતે જ વિવેકનું અવલંબન લેવું, એજ ઉચિત છે. ॥ગાથાકા॥

સામાન્ય રૂપે કુશીલ જનોના વિષયમાં કહીને હવે સૂત્રકાર પાખડી લોકોના વિષયમાં આ પ્રમાણે કહે છે—

‘જે માયરં પિયરં’ ઈત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જે માયરં પિયરં ચ હિચ્ચા-યે માતરં પિતરં ચ હિત્વા’ જે પુરુષ માતા અને પિતાને છોડીને ‘સમળવ્યવ-શ્રમણવ્રતે’ શ્રમણવ્રત ધારણ કરીને ‘અગ્નિં સમારભિજ્ઞા-અગ્નિં સમારભતે’ અસિકાયનો આરભ કરે છે, તથા ‘જે આયસાતે-યઃ આત્મશાત.’ જેએ પોતાના સુખ માટે ‘મૂયાઈં હિંસઙ્-મૂતાનિ હિનસ્તિ’ પ્રાણિયોની હિંસા કરે છે ‘સે લોએ-સઃ લોકે’ તે આ લોકમાં ‘કુસીલધમ્મે-કુસીલધર્મા’ કુશીલ ધર્મવાળા છે. ‘અહાહુ-અથાહુઃ’ એ રીતે સર્વશ પુરષોએ કહ્યું છે. ॥ ૫ ॥

સૂત્રાર્થ—જે પુરુષ માતા, પિતા આદિનો ત્યાગ કરીને શ્રવણવ્રત-દીક્ષા અગીકાર કરવા છતાં પણ અગ્નિનો આરંભ સમારંભ કરે છે, જે પોતાના સુખને માટે ભૂતોનો (જીવોનો) સહાર કરે છે, તે પુરુષને ‘કુશીલધર્મી’ કહેવાય છે. ॥૫॥

ટીકાર્થ—જે લોકો ધર્મ કરવાને માટે તૈયાર થયા છે, માતા, પિતા, ભાઈ, પુત્ર, પુત્રી, પત્ની આદિ સકળ પરિવારનો ત્યાગ કરીને જેમણે શ્રવણ વ્રતની દીક્ષા લીધી છે, છતાં, પણ જેઓ અગ્નિનો આરંભ કરે છે. એટલે કે જેઓ શ્રમણવ્રતની પૂર્તિને માટે અગ્નિ સળગાવે છે અથવા અન્નને પકાવવા માટે અગ્નિ સળગાવે છે, એવા વેષધારી સાધુને કુશીલધર્મી કહે છે. તેઓ કૃત, કારિત અને અનુભતિના દોષથી યુક્ત ઔદેશિક આદિ આહારનો પરિ-લોગ કરે છે. આ પ્રકારનો આહાર તૈયાર કરવામાં જે સમારંભ થાય છે, તેને કારણે તેઓ ભુષણિસામાં કારણભૂત બને છે. આ પ્રકારના કુત્સિત આચારવાળા સાધુને કુશીલધર્મી કહે છે. તેઓ પોતાના સુખને નિમિત્તે છ કાયના ભુવોની વિરાધના કરે છે. કોઈ કોઈ સાધુ નામ ધારી પુરુષો પચાગ્નિ તપ તપે છે, તથા અગ્નિહોત્ર આદિ કર્મ કરીને—અગ્નિનો આરંભ કરીને—સ્વર્ગની અભિલાષા કરે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે જેઓ માતાપિતા આદિ પરિવારનો ત્યાગ કરીને શ્રમણવ્રત અંગીકાર કરવા છતાં પણ અગ્નિનો આરંભ કરે છે, તથા પોતાના સુખને માટે પ્રાણીઓનો ઘાત કરે છે, તેમને કુશીલધર્મી કહેવાય છે. ગણ-ધરાએ એવાં પાંખંડી સાધુઓને કુશીલધર્મી કહ્યા છે. ॥ ગાથા ૫ ॥

અગ્નિકાયના આરંભમાં પ્રાણીઓનો ઘાત કેવી રીતે થાય છે, તે સૂત્ર-કાર હવે સમજાવે છે—‘ઉજ્જાલઓ પાળ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘ઉજ્જાલઓ-ઉજ્જ્વાલકઃ’ અગ્નિ સળગાવવાવાળો પુરુષ ‘વાળનિવાય-પજ્જા-પ્રાણાન્ નિપાતયેત્’ પ્રાણીઓનો ઘાત કરે છે, તથા નિન્વાવઓ-નિર્વાપકઃ’ અગ્નિને ઓલવવાવાળો પુરુષ પણ ‘અગ્ની નિવાયવેજ્જા-અગ્નિ’ નિપાતયેત્’ અગ્નિકાય ભુવોનો ઘાત કરે છે. ‘તમ્હાડ-તસ્માત્તુ’ આ કારણથી મેહાવી-મેધાવી’ બુદ્ધિમાન્ પંડિત-પણ્ડિતઃ’ પંડિતપુરુષ અર્થાત્ સત્ અસત્ ને બાણવાવાળો પુરુષ ‘ધર્મં સમિક્ષ-ધર્મ સમીક્ષય’ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મ ને જોઈને ‘અગ્નિ-અગ્નિ’ અગ્નિકાય નો ‘જ સમારભિજ્જા-ન સમારભેત’ સમારંભ ન કરે ॥ ૬ ॥

સૂત્રાર્થ—અગ્નિ સળગાવનાર માણસ કાળ આદિમાં રહેલા ભુવોનો ઘાત કરે છે, અને તેને ભુઝાવનાર અગ્નિકાય ભુવોનો ઘાત કરે છે. તેથી મેધાવી પુરુષોએ ધર્મનો વિચાર કરીને અગ્નિકાયનો આરંભ કરવો જોઈએ નહીં ॥ ૬ ॥

ટીકાર્થ—જે પુરુષ અગ્નિ સળગાવે છે, તે પ્રાણીનો (ભુવોનો) ઘાત કરે છે. તાપવા માટે, તપાવવા માટે, ખોરાકને રાંધવા કે રાંધાવવા આદિને માટે

દેવતા સળગાવનાર માણસ ખીબ્બં અગ્નિકાય જીવોની તથા પૃથ્વી આદિને આશ્રયે રહેલાં ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની પણ મન, વચન અને કાયા વડે વિરાધના કરે છે. અને જે માણસ સળગતા અગ્નિને ખુઝાવે છે, તે અગ્નિકાય જીવોની વિરાધના કરે છે. જે માણસ જલ આદિ વડે અગ્નિને ખુઝાવે છે, તે માણસ જલાદિનો આશ્રય કરીને રહેલા જીવોની પણ વિરાધના કરે છે. આ પ્રકારે અગ્નિને સળગાવનાર અને ખુઝાવનાર, ખન્ને માણસો છ કાયના જીવોની વિરાધના કરતાં બને છે. લગવતી સૂત્રમાં આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામીએ મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો છે—‘હે લગવન્ ! એક સાથે બે પુરુષો અગ્નિકાયનો આરંભ કરે છે. તેમાંથી એક અગ્નિને પ્રબ્ધલિત કરે છે અને બીજો તેને ખુઝાવે છે. હે લગવન્ ! આ બન્નેમાંથી કયો પુરુષ મહાકર્મનું ઉપાર્જન કરનારો છે અને કયો પુરુષ અલ્પકર્મનું ઉપાર્જન કરનારો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—‘હે ગૌતમ ! જે પુરુષ અગ્નિકાયને પ્રબ્ધલિત કરે છે, તે ઘણા પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, વાયુકાયિક વનસ્પતિકાયિક અને ત્રસકાયિક જીવોનો આરંભ કરે છે.’ ઇત્યાદિ. આગમનમાં અન્યત્ર પણ એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે—‘અગ્નિ જીવોનો ઘાત કરનારો છે, તેમાં કોઈ સંશય રાખવા જેવું નથી.’ અગ્નિને સળગાવવાથી અને ઓલવવાથી ષટ્ જીવનિકાયના જીવોની વિરાધના થાય છે, તે કારણે મેઘાવી (બુદ્ધિશાળી) પુરુષોએ વિચાર કરીને—હિંસા ન કરવામાં જ ધર્મ છે, એવું જાણીને—સ્વાર્થને માટે કે પરાર્થને માટે, ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી અગ્નિનો આરંભ કરવો જોઈએ નહીં. એટલે કે જીવોની વિરાધના કરવી ન જોઈએ એવું માનનાર પુરુષે અગ્નિ પ્રબ્ધલિત કરવો પણ નહીં અને ઓલવવો પણ નહીં. તેણે ખીબ્બની પાસે અગ્નિ પ્રબ્ધલિત કરાવવો પણ નહીં અને ઓલવાવરાવવો પણ નહીં તથા અગ્નિ પ્રબ્ધલિત કરનાર કે ઓલવનારની અનુમોદના પણ કરવી નહીં ॥૬॥

‘પૃથ્વી વિ જીવા’

શબ્દાર્થ—‘પૃથ્વી વિ જીવા—પૃથિવ્યવિ જીવાઃ’ પૃથ્વી પણ જીવ છે, ‘આઠ્ઠવિ જીવા—આપોઠ્ઠવિ જીવાઃ’ જલ પણ જીવ છે. ‘સંપાદમવાણા ય સવયંતિ—સ પાતિમાઃ પ્રાણાઃ સંપતન્તિ’ તથા સંપાતિમ જીવ અર્થાત્ પતંગ વિગેરે જીવ અગ્નિમા પડીને મરે છે. ‘સંસેચયા—સંસ્વેદજાઃ’ સંસ્વેદજ અર્થાત્ જૂ વિગેરે પ્રાણી ‘ય કઠુસમસ્સિયા—ચ કાષ્ઠસમાશ્રિતાઃ’ તથા કાષ્ઠમાં રહેવાવાળા જીવ ‘અગ્નિ સમારમંતે—અગ્નિં સમારમમાણઃ’ અગ્નિકાયનો સમારભ કરવાવાળો પુરૂષ ‘एए दहे—एतान् दहेत्’ આ જીવોને ખાળે છે. ॥ ૭ ॥

સૂત્રાર્થ—પૃથ્વી પણ જીવ છે, અપૂકાય પણ જીવ છે, અને પતંગિયા આદિ સંપાતિમ (ઉડતાં) જીવો પણ અગ્નિમાં પડી નાથ છે. અગ્નિની ચિર ધના કરનારા લોકો આ સઘળા જીવોને ખાળી નાખીને તેમની હિંસા કરે છે. વળી અગ્નિનો આરભ કરનારા લોકો સંસ્વેદજ જીવોની તથા કાષ્ઠની અંદર રહેલા જીવોની પણ વિરાધના કરે છે. ॥ ૭ ॥

ટીકાર્થ—પ્રશ્ન—પૃથ્વીમાં જે વ્રસ અને સ્થાવર જીવો દષ્ટિગોચર થાય છે, તેમને જીવ માનવામાં કેાઈ વાંધો નથી, કારણ કે તેમનું અસ્તિત્વ તો પ્રત્યક્ષ દ્વારા સિદ્ધ થાય છે. તેથી તેમની જ હિંસા કરવી, તેને દોષ માની શકાય. પરંતુ પૃથ્વીકાય રૂપ જીવનું તો અસ્તિત્વ જ ક્યાં છે ? તો પછી એવું શા માટે કહેવામાં આવ્યું છે કે અગ્નિ સળગાવવાથી પૃથ્વીકાયિક જીવોનો વિનાશ થાય છે ?

આ પ્રશ્નનો સૂત્રકાર આ પ્રમાણે ઉત્તર આપે છે—પૃથ્વી પણ જીવરૂપ જ છે. એવી આશંકા કરવી જોઈએ નહીં કે પૃથ્વીને આશ્રયે જે જીવો રહેલા છે તેઓ જ જીવ રૂપ છે. મૃત્તિકા (માટી) રૂપ પૃથ્વી પણ જીવ રૂપ જ છે, એજ પ્રમાણે અપૂકાય પણ જીવ રૂપ જ છે. એવું માનવું જોઈએ

નહીં કે પાણીમાં રહેલાં જીવો જ જીવ રૂપ છે. તેઓ તો જીવરૂપ છે જ પરન્તુ અપકાય પણ જીવ રૂપ જ છે. પતંગિયા આદિ જે સંપાતિમ (ઉડનારા) જીવો છે, તેઓ પણ જીવરૂપ જ છે. એજ પ્રમાણે જુ' આદિ સંસ્કૃત-દજ (પરસેવામાંથી ઉત્પન્ન થનારા) જીવો પણ જીવ રૂપ જ છે કાષ્ઠને આશ્રયે રહેનારા કીડા, કૃમિ આદિને પણ જીવરૂપ જ માનવા જોઈએ. જે માણસ અગ્નિને પ્રબલિત કરે છે, તે પૂર્વોક્ત સઘળા જીવોને બાળીને તેમની હિંસા કરે છે. અગ્નિને સળગાવવાથી કાષ્ઠને આશ્રયે રહેલાં સઘળા જીવો તો બળી જ મરે છે, એટલું નહીં પણ અન્ય જીવોની પણ વિરાધના થાય છે તેથીજ અગ્નિના આરંભને-અગ્નિ પ્રબલિત કરવાના કાર્યને મહાદોષતું કારણ કહેવામાં આવેલ છે. ॥૭॥

આ કથન દ્વારા અગ્નિકાયની વિરાધના કરનારા તાપસો ના, રસોઇ રાંધવા આદિ ક્રિયાઓમાંથી નિવૃત્ત નહીં થનારા બૌદ્ધ લિક્ષુઓના તથા પાર્શ્વસ્થો (શિથિલાચારીઓ) આદિના મતતું ખંડન કરવામાં આવ્યું. હવે સૂત્રકાર વનસ્પતિકાયની વિરાધના કરનારાઓના વિષયમાં આ પ્રમાણે કહે છે -
-‘હરિયાણિ, ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ-‘હરિયાણિ મૂથાણિ-હરિતાણિ મૂતાણિ’ હરિત દૂર્ધા-ધરો વિગેરે પણ જીવ છે. ‘વિલંબગાણિ-વિલમ્બકાણિ’ જીવના આકારથી પરિણામતા એવા તેઓ પણ ‘પુઢોસિયાઈ-પૃથક્ષ્રિતાણિ’ મૂળ, સ્કંધ, શાખા અને પત્ર વિગેરે રૂપે જૂદા જૂદા રહે છે. ‘જે આયમુહં પહુચ્ચ-યે આત્મમુખં પ્રતીત્ય’ જે પુરૂષ પોતાના સુખ માટે ‘આહારદેહા ચ-આહારદેહા ચ’ આહાર કરવા માટે તથા શરીરની પુષ્ટિ માટે ‘છિંદતી-છિનત્તિ’ આ વનસ્પતિયોનું છેદન કરીને તેનો વિનાશ કરે છે. ‘પાગલ્મિપાણે બહૂળં તિવાઈ-પ્રાગલ્મ્યાન્ પ્રાણાનાં બહુનામતિપાતી’ તે ધૂષ્ટ પુરૂષ ઘણા પ્રાણિયોનો વિનાશ કરે છે. ॥ ૮ ॥

સૂત્રાર્થ—હૃદ્યા અંકુર આદિ હરિતકાય પણ જીવો જ છે. તેઓ જીવની અવસ્થાઓને ધારણ કરે છે. મૂળ, સ્કંધ આદિ અવયવોમાં જુદા જુદા રહે છે. જે મનુષ્ય પોતાના સુખને માટે, આહારને માટે કે શરીરના પોષણને માટે તેમનું છેદન કરે છે, તેઓ ધૃષ્ટતાનું અવલંબન લઈને અનેક જીવોના વિરાધક બને છે. ॥૮૮॥

ટીકાર્થ—હરિતકાય પણ જીવ છે એટલે કે સજીવ છે. તેને સજીવ શા કારણે કહેવાય છે તે હવે સમજાવવામાં આવે છે. જેવી રીતે મનુષ્ય આદિ દેહધારી જીવો આહાર કરે છે, એજ પ્રમાણે વનસ્પતિ જીવો પણ આહાર કરે છે, અને આહારની પ્રાપ્તિ થાય તો જ વૃદ્ધિ પામે છે. જેવી રીતે આહાર ન મળે તો મનુષ્યનું શરીર ક્ષીણ થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે વનસ્પતિનું શરીર પણ આહારને અભાવે ક્ષીણ થઈ જાય છે. આ પ્રકારે આહારની પ્રાપ્તિ અને અપ્રાપ્તિને લીધે વનસ્પતિના શરીરની વૃદ્ધિ અને હાનિ થતી જોવામાં આવે છે, તેથી સિદ્ધ થાય છે કે વનસ્પતિકાય સજીવ છે વળી વનસ્પતિકાય પણ જીવની વિવિધ અવસ્થાઓ ધારણ કરે છે. કલક (વીર્ય અને શોષિતનો સમુદાય શરીરપિંડ બનાવાની અવસ્થા) માંસપેશી, ગર્ભ, પ્રસવ, બ્રાહ્મકાળ, કુમાર, યૌવન અને જરા, આ બધી અવસ્થાઓનો જેમ મનુષ્યમાં સદ્ભાવ હોય છે, એજ પ્રમાણે વનસ્પતિમાં પણ જાત (ઉત્પત્ત) અલિનવ (નૂતન) સંજાતરસ, યુવા આદિ અવસ્થાઓનો સદ્ભાવ હોય છે. ત્યાર બાદ પરિપકવ, શુષ્ક અને મૃત આ અવસ્થાઓ પણ આવે છે. આ પ્રકારે મનુષ્યમાં જે જે અવસ્થાઓનો સદ્ભાવ છે, તે બધી અવસ્થાઓનો વનસ્પતિમાં પણ સદ્ભાવ હોય છે. તે કારણે વનસ્પતિની સજીવતા સિદ્ધ થાય છે. વનસ્પતિકાયિક જીવો વનસ્પતિનાં મૂળ, શાખા, સ્કંધ, પત્ર આદિ અવયવોમાં સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનન્ત સુધીની સંખ્યામાં આશ્રય લઈને રહેતા હોય છે. એવું માનવું જોઈએ નહીં કે આખા વૃક્ષમાં એક જ જીવ હોય છે.

જે લોકો પોતાના સુખને માટે અથવા આહારને માટે અથવા શરીરનું પોષણ કરવાને માટે આ જીવોનું છેદન લેદન કરે છે, તેઓ ધુસ્તા કરીને (વનસ્પતિમાં જીવ નથી એવી ખોટી માન્યતાને વળગી રહેવાની મૂર્ખતા કરીને) ઘણાં જ જીવોના ઘાતક બને છે, કારણ કે એક જ વનસ્પતિકાયનું છેદન કરવાથી પણ ઘણાં જ જીવોની વિરાધના થતી હોય છે. આ પ્રકારની વિરાધના કરનાર જીવ પોતાની નિર્દયતાને ક્ષીણે પાપકર્મનું જ ઉપાર્જન કરે છે અને તેના આત્માને સુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી. તેને આ પાપકર્મને કારણે ચાર ગતિઓમાં ભ્રમણ જ કર્યાં કરવું પડે છે. ॥૮॥

‘જાહં ચ વૃદ્ધિં ચ’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ—‘જે અસંજય-યઃ અસંયતઃ’ જે અસંયમી પુરુષ ‘આયસાણ-આત્મસાતાય’ પોતાના સુખ માટે ‘બિયાહિંસહ-વીજાનિ હિનસ્તિ’ ખી નો નાશ કરે છે. ‘જાહં ચ વૃદ્ધિં ચ વિણાસયંતે-જાતિમ્ ચ વૃદ્ધિં ચ વિવાશયન્’ અંકુરની ઉત્પત્તિ તથા વૃદ્ધિનો વિનાશ કરે છે. ‘આયદંદે-આત્મદંદઃ’ વાસ્તવિક રીતે એવો પુરુષ ઉક્ત પાપના દ્વારા પોતાના આત્માને જ દંડ દેનારો બને છે. ‘લોણ સે અણજ્ઞધમ્મે અહાહુ-લોક્કે સ અનાર્યધર્મા અથાહુઃ’ તીર્થંકરોએ તેઓને આ લોકમાં અનાર્ય ધર્મપાળો કહેલ છે. ॥૯॥

સૂત્રાર્થ— જે અસંયમી પુરુષ પોતાના સુખને માટે ખીજનો ઘાત કરે છે, તે ખીજની ઉત્પત્તિ અને વૃદ્ધિનો પણ વિનાશ કરતો થકો પોતાના આત્માને જ દડિત કરે છે. તીર્થંકરોએ એવા પુરુષને અનાર્યધર્મી કહ્યો છે. ॥૯॥

ટીકાર્થ—જે પુરુષ પોતાના સુખને માટે ખી નો ઘાત કરે છે તે ખી સંબંધી ફલ, પુષ્પ, પત્ર આદિનો પણ વિનાશક બને છે. આ પ્રકારે પરની વિરાધના કરનાર પુરુષ પોતાના આત્માની જ વિરાધના કરે છે. તીર્થંકરોએ એવા પુરુષને અનાર્યધર્મી કહ્યો છે. તે જીવોની વિરાધના કરવાથી આત્માને સુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી, ઉલટાં વિરાધનાબનિત પાપકર્મને કારણે હુઃખની જ પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ગાથા ૯॥

‘ગભમાઙ્ મિઙ્જંતિ’ ઈત્યાદિ-

શબ્દાર્થ—‘ગભમાઙ્ મિઙ્જંતિ-ગર્ભે ઝિયન્તે’ લીલોતરી વનસ્પતિતુ’ છેદન કરવાવાળો જીવ ગર્ભમાં જ મરી જાય છે. ‘જુયા જુયાણા-જુવન્તોઽજુવન્તશ્ચ’ તથા કોઈ સ્પષ્ટ બોલવાની અવસ્થામાં અને કોઈ અસ્પષ્ટ બોલવાની અવસ્થામાં જ મરી જાય છે. ‘પરે ણરા-પરે નરાઃ’ તથા બીજા પુરુષો “પંચસિંહા કુમારા-પંચશિશ્વાઃ કુમારાઃ” પાંચ શિખાવાળા-અર્થાત્ ખાલ્ય અવસ્થામાં જ મરી જાય છે. ‘જુવાણગા મઙ્ગિમથેરગા ચ-યુવાનઃ મધ્યમાઃ સ્થવિરાશ્ચ’ કોઈ યુવાન થઈને તથા કોઈ અધિ ઉમરવાળા થઈને અને કોઈ વૃદ્ધ બનીને મરી જાય છે. ‘આલક્ષયે પલીણા તે ચયંતિ-આયુઃક્ષયે પ્રલીનાઃ તે ત્યજન્તિ’ આ રીતે બી વિગેરેનો નાશ કરવાવાળા પ્રાણી અધી જ અવસ્થાઓમાં આયુષ્ય ક્ષીણ થાય ત્યારે પોતાના શરીરને છોડી દે છે. ॥૧૦॥

સૂત્રાર્થ—જે પુરુષો વનસ્પતિકાયની વિરાધના કરે છે, તેમાંથી કોઈ ધરભયમા ગર્ભમા જ મરી જાય છે, કોઈ તોતડું બોલવાની અવસ્થામા મરી જાય છે, કોઈ સ્પષ્ટ બોલવાની અવસ્થામાં મરી જાય છે, કોઈ કુમારાવસ્થામા મરી જાય છે, કોઈ યુવાવસ્થામાં, તો કોઈ પ્રૌઢાવસ્થામાં અને કોઈ સ્થવિર અવસ્થામાં મરી જાય છે. એટલે કે કોઈ પણ અવસ્થામાં તેમને મરવું તો પડે છે. ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—વનસ્પતિકાયની વિરાધના કરનારને કેવું ફળ લોગવયુ પડે છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા સૂત્રકાર કહે છે કે-હે શિષ્યો ! જે મનુષ્ય વનસ્પતિ જીવોની વિરાધના કરે છે, તે અનિયત આયુવાળો હેય છે, અથવા અકાળ મૃત્યુ પશુ પામે છે. વનસ્પતિજીવોનો ઘાત કરનારા કોઈ કોઈ જીવો તો ઘણાં ખરાં જન્મોમાં ગર્ભાવસ્થામાં જ મરણ પામે છે. એટલે કે કલલ, બુદ્ધ બુદ્ધ માંસપેશી કે ગર્ભ અવસ્થામાં જ મરણ પામે છે. એટલે કે તેઓ ગર્ભમાંથી બહાર તો નીકળી જ શકતા નથી. એવાં કોઈ કોઈ જીવો જે ગર્ભમાંથી બહાર નીકળે છે, તો અસ્પષ્ટ ઉચ્ચારણ કરવાની (તોતડી લાખા

બોલવાની) અવસ્થામાં જ મરણ પામે છે અથવા સ્પષ્ટ બોલવાની અવસ્થાને પ્રારંભ થતાં જ મરણ પામે છે. કોઈ પંચશીખા કુમારાવસ્થામાં જ એટલે કે આળ-મોવાળા લેવરાવ્યા પહેલાં જ મરણ પામે છે. કોઈ યુવાવસ્થામાં જ મરણ પામે છે, કોઈ પ્રૌઠ અવસ્થામાં મરે છે અને કોઈ વિવિધ વ્યાધિઓને શિકાર બનીને વૃદ્ધાવસ્થામાં મરણ પામે છે. આ પ્રકારે વનસ્પતિકાયના જીવોની હિસા કરનાર સઘળી અવસ્થાઓમાં મરે છે. તેઓ વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખોની જ્વાળામાં ખળ્યા કરે છે. આ પ્રકારનું કથન ઇચ્છે જીવનિકાયોના વિરાધકોના વિષે પણ સમજવું જોઈએ. એટલે કે તે જીવોની હિસા કરનારા લોકો પણ અદ્વાયુ હોય છે અને અનિયત ઉમરે કે અકાળે મૃત્યુને ભેટનારા હોય છે. ॥ ૧૦ ॥

‘સંબુજ્જહા જંતવો’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ—‘જંતવો-જંતવઃ’ હે જીવો ‘મણુસ્સત્તં-મનુષ્યત્વં’ મનુષ્યલવની દુર્લભતાને ‘સંબુજ્જહા-સંબુઘ્યધ્વમ્’ સમજી લો ‘મયં દ્વટ્ટું-મયં દ્વટ્ટવા’ લયને અર્થાત્ નરક તથા તિર્યંચ વિગેરે ચોનીના લયને જોઈને ‘વાલ્લિસેણં અલંબો-વાલ્લિસેણાલ્લયઃ’ વિવેક વિનાના પુરૂષને ઉત્તમ વિવેકને અલાભ સમજીને બોધ પ્રાપ્ત કરો ‘લોણ-લોકઃ’ આ લોક ‘જરિણવ-જ્વરિત્ત્વ’ તાવથી પીડા પામેલાની જેમ ‘ણંતદુક્ખે-ણાન્તદુઃસ્વી’ બધી રીતે દુઃખી છે. ‘સકમ્મુણા વિપરિયા-સુવેદ્-સ્વકર્મણા વિપર્યાસમુપૈતિ’ આ પોતાના કર્મથી સુખને ઇચ્છતા થકા દુઃખને જ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ ૧૧ ॥

સૂત્રાર્થ—હે જીવો ! મનુષ્યલવ દુર્લભ છે, આ તથ્યને સમજો. વળી એ વાત પણ સમજી લો કે અજ્ઞાની જનોને વિવેકની પ્રાપ્તિ થતી નથી. તિર્યંચ આદિ ભવોના ભય તથા દુઃખોને જોઈને એટલું તો સમજી લો કે આ લોક જવરમાં જકડાયેલાની જેમ એકાન્ત રૂપે દુઃખનો અનુભવ કરી રહ્યો

છે. તે પોતાનાં જ કર્મોનાં ફળ રૂપે વિપરીત દશાનો અનુભવ કરી રહ્યો છે એટલે કે સુખની ઇચ્છા કરવા છતાં પણ દુઃખનો જ અનુભવ કરી રહ્યો છે. ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—જીવોનું ઉપમર્દન (હિંસા) કરનારના આયુની અનિયમિતતાનો વિચાર કરીને, સુધર્મા સ્વામી સંસારી જીવોને ઉદ્દેશીને આ પ્રમાણે કહે છે—‘હૈ ભવ્ય જીવો ! સમજો, ખૂઝો, ખોધ પ્રાપ્ત કરો. કુશીલ અને પાખંડી લોકો પોતાનું કે યરનું ત્રાણ (રક્ષણ) કરી શકતા નથી, તેથી ધર્મના સાચા સ્વરૂપને સમજો. કહ્યું પણ છે કે—‘માણુસલ્લેત્ત જાઈ’ ઇત્યાદિ

‘મનુષ્યત્વ, આર્યક્ષેત્ર, ઉત્તમજાતિ, ઉત્તમકુળ, રૂપ, આરોગ્ય, દીર્ઘ આયુ, ખુદ્ધિ, ધર્મશ્રવણુ, ધર્મશ્રલણુ, શ્રદ્ધા અને સંયમની પ્રાપ્તિ થવી તે આ લોકમાં અતિ દુર્લભ છે.’ ॥૧॥

આ પ્રકારની સઘળી અનુકૂળતાઓ મળવા છતાં જે માણુસ ધર્મનું આચરણુ કરતો નથી, તેને ફરી મનુષ્ય લવની પ્રાપ્તિ થવી અત્યન્ત દુર્લભ છે. આ કારણે મનુષ્યત્વને દુર્લભ સમજો. તથા નારક, તિર્યંચ આદિ લલોમાં જન્મ, જરા, મરણુ, રોગ, શોક આદિના દુઃખને દેખીને પણ અવિવેકી માણુસો ધર્મને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી, આ વાતનો વિચાર કરો. તથા એવો વિચાર પણ કરવો જોઈએ કે આ લોક જવરઅસ્ત જીવના જેવો જ દુઃખી અને સંતપ્ત છે. આ બધી બાબતોનો વિચાર કરીને સમ્યક્ ખોધને પ્રાપ્ત કરો.

જેવી રીતે ભૂખ્યો માણુસ અન્નના અભાવને લીધે પીડાનો અનુભવ કરે છે, જેમ તૃષાથી વ્યાકુળ થયેલો પુરુષ પાણીને માટે તરફડિયાં મારે છે, જેમ વીંછીએ ડંખ માર્યો હોય એવો પુરુષ ડંખની પીડાથી પ્રતિક્ષણુ તરફ ડતો રહે છે, એજ પ્રમાણુ આ લોક (આ લોકના જીવો) જવરઅસ્ત વ્યક્તિની જેમ નિરન્તર દુઃખોથી પીડાતો જ રહે છે. આ પ્રકારે દુઃખોથી

પીડાતા આ લોકમાં કુર કર્મો કરનારા જીવો પોતે કરેલાં પાપકર્મોને કારણેજ વિપરીત દશાનો અનુભવ કરે છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે સુખ પ્રાપ્ત કરવાથી અભિલાષાથી હિંસા આદિ પાપોનું આચરણ કરે છે, પરંતુ તે પાપોના પરિણામ સ્વરૂપે સુખને બદલે દુઃખોનો જ ઉપભોગ કરે છે. એટલે કે સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે અને જન્મ, જરા, મરણ આદિ દુઃખોનો અનુભવ કર્યા કરે છે. ॥૧૧॥

‘હ્રેગ મૂઢા’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘હ્રે-હ્રે’ આ જગત્માં અથવા આ મોક્ષના સંબંધમાં ‘એ-એકે’ કોઈ ‘મૂઢા-મૂઢાઃ’ મૂર્ખ લોકો ‘આહારસંપજ્જણવજ્જણેણં-આહારસંપજ્જનન વર્જનેન’ મીઠું ખાવાનું છોડી દેવાથી ‘મોક્ષ’ પવચંતિ-મોક્ષ’ પ્રવદન્તિ’ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થવાનું કહે છે, ‘એ ચ-એકે ચ’ અને કોઈ ‘સીઝીદગસેવણેણ-શીતોદકસેવનેન’ ઠંડા પાણીનું સેવન કરવાથી મોક્ષ થવાનું કહે છે ‘એ-એકે’ કોઈ ‘હુણ-હુતેન’ હોમ કરવાથી ‘મોક્ષ’ પવચંતિ-મોક્ષ’ પ્રવદન્તિ’ મોક્ષ થવાનું કહે છે. ॥ ૧૨ ॥

સૂત્રાર્થ—આ લોકમાં કોઈ કોઈ લોકો એવું કહે છે મીઠાનો ત્યાગ કરવાથી મોક્ષ મળે છે, તો કોઈ અજ્ઞાની જીવ એવું કહે છે કે સચિત્ત શીતળ જળના સેવનથી મોક્ષ મળે છે, તો કોઈ અવિવેકી લોકો એવું કહે છે કે હોમ કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—મોક્ષગમનના અધિકારી એવા આ મનુષ્યલોકમાં, શાસ્ત્રના તત્ત્વથી અનભિજ્ઞ અને સત્-અસત્ના વિવેકથી વિહીન કોઈ કોઈ પુરુષો એવું કહે છે કે મીઠાનો ત્યાગ કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. મૂળ ગાથામાં ‘લવણ’ ને માટે ‘આહારસંપજ્જણ’ પદનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે—તૃપ્તિને માટે જે ભાત આદિ ખાદ્ય પદાર્થો લેવામાં આવે છે, તેમને આહાર કહે છે. તે આહારની સંપત્તિ એટલે કે તે આહારના સ્વાદ (રસ)ની પુષ્ટિ કરનારા પદાર્થને ‘આહાર-સમ્પજ્જનન’ આહાર સમ્પત્તિ

જનન' અથવા 'આહાર સંપત્' કહે છે. મીઠું આહારમાં રસપુષ્ટિ કરે છે. મીઠા વિના ખહુમૂલ્ય આહાર પણ નીરસ (સ્વાદ વિનાનો-ફીકો) લાગે છે. કહ્યું પણ છે કે -'લવણવિહૂણા ચ રસા' ઇત્યાદિ-

'લવણુ રહિત રસ, નેત્ર રહિત ઇન્દ્રિયો, દ્યારહિત ધર્મ' અને સતોષ-રહિત સુખ તુચ્છ છે.'

તથા કોઈ કોઈ માણસો એવું કહે છે કે શીત (સચિત) જળના સેવનથી મોક્ષ મળે છે. તેઓ એવી દલીલ કરે છે કે-જેમ જળ શરીરના બાહ્ય મળતું નિવારણ કરે છે, એજ પ્રમાણે આન્તરિક મળતું પણ નિવારણ કરે છે, રજ, ધૂળ આદિ વડે ગંદાં થયેલાં કપડાંનો મેલ જેમ પાણી વડે ધોવાઈ જાય છે, એ વાત તો પ્રત્યક્ષ દેખી શકાય છે, એજ પ્રમાણે પાણી વડે આન્તરિક શુદ્ધિ પણ થઈ શકે છે

કોઈ કોઈ તાપસો એવું માને છે કે હવન કરવાથી મોક્ષ મળે છે. તેઓ એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે જેમ અગ્નિ સુવર્ણ આદિનો મેલ દૂર કરીને તેની શુદ્ધિ કરે છે, એજ પ્રમાણે અગ્નિહોત્રની અગ્નિ પણ આત્મા પરના મેલને દૂર કરીને મોક્ષપ્રાપ્તિ કરાવે છે. ॥ગાથા ૧૨॥

'મીઠાનો ત્યાગ કરવાથી, સચિત્ત જળનું સેવન કરવાથી અને હોમહવન કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે,' આ પ્રકારની પૂર્વોક્ત માન્યતાઓનું નિરાકરણ (ખંડન) કરવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે કે-'પાઓ સિનાણાદિસુ' ઇત્યાદિ—

શપ્દાર્થ—'પાઓ સિનાણાદિસુ-પ્રાતઃ સ્નાનાદિસુ' પ્રાતઃકાળના સ્નાન વિગેરેથી 'મોકલ્લો નત્થિ-મોક્ષો નાસ્તિ' મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી તથા "ત્વારત્પ લોણસ્સ અણાસણેઠ્ઠ-ક્ષારસ્ય લવણસ્યાનશ્નેન' મીઠું ન ખાવાથી મોક્ષ થતો નથી. 'ત્તે-ત્તે' એ અન્યતીર્થિ 'મઙ્ગમસંસં લસુણં ચ મોન્વા-મઘં માંસં લશુનં ચ મુક્ત્વા' મધ, માંસ, અને લસણુ ખાઈને 'અન્નત્થ-અન્યત્ર' મોક્ષથી અન્ય સ્થાન અર્થાત્ સંસારમાં જ ભ્રમણ કરતા રહે છે. ॥ ૧૩ ॥

સૂત્રાર્થ—પ્રાતઃકાળે સ્નાન કરવાથી મોક્ષ મળતો નથી, તથા લવણુયુક્ત લોજનનો ત્યાગ કરવાથી પણ મોક્ષ મળતો નથી. અન્ય તીર્થિકો મધ, માંસ, અને લસણુનો ઉપયોગ કરીને અન્યત્ર જ (મોક્ષથી ભિન્ન એવા સંસારમાં) પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—પ્રભાત કાળે સ્નાન કરવાથી કોઈ પણ પ્રકારે કર્મોના ક્ષય થતો નથી એટલે કે તેના દ્વારા મોક્ષપ્રાપ્તિ થતી નથી. ઊલટાં તેમ કરનાર

માણસો કર્મોનું ઉપાર્જન કરે છે. કારણ કે સચિત્ત જળનો ઉપયોગ કરવાથી અપકાયિક જીવોનું તથા જળના આશ્રયે રહેલાં અન્ય જીવોનું ઉપમર્દન થાય છે. જીવોની હિંસા કરવાથી કદી પણ મોક્ષની પ્રાપ્તિ સંભવી શકતી નથી. વળી જળમાં મળને દૂર કરવાનું સામર્થ્ય પણ નથી. કદાચ તે ખાહ્ય મળને કોઈ પણ પ્રકારે દૂર કરી શકતું હોય, પરન્તુ આંતરિક મળને દૂર કરવાની શક્તિ તેમાં કેવી રીતે હોઈ શકે ? આંતરિક મેલનો નિકાલ તો ભાવોની શુદ્ધિ દ્વારા જ થઈ શકે છે. જે વ્યક્તિ ભાવોની શુદ્ધિથી રહિત હોય, તેનો આંતરિક મેલ પણ જો પાણીથી દૂર થઈ જતો હોય, તો સદૈવ પાણીમાં જ નિવાસ કરનારાં માછલાં, મગર, કાચખા આદિને તો અનાયાસે જ મોક્ષ મળી જત ! એજ પ્રમાણે મીઠાનો અથવા લવણયુક્ત લોજનનો ત્યાગ કરવા માત્રથી જ મોક્ષ પ્રાપ્તિની આશા રાખી શકાય નહીં. તેથી લવણ ન ખાનારને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, એવું કથન પણ ખરાખર નથી. વળી એવો પણ નિયમ નથી કે લવણ જ રસજનક છે. સાકર, ખાંડ, ઘી આદિ પદાર્થો પણ રસોત્પાદક હોય છે.

વળી અહીં એવી પણ શંકા ઉદ્ભવી શકે છે કે ‘દ્રવ્યની અપેક્ષાએ લવણનો ત્યાગ કરવાથી મોક્ષ મળે છે, કે ભાવની અપેક્ષાએ તેનો ત્યાગ કરવાથી મોક્ષ મળે છે ? પ્રથમ પક્ષ (દ્રવ્યની અપેક્ષાએ લવણનો ત્યાગ કરવાથી મોક્ષ મળે છે, એવી માન્યતા) ખરાખર નથી, કારણ કે જે દેશમાં લવણ જ મળતું નથી, તે દેશમાં નિવાસ કરનારા સઘળા લોકો દ્રવ્યની અપેક્ષાએ લવણ ત્યાગી જ હોય છે, તો તે સઘળા લોકોને મોક્ષપ્રાપ્તિ થતી હશે, એવું માનવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થશે ! જો આપ એવી દલીલ કરતા હો કે ‘એ તો ઇંટાપત્તિ છે,’ તો એ વાત પણ ઉચિત નથી, કારણ કે એવું માનવું તે પ્રત્યક્ષ અને અનુમાનથી વિરૂદ્ધ છે. જો તમે એવું માનતા હો કે ભાવતઃ લવણત્યાગ કરવાથી મોક્ષ મળે છે, તો ભાવ જ મોક્ષનું કારણ સિદ્ધ થશે ! એવી સ્થિતિમાં લવણત્યાગનું શું મહત્ત્વ રહે છે ?

કેટલાક અજ્ઞાની લોકો માંસ, મદિરા અને લસણ ખાઈને સંસારવાસમાં જ વૃદ્ધિ કરતા હોય છે.

આ કથનનો લાવાર્થ એ છે કે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ મોક્ષ-માર્ગનો ત્યાગ કરીને, જેઓ જીવહિંસાની પ્રધાનતા વાળા કાર્યમાં પ્રવૃત્ત રહે છે, તેઓ અશુભ કર્મોનું ઉપાજન કરીને, સદૈવ સંસારનો માર્ગ વધારતા રહે છે. ખરી રીતે તો પ્રાતઃકાળે સ્નાન કરવાથી પણ મોક્ષ મળતો નથી, લવણનો ત્યાગ કરવા માત્રથી પણ મોક્ષ મળતો નથી, પરંતુ એવું કરનારા જીવો તથા માંસ, મદિરા, લસણ અને અનન્તકાય વનસ્પતિ આદિ અશુચિ પદાર્થોનું લક્ષણ કરનારા માણસો સંસારમાં જ પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. ॥ગાથા ૧૩॥

સામાન્ય રૂપે કુશીલોના મતનું ખંડન કરીને હવે વિશેષ રૂપે ખંડન કરવાને માટે સૂત્રકાર આ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરે છે—‘उदगेण’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘सायं च पायं उदगं फुसंता-सायं च प्रातः उदकं स्पृशन्तः’ સાંજ સવારે પાણીનો સ્પર્શ કરતા થકા ‘जे उदगेण सिद्धिमुदाहरंति—ये उदकेन सिद्धि-मुदाहरंति’ જલસ્નાનથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થવાનું જેઓ કહે છે, તેઓ મિથ્યાવાદી છે. ‘उदगस्य फासेण सिद्धी सिया-उदकस्य स्पर्शेन सिद्धिः स्यात्’ પાણીના સ્પર્શથી જો મુક્તિ મળે તો ‘दगंसि-उदके’ પાણીમાં રહેવાવાળા ‘बहवे प्राणा-बहवे प्राणाः’ ઘણા ખરા જલચર પ્રાણીઓ ‘सिद्धिंसु-सिध्येयुः’ મોક્ષગામી થઈ જાત અર્થાત્ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લેતા. ॥ ૧૪ ॥

સૂત્રાર્થ—પ્રાતઃકાળે અને સાયંકાળે સચિત્ત જળનો સ્પર્શ કરનારા જે લોકો એવું કહે છે કે જળનું સેવન કરવાથી મોક્ષ મળે છે, તેઓ મિથ્યાવાદી છે. જો જળના સ્પર્શથી સિદ્ધિ મળતી હોત, તો જળમાં રહેનાર મગર આદિ અનેક જળચર પ્રાણીઓ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરત ! પરંતુ એવું બનતું નથી. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—જે અજ્ઞાની જીવો એવું કહે છે કે પ્રાતઃકાળે અને સંધ્યાકાળે જળસ્નાન કરવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમનું કથન સાચું નથી. આ પ્રકારનું પ્રતિપાદન કરનારા લોકો મિથ્યાવાદી જ છે. જે જળસ્નાન કરવાથી જ મોક્ષ મળતો હોત, તો જળચર પ્રાણીઓને તો મોક્ષ જ મળત. જળમાં મગર આદિ અનેક પ્રાણીઓ રહે છે, જેઓ મત્સ્યલક્ષણ આદિ કૂર કર્મો કરતાં હોય છે. એવાં નિર્દય પ્રાણીઓ શું મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે ખરાં ? પાપકર્મોનું સેવન કરનારને મોક્ષ મળવાનું સંભવી શકે જ નહીં.

જળ બાહ્ય મેલને દૂર કરી શકવાને સમર્થ છે, એવું આપનું કથન પણ સંગત નથી. જળ જેમ અનિષ્ટ મેલને દૂર કરે છે, એજ પ્રમાણે કુંકમ, ચન્દન આદિ ઈષ્ટ પદાર્થોને પણ શરીરથી અલગ કરે છે. આ પ્રમાણે એ વાતનો પણ સ્વીકાર કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થશે કે જેમ સ્નાન કરવાથી પાપ દૂર થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે પુણ્ય પણ ધોવાઈ જશે !

વળી બ્રહ્મચારીઓને માટે જલસ્નાન દોષજનક જ છે. કહ્યું પણ છે કે—‘સ્નાનં મદદર્પકરમ્’ ઈત્યાદિ—

‘સ્નાન મહ અને દર્પ’ (અહંકાર)ની વૃદ્ધિ કરનાર છે. કામના અંગોમાં સ્નાનને પ્રથમ અંગરૂપ કહ્યું છે. તેથી કામનો (મૈથુનનો) ત્યાગ કરનાર સંયમી પુરુષો સ્નાન કરતા નથી.’ એવું પણ કહ્યું છે કે—‘નૌદકવિલન્ન-ગાત્રોહિ’ ઈત્યાદિ—

‘પાણી વડે શરીરને બીનું કરનાર માણસને સ્નાત (નહાયેલો) કહેવાતો નથી. વાસ્તવમાં સ્નાત તો તેને જ કહેવાય છે કે જે પ્રતોથી સ્નાત હોય, એટલે કે—અહિંસા આદિ પ્રતોનું પાલન કરનારને જ સ્નાત કહેવાય છે. પ્રતસ્નાત પુરુષ બહારથી અને અંદરથી વિશુદ્ધ હોય છે એટલે વિશુદ્ધિને માટે તેને જલસ્નાનની આવશ્યકતા જ રહેતી નથી ॥ ૧૪ ॥

‘મચ્છા ય કુમ્માય’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘મચ્છા ય કુમ્મા ય સરીસિવા ય-મત્સ્યાશ્ચ કૂર્માશ્ચ સરીસૃપાશ્ચ’ મત્સ્ય, કચ્છપ-કાચબા અને સરીસૃપ-સર્પ ‘મગ્ગુ ય હદ્વા દગરક્ષસાય-મદ્રવઃ હષ્ટ્રાઃ હવકરાક્ષસાશ્ચ’ મદ્રશુ અર્થાત્ ઘોડાની આકૃતિવાળું જલચર પ્રાણી, ઊંટના આકારનું જલચર પ્રાણી, તથા જળ રાક્ષસને પાણીના સ્પર્શથી મુક્તિ થતી હોય તો આ બધા મુક્તિગામી થઈ જાત ‘જે હવગેણ-યે હવકેન’ અતઃ જેઓ ઉદકથી અર્થાત્ પાણીના સ્પર્શ આદિથી ‘સિદ્ધિમુદાહરંતિ-સિદ્ધિમ્ હવાહરંતિ’ મુક્તિની પ્રાપ્તિ બતાવે છે. ‘અટ્ટાળમેયં-એતત્ અસ્થાનમ્’ તેઓનું કથન અથો-ગ્ય છે. એ પ્રમાણે ‘કુસલા વયંતિ-કુશલા વદન્તિ’ મોક્ષના તત્વને જાણવાવાળા પુરુષો કહે છે. ॥ ૧૫ ॥

સૂત્રાર્થ—જે જળના સ્પર્શથી મુક્તિ મળતી હોત, તો માછલાં, કાચબા, જલસર્પ, જળઘોડા, જલમૃગ, જળઊંટ, જળરાક્ષસ આદિ સઘળાં જળચર પ્રાણીમુક્ત જ થઈ જાત! પણ એવું બનતું નથી. તેથી જે પર મતવાદીઓ જળના સ્પર્શથી મુક્તિ મળવાનું કહે છે, તેઓ મિથ્યાવાદી જ છે, તેમની તે માન્યતા ખોટી જ છે, એવું તીર્થંકર, ગણધર આદિ કુશળ પુરુષોનું કથન છે. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—મત્સ્ય (માછલાં), કૂર્મ (કાચબા), સરીસૃપ (જળસર્પ આદિ) મદ્રશુ (કાગડાના આકારનું જળચર) હષ્ટ્ર-ઊંટના આકારનું જળચર ઉદક રાક્ષસ (માણસના જેવા આકારનું જળચર), ઇત્યાદિ પ્રાણીઓ સદા પાણીમાં જ નિવાસ કરતા હોય છે, અને પાણી સાથે તેમનો પૂર્ણ રૂપે સંયોગ હોય છે. જે જળના સ્પર્શથી મુક્તિ મળતી હોત, તો આ પ્રાણી-ઓને તો તરત મોક્ષ મળી જવો જોઈએ. પરંતુ એવું કદી જોવામાં પણ

આવતું નથી, સાંભળ્યું પણ નથી : અને એવું સંભવી શકતું પણ નથી. તેથી જેઓ જળના સેવનથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થવાનું કહે છે, તેમનું કથન અયુક્ત જ છે, એવું મોક્ષમાર્ગના જાણકાર તીર્થકરો અને ગણધરોનું કથન છે. ॥૧૫॥

‘ઉદયં જઈ કમ્મમલં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘ઉદયં જઈ કમ્મમલં હરેજ્ઞા-ઉદકં યદિ કર્મમલં હરેત્’ જલને કર્મના મળનો નાશ કરે તો ‘પવં-પવમ્’ આજ પ્રમાણે ‘સુહં-શુભમ્’ પુણ્યને પણ હરી લેશે ‘ઈચ્છામિત્તમેવ-ઈચ્છામાત્રમેવ’ તે કારણે જલ, કર્મ મળતું હરણુ કરે છે, એમ કહેવું તે કહેવાવાળાની ઈચ્છા માત્ર જ છે. ‘મંદા-મન્દાઃ’ સદસદ્વિવેકથી રહિત એવા મૂર્ખ જીવો ‘અંધં ચ નેયારમણુસ્સરિત્તા-અન્ધં ચ નેતા-રમણુસ્ત્ય’ આંધળા નેતાની પાછળ પાછળ ચાલીને ‘પાણાણિ ચેવ વિણિહંતિ-પ્રાણિનશ્ચેવં વિનિદ્વન્તિ’ જલસ્નાન વિગેરે દ્વારા પ્રાણિયોની હિંસા કરે છે. ॥૧૬॥

સૂત્રાર્થ—જે પાણી વડે કર્મમળનું હરણુ થતું હોય, એટલે કે જે જળના સ્પર્શથી કર્મમળ દૂર થઈ જતો હોય, તો તે જેમ અશુભને દૂર કરે છે તેજ પ્રમાણે શુભને (પુણ્યને) પણ હરી લેત, તેથી જળથી મળ કે પાપ દૂર થવાની તેમની માન્યતા માત્ર કલ્પિત જ હોવાને કારણે યુક્તિસંગત નથી. અજ્ઞાની માણસો આંધળા (સમ્યક્ જ્ઞાનથી રહિત, અવિવેકી) નેતાનું અનુકરણ કરીને પ્રાણીઓની હિંસા કર્યા કરે છે. એવું કરવાથી તેમને સિદ્ધિ (મોક્ષ) મળી શકતી નથી. ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—જે જળ કર્મરૂપી મળને (અશુભને, પાપને) ઘોઈ નાખતું હોય, તો તે શુભને (પુણ્યને) પણ ઘોઈ જ નાખત ! જે જલ પુણ્યનું હરણુ ન કરી શકતું હોય, તો પાપનું હરણુ પણ ન કેવી રીતે કરી શકે ? અર્થાત્ ન જ કરી શકત તેથી ‘પાણી પાપનું નિવારણુ કરે છે,’ એવું તેમનું કથન માત્ર કાલ્પનિક જ લાગે છે. પાણી માત્ર કપડાંને જ ભીંજવતું નથી, પણ શરીરને

પણ ભીંજવે છે, એજ પ્રમાણે જો તે પાપનો નાશ કરતું હોય, તો પુણ્યને પણ નષ્ટ કરત જ, કારણ કે તે બંને નષ્ટ થવા યોગ્ય છે. સ્માર્તમતને અનુસરીને સ્નાનને ધર્મ અને મોક્ષનું કારણ માનનારા લોકો, જન્માન્ધ માણસનું અનુસરણ કરનારા જન્માન્ધ માણસો જેવાં જ છે. જેમ આંધળાનું અનુસરણ કરનારા માણસો ખોટા માર્ગે ચડી જવાને કારણે નિયત સ્થાને પહોંચી શકતા નથી, એજ પ્રમાણે સ્માર્તમતના અનુયાયીઓ પણ સ્નાનને ધર્મનું કારણ માનવા છતાં, તે માર્ગનું અવલમ્બન લઈને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાને બદલે સંસારમાં પરિભ્રમણ જ કર્યા કરે છે. કારણ કે તેઓ વિવેકથી વિહીન હોવાને કારણે સ્નાન દ્વારા જીવહિંસા થાય છે, એવું સમજતા નથી. તેથી અપકાયિક જીવોની તથા પાણીને આશ્રયે રહેલા જીવોની હિંસા કરે છે, અને તેના દ્વારા હિંસાજનિત પાપકર્મોનું ઉપાર્જન કરીને સંસારમાં ભ્રમણ કર્યા કરે છે. જલ સંબંધી ક્રિયા (સ્નાનાદિ) વડે જલકાયિકો અને જલાશ્રિત જીવોની વિરાધના અવશ્ય થાય છે, એવું સમજીને સ્નાનાદિનો ત્યાગ જ કરવો જોઈએ ॥ગાથા ૧૬॥

‘પાવાઈ કમ્માઈ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘પાવાઈ કમ્માઈ’ પક્કુવ્વતો હિ—પાપાનિ કર્માણિ પ્રકુર્વતઃ’ જો પાપકર્મ કરવાવાળા પુરુષના ‘તં-તત્’ તે પાપને ‘સીબોદગં તુ હરિજ્ઞા-શીતોદકં ચદિ હરેત્’ ઠંડા પાણીથી સ્નાન માત્ર જો દૂર કરે તો ‘પમે વગસત્તઘાઈ સિજ્ઞિંસુ-વકે ઉદકસત્તવઘાતિનઃ સિદ્ધયેયુઃ’ જળના જીવોનો ઘાત કરવાવાળા મછવા વિગેરે પણ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે એથી ‘મુસં વયંતં જલસિદ્ધિમાહુ-મૃષાવદન્તઃ જલસિદ્ધિમ આહુઃ’ જેઓ જલસ્નાનથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થવાનું કહે છે તેઓ અસત્યવાદી છે. ॥૧૭॥

સૂત્રાર્થ—પાપકર્મ કરનારા પુરુષના પાપને જો સચિત્ત જળ હરી લે, તો જળના જીવોનો ઘાત કરનારા જીવો પણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી લેતા હોત ! પરન્તુ એવું બનતું નથી, તેથી ‘જળસ્પર્શ વડે મોક્ષ મળે છે,’ એવું જો લોકો કહે છે, તે તેમનું કથન સિથ્યા છે. ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—હિંસક કર્મો કરનારા પુરુષનાં પાપોને જો શીતલ પાણી હરી લેતું હોય, તો માછલાં આદિ જળચર પ્રાણીઓનો ઘાત કરનાર માછીમાર આદિના પાપો પણ નાશ પામતા હશે, અને પાપોના નાશ થવાથી તેઓને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી હશે એવું માનવું પડશે. પરંતુ એવાં પાપકર્મો કરનારને મુક્તિ મળતી નથી, એ વાતનો તો સૌ સ્વીકાર કરે છે. તેથી જળનો સ્પર્શ કરવાથી—અર્થાત્ સ્નાન કરવાથી મોક્ષ મળે છે, એવું જે લોકો કહે છે, તે ખરું નથી, પણ મિથ્યા (ઝોટું) જ છે.

તાત્પર્ય એ છે કે જે લોકો દુઃખજનક કર્મોનો વિનાશ કરવાની ઇચ્છાથી જલકાયના જીવોની વિરાધના કરે છે, એટલે કે સ્નાનાદિ કરે છે, તેઓ પાપકર્મોનો નાશ કરવાને બદલે ઊલટાં પાપકર્મોનું ઉપાર્જન જ કરે છે. ક્રીચડથી ક્રીચડને સાફ કરવાની વાતનો કોઈ શાસ્ત્ર સ્વીકાર કરતું નથી અને અનુભવથી પણ એ વાત સિદ્ધ થતી નથી. એજ પ્રમાણે પાપથી પાપનું નિવારણ થવાનો સંભવ નથી. ॥ગાથા ૧૭॥

સચિત્ત જલનો ઉપલોભ કરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, એવું માનનારા લોકોના મતનું નિવારણ કરવામાં આત્યું. હવે અગ્નિકાયની વિરાધનાથી—હોમ હવન કરવાથી મોક્ષ મળે છે. એવું માનનારા લોકોના મતનું સૂત્રકાર ખંડન કરે છે ‘હુણ જે’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘સાયં ચ પાયં અગ્નિં ફુસંતા-સાયં ચ પ્રાતઃ અગ્નિં સ્પૃશન્તઃ’ સાયંકાલ અને પ્રાતઃકાલ અગ્નિનો સ્પર્શ કરતાં કરતાં ‘જે-યે’ જે લોકો ‘હુણ સિદ્ધિમુદાહરંતિ-હુતેન સિદ્ધિમુદાહરંતિ’ હોમ કરવાથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થવાનું કહે છે, તેઓ પણ અસત્યવાદી જ છે. કારણ કે—‘एवं सिया सिद्धि-एवं स्यात् सिद्धिः’ જો અગ્નિના સેવનથી સિદ્ધિ મળે તો ‘अगणिं फुसंताण कुकर्मिणांपि हवेज्ज-अग्निं स्पृशतां कुकर्मिणामपि भवेत्’ અગ્નિનો સ્પર્શ કરવા-

વાળા કુકર્મિએને પણ મોક્ષ મળી જત અર્થાત્ કુંભાર વિગેરેને પણ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ જત ॥ ૧૮ ॥

સૂત્રાર્થ—જે લોકો એવું કહે છે કે સાયંકાળે અને પ્રાતઃકાળે અગ્નિનો સ્પર્શ કરવાથી એટલે કે હોમ હવન કરવાથી મોક્ષ મળે છે, તે લોકો પણ મૃષાલાપી છે, કારણ કે આ પ્રકારે જો મોક્ષ મળતો હોય, તો અગ્નિનો સ્પર્શ કરનારા કુકર્મીઓને (પાપીઓને) પણ મોક્ષ મળતો હોવો જોઈએ. ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—‘અગ્નિહોત્રં જુહુયાત્ સ્વર્ગકામઃ’ સ્વર્ગ પ્રાપ્ત કરવું હોય તો અગ્નિહોત્ર કરો’ આ પ્રકારનાં વિધિ વાક્યોથી પ્રેરિત થઈને કેટલાક લોકો હોમ હવન દ્વારા એટલે કે અગ્નિમાં આહુતિ આપતા યોગ્ય ધી આદિ પદાર્થોને અગ્નિમાં હોમીને અથવા તે પદાર્થોને અગ્નિમાં હોમવા રૂપ યજ્ઞ દ્વારા અગ્નિતું યજ્ઞન કરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. એવું માને છે. જો કે

‘અગ્નિહોત્રં જુહુયાત્ સ્વર્ગકામઃ’ આ વાક્ય દ્વારા એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે અગ્નિહોત્ર કર્મ દ્વારા સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે. મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું નથી, કારણ કે તેમના મતમાં મોક્ષ વિષેય નથી. તે કર્મજન્ય નથી. છતાં પણ મીમાંસકોનો એવો મત છે કે નિષ્કામભાવે કરવામાં આવતું અગ્નિહોત્ર આદિ કર્મ મોક્ષતું પ્રયોજન હોય છે. તે મતને અનુલક્ષીને અહીં ઉપર મુજબ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. તેથી હોમ હવન આદિ દ્વારા મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, એવો ‘અગ્નિહોત્રં જુહુયાત્ સ્વર્ગકામઃ’ આ સૂત્રનો અર્થ કરવામાં કોઈ વિરોધ સમજવો જોઈએ નહીં.

શું કરતાં કરતાં તેઓ એવું કહે છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે—પ્રાતઃકાળે અને સાયંકાળે અગ્નિનો સ્પર્શ કરતાં તેઓ એવું કહે છે એટલે કે પ્રાતઃકાળે અને સાયંકાળે સંસ્કૃત અગ્નિમાં ધી, જવ આદિની

આહુતિ આપીને અગ્નિ હોત્ર કર્મ કરવાથી મોક્ષ મળે છે. પરન્તુ જો એવું કરવાથી મોક્ષ મળતો હોય, તો અગ્નિનો સ્પર્શ કરનારા અંગાર દાહક કુંભાર, લુહાર આદિ કુકર્મીઓને પણ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થઈ જવી જોઈએ.

તાત્પર્ય એ છે કે અગ્નિનો સ્પર્શ કરવા માત્રથી જ જો મોક્ષ મળી જતો હોય, તો અગ્નિ સળગાવનારા કુભારો, આદિને પણ અનાયાસે જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ જવો જોઈએ.

શંકા-કુંભાર, લુહાર આદિ સંસ્કૃત અગ્નિમાં આહુતિ આપતા નથી, તેથી તેમને સુક્તિ મળતી નથી અમારા શાસ્ત્રની એવી મર્યાદા છે કે સંસ્કૃત અગ્નિમાં જ હોમ કરાવો જોઈએ.

સમાધાન—જેવી રીતે યજ્ઞકર્તા અગ્નિમાં હોમવા યોગ્ય ઘી આદિ દ્રવ્યોનો પ્રક્ષેપ કરીને તેમને ભસ્મ કરી નાખે છે, એજ પ્રમાણે કુંભાર આદિ પણ કરે છે. તેથી યજ્ઞકર્તા અને કુંભાર આદિમાં કોઈ વિશેષતા નથી. જેવી રીતે વૈદિક ધર્મને માનનારા લોકો અગ્નિકર્મ કરે છે. એજ પ્રમાણે તેઓ (કુંભાર આદિ) પણ કરે છે તેથી ખન્નેમાં સમાનતા છે.

‘અગ્નિમુખા વૈ દેવાઃ’ એટલે કે ‘દેવોનું મુખ અગ્નિ છે,’ આ કથન અનુસાર અગ્નિમાં ઘી આદિની આહુતિ આપવાથી, દેવોની તુષ્ટિ થાય છે (દેવો તૃપ્ત થવાથી રીઝે છે), આ કથન પણ સુક્તિયુક્ત લાગતું નથી. જો દેવોનું મુખ અગ્નિ હોય, તો જેવી રીતે અગ્નિમાં નાખવામાં આવેલ ઘી આદિનું દેવો લક્ષણ કરે છે, એજ પ્રમાણે અગ્નિમાં હોમવામાં આવેલ અશુચિ (અશુદ્ધ) પદાર્થોનું પણ તેઓ લક્ષણ કરતા હશે ! એવું કરવાથી તેઓ કોપાય-માન પણ થતા હશે ! વળી દેવો તો અસંખ્યાત છે. તે અસંખ્યાત દેવો એક જ મુખ વડે ભોજન કરતા હોય, એવું સંભવી શકે નહીં. એવું કયાંય જોવામાં આવ્યું નથી. એક જ મોઠા વડે અનેક દેવો કેવી રીતે પદાર્થોને ખાતા હશે ? તેથી એવું માનવું પડશે કે ‘અગ્નિમાં ઘી આદિની આહુતિ આપવાથી મોક્ષ મળે છે,’ એવી યાજ્ઞિકોની (મીમાંસકોની) માન્યતા ખરી નથી પણ મિથ્યા-પ્રક્ષાપ રૂપ જ છે. ††ગાથારટા

અલગ અલગ રૂપે કુશીલધર્મીઓના મતત્વં નિરૂપણ કરીને તેનું ખંડન કરવામાં આવ્યું. હવે સામાન્ય રૂપે તેમના મતત્વં નિરાકરણ (ખંડન) કરવામાં આવે છે—‘અપરિક્લ્બ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અપરિક્લ્બ વિદ્વ-અપરીક્ષ્ય દૃષ્ટમ્’ જલાવગાહન અને અગ્નિ-હોત્ર વિગેરેથી સિદ્ધિ માનવાવાળા લોકોએ વિના વિચાર્યે જ આ સિદ્ધાન્તનો સ્વીકાર કર્યો છે. ‘ળહુ સિદ્ધી-ળ ઇવં સિદ્ધિઃ’ આ રીતે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી નથી. ‘અબુઝ્ઝમાળા તે ઘાયં ઇહિતિ-અબુઝ્ઝમાળાઃ તે ઘાતમેઘ્યન્તિ’ યથાર્થ વસ્તુ-તત્વને ન સમજવાવાળા એ લોકો સંસારને પ્રાપ્ત કરશે. ‘વિઝ્જં ગઘાય-વિઘાં ગૃહીત્વા’ જ્ઞાનને ગ્રહણ કરીને ‘પલ્લિલેહ-પ્રત્યુપ્રેક્ષ્ય’ અને વિચાર કરીને ‘તસ-યાવરેહિં મુપ્પહિં-ત્રસસ્થાવરૈઃ મૂતૈઃ’ ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયોમાં ‘સાતં-સાતં’ સુખની ઇચ્છા ‘જાળં-જાનીહિ’ જાણો. ॥૧૬॥

સૂત્રાર્થ—‘જલસ્નાન, હોમ હવન આદિ કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે,’ આ પ્રકારના મન્તવ્યનો કેટલાક લોકો પૂરી કસોટી કર્યા વિના સ્વીકાર કરે છે. વસ્તુતત્વના ખરા સ્વરૂપને નહીં સમજનારા તે પરમતવાદીઓ સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરીને અને સૂક્ષ્મ વિચાર કરીને એ વાત ખરાખર સમજી લેવી જોઈએ કે ત્રસ અને સ્થાવર જીવોમાં પણ સુખની અલિલાષા હોય છે. ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—જલમાં અવગાહન કરવાથી : (નદી આદિના પાણીમાં સ્નાન કરવાથી) અથવા અગ્નિહોત્ર કર્મ કરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, એવી માન્યતા ધરાવનારા લોકોએ આ પ્રકારની પ્રરૂપણા કરનારાં શાસ્ત્રોની પરીક્ષા કર્યા વિના જ આ માન્યતાઓનો સ્વીકાર કર્યો હોય છે. પરન્તુ એવું કરવાથી સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થતી નથી, કારણ કે જળસ્નાન આદિ કાર્યો દ્વારા જીવોની હિંસા

થાય છે. જેઓ પરમાર્થને (વસ્તુતત્ત્વને) જાણતા નથી અને ધર્મબુદ્ધિથી પ્રાણાતિપાત આદિ પાપકર્મો કરે છે, તેઓ ઘાતને પ્રાપ્ત કરે છે, એટલે કે સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. જેમાં પ્રાણી ઘાતને પ્રાપ્ત કરે છે, એવા ચતુર્ગતિક સંસારને 'ઘાત' કહેવાય છે. અપકાય અને તેજસ્કાયના જીવોના ઉપમર્દનથી તેમનો વિનાશ થાય છે, અને જીવોનો વિનાશ કરનારને વિનાશકને) સંસારમાં ભવભ્રમણ જ કરવું પડે છે, જીવહિંસા કરનારને સિદ્ધિ કોઈ પણ પ્રકારે પ્રાપ્ત થતી નથી. તેથી વિદ્વાન પુરુષે એ વાતનો વિચાર કરવો જોઈએ કે ત્રસ અને સ્થાવર જીવો કયા પ્રકારે સુખ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. બુદ્ધિશાળી પુરુષોએ એ વાત સમજવી જોઈએ કે સઘળા જીવો સુખની ઇચ્છા રાખે છે, કોઈને દુઃખ ગમતું નથી. દુઃખ પ્રત્યે તેઓ દ્વેષ ભાવની દૃષ્ટિએ દેખે છે. જો તેમને દુઃખ અપ્રિય હોય તો તેમને દુઃખની ઉત્પન્ન થાય એવું કાર્ય કરવાથી સુખની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થઈ શકે? તાત્પર્ય એ છે કે અગ્નિહોત્ર કર્મ અથવા જળસ્નાન કરવાથી મોક્ષ મળે છે, એવું માનનારા અજ્ઞાની લોકો એ વાત જાણતા નથી કે તે કાર્યો વડે મુક્તિ મળતી નથી. તેથી તે સઘળા બાલ જનો (અજ્ઞાન લોકો) પોતાનાં જ પાપકર્મોને પરિણામે ચા અસાર સંસારમાં જ ભ્રમણ કર્યા કરશે. તેથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને અને ત્રસ અને સ્થાવર જીવોને પણ સુખ વહાલું છે, એવો વિચાર કરીને તેમની વિરાધના થય એવી પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ નહીં. ॥ગાથા ૧૬॥

જે કુશીલ અથવા અશીલ પુરુષો પ્રાણીઓની હિંસા કરીને સુખની ઇચ્છા કરે છે, તેઓ, હવે પછીના સૂત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે સંસારમાં દુઃખનો

જ અનુભવ કરે છે. એ વાત બતાવવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે કે-
‘થળંતિ’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ—‘કસ્મી જગા-કર્મિણઃ જન્તવઃ’ પાપ કર્મ કરવાવાળા પ્રાણીયો ‘પુહો-પૃથક્’ બૂદા બૂદા ‘થળંતિ-સ્તનન્તિ’ રૂઢન કરે છે. ‘લુપ્પંતિ-લુપ્યન્તે’ તલવાર વિગેરે દ્વારા છેદન કરાય છે. ‘તસંતિ-ઝવસ્યન્તિ’ ત્રાસ પામે છે. ‘તમ્હા-તસ્માત્’ તેથી ‘વિઝ મિક્લૂ-વિદ્વાન્ મિક્લુઃ’ વિદ્વાન્ મુનિ ‘વિરતો-વિરતઃ’ પાપથી નિવૃત્ત થઈને ‘આયગુત્તે-આત્મગુપ્તઃ’ તથા આત્માની રક્ષા કરવાવાળા અને ‘તસેરા દ્વદ્દુ-ત્રસાંઞ્ચ-દ્વદ્વા’ ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીને જોઈને ‘પહિસંહરિજ્જ-પહિ સંહેરેત્’ તેઓના ઘાતની ક્રિયાથી નિવૃત્ત થઈ જાય. ॥ ૨૦ ॥

સૂત્રાર્થ—પાપી પ્રાણીઓને રૂઢન કરવું પડે છે, તેમનું છેદન કરાય છે, તેમને ત્રાસ સહન કરવો પડે છે, તે કારણે વિદ્વાન્ પુરુષે પાપમાંથી નિવૃત્ત થવું, અને આત્મશુદ્ધિ પુરુષ ત્રસ અને સ્થાવર જીવોને જાણીને જીવહિ સામાં પ્રવૃત્ત ન થાય અર્થાત્ જીવહિંસાનો ત્યાગ કરે. ॥૨૦

ટીકાર્થ—સકર્મા પુરુષ અર્થાત્ પાપી અધમ પુરુષ અગ્નિકાય જીવોની વિરાધના કરવામાં પ્રવૃત્ત થઈને છએ નિકાયના જીવોની વિરાધના કરે છે. તેઓ અગ્નિહોત્ર કર્મ કરીને સુખની ઇચ્છા રાખે છે, પરન્તુ છકાયના જીવોની વિરાધના કરવાને કારણે તેમને નરકગતિમાં જ નારક રૂપે ઉત્પન્ન થવું પડે છે. ત્યાં પરમાધાર્મિક અસુરો તેમને ખૂબ જ યાતનાઓ પહોંચાડે છે. ત્યાં અસહ્ય વેદાનાઓથી ત્રાસી જઈને તેઓ રૂઢન કરે છે—અશરણ દશાનો અનુભવ કરતા થકા કરુણાજનક ચિત્કારો અને આકંઠ કરે છે. પરમાધાર્મિક તીક્ષ્ણ ખડ્ગ આદિ શસ્ત્રો દ્વારા તેમનું છેદન કરે છે. આ પીડાથી ત્રાસી જઈને તેઓ આમ તેમ નાસ ભાગ કરે છે, પરન્તુ નરકના દુઃખોમાંથી તેઓ છુટકારો પામી શકતા નથી. પ્રાણીઓની હિંસાના આ દુઃખપ્રદ ફળને જાણીને, નિર્દોષ બિક્ષા ગ્રહણ કરનાર સાધુએ જ્ઞપરિજ્ઞા વડે અગ્નિકાયના આરંભને દુર્ગતિદાયક જાણીને, પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

સમ્યગ્જ્ઞાનથી યુક્ત, પાપના અનુષ્ઠાનોથી વિરત (નિવૃત્ત) અને મન, પચન અને કાયાથી પોતાના આત્માનું અશુભ અનુષ્ઠાનથી ગોપન કરનાર (આત્મ-ગુપ્ત પુરુષ) ત્રસ અને સ્થાવર જીવોને જાણીને તેમના ઉપઘાત (હિંસા) કરનારી ક્રિયાઓનો ત્યાગ કરે. ॥૨૦॥

હવે સૂત્રકાર સ્વયૂથિક કુશીલોને અનુલક્ષીને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે- 'જે ધમ્મ' ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ—'જે-યે' જે સાધુ નામ ધારીઓ 'ધમ્મલલ્લહ્-ધર્મલલ્લહ્મ' ધર્મથી મળેલા અર્થાત્ ઉદ્દેશક, કીર્ત, વિગેરે દોષો વિનાના આહારને 'વિણિહાય-વિનિધાય' છોડીને 'મુંજે-મુંક્તે' ઉત્તમ પ્રકારનું લોબન કરે છે, તથા 'જે-યે' જે સાધુઓ 'વિચ્છેણ-વિક્ષેત' અચિત્ત જળથી પણ 'સાહદદુ-સંહૃત્ય' અંગોનું સંકેચન કરીને પણ 'સિણાહ-સ્નાતિ' સ્નાન કરે છે. તથા 'જે-યે' જેઓ 'ધોવર્હ-ઘાવતિ' પોતાના વસ્ત્રો અથવા પગ વિગેરેને ધુએ છે. 'લૂસયઈ વત્થ-લૂષયતિ ચ વલ્લ' અને શોભાને માટે મોટા વસ્ત્રને નાનું અથવા નાના વસ્ત્રને મોટું કરે છે 'અહાહુ-અથાહુઃ' તીર્થ કર તથા ગણધરોએ કહ્યું છે કે- 'સે માગણિયસ્સ દૂરે-સ નાગ્યસ્ય દૂરે' તે સંયમ માર્ગથી દૂર જ છે. ॥ ૨૧ ॥

સૂત્રાર્થ—જે શિથિલાચારી સાધુ એટલે કે નિર્દોષ આહારને સંગ્રહ કરીને (સંચય કરીને) લોગવે છે, જે અચિત્ત જળ વડે સ્નાન કરે છે, જે વસ્ત્ર અને હાથ પગ ધોવે છે જે શોભાને માટે લાંબા વસ્ત્રને ટુંકું અને ટુંકા વસ્ત્રને લાંબુ કરે છે, તે સાધુ નિર્ગલાવથી દૂર રહે છે, એવું તીર્થ કરો અને ગણધરોનું કથન છે. ॥ ૨૧ ॥

ટીકાર્થ—જે શિથિલાચારી સાધુ ધર્મલપ્થ આહાર અને પાણીને, એટલે કે આધાકર્મ, ઔદેશિકા, કયકીર્ત આદિ દોષોથી રહિત આહાર પાણીને પણ સંગ્રહ કરીને (સંચય કરીને) લોગવે છે, જે સાધુ અચિત્ત જળ વડે પણ અંગોને સંકેચીને શુદ્ધ જગ્યામાં પણ સ્નાન કરે છે, એટલે કે શોભાને માટે આંખ, લમર આદિ ધોઈને દેશસ્નાન કરે છે, અને આખા શરીરને ધોનાડું સર્વસ્નાન કરે છે. જે બાહ્ય વસ્ત્રને વિના કારણે ધોવે છે, જે શોભાને માટે લાંબા વસ્ત્રને કાપીને ટુંકું કરે છે અને ટુંકા વસ્ત્રને સાંધીને લાંબુ કરે છે, એવો સાધુ નિર્ગલાવથી એટલે કે સંયમના અનુષ્ઠાનથી અત્યન્ત દૂર રહે છે, એવું તીર્થ કરો અને ગણધરોએ કહ્યું છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે જે શિથિલાચારી સાધુ દોષરહિત આહારની પણ સન્નિધિ કરીને તેને ઉપલોગ કરે છે. જે અચિત્ત જળ વડે શરીરના અમુક ભાગોને ધોવા રૂપ દેશસ્નાન કે બધાં ભાગોને ધોવા રૂપ પૂર્ણસ્નાન કરે છે, જે શોભાને માટે વસ્ત્રને કાપીને રૂંકું કરે છે, કે સાધીને લાંબું કરે છે, તે સંયમથી દૂર જ રહે છે, એવું તીર્થકરો અને ગણધરોએ કહ્યું છે. માટે સંયમની આરાધના કરનાર સાધુએ નિર્દોષ આહારનો પણ સંચય કરવો જોઈએ નહીં, અચિત્ત જળ વડે પણ સ્નાન કરવું જોઈએ નહીં તથા કપડાંને શોભા વધારવા માટે કાપવું કે સાંધવું જોઈએ નહીં ॥ગાથા ૨૧॥

કુશીલ અને તેમના આચારોનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર તેમનાથી વિપરીત એવાં શીલવાનોના (આચારવાનો) પ્રતિપાદન કરે છે—

‘કમ્મં પરિન્નાય’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘ધીરે-ધીર:’ ધીર પુરુષ ‘દર્ગસિ-ઉદકે’ જલસ્નાનમાં ‘કમ્મં પરિન્નાય-કર્મ પરિજ્ઞાય’ કર્મ બંધને જાણીને ‘આદિમોક્ષ-આદિમોક્ષ’ સંસારથી મોક્ષ પર્યન્ત ‘વિચહેણ-વિકટેન’ પ્રાસુક જલ દ્વારા ‘જીવિજ્ઞ-જીવેત્’ જીવન ધારણ કરે ‘સે-સ:’ તે સાધુ ‘બીજકંદાઈ-બીજકંદાન્’ ખી કંદ વિગેરેનો ‘અમુંજમાણે-અમુજ્ઞાન:’ આહાર કર્યા વિના ‘સિણાણાઈસુ-સ્નાનાવિષુ’ સ્નાન વિગેરેમાં તથા ‘ઈત્થીયાસુ-સૂીષુ’ સ્ત્રી વિગેરેથી ‘વિરતે-વિરત:’ અલગ રહે ॥૨૨॥

સૂત્રાર્થ—જળસ્નાનને લીધે કર્મનો બંધ થાય છે-કર્મોનું ઉપાર્જન થાય છે, એવું સમજીને સાધુએ જીવન પર્યન્ત (સંસાર ભ્રમણમાંથી મુક્ત થઈને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે ત્યાં સુધી) પ્રાસુક (અચિત્ત) જળ વડે જ પોતાનું જીવન ધારણ કરવું જોઈએ. તેણે ખી અને કન્દનો ઉપલોગ કરવો જોઈએ નહીં, સ્નાનાદિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ અને સ્ત્રીઓથી દૂર રહેવું જોઈએ ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—જેની બુદ્ધિ સ્થિર હોય છે તેને ધીર કહેવાય છે, અથવા

‘ધી’ એટલે બુદ્ધિ અને ધીર એટલે બુદ્ધિથી રાજિત-બુદ્ધિથી શોભતો પુરુષ. એવો ધીર પુરુષ એવું સમજી શકે છે કે જલસ્નાન કરવાથી કર્મોનું

ઉપાર્જન થાય છે, તેથી જ્યાં સુધી સંસારમાં ભ્રમણ બંધ ન થાય ત્યાં સુધી એટલે કે મોક્ષપ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી એવો ધીર પુરુષ પોતાનાં પ્રાણો ટકાવવાને માટે જ પ્રાસુક જળને ઉપલોગ કરે છે. એવો પુરુષ ભાતનું ધોવણુ, તલનું ધોવણુ, ઘઉંનું ધોવણુ આદિ અચિત્ત જળને જ પીવા માટે ઉપયોગ કરે છે. તથા તે ખીજ, કન્દ, મૂળ, હરિત, શાક, ફળ આદિ સચિત્ત વનસ્પતિયોનું પણ સેવન કરતો નથી, સ્નાન કરતો નથી, ઉખટન (શરીરે ચણાના લોટ આદિનું મર્દન) પણ કરતો નથી અને માલિશ પણ કરતો નથી, કારણ કે આ બધી ક્રિયાઓને શાસ્ત્રોએ નિષેધ ફરમાવ્યો છે. વળી તે સ્ત્રીઓથી દૂર રહીને પ્રહાયર્થે વ્રતનું ભરાબર પાલન કરે છે. જે સાધુ આ પ્રકારે સમસ્ત આશ્રમ દ્વારોથી વિરત થઈ જાય છે, એવો વિલક્ષણ સાધુ કુશીલથી (દોષોથી) સ્પૃષ્ટ થતો નથી એટલે કે કોઈ પણ દોષ કરતો નથી. આ પ્રકારે દોષોનો અભાવ થઈ જવાને કારણે તેને સંસાર ચક્રમાં ભ્રમણ કરવું પડતું નથી. એવા પુરુષના સંસારનો અભાવ થઈ જવાને કારણે તેને દુઃખોનો અનુભવ કરવો પડતો નથી, વેદનાઓને કારણે રુદન કરવું પડતું નથી, અને જન્મ જરા અને મરણનાં દુઃખો વેઠવા પડતાં નથી. કારણ કે એવો પુરુષ તો સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી લે છે. જે બુદ્ધિમાન છે, પ્રવચનના પરિશીલનથી જેમનો વિવેક જાગૃત થઈ ગયો છે, તેમણે સનાનાદિને કર્મબંધના કારણરૂપ જાણીને, જીવન પર્યંત (મોક્ષપ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી), તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ અને સાવધ વ્યાપારોનો પણ-જીવહિંસા થતી હોય એવી પ્રવૃત્તિઓનો પણ-ત્યાગ કરવો જોઈએ. ॥ગાથા ૨૨॥

સૂત્રકાર ફરી કુશીલ સ્વયૂથિકોને અનુલક્ષીને એવું કહે છે કે-
‘જે માયરં ચ’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ—‘જે-ચ’ જેઓ ‘માયરં પિયરં ચ-માતરં પિતરં ચ’ માતા અને પિતાને ‘હિચ્ચા-હિત્વા’ છોડીને ‘તહાગારં પુત્રપસું ધનં ચ-તથા અગારં પુત્રપશૂન ધનં ચ’ તથા ઘર, પુત્ર, પશુ, અને ધનને છોડીને ‘સાન્નગાઈ કુલાઈ-ઘાવઙ્-સ્વાદુકાનિ કુલાનિ ઘાવતિ’ સ્વાદિષ્ટ લોજનવાળા ધરોમાં દોડે છે.

‘સે-સઃ’ તે ‘સામણિયસ્સ-શ્રામણ્યસ્ય’ શ્રમણ્યત્વથી ‘દૂરે-દૂરે’ અત્યંત દૂર છે તેમ ‘અહાહુ-અથાહુઃ’ તીર્થાંકરોએ કહ્યું છે. ॥ ૨૩ ॥

સૂત્રાર્થ—માતા, પિતા, પુત્ર; પશુ, ધન અને ગૃહનો ત્યાગ કરીને સંયમ અહણ કરવા છતાં પણ જે સાધુ રસલોહપ બનીને, જ્યાંથી સ્વાદિષ્ટ લોજન મળતું હોય એવાં ઘરોમાં જ જાય છે, એવો સાધુ સાધુતાથી દૂર જ રહે છે, એવું તીર્થાંકરો અને ગણધરો કહે છે. ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—જેના જીવનમાં ધર્મ સમ્યક્ પ્રકારે પરિણત થયો નથી, એવો કોઈ પુરુષ માતા, પિતા, પુત્ર આદિ પરિવારનો તથા ગાય, લેંસ આદિ પશુઓનો તથા સુવર્ણ આદિ ધનનો અને ઘર ખારનો ત્યાગ કરીને પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરવા છતાં પણ સ્વાદલોહપતાનો ત્યાગ કરી શકતો નથી. એવો સાધુ એવાં ઘરોમાં ભિક્ષા વહોરવા જાય છે કે જ્યાંથી સ્વાદિષ્ટ લોજન મળે છે, એટલે કે સ્વાદલોહપતાને કારણે તે ધનવાનોને ઘેર જ ભિક્ષા લેવા જાય છે. એવા સાધુને સાધુ જ કહી શકાય નહીં કારણ કે તે પુરુષમાં સાધુના ગુણોનો અભાવ હોય છે, એવું તીર્થાંકર આદિ મહાપુરુષોએ કહ્યું છે.

તાત્પર્ય એ છે કે માતા, પિતા, પુત્ર, પશુ, ધન, ઘર આદિનો ત્યાગ કરવો ઘણો જ મુશ્કેલ છે. એવો કષ્ટપ્રદ ત્યાગ કરીને જેણે સંયમ અંગીકાર કર્યો છે એવો સાધુ પણ જો સ્વાદલોહપ થઈને સ્વાદિષ્ટ લોજનને માટે ધનવાનોના ઘરોમાં જ ભિક્ષા અહણ કરવા માટે જાય, તો તે સંયમનો વિરાધક જ બને છે. આ પ્રકારે જિહ્વાલોહપતાને શાન્ત કરવા માગતો તે સાધુ જિહ્વા લોહપતાને શાન્ત કરવાને બદલે તેને વધારતો જ રહે છે. જેમ અગ્નિમાં ઘી હોમવાથી અગ્નિ અધિક પ્રજ્વલિત થાય છે, એજ પ્રમાણે સ્વાદિષ્ટ લોજન ખાવાથી તેની સ્વાદલોહપતા વધતી જ જાય છે અને તે વધારેને વધારે શિથિલાચારી થતો જાય છે, એવું તીર્થાંકર આદિ મહાપુરુષોએ કહ્યું છે. ॥૨૩॥

સૂત્રકાર કુશીલોને અનુલક્ષીને વિશેષ કથન કરે છે—‘કુલાઈ’ ઈત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘ઉદારાણુગિદ્ધે-ઉદ રાનુગૃદ્ધઃ’ ઉદર પોષણમાં તત્પર ‘જે-યઃ’ જે પુરૂષ ‘સાઝગાઈ’ કુલાઈ ધાવઈ-સ્વાદુકાનિ કુલાનિ ધાવતિ’ સ્વાદિષ્ટ લોજન પ્રાપ્ત થવાવાળા ધરોમાં જાય છે. તથા ત્યાં જઈને ‘ધર્મ્મ આઘાતિ-ધર્મ આસ્વાતિ’ ધર્મનું કથન કરે છે. ‘સે આચરિયાણ સચંસે-સઃ આચાર્યાણાં શતાંશઃ’ તેઓ આચાર્યની શતાંશ પણ નથી ‘જે અલ્પણસ્સદ્દેઝ લાવયેઝ્જા-યઃ અશનસ્ય હેતોઃ આલાપયેત્’ તથા જેઓ લોજનના લોભથી પોતાના ગુણોનું વર્ણન કરે છે, તેઓ પણ આચાર્યોના શતાંશ પણ હોતા નથી. ॥ ૨૪ ॥

સૂત્રાર્થ—જે સાધુ ઉદરંભર (લોજન મેળવવાની લોભુપતાથી યુક્ત) થઈને સ્વાદિષ્ટ લોજન મળે એવાં ધરોમાં જાય છે અને ત્યાં જઈએ ધર્મોપદેશ દે છે, તે સાધુ આચાર્યોના શતાંશ પણ નથી એટલે કે આચાર્યના ગુણોનો તે સાધુમાં અભાવ હોવાથી તેનામાં આચાર્યના સોમાં ભાગની પણ યોગ્યતા નથી. જે સાધુ આહારને માટે પોતાના ગુણોની પ્રશંસા કરે છે કે કરાવે છે. તે સાધુમાં પણ આચાર્યના ગુણોના સોમાં ભાગનો પણ સદ્ભાવ હોતો નથી ॥ ૨૪ ॥

ટીકાર્થ—જે સાધુ પોતાનું પેટ ભરવાની લાલસાથી પ્રેરાઈને, સ્વાદિષ્ટ લોજન પ્રાપ્ત થાય એવાં ધરોમાં જ જાય છે, અને તે ધરોમાં પ્રવેશ કરીને ધર્મોપદેશ દે છે, તે સાધુ આચાર્યોના સોમાં ભાગની ધરાબર પણ નથી. અહીં ‘શત’ પદ ઉપલક્ષણ માત્ર છે, તેથી એવા રસલોભુપ વક્તાને આચાર્યનો લાભનો ભાગ ગણી શકાય નહીં. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે જે સાધુ સ્વાદિષ્ટ લોજન મેળવવાની ઈચ્છાથી, દાન, શ્રદ્ધા અને વિનયથી સંપન્ન કોઈ ધનવાન ગૃહસ્થના ધરમાં પ્રવેશ કરીને લાંબી ધર્મકથા કરે છે. એવા સાધુને

તદન કુશીલ જ સમજવેા ભેદએ. સાધુઓએ એવું કર્મ કહી કરવું ભેદએ નહીં.

વળી અન્નને માટે (ઉપલક્ષણથી વસ્ત્રને માટે પણ ગ્રહણ કરી શકાય) જે સાધુ પોતાના ગુણોની ખીજાં લોકો દ્વારા પ્રશંસા કરાવે છે અથવા પોતે જ પોતાના ગુણોની પ્રશંસા કરે છે, તે સાધુમાં પણ આચાર્યનાં શતાંશ, સહસ્તાંશ કે લક્ષાંશ ગુણોનો પણ સદ્ભાવ હોતો નથી. તે પણ સાધુના રહિત હોવાને કારણે કુશીલ જ ગણાય છે જેઓ પોતાને મોઢે પોતાના ગુણોની પ્રશંસા કરે છે, તેઓ કોણ અને કેવાં હોય છે, તે તો જ્ઞાનીઓજ જાણે છે. ખરી રીતે તો એવાં પુરુષો અધમમાં અધમ હોય છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે જે ઉદરભર (સ્વાદ લોકુપ) સાધુ, સ્વાદિષ્ટ ભોજન પ્રાપ્ત કરવાની લાલચે કોઈ ધનવાન માણસના ઘર જઈને, ઉત્તમ ભોજન પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છાથી, ધર્મકથા કરે છે. તે સાધુના ધર્મનું-આચાર્યનું પાલન નહીં કરવાને કારણે 'સાધુ' કહેવાને પાત્ર નથી. વળી જે સાધુ આહાર, વસ્ત્ર આદિને માટે ખીજાની પાસે પોતાના ગુણોની પ્રશંસા કરાવે છે, તે પણ અધમ છે. જે પોતાનાં ગુણો પોતાને જ મોઢે પ્રકટ કરે છે તેને તો અધમમાં અધમ કહી શકાય. ॥ગાથા ૨૪॥

‘નિક્તમ્મ દીણે’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ—‘નિક્તમ્મ-નિક્તમ્ય’ જે પુરૂષ ઘેરથી નીકળીને ‘પરમોયણસિ દીણે-પરમોજને દીનઃ’ અન્યના ભોજન માટે દીન બનીને ‘મુહમંગલી-મુખમાંગલિકઃ’ ભાટની જેમ ખીજાના વખાણ કરે છે ‘નીવારગિદ્ધેવ મહાવરાહે-નીવારગુદ્ધ ઇવ મહાવરાહઃ’ તે ચોખાના ઘણામાં આસક્ત મોટા ભુંડની જેમ ‘ઉદરાણુગિદ્ધે-ઉદરાણુગુદ્ધઃ’ ઉદર પોષણમાં તત્પર છે, ‘અદૂા-અદૂરે’ તે જલ્દીથી ‘વાયમેવ-વાતમેવ’ નાશને જ ‘અહિઃ-અહ્યતિ’ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૨૫ ॥

સૂત્રાર્થ—જેઓ સંયમ ગ્રહણ કરવાં છતાં પણ પરકીય આહારના વિષયમાં દીનતા બતાવે છે, જેઓ મુખમાંગલિક છે એટલે કે આહાર મેળવવા માટે દાતાની પ્રશંસા કરનારા છે, તેઓ તન્દુલ કણોમાં (ચોખાના દાણામાં) અસક્ત થયેલાં મહાશૂક્રોની જેમ ઉદર પોષણ માટે લોહુપ થઈને વિનબદ થાય છે—સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાને બદલે સંસારમાં ભ્રમણ કરીને દુઃખોનું પેદા કર્યા કરે છે. ૧૧૨૫।

ટીકાર્થ—જે પુરુષ માતા, પિતા, પત્ની, પુત્ર ધન, ઘર આદિનો ત્યાગ કરીને સંયમ અંગીકાર કરવા છતાં આહાર પ્રાપ્તિને માટે દીનતા બતાવે છે, સ્વાદલોહુપ બનીને (રસના ઈન્દ્રિયના દાસ બનીને) જેઓ દાતાની પ્રશંસા કરે છે, તેઓ પણ સંયમથી ભ્રષ્ટ થઈને પોતાનો જ વિનાશ નોતરે છે. તેઓ દાતાની કેવી પ્રશંસા કરે છે તે હવે પ્રકટ કરવામાં આવે છે—

‘પુણ્યાત્મા દીનલોકાનાં’ ઈત્યાદિ—

‘આપ ત્રણે લોકમાં સૌથી મહાન પુણ્યાત્મા છો. આપ દીનજનોની દીનતા દૂર કરવાને સમર્થ છો, મેરુ દૂર છે, પણ આપ દૂર નથી. આપ સોતી સઘળી કામનાઓ પૂર્ણ કરનાર કલ્પવૃક્ષ સમાન છો પરન્તુ કલ્પવૃક્ષમાં તો આપના કરતાં એક ન્યૂનતા છે. કલ્પવૃક્ષ તો જડ છે, પરન્તુ આપ જડ નથી. આ રીતે આપ મેરુ અને કલ્પવૃક્ષ કરતાં પણ મહાન છો’ આપ દાન આદિ પુણ્ય કાર્યો પાછળ ખૂબ જ ધન વાપરો છો. આ પ્રકારે દાતાની પ્રશંસા કરનારને ‘મુખમાંગલિક’ કહેવાય છે. કહ્યું પણ છે કે—‘સો એસો જસ્સ ગુણા’ ઈત્યાદિ—

‘અહો, આપ તો એવાં પુરુષ છો કે જેના ગુણો દસે દિશાઓમાં વ્યાપી ગયાં છે, આપનું નામ અત્યાર સુધી તો કથા, વાર્તાઓમાં જ સાંભળ્યું

હતું, આજ આપને સાક્ષાત્ જોવાની તક મળી છે. આ પ્રકારે પેટને ખાતર જે અન્યની પ્રશંસા કરે છે, તે મુખમાંગલિક સંયમના માર્ગેથી બ્રહ્મ થઈને શીઘ્ર વિનાશ પામે છે. આ વાતને સમજાવવા માટે સૂત્રકારે નીચેની ઉપમાનો પ્રયોગ કર્યો છે. નીવાર (તાન્દુલ જેવું જંગલી ધાન્ય)માં આસક્ત થયેલું સ્થૂળ કાચ સૂવર જેવી રીતે પરિવાર સહિત સંકટમાં (શિકારીની જાળમાં) પડીને પોતાનો વિનાશ નોતરે છે, એજ પ્રમાણે ઉદરભરી (સ્વાદિષ્ટ લોજનની લાલસાવાળો) સાધુ પણ વિનાશને જ નોતરે છે.

આશય એ છે કે જેમ સૂવર જિહ્વાલોલુપ બનીને-તાન્દુલ આદિ લોજનમાં આસક્ત થઈને સંકટ સ્થાનમાં (જાળમાં) ફસાઈ જાય છે અને પોતાના પ્રાણો ગુમાવી બેસે છે, એજ પ્રમાણે મુખમાંગલિક સાધુ પણ ઉદર ગૃહ્મ (લોજન મેળવવાની લાલસાવાળો) થઈને કાં તો દૈન્યભાવ પ્રકટ કરીને ભિક્ષા માગે છે, કાં તો દાતાની પ્રશંસા કરીને દાતા પાસેથી સ્વાદિષ્ટ લોજન પ્રાપ્ત કરવાની આશા રાખે છે. એવો દૈન્ય ભાવશુદ્ધ મુખમાંગલિક સાધુ સાધુઓના આચારોત્ પાલન નહીં કરી શકવાને કારણે સંસાર રૂપ સંકટમાં ફસાઈ જાય છે. એટલે કે એવો સાધુ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો રહે છે અને સંસારનાં દુઃખો ભોગવ્યા કરે છે. મોક્ષ રૂપી પરમસુખને તે ગુમાવી બેસે છે. ॥ ૨૫ ॥

કુશીલોના વિષયમાં સૂત્રકાર આ પ્રમાણે વિશેષ કથન કરે છે-

‘અન્નસ્સ પાણસ્સ’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ—‘અન્નસ્સ પાણસ્સ-અન્નસ્ય-પાનસ્ય’ અથવા અન્ન તથા પાન ‘ઇહલોક્યસ્સ-એહલૌકિકસ્ય’ અથવા વસ્ત્ર વિગેરે આ લોકના પદાર્થ નિમિત્તે ‘સેવમાણે-સેવમાનઃ’ સેવકની જેમ જે પુરૂષ ‘અણુપ્પિયં માસદ્-અણુપ્રિયં માષતે’ પ્રિય ભાષણ કરે છે, તે ‘પાસથિયં ચેવ કુસીલયં ચ-પાર્શ્વસ્થતાં કુશીલતાં ચ’ પાર્શ્વસ્થ ભાવને તથા કુશીલભાવને પ્રાપ્ત થાય છે. ‘જહા પુલાપ્-ચથા પુલાકઃ’ તથા તે ભુક્ષાંના જેવો ‘નિસ્સારણ હોદ્-નિસ્સારો ભવતિ’ સાર વગરનો બની જાય છે. અર્થાત્ સંયમથી પરિબ્રહ્મ થઈ જાય છે. ॥ ૨૬ ॥

સૂત્રાર્થ—જે અન્નને માટે, પાણીને માટે અથવા આ લોક સંબંધી વસ્ત્રાદિને માટે દાતાની સેવકની જેમ સેવા કરે છે અથવા ખુશામત કરે છે, તે સાધુ પાર્શ્વસ્થ (શિથિલાચારી) અને કુશીલ બની જાય છે. તે ભૂસાના જેવો નિસ્સાર-સંયમથી રહિત થઈ જાય છે. ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—જે સાધુ અન્ન, પાણી, વસ્ત્ર આદિને માટે દાતાની સેવા કરે છે, અથવા દાતાને ખુશ કરવાને માટે મીઠી મીઠી વાતો કરે છે, દાતાને પ્રિય લાગે એવાં વચનો બોલે છે—દાતાની પ્રશંસા કરે છે, અથવા દાતાની ખુશામત કરે છે, એવો સદાચાર હીન સાધુ પાર્શ્વસ્થ અથવા કુશીલ હોય છે. તે પરાણ (ભૂસા)ના સમાન નિસ્સાર હોય છે, એટલે કે જેમ ભૂસામાં સત્વ હોતું નથી, એજ પ્રમાણે એ માણસમાં પણ ચારિત્ર રૂપ સાર (સત્વ) નીકળી જવાથી તેનું જીવન પણ નિસ્સાર બની ગયું હોય છે.

આ પ્રકારનો કુશીલ સાધુ, સાધુ કહેવાને પાત્ર પણ હોતો નથી. તે સાધુમાં સાધુનાં લક્ષણોનો અભાવ હોવાને કારણે તે વેષધારી સાધુ જ ગણાય છે. રાજાનો વેષ ધારણ કરનાર નટને જેમ વેષધારી રાજા કહેવાય છે, તેમ એવા પુરુષને વેષધારી સાધુ કહેવાય છે. જેવી રીતે સારભૂત ધાન્યને અલગ પાડવાથી બાકી રહેલું પરાણ નિસ્સાર થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે સંયમાનુષ્ઠાન રૂપ સારથી રહિત સાધુનો આત્મા પણ નિસ્સાર બની જાય છે. આ પ્રકારે નિસ્સાર બનેલો સાધુ કેવળ વેષધારી સાધુ જ ગણાય છે. એવો નિસ્સાર સાધુ આ લોકમાં પોતાનાજ ગચ્છના અનેક શિષ્ટ સાધુઓનો તિરસ્કાર પામે છે, એટલું જ નહીં પણ પરલોકમાં અનેક પ્રકારના યાતનાસ્થાનો પ્રાપ્ત કરે છે—દુર્ગતિમાં ઉત્પન્ન થઈને અનેક યાતનાઓ સહન કરે છે. ॥ગાથા ૨૬॥

હવે સૂત્રકાર સાધુના આચારો બતાવે છે—‘અળ્લાતપિંડેણઽહિયાસજ્જા’ શબ્દાર્થ—‘અળ્લાતપિંડેણ અહિયાસજ્જા-અજ્જ તપિંડેણ અધિસહેત’ સાધુ અજ્ઞાતપિંડ દ્વારા પોતાનો નિર્વાહ કરે ‘તવસા પૂચ્ચં ણો આવહેજ્જા-તપસા પૂજતં ન આવહેત્’ તથા તપસ્યા દ્વારા પૂબ્બની ઇચ્છા ન કરે ‘સદ્દેહિં રૂવેહિં અસજ્જમાણે-શબ્દૈઃ રૂપૈઃ અસજ્જન્’ તથા શબ્દ અને રૂપમાં આસક્ત થયા વિના ‘સવ્વેહિં-સવૈઃ’ બધા જ ‘કામેહિં-કામૈઃ’ વિષયરૂપી કામનાઓથી ‘નેહિં-ગૃહ્ધિમ્’ આસક્તિને ‘વિણીય-વિનીય’ દૂર કરીને સંયમનું પાલન કરે ॥૨૭॥

સૂત્રાર્થ—સાધુએ અજ્ઞાત પિંડ દ્વારા સંયમયાત્રાનો નિર્વાહ કરવો જોઈએ. તપસ્યાઓ દ્વારા સત્કાર સન્માનની ઇચ્છા કરવી જોઈએ નહીં. મનોરૂ શબ્દો અને રૂપોમાં તેણે આસક્ત થવું જોઈએ નહીં. સમસ્ત કામ-લોગોની ગૃહ્ધિ (લાલસા)નો ત્યાગ કરીને, તેણે સંયમનું પાલન કરવું જોઈએ. ॥૨૭॥

ટીકાર્થ—જે પિંડ અથવા આહાર, અન્ત, પ્રાન્ત, લૂખો, સૂકો, ઠંડો, વાસી હોય તેને, અથવા પૂર્વકાલીન પરિચય ન હોય એવા દાતા પાસેથી ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો હોય, તે આહારને અજ્ઞાતપિંડ કહે છે. સાધુએ ભિક્ષાવૃત્તિ દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલા, આ પ્રકારના અજ્ઞાતપિંડ દ્વારા પોતાની સંયમયાત્રાનો નિર્વાહ કરવો જોઈએ. સાધુએ તપસ્યાઓ કરવી જોઈએ, પરન્તુ તપસ્યા દ્વારા માન સન્માનની ઇચ્છા રાખવી જોઈએ નહીં. અન્તપ્રાત આહારની પણ કદાચ પ્રાપ્તિ થાય કે ન થાય, છતાં પણ દૈન્યભાવ ધારણ કરવા જોઈએ નહીં. ઉત્તમ અને પર્યાપ્ત આહાર મળી જાય, તો અભિમાન કરવું જોઈએ નહીં. સત્કાર અને સન્માન મેળવવાની ઇચ્છાથી તપ કરવું નહીં જે તપ મોક્ષપ્રાપ્તિનું સાધન છે, તેને માન સન્માન અને સત્કારનું સાધન બનાવીને નિષ્ક્રમ કરવું જોઈએ નહીં. કહ્યું છે કે—

‘પરં લોકાધિકં ધામ’ ઇત્યાદિ—

તપ અને શ્રુત લોકથી પણ ઉત્તમ સ્થાનની (લોકોત્તર સ્થાન રૂપ મોક્ષની) પ્રાપ્તિ કરાવે છે. જેઓ પોતાના તપ અને શ્રુત દ્વારા સાંસારિક પદાર્થોની અભિલાષા કરે છે, તેમનાં તપ અને શ્રુત તૃણ (પરાળ)ની જેમ નિસ્સાર થઈ જાય છે.

જેમ રસોમાં આસક્ત થવું તે સાધુને માટે યોગ્ય નથી, એજ પ્રમાણે વેણુવીણા વગેરેના શબ્દોમાં તથા રૂપ આદિમાં પણ તેણે આસક્ત થવું જોઈએ નહીં. તેથી જ કહ્યું છે કે—વેણુ, વીણા આદિ વાદ્યોમાં, તથા સ્ત્રી આદિના શબ્દોમાં અને રૂપમાં આસક્તિ રાખ્યા વિના, તથા સમસ્ત કામ-

લોગો પ્રત્યે અનાસક્ત ભાવ ધારણ કરીને, એટલે કે મનોજ્ઞ રૂપ આદિમાં રાગ અને અમનોજ્ઞ રૂપ આદિમાં દ્વેષનો ત્યાગ કરીને સાધુએ મોક્ષમાર્ગ રૂપ સંયમમાં જ મનને એકાગ્ર કરવું જોઈએ—સંયમની આરાધના જ ક્યાં કરવી જોઈએ.

તાત્પર્ય એ છે કે સાધુએ અજ્ઞાત પિંડ દ્વારા પોતાની સંયમયાત્રાનો નિર્વાહ કરવો, તપસ્યા દ્વારા માન અને સત્કારની કામના ન કરવી, શબ્દ, રસ, રૂપ આદિ ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી નિવૃત્ત થઈને શુદ્ધ સંયમનું જ પાલન કરવું જોઈએ. ॥ગાથા ૨૭॥

સાધુના આચારોનું સૂત્રકાર વિશેષ કથન કરે છે—‘સવ્વાઈ સંગાઈ ઈપાદિ’ શબ્દાર્થ—‘ઘીરે મિક્તુ-ઘીરઃ મિક્તુઃ’ બુદ્ધિમાન્ સાધુ ‘સવ્વાઈ સંગાઈ અઙ્કચ-સર્વાન્ સંગાન્ અતીત્ય’ બધા જ પ્રકારના સંબંધોને છોડીને ‘સવ્વાઈ દુઃખાઈ તિતિક્ષમાણે-સર્વાણિ દુઃખાણિ તિતિક્ષમાણઃ’ બધા જ પ્રકારના દુઃખોને સહન કરતા થકા ‘અઘિલે અગિદ્ધે અણિણચારી-અઘિલોઽગૃહ્ણઃ અનિયતચારી’ જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રથી સંપૂર્ણ તથા વિષયલોગોમાં આસક્ત ન થતા થકા તથા અપ્રતિબદ્ધવિહારી ‘અભયંકરે-અભયંકરઃ’ પ્રાણિયોને અભય આપવાવાળા ‘અણાવિલ્પા-અનાવિલાત્મા’ તથા વિષય કષાયોથી અનાકૂળ આત્માવાળા થઈને સમ્યક્ પ્રકારથી સંયમનું પાલન કરે છે. ॥ ૨૮ ॥

સૂત્રાર્થ—ઘૈર્યાવાન્ સાધુએ સમસ્ત સંગોનો (સંબંધોનો) ત્યાગ કરીને, સમસ્ત દુઃખોને સહન કરતા થકા, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપથી પરિપૂર્ણ બનીને, કામલોગો પ્રત્યે અનાસક્ત ભાવ રાખીને, અપ્રતિબદ્ધ વિહારી, અભયંકર (પ્રાણીઓને અભયદાતા) અને વિષય કષાયોથી નિવૃત્ત થઈને સંયમનું પાલન કરવું જોઈએ. ॥૨૮॥

ટીકાર્થ—બુદ્ધિમાન સાધુએ રાગાદિ રૂપ આન્તરિક સંગનો અને દ્રવ્ય-
પરિબ્રહ્મ રૂપ બાહ્ય સંગનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. તેણે શારીરિક, માનસિક
અને પરીષદો તથા ઉપસર્ગો દ્વારા જનિત સમસ્ત દુઃખોને સમભાવપૂર્વક
સહન કરતા થકા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર તપથી પરિપૂર્ણ થઈને, સમસ્ત પર
પદાર્થોમાં આસક્તિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ અને અનિયતચારી (અપ્રતિબદ્ધ
વિહારી) અથવા અનિકેતચારી (એક જગ્યાએ ઘર બનાવીને ન રહેનાર) થવું
જોઈએ. તેણે સમસ્ત જીવોના અભયહાતા થવું જોઈએ એટલે કે હિંસાનો
સંપૂર્ણ રૂપે ત્યાગ કરવો જોઈએ અને કષાય આદિ વિકારોનો પરિત્યાગ
કરીને મોક્ષમાર્ગ રૂપ સંયમની આરાધના કરવી જોઈએ.

તાત્પર્ય એ છે કે સાધુએ સમસ્ત સંબંધોનો ત્યાગ કરીને પરિષદો
અને ઉપસર્ગો દ્વારા ઉત્પન્ન થતાં દુઃખોને ધૈર્ય પૂર્વક સહન કરવા જોઈએ.
તેણે જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્ર રૂપ રતનત્રયથી યુક્ત થઈને શબ્દાદિ વિષયોમાં
આસક્ત થવું જોઈએ નહીં. તેણે અપ્રતિબદ્ધ વિહારી થવું જોઈએ અને
હિંસાથી નિવૃત્ત થઈને પ્રાણીમાત્રના અભયહાતા થવું જોઈએ. તેનો આત્મા
વિષયો અને કષાયોથી કલુષિત થવો જોઈએ નહીં. તેણે સંયમાનુષ્ઠાનોમાં
જ પ્રવૃત્ત થવું જોઈએ. ॥ગાથા ૨૮॥

સાધુના આચારોનું વિશેષ નિરૂપણ કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે—

‘મારસસ જત્તા’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘મુળી-મુનિઃ’ સાધુએ ‘મા રસ-મારસ્ય’ સંયમરૂપ ભારની
‘જત્તા-યાત્રાયૈ’ રક્ષા કરવા માટે ‘મુંજણ્જા-મુંજિત’ આહાર લેવો ‘મિક્સૂ-મિક્ષુઃ’
સાધુ ‘પાવસસ વિવેગં કંભેજ્જા-પાપસ્ય વિવેકં કીડક્ષેત્’ પોતે કરેલા પાપને
ત્યાગવાની ઇચ્છા કરે ‘દુક્ષેણ પુદ્ગે ધુયમાઈણ્જા-દુઃખેન સ્પૃષ્ટઃ ધુતમ્ આદદીત’

તથા દુઃખથી સ્પર્શ પામીને સંયમ અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગમાં ધ્યાન લગાવે 'સંગામસીસેવ પર' દમૈજ્ઞા-સંગ્રામશીર્ષ' ઇવ પર' દમયેત્' યુદ્ધભૂમિમાં સુભટ પુરૂષ શત્રુના યોદ્ધાતુ' દમન કરે છે, એજ પ્રમાણે સાધુ કર્મરૂપી શત્રુઓનું દમન કરતા રહે ॥ ૨૯ ॥

સૂત્રાર્થ—મુનિએ સંયમયાત્રાનો નિર્વાહ કરવા પુરતો જ આહાર લેવો જોઈએ. તેણે પાપકર્મોને આત્માથી અલગ કરવાની જ કામના સેવવી જોઈએ. દુઃખ આવી પડે, ત્યારે સમભાવ પૂર્વક દુઃખ સહન કરીને સંયમ અથવા મોક્ષમાર્ગમાં અવિચલ રહેવું જોઈએ. જેવી રીતે યોદ્ધો સંગ્રામના અગ્રભાગમાં ઊભો રહીને શત્રુનું દમન કરે છે, એજ પ્રમાણે તેણે કર્મશત્રુનું દમન કરવું જોઈએ. ॥૨૯॥

ટીકાર્થ—જિનેન્દ્ર લગવાનની આજ્ઞાતું મનન કરનાર સાધુને મુનિ કહે છે. એવા મુનિએ પાંચ મહાવ્રત રૂપ સંયમયાત્રાનો નિર્વાહ કરવાને માટે જ આહાર લેવો જોઈએ. તેણે એટલો જ આહાર લેવો જોઈએ કે જેથી શરીર કામ દેતું રહે. તેણે શરીરની પુષ્ટિને માટે કે સ્વાદ્લોહુપતાને કારણે ખાવું જોઈએ નહીં. તેણે પૂર્વોપાર્જિત કર્મોને આત્માથી અલગ કરવાની જ અભિલાષા કરવી જોઈએ. જ્યારે દુઃખ આવી પડે એટલે કે પરીષદ કે ઉપસર્ગ-જનિત પીડા આવી પડે, ત્યારે તેણે સમભાવ પૂર્વક તેને સહન કરીને સંયમના અથવા મોક્ષના માર્ગ પર અવિચલ રહેવું જોઈએ. જેવી રીતે અનુપમ પરાક્રમથી યુક્ત સુભટ, સંગ્રામના અગ્ર ભાગમાં દૃઢતા પૂર્વક ખડો રહીને, શત્રુઓ દ્વારા ગમે તેવી મુશ્કેલીઓ ઊભી કરવામાં આવે તો પણ ધૈર્યથી તેમનો સામનો કરીને, શત્રુઓનો વિનાશ કરે છે, એજ પ્રમાણે દમનશીલ સાધુ પણ સંયમમાર્ગમાં દૃઢ રહીને, પરીષદો આદિ દ્વારા પીડિત થવા છતાં પણ કર્મશત્રુઓનો વિનાશ કરવામાં જ પ્રયત્નશીલ રહે છે. ॥ગાથા ૨૯॥

સૂત્રકાર સાધુઓને કહે છે—‘અવિ હ્રમમાણે’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અવિ હ્રમમાણે-અપિ હન્યમાનઃ’ સાધુ પરીષદ અને ઉપસર્ગો દ્વારા પીડા પામીને પણ તેને સહન કરે ફલગાવતટ્ટી-ફલકાવતટ્ટઃ’ જેમ લાકડાના પાટિયા ખન્ને બાજુથી છોલાવા છતાં પણ રાગદ્રેષ કરતા નથી એજ પ્રમાણે બાહ્ય અને આબ્યંતર તપથી કપટ પામીને પણ રાગદ્રેષ ન કરે ‘અંતકરસ સમાગમં કંચતિ-અંતકરસ્ય સમાગમં કાંક્ષતિ’ પરંતુ મોત આવવાની રાહ જુએ ‘ગિધૂય કમ્મ-કર્મ નિધૂય’ આ રીતથી કર્મને દૂર કરીને સાધુ ‘જા પવંચુવેદ-ન પ્રવચ્છમ્ ઉપૈત’ જન્મ, મરણ અને રોગ, શોક, વિગેરને પ્રાપ્ત કરતા નથી ‘અક્ષત્કલ્પ વા સગહં-અક્ષયે શકટમિવ’ જેમ અક્ષ કહેતાં ઘોંસરાના તૂટિ જવાથી ગાડી આગળ ચાલી શકતી નથી. ‘તિવેમિ-ઈતિ વ્રવીમિ’ એ પ્રમાણે હું કહું છું ॥ ૩૦ ॥

સૂત્રાર્થ—ઉપસર્ગો દ્વારા પીડિત થવાનો પ્રસંગ આવી પડે, તો પણ સાધુએ કાષ્ટના પાટિયાની જેમ રાગદ્રેષ કરવો જોઈએ નહીં, પરંતુ સમલાવથી મૃત્યુને લેટવા તૈયાર રહેવું જોઈએ. જેમ ધૂના તૂટી જાય ત્યારે ગાડી આગળ વધી શકતી નથી, એજ પ્રમાણે કર્મોનો સહનતર ક્ષય થઈ જવાથી ભવબ્રમણ પણ ચાલુ રહી શકતું નથી, એવું તીર્થકરોક્ત કથન છે. હું તે કથનનું જ અનુકથન કરી રહ્યો છું. ॥૩૦॥

ટીકાર્થ—ગમે તેવાં ઉપપરીષદોને પણ સાધુએ સમલાવપૂર્વક સહન કરવા જોઈએ. જેમ લાકડાના પાટિયાને ખન્ને તરફથી છોલાવામાં આવે, અથવા તેને ગમે તેવી કંડી ઝરમી સહન કરવી પડે, તો પણ તેનો લાકડાના પાટિયા પર કોઈ પ્રભાવ પડતો નથી, એજ પ્રમાણે ઉપસર્ગ આદિ દ્વારા ગમે તેવી પીડા સહન કરવાનો પ્રસંગ આવે, તો પણ સાધુ રાગદ્રેષથી રહિત થઈને, મૃત્યુની પ્રતીક્ષા કરે છે, એટલે કે સમાધિ મરણની અભિલાષા કરે છે. એવું કરવાથી તે જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠે પ્રકારનાં

કર્મોના ક્ષય કરીને જન્મ જરા અને મરણના દુઃખમાંથી મુક્ત થઈ જાય છે. જેમ ધૂરા તૂટી જાય તો ગાડી આગળ ચાલી શકતી નથી, એજ પ્રમાણે કર્મોના ક્ષય થઈ જવાને કારણે તે સાધુને પણ ભવભ્રમણ ચાલૂ રહેતું નથી.

‘તીર્થ’કરોએ આ પ્રમાણે જે ઉપદેશ આપ્યો છે, તેનું જ હું આપની સમક્ષ અનુકથન કરી રહ્યો છું’ એવું સુધર્મા સ્વામી પોતાના શિષ્યોને કહે છે. ॥ગાથા ૩૦॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલભાઈ મહારાજ કૃત ‘સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર’ની સમયાર્થભોધિની વ્યાખ્યાના કુશીલ પરિભાષા નામનું

॥ સાતમું અધ્યયન સમાપ્ત ॥૭-૧॥

આઠમા અધ્યયનનો પ્રારંભ

સાતમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું. હવે આઠમા અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. આ અધ્યયનનો સંબંધ આ પ્રમાણે છે.—સાતમા અધ્યયનમાં કુશીલ અને સુશીલ સ્વભાવવાળા સાધુનું કથન કરવામાં આવેલ છે. સુશીલનું સુશીલ પણ અને કુશીલનું કુશીલ પણ સંયમના વીચીત્રતાયકર્મના ક્ષયોપશમ તથા તેના ઉદયથી થાય છે. તેથી વીર્યનું પ્રતિપાદન કરવા માટે આ આઠમા અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.—આ સંબંધથી આવેલ આઠમા અધ્યયનનું પહેલું સૂત્ર ‘દુહાવેય’ ઇત્યાદિ છે.

શબ્દાર્થ—‘વેયં વીરિયત્તિ પવુચ્ચઈ-વેદં વીર્યમિતિ પ્રોચ્યતે’ હવે પછી સ્પષ્ટરૂપથી વીર્યનું કથનકરવામાં આવશે. ‘દુહા સુચક્ષ્ણાય-દ્વિધા સ્વાસ્થ્યાતમ્’ અને તીર્થકરોએ બે પ્રકારનું કહેલ છે ‘વીરસ વીરત્તં કિં નુ-વીરસ્ય વીરત્વમ્ કિં નુ’ વીરપુરૂષની વીરતા એ શું છે ! ‘કહં વેયં પવુચ્ચઈ-કથં વેદં પ્રોચ્યતે’ કયા કારણથી તેઓ વીર એ પ્રમાણે કહેવાય છે ? ॥૧॥

અન્વયાર્થ—જેને વીર્ય કહેવામાં આવે છે, એવું તે વીર્ય બે પ્રકારનું કહેવાય છે. વીરનું વીરપણું શું છે ? તે કયા પ્રકારથી વીર એ પ્રમાણે કહેવાય છે ? ॥ ૧ ॥

ટીકાર્થ—વીર્ય બે પ્રકારનું કહેવામાં આવે છે. ‘વેય’ અહિયાં ‘વા’ શબ્દ વાક્યના અલંકાર અર્થમાં આવેલ છે. ઇદમ્ શબ્દનો પ્રયોગ પ્રત્યક્ષ વિષમાં થાય છે. કેમકે એવો નિયમ છે કે-‘ઈદમ્ !’ શબ્દનો સમીપ-નજીક વાચક અર્થમાં અને ‘તત્ !’ શબ્દનો પરોક્ષ અર્થમાં પ્રયોગ થાય છે. જેથી અહિયાં ‘ઈદમ્’ એ શબ્દનો અર્થ—બુદ્ધિની સમીપ અર્થાત્ પ્રત્યક્ષ એવો છે,

આ વીર્ય તીર્થ'કર વિગેરે એ બે પ્રકારનું કહેલ છે. વીર્ય જીવની એક વિશેષ પ્રકારની શક્તિ છે. જે વિશેષ રૂપે પ્રેરણા કરે છે—અર્થાત્ અહિતને હટાવે છે. બે વિર્ય કહેવાય છે.

‘નુ’ શબ્દ જ્ઞાસાના અર્થમાં છે. અને વિતર્કનો વાચક છે, અર્થાત્ અહિયાં એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે—વીરપુરૂષનું વીરપણું શું છે ? અર્થાત્ કઈ રીતે તે સુલટ અર્થાત્ વીર કહેવાય છે ? વીર્ય કે જે બે પ્રકારનું કહેલ છે, તે શું છે ? અને કયા કારણથી બે પ્રકારનું થાય છે ? તેનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

કહેવાનો હેતુ એ છે કે તીર્થ'કર અને ગણધરો વીર્ય'ના બે ભેદો કહે છે, અહિયાં એવી જ્ઞાસા થાય છે વીરોનું વીરપણું એ શું છે ? કયા કારણથી વીર પુરૂષ ‘વીર’ એ પ્રમાણે કહેવાય છે ? ॥૧૧॥

હવે ભેદોનું નિરૂપણ કરતાં વીર્ય'નું સ્વરૂપ કહે છે. ‘કમ્મમેગે પવેદંતિ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘એગે કમ્મં પવેદંતિ—એકે કર્મં પ્રવેદયન્તિ’ કોઈ કર્મ ને વીર્ય' એ પ્રમાણે કહે છે. ‘સુવ્વયા અકમ્મં વાવિ—સુવ્વતાઃ અકર્મ વાપિ’ અને હે સારા વ્રતવાળા ‘મુનિયો’ કોઈ અકર્મને વીર્ય' એ પ્રમાણે કહે છે. ‘મચ્ચિચયા—મત્ત્યાઃ’ મૃત્યુલોકના પ્રાણી ‘પરહિં—આખ્યાં’ આ ‘દોહિં ઠાણેહિં—દ્વાખ્યામ્ સ્થાનાખ્યમ્’ બે સ્થાનોથી ‘વીસંતિ—દશ્યન્તે’ દેખાય છે. ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ—હે સુવ્રતો (સારાવ્રત વાળા લગ્ન્યો) કોઈ કર્મને જ વીર્ય' કહે છે, કોઈ અકર્મને વીર્ય' કહે છે ? એ બે ભેદોવાળા મનુષ્યો જોવામાં આવે છે. ॥૨૧॥

ટીકાથ—કોઈ વિક્રાન્ કર્મને જ 'વીર્ય' કહે છે, તેઓનું કથન એવું છે કે—પોતાના પ્રયત્નથી જ સંપાદિત કરવામાં આવે છે, તેને કર્મ કહેવાય છે. અને એ કર્મ જ 'વીર્ય' કહેવાય છે. અથવા અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર વીર્ય આઠ પ્રકારનું કહેલ છે ઔદયિક ભાવથી યુક્ત કર્મ છે. અને ઔદયિક ભાવ કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થાય છે.

કોઈ સુવ્રત કર્મથી રહિતને પણ 'વીર્ય' કહે છે. વીર્યાન્તરાય કર્મને ક્ષય થવાથી ઉત્પન્ન થવાવાળા જીવને સ્વાભાવિક વીર્ય હોય છે. અહિંયાં 'અપિ' શબ્દથી ચારિત્ર મોહનીયના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલ વીર્ય પણ ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે આ જે લેદો જ 'વીર્ય'ના છે. આમાંથી 'કર્મ વીર્ય' એ ખાલવીર્ય કહેવાય છે, અને 'અકર્મવીર્ય' એ પંડિતવીર્ય કહેવાય છે. આ જે લેદો વાળા મનુષ્યો જોવામાં આવે છે. જે પ્રમાણે અનેક પ્રકારના કૃત્યોમાં પ્રયત્ન કરવાવાળા બળ વગેરેથી યુક્ત પુરૂષને જોઈને 'આ વીર્ય વાળો છે' એ પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે. અને કર્મોના ક્ષય થવાથી 'આ અનંત બળ વાળો છે.' એ પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે.

શિષ્યે પ્રશ્ન કર્યા પછી સુધર્મા સ્વામી; જ'પૂ સ્વામી વિગેરે શિષ્ય વર્ગને ઉદ્દેશીને કહે છે કે—હું સુવ્રતો ! કોઈ કોઈ કર્મને જ વીર્ય કહે છે. આ રીતે વીર્યના જે લેદો થઈ જાય છે. આ જે લેદોમાં જ સઘળા મનુષ્યોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. ॥૨૧॥

કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરીને કર્મને જ ખાલવીર્ય કહેવામાં આવેલ છે, હવે પ્રમાદને જ 'કર્મ' કહે છે. ! આમાં પણ કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર થવાથી પ્રમાદને કર્મપણાથી સમજવો જોઈએ. સૂત્રકાર એજ કહે છે કે—'પમાયં કમ્મ માહંસુ' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'પમાયં કમ્મ માહંસુ—પ્રમાદં કર્મ આહુઃ' તીર્થકરોએ પ્રમાદને-કર્મ કહેલ છે. 'તહા અપ્પમાયં અપરં—તથા અપ્રમાદમ્ અપરમ્' તથા અપ્રમાદને અકર્મ કહ્યું છે. 'તઠ્ઠાવાદેસઓ વાવિ—તદ્ધવાદેશત્તો વાપિ' આ બન્નેની સત્તાથી જ 'બાલં પંડિયમેવ વા—બાલં પંડિતમેવ વા' ખાલવીર્ય તથા પંડિતવીર્ય થાય છે. ॥૩૧॥

અન્વયાર્થ—તીર્થકર વિગેરે મહાપુરૂષો મઘ વગેરે પ્રમાદને કર્મ કહે છે. તથા અપ્રમાદને અકર્મ કહે છે. પ્રમાદના સદ્ભાવથી ખાલવીર્ય અને અપ્રમાદથી પંડિતવીર્ય કહેવામાં આવે છે. ॥૩૧॥

ટીકાર્થ—જેની સત્તાથી જીવ શુભ અનુષ્ઠાનથી રહિત થાય છે. તે મધ વિગેરે પ્રમાદ કહેવાય છે. કહ્યું પણ છે કે-‘મઙ્ગ’ વિસયકસાયા’ ઇત્યાદિ મધ, વિષય, કષાય, નિદ્રા, અને પાંચમી વિકથા આ પાંચ પ્રકારના પ્રમાદ વીતરાગ દેવોએ કહેલ છે. આ મધ વિગેરે પ્રમાદ કર્મોના જનક-ઉત્પન્ન કરવાવાળા છે. તેજ કારણથી તિર્થ કરો વિગેરે તેને કર્મ એ પ્રમાણે કહે છે. અને પ્રમાદના પરિત્યાગને અકર્મ કહે છે.

કહેવાનો હેતુ એ છે કે-પ્રમાદવાળા જીવને કર્મનું બંધન થાય છે. અને કર્મવાળા જીવનો જે ક્રિયારૂપ વ્યાપાર છે, તે બાલવીર્ય કહેવાય છે. જે જીવ પ્રમાદથી રહિત હોય છે, તેને કર્મોના અભાવ થઈ જાય છે. અને કર્મના અભાવવાળા જીવના અનુષ્ઠાનને પંડિતવીર્ય કહેવાય છે. અર્થાત્ પ્રમત્ત અને કર્મ વાળા જીવનું બાલવીર્ય અને અપ્રમત્ત અને અકર્મા-કર્મ વિનાના જીવનું ‘પંડિત’ વીર્ય છે વીર્યની સાથે ‘બાલ’ અથવા ‘વંહિત’ એ વિશેષણો લગાડવામાં આવે છે. તે પ્રમાદ અને અપ્રમાદના કારણથી જ હોય છે.

અલબ્ધ જીવોનું બાલવીર્ય અનાદિ અને અનંત છે. લબ્ધ જીવોનું અનાદિ સાન્ત છે. અર્થાત્ તે સદા કાળથી ચાલ્યું આવે છે, પરંતુ કોઈ વખત તેનો અન્ત આવી જાય છે, પંડિતવીર્ય સાદિ-સાન્ત જ હોય છે, આનો સાર એ છે કે-તીર્થ કર લગવંતોએ પ્રમાદ ને કર્મ અને અપ્રમાદ ને અકર્મ કહેલ છે. તેજ પ્રમાદના કારણે બાલવીર્ય અને અપ્રમાદના કારણે પંડિતવીર્ય હોય છે. ॥૩॥

પ્રમાદવાળા અને કર્મવાળા જીવને બાળવીર્ય છે. એજ હવે સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે. ‘સત્થમેગે ડ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--‘એગે પાણિણં અતિવાયાય-એકે પ્રાણિનાં અતિપાતાય’ કોઈ પ્રાણિ-થોનો વધ કરવા માટે ‘સત્થં-શક્ષમ્’ તલવાર વિગેરે શસ્ત્ર અથવા ધનુર્વેદ વિગેરે ‘સિન્હલંતા-લિખ્ણન્તે’ શીખે છે. ‘એગે-એકે’ તથા કોઈ ‘પાણભૂય વિહેદિણો-પ્રાણભૂતવિહેટકાન્’ પ્રાણી અને ભૂતોને મારવાવાળા ‘મંતે-મન્ત્રાન્’ મંત્રોને ‘અહિજ્જંતિ-અધીયતે’ શીખે છે. ॥૪॥

અન્વયાર્થ—કોઈ કોઈ વ્યક્તિ પ્રાણિયોની વિરાધના (હિંસા) કરવા માટે ધનુર્વેદ વિગેરે શસ્ત્રવિદ્યા શીખે છે, કોઈ વ્યક્તિ પ્રાણી અને ભૂતોને બાધા કારક મંત્રોનો અભ્યાસ કરે છે. ॥૪॥

ટીકાર્થ—રાગ અને દ્વેષના કારણે જેઓનું ચિત્ત પરાજીત થયેલ છે, એવા કોઈ પુરૂષો જીવોનો નાશ કરવાવાળા ‘સત્થ’ અર્થાત્ ખડ્ગ વિગેરે

શસ્ત્રોની અથવા ધનુર્વેદ વિગેરે શાસ્ત્રોની શિક્ષા ગ્રહણ કરે છે, અને ખૂબ ઉદ્યમ કરીને તે શીખે છે, અથવા તેવા પ્રકારના શસ્ત્ર અથવા શાસ્ત્રને તેઓ ધીબાને શીખવાડે છે. આ પ્રકારથી શીખેલા કે શીખવાડેલા શસ્ત્ર અથવા શાસ્ત્ર પ્રાણિયોની હિંસાનું કારણ બને છે, કેમકે—એ શાસ્ત્રોમાં એજ કહેવામાં આવે છે કે—બીબની હિંસા કઇ રીતે કરી શકાય ? કહ્યું પણ છે કે—‘મુષ્ટિના છાદયેલ્લક્ષ્ય’ ઇત્યાદિ

અર્થાત્ પોતાની મુઠી વડે લક્ષ્યને આચ્છાદિત કરીલેય અને મુઠી પર નજર સ્થિર કરી લે. અથવા માથા પર કમ્પન થાય તો લક્ષ્ય વિધાયેલજ સમજવું. ॥૧૧॥

આ રીતે તે શાસ્ત્રમાં એ જ નિરૂપણ કરવામાં આવેલ છે કે—કેવી રીતે શત્રુઓનો ઘાત કરી શકાય ? કેવી રીતે ધીબાને દગો દઇ શકાય ? અર્થાત્ ગદ્ગલતમાં નાખી શકાય ? કામાદિ અશુભ અનુષ્ઠાન જ એ શાસ્ત્રનો વિષય છે. જેઓ આવા પ્રકારની શસ્ત્ર વિદ્યા અથવા શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે છે, તેઓની પ્રવૃત્તિ સાવધ કર્મોમાં જ હોય છે. આવા પ્રકારના શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી ઉત્પન્ન થવાવાળા વીર્યને બાલવીર્ય કહેવામાં આવે છે.

તથા કેઈ કેઈ લોકો પોતાના પાપ કર્મના ઉદ્યથી મંત્રોને મારણ કાર્યમાં પ્રયુક્ત કરે છે, અને અશ્વમેધ, નરમેધ, ગોમેધ, અને રથેન યાગ વિગેરેમાં પ્રયુક્ત કરવા શીખે છે. અને શીખવાડે છે. એ મંત્રો કેવા છે ? તે બતાવતાં કહે છે—‘વાણભૂયવિહેલ્લિગો યે ધન્દ્રિય વગેરે પ્રાણી પૃથ્વી આદિ ભૂતોને મારવા વાળાહોય છે. તેવા મંત્રોને શીખેશીખવાડે છે. ॥૧૪॥

‘માયિગો કદ્દુ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘માયિગો માયા ય કદ્દુ—માયિનઃ માયા કૃત્વા’ માયાશ્ચ કરવાવાળા પુરૂષ માયા અર્થાત્ છલ કપટ કરી ને ‘કામભોગે સમારભે—કામભોગાન્ સમારમન્તે’ કામભોગોનું સેવન કરે છે. ‘આયસાતાણુગામિણો—આત્મશાતાણુગામિનઃ’ તથા પોતાના સુખની ઇચ્છા કરવા વાળા એઓ ‘હંતા—હન્તારઃ’ પ્રાણિયોનું હતન કરવા વાળા ‘હેત્તા—હેત્તારઃ’ છેદન કરવાવાળા ‘પગન્ભિતા—પ્રકર્ત્તયિતારઃ’ અને કર્તાન કરવા વાળા હોય છે. ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—માયાવી લોકો માયાચાર કરીને શબ્દાદિ વિષય રૂપ કામભોગોનું સેવન કરે છે. તેઓ પોતાના સુખની ઇચ્છા કરીને અન્ય જીવોની હિંસા કરે છે, છેદન કરે છે, અને વિદારણ—કર્તાન કરે છે. ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—માયાનું સેવન કરવાવાળા માયી (કપટી) અથવા માયાવી કહેવાય છે. એવા માયાવી માણસો માયા કરીને પારકા ધન સ્ત્રી વિગેરેનું

હરણ કરે છે, અને કામલોગોનું સેવન કરે છે, અર્થાત્ ધીબ્જ્યોના ધન વિગેરેથી કામલોગો લોગવે છે, અને પોતાના જ સુખ માટે પ્રયત્ન કરનારા તેઓ કષાયથી મલિન ચિત્ત વાળા થઈને ધીબ્જ પ્રાણિયોની વિરાધના-હિંસા કરે છે, કાન-નાક વિગેરેનું છેદન કરે છે, પીઠ (વાસો) પેટ વિગેરે ચીરે છે, તેઓ પોતાના જ સુખ માટે આવા પ્રકારની પાપક્રિયાઓ કરતા રહે છે. ॥૫૧॥

તેઓ હનન અને છેદન કઈ રીતે કરે છે ? વિગેરે બતાવતાં સૂત્રકાર 'મળસા વચસા ચેવ' ગાથા કહે છે.—

શબ્દાર્થ—'અસંજયા-અસંવતઃ' અસંયમી પુરૂષ 'મળસા વચસા ચેવ કાયસા-મનસા વચસા ચ કાયેન' મન, વચન અને કાયથી 'અંતસો-અન્તશઃ' અંતપર્યંત અર્થાત્ કાયની શક્તી ન હોવાછતાં મનથી જ 'આરબો પરશોવા વિ-લારતઃ પરતઃ વાપિ' આલોક અને પરલોક એ બન્ને લોક માટે 'દુહાવિ-દ્વિઘાપિ' કરવું અને કરાવવું એ બન્ને પ્રકારથી જીવોને ઘાત કરાવે છે. ॥૬૧॥

અન્વયાર્થ—અસંયમી પુરૂષો મનથી, વચનથી અને કાયથી તથા કૃત, કારિત અને અનુમોદનથી તથા કાયથી અસમર્થ—અશક્ત થાય ત્યારે મનથીજ પાપના અનુબંધનની અનુમોદના કરીને આલોક અને પરલોક બન્ને માટે ખોતે કરવા અને કરાવવાથી અર્થાત્ બેઉ પ્રકારથી જીવોની વિરાધના કરે છે. ॥૬૧॥

ટીકાર્થ—જે પુરૂષ મન, વચન, અને કાયથી અસંયમી હોય છે. પર-વંચક-ધીબ્જને ઠગવાવાળા હોય છે, તેઓ મન વચન અને કાયથી અને શારીરથી અશક્ત થાય ત્યારે વિચાર માત્રથી ધીબ્જ્યોના ઘાતની ઇચ્છા કરે છે.

આ સંબંધમાં કાલશૌકરિકનું ઉદાહરણ પ્રસિદ્ધ છે. તેઓ આ લોકના સુખ માટે અને પરલોકના સુખ માટે બન્ને પ્રકારથી અર્થાત્ સ્વયં ઘાત કરીને તથા ધીબ્જ્યોથી ઘાત કરાવીને પ્રાણિયોની હિંસા કરે કરાવે છે.

કહેવાનો હેતુ એ છે કે-રાગ અને દ્વેષથી આંધળા બનેલ પુરૂષો મન, વચન અને કાય (શરીર) થી અને શારીરિક શક્તિ ન હોય તો કેવળ વચન માત્રથી અથવા કેવળ મનથી આ લોક અને પરલોક માટે સ્વયં જીવોની હિંસા કરે છે, અને ધીબ્જ્યો પાસે પણ હિંસા કરાવે છે. ॥ ૬ ॥

હવે હિંસાથી થનારા પાપનું ફળ બતાવે છે.—વેરાઈ કુચ્વઈ વૈરી' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—'વૈરી વેરાઈ કુચ્વઈ-વૈરી વૈરાણિ કરીતિ' જીવોને ઘાત કરવાવાળો

પુરૂષ અનેક જન્મ માટે જીવોની સાથે વેર કરે છે. 'તઓ વેરેહિ' રજ્જઃ-તતઃ વૈરૈઃ રજ્યતે' તે પછી તે ખીજું નવું વેર કરે છે. 'આરંભા પાવોવગા-આરંભાઃ પાવોવગાઃ' જીવ હિંસા પાપ ઉત્પન્નકરે છે. 'અંતસો દુઃસ્વપાસા-અન્તશઃ દુઃસ્વપર્શાઃ' અને છેવટે દુઃખ દે છે. ૧૧૭.૧

અન્વયાર્થ—વેરી અર્થાત્ જીવોની હિંસા કરવાવાળાઓ સેંકડો જન્મ સુધી ચાલુ રહેનારું વેર બાંધે છે. અને નવું વેર ઉત્પન્ન કરે છે. આરંભ પાપરૂપ હોય છે, અને અન્તે દુઃખ પ્રાપ્ત કરે છે. ૧૧૬.૧

ટીકાર્થ—પદ્મજીવનિકાયોતુ' ઉપમર્દન (હિંસા) કરવાવાળા અર્થાત્ છ કાયોની વિરાધના કરવાવાળા પુરૂષો, જેની હિંસા કરે છે, તેની સાથે વેરભાવ ઉત્પન્ન કરે છે. અર્થાત્ જે પ્રાણીનો એકવાર ઘાત કરે છે, તેની સાથે સેંકડો જન્મ સુધી ચાલુ રહેનારો વિરોધ-વેર ભાવ બાંધે છે, અને પછી તે વેરની પરં-પરાથી બંધાયેલો રહે છે, અને નવું નવું વેર બાંધતા બંધ છે. જેની સાથે વેર બાંધ્યું છે, તે એક જન્મમાં તેનો બદલો લેય છે, ત્યારે પાછું નવું વેર બંધાય છે, આ રીતે વેરનો પ્રવાહ (વેણ) જન્મ જન્માન્તર સુધી ચાલતો જ રહે છે. અને વધતો જ રહે છે.

આ વેરની પરંપરા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ બતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે-પાપોને ઉત્પન્ન કરવાવાળો આરંભ પોતાના વિપાકના ઉદય વખતે દુઃખ કારક હોય છે.

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે-જીવોની હિંસા કરવાવાળાઓ તે જીવોની સાથે વેર બાંધે છે. આ જન્મમાં જે જેને મારે છે, તે જન્માન્તરમાં અર્થાત્ બીજા જન્મમાં મારવા વાળાને મારે છે. આ જ વધ્ય (મરનાર) કાલે વધક (મારવાવાળો) બની બંધ છે. અર્થાત્ મારવાવાળો જે જીવને મારે છે, બીજા જન્મમાં તે જીવ મારનારને મારે છે. આ રીતની જે પરંપરા ચાલુ થાય છે તેનો અંત સેંકડો લગભગ સુધી આવતો નથી. હિંસા પાપને ઉત્પન્ન કરે છે, અને પાપ દુઃખકારક હોય છે. તેથી જેઓ પોતાનું હિત ધરે છે. તેણે હિંસાનો હંમેશાં ત્યાગ કરવો જોઈએ. ૧૧૭.૧

‘સંપરાયં’ ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘અત્તદુક્કલકારિણો-આત્મદુઃકૃતકારિણઃ’ પોતે જ પાપ કરવાવાળા જીવ ‘સંપરાયં નિયત્તંતે-સાંપરાયિકમ્ નિયત્તન્તિ’ .સાંપરાયિક કર્મ બાંધે છે ‘રાગદોષસિદ્ધ્યા તે બાલા-રાગદ્વેષાશ્રિતાઃ તે બાલાઃ’ રાગ અને દ્વેષના આશ્રયથી તે અજ્ઞાનિયો ‘બહુ પાવં કુઠ્વન્તિ-બહુ પાપં કુર્વન્તિ’ ઘણા જ પાપ કર્મો કરે છે. ૧૧૮.૧

અન્વયાર્થ—સ્વયં પાપ કરવા વાળો જીવ સાંપરાયિક (સંસારના

પરિભ્રમણ) કર્મનો ખંધ કરે છે, તેઓ અજ્ઞાની અને રાગદ્વેષથી મલીન થઇને ઘણા જ પાપનું ઉપાર્જન કરે છે. ॥૮૧॥

ટીકાર્થ—જેઓ સ્વયં પાપ કર્મનું આચરણ કરે છે, તેઓ સાંપરાયિક કર્મને ખાંધે છે. કર્મખંધ બે પ્રકારના છે, ઈર્ષ્યાપથ અને સાંપરાયિક જે કર્મનો ખંધ બાહર કષાયથી થાય છે, તે સાંપરાયિક કહેવાય છે. જીવ-હિંસાથી સાંપરાયિક કર્મનો ખંધ થાય છે.

જે જીવ રાગ દ્વેષથી યુક્ત હોય છે. અર્થાત્ જેઓનો આત્મા કષાયોથી મલીન થયેલો છે, અને તે કારણથી જેઓ હિંસા કરે છે, તેઓ નરક વિગેરે દુર્ગતિયોના કારણભૂત કર્મનો ખંધ કરે છે. એવા કર્મો અનેક પ્રકારની અશાતા (અશાંતિ) રૂપ દુઃખને ઉત્પન્ન કરવાવાળા હોય છે. સત્ અસત્ના વિવેક વિનાના અજ્ઞાની જીવોજ એવા કર્મોનું ઉપાર્જન કરે છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—પોતે—પાપકર્મનું અનુષ્ઠાન કરવાવાળા અજ્ઞાની જીવો ચતુર્ગતિમાં ભ્રમણ કરવાને કારણે સાંપરાયિક કર્મનો ખંધ કરે છે તથા જેઓ રાગદ્વેષથી મલીન થયેલા છે, તેઓ અનેક પ્રકારના કર્મોનું ઉપાર્જન (પ્રાપ્તિ) કરે છે. ॥૮૧॥

આ રીતે બાલવીર્યને બતાવીને ઉપસંહાર કરતાં કહે છે કે—
‘एयं सकम्मवीरिय’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘एयं-एतत्’ આ ‘बालाणं तु-बालानां तु’ અજ્ઞાનિયો તું ‘सकम्म वीरियं’ પવેદ્યં-सकर्मवीर्यम्’ પ્રવેદિતમ્’ સ્વકર્મ વીર્ય કહેલ છે. ‘इतो-अतः’ હવે અહિંથી ‘पंडियाणं-पंडितानाम्’ ઉત્તમ સાધુઓ તું ‘अकम्मवीरियं-अकर्मवीर्यम्’ અકર્મ વીર્ય ‘मे-मे’ મારી પાસેથી ‘सुणेह-श्रुणुत’ હે શિષ્યો ! તમે સાંભળો ॥૮૧॥

અન્યવાર્થ— હે શિષ્યો ! આ પહેલાં કહેલ પ્રકારથી અજ્ઞાની જીવોનું સકર્મ વીર્ય કહેવામાં આવેલ છે. હવે પંડિતો—જ્ઞાનીજનોનું અકર્મવીર્ય કહું છું તે તમે સર્વે મારી પાસેથી સાંભળો. ॥૮૧॥

ટીકાર્થ—આનાથી પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે કે—કોઈ કોઈ બાલ-અજ્ઞાની જીવ જીવોની હિંસા કરવા માટે શસ્ત્ર અને શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે છે. કોઈ કોઈ પ્રાણિયોની વિરાધના કરવાવાળા મંત્રોનું અધ્યયન કરે છે. કોઈ કોઈ કામભોગોની ઈચ્છા બાળા માયાવી માયાચાર કરીને આરંભ સમારંભ કરે છે. કોઈ મોતાના શત્રુને ઉદ્દેશીને એવા પાપ કૃત્યો કરે છે. જેથી વંશ પરંપરાગત વેર ખંધાઈ જાય છે.

આ બધું સત્ અસત્ના વિવેક રહિત બાલજીવોનું સકર્મવીર્ય કહેલ છે

મૂળમાં આવેલ 'બાલાણાં તુ' આ પદમાં 'તુ' પદથી પ્રમાદવાન, જીવોના વીર્યનો પણ સંગ્રહ થયેલ છે.

બાલવીર્યનું નિરૂપણ કરીને હવે હું પંડિતોના અકર્મવીર્ય વિશે કહીશ તે તમો સાંભળો । ૯।

હવે 'દ્વિવ' ઇત્યાદિ ગાથા દ્વારા પંડિતવીર્યનું કથન કરવામાં આવે છે.

શબ્દાર્થ—'દ્વિવ-દ્રવ્યઃ' મુક્તિ ગમન કરવાને યોગ્ય પુરૂષ 'બંધણુમ્મુક્તૈ-બંધનોન્મુક્તઃ' બંધનથી મુક્ત 'સદ્વઓ છિન્નબંધણે-સર્વત્ત્ચિન્નબંધનઃ' તથા બધીરીતે બંધનનોનાશ કરીને 'પાવકં કમ્મં પળોલ્લ-પાપકં કર્મ પ્રણુદ' પાપ-કર્મને છોડીને 'અંતસો સલ્લં કંતતિ-અન્તશઃ શલ્યં ક્વન્તતિ' પોતાના સઘળા કર્મોનો નાશ કરી દે છે. ૧૧૦।

અન્યથાર્થ—મુક્તિમાં જવાને યોગ્ય, કષાયરૂપ બંધનથી રહિત, દરેક પ્રકારના સંશયો વિનાના લવ્ય જીવો પાપ કર્મને હટાવીને અન્તતઃ સદ્યને અર્થાત્ ખાડી રહેલા કર્મોને છેદી નાખે છે. ૧૧૦।

ટીકાર્થ—જેઓ મુક્તિમાં જવાને યોગ્ય થયેલા હોય તે 'દ્રવ્ય' કહેવાય છે. કેમ કે—'દ્રવ્યં ચ ભવ્યે' આ પ્રમાણે કહેલ છે. અહિંયાં દ્રવ્ય પદનો અર્થ મોક્ષમાં જવાને યોગ્ય મહાત્મા આ પ્રમાણે થાય છે, અથવા રાગદ્વેષ વિનાના હોવાના કારણે જેઓ દ્રવ્યના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે અર્થાત્ સર્વથા કષાય વિનાના હોય તે પણ 'દ્રવ્ય' કહેવાય છે, અથવા જે વીતરાગની સરખા વીતરાગ અર્થાત્ અલ્પ કષાયવાળા હોય તેને પણ દ્રવ્ય કહે છે. કહ્યું પણ છે કે—'કિં સક્કા વોત્તું જે' ઇત્યાદિ

જેઓ સરાગ ધર્મમાં અર્થાત્ રાગયુક્ત અવસ્થામાં (છટ્ઠા સાતમા ગુણ-સ્થાનમાં) વર્તમાન છે, તેને પણ શું અકષાયી કહેવાય છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એવો છે કે—જેઓ સત્તામાં રહેલ કષાયોનો પણ નિગ્રહ કરે છે. તે પણ વીતરાગ અથવા અકષાયી કહી શકાય છે.

આ પ્રકારના 'દ્રવ્ય' મહાત્મા કેવા પ્રકારના હોય છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે—તે બંધનોથી વિમુક્ત (છૂટેલા) હોય છે. કષાય-કર્મ સ્થિતિના ઉત્પત્તિ રૂપ છે. એટલા જ માટે કર્મ બંધન કહેવાય છે. કહ્યું પણ છે કે—'કર્મોમાં જે સ્થિતિ આવે છે, તે કષાયના કારણે જ આવે છે, તે સિવાય 'તે છિન્નબંધન' હોય છે. અર્થાત્ તેના બંધન-કષાયો સર્વથા નાશ પામે

છે. તે જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે પાપ કર્મને દૂર કરીને છેવટે શરીરની અંદર તૂટેલા ખાણની આણીની જેમ પીડા પહોંચાડનારા ખાકી રહેલા કર્મોનો પણ નાશ કરે છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—મુક્તિમાં જવાને યોગ્ય ભવ્ય જીવો સર્વ અંધનોનો નાશ કરીને તથા પાપ કર્મને દૂર કરીને સંસારમાં સ્થિતિના કારણ રૂપ આઠે પ્રકારના કર્મોને હટાવી દે છે. 119011

જેનો આશ્રય લઈને મહાપુરૂષો કર્મરૂપ શલ્યનો નાશ કરે છે, તે વિષય અતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે—‘નેયાઽયં સુચક્ષ્ણાય’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘નેયાઽયં સુચક્ષ્ણાય—ન્યાયોપેતં સ્વાભ્યાતમ્’ સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ને તીર્થકરોએ મોક્ષમાં લઈ જવાવાળા કહ્યા છે. ‘ઝવાદાય સમીહણ—ઝપાદાય સમીહતે’ વિદ્વાન્ પુરૂષ જેને ગ્રહણ કરીને મોક્ષને માટે ઉદ્યોગ કરે છે. ‘મુઝ્જો મુઝ્જો દુહાવાસં—મૂયો મૂયો દુઃસ્વાવાસં’ ખાલવીયં વારંવાર દુઃખ દે છે. ‘તહા તહા અસુહત્તં—તથા—તથા અશુભત્વમ્’ ખાલવીયં વાળો પુરૂષ જેમ જેમ દુઃખ ભોગવે છે તેમ તેમ તેને અશુભજ વધે છે. 119111

અન્યાર્થ—સમ્યગ દર્શન, જ્ઞાન, અને ચારિત્ર તપને તીર્થકરોએ મોક્ષ માર્ગ કહેલ છે. વિવેકી પુરૂષ તે માર્ગનું અવલંબન કરીને મોક્ષ માટે પ્રયત્ન કરે છે. ખાલવીયં વારંવાર દુઃખ દેનારૂ હોય છે ખાલ જીવો જેમ જેમ દુઃખ ભોગવે છે, તેમ તેમ તેઓના અશુભ વિચારો વધતાજ જાય છે. 119111

ટીકાર્થ—ન્યાયોપેત જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર અને તપ વિગેરે જે મોક્ષના માર્ગો છે; તેનાથી યુક્ત હોય તેજ ‘નેતા’ છે. અથવા શ્રુત—ચારિત્રરૂપ ધર્મ ‘નેતા’ છે. કેમકે તે મોક્ષમાં કારણ છે, તે નેતા અથવા મોક્ષ માર્ગનું તીર્થકર વિગેરે એ સારી રીતે કથન કરેલ છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—સમ્યક્ જ્ઞાન; દર્શન ચારિત્ર અને તપ અથવા શ્રુત અથવા ચારિત્ર રૂપ ધર્મ જ મોક્ષનું કારણ છે આ પ્રમાણે તીર્થકર વિગેરે એ ઉપદેશ આપેલ છે. આ મોક્ષ માર્ગનો શ્રદ્ધા પૂર્વક સ્વીકાર કરીને મોક્ષની ઇચ્છાવાળા પુરૂષો જ્ઞાન, ધ્યાન વિગેરે ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. આથી ઉલટા ખાલ વીર્ય—અજ્ઞાનીયો વારંવાર દુઃખોના કારણ રૂપ થાય છે. ખાલવી-ર્યાવાળા પુરૂષો નરક—નિર્ગોદ વિગેરેમાં પરિભ્રમણ કરતા રહે છે. ત્યાં જેમ જેમ દુઃખો ભોગવે છે, તેમ તેમ તેનું અશુભપણુ અર્થાત્ પરિણામોનું મહાન પણું વધતું જાય છે. આ રીતના સંસારના સ્વરૂપનો વિચાર કરવા-વાળા મુનિ ધર્મ—ધ્યાનના અનુષ્ઠાનોમાં જ પ્રવૃત્તિ કરે છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ એ મોક્ષના માર્ગો છે. આ પ્રમાણે તીર્થકરોએ ઉપદેશ આપેલ છે, તેથી જ

મોક્ષની કામનાવાળા મોક્ષ માર્ગનો જ સ્વીકાર કરીને વિચરે છે. તેઓ મોક્ષ માટે જ પ્રવૃત્તિ કરે છે. આનાથી વિપરીત જેઓ ખાલવીર્ય છે, તે દુઃખ આપવાવાળા હોય છે, દુઃખ લોગવનાર ખાલવીર્યવાળો પુરુષ નારક વિગેરે ઋતિમૈનેજ વધારે છે. ॥૧૧॥

‘ઠાળી’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘ઠાળી-સ્થાની ! ઉચ્ચ પદ પર રહેલા બધાજ ‘વિવિહઠાળાણિ ચક્ષુસ્સંતિ ણ સંસઓ-વિવિધસ્થાતાતિ ત્પક્ષન્તિ ન સંશચઃ’ પોત પોતાના સ્થાનોને છોડી દેશે તેમાં સંશય નથી. ‘ણાઙ્ઘિં ય સુહીહિ-જ્ઞાતિભિઃ સુટ-દ્વિચ્ચ’ તથા જ્ઞાતિઓ અને મિત્રોની સાથે ‘અયં વાસે-અયં વાસઃ’ જે સંવાસ છે તે પણ ‘અણિયતે-અનિયતઃ’ અનિયત છે. ॥૧૨॥

અન્યમાર્થ—ઉત્તમ સ્થાનવાળા ઇન્દ્ર, ચક્રવર્તી વિગેરે અનેક પ્રકારના ઉત્તમ, મધ્યમ, અને અધમ સ્થાનોનો ત્યાગ કરશે તેમાં સંશય નથી, જ્ઞાતિ જનો, અને મિત્રજનોની સાથે જે સહવાસ હોય છે, તે પણ અનિત્ય જ હોય છે. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—સ્થાનીનો અર્થ સ્થાનના અધિપતિ એ પ્રમાણે થાય છે. જેમ દેવલોકમાં ઇન્દ્ર વિગેરે તથા મનુષ્ય લોકમાં ચક્રવર્તી વિગેરે ઉત્તમ સ્થાનના સ્વામી છે, એજ પ્રમાણે જૂદા જૂદા સ્થાનોમાં ખીબ ખીબ જીવો સ્થાની છે, તેઓ બધા પોત પોતાના સ્થાનોનો ત્યાગ કરશે. તે સ્થાનો પર હંમેશાં તેઓનું અધિપતિપણું રહેવાનું નથી. પુણ્યના બળથી જે પ્રાણીએ જે સ્થાન પ્રાપ્ત કરેલ છે, તે સ્થાન લોગવ્યા પછી પુણ્યનો ક્ષય થયા પછી તે સ્થાનનો ત્યાગ કરવો પડે છે, કેમકે જ્યારે નિમિત્ત રહેતું ન હોય તો નૈમિત્તિક નિમિત્તવાળો પણ રહેતો નથી. જે પુણ્યના કારણે જે સ્થાન પ્રાપ્ત થયું છે, તે પુણ્યના અભાવમાં તે સ્થાન ટકી શકતું નથી. આ સંબંધમાં લેશમાત્ર પણ સંશયને અવકાશ રહેતો નથી. જ્ઞાતિજનો અને મિત્રજનોનો જે સહવાસ છે, તે પણ અનિત્ય જ છે. તે હંમેશાં રહેવાવાળો હોતો નથી. કહ્યું પણ છે કે—‘અજ્ઞાન્વિજ્ઞાતાનિ સ્થાનાનિ’ ઇત્યાદિ

‘સઘળા સ્થાનો અશાન્વિત છે. ચાહે તે દેવલોકમાં હોય અથવા ચાહે તે મનુષ્ય લોકમાં હોય દેવો, અસુરો, અને મનુષ્યોની સઘળી ઋદ્ધિયો અને સઘળું સુખ પણ અશાન્વિત છે.

ખીજું પણ કહ્યું છે કે—‘સુચિરતરમુષિત્વાં’ ઇં બંધુવર્ગની સાથે લાંબા કાળ સુધી નિવાસ કરવા છતાં પણ આખરે વિયોગજ થાય છે, ચિરકાળ (લાંબા કાળ) સુધી લોગ લોગવવા છતાં પણ લોગોથી તૃપ્તિ થતી

નથી. લાંબાકાળ સુધી સારી રીતે પુષ્ટ કરેલ શરીર પણ નાશ ને પ્રાપ્ત કરે છે. અને ઘણા સમય સુધી વિચારવામાં આવેલ ધર્મજ એક માત્ર પરલોકમાં સહાય કરનાર અને છે.

જે મનુષ્યને સવારે સંપૂર્ણ વૈલવથી શોભાયમાન જોયો હોય તેજ મનુષ્ય સંધ્યાકાળે ખળ ખળતી ચિંતા પર સૂતેલો જોવામાં આવે છે, આ રીતે આ સંસારવાસ અનિત્ય છે ગાથામાં આવેલ 'ચ' પદથી જે પગવાળા, ચાર પગવાળા, ધન, ધાન્ય વિગેરે વિષયો તથા તેનો સંયોગ પણ અનિત્ય જ માનવો જોઈએ, શાસ્ત્રકારનો હેતુ એ છે કે-સંસારના સઘળા પદાર્થોમાં વૈરાગ્યભાવ ઉત્પન્ન કરવો જોઈએ. વૈરાગ્ય દ્વારા અનિત્ય ભોગોની તરફથી પોતાની ખુદ્ધિ હટાવીને મોક્ષમાર્ગ તરફ જ પ્રેરવી જોઈએ.

સંસારી જીવોએ સંસારના સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાનને પ્રાપ્ત કરીને પણ આજ અથવા કાલ કે પછી પદ્યોપમ સાગરોપમ પછી આયુનો ક્ષય થાય ત્યારે તે સ્થાનનો ત્યાગ કરવો જ પડે છે. તે શિવાય અંધુજન કે શાંતિજન સાથેનો સંવાસ છે, તે પણ સદાકાળ અન્યો રહેતો નથી. તેનો પણ કોઈ સમયે ત્યાગ કરવો જ પડે છે. આ પ્રમાણેનો વિચાર કરીને ખુદ્ધિશાળી પુરૂષે અનિત્ય પદાર્થોમાં પોતાની ખુદ્ધિ જોડવી ન જોઈએ. પરંતુ મોક્ષ માટે જ પ્રયત્ન કરતા રહે ॥૧૨॥

‘एवमादाय मेहावी’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘મેહાવી-મેઘાવી’ ખુદ્ધિમાન પુરૂષ ‘एवमादाय-एवमादाय’ અધા સ્થાનો અનિત્ય છે તેમ વિચાર કરીને ‘अपणो गिद्धिमुद्धरे-आत्मनः गृद्धिम् उद्धरेत्’ પોતાની મમત્વખુદ્ધિને હટાવી દે ‘सव्वधम्मकोविं-सर्वधर्मैरको-पित्तम्’ અધાજ કુતીર્થિક ધર્મોથી દૂષિત નહીં કરેલા ‘आरियं उवसंपज्जे-आर्यम् उवसंपचेत्’ આ આર્ય ધર્મનો સ્વીકાર કરે ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—જ્ઞાની પુરૂષો એવું માનીને અર્થાત્ સઘળા સ્થાનો અને સંયોગોને અનિત્ય માનીને પોતાનું મમત્વ હટાવીલે અને સઘળા ધર્મોમાં નિર્દોષ આર્યમાર્ગ (તીર્થંકરે પ્રતિપાદિત કરેલ માર્ગ)નો સ્વીકાર કરવો ॥૧૩૥

ટીકાર્થ—મેઘાવી અર્થાત્ મર્યાદામાં રહેલા અથવા સત્ અસત્ રૂપ વિવેકથી શોભાયમાન મુનિ પૂર્વેક્ષિત પ્રકારથી સઘળા સ્થાનોને અનિત્ય માનીને પોતાની ગૃહિ (આસક્તિ) તેમાંથી હટાવીલે આ પુત્ર કલત્ર-સ્રી વિગેરે સૌ મારાં છે, અને હૂં તેઓને છું, આવા પ્રકારનું મમત્વ-મારા પણાંનો ત્યાગ કરે કોઈ પણ પદાર્થમાં કોઈ પણ પ્રકારના મારા પણાની બુદ્ધિ ન રાખે અને આર્યમાર્ગનો સ્વીકાર કરે.

જેઓ સઘળા હેય (ત્યાગ કરવા લાયક) ધર્મોથી દૂર હટિ ગયા હોય છે, તેઓ આર્ય કહેવાય છે. હેય ધર્મ (હિંસાદિ લક્ષણવાળો ત્યાગ કરવા યોગ્ય ધર્મ) દુઃખ દેનાર હોય છે. તેથી તે તેઓમાં હોતો નથી.

અથવા 'આરાત્'નો અર્થ અત્યંત નજદીક એ પ્રમાણે થાય છે તેને જે પ્રાપ્ત કરે તે આર્ય, જ્ઞાન, દર્શન, ચરિત્ર, તપ રૂપ ધર્મ આર્ય ધર્મ કહેવાય છે. કેમકે તે પોતાના આત્મામાં જ રહે છે. આત્માથી અર્થાત્ સ્વરૂપથી વધારે નજીકમાં રહેનાર બીજું કોઈ પણ હોતું નથી. આ વ્યાખ્યા પ્રમાણે જ્ઞાન, દર્શન, ચરિત્ર અને તપરૂપ મોક્ષમાર્ગ આર્યમાર્ગ કહેવાય છે. અથવા આર્યો અર્થાત્ તીર્થંકરોનો માર્ગ આર્યમાર્ગ કહેવાય છે. આ આર્યમાર્ગ સઘળા કુતર્કિત-ખોટાતર્કવાળા ધર્મોથી નિર્દોષ છે. પોતાના પ્રભાવના કારણથીજ તે કોઈનાથી પણ દૂષિત-દોષવાળો કરી શકતો નથી. અથવા બૌદ્ધ વિગેરે સઘળા ધર્મો દ્વારા અકોષિત છે, અર્થાત્ તેના પર કોઈ કોધયુક્ત થઈ

શકતા નથી. કારણ કે-અહીંનત લગવાનું પ્રવચન જૂદા જૂદા પ્રકારના નય દષ્ટિયોના સમન્વય કરીને તેને યથાયોગ્ય રીતે સ્વીકાર કરે છે. જેમકે-નૈગ-મનયથી નૈયાયિક, વૈશેષિક મતનો, ઋગ્વુ સૂત્રનયથી ઔદ્ધોના ક્ષણિકવાદનો અને સંબ્રહ્મનયથી વેદાન્તિયોના અદ્વૈતવાદનો સંબ્રહ્મ કરે છે. તેથી જ જે પ્રવચનમાં દરેક પોત પોતાના મન્તવ્યોને તેજ રીતે ભેદ શકે છે. પછી કોઈ પણ આના પર કેમ કુપિત થાય ?

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જગતના સઘળા પદાર્થો અનિત્ય છે, એવું સમજીને વિવેકશીલ પુરૂષ તે બધા પરથી પોતાની બુદ્ધિ હટાવીલેય અને દરેક ધર્મોમાં નિર્દોષ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપરૂપ ધર્મનો સ્વીકાર કરે. આ ધર્મ હુલ્લ અર્થાત્ અપ્રાપ્ત એવા મોક્ષને પણ જલદીથી પ્રાપ્ત કરાવી દે છે. ॥૧૩॥

સહસ મર્દૈર્

શબ્દાર્થ—‘સહ સંમર્દૈર્-સહ સન્મત્યા’ સારી બુદ્ધિ દ્વારા ‘સુનેત્તુ વા-શ્રુત્વા વા’ અથવા સાંભળીને ‘ધમ્મસારં-ધર્મસારમ્’ ધર્મના સાચા સ્વરૂપને ‘ગચ્ચા-જ્ઞાત્વા’ બાણીને ‘સમુવટ્ટિણ્ણ અણગારે-સમુપસ્થિતસ્સ્વનગારઃ’ આત્માની ઉત્તરી કરવામાં તત્પર એવો સાધુ ‘પચ્ચક્ખાયપાવણ-પ્રત્યાહ્યાતપાપકઃ’ પાપનું પ્રત્યાહ્યાન કરીને નિર્મળ આત્માવાળો થાય છે. ॥૧૪॥

અન્યથાર્થ—પોતાની સ્વાભાવિક નિર્મલ બુદ્ધિથી ઇલાપુત્રની જેમ ધર્મત્વને બાણીને અથવા ધર્મસાર-શ્રુતચારિત્રરૂપસારને ચિલાતીપુત્ર પ્રમાણે શ્રવણ કરીને જ્ઞાન અને ક્રિયાની ઉત્તરોત્તર પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્નવાળા અનગારે સાવધ અનુબંધનનો ત્યાગ કરવો. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—નિર્દોષ ધર્મનું જ્ઞાન જે ઉપાયોથી થાય છે, તેનું કથન હવે સૂત્રકાર કરે છે.-જે મતિ પરોપદેશ પિના સ્વભાવથીજ ઉત્પન્ન થાય છે, તેને અહિંયાં ‘સહ સન્મતિ’ કહે છે. અથવા વિશેષ પ્રકારનું મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિ જ્ઞાન ‘સહસન્મતિ’ કહેવાય છે. તેનાથી ધર્મનો સાર સઘળા પ્રાણિયોની રક્ષા રૂપ તત્ત્વ બાણી શકાય છે. જેવી રીતે ઇલાપુત્રે બીજાઓની પાસેથી ધર્મ બાણી હોતો કેમકે જ્ઞાન સ્વ અને પર અન્નેનો ઘોષ કરાવવા વાળું હોય છે, અથવા ચિલાતીપુત્ર પ્રમાણે કોઈ કોઈ શ્રવણ કરીને પણ ધર્મ તત્ત્વને બાણી લે છે, આમાંથી કોઈ પણ ઉપાયથી ધર્મના સારને બાણીને પૂર્વ લયોમાં ઉપાર્જન કરેલા કર્મોનો ક્ષય કરવા માટે પશ્ચિતપીર્યથી યુક્ત, બધા જ પ્રકારના કષાય અન્ધનથી રહિત અને બાલવીર્યથી છૂટી જઈને ઉત્તરોત્તર ગુણોની પ્રાપ્તિને માટે વધતા એવા પરિણુમોથી મુનિ મોક્ષમાર્ગને પ્રાપ્ત કરે. તે સઘળા પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાપોનો ત્યાગ કરનારા થાય

કહેવાનો આશય એ છે કે સાધુ પોતાની જ નિર્મલ બુદ્ધિ વડે અથવા ગુરૂ વિગેરેના ઉપદેશથી સત્ય ધર્મના સ્વરૂપને જાણીને જ્ઞાન વિગેરે શુભોના ઉપાર્જનમાં તત્પર રહીને તથા પાપોનો ત્યાગ કરીને નિર્મળ બની જાય છે. ॥૧૪॥

જં કિંચુવક્કમં જાણે' ધત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘અપ્પણો આરુક્ખયસ્સ-આત્મનઃ આયુક્ષયસ્સ’ વિદ્વાન્ પુરૂષ પોતાના આયુષ્યને ‘જં કિંચુવક્કમં જાણે-યત્ કિંચિત્ ઉપક્રમં જાનીયાત્’ ક્ષયકાલ બે જાણે તો ‘તસ્સેવ અંતરા-તસ્યૈવ અન્તરા’ તેની અંદર જ ‘સ્વિર્પ-ક્ષિપ્રં’ જલદીથી ‘પંડિત્-પણ્ડિતઃ’ પંડિત મુનિ સિદ્ધિ-શિક્ષાં’ સંલેખના રૂપ શિક્ષાને ‘સિક્ખેજ્જા-શિક્ષત’ શ્રદ્ધા કરે. ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—જ્ઞાનવાન પુરૂષ પોતાના આયુષ્યને કોઈ ઉપક્રમ એટલે કે આયુષ્યને ઓછું કરવાવાળું કારણ જાણે તો તેજ વખતે જલદીથી સંલેખના રૂપ શિક્ષાનું સેવન કરે. અર્થાત્ સમાધિમરણ ધારણ કરીલે. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—જે કારણથી આયુનું સંવર્તન થઈ જાય છે, અર્થાત્ લાંબા કાળ સુધી લોગવવાના આયુષ્યને જલદીથી લોગવી લેવાય છે, તે વિષ, શસ્ત્ર, અગ્નિ, જળ, વિગેરે કારણોને ઉપક્રમ કહે છે. સાધુ જ્યારે પોતાના આયુષ્યને કોઈ ઉપક્રમ જાણે તો તેની વચમાં એટલે કે મૃત્યુની પહેલાંજ વગર વિલમ્બે સંલેખનાનો સ્વીકાર કરીલે અર્થાત્ ભક્તપરિજ્ઞા, ઇંગિતમરણ, અથવા પાદપોષગમન વિગેરે સંચારો ધારણ કરીલે. જ્ઞપરિજ્ઞાથી મૃત્યુના વિધીને સારી રીતે જાણીને આસેવન પરિજ્ઞાથી તેનું સેવન કરે.

કહેવાનો આશય એ છે કે જ્ઞાની પુરૂષ કોઈ પણ પ્રકારે પોતાના આયુષ્યને અંત આવેલો જાણે તો આયુના ક્ષયની પહેલાંજ સંલેખના કરીલે અને પંડિત મરણ સ્વીકારીલે ॥૧૫॥

‘જહા કુમે સ અંગાઈ’

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેમ ‘કુમે-કૂર્મઃ’ કાચબા ‘સઅંગાઈ-સ્વાજ્ઞાનિ’ પોતાના અંગોને ‘સપ દેહે સમાહરે-સ્વકે દેહે સમાહરેત્’ પોતાના જ શરીરમાં સમાવી લે છે, ‘એવં મેહાવી-એવં મેધાવી’ એજ પ્રમાણે બુદ્ધિમાન્ પુરૂષ ‘પાવાઈ-પાપાનિ’ પાપોને ‘અજ્ઞાપેણ-અધ્યાત્મના’ ધર્મ ધ્યાન વગેરે ભાવનાથી ‘સમાહરે-સમાહરેત્’ સંકેચિત કરી દે ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ—જેવી રીતે કાચબા પોતાના અંગોને પોતાના દેહમાં

સંકેતી લે છે, એજ પ્રમાણે બુદ્ધિશાળી (ધારણા બુદ્ધિવાળો અથવા વિવેકી) ધર્મ ધ્યાન વગેરે ભાવનાથી પાપોને સંકુચિત કરીલે. ॥૧૬॥

ટીકાથ—અહિયાં ‘જહા’એ પદ દ્વાનતા અર્થમાં વપરાયેલ છે. જે રીતે કાચબો પોતાના માથું, પગ વિગેરે અંગોને પોતાના જ શરીરમાં સમાવી લે છે. અર્થાત્ કોઈ પણ પ્રકારનો ભય ઉપસ્થિત થાય ત્યારે પોતાના અવયવોને શરીરમાં સમાવી લે છે, એજ પ્રમાણે મેધાવી અર્થાત્ મર્યાદાવાન અથવા સત્ અસતના વિવેકને બાણુનાર પુરૂષ પોતાના પાપોને ધર્મભાવનાથી સંકેતી લે અર્થાત્ મૃત્યુનો સમય આવે ત્યારે સમ્યક્ પ્રકારથી પોતાના શરીરનું સંલેખન કરીને પંડિત મરણથી પોતાના શરીરનો પરિત્યાગ કરે.

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે—જેમ ભય ઉપસ્થિત થાય ત્યારે કાચબો પોતાના અંગોને પોતાના શરીરમાં સમાવી લે છે. સંકેતી લે છે, (ઉર્ણનામના ક્રીડાની જેમ) એજ પ્રમાણે વિદ્વાન પુરૂષ અનિવાર્ય મરણનો સમય આવેલો બાણુને ધર્મધ્યાનની ભાવનાથી અસત એવા અનુષ્ઠાનનો ત્યાગ કરે, ॥૧૬॥

‘સાહરે હૃથપાવ ચ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘હૃથપાવ સાહરે—હસ્તૌ પાદૌ ચ સંહરેત્! સાધુ પોતાના હૃથ પગને સંકુચિત (સ્થિર) રાખે ‘મળં પંચે દિયાણિ ચ—મનઃ પઠ્ઠ્ઠેન્દ્રિયાણિ ચ’ તથા મન અને પાંચે ઇન્દ્રિયોને પણ તેમના વિષયોથી નિવૃત્ત રાખે ‘પાવકં ચ પરિણામં—પાપકં પરિણામં’ તથા પાપરૂપ પરિણામ અને ‘હારિસં માસાદોસં’ ચ—તદ્દશં ભાષ.દોષં ચ’ તથા પાપરૂપ પરિણામ અને પાપ મય ભાષાદોષનો પણ ત્યાગ કરે ॥૧૭॥

અન્યાર્થ—હાથોને, પગોને, મનને પાંચે ઇન્દ્રિયોને પાપમય અધ્યવ-

સાચને અને પાપમય ભાષાદોષને સંહરણુ કરે અર્થાત્ તેઓની પ્રવૃત્તિને રોકી દે.

ટીકાર્થ—પહેલાના સૂત્રમાં કહેલ અર્થનું અહિયાં વિસ્તારથી પ્રતિપા-
દન કરવામાં આવેલ છે જેનું મૂળ કાપી નાખવામાં આવેલ છે, એવું વૃક્ષ
હલન ચલન વિનાનું થઈને પૃથ્વી ઉપર સ્થિર પરચું રહે છે, એજ પ્રમાણે
મરણકાળ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે વિદ્વાન પુરૂષો મૃત્યુને નજીક આવેલું જોઈને
પોતાના હાથો અને પગોની પ્રવૃત્તિ રોકી દે છે. હાથો અને પગોથી કાંઈ
પ્રવૃત્તિ કરતા નથી, છિન્નમૂળ (કપાયેલ) ઝાડની માફક શરીરને પૃથ્વી પર
સ્થિર રાખવું, એજ પ્રમાણે મનને તથા કાન વિગેરે પાંચે ઈન્દ્રિયોને
અશુભ પ્રવૃત્તિથી રોકી દે. અર્થાત્ ઈન્દ્રિયોના કોઈ પણ વિષયમાં રાગદ્વેષ
કરવો નહિ કેવળ ઈન્દ્રિયોની બાહ્ય (બહાર)ની પ્રવૃત્તિથી જ રોકાવું તેમ
નહીં પણ અન્તઃકરણ અને મનને પણ ખોટા અનુષ્ઠાનોથી રોકી દે
મનથી કોઈના પણ પારકા પદાર્થનું સેવન ન કરવું. અપ્રશસ્ત સંકલ્પ
વિકલ્પ કરવા નહીં જીવન મરણની ઈચ્છા ન કરે. રાગદ્વેષ ન કરે. પાપરૂપ
પરિણામને અથવા ભાષા સંબંધી દોષોને પણ ત્યાગ કરે. કહેવાનું તાત્પર્ય
એ છે કે—મનવચન, અને કાયનું ગોપન (છૂપાવવું) કરી ને ફૂલ્લ એવા
સંયમને પ્રાપ્ત કરીને સઘળા કર્મોનો ક્ષય કરવા માટે પંડિત મરણનું સારી
રીતે પાલન કરવું. ॥૧૭॥

अणुं माणं च मायं च' ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘અણુમાણં ચ-ઋણુ માનં ચ માયાં ચ’ સાધુ થોડું પણ માન
અને માયાચાર ન રાખે ‘તં પરિણાય-તત્પરિજ્ઞાય’ માન અને માયાનું ખરાબ ફળ
જાણીને ‘પંડિત-પણ્ડિતઃ’ વિદ્વાન પુરૂષ ‘સાતાગારવણિહુપ-સાતાગૌરવનિશ્ચુતઃ’ સુખ
અને શીલ વિનાના થઈને ‘સ્વસંતે-સ્વપશાન્તઃ’ શાંત અર્થાત્ રાગદ્વેષ વિનાના
થઈને ‘અજિહે-અતીહઃ’ માયા રહિત થઈને ‘ચરે-ચરેત્’ વિચરણુ કરે ॥૧૮॥

અન્વચાર્થ—જ્ઞાનીપુરૂષે લેશમાત્ર પણ માન અને માયા ન કરવી, તથા
માન અને માયાના કડવા ફળને જાપરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી
તેનો ત્યાગ કરવો. સુખપણામાં પ્રવૃત્તિવાળા થવું નહિં તથા ઉપશાંત અર્થાત્
રાગદ્વેષથી નિવૃત્ત તથા માયા અને પ્રપંચથી દૂર રહીને વિચરવું. ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—સંયમમાં ઉત્તમ પરાક્રમ કરવાવાળા સંયમીની સમીપ આવીને
જો કોઈ સત્કાર પૂર્વક નિમંત્રણુ કરે તો તેવા અવસરે તેણે અભિમાન કરવું
નહિં આ વાત બતાવવા માટે સૂત્રકારે કહ્યું. છે કે—‘મોટામાં મોટા ચકવર્તી

વિગેરે દ્વારા સત્કાર કરવામાં આવે તો પણ સાધુએ જરા પણ અભિમાન ન કરવું. માન-સંયમરૂપ પ્રમાદના શિખરથી પાડવામાં વજ્ર સરખું છે.— અર્થાત્ પતનનું કારણ છે. અથવા સાધુએ એવો અહંકાર કરવો ન જોઈએ કે—હું જ પંડિતમરણ્યમાં શક્તિમાન છું. એજ પ્રમાણે સાધુએ માયા પણ કરવી ન જોઈએ. મોટી માયાની તો વાતજ શી? જરા સરખી માયાનું આચરણ કરવું તે પણ યોગ્ય નથી. માયા પણ પતનનું જ કારણ છે. ક્રોધ અને લોભ પણ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. જ્યાં માન હોય છે, ત્યાં ક્રોધ પણ અવશ્ય હોય છે. જ તેથી આ ચારે કષાયોને તાલપુટ નામના વિષની જેમ પરાલવહારી રૂપરિજ્ઞાથી જાણીને તથા કષાયોના પરિણામને પણ સમજીને પંડિત પુરૂષે-પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી વિષ જેવા માનીને તેનો ત્યાગ કરવો તેજ હિતાવહ છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે-જ્યાં માન હોય છે, ત્યાં ક્રોધ અવશ્ય હોય છે, અને જ્યાં માયા હોય છે, ત્યાં લોભ પણ હોય છે. રૂપરિજ્ઞાથી આ તથ્ય-સત્ય સમજીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી સઘળા કષાયોનો ત્યાગ કરે. આ શિવાય સાતાગૌરવ અર્થાત્ આરામપણાનો પણ ત્યાગ કરી દે. સુખ માટે કોઈ પણ પ્રકારનો ઉપાય ન કરવો, તે ઉપશાંત હોય અર્થાત્ કષાયોના અગ્નિને જીતી લેય, શીતલીજૂત હોય અનુકૂળ અથવા પ્રતિકૂળ શબ્દ વિગેરે વિષયોમાં રાગ અથવા દ્વેષ ન કરે. અર્થાત્ જીતેન્દ્રિય થઈને તેનાથી નિવૃત્ત થઈ જાય તે અનીહ થાય અર્થાત્ ઈહા (માયા)થી રહિત થાય દરેક પ્રકારના માયા પ્રપંચથી દૂર રહે. આ બધા ગુણોથી યુક્ત થઈને સાધુએ સંયમનું અનુક્રાંત કરવું.

મરણના સમયે અથવા અન્તિમ સમયે પંડિત પુરૂષ પાંચ મહાવ્રતોમાં વિશેષ પ્રકારથી ઉચ્ચુક્ત બને, જો કે સઘળા વ્રતો મહાન છે, તો પણ પ્રાણા-તિપાત વિરતિ બધામાં સર્વોત્તમ છે કેમકે-તે સઘળા જીવોને અનુકૂળ છે. તે કારણથી શાસ્ત્રમાં તેના ગુરૂપણાનું અથવા મોટા પણાનું પ્રતિપાદન કરે છે.

‘उद्धमहै तिरियं वा’ ઇત્યાદિ

ઉદ્ધર્મશામાં, અધોદ્ધિશામાં અથવા તિર્છીદ્ધિશામાં જે પ્રાણીઓ છે, તે પ્રાણીઓના પ્રિય પ્રાણોનો અતિપાત (નાશ) ન કરવો જોઈએ. તેમ કરવાથી શાંતી સ્વરૂપ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે તીર્થંકર વિગેરેએ કહેલ છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-સાધુએ સ્વદેય પણ માન અને માયાચાર ન કરવા જોઈએ. માન અને માયાનું ક્ષણ સાડું હોતું નથી. આ પ્રમાણે

વિચાર કરીને જ્ઞાની પુરૂષે સુખ ભોગ વિગેરેની ઇચ્છા કરવી નહીં. તથા ક્રોધ, માન માયા અને લોભનો ત્યાગ કરીને હરહંમેશા સમભાવના અનુષ્ઠાનમાં તત્પર રહેવું જોઈએ. ॥૧૮॥

‘વાળે ય ણાહ્વાણ્જા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘વાળે ય નાહ્વાણ્જા-પ્રાણાન્ નાતિષાતયેત્’ પ્રાણીયોનો ઘાત ન કરે ‘અદિન્નં વિ ય ણાદણ-અદત્તમપિ ચ નાસ્સદ્દીત’ આખ્યા વિનાની ચીજ ન લે ‘સાદિયં મુસં ણ વૂયા-સાદિકં મૃષા ન વ્રૂયત્’ માયા કરીને જુહૂં ન ઓલે ‘વુસીમત્રો એસ ધમ્મે-વરૂયસ્ય એણઃધર્મે’ જીતેન્દ્રિય પુરૂષનો એજ ધર્મ છે. ॥૧૯॥

અન્યાર્થ—પ્રાણીયોની હિંસા કરવી ન જોઈએ. અદત્તાદાન-અર્થાત્ અન્યદ્વારા આખ્યા વિના એક તૃણમાત્ર પણ લેવું ન જોઈએ. માયા કરીને જુહૂં વચન ઓલવું ન જોઈએ આજ તીર્થંકર ભગવાને ઉપદેશેલ ધર્મનું રહસ્ય છે. ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—કોઈ પણ પ્રાણીયોના પ્રાણોનો ઘાત કરવો યોગ્ય નથી. કેમકે પ્રાણો અમૂઢ્ય છે કોઈ પણ પ્રાણીના પ્રાણો કોઈ પણ ક્ષીમતથી પ્રાપ્ત થઈ શકતા નથી. આવા અદ્ભૂત અને દરેકને અત્યંત વહાલા એવા પ્રાણોની વિરાધના (હિંસા) કરવી નહિં તથા ગમે તેવું મહત્વનું કાર્ય હોય તો પણ અન્યની વસ્તુ તેના સ્વામીની રજા સિવાય લેવી ન જોઈએ. એક તણખલું પણ વિના આજ્ઞા લેવું નહિં. સાદિક અર્થાત્ સકારણ પણ જુહૂં ઓલવું નહિં. મૃષાવાદનું કારણ માયા છે કેમકે માયા વિના કોઈ અસત્ય ઓલતા નથી. જુહૂં ઓલનારા જુહુ ઓલતાં પહેલાં માયાનુંજ અવલંબન કરે છે કહેવાનો આશય એ છે કે-માયા યુક્ત અસત્ય ભાષણ કરવું ન જોઈએ.

પહેલાં કહેલ શ્રુત ચરિત્ર રૂપધર્મ વશ્ય અર્થાત્ પોતાના આત્માને વશ કરવાવાળા પુરૂષ શ્રેષ્ઠ એવા તીર્થ કરોનો છે. અથવા તે આ જીતેન્દ્રિયનો ધર્મ છે.

કહેવાનો ભાવ એ છે કે-પ્રાણિયોની હિંસા કરવી નહિ, વિના આપેલ વસ્તુને લેવી નહીં અને કપટવાળું મિથ્યા ભાષણ (અસત્ય)ન બોલે આ જીતેન્દ્ર દેવે બતાવેલ શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે. ॥૧૯॥

‘અઙ્કમં તુ વાચાણ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘અઙ્કમં તુ-અતિક્રમન્તુ’ કેઈ જીવને પીડા પહોંચાડવાનું ‘વાચાણ-વાચા’ વાણીદ્રાણા ‘મળસા વિ-મનસાપિ’ મનથી પણ ‘ન પત્થણ-ન પ્રાર્થ-યેત્’ ઇચ્છા ન કરે ‘સવ્વજો સંવુઢે-સર્વતઃ સંવૃતઃ’ પરંતુ બહાર અને અંદર બન્ને તરફથી શુભ્ત રહે ‘દંતે-દાન્તઃ’ તથા ઈન્દ્રિયોનું દમન કરતો એવો સાધુ ‘આચાણં-આદાનમ્’ સમ્યક્ જ્ઞાન વિગેરે મોક્ષના કારણને ‘સુસમાહરે-સુસમાહરેત્’ શ્રહણ કરે ॥૨૦॥

અન્વયાર્થ—સાધુએ મન અથવા વચનથી પણ અતિક્રમની અર્થાત્ ક્રોધને પીડા પહોંચાડવાની ઇચ્છા કરવી નહીં તથા મહાવ્રતોના ઉલ્લંઘન કરવાની પણ ઇચ્છા ન કરવી. તેણે પૂર્ણરૂપથી સંવરયુક્ત થઈને, તથા ઈન્દ્રિય અને મનનું દમન કરવાવાળા થઈને આદાન-અર્થાત્ મોક્ષના કારણ રૂપ સમ્યક્ જ્ઞાન વિગેરેને શ્રહણ કરવા ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—અતિક્રમ એટલે પ્રાણિયોને પીડા પહોંચાડવી. તથા મહાવ્રતોનું ઉલ્લંઘન કરવું અથવા અહંકાર યુક્ત મનથી બીજાઓનો તિરસ્કાર કરવો. આવા પ્રકારના અતિક્રમ કરવાની મનથી કે વચનથી પણ સાધુએ ઇચ્છા ન કરવી પ્રાણાતિપાત વિગેરે અન્યને પીડા પહોંચાડનાર કાર્ય મન અથવા વચનથી ન કરવા. જ્યારે મન અને વચનથી પણ અતિક્રમ કરવાનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો. તે કાયિક (શરીરથી) અતિક્રમનો ત્યાગ તો સ્વતઃ સિદ્ધ થઈ જાય

છે. અર્થાત્ શરીરથી હિંસા ન કરવી તેમ કહેવાની આવશ્યકતાજ ઉપરિચિત થતી નથી.

કહેવાનો આશય એ છે કે-મન, વચન, અને કાયાથી તથા કૃતકારિત અને અનુમોદનાથી નવ પ્રકારનો અતિક્રમ કરવો નહીં તથા બાહ્ય અને અભ્યંતર રૂપથી સંવૃત રહેવું. ઈંદ્રિયો અને મનનું દમન કરવું. આ વિશેષ-ણેથી યુક્ત થઈને સાધુએ મોક્ષના કારણુ સમ્યગ્ દર્શન જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપ વિના શંકાએ પ્રહણુ કરવા.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે-સાધુએ કોઈ પણ પ્રાણીને પીડા પહોંચાડવાની ઇચ્છા ન કરવી. બહાર અને અંદરથી શુપ્ત રહેવું. દાન્તેન્દ્રિય થઈને સમિતિશુપ્તિ વિગેરેનું પાલન કરવું. ॥૨૦॥

‘કહં ચ કજ્જમાણં ચં ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘આયુક્તા જિહ્વિયા-આત્મગુપ્તા જિતેન્દ્રિયાઃ’ શુપ્તાત્મા છુતેન્દ્રિય પુરૂષ ‘કહં ચ-કૃતં ચ’ કુરેલ ‘કજ્જમાણં-ક્રિયમાણમ્’ કરવામાં આવતું અથવા ‘આગામિસં-અગામિષ્યત્’ કરવામાં આવનારું ‘વાવગં-વાવર્કં’ જે પાપ છે, સર્વં તં ણાગુજ્ઞાનંતિ-સર્વં તન્નાનુજ્ઞાનન્તિ’ એ બધાનું અનુમોદન કરતા નથી. ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ—જે મહાપુરૂષ આત્મ શુપ્ત અર્થાત્ અશુભ મન, વચન અને કાયાને નિરોધ કરીને અર્થાત્ રોકીને આત્માનું ગોપન કરવાવાળા તથા છુતેન્દ્રિય છે, તેઓ ભૂતકાળમાં કરેલા, અને વર્તમાનમાં કરાતા તથા ભવિષ્યમાં કરવામાં આવનારા સમગ્ર પાપોની અનુમોદના કરતા નથી. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—જેઓએ અપ્રશસ્ત એવા કાયાના વ્યાપારનો નિરોધ કરીને અર્થાત્ રોકીને પોતાના આત્માનું ગોપન-રક્ષણુ કરેલ છે, તેઓ આત્મશુપ્ત

કહેવાય છે. જેઓ શ્રોત્ર-કાન-આંખ-નાક રસના, જીભ અને સ્પર્શન ઇન્દ્રિયને તથા મનને પોતાને આધિન કરેલ છે, તેઓ જીતેન્દ્રિય કહેવાય છે. આવા પ્રકારના આત્મગોપન કરવાવાળા તથા જીતેન્દ્રિય પુરૂષો સાધુને ઉદ્દેશીને અનાર્યોની સમાન લોકો દ્વારા કરાયેલ આહાર વસ્ત્ર, પાત્ર, વસતિ, આદિનો વર્તમાનકાળમાં સાધુને નિમિત્તે કરવામાં આવતા, તથા ભવિષ્યકાળમાં કરવામાં આવનારા પાપકર્મોનું અનુમોદન કરતા નથી.

કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે-અનાર્ય જનો જો કે પોતાના માટે પાપ કર્મ કરે છે. ભવિષ્યમાં કરશે અથવા ભૂતકાળમાં પાપકર્મ કર્યું છે, જેમ કે-કોઈએ કોઈને માર્યું' મારતા હોય અને મારશે. તો પણ જ્ઞાનીપુરૂષો તેનું અનુમોદન કરતા નથી. ॥૨૧॥

‘જે યાઽવુદ્ધા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જે યાઽવુદ્ધા-યે ચાઽવુદ્ધાઃ’ જે પુરૂષ ધર્મના રહસ્યને જાણતા નથી ‘મહાભાગા-મહાભાગાઃ’ પરંતુ જગતમાં પૂજનીય માનવામાં આવે છે. વીરા અસંમત્તદંસિણો-વીરાઃ અસમ્યક્ત્વદર્શિનઃ’ તથા શત્રુની સેનાને જીતવાવાળા વીર છે, ‘તેસિં પરક્કંતં અસુદ્ધં-દેષાં પરાક્રાન્તમ્ અશુદ્ધમ્’ તેમનો તપ, દાન વિગેરેમાં હઘોગ અશુદ્ધ છે. ‘સવ્વસો સફલં હોઙ્-સર્વશઃ સ્સફલં ભવતિ’ અને તે કર્મબંધના કારણરૂપ થાય છે’ ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—જે પુરૂષો જગત્પૂજનીય છે, વીર છે, પરંતુ ધર્મના પરમાર્થને જાણતા નથી. અને મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા હોય તેઓનું તપ, દાન, વિગેરે અશુદ્ધ કહેવાય છે, અને તે કર્મ બંધરૂપ રૂપ આપનારું છે. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—શુબ્ધ એવા વ્યાકરણ, તર્ક તથા એવા પ્રકારના અન્ય શાસ્ત્રોના જ્ઞાનથી જેઓને અભિમાન ઉત્પન્ન થયેલ હોય, જેઓ પોતાને પાંડિત માનતા હોય પરંતુ પરમાર્થિક વસ્તુના જ્ઞાનથી રહિત હોય તેઓ વાસ્તવિક રૂપે અબુદ્ધજ છે કારણ કે-સમ્યક્ત્વના જ્ઞાન વિના શુબ્ધ એવા તર્કમાત્રથી તત્ત્વનો બોધ પ્રાપ્ત થતો નથી. કહ્યું પણ છે કે-‘શાસ્ત્રાવગાહપરિઘટ્ટનતત્પરોઽપિ’ ઇત્યાદિ જેમ અનેક પ્રકારના રસોમાં રૂખી રહેનાર ચાટુ (ચૈડવો) લાંબા કાળ સુધી તેમાં પડી રહેવા છતાં પણ રસોના સ્વાદને જાણી શકતી નથી. તે રીતે અનેક શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવા છતાં પણ અબુધ પુરૂષ તત્ત્વના સાચા જ્ઞાનથી વંચિત (વિનાનો) જ રહે છે.

આવા પ્રકારના જેઓ અબુધો છે, અર્થાત્ બાલવીર્યવાન્ છે, તે મહાભાગ અર્થાત્ અત્યન્ત સત્કાર કરવાને યોગ્ય હોય અથવા મહાભાગ્યવાન

હોય, પૂર્વભવમાં પ્રાપ્ત કરેલા સુકૃતના બળથી આ ભવમાં સુખનો અનુભવ કરી રહ્યા હોય તથા વીર અર્થાત્ શત્રુના સૈન્યનું મર્દન કરવામાં સમર્થ હોય પરંતુ મિથ્યાદષ્ટિવાળા હોય તો તેનું પરાક્રમ અર્થાત્ તપ, દાન, અધ્યયન વિગેરેમાં કરેલ પ્રયત્ન અશુદ્ધ છે. તે તપ વિગેરે શુભ અનુષ્ઠાન પણ કર્મ બંધના કારણે રૂપજ થાય છે. જેમ કુવૈય દ્વારા કરવામાં આવેલ ચિકિત્સા ઉલ્ટા ફેલને આપવા વાળી થાય છે, જો કે તપ વિગેરેનું વિશેષ પ્રકારની નિર્જરા રૂપફલ હોય છે. તો પણ મિથ્યાદષ્ટિવાળાને માટે તેઓ પણ કર્મ બંધના કારણે રૂપજ હોય છે. કેમ કે તેઓ ભાવનાથી દૂષિત (અર્થાત્ સત્ વિવેક વિનાના) હોય છે, અથવા નિદાનવાળા હોય છે. જલમાં એકજ પ્રકારનો સ્વભાવિક રસ જ સર્વત્ર હોય છે. પરંતુ અલગ અલગ પ્રકારના ભૂ ભાગોના સંસર્ગથી તે કયાંક મીઠું અને કયાંક ખારું થઈ જાય છે. એજ રીતે તપ પણ જૂદા જૂદા સ્થાનોમાં જૂદા જૂદા પ્રકારનું ફળ આપે છે. એજ કારણ છે કે મિથ્યા દષ્ટિવાળાઓનું પરાક્રમ અર્થાત્ મિથ્યા દૃષ્ટિઓની બધી જ ક્રિયા કર્મબંધ રૂપ ફળને જ ઉત્પન્ન કરે છે. ॥૨૨॥

બાલવીર્યવાનના પરાક્રમને બતાવીને શાસ્ત્રકાર હવે પાંડિત વીર્યવાનના સંબંધમાં કથન કરે છે.—‘જે ચ બુદ્ધા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જે ચ-યે ચ’ જે લોકો ‘બુદ્ધા-બુદ્ધાઃ પદાર્થ’ના સાચા સ્વરૂપને જાણવાવાળા ‘મહાભાગા-મહાભાગાઃ’ ઘણાજ પૂજનીય ‘વીરા-વીરાઃ’ કર્મનું વિહારણ કરવામાં કુશળ ‘સમત્તદંસિણો-સમ્યક્ત્વદર્શિનઃ’ તથા સમ્યક્ દષ્ટિવાળા છે, ‘તેસિં પરકંતં-તેષાં પરાક્રાન્તમ્’ તેઓનો ઉદ્યોગ ‘સુદ્ધં-શુદ્ધમ્’ નિર્મળ ‘સવ્વસો અફલં હોઈ-સર્વશઃ અફલં ભવતિ’ અને બધી રીતે અફળ અર્થાત્ કર્મના નાશરૂપ મોક્ષને માટે થાય છે. ॥૨૩॥

અન્વયાર્થ—જેઓ સ્વયં બુદ્ધ છે. અથવા બુદ્ધ બોધિત છે. મહાભાગ પૂજનીય છે, વીર અર્થાત્ કર્મના વિહારણમાં સમર્થ છે. અને સમ્યક્ત્વદર્શી પરમાર્થને જાણવાવાળા છે, તેઓનું પરાક્રમ સર્વથા કર્મબંધ રૂપ ફળ વિનાનું હોય છે.—અર્થાત્ નિર્જરાના કારણે રૂપ જ હોય છે. ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—જે મહા પુરૂષો બીજાના ઉપદેશ વિના પોતેજ બોધ પ્રાપ્ત કરીને પરમાર્થને જાણવાવાળા છે, જેમકે તીર્થંકર, અથવા જેઓએ બીજા જ્ઞાનીઓ પાસેથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલ છે, જેમકે ગણધર, વિગેરે તથા જેઓ મહાન્ સત્કાર કરવાને યોગ્ય હોય છે, જેઓ કર્મોને નાશ કરવાવાળા સામર્થ્યથી યુક્ત છે, અથવા જ્ઞાન વિગેરે ગુણોથી યુક્ત હોય છે, જેઓ પદાર્થના યથાર્થ (વાસ્તવિક) સ્વરૂપને જાણે છે, તેઓનું પરાક્રમ અર્થાત્ તપ, અધ્ય-

યન, યમ, નિયમ વિગેરે અનુષ્ઠાન શુદ્ધ એટલે કે કષાય વિગેરે દોષથી રહિત અને નિર્જંશ આપવાવાળા જ હોય છે. સમ્યક્ત્વવાળા પુરૂષના સઘળા અનુષ્ઠાનો સંયમ અને તપ પ્રધાન જ હોય છે. ભગવતીસૂત્રમાં ભગવાને કહ્યું છે કે—સંયમનું કૃણ આત્મવને રોકવું તે છે. અને તપનું કૃણ કર્મની નિર્જંશ થવી તે છે. ॥૨૩॥

‘તેસિં વિ તવો ણ સુદ્ધો’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘તેસિં વિ તવો ણ સુદ્ધો-તેષામપિ તપો ન શુદ્ધં’ તેમનું તપ પણ શુદ્ધ નથી. ‘જે મહાકુલા નિક્લંતા-યે મહાકુલાઃ નિષ્કામ્તાઃ જે મહાકુળ વાળા પ્રવૃત્તયા લઈને પૂજાસત્કારને માટે તપ કરે છે, ‘જન્નેવન્ને વિચાણતિ-યત્ત નૈવ વિજાનન્તિ’ તેથી દાનમાં શ્રદ્ધા રાખવાવાળા ખીબા લોકો ભણે નહીં’ તે પ્રમાણે આત્માર્થિએ તપ કરવું બેઈએ. ‘ન સિલોગં પવેઙ્ગણ-ન શ્લોકમ્ પ્રવેદયતિ’ તથા તપસ્વિએ પોતાની પ્રશંસા પણ કરવી ન બેઈએ ॥૨૪॥

અન્યથાર્થ—જેઓ ઇક્ષ્વાકુ વિગેરે પ્રસિદ્ધ વંશમાં જન્મ લઈને દીક્ષિત થઈને નીકળ્યા છે, પરંતુ લોકના સત્કાર માટે તપ કરે છે, તેઓનું તપ શુદ્ધ નથી. એથી કરીને સાધુએ એવું તપ કરવું બેઈએ કે-ખીબાઓને તેની બાણ જ ન થાય, અર્થાત્ જેમાં આ લોક અને પરલોકની આશંસા (ઇચ્છા) ન હોય, તેણે પોતાની પ્રશંસા પણ કરવી ન બેઈએ. ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—જેઓ લોક પ્રસિદ્ધ ઇક્ષ્વાકુ વિગેરે મહાકુળોમાં ઉત્પન્ન થયા હોય છે, અને પ્રવ્રત્તયા સ્વીકારીને ગૃહનો ત્યાગ કરવાવાળા બન્યા હોય છે, પરંતુ લૌકિક સત્કાર અને સન્માન મેળવવાની ઇચ્છાથી પ્રેરાઈને તપ કરે છે, તેઓનું તપ પણ શુદ્ધ હોતું નથી. આત્મકલ્યાણને ઇચ્છનારાઓએ એવું

તપ કરવું જોઈએ કે જોથી ગૃહસ્થો વિગેરે જાણી પણ ન શકે, તથા પોતાના મુખેથી પોતાની પ્રશંસા કેઈ પણ સમયે કરવી ન જોઈએ કે-હું આવા પ્રકારનો હતો, અને હાલમાં આવું ઉચ્ચ તપ કરી રહ્યો છું. ઇત્યાદિ કેમ કે સ્વયં પ્રશંસા કરવાથી તપનો ભંગ થઈ જાય છે. અર્થાત્ તપોનુષ્ઠાન નિષ્ફળ થઈ જાય છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે-જેઓએ શ્રેષ્ઠ કુલોમાં જન્મ ધારણ કરેલા છે, અને જેઓ દીક્ષા ધારણ કરીને તપતો કરે છે, પરંતુ પોતે કરેલા તપની પ્રશંસા (વખાણ) કરે છે, અથવા સત્કાર-પૂજને માટે જ તપનું આચરણ કરે છે, તેઓનું તપ ક્ષીણ થઈ જાય છે તેથી જ મોક્ષની કામના વાળા સાધુઓએ પોતાનું તપ ગુપ્ત જ રાખવું જોઈએ ચોરની સામે પોતાનું ધન છતાવવાની જેમ પોતાના મુખેથી પોતાના તપની પ્રશંસા કરવી ન જોઈએ. ॥૨૪॥

‘અપ્પવિંડાસિ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘અપ્પવિંડાસિ-અલ્પવિણ્ડાશી’ સાધુ ઉદર નિર્વાહ માટે અલ્પ આહાર કરે ‘પાણાસિ-પાનાશી’ અને જલપાન પણ થોડું કરે ‘સુલ્લ-સુલ્લતઃ’ સાધુ પુરૂષ ‘અપ્પં માસેજ્જ-અલ્પં માપેત’ થોડું ખાંધે અર્થાત્ પ્રયોજન વગર ખાંધે નહીં ‘સ્વંતે અભિનિવ્વુદે-ક્ષાન્તઃ અભિનિવૃત્તઃ’ ક્ષમાશીલ લોભાદિથી રહિત ‘દંતે વીતગિદ્ધી-દાન્તઃ વીતગૃદ્ધિઃ’ ઇતેન્દ્રિય તથા વિષયલોગોમાં આસક્તિ વિનાના થઈને સદા સંયમનું અનુષ્ઠાન કરે ॥૨૫॥

અન્વયાર્થ—સાધુએ અલ્પપાહારી હોવું જોઈએ. અલ્પજલનું પાન કરવું જોઈએ અલ્પ ખાંધવું જોઈએ. લોભ વિગેરેને ઇતીને આતુર પણા વિના રહેવું. ઇતેન્દ્રિય થવું અને ગૃદ્ધિ-આસક્તિ વિના રહેવું. તથા હિંમેશાં સંયમના અનુષ્ઠાનમાં ઉદ્યોગ પરાયણ રહેવું જોઈએ. ॥૨૫॥

ટીકાર્થ—સાધુએ અદ્ય એટલે કે સૂક્ષ્મ પ્રમાણમાં આહાર કરવો જોઈએ. અંતપ્રાન્ત આહાર પણ વિશેષ પ્રમાણમાં લેવો ન જોઈએ. આહાર પ્રમાણે જળ પણ અદ્ય પ્રમાણમાં લેવું જોઈએ. આહારના પ્રમાણના સંબંધમાં આગમમાં કહ્યું છે કે—‘જે કાંઈ પ્રાપ્ત થયેલ આહાર હોય તેને લઈને નિર્વાહ કરી લેવો. જ્યાં ત્યાં કોઈ પણ સ્થળે સુખ પૂર્વકની નિદ્રાથી સુઈ જવું. અને જે કાંઈ પ્રાપ્ત થઈ આવે તેનાથી સંતોષ માની લેવો. હે વીર તે આત્માને ઝોળખ્યો છે. ॥૧॥

મરઘાના ઈંડાની બરાબર આઠ કોળિયાના પ્રમાણવાળા આહારને ગ્રહણ કરવાવાળાને અદ્ય આહારી કહેવામાં આવે છે. બાર કોળિયાના પ્રમાણવાળા આહાર કરવાવાળાને અપાર્દ્ધ અવમોદરિક કહેવામાં આવે છે. સોળ કોળિયા પ્રમાણ આહાર કરવાવાળાને બે ભાગ પ્રાપ્ત આહાર લેવાવાળો કહેવામાં આવે છે. ચોવીસ કોળિયાના પ્રમાણવાળા આહાર લેનારને અવમોદરિક કહેવાય છે, ત્રીસ કોળિયાના પ્રમાણવાળો આહાર લેવા વાળાને પ્રમાણપ્રાસાહારી કહેવાય છે. અને બત્રીસ કોળિયાના આહારવાળાને સંપૂર્ણહારી કહેવાય છે. ॥૧૦૫. સ્. ૩૮

અરસ વિરસ વિગેરેનો લેદ કયાં વિના નિર્દોષ રીતે જે કાંઈ આહાર પ્રાપ્ત થઈ જાય, તેને જ ગ્રહણ કરી લેવો.

પ્રશસ્ત અથવા અપ્રશસ્ત ભૂમિનો વિકલ્પ ન કરતાં જ્યાં સુખ પૂર્વકની નિદ્રા આવે ત્યાં સુઈ જવું. અને જે કોઈ મલે તેનાથી સંતોષી રહેવું. આવી ઉદાસીન વૃત્તિવાળા મહાયુરૂષ જ આત્મતત્વને જાણવાવાળા થાય છે.

ઐક એક કોળિયાને ક્રમ-ઝાછો કરીને ઉનોદરતા કરવી જોઈએ. આજ પ્રમાણે પાણી તથા સંયમના ઉપકરણ પાત્ર વિગેરેમાં ઉનોદરપણું કરવું જોઈએ. કહ્યું પણ છે કે—‘થોવાહારો થોવમણિયો’ ઇત્યાદિ જે અદ્ય આહાર-

વાળો, અલ્પ યોલનાર, અલ્પ નિદ્રા લેનાર અલ્પ ઉપધિવાળો તથા અલ્પ ઉપકરણવાળો હોય છે, તેવા પુરૂષને દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે.

હે સુવ્રત ! (સુંદર વ્રતવાળા શિષ્ય) અલ્પ, હિતકર અને સત્યજ્ઞ યોલો વધારે પડતું નહીં. ક્રોધ વિગેરે કષાયોને ઉપશાંત કરીને ક્ષમાશીલ બનેા ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વિગેરે આંતરિક શત્રુઓને જીતીને ઉપશાન્ત બનેા, જીતેન્દ્રિય બનેા જેઓના કષાયોનો ઉચ્છેદ (નાશ) થયેલ નથી જેઓનું મન વશ થયેલ નથી. અને ઇન્દ્રિયોનું ગોપન થયેલ નથી તેઓની દીક્ષા કેવળ આજીવિકાના સાધન માત્ર જ છે. ॥૧॥

આજ પ્રમાણે ગૃહિ (આસક્તિ)થી રહિત થવું. તથા કામવાસનાથી રહિત બનવું. અને એજ પ્રમાણે હમેશાં જ સંયમના અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્ત શીલ બનવું.

કહેવાનો આશય એ છે કે-સાધુએ ઉદર પૂર્તિ માટે અલ્પ આહાર તથા પરિમિત આહાર પાણીનું સેવન કરવું જોઈએ. પરિમિત સત્ય વચન જ યોલવા જોઈએ. શાન્ત દાન્ત અને વિષયોથી વિરક્ત બનવું જોઈએ. સર્વદા સંયમ પરાયણ રહેવું જોઈએ. ॥૨૫॥

‘જ્ઞાણજોગ’ સમાહટ્ટુ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જ્ઞાણજોગ’-ધ્યાનયોગમ્’ સાધુ ચિત્ત નિરોધ લક્ષણવાળા ધર્મ ધ્યાન વિગેરેને ‘સમાહટ્ટુ-સમાહૃત્ય’ ગ્રહણ કરીને ‘સવ્વસો કાયં વિરસેવ્જ-સર્વશઃ કાયં વ્યુત્સૂજેત્’ બધા પ્રકારથી શરીરને ખરાબ વ્યાપારથી રોકે ‘તિત્તિકલ્લં પરમં ણચ્ચા-તિત્તિક્ષાં પરમાં જ્ઞાત્વા’ પરીષદ અને ઉપસર્ગના સહનને બધાથી ઉત્તમ સમજીને ‘આમોક્ષ્વાણ-આમોક્ષાય’ મોક્ષની પ્રાપ્તિ પર્યન્ત સંયમનું અનુષ્ઠાન કરે. ‘તિવેમિ-इति ब्रवीमि’ એ પ્રમાણે હું કહું છું. ॥૨૬॥

અન્વયાર્થ—સારી રીતે ધ્યાનયોગને ગ્રહણ કરીને પૂર્ણરૂપથી કાયને ત્યાગ કરવો. અર્થાત્ શરીરને અકુશલ પ્રવૃત્તિમાં પ્રવૃત્ત બનવા ન દે. તિતિક્ષા અર્થાત્ અનેક પ્રકારના પરીણો અને ઉપસર્ગ સંબંધી સહિષ્ણુ પણાને ઉત્તમ સમજીને સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય જ્યાં સુધી ન થાય ત્યાં સુધી સંયમનું પાલન કરવું. 'ત્તિ વેમિ' આ પ્રમાણે કહું છું. ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—અધ્યયનના અર્થનો ઉપસંહાર કરતાં કહે છે કે—ધ્યાન અથવા ચિત્તના વ્યાપારનો નિરોધ (રોકવું) અથવા ધર્મધ્યાન વિગેરેમાં યોગને ધારણ કરીને, અકુશળ વ્યાપારમાં પ્રવૃત્ત શરીરનો ત્યાગ કરવો. પોતાના હૃદય પગ વિગેરે અવયવોનો એવો પ્રયોગ કરે કે—કોઈ પણ પ્રાણિને જરા પણ પીડા ન થાય, તથા સહનશીલ પણાને સર્વોત્તમ માનીને જ્યાં સુધી સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય ન થઈ જાય ત્યાં સુધી સંયમનું પાલન કરવું.

કહેવાનો આશય એ છે કે—સાધુએ ધ્યાન યોગનું અવલમ્બન કરીને મન, વચન અને કાયની પ્રવૃત્તિને રોકી દેવી તેમજ ઉપસર્ગ વિગેરેને સહન કરતા થકા કર્મ ક્ષય સુધી સંયમ પાલનમાં તત્પર રહેવું.

સુધર્મા સ્વામી જંબૂસ્વામીને કહે છે કે—હે જંબૂ જે રીતે મેં ભગવાન પાસેથી સાંભળ્યું છે તેજ પ્રમાણે મેં તમને કહેલ છે. ॥૨૬॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત 'સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર'ની સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાનું આઠમું અધ્યયન સમાપ્ત ॥૮-૧॥